

1979/1-

1006/1650

九 $\frac{6}{\text{X}}$

14 (990)
7, 72

BIBLIOTECA

PROFESOR CRIG. MICH. COTLARU

Volumul No. 990

Autorul Iorga N

Titlul

Inregistrat la 1940

SATE ȘI MĂNĂSTIRI DIN ROMÂNIA

Yon 36. 5090

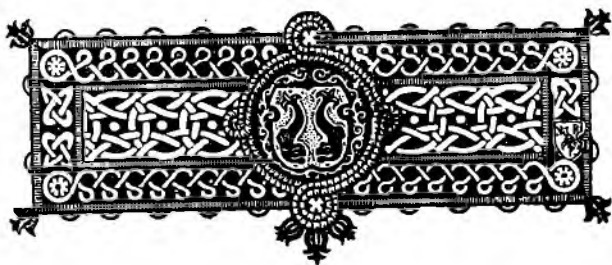
N. I O R G A

Sate și Mănăstiri din România

BUCUREȘTI

„**Minerva**“ Institut de artă
grafică și editură
6, Strada Regală, 6

1905

PREFAȚĂ

Acesta e al doilea¹ volum din lucrarea ce am plănuit asupra Romînilor și țerii lor întregi, libere și supuse.

Prin el vreaŭ să fac cunoscut ținuturile Romăniei supt o îndoită înfățișare: aceia a satelor de astăzi și a naturii de care sînt încunjurate și aceia a frumuseții istorice, întrupată în mănăstiri și biserici, cea mai scumpă și rară, cea mai adevărată și originală a lor podoabă.

Pentru aceasta am călătorit trei luni de zile, aproape neînterupt, cheltuind pretutindenî banii mei și fără nădejdea unei despăgubiri bănești din partea publicului, care nu va crede poate că mi se cuvine măcar o despăgubire morală.

¹ Cel d'întăiu e *Drumuri și orașe din România* București, Minerva, 1904.

M'am întors cu această carte și cu un sentiment mai puternic despre însușirile alese ale țerii și poporului nostru. Amintirile mele despre oameni sînt mai toate bune, și, dacă am întîmpinat neplăceri, aceasta a fost totdeauna la tîrgoveți, la frunțașii lor, și nu la sătenii. Între țeranii m'am simțit oricînd ca între oamenii cei mai vrednici, mai de omenie și mai gata de ajutor.

Cartea de față ar trebui să îndemne la călătorii în România pe mulți dintre acei ce cred că numai frumusețile străinătății sînt vrednice de văzut. Cei ce vor fi ispitiți să străbată țara, vor fi mulțamiți. Traiul și drumul sînt ieftene. Dacă se cetesc atîtea plîngerii prin ziare, motivul e numai infumurarea celor mai mulți călători, cari socot că nici-un paț, nici-o mîncare, nici-o trăsură nu sînt vrednice de așa niște oameni cum sînt ei. Nicăiri poate nu sînt atîția *snobi* (adecă oameni cu mofturi) ca la noi și, dacă snobul supără pe alții, el își strică totdeauna și lui plăcerea. Firește că cine vine cu gura mare, fornăind cuvintele și batjocurînd orice e mai pre jos decît în București, va fi rău primit și ușile se vor închide înaintea nasului său prea mare și prea suptire. Dar oricine va veni cu cuviință în orice colț al țerii nu va avea să se plîngă de ce va întîmpina. Poporul nostru e bun.

Am scris mai mult pentru acel public care prețuiește și folosește scrierile mele. El nu e strălucit, în el nu se întîmpină oameni bogați și de neam mare cari n'aũ nevoie nici de ceia ce spun eũ, nici de limba în care spun; în el nu se întîmpină *intelectuali* fini, cari caută sentimente prefăcute, idei de o falsă originalitate și cuvinte abătute de la înțelesul lor obișnuit, cum se află în bătrînele literaturi europene: acești intelectuali și oameni învățați, nici nu înțeleg felul mieũ de a scrie, care e acela în care s'a scris pînă la introducerea modelor apusene, felul de a scrie al cronicarilor și tãlmăcitorilor bisericești, care corespunde felului de a vorbi al poporului. Mă îndrept cãtre cei mulți, umili și săraci: cãtre învățătorul și preotul din sate, cãtre cetitorul de peste munți, om cu inima curată, cãtre tinerii din școlile înnalte și cãtre acei ce le-aũ pãrăsit de puțină vreme pentru a intra în viață. Sînt încredințat cã ce spun aice e pe înțelesul și pe inima lor.

În anul viitor li voiũ înfățișa, urmînd desfășurarea planului mieũ, descrierea Ardealului, a părților ungurești locuite de Romîni și chiar a Bucovinei și Basarabiei.

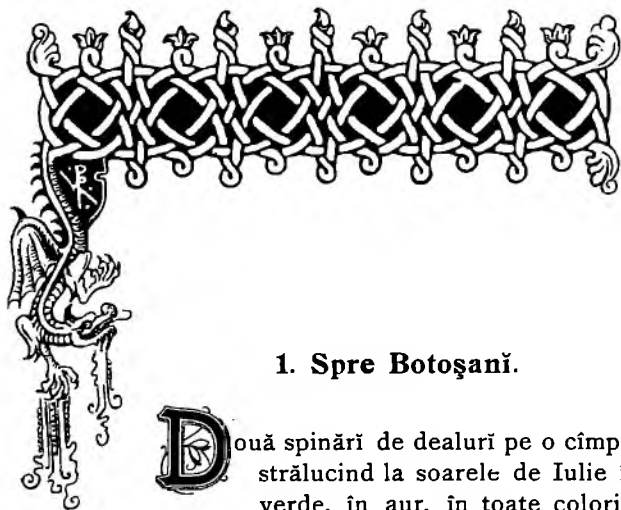
O lucrare de total asupra Țerii-Românești și poporului românesc va veni la sfîrșit.

N. IORGA.

P.S. Planșele s'au făcut mai mult după fotografii ale Comisiunii Monumentelor Istorice. Unele sînt după cărți poștale ilustrate. Vederile de la Hirălău mi-au fost comunicate de familia d-lor Ghica-Deleni. Cele de la Snagov sînt după fotografii de d. Al. Tzigara-Samurcaș. Îmi pare rău numai că împrejurările nu mi-au îngăduit a da mai multe și mai bune.

Inscripțiile de la bisericile și mănăstirile descrise aici se dau în cartea mea *Inscripții din bisericile României* (București, 1905).

CARTEA I-A
M O L D O V A

1. Spre Botoșani.

Două spinări de dealuri pe o cîmpie strălucind la soarele de Iulie în verde, în aur, în toate colorile florilor verii. O apă îngustă, șuviță mișcătoare de argint, lunecă răpede între ele, pe un pat de pietriș. În apropierea ei, se văd cîteva căsuțe albe, vite albe ce pasc supt paza unui băiețandru. Linia trenului taie ceva mai departe valea, mergînd alături cu vesela apă de munte.

Pe unul din dealuri, care se ridică de-odată într'o singură undă moale, se urmează aproape drept și se mîntuie prin scrijilături ciudate, sticlesc în rînd turnuri, și mai vechi și mai nouă, șapte la număr. Lîngă acela care strînge asupra-î mai multă lumină, se pitulează, ca un meterez lîngă cetate, o movilă gălbuie de țernă răscolită și de pietre clădite unele dintr'insele în înălțime, iar altele revărsate în neorînduială. Doi colți negri se ivesc de-asupra.

Așa, pe coastele și culmile de dealuri s'aū clădit totdeauna tîrgurile și orașele Romînilor. Recunoști

sămănarea capricioasă a caselor, bielșugul arborilor, mîndria turnurilor sfințite. E, de sigur, o așezare de-a noastră, și zidurile acelea de pe movilă arată silințele ce s'aũ cheltuit odată pentru păstrarea acestui oraș.

Cele șapte biserici, între care a Sfîntului Gheorghe, a Sfîntului Dumitru, a Învierii, a Sfîntului Ioan, a Mirăușilor, sînt bisericile Sucevei, și cetatea de lîngă dînsule e aceia care a văzut plecînd fără nădejde pe ostașii cei mulți și bine înarmați ai lui Ioan-Albert, regele Poloniei. E unul din cele mai mîndre și sfințe locuri ale neamului nostru, dar apa aceia, a Sucevei, care curge de vale, limpede și senină par'că ar despărți două grădini, e hotar vamal și taie Suceava vechii Moldove de trupul României.

A noastră e întinsa gară de jos, cu coperemintele ei de tablă roșie, măreața clădire de folos și de paradă, cu părății de cărămidă aparentă și salele multe și largi. Și a noastră e așezarea din fața Sucevei, unde iarăși se înalță turnuri de biserică din verdeața bogată a livezilor.

Aici sînt Burdujeni: satul și tîrgul.

Odată era în aceste locuri numai o mănăstire, a Todirenilor, pe care o întemeie pe la 1600 un frate după tată al Voevozilor Ieremia și Simion și al Mitropolitului Gheorghe, Movileștii: Toader Movilă. Satul urmașilor lui *Burduja*, ai «Grosului», prin urmare, Burdujeni duceau în preajma zidurilor încunjurătoare ale mănăstirii aproape domnești o viață sărăcăcioasă.

Ruperea Bucovinei, nenorocirea țerii, aduse fe-

ricirea acestui umil colțișor de viață țerănească, și, mai mult decît fericirea, întinderea și îmbogățirea lui. Putința cîștigului cu mărfuri strecurate supt ochii vameșului și supt baioneta jandarmului ademeni pe Evrei, cari veniră, crescură și se înmulțiră. Mai târziu, în vremea lui Mihaï Sturdza, se făcu un tîrg pentru acești oaspeți fără iubire, al căror număr se ridică în zilele noastre la 500 de capi de familie, — Romîni, cu funcționari cu tot, fiind pe lîngă ei numai vre-o 90 de gospodari.

Apoi marele proprietar de pămînt, al cărui grîu găsia tot mai multă trecere pe piețele lumii de la 1830 încoace, avu nevoie de brațe, și el le căută aiurea. Astfel veniră și rămaseră țeranî ruși din Bucovina apropiată. Satul păstră numele său vechi, dar urmașii lui Burduja se adăugiră prin muncitorii de pămînt veniți din nou. Limba noastră sluji drept mijloc de înțelegere între Rutenii din sat și Evreii din tîrg.

De la gara uriașă drumul duce întăiu printre cochetele vile pe care Statul le-a clădit pentru funcționarii gării și vămii. Apoi de-alungul șoselei se ivesc curatele căsuțe ale frunțașilor tîrgului, împreună cu căsuțe țerănești cu scheletul de lemn solid și coperemîntul de șindilă sau de draniță. O Primărie de cărămidă aparentă, o școală cu geamurile sparte. Evreii desfășură apoi până în mijlocul îngustului trotuar de piatră mărfurile lor ieftene și rele: în liniștea unei serî obișnuite, cînd nu se fac afaceri, negustorii în caftane se primblă alene sau privesc din pragul locuințelor murdare, pe cînd femeile-și string copiii, cari schiaună ascuțit.

Curtea mare a bisericii e încinsă încă de zidurile, acum în ruină, ale mănăstirii de odinioară. Un turn greoiu apără intrarea. În dreapta, se înalță altul, mai mic și mai nou, lângă o intrare astupată. Biserica, schimonosită astăzi printr'un urf pridvor jos, e croită în liniile nobile ale arhitecturii religioase din veacul al XVI-lea, mai ales din zilele lui Petru Rareș. Păreții se sprijină pe patru puternice *contra-forturi*; un altul, ca o masă de piatră dintr'o singură bucată, poartă în litere latine însemnarea «Kos. 1596 Bt.», ceia ce pare a cuprinde numele lui Constantin Batiște (Baptista) Vevelli, cunoscutul boier grec al Domnilor Moldovei, — poate în însușirea de ispravnic al clădirii.

Zugrăveala e mai nouă: ea a fost făcută de un Veniamin din Troada, la 1785, cînd clădirea s'a reparat, supt egumenia Grecului Anania, Mitropolit de Sivas.

Biserica din sat, la care mă duce preotul vechii mănăstiri, priceput și harnic pictor și săpător de icoane, e un dar al arhierelui Filaret Scriban, cleric cărturar și sprijinitor al Unirii. Tot el a făcut și Spitalul. În biserică e îngropat fratele lui Filaret, Neofit, episcop titular de Edesa.

Satul e bine împrejmuit cu garduri de răchită. Casele sînt în mare parte acoperite cu șindilă; odaia de oaspeți, cu grinzile ei încrucișate de-a-supra, cu fereștile, destul de mari, dar care nu se deschid, cu scoarțele frumoase, care acopăr lavița ce urmează de jur împrejur păreții, e foarte cuviincioasă. Grădinile, în care se pun toate felurile de legume, sînt minunat lucrate. Adăugindu-se

lucrul lemnelor și scoaterea pietrei, săteniî aũ cu ce-și petrece, cîștigînd, vremea care nu li se cere la cîmp. Banca populară merge bineșor.

Țeraniî nu se simt Ruși, ci «Moldoveni», «Romîni», dar între ei vorbesc rusește, — nu de altă ceva, dar pentru că «așa aũ apucat de la părinți» și, iarăși, pentru că femeile întrebunțează numai cu greu limba țerii; școala-î îndeamnă însă pe o cale mai bună și copiii nu mai știu limba părinților lor. «Auzi cum cîntă copila românește», îmi spune un țeran, la izbucnirea veselă a unui glas argintiu. Oamenii sînt veseli, vioi, fără sfială: ei nu se apleacă să sărute mîna «boierului», ci dau «bună ziua» fără multă mirare. Sfaturile ce le dai, le ascultă și par a se gîndi să le urmeze. Amintirile lor din oaste cuprind ideile *politice* trebuitoare pentru starea lor: unul ar dori să aibă în casă icoane românești — în locul celor polone și rutene — și chipurile Regelui și al Reginei — în locul acelor ale suveranilor Germaniei —, dar nici unele nici altele nu se pot cumpăra, fiindcă nu e nimeni să le vîndă.

* * *

De la Burdujeni spre Botoșani, în trăsura bunișoară, cu cai iuți și focoși, a unui birjar evreu rupt în coate, care a slujit în oaste și vorbește destul de înțeles românește.

De-o parte, apa Sucevei, cu vederea orașului numit de la dinsa. De alta, valuri blinde de pămînt foarte roditor, pe care grîne înnalte așteaptă încă secerișul și porumbul cu foile largi și grele își

leagă rodul supt spicul auriu, pe cînd pășunile sînt smăltate de o nemărgenire de flori galbene, de lumînărele înnalte și drepte, de busuioc vînat, de cicori ca niște picături de cer senin, de coadașoarecului albă, cu floricelele adunate strîns în mănunche. Pe drumul uscat vîntul rece înnalță nori de praf alb, prin care răzbat cară încete cu boii cuminți, privind dulce cu ochii mari negri și umezi, căruțe cu calul înhămat supt arcul de lemn care se obișnuște și în toată Rusia, sătenii frumosi în cămăși foarte curate, purtînd pălăria de pîslă cu margini mari peste pletele ce filfiie, țerance, mai mult ofilite, îmbrăcate urît în *polcuțe* și rochiile de cit din oraș, cu cosițele tufite supt *barrizul* negru, tot de cumpărătură. O trăsurică încărcată cu sifoane poartă numele domnului fabricant Șmilovici, al cărui vizitiu botos duce marfa de la un crîșmar de sat la altul.

Dintru întăiu, satele aū încă înfățișarea bună: case cu șindilă staū lîngă acelea pe care le acopere stuful așezat frumos în pături saū căzînd în mițe putrede; fereștile sînt chiar și la acestea din urmă mărișoare, ferești de tîrg, prin care poate veni lumina.

Plopenii arată o foarte frumoasă biserică, din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, întemeiată de marele boier Lupu Balș, a căruia soție se odihnește lîngă biserică, supt o piatră cu armele Cantacuzinilor, familia ei. Preotul și poporeniū aū reparat dăunăzi marea clădire, care ar împodobi și un oraș.

Salcea are o biserică mai nouă, care e încunju-

rată însă de plantații de brazî și de flori. Gospodăria proprietarului, care e d. Al. Cantacuzino-Pășcanu, se poate socoti printre cele mai bune din țară: un heleșteu se revarsă la soare cu luciul său de oțel; apele lui dau puterea electrică, prin care se luminează *curtea*; în cuprinsul ei se îngrămădesc coșarele și magaziiile, și un păstor mîină un cîrd de vițeî sperioși, cari zburdă nebunateci în jurul trăsuriî.

Dumbrăveniî, pe cari-î împarte un proprietar romîn și un arendaș evreu, — dintre Evreii cari caută să se apropie și să se confunde cu noi. Curtea celui d'intăiî se pierde în vechea măreție a unor uriași copaci de pădure, cealaltă rîde la soarele vesel. Supuși și uneia și alteia, țeraniî se adăpostesc în case sărăcăcioase, prezărite prin marile livezi neîngrijite.

Satele scad de acum, în întindere ca și în frumuseță. Proprietarul nu mai stă în ele și toate puterile aû trecut asupra arendașului evreu, care de cele mai multe ori — căci sistemul e exploatarea americană, în bloc, a moșiilor arendate — nu stă nici el în curtea boierească părăsită. Apar pe rînd, răspîndite între sămănăturile de aur și sămănăturile verzi, în cîmpia îngălbenită de florile lui Iulie, învinețită de busuioc, stropită cu albastru și alb de cicoare și coada-șoarecului, satele Huțanii — ai căruî locuitori aû fost aduși din Bucovina, patria acestor Huțaniî sau Huțuli, Romîni slavisați din cele mai vechi timpuri —, Glodeniî, Baisa.

Siretiul, peste podul șubred al căruia se trece

în cîteva învîrtituri de roate, e aici o apă destul de îngustă, curgînd potrivit de rîpede printre mările de lut, roase de dînsul în vremile de creştere, ale primăverii. După cîtva timp, zarea se înnegreşte de pădurea Baisei, întunecată pe fondul albastru-deschis al cerului.

Pădurea e mică. Dar cînd ai ajuns pe culme şi prinzi a te coborî, priveliştea e deosebit de frumoasă. De sus, se văd turnurile albe ale bisericilor botuşănene, pe un depărtat deal în faţă. Iar drumul se întinde mai departe pe o culme, între văi adînci, pline de bogăţia copacilor bătrîni.

* * *

Pe drumul din dreapta se merge la mănăstirea Agaftonului său, cum se zice de obicei, a Gaftonului. Biserica se şi zăreşte, înălţîndu-şi turnurile de lemn din verdeaţa livezilor satului. Apoi ea se ascunde, cînd trăsura se îfundă într'un drum săpat, care merge pînă la poalele dealului. Printr'un sat sărăcăcios se ajunge, urcînd o culme, la «Gafton».

Acum aproape două sute de ani, un sihastru care luase numele călugăresc de Agafton, întemeie un schit în marea pustietate de codru, în ochiul de pădure, de lîngă Botoşani. Domnii înzestrară, pe rînd, cu danii micul schit al lui Agafton, pe lîngă care se oploşiseră cîţiva călugări încă. Într'un târziu, ei fură înlocuiţi cu maice, care, în acest Ținut al Moldovei-de-sus, bogat în neamuri vechi, nu erau culese din pribegile satului său din sfărîmăturile vieţii în lume. Astăzi o sută şezeci de maice, în fruntea cărora stă ca stariţă o rudă a

celui d'întăiū episcop bucovinean Dosoftei Herescu, locuiesc în căsuțele curate ca un păhar. Un spirit nou a suflat până și în această singurătate. Maicele vorbesc, cu oarecare pricepere, de războiul din Asia, dintre Rușii creștini, dar răi, și Iaponesii, «cari sînt ca niște Jidanî», dar știū să se bată. Serbarea patriotică de la 2 Iulie a lăsat urme în aceste suflete liniștite, și maica stariță ar dori să aibă un chip al lui Ștefan-cel-Mare, despre pomenirea căruia vorbește cu mîndrie. O călugăriță, maica Ana, a fost și la Putna, ca tovarășă a noastră de cale, și încă odată, acum treizeci de ani, ea a făcut, cu toată sărăcia și greutatea și piedecile, drumul la mormîntul lui Ștefan-cel-Mare.

*

De la Baisa se ating ușor Botoșanii, cari se ascund însă în dosul unui înalt deal lutos, curmat de drumul năruit și strîmb. În față se vede numai capela cimitirului, căscînd cele două ferești ale turnului ca niște ochi goi, de mort. În urmă însă privirea cuprinde un vălmășag de dealuri și văi întinse peste zarea largă și așoperite cu catifeaua moale a pășunilor, a orzurilor, ovășurilor verzi, cu aurul aspru al miriștilor, cu valul de aur în mișcare al grîului gata de secere. Gaftonul e la dreapta, la stînga în vale se ascund coperișurile roșii ale Stănțeștilor, unde și acum locuiesc Callimachiū, cari aū dat patru Domni Moldovei.

Drept înnainte, strada Gaftonului duce, printre căsuțe de sat, către centrul de destrăbălare și murdărie, de mucedă decadență al marelui oraș stăpînit de Evreime.

2. Spre Hîrlău.

Cînd te întorci în urmă să vezi Botoșanii, din stradele de livezi ale căruia ai ieșit abia, — orașul ți se înfățișează în toată curăția și nobleța idealului: cu multele turnuri înalte de biserică răsărind din desișul verde al arborilor. În jos se revarsă o mahală, cu casele mici și rare ca ale unui sătucean.

Șoseaua, minunata șosea netedă, aleargă înaintea spre Hîrlău. Porumbul înalt așteaptă încă binecuvîntarea unei ploii ca să lege rodul. Grîul de aur e în secere: palele sînt strînse în snopi groși, răspîndiți în bună orînduială pe lărgimea goală a lanurilor secerate; pe cînd în altele, pe care se mai clatină mătasa spicelor, țeranii în cămăși albe, cu brîul roșu, cu pălăriile largi de pîslă neagră, femeile în tulpane taie, aduși de șele, saū privesc cu securea în mînă, ca niște zei și zeițe ai ogoarelor hrănitoare. În curînd meșterii clăditori vor ridica ariile înalte și mașinele vor desface din paiu bobul pîinii de toate zilele.

Drumul cotește în stînga, îndreptîndu-se spre o pădure printr'un ținut de sămănături încă neculese și de fînațe cu toate florile, care îmbălsămează aierul dimineții. Pădurea se vestește prin bătrîni străjeri, cireși cu trunchiul adînc scrijelat, ca și cum încordarea unor mușchi uriași ar ținea sus împleticirea crengilor frunzoase. Apoî oastea trunchiurilor dese-dese, suptiratece, înalte, se desfășură și în dreapta și în stînga, pe cînd din cerul foarte albastru cade lumină, liniște și singurătate.

În cete răzlețe sălcii vechi, cu trunchiul învîrtit,

sucit, împietrit parecã într'o zvîrcolire. Tei înfoiați înalță încã, în această vreme târzie, spre înălțime mirosul mîngietor al florilor lor mărunte și smerite: între flori, teiul e ce este privighetoarea între paseri.

Un ochiũ în pãdure adãpostește un sat, Copãlãul, ale cãrui case sãmãnã, în rãspîndirea lor liniștitã, cu o turmã de oi împrãștiatã la pãșune. Apoi iar pãdurea Coșulei strînge de amîndouã pãrțile drumul cel mare.

Frumușica își îndreptãțește numai puțin numele. E un tîrgușor care mãrgenește cîtva timp drumul mare cu cãsutele lui destul de albe. E «sabãș», așa încît Evreii stau afarã, în ușã, cu femeile și copiii, bucurîndu-se de ziua odihnei hotãrite în lege. Decî nu e hranã pentru drumeț: un hangiu armean gãsește doar ceva covrigi uscați, iar din cîrciuma unui Romîn iese la ivealã o sticlutã cu vin. Casa acestuia din urmã are trei odãi în șir: pe pãreți se vede regele Milan al Serbiei și regina Natalia, precum și un vechiũ portret al regelui Carol.

Armeanul ni spune cã am scãpat de o primejdie: pãdurea Coșulei are hoți, cari au dezbrãcat pe un «Jidan» și pe un Lipovean. Vizitiul, un Romîn, adaugã cã e vorba numai de «pîrlaci», adecã hoți mici, cari nu iese decît în calea strãinului lacom și fricos, de și l-ar putea lãsa în pace și pe acela. Subprefectul și-a trimes jandarmii, și drumeții vor fi iarãși slobozi și nesupãrați. Dar tot vizitiul ne roagã sã-l apãrãm la întoarcere prin tovãrășia unuia din acești jandarmi.

Acum trăsura trece chiar printr'un sat, Uriceni, lung șir de cătune innădite, pe cînd în stînga livezile foarte verzi și bălancele copereminte de stof arată locul Flămînzilor.

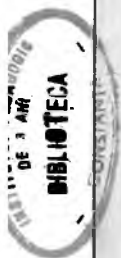
Sînt case nouă — și se tot clădesc — care arată un coperiș bine pieptănat, ochi de ferești bine deschiși și o față curată, pe care o împodobesc briiele albastre. Din cele vechi chiar nici-una nu tinjește într'o rînă și nu dovedește neîngrijirea unui gospodar prea lăsător în voie. Toate curțile sînt împrejmuite cu bune garduri de nuiete saū de cetini înflorite. În cuprinsul lor se vād coșere strîns împletite, pomî roditori sădiți des și păduri de popușoai înspicate. Cîte o gospodină se ivește, foarte în treabă cu ale casei, pe cînd *omul* ei lucrează la cîmp.

Am ajuns într'o întindere de dealuri goale, uscate, prin îngustele tăieturi verzi ale cărora pasc cirezile mîndre, care innalță arcul desăvîrșit al coarnelor lungi, și oi strîns întovărășite. Se vād țarcuri și ocoale, păstori călări străbătînd cîmpul.

Hîrlăul e în fund, după cîteva întortocheturi în cale: acolo unde cîmpul prinde iarăși a înverzi, unde carele încep să se ivească și cîte un turn de biserică apare hăt încolo.

Intri printre căsuțe curate, și ai ajuns în centru fără să ți se pară că ai pătruns într'un cuib de Evreime. Stradele sînt largi, drepte, pavate cu bucăți de piatră sfărîmată, și măturate. În schimbul de mărfuri dintre județele Botoșani și Iași, Hîrlăul, care duce la Cotnari, la Tîrgu-Frumos, are o oarecare însemnătate. O diligență vine din capitala

26.5.26

Stradă din Hîrlău

celui d'întăiū județ și birjile evreiești circulă neconținut spre Hîrlău și de la Hîrlău înnainte.

Altă dată însă, Hîrlăul era cu totul altfel de centru. Cu mult înnaintea Evreilor și a birjelor, cei d'întăiū Domni ai țerii Moldovei și-aū avut aici reședința de la Răsărit, din șes, lingă leneșa și mica apă a Bahluiului, care se strecoară, curată încă, supt înnălțimile din dreapta, unde strălucește sus schitul lui Zagavie. Aici Ștefan fiul Mușatei a fost încunjurat de oastea lui Sigismund, regele Ungariei, și a învins-o. De aici aū pornit atîtea scrisori, atîtea hotărîri, atîtea drumuri ale lui Ștefan-cel-Mare și ale urmașilor săi până pe la jumătatea veacului al XVI-lea.

Apoi «cetatea Bahluiului» decăzu. Numai după vre-o cincizeci de ani, ea se ridică din sfărîmăturile ei. Radu Mihnea, «nepotul» lui Petru-Vodă Șchiopul și strănepotul lui Petru Rareș, al lui Ștefan-cel-Mare, fu aruncat de vîntul schimbărilor în Scaunul Moldovei, din care stăpîni *împărătește*. Suceava, Iași și nu-î ajunseră ca reședințe, și el dresă, pentru vară, Curțile din Hîrlău. Și astăzi, în puținele sfărîmături ce aū mai rămas în picioare, pe movila străpunsă de colțurile de piatră, de lespezi care aū fost praguri de porți, se vede cărămida lui Radu lingă vechea țesătură de bolovanii a Domnilor străvechi: țevile pentru apă de la baie trec și supt unele și supt altele, dar ele sînt, de sigur, fapta acestui Radu.

În față cu locul gol pe care se ridică vechea Curte, se înnalță, strălucitoare în găteala ei nouă de cărămidă aparentă, de piatră răsăluită, de rotile de smalt verde și galben, biserica lui Ștefan-cel-

Biserica Sf. Gheorghe din Hirliu.

Mare, de care nu s'a atins urmașul său Radu. Mică și armonioasă, cu turnul suptire și gingaș, ea înfățișează tipul neschimbat al bisericilor de pe acest timp. La intrare, aceleași rînduri de arce de piatră cuprinzînd ușa și aceiași podoabă de piatră săpată a ferestrelor înguste. Zugrăveala, care e destul de frumoasă, e mai veche decît anul 1608, cînd se înseamnă, prin zgîrieturi, moartea unui fiu de preot; ba într'un loc se vede scrijelat un an din veacul al XV-lea. De altmintrelea, nu e biserică mai bogată în zgîrieturi decît aceasta: Romîni ca Năsturel, Drăgan, Poloni ca Boguszenski și atîția alții au lăsat în slove albe, săpate, amintirea lor pe zidurile vechii biserici, care arată să fi fost părăsită îndată după moartea, în 1625, a lui Radu Mihnea restauratorul. Leșii nu s'au sfiit a pătrunde și în altar, unde iscăliturile lor se întind ca o ață de paianjăn, și mai târziu preoți romîni, ca Pavel Gafencu din 1754, au avut tot atît de puțină sfială față de Dumnezeu și față de trecut.

Petru Rareș a lăsat biserica cealaltă, cu turnul înnegrit, încunjurat cu ocnițe, care a stat și ea multă vreme părăsită, pierzîndu-se și piatra cu pisania și amintirea ctitorului, pînă ce marele gospodar, «seniorul feudal» ce a fost în aceste părți Iordachi Cantacuzino Vornicul, din jumătatea d'întăiu a veacului al XVIII-lea, a dres și această biserică a Sfîntului Dimitrie, arătînd în lespede sa amintitoare că «de cine este zidită dintru'nceput nu se știe». Două alte biserici, dintre care una, cu tonuri roșietece, se vede pe deal de departe, sînt dintr'o epocă mai tîrzie și n'au ctitori vestiți. Tusaltru bisericile sînt astăzi și prea multe și prea mari pentru un tîrgușor al-

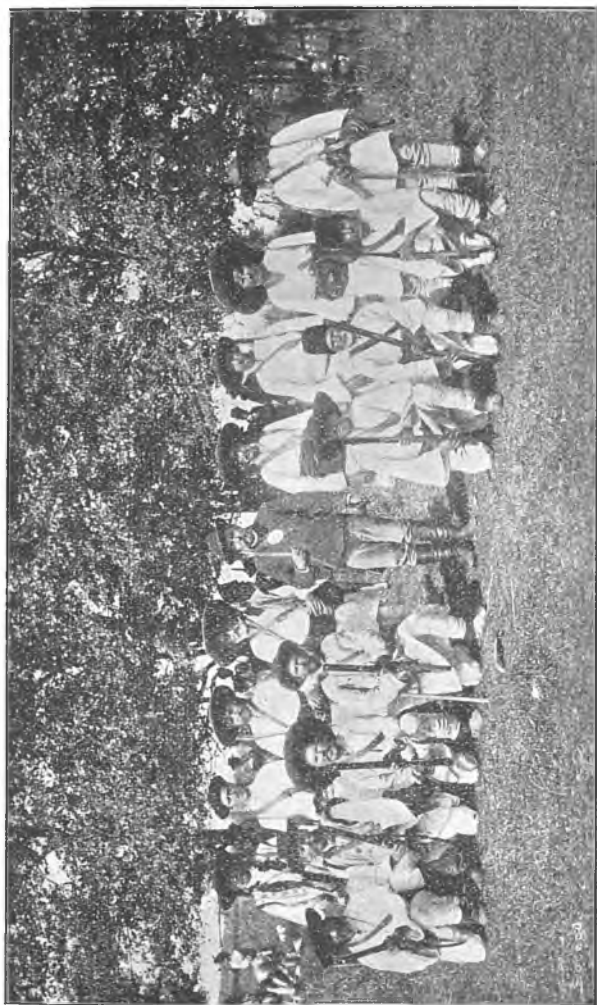

Biserica Sf. Dimitrie din Hirleu.

cătuit mai mult din Evrei, cum este Hîrlăul din 1904, în care acum cincî sute de ani era totuși atîta viață ostășească, atîta viață românească.

Poate nicăiri nu se află alături lucruri mai deosebite, mai dușmane între ele, mai greu de gîcit unele prin altele decît în acest colț al Moldovei de sus. Sîmbăta a prefăcut Hîrlăul într'un tîrgușor pustiū, unde credincioșii Legii Vechi gustă în cerdacuri, după povețe religioase străvechi, odihna desăvîrșită; la hanul unde ni se face, zimbînd, o socoteală «boierească», adecă foarte umflată, fetele, care aū luat premiile cele mari la școala românească, nu cutează să înfrîngă sfințenia «sabășului» scriind prețurile. A doua zi un val zgomotos de mușterii în cămăși albe, brîie roșii, pălării largi, în fuste, polcuțe și barizuri a năvălit tot, încunjurînd pe Evreul șiret, încet, guraliv, care-și potrivește «gheșeturile». O elegantă trăsură dusă de doi cai focoși mă duce acum în spre castelele, «curțile» fraților Ghica, d-nii Constantin Ghica, din Delenii lui Maxut, și Grigore Ghica din Delenii Cantacuzinilor.

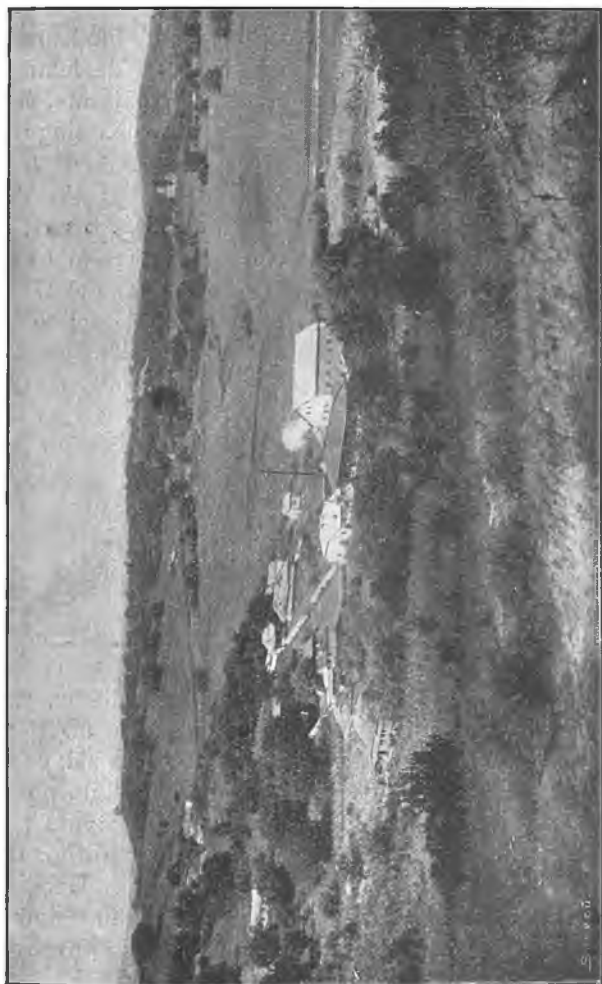
Casa celui d'intăiū își deschide toate fereștile asupra unei nesfîrșiri de dealuri verzî, de văi aurite, care se opresc la o linie albastră, ce samănă cu fața mării îndepărtate. Trandafirî mari înfloresc încă, zeci de brazî cu ácele întunecate încunjură locuința, apa împuținată de secetă țîșnește din largul basin, ale cărui lebede s'aū adăpostit într'un ungher de răcoare. Cu gesturile unui general în retragere, care ar fi și un mare magnat, d. Constantin Ghica ne călăuzește prin potecile strălucitei grădinî.

Țerani din părțile Hîrlăului.

Colo însă, către Hîrlău, la marginea pădurii, marele arendaș evreu B. Iuster își are fabrica de sticlă, ale cărei produse, și mai bune și mai rele, și mai limpezi și mai opace, își găsesc drumul până și în prăvăliile muntene. Nisipul de cvartș vine din Galiția, meșterii au sosit din Boemia, din Belgia. Aici poate fi folos pentru România, dar nu e neamul nostru, nici trecutul lui.

Maî departe, un drum ce se tot suie, atinge satul Delenii, cu școala lui mare, cu cele șese sute de case de lut și stuh, destul de sărace, care se risipesc, ascunse, până foarte departe. O poartă ca un arc de triumf se boltește înaintea noastră; ea poartă stema Moldovei și data de 1807. Casa, foarte mare, cu două rînduri în față și trei în dos, care se vede acum, cu grădina ei, cu parcul ei, încunjurate de un puternic zid datînd din veacul al XVIII-lea, e, cu toate reparațiile — dintre care una se face acum —, unul din rarele exemplare de arhitectură privată din acest veac. Iordachi, fiul aceluî Iordachi Cantacuzino, care a dres biserica Sf. Dimitrie din Hîrlău, a durat aceste case, cu saloanele întinse ca ale unui rege, cu picturile frumoase, cu oglinzile de Veneția în cadre de metal auriu, cu frumoasele plafoane în romburî de lemn negre și albe. Casa gospodărească a maî avut norocul de a nu adăposti până astăzi decît gospodari desăvîrșiți, din neamul Ghiculeștilor, care pornește, în această ramură, din Maria, fata lui Iordachi: d. și d-na Grigore Ghica, între cei zece copii ai lor, înfățișează încă, în acest timp de împrăștiere și rătăcire a oamenilor, viața de odinioară în ce avea ea maî blînd-patriarchal, maî intim și dulce, maî

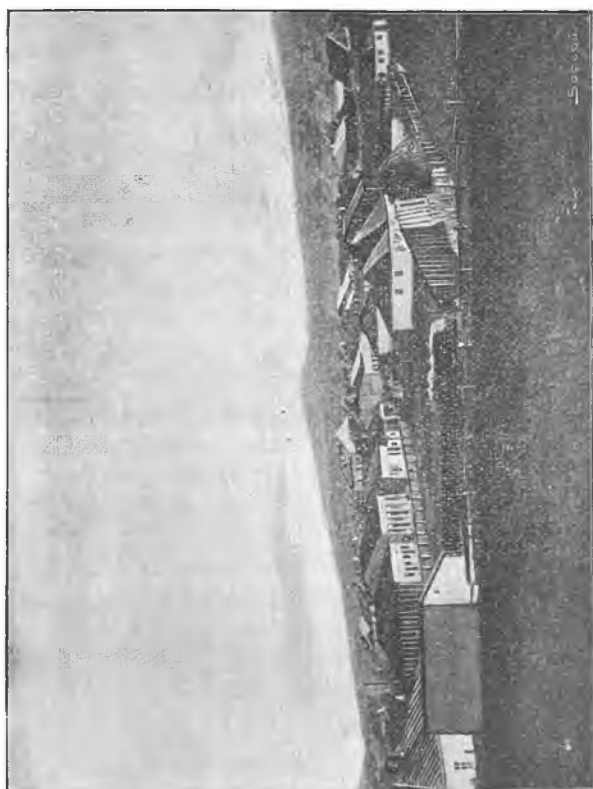
Deleni-Maxut.

mîndru și mai primitiv și zimbitor totodată. Cînd moda francesă de astăzi va dispărea, cînd arendașii evrei nu vor mai fi de folos, astfel de familii, care s'ar putea ocroti prin crearea de majorate, vor fi printre temeiurile vieții naționale, una singură și în adevăr unită.

Tot Iordachi Cantacuzino a dres, dincolo de zidul de împrejmuire al Curții, puternica biserică, al cărei ctitor d'întăiu e un Cantacuzin și mai vechi, Toderășco Iordachi de înaintea anului 1700. Dar numai al doilea Delean, Iordachi, fu întemeietorul mănăstirii vecine a «Sfintului Nicolae din lacuri».

Drumul merge pe cărări și potece, între finațe și peteci de pădure, lăsînd la dreapta cariera adîncă, în fundul răscolit al căreia zac pietrele de moară din Deleni, acum cu totul învinse de morile de abur cu pietre fine, franceze. Carpenii suptîrăteci și foarte înalți tremură din frunze o chemare, un îndemn către schitul care a rămas acum numai în sama lor.

Trei brazî staū în fruntea cărării, părinți portari ai Sfintului Nicolae. Lîngă dînșii o aripă de ziduri se pierde între florile albastre, galbene, vi-nete ale buruienii îmbielșugate. Biserica însăși e întreagă: clopotul atîrnă încă în turnul de zid, cele două toace așteaptă să fie atinse cu ciocanele puse pe marginea ferestruii, icoana stă încă expusă pe mesuța împărțirii anaforei, pomelnicul ctitorilor în tripticul zugrăvit e deschis încă în altar. Dar de douăzeci de ani rugăciunea n'a bătut din aripile ei sigure în cuprinsul bisericii părăsite, zugrăvelile se ascund supt praf și supt ața paianjenilor, lemnul sfînt al icoanelor crapă. Lumea de sus merge pe

Case din Hîrlău.

alte drumuri și lumea de jos are multe și grele nevoi; numai florile cîmpului înalță mirosul lor de tămîie sălbatecă spre fereștile moarte și vîntul cel trist al Miazănoptii cînta în vecernii de iarnă rugăciunile morților.

3. Spre Cotnari.

Prin Hîrlăul de Duminecă, vesel, zgomotos și foarte tărcat, spre Cotnari.

Dealuri ca valul mării ușor atinse de un vînt prielnic, miriști, clăi și snopî. Cîte o frumoasă *Curte* albă, unde staū vara «boierii» — une orî de ierî-de alaltăierî și ei — în mijlocul moșiei lor, arendate pe mulți ani de zile — cîte opt sau zece —, la Evreî cu multe arende. Cîteva căruțe ce vin de la tîrg: într'una din ele, sătenî în cămăși murdare se uită acru și plini de ură la birja noastră, pe care o conduce un Evreū urît și bun de gură.

Un drum rău, care suie și pogoară, duce îndată la Cotnari.

Până acum trei sute de ani era aici un tîrg, frumos, bine locuit, bogat și luminat, în care stăteaū Sași și cîțiva Unguri vechi cît Moldova și, uniî, mai vechi decît dînsa. În mijlocul lor se ridica biserica uriașă a lui Despot-Vodă, care voiă să facă din acești catolici ce nu-și uitase legea, niște luterani ca dînsul; o școală, cu un dascăl sas, din Bistrița Ardealului, se zidise lîngă marea biserică nouă.

Până acum o sută de ani erau încă aici neamuri de vechi orășeni foarte înstăriți, cari știaū să-și

scrie numele cu litere latine; era un șoltuz, erau niște pîrgari ai orașului, era un pîrcălab și un pivnicer și atîția «oamenii buni» cari aveau un nume și o avere. Și se arăta cu mîndrie dealul «la piscup», dealul «lui Vodă», dealul «Mîndrului», unde se făcea cel mai bun vin din Moldova, vinul gros și tare, de care se uimiau străinii.

Până acum vre-o treizeci de ani, până la focul cel mare din 1873, biserica lui Despot, unde odată slujia în fiecare zi un Vlădică socinian, adus din Polonia, era întrebuințată încă pentru slujbă. Atunci un foc din vecinătate atinse acoperemîntul, și focul, găsind în sfîrșit o pradă vrednică de dînsul, sparse fereștile, nimici lemnăria, crăpă zidurile groase și dădu jos vîrfurile masiv al turnului. Catolicii cei noi, oamenii săraci, puțini, trăind în căsuțe acoperite cu stuh, nu se încumetară să învie trecutul, care rămase mort și în această mîndră amin-tire a lui.

Doar viile mai rodiau încă pe dealuri, pentru Stat, care luase averea mănăstirilor, pentru negustorii evrei din Iași și din Hirău, pentru unii oameni mai norocoși și mai harnici. Filoxera veni, ca un blestem dumnezeiesc, și deștrădăcină vița bine-făcătoare. Sădirea din nou cu vița americană, de care dă exemplu pepiniera Statului, n'a înnaintat îndestul ca să se vadă o îndreptare mai întinsă a lucrurilor.

Deci, afară de primărie și de cîteva case de fruntași, ulițele întortochiate și strîmte ale Cotnariilor-sat nu pot arăta decît căsuliile foarte păcătoase, fără nici-o gospodărie vrednică de laude. Biserica ortodoxă, care e veche — făcută de Ștefan-

cel-Mare, pe cînd cea catolică ar fi fapta Catalinei, iubita marelui Domn, — n'are turn și nu se deosebește prin nimic. Zidirea lui Despot, în care intri printr'o poartă joasă, rău săpată în piatră, supt cel mai vajnic și greoiu turn ce este în toată Moldova, înșiră în zădar fereștile ei mari și florile de piatră în care se opriau bolți ce au pierit. Rîpa pe care se razimă păretele ei din stînga fuge de supt temeliile adînci, crăpînd zidul în două, și peste un număr de ani rămășițele focului se vor prăbuși în adînc.

Iar, de jur împrejur, dealurile de lut, dogorite de secetă, muncite și scormonite de alte puteri decît slabele puteri ale omului, se întind în cea mai goală și mai urîtă nenorocire, fără o zdreanță verde din marea bogăție care le înveșmînta odinioară.

4. Spre Tîrgu-Frumos.

Tot înnainte, drum pustiū prin praf. În primăverile bune e, în adîncul acestui pămînt răscolit și săpat, o nesfîrșită bogăție de ierburi înalte, în care miile de albine bîzîie, îmbătate, grăbite, vioase de prada lor dulce. Acum soarele nemilos, pe care nici-un nor, nici-o bură de ploaie nu-l stîmpără, a nimicît răbdător aproape orîce urmă de verdeață. Numai ici și colo, cîte un heleșteu scăzut răsare alb în mijlocul trestiilor bogate ca o pădure. Departe, se văd arii de grîu, și o mașină de treier se îndreaptă către una din ele, în silințele liniștite a zece părechî de hoî, cari înnaintează ritmat în negurile prafului.

O fintină cu colac se deschide în marginea drumului. În locul obișnuiților fluturei albaștri, harnici drumeți cari aū nevoie să se răcorească, ea e încunjurată de alți călători, Evrei disgrațioși, cu surtucul fără guler, surtucari de prin sate, țeranî, cari-și așteaptă în tăcere rîndul. Caii toropiți de căldură scutură capetele lor coperite de muște și fac să sune clopoței. Pe cînd cirezî înnaintează de-a lungul miriștilor, întipărind pe cer semnul coarnelor puternic arcuite, cete de oameni de tot felul și de toată mîna urcă și coboară, pierzîndu-se și răsărind pe culmea albă a dealului. Sînt oameni călări, ca niște regi ai Dacilor de demult, și cosași ce și-aū mîntuit lucrul, și secerători în grupe, și tovarăși de cale, dintre cari mulți poartă pălăria cu margenile mai scurte, legată cu panglică roșie, iar femeile lor vălul pe cap, cămașa bogată în arnice și strîmta fotă neagră a locuitorilor de la munte. Ceva mai departe, la dreapta și la stînga, vederea se deschide în voie, pe cînd, în fund, dealurile se înșiră, ca un uriaș fund de scenă tivit cu albastrul vinețiu al înnălțimilor celor mai depărtate. O bisericuță albă răsare singură pe un deluleț; un tîrg destul de mare — mult mai mare decît Hîrlăul — stă tras în linie dreaptă, cu două biserici mari, vechi în frunte, iar, în valea prăpăstuită din dreapta, căsuțe de sat se prăvălesc în mijlocul livezilor.

E Tîrgul-Frumos, foarte veche așezare, asupra căreia nu s'a oprit însă nici-odată gloria țerii. Și la Tîrgul-Frumos e iarmaroc, e bîlciu.

Înaintea înnaltei școlî e liniște; drumul gării nu arată decît cete de țeranî ce privesc bucuroși de pe băncile de afară ale cîrciumei; în gară e în-

grămădeală de Evrei cari se strigă, staū la învoială și-și învîrt birjele. Dar ca să vezi bilciul trebuie să treci înnainte, spre miezul Tîrgului-Frumos.

Cu mînile în buzunarul pantalonilor, cu mînile la spate saū răzimați de stîlpî, Evreii așteaptă înnaintea prăvăliilor boltite; sînt veseli: copiii lor, strînși supt aripile mamei, cîntă în limba lor nemțească schiloadă; fete foarte frumoase și gătite privesc drumul bine pietruit, care e aleia bîlciului.

Și el dă tot lucruri nouă: țeranî în cară și, cei mai mulți, în căruțe, ducîndu-și acasă cumpărăturile, părechî îmbrățișate, care aū lăsat banii la cîrciumar, drumeți singuratecî, cari se poticnesc agale pănă-î zburătăcește un birjar care trece răpede, chiuind, urlînd și suduind. Apoi Țiganî cu fețele și piepturile de aramă, cu părul de cîlți și hainele roșii ca focul și negre ca păcura: ei se duc spre șătrile din marginea tîrgului, unde așteaptă carele de zdrențe, unde caii uscați pe coaste smulg iarba gălbie a șesului vitreg, unde cîniî fricoși și copiii voioși și nerușinați în goliciunea lor de gîndaci, zburdă de o potrivă, în ciuda foamei, prin praful, gunoiul și rămășițele scîrboase ale drumului. Un sălaș s'a așezat de-o parte, roată, în jurul focului dumnezeiesc, pe care l-aū robit și din care-și ieaū vioiciunea și bucuria. Bătrînul cu barba sălbatecă, bătrîna cu ochii rătăciți, cum se cuvine să fie ochii unei gîcitoare și vrăjitoare, tinerii și tinerele ca niște zei ai luminiî ascunși în mantaua zdrență-roasă a cerșetorilor, dănciucii și dănciucele cari staū acum drepti cu toată cuviința la ședința sfa-tului de *ciurdeală* care iea birul iarmarocului. Vre-un

«boier» trufaș trece iute spre casă sau vine de la stația de aer, foarte apropiată, a Strungăi.

Într'acolo și noi!

Raiul sămănăturilor, pe care-l părăsisem, începe iar, și de pe florile care cad în fiecă an din minile darnice ale firii, vîntul de sară culege mirezme alese, care plutesc lin și se pierd spre zări, amestecîndu-se cu mirezmele milioanei de milioane ale florilor surorii. În fund, craiul nou ține strajă în cerul viorii.

Carele, căruțele, drumeții se tot împuținează. Ca totdeauna taina sfîntă a serii pecetluiește buzele noastre ca în biserică.

Dar iată că Evreul de pe capră începe a vorbi, într'o românească mai bună decît aceia pe care o vorbea, de sigur, tată-său. «— Ce iarmaroc, mare iarmaroc! E panoramă, și doi copii groși, pe cari el i-a dus cu trăsura, dar tot nu crede că pot fi în adevăr așa de groși... Acum mai e ceva cîștig, dar nu ca în Bucovina, unde sînt altfel de lucruri și altfel de oameni, și atîta rînduială! Aici oamenii cei mari fură: și, dacă ar fura așa mai puțin, așa pe ascuns, dacă s'ar ținea de cuvînt după ce au furat: dar așa e vai și amar!»

În fund, din marea pădure neatinsă, vestită în timpuri pentru hoții ei, se vede eleganta casă cu două rînduri, galeria cu sticlă, aleiele Strungăi, pe care le încunjură de o potrivă răcoarea, aierul limpede, taina, poesia, balsamul pădurii, unde înne-gresc brazii, printre copacii vechi ai șesurilor și dealurilor. Orchestra cîntă și lumea se primblă.

La întors, plinsetele de vioară se prelungesc în noapte prin pacea cîmpului și luna lunecă prin seninul cerului vioriū.

5. Mănăstirile de lîngă Iași.

Birja străbate, de la gară înaintea, străzi prin care se despică praful alb, străzi foarte sărace, în care gospodăria fiecăruia e de o potrivă cu administrația pentru toți: în sate nu se află case de acestea, făcute și acoperite cu cîrpeli din tot ce se poate culege mai ieftin: lemn, șindrilă, tinichele văpsite și nevăpsite. Împrejmuirea lipsește; în locul gol și foarte murdar de lîngă casă, șoproane se apleacă într'o rînă, adăpostind porci slabi cari rătăcesc, grohăind flămînzi, după murdăriile aproape. Nicî livezi, nicî porumburi. Țigani păcătoși umblă alene prin prăfăria secetei. Din Bahluiul, aproape cu totul secăt, prefăcut, unde mai este apă, într'un noroiū verde și negricios, se înalță duhori putrede.

În dreapta însă și în față te mîngîie frumuseța trecutului, care n'a perit: revărsarea de biserici și case a Iașului de o parte, iar de alta, dealurile încununate cu mănăstirile ctitorilor domnești.

Spre *Galata*, drumul urmează prin șesul ars de soare, unde trăiește numai o iarbă mică, aspră, negricioasă, pe care o caută caii lăsați slobozi și cîrdușii de oi linoase, cu picioarele suptiri și ochii de supunere blîndă. Șoseaua se înalță pe încetul. Un sergent comandă o ceată de soldați în bluse

murdare, cari împing saū se fac a împinge la deal o mare sacă plină. În chiotele de îndemnare, ei intră pe supt un mare turn negru, cu două rînduri, al cărui acoperemînt de tablă a rămas numai pe jumătate. Aceasta e Galata.

Zidul cel tare, acoperit cu vechi țigle prăfuite și sămănat cu bageaguri tot de țigle, închide casele, drese, ale egumenului de pănă mai dăunăzi și chiliile, iarăși prefăcute, înaintea cărora închiși — desertori și nesupuși — sînt trecuți în revistă de alt sergent. Biserica se înalță în mijloc, căruntă, neîngrijită, dar tare ca granitul. Petru Șchiopul, biet Domn cucernic și bun, o clădi cu dragoste și cu multă cheltuială, luîndu-se după modēle din Constantinopol, care se deosebiau foarte mult de zidirile lui Ștefan-cel-Mare și ale celui alt Petru, Rareș, bunicul Șchiopului. Pridvorul e o întregă clădire deosebită, alipită la trupul bisericii: răzimat pe două contra-forturi zimțuite, el are două rînduri de ocnițe și e străbătut de trei ferești. Biserica însăși e mult mai înaltă și mai încăpătoare decît cele vechi, dar podoabele, afară de aceleași ocnițe, lipsesc cu totul; fereștile sînt mici și goale; cele două turnulețe n'aū putere, și eleganța lor e mai mică decît în bisericile trecutului de lupte.

Cetățuia vine aproape în față, despărțită prin valea adîncă pe unde trec liniile căii ferate, vale de spină și de pustiū prin care rătăcesc porcii slabi ai mahalagiilor din apropiere. Dealul se înalță de odată, cu coastele-î pîrlite și săpate în gropi risipite. E așa de ușor de luptat aici, încît trebuie să crezi că în acest loc a fost de la început cetățuia de

apărare a târgului domnesc, a târgului de negoț și popas din vale, care se desface din vârful înălțimii mai frumos decît de ori-unde aiurea, înșirînd toate grădinile, tot haosul caselor sale albe, toată cununa veche a bisericilor, de la biserica Lipovenilor din dreapta, cu turnurile învîrtite, pînă la marea Mitropolie gălbuie, cu stilul apusan, de împrumut, pînă la bisericile mărunte de către Copoul a căruî casarmă masivă se vede limpede la capăt.

Ctitorul bisericii din Cetățuie, astăzi înnoită între zidurile frînte de care fusese încunjurată la început, a fost Duca-Vodă, a căruî Domnie căuta să imite pe a lui Vasile Lupul, ocrotitorul acestuî Grec cu noroc. În biserica lui Duca se vede urma Trei Ierarhilor lui Vasile. Pridvorul samănă cu acel de la Galata, dar fereștile sînt lucrute măiestrit în piatră și aū caracterul gotic de la bisericile lui Ștefan; cele de pe laturile naosului sînt încadrate fin cu ciubuce, însemnate jos cu două rosete. Turnurile sînt iarăși asemenea cu ale Galatei, dar la mijlocul lor trece un brîu de piatră împletit. Același brîu de ciubuce încinge toată biserica, tivit sus și jos cu cîte o horbotă de frunze și flori săpațe. El înseamnă și toate nervurile bolții. Ușa de intrare în naos mai are un cadru pe care sînt aplicate frumoase și originale rosete. Pînă și mormîntul Doamnei Maria, fiica lui Duca, e o mică lucrare de artă în această ultimă înfățișare moldovenească a frumoasei arhitecturî de țară.

Cele mai multe picturî sînt vechî sau reproduc pe cele de la început. Pe păretele din dreapta, cum intri în naos, vezi pe ctitor, frumos bărbat cu barba rotundă, cu cuca pe care sînt împlîntate penne de

struț, cu haina de brocard verde, peste care e aruncată alta fără mîneci, avînd guler și margini de blană și șireturi de aur pe piept. Fiul său Constantin are aproape aceeași îmbrăcăminte: coconul poartă o pălăriuță roșie, cu blană jos și pene de struț la o parte. Doamna Anastasia e înveșmîntată într'o rochie de brocard siniliu, prin care trec mînecuți de mătasă albă cusută cu fir; din pieptarul de fir se prelungesc bete auri ce se înfășoară pe mîni. Domnițele Ecaterina, Ileana, care a fost soția lui Nicolae Costin, Ruxanda, Maria au rochii de același fel, rose și roșii. Pălăria tuturor e ca a coconului Constantin.

De la Cetățuia un drum șerpuitor apucă printre porumburi dese, cu frunzele adesea strînse și uscate de secetă. Nicăiri nu se vede o locuință, iar la capăt priveliștea Iașilor e închisă de dealuri. De odată într'un fund, ocrotitor, de vale vezi *mănăstirea lui Aron-Vodă*.

Ceia ce lovește mai mult e negrul zid de împrejmuire, cu totul neatins: aici Domnul cel rău, răsculat împotriva Turcilor, își va fi gătit tainița pentru apărarea sa și a averilor sale. Biserica e mică, cu un singur turn și un pridvor liber; ea a fost dreasă pe vremea lui Ștefăniță Lupu. Nici-o inscripție nu se mai păstrează, dar pe perețele din dreapta se văd încă trei chipuri: două poartă căciula din vremea lui Mihai Viteazul, iar cel de al treilea, îmbrăcat în roșu și cu o pălăriuță roșie pe cap, are înfățișarea unui cardinal. Ei ar putea să fie cei trei stăpînitori cari se uniră în 1594 pentru

lupta împotriva Turcilor: Mihaï-Vodă, el, Aron, și Ardeleanul Sigismund Báthory.

În față cu dealul Cetățuiei, *Frumoasa* se vede adâncită, cu cele patru turnuri de tinichea care sticlesc la soare, clădire cinchită, ciudată, al cărei rost nu-l înțelegi de la început. Drumul la dînsa merge printre case de sat curățele și se mîntuie înaintea porții turnului înalt pe care e scrisă în-trebuințarea de astăzi a clădirii: spital militar pentru boale de ochi.

Bolnavii cu căutătura tulbure saū cu capul în cîrpe răsar din toate fereștile, alții așteaptă pe bănci prînzul, care se pregătește supt un șopron. Unii dintre dînșii se află în primejdia grozavă a orbirii, dar flăcăii sînt altfel veseli, și sosirea căruții cu pîne neagră, sunetul goarnei de chemare sînt primite cu o mare bucurie.

Biserica se ridică albă, înaltă, clădită într'un stil cu totul neobișnuit la noi. Arhitectul lui Grigore Ghica, din jumătatea d'întăiu a veacului al XVIII-lea, a lucrat după norme apusene, și a făcut o zidire religioasă în stilul Renașterii, cu fronton antic, cu coloane, cu ferești înalte și largi, fără desfășurarea de linii a bisericilor Răsăritului. *Frumoasa* impune prin proporțiile ei mari, care întrec pe ale oricărei biserici din Țara-de-sus, dar «frumuseța» ei stă mai ales înăuntru, cu atît mai mult, cu cît frontonul disarmonic e rău păstrat, cojit și stricat încă printr'un adaos de lemn roșu și de sticlă. Înăuntru priveliștea e însă în adevăr măreață: turnurile de tinichea, fără zid și croite numai ca *acoperișuri* de turnuri, cresc prin boltirea lor în-

tinderea, liberă de orice piedecă, a clădirii luminoase. Opt stâlpi de marmură vărgată cu roșu împodobesc și sprijină, întinzându-se sus, cu capitulele de stuc albastru, aurit. Pe pereți se văd sfinți foarte frumoși și chipurile Ghiculeștilor: Grigore-Vodă cu fața rotundă, barba înfoiată, Doamna, fiii, Scarlat și Matei, copii cu privirea blândă, cu toată cuca greoaie și hangerul înfipt în brâu. Icoana de argint, închinată Maicii Domnului de Ecaterina Roset, Doamna lui Constantin Mavrocordat, scînteie în fața catapitezmei, ale cărei aurării par nouă.

Toată această înfățișare nouă și veselă se datorește lui Mihaî Sturdza, Domnul de înaintea anului 1848, care a ridicat pentru tatăl său și frumosul mausoleu de marmură albă de lângă biserică. Strălucirea «Frumoasei», o adevărată Mitropolie, n'a ținut însă multă vreme, și astăzi, dacă ea se bucură încă de o îngrijire care nu se dă unora din vecinele sale, poporeni, pompa oficială, o încunjurime vrednică de dînsa lipsesc puternicii biserici din veacul al XVIII-lea, ultim monument pe care un Fanariot l-a durat pentru ca să amintească trecerea lui prin țerile noastre.

Și acum, pe șoseaua prăfuită, supt soarele de amiază, care face să scînteie locomotiva harnică a unui tren ce înaintează. În dreapta, o frumoasă casă mai veche, de care birjarul nostru leagă numele lui Cuza. Hanul Socolei dă ieften pîne albă, brînză veche și ouă proaspete, împreună cu bere ieșană de «Zimbru» și vin limpede din podgoriile Cetățuiei sale ale Copoului: cărți poștale ilustrate și o «Istorie a lui Ștefan-cel-Mare» de acel ce scrie

și aceste rînduri, tăiată, dar necetită de domnișoara ce a cîștigat-o la premii, împodobesc masa odăii curate, unde se întinde pînzătura pentru prînz.

Măi departe, casa nouă, cu două rînduri, a unui «șef» politic din vremile noastre. În fața grădinii întinse, umbroasă ca o pădurice, a lui Rivalet — unde atîtea chefurî s'aũ dezvoltat fără privitori, pentru trecerea vremii «boierilor» veseli —, o sumă de clădiri gălbii, împodobite cu zugrăveli, cu smalturi, cu lemnării de vile, se perîndează pe înălțime în jurul unei biserici rotunde, gîrbove, fără caracter și frumuseță, care pare să dateze cel mult din veacul al XVII-lea. Firma arată că aici e o casă de nebuni, și un anunțiu adaugă că intrarea fără «autorizare specială» e oprită.

Dacă nu ții samă de această poruncă, te găsești ca într'un orașel nou și mort, ale căruî trotoare se coșcovesc, ale căruî uși crapă, ale căruî ziduri se vor apleca în curînd. Nebunii n'aũ venit încă în această imensă reședință, care a costat, se zice, milioane și care ar mai cere vre-un milion pentru a fi mobilată. Ei nu vor veni încă multă vreme, și la sosirea lor zidurile se vor nărui poate. Între cele măi strălucite idei ale vremii noastre de megalomanie trufașă, a fost de sigur și aceia de a închide pe nebuni în nebunia de risipă a acestuî palat zădarnic pe care priceperea șireată a unuî antreprenor evreu l-a făcut după chipul și asămănarea nebulilor de tot felul, a celor fără răspundere și a acelor asupra căroră ar trebui să apese cea măi grea, măi strivitoare din răspunderi, dacă ar fi o adevărată rînduială în această țară de oligarchi ai politiciî rău-făcătoare!

6. Ținutul Vasluiului.

Adun aici călătorii nouă și vechi, foarte vechi.

Nu merge încă drumul de fier la Vaslui. În zori de ziuă trăsura lui «moș Costachi», fratele mamei, vine să mă ia la Roman. E cinci ceasuri dimineață când clopoțeii sună la poartă; și afară e o lumină albă, limpede, *nevinovată*; aș zice o lumină tăcută, fiindcă tăcerea e desăvârșită, și totuși lucrul cel mai mare e lumina tinărară și nouă.

Sămănături și iar sămănături... E în Iulie luminosul, roditorul, și oamenii seceră pe lanuri. De câte ori mă secerat de atunci și câți s'aun schimbat printre sămănători, secerăți și dinșii pe câmpul de muncă neconținută a vieții!

Iată hanul de la Bîra, la jumătate de drum. E un han creștin, și liniștit, și curat, și umbros, cu perdelele de cit date în jos, și mirositor, — îmbălsămat de sulcină. Pe cînd se gătește mămăliguța pentru drumeți, ochii mei urmăresc șirul de tablouri care înfățișează sosirea în Mexic, închisoarea, oșinda, moartea, pe cîmpia de împușcare și pompoasa îngropare a frumosului Împărat Maximilian, cu ochii buni și lungă barbă blondă!

Apoi e undeva o pădure, deasă și lungă, prin bălțile careia se zbate un roi de fluturași albaștri. Copaci bătrîni păzesc tăcerea, pe care o sfarmă numai un filfiit de aripă grăbite, o ciocănire de bardă, o pîrîtură ușoară în vreascuri și sunetul argintiu al clopoțelilor cari îngînă mersul cailor oboșiți.

Acum se apleacă soarele cald spre sară: cel

d'întăiū fior de taină străbate largul șes încunjurat din toate părțile de dealuri moi, blinde. Ne apropiem de tîrgușorul Negreștii.

Iată viile din stînga, iată velnița părăsită. Cele d'întăiū case boierești se văd în împrejmuirea lor de crengi uscate și spini. Iată în sfîrșit «curtea», cu casa nouă și cea veche, cu grajdurile din fund, cu coșerul de răchită, cu bucătăria năpădită de ierburi pe coperișul de țernă, cu cele două grădini din față, cu cerdacul cenușiū și cu geamlîcul din fund. Am ajuns, și clopoței sună mai bucuroși, cînd trăsura suie, într'o ultimă silință a cailor, dîmbul prin care se intră pe poartă. Aî noștri ne așteaptă, și ochii bucuroși se opresc asupra moșului puternic, asupra mătușei triste, asupra celor trei verișoare în albe rochiī de vară.

Așa a fost an de an, multă vreme, din copilărie pînă în tinereță, și puține locuri îmi sînt mai duios cunoscute decît acest Ținut al Vasluiului.

Văd moșia Negreștilor: ariile de aur, munca treieratului, cu vuietul mașinei zorite care înghite snopii și varsă bogăția grăunțelor. Aud glumele și riselele și strigătele, și-mi trece încă înnainte cutare icoană ștearsă și văd anume priviri.

În deal, e vierul moș Malancea, care păzește strugurii brumați cu sulița în mînă, suliță adevărată, cu vîrfu de fier ruginit. Malancea e nalt, negru și foarte slab, crunt și bun, după împrejurări. Are un lan de popușoiū, trei lei pe lună, un bordeiū supt pămînt, un cotoiū pe cuptorul bordeiului și un cocoș de-asupra, lîngă ogeagul ce fumează fîm

Vedere din Moldova seacă.

albastru, suptire ca o poezie și mirositor ca o floare de fîn.

Colo e dealul cu fluturi mulți: fluturii albi cu dungii și cu ochiuri, fluturii galbeni tiviți cu albastru, ale căror aripă se mîntuie cu un pinten, fluturii portocalii, cei roșii pe fond negru ca un cărbune, cei roșii cu mici pete negre și micuții fluturi albaștri. Dincoace e șipotul de apă rece și limpede, care aleargă pe pietricelele curate, fără să le ascundă. Departe, e livada copacilor bătrîni sălbătăciți, grădina moartă, casa cu două rînduri, în care abia ici și colo se mai descopere un geam întreg și ale căreia uși încuiate de rugină le spargem cu zgomot, în triumfala noastră vinătoare după stafii. Alături ce pașnică stă biserica mică, de lemn negru!

La mijloc, Evreii stăpînesc, într'un lung șir de căsuțe și bolte: ce bine-mi miroșiaū băcâniile cu multe saltare și borcane, cu migdale, bomboane proaste și siropuri vechi! Iarmarocul cel mare umple maidanul de care și de oaspeți de la țară, și atunci scrînciobele se învîrt nebune, de parcă vreaū să frîngă oasele mușteriilor, caii de lemn ai caruselelor se rotesc până li amețesc călăreții, iar panorama sticlitoare de oglinzi și de mărgele chiamă prin cîntecele de durere ale orgei sale pe aceia ce vreaū să vadă războaie depărtate, țeri necunoscute și pe tînăra Dolores, care, de și făcută din ceară albă, își mișcă în chinuri pieptul de gumă, cînd stă să-și dea sufletul înaintea publicului!

În toate părțile aleargă drumuri de țară și șosele. Pe unul dintr'insele ajungă la o veche casă

de gospodari, unde cine vine trebuie să mînce treî zile strudelă de nucî și să bea vin vechiû, — osîndă pentru cei bătrîni și mare bucurie pentru cei tinerî și pentru copii. Pe altul te duci spre o vie cît o grădină, unde pîndește un cîne strașnic, legat puternic în crama de lemn vechiû. Aiurea, sînt fînețele înnalte și copăceii de porumbrele sâl-batece. În sfîrșit, pe drumul cel lung care trece printre două dealuri rotunde, te urci spre culmea încununată cu o frumoasă casă de țară, cu o întinsă livadă și o vie minunată, unde trăia un patriarch bucuros între copiii săi, pentru cari se ascuția se-cerea morților cumplite. Și ce mai rătăcirî la lumina luniî, pe drumuri albe, între cîmpii adormite, lîngă păduri vrăjite, ce mai trezire a gazdei în mijlocul nopții, ce mai sfaturi cu șerbet de cireșe amare și cu apă limpede în paharele brumate de frig!

Sau serile de liniște în grădină: un cer ce scînteie ca o catapiteazmă. De jur împrejur, lungî zări argintii. Pe dealuri ard focuri de păstorî foarte depărtate, și de acolo vin prelungite chemări de bucium: tu-tu-tu-tu... Din mijlocul nostru un glas se înnalță și cîntă. Și pare că noi toți cîntăm, pare că pămîntul și cerurile și pădurile și șesurile cîntă. Stele se dezlipesc de pe boltă ca fermecate și curg în fulgerătoare săgeți de lumină albă.

Atita veselie era în firea acestui Ținut, care nu e nici la munte nici la șes și se împărtășește de o îndoită frumuseță!

Iarăși Negreștiî, dăunăzi. Drumul începe de la o gară elegantă a liniei directe Iași-București. E în

Maiu și verdeța primăverii, care crește văzînd cu ochii, învâlește tot în veșmîntul ei îmbielșugat. Dealurile împădurite și cele pe care le acopăr sămănăturile se contopesc în aceeași armonie tînără și luminoasă.

Negreștii sînt însă alții. Tot Evreii pe amîndouă laturile stradei de negoț; însă ce ponosite și întunecate sînt dughenile sărăcicioase! A plouat și copiii negustorilor de nimica-toată se înfrățesc cu porcii — totuși un dobitoc atît de oropsit înaintea credincioșilor Legii Vechi — în știoalmele murdare, din care aruncă stropi pe hainele trecătorilor. Un Țigan idiot cară apă, poticnindu-se prin pietrele învălmășite.

Curatele case boierești din trecut s'aũ dus aproape cu totul. Un foc uriaș a topit partea cea mai bună a tîrgului: pe locul bucuriilor, cîntecelor, visurilor copilăriei mele se ridică astăzi clădiri hîde pe care nu le mai cunosc. Cei de atunci sînt morți sau împrăștiați în lume. Până și ruinele aũ fost rase în vîrtejul prefacerilor, și o casă nouă, fără nici-un caracter, se ridică pe locul romanticei clădiri părăsite de odinioară.

În Ținut, proprietarii aũ fost mai pretutindene înlocuiți prin arendași: Evrei, Armeni, Greci, Bulgari; micii arendași romîni s'aũ dus. Numai la Țibăneștii d-lui Carp se poate găsi gospodăria, bielșugul, frumuseța vechilor timpuri.

Vasluiul cuprinde multe amintiri din vremea lui Ștefan-cel-Mare, și în căutarea acelor amintiri am plecat cu puține zile înainte de serbarea comemorativă a marelui Domn.

Satul Scînteie e sărac și risipit, cum sînt cele mai multe din aceste părți, dar dealurile încunjurate par că-l curăță și-l înalță. Jos vijiiie moara cu aburii a unui German din Bucovina, care vrea să fie privit ca Român și iubește țara, a cărei bucurie de oaspeți o împărtășește. Sus, pe culme, stă biserica lui Ștefan-cel-Mare.

Două reparații au schilodit-o și au îngreuiat-o; de mult o pătură groasă de var acopere vechile zugrăviturii. Dar ușa de intrare în naos arată încă ciubucele împletite delicat, săpate cinstit în piatră.

În jos mergîi către drumul cel mare al Moldovei, care, venind de la Bîrlad spre Iași, făcea un popas aici la Scînteie. Șuvițe de apă murdară, pe care în curînd soarele le va sorbi cu totul, se furișează încă într'o vale mocirloasă, ca aceia în care, la alt «Pod-Înnalt», Ștefan zdrobi în 1475 oștile beglerbegului Rumeliei. Aproape sînt casele fără nume ale unei Țigăniîi murdare, și un moș cu barba de cîlți suri și ochii șireți și răi trage din lulea în marginea potecii.

În sus, drumul apucă spre Șcheia, sat bine întemeiat pe culmea unui deal săpat în gropi de către aceia cari altă dată vor fi căutat piatră aice; e o bună școală nouă și un învățător harnic și mulțămît cu menirea lui. Între casele țeranilor se amestecă vre-o două-trei, ai căror locuitori sînt Evrei, chiriași, veniți pentru a face negoțul lucrurilor mici și proaste, care și el îmbogățește pe acest neam.

Jos se desfășură până departe tot Ținutul minunat, bogat în păduri și lanuri. De cealaltă parte a satului, pe culme, Vasile Lupu, pribeag în aceste

părți, de frica Tatarilor, a durat într'o vară o biserică de lemn pentru ascunzătoarea sa. Ea nu-și are părechea aiurea. Clădită întocmai după chipul bisericilor de piatră, ea are și cadrul fereștilor și ciubucul de împrejmuire, făcute dintr'un lemn tare, de stejar, care ține de două sute cincizeci de ani. Pomelnicul începe și astăzi cu numele lui Vasile Voevod.

7. Spre mănăstirea Adam.

Un birjar evreu, gros, gras, cu urechile stacojii și fața pistruiată, om hazliu și care nu bea apă, fiindcă «faci broască la puncteci», ne duce prin mahalalele Birladului spre mănăstirea Adam.

«Strada Principală», foarte puțin vrednică de acest nume, trece printre căsuțe de oameni săraci, dintre care unele sînt năruite sau arse. O mare firmă, «Adam și Eva, Regia Monopolului Tutunurilor», cu desemnul corespunzător, chiamă pe clienți. La sfîrșit, drumul e cuprins între clădirile cochete, de cărămidă aparentă și piatră, ale casarmei roșiorilor Prințului și între șesul modilcos, lutos și sterp pe care casarma și-a pus gunoaiele fumegînde în locul florilor de cîmp care lipsesc.

În curînd sîntem pe șoseaua cea lată a Galaților.

În urmă, întinsul oraș presărat din bielșug abia se mai vede. Turnurile de biserică, care dau caracterul oricărei așezări românești, sînt puține, sărace și urite. Clădiri mai însemnate nu se zăresc. Birladul se mîntuie de vale prin prelungiri asemenea cu ale unui sat, fără strade, fără apărare, fără trăinicie.

Un târg evreesc din Moldova (Hirlău).

Socod.

Ieri noaptea cerul era înroșit de flacărele care mistuiau vre-o zece căsuțe de acestea, aprinse, în fundul unei rîpe, de la o claie de fin dogorită de secetă. De la una nu rămăsese decît stîlpîi de cărbune strălucitor. Limbile de foc se mai luptau cu coperemintele de șindilă sau de lemn și tablă ale celorlalte; ele năvăliau pe fereștile sparte, căscau ca o gură de lumină locul ușilor tăciunite și împoșcau cerul negru cu scînteiele lor răpezi. Gospodarii de prin prejur stropiau coperemintele lor sau așteptaau pe prispă, în tăcere, voia vîntului și a lui Dumnezeu. Pompierii în trăsurile lor, roșiorii zingănind pripit din săbii, alergau neorînduiți, încă bezmetici de somn, spre vatra nenorocirii, unde clăile de bucate, stînjenii de lemne, pradă mai grea a vîlvătăilor, luminau ca ruguri pîgîne. «Cum am venit, așa să ne întoarcem», striga un sergent, în fruntea flăcăilor lui. Și, pe cînd pe deal mahalagii îmbrăcați pe apucate socotiau vinovăția pompierilor, cari vin târziu, nepregătiți și nu sînt vrednici de «subvenția Primăriei», din zarea de întunec, unde numai din cînd în cînd flutura cîte o jerbie de flăcără nouă, veniau strigăte de chemare și de groază și mugetul prelung, deznădăjduit al vitelor...

Pe aici secerișul grîului și chiar treieratul lui s'au mîntuit. Miriștile țepoase cuprind singure cîmpul. Fînețele sînt doar colțurile din rîpe, unde puțină iarbă verde ademenește vitele.

Cel d'întăiu sat prin care treci, pare foarte sărac: el se potrivește cu monotonia arsă a pustiului. Al doilea, care poartă numele glorios de Grivița și e

alcătuit din împrăprietăriți cari aū luptat la 1877, începe prin gospodării rele, neîngrijite, care în-cunjură căsuța de stuh. Ceva mai departe însă, drumul cel mare al Galaților trece printre locuinți frumoase, cele mai frumoase dintre casele de țară ce am văzut până acuma; coperemîntul de tablă se razimă pe păreți bine potriiviți și trainici.

Îndată lași calea cea mare de negoți și te înfunzi într'un drum de țară, care apucă spre dreapta. Un deal foarte înnalt se înfățișează, înveșmîntat sărăcă-cios în iarbă mărunță și în buruienî albe, țepoase. În vîrf un lan de orz se desfășură până departe. Iar, după ce ai trecut de dînsul și ai ajuns pe culmea podișului, Ținutul întreg se schimbă. Dealuri cu li-niile largi se taie între dîsele, croite în lanuri verzi și aurii: creștături foarte adînci, brazde veș-nice ale unei vechi arături sălbatece, le despică. Porumbul, slăbănog, ofilit și îngălbenit pe alocure, foile largi, foarte verzi ale tutunului, așezat în mici șiruri, cînepa stufoasă, cîte un pîlc de orz, de ovăs cu paiul scurt vrîstează întinderea. Ici și colo cîte o cireadă: vitele blînde privesc liniștit, cu genu-nchile înduplecate. Păduri se înșiră spre dreapta, și în umbra lor *Sîrbii*, adecă Bulgarii, fac grădinărie.

Te urci, în sfîrșit, spre mănăstirea Adam. Un sat risipit și urît îi stă înaintea, pe cînd dealurile ve-cine desfășură scoarțe lungi de sămănături tăr-cate. Mănăstirea e nouă: întăiū adăpost al citorva călugări, ea cuprinde astăzi vre-o sută și ceva de maici, care — cum spun ele — primesc leafă «fiindcă merg de fac slujbă la biserică». Altfel, nimic deosebit și nou, nimic interesant chiar decît un funcționar care se plînge de leafa prea mică,

de legile prea puțin practice, de nevoia de a înșela și a minți pentru a-și păstra o situație și de neputința de a trăi cu un venit așa de mic. Eă mă mir cum *poate* trăi cineva cu un astfel de suflet!

Întorsul de la mănăstire nu mai are nici un farmec. La vale apar ascunse lucrurile ce se desfăceau, pline de ispita necunoscutului, la deal. Icoana scli-visitului, îngrijitului, limbutului funcționar care găsia toate rele în țara lui, care înlătura orice puțință de îndreptare și se mulțămia cu tinguirea că leafa e prea mică, mă urmărește: pare că-l aud spuind, cu un zimbet de nepăsare și de despreț, că ar fi bine să ne ia Muscalii. Sus se adună groși nori negri și un vînt de nerăbdare strînge praful grămădit de secetă, îl înnalță în nori gălbuși, cari adaugă la întunecimea cerului de furtună, îl răsucește în vârtejuri înnalte și-l lasă să cadă asupra drumeților.

Peste o jumătate de ceas, cele d'întăiu picături de ploaie, așteptate de atîta vreme, stropesc drumul. Apoi norii mînați de vînt trec mai departe, și îndată o ploaie tare se răpede asupra orașului prăfos și împrejurimilor însetate. În Iași, ploii scurte au căzut încă de ieri, și cîrduri de nori plutesc acum, luptîndu-se cu vîntul, asupra țerii întregi bătută de secetă.

8. Spre Agiud.

Înviorate în lanurile înnegrite, sămănăturile răsar mai vesele pe întinderile mănoase ale județului Tecuci, pe care îl străbate acum trenul. Satele

ce apar sînt frumoase și coperemintele de tablă roșie nu sînt rare. Undeva în fața liniei stă o mare curte mai veche și alta nouă, cochetă și împodobită, care are cea mai bună înfățișare.

De la Tecuciū înainte se simte apropierea largului rîu prăpăstuit al Siretiului. E tot mai multă verdeață; arborii împodobesc și ocrotesc cîmpia. Puternica apă, care desparte în două Moldova, se deșiră în șuvițe limpezi pe patul gros de prund, ce și l-a pregătit ea însăși; de o parte, malul e înalt, scorburos, de alta, el se pierde în desigură zîmbitoare.

Noua fabrică de zahăr de la Mărășești, gătită ca o vilă; gara spațioasă prin care se îmbulzesc «boierii» și funcționarii cu mult ifos, cam caraghios. Evrei îngîndurați de grija ciștigului, țeranî obosiți, slabi și murdari, soldați pe cari-i aduc și-i ieau trenurile.

Peste puțin sîntem la Agiud.

Agiudul e într'un Ținut cu totul șes, de și vecin cu munții înalți ai Putnei. E un vechiū tîrg, ale căruia începuturi se ridică până în veacul al XIII-lea, cînd Ungurî veniți de peste munte se întinseră până în Siretiū, în țara nouă a episcopului Cumanilor, păstor de lege catolică la marginea Tătărimii. Agiud e un nume cu sufix unguresc, cum se află cîteva în Ardeal și foarte multe în Țara Ungurească; apropiatul Sascut, cu noua-i fabrică de zahăr, amintește în numele său o «fîntină săsească» (*Szász-Kút*).

În micul tîrg de astăzi sînt ulițe de sat, cu căsuțele mărunte și curate, printre care se vede lo-

cuinta mai chipoasă a unui fruntaș și funcționar : lîngă gară, un castel frumos se înalță din mijlocul unui vechiu parc. E apoi colțul oficial, cu primăria cochetă, semn al vieții nouă, e colțul bisericii, curat, liniștit, veșnic. E strada Evreilor, de-alungul caldarîmului puternic și neegal al căreia se înșiră prăvălii, de sigur mai curate decît cele din Bacău, — căci Evreul nu cade în desăvîrșita murdărie asiatică decît acolo unde e singur cu ai lui. Sînt unghiuri de petrecere, ca «expoziția de fizică amuzantă pentru revolizarea științelor culte», care vine de-a dreptul de la Moși, și teatrul d-nei Popoff, cu «Arca lui Noe, o iluziune modernă care presintă în miniatură o formă de corabie». Cîte curente deosebite, unele stîlcite și schimonosite, nu se întîlnesc și în acest punct de provincie, pe care trenul îl leagă — și totuși nu-l leagă — cu restul lumii !

9. Tîrgul-Ocnei.

De aici înainte, linia principală merge la Ițcani. În stînga, un tren încetinel pornește la deal spre Tîrgul-Ocnei, spre Ținutul de păduri, de cherestele, de sare, de păcură al Carpaților Bacăului și spre granița de la Palanca, de către Secuimea Ardealului.

Lunca Siretiului, o perdea de înalte dealuri, cele mai multe împădurite, rămîne în urmă, închizînd zarea, pînă ce depărtarea o topește în albastru. Linia trece printr'o largă vale, în care porumbiștile, mai înalte decît în alte părți, și mai toate

în floare, se pleacă ușor supt bătaia vîntului. Dealuri și în dreapta și în stînga, neîntrerupte, dar blînde și acoperite cu veșmintul catifelat al pădurilor. Într'un loc, supt ele se desfășură în valuri movile joase, făcute, vădit, de mîna omului și care vor ficuprinzînd în adîncul lor mormintele unor puternici și unor voinici din vremea cea mai veche, a cărei poveste n'a scris-o nimeni, ca s'o putem ști astăzi.

Pe șoseaua ce merge alături cu calea ferată, se coboară din cînd în cînd cară și drumeți. Trenuri de marfă duc scînduri și clădării de lemne de foc. La o gară, plină de țeranî vînjoși și mîndri, o țerancă oacheșă, tînără, vinde cu 60 de banî un mare coș de zarzăre, care ar face cîțiva lei; dar coșul chiar nu vrea să-l vîndă, fiindcă se teme de bărbatul ei, mai bătrîn decît dînsa, care l-a cumpărat cu cîțiva banî de la un bîlciu. «Nu se poate, domnule, coșul nu-l dau: mă bate unchiașul». Adecă bărbatul, ceia ce se și lămurește îndată prin mărturisirea că soțul e bătrîn.

După halta Rădeana, de-asupra unui sat frumos, cu casele acoperite cu șindilă, gospodărește clădite și orînduite — în această privință, valea Trotușului întrece orice parte a șesului moldovenesc, — se înnalță, oblojită cu șchele, o mare biserică fără turn, cu ferești înguste, cu un coperiș nou, prea zgîrcit, și care se razimă pe două grosolane picioare de zid. E biserica din Borzești, clădită de Ștefan-cel-Mare. Poporul spune că aici și-a petrecut copilăria împărătescul viteaz de mai tîrziu, și de aceia, acum cîteva săptămîni, miî și miî de oameni aû alergat la Borzești, pentru a comemora pe mîntuitorul neamului său.

Și mai înainte urmează dealurile zimțuite, de un verde adînc supt cerul mînios, de furtună, — cele din sînga mai mari, mai felurite, mai frumoase decît cele din dreapta. În umbra lor, sămănături de porumb și, ici și colo, vii sucite pe haragî. Tot sate înstărite, cu casele bine acoperite și clădite trainic.

Acum, în fund se trage o perdea albastră. Dealurile din care e făcută se taie între ele, amestecîndu-se și întrecîndu-se pînă la înălțimi așa de mari, încît unele rup pînza norilor, care atîrnă pe pieptul lor ca o salbă ușoară. Albastrul acesta siniliu, catifelat, e prins în cadrul armonic al înălțimilor verzi, mai apropiate.

Muncelele acestea sînt, hotărît, mai felurite și mai prietenoase decît mîndrele muncele sămănate cu pietriș și pătate de păcură ale văii Prahovei.

Linia se arcuiește acum, și în curînd trenul e oprit în gara cea mare de la Tîrgul-Ocnei, care fierbe de lume în așteptarea și primirea zilnică a oaspeților pentru băile din Slănic. Hamali trec încovoiați sub bagaje, tineri eleganți staă de vorbă în atitudini ca la fotograf, Evreii poftesc la «hoteluri». Afară așteaptă o sumă de birji curate, pe capra cărora țeranî cu pălăriuțe rotunde mînă iuții cai mărunți de rasă moldovenească.

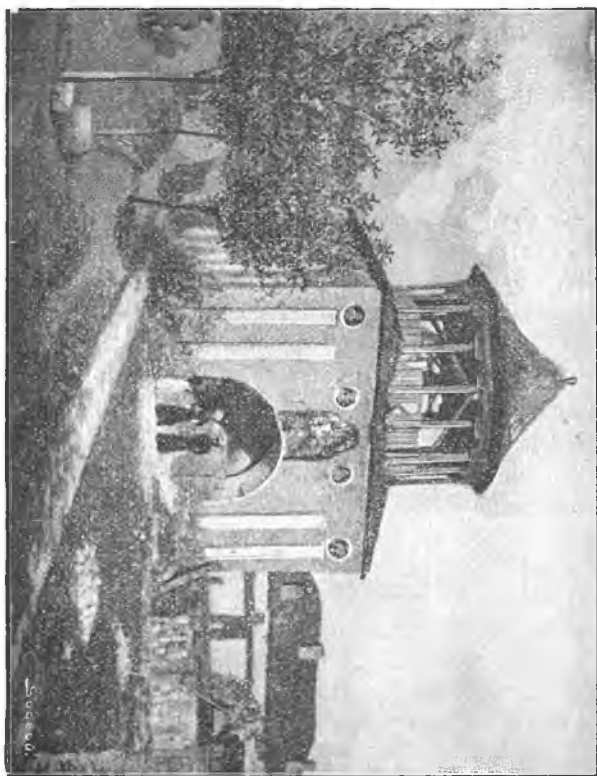
Ocna începe printr'un bulevard foarte cuviincios, bine pavat cu piatră din aceste părți. O gospodărie comunală bună, care se vede și mai departe : este o piață cu un întreit felinar, este o grădină publică; cele trei biserici, din veacul al XVIII-lea, mari, puternice, elegante, sînt foarte bine ținute ;

locurile sunt împrejmuite. Stradele românești, care se înfundă și la vale, pietruite aspru, și aproape lipsite de lumină, au case—dintre care unele foarte frumoase — de o îngrijire și o curățenie desăvârșită. Hanurile le țin și Armenii: acela în care ne așezăm, e o clădire cu trei rînduri: cel de jos are pereții foarte groși, de cărămidă, și bolți grele; celelalte sînt mai mult din lemnărie și rînduri lungi de scări drepte și rare se țese de-asupra unei curți plină de verdeață, unde pînă tîrziu noaptea slujnicile țipă, oaspeții noi sosesc și cîinii latră îndărătnic.

Partea din strada de căpetenie pe care o au Evreii e mai curată decît în alte locuri: descopăr o papeterie, o legătorie de cărți, o fotografie; tîrgul a căpătat de curînd o școală practică de meserii.

Dintre bisericile Ocnei, una, Precista, e făcută pe ruinele unei vechi clădiri de pe la 1680, abia către mijlocul veacului al XIX-lea. Sf. Nicolae nu e mult mai veche, nici Sf. Treime. Înnaintea lor a fost înălțată biserica de lemn, pe un deal rotund, care poartă numele de *biserica domnească*. Ea n'are nici-o frumuseță și nici-o podoabă, dar ctitorul ei nu e altul de cît Dediul, socrul lui Mihai-Vodă Racoviță și tatăl frumoasei Doamne Ana. El era Cămăraș de Ocnă cînd a întemeiat micul lăcaș umil, și în clădire a zidit și pietre de mormînt mai vechi decît vremea sa.

Cămărășia Ocnei era dregătoria îngrijitorului salinelor, care lua în arendă veniturile lor. Cămărășii, adese ori Greci, erau oameni bogați, cari se îmbogățeau și mai mult. Vestitul Ursachi, apoi Vistiernic-Mare, a trecut și el pe la Ocnă, și lui i se

Turna de biserică moldovenescă (Hiribău).

datoriã biserica veche care a fost înlocuitã cu Precista de astãzi. Sistemul dãrii în arendã a ținut încă multã vreme, și dupã Regulamentul Organic. La urmã, Grigore-Vodã Ghicaluã asupra Statului grija salinelor.

El făcu o puternicã temnițã, cãreia i se zice *Castelul* și în cancelaria cãreia se vede chipul, cu nasul coroiat și cîrlionții la tîmple, al frumosului Domn, într'o strãlucitã uniformã.

Spre ocnã și spre acest Castel ne îndreptãm.

O mare magasie e în legãturã cu liniile cãii ferate, ce are în apropiere o stație. Aĩ zice un deposit de mãrfuri. Dar, suiți pe pîrleazuri, soldații staũ cu puștile în minã, țintind cele ce se petrec înnãuntru. Alți soldați se aflã în curte, și o sentinelã pãzește la intrarea unei case cu înfãțișarea de administrație publicã.

Aici osîndiții pentru grele pãcate lucreazã la scoaterea lespezilor de sare.

Te coborî pe niște solide scãri de piatrã în curte. Un condamnat cu boneta de flanelã, de culoare cenușie, pe ceafã, cu minile la spate, cu ochii batjocuritorĩ, se primblã în lung și în lat, pe cînd altul cu fața lungã ciolãnoasã, dobitoceascã stã nemișcat lîngã dînsul. Un tren minuscul se pregãtește, avînd un singur vagon de persoane, jos, strîmt și fãrã de ferești. Ofițerul de serviciu are bunãtatea sã ne ia în acest vagon.

Ușa se închide, și trenul pornește într'un întunec desãvîrșit; numai din cînd în cînd, la trecerea pe dinnaintea unei lumini, o patã roșie lunecã asupra noastră, și pierce.

Am ajuns. Înnainte, se deosebește abia un drum

negru, umed, supt p^ăre^{ți} uria^{și} de sare, de pe cari se scurg pic^ăturⁱ de ap^ă: de jos, din ad^âncimⁱ r^ă-sun^ă o necon^tenit^ă izbitur^ă de ciocan r^ăbd^ătoare.

De pe marginea galeriei, toat^ă priveli^ștea de groz^ăvie $\text{\textit{și}}$ nenorocire, de munc^ă grea $\text{\textit{și}}$ de suferin^ță, se desf^ășur^ă la lumina limpede $\text{\textit{și}}$ crud^ă a electricit^ății. Sarea neagr^ă alc^ătuie^ște tavanul, p^ă-re^{ți}i, p^ăm^întul, st^îlpⁱi $\text{\textit{și}}$ sprijinitorile unei nem^ăr-geⁿite sale, ca o vedenie din m^ările veⁿic $\text{\textit{î$ nghe- $\text{\textit{ț$ ate. Cioc^ăna^și — ho^{ți} $\text{\textit{î$ n uniforma lor de un gal-
ben murdar orⁱ numai $\text{\textit{î$ n c^ăm^ășⁱ $\text{\textit{și}}$ $\text{\textit{î$ ncin^și cu brⁱie,
sa^u $\text{\textit{și}}$ $\text{\textit{ț$ eranⁱ tocmi^{ți} cu 2 lei mia de chilograme,
caut^ă s^ă niveleze terenul menit s^ă se afunde ne-
con^tenit. Eⁱ $\text{\textit{î$ șⁱ aleg o $\text{\textit{î$ ntindere, o hot^ăr^ăsc cu to-
porul lor gre^u cu v^îrful ascu^țit $\text{\textit{și}}$ coada foarte
supt^îre; apoi o cioc^ănesc pe de desupt $\text{\textit{și}}$, c^înd
sunsetul nu m^ăi e acela al s^ării celei tarⁱ $\text{\textit{și}}$ bine
lipite, eⁱ trec pe supt bolovan o p^îrghie de fier,
cu care dezlipesc tot blocul. El se taie apoi $\text{\textit{î$ n bu-
c^ăți $\text{\textit{și}}$ e v^îndut astfel, iar f^ăr^îm^ăturile se da^u la
moara de sare, care las^ă pe urm^ă supt^îrea $\text{\textit{și}}$ m^ă-
runta noastr^ă sare de mas^ă, pus^ă $\text{\textit{î$ ndat^ă $\text{\textit{î$ n micⁱ
sacⁱ de p^înz^ă.

$\text{\textit{î$ ntinderea c^împului de munc^ă, lumina electric^ă
ce se r^ăsfr^înge pe zidurile de sare, fa^ța de o^țel
negru al acestora, t^ăcerea des^ăv^îr^șit^ă a at^îtor oa-
menⁱ, vuietul $\text{\textit{î$ nn^ăbu^șit al topoarelor, figurile rase,
hainele murdare da^u acestuⁱ loc caracterul unuⁱ
col^ț de iad, $\text{\textit{î$ n care r^ăt^ăcesc veⁿic stafⁱ chinuite
 $\text{\textit{și}}$ nem^îng^îate.

Locuin^ța, cople^șit^ă de blesteme, a nenorocⁱților
e destul de departe, $\text{\textit{î$ n castelul luⁱ Grigore Ghica.

Un pătrat de ziduri înalte, foarte tari, în cele patru unghiuri ale cărora soldați păzesc, sus pe vîrf, în cerdace de lemn. Clădirea însăși are două rînduri, scări, arcade, ca în casele cele mari din vechime. Ea încunjură o mare curte interioară. Toate la un loc fac, precum spune întovărășitorul nostru, cea mai tare temniță din țară.

Sentinela, învoirea de la director, temniceri și o poartă înaltă. Osîndiții se împart în trei, prin felul lucrului ce fac în acest moment, — al patrulea grup fiind acela, veșnic preschimbă, care lovește în lespedea de piatră cu ciocanele grele. Unii își află de lucru prin curte, și acei cari aū de dus o poruncă se răpăd și aleargă cu o încordare sălbatecă a mușchilor, ca și cum la capăt ar fi libertatea, — pentru cîțiva numai, răi din fire, libertatea de a face rău; alții staū la tejgheaua din *bazar*, unde vînd ceia ce aū lucrat în timp de multe săptămîni: sculpturi grosolane în alabastru, colane de mărgel, linguri de lemn, lingurițe de os, condeie, bricege, satîre, cuțite, care li staū în mînă, fluier și cîte alte mărunțișuri, făcute cinstit, ca de oameni cari aū nesfîrșit de multă vreme de pierdut, fiind osîndiți pe cîte 15, 20 și mai mulți ani, iar unii pe viață, *viețași*. Bani se ieaū de un supraveghetor, și, după ce Statul și-a cules partea, ei se strîng pentru a fi dați lucrătorului atunci cînd porțile închisorii i se deschid. Până atunci e foarte mult pentru atîția din ei, dar gîndul lor e pironit numai asupra aceluī moment, și astfel ei își fac socotelile, se bucură de cîștig, se roagă a li se lua și lor ceva și strigă bucuroși sumele ce li se cuvin pentru ca supraveghetorul să le încaseze și să le treacă în răbojul lor.

Alții sînt acum în lucru, prin încăperile rîndului al doilea, în ateliere destul de curate: strungari, mărgelari, săpători, pe cînd fierăria lucrează jos, cu trei Țigani grozavi, sălbateci la privire. O biserică e deschisă totdeauna; cite o icoană atîrnă de-asupra unei uși, flori cresc într'o oală și un cățeluș vesel se poartă printre osîndiți, privindu-i cu ochi buni și lingîndu-li mîinile aspre care aŭ vărsat sînge.

Jos, în dormitoare, o laviță de scînduri e împărțită prin lăicere, care sînt și cearșafurile celor cari vor mai adormi, peste cîteva ceasuri, o noapte pe lemnul suferințelor răsplătitoare. Acum cite un bolnav pirotește, și pristavul fiecărei odăi primește pe vizitatori.

Osîndiții nu se pot pune toți la olaltă. Ei nu samănă decît prin supunerea lor obișnuită — «revoltele» se întîmplă numai pentru mîncare, se manifestă numai prin răspingerea ei și prin zgomot, și se potolesc la sosirea directorului-general, pe care-l primesc, ca aici, dăunazi, în genunchi —, prin asigurările, întărite cu jurămînt, că nu sînt vinovați și că aŭ căzut asupra lor păcatele altora, și prin rugămințile naive, făcute către orișicine, de a stăruî ca să li se ierte din pedeapsă. Altfel, între ei sînt oameni de treabă, cari aŭ ucis la o furie de dragoste — ca un frumos flăcău din Ardeal, foarte cuviincios, care așteaptă să plece în curînd —, sătenî de o moralitate obișnuită, cari aŭ dat cu parul saŭ cu cuțitul într'o ceartă pentru pămînt — așa e un țeran ungar, care vorbește cu lacrimile în ochi de clipa cînd, după douăzeci și cincî de ani de ocnă, va ajunge să-și vadă copiii, pe cari i-a lăsat acasă, și copiii acestor copii. Sînt

cei mai nenorociți, mai rătăciți și mai mișcători dintre toți, soldații trimeși la munca silnică pentru jignirea sa și lovirea superiorului. Un biet flăcău tânăr, cu ochii unui copil căruia-i vine a plînge, frumos încă în hainele-i schiloade, are de stat șese ani pentru că, bătut de un sătean ca dînsul, care purta însă galonul de caporal, «a greșit» și i-a dat o palmă. Se așteaptă alți doi tineri, cari vor fi pironiți pe cincisprezece ani în acest iad, pentru că au fost pîrîți că ar fi voit să bată pe ofițerul ce-i lovise fiind de sentinelă și fusese dat în judecată pentru aceasta (el însuși a căpătat trei luni abia). Șese ani, cincisprezece ani se dau ușor de cine n'a văzut nici-odată ocnă și nu știe nici cum se simte în inima lui cel ce trebuie să sufere bătaia, bătaia crudă și nedreaptă. Șese ani, cincisprezece ani în aierul umed, în întunecimea salinelor, care dau oftică, reumatismuri și nebunie, pe cînd acasă mama bătrînă orbește plîngînd, copiii rătăcesc pe la gardurile oamenilor și nevasta iubită se face o rea, ca să aibă ce să mînce. Șese, cincisprezece ani pentru o «greșală», pentru o vorbă nebună, ce se smulge din buze amărîte și găsește urechea unui pîrîtor nemernic!

Cei mai puțin interesați și cei mai mulțămiiți sînt degenerații și monștrii, cari au ucis pentru plăcerea de a vedea murind și cari n'au nici-un fel de păreri de rău: la ocnă e întunerec, dar nu stai totdeauna supt pămînt; odaia de dormit e ca și cea de acasă, iar mîncarea mai bună și totdeauna sigură. Avînd și o leafă, de cîtiva bani pe zi, și cîștigul de la vînzarea lucrurilor ce au fabricat, ei se pot privi chiar, cu mîndrie, ca un fel de func-

ționari ai Statului. Toate felurile de schimonosire a feții se întîlnesc printre dinșii: capete întreite, cu cefe umflate, orbite scorburoase, fălcî de fiară, ochi morți, ochi reci, scînteietorî și iuți ca de șerpe. Un deținut cu o față mărunță și slabă, de maimuță, e Alexandrescu care a tras cu revolverul în Ion Brătianu, iar greoiul individ cu capul mic care scrie la o masă, e un funcționar, vechi și «onorabil» funcționar, care a ucis pe nevastă-sa la o beție și a tăiat-o în douăzeci și patru de bucăți. Aceștia sînt «intelectualii» printre acei cari n'aũ nici-o îndreptățire și de cari nu-î poate fi milă nimăruî.

10. Spre Slănic.

În față Trotușul prăpăstuit, cu albia largă de prund și holovanî și apa foarte limpede și iute, se arcuiește, fugind. Pe un mal el udă movila, acoperită de vechi copaci, cari ascund în parte casa bătrîna moldovenească, cu ferești rotunde și acoperișul de șindilă, a lui Costachi Negri, visătorul de la 1848, bunul tovarăș, ajutorul politic al lui Vodă Cuza, singuratecul binefăcător din zilele bătrînelor sale. Casa e pustie, și cărările ce duc la dînsa aũ trecut în stăpînirea buruienelor sălbatece.

Dincoace, peste lespezile malurilor, se ridică rînduri de piatră clădită, închipuind înalte ziduri negre, străbătute de ferești înguste, ca la o cetățuie. O mare biserică e împrejmuțată de aceste ziduri; întemeiată de Radu Racoviță, nepotul lui Mihaî-Vodă, ea poartă pe fronton o pisanie unică, pe jumătate românească, pe jumătate franțuzească,

și în această din urmă jumătate Radu se laudă că a dat :

...des leçons aux plus grands politiques.

Lîngă biserică, doarme supt o cruce simplă în-cunjurată de un strat de flori gălbii, Costachi Negri : pe cruce sînt săpate două inscripții acoperite cu sticlă, una de la Doamna lui Alexandru Ioan I-iu, iar cealaltă de la secretariul frances al Domnului : A. B[aligot] d[e] B[ayne]. Catinca Negri, sora lui Costachi, a fost îngropată dăunăzi în același mormînt. Iar Zulnia Sturdza, cealaltă soră, e în mormîntul de alături.

Un cerc de înnalte dealuri împădurite, cu vîrfuri ascuțite ca de munte, închide zarea dincolo de adînce tăietură a Trotușului. Trăsura se înfundă în valea Slănicului.

În dreapta și în stînga, căsuțe frumoase acoperite cu șindilă, pașnice cuiburi de țeranî harnici. Sus, sus de-asupra acestor mușiroaie e clădit în înălțime dealul singuratec, pe potecile căruia se cațără capre albe : în cîte o poiană spre culme se vād vite albe care privesc în adîncul văii. Într'un singur punct, vîrfurile are locuitori statornici : la măgura de-asupra Ocnei e un adăpost de cîțiva călugări uitați.

Slănicul ni arată calea către izvoarele lui tămăduitoare. De odată, el e închis între adevărați munți, cu pietrele așezate în rînduri, albe, roșii, portocalii, negre, care alcătuiesc ca o spăimîntătoare cetate a uriașilor. Undeva, într'un colț, muncitori desfac lespezile și le prăvălesc de vale : zidul e așa de mare, încît ei par locuitorii pitici

ai stîncii, făcînd jocuri zglobii cu pietricele de prund.

Iarășî pădurî pe înălțimile maî mici, care se încheie cu aceleașî vîrfuri ascuțite. Sate nu sînt, dar pe tot cursul lungului drum bolovănos, năruit și strîmb, cu poduri de lemn șubrede — «la pas», scrie tabla pentru oamenii cari nu știu carte —, se înșiră casele văii Slănicului. Tot Ungurî locuiesc aici pînă pe la jumătatea drumului. «Odată», spune «domnul Neculae Udrea», birjarul nostru, «Ocna nu era a Statului, ci a *anteprenorului*, și oamenii se coboriau într'însa călări pe ciuturi. Era greu, și Romîniî noștri nu voiau cu nici-o plată să facă o muncă precum e aceia. Atunci *anteprenorul* a adus Ungurî, și ei aū rămas, s'aū așezat în sate și s'aū *moștenit* așa în pămîntul nostru.»

De fapt, venirea Ungurilor din valea Slănicului e cu mult maî veche decît vremea *anteprenorilor*. Încă de la începutul veacului al XIII-lea ei s'aū coborît în pămînturile episcopului catolic al Cumanilor, ajungînd pe această cale pînă în apa Siretiului. Atîtea veacuri aū trecut, aducînd mari schimbări care aū răsunit numai foarte slab în acest colț ferit de frămîntările mari ale lumii; Ungurii aū luat portul, datinele, apucăturile Romînilor, dar și-aū păstrat limba, vechea lor *secuiască*, și legea. «Unguroaică ești, fetițo?», întrebî pe copila cu părul ca fuiorul de porumb și ochii albaștri șters: O = «aia sînt», e răspunsul. «Știți românește?», spuî prichindeilor în cămășuțe albe, cari aleargă cu mănunchese de flori în mină, cerînd cu limbuța scoasă un gologan. «Știm.» «Dar ce sînteți voi?». «Ungurî», răspund ei, pornind la fugă spre casa

unde mama, în catrință albă, cu conciul și vâlul pe cap, îi așteaptă ca să li iea secerișul. Întrebați în ungurește, țeranii ce stau la hanul de la Cerdac, împreună cu un Secuiu tipic, mic, uscat, spîn, ca un zbîrciog, care a venit de curînd din Vașarheiū, — răspund întăiū: «Poftiți?». Apoi vorbesc bucuros în limba lor de acasă. Cit despre neam, ei se declară «Romîni unguri, Romîni catolici», dar, altfel, «Romîni, fiindcă mănîncă pîne românească». «Ce Romîni?», adaugă pe urmă Udrea; «Romîni Unguri, cum e aceia; vra să zică e ca și cum m'aș face eū, Romîn Țigan!»

Udrea arată mai departe cum Ungurii sînt «păgîni», oameni răi, cari nu calcă în biserica cea adevărată și nu se țin de «lege». Cu mirare îl auzim povestind pe urmă de sosirea în aceste părți moldovenești a Ungurilor lui Bem în 1848 și de ridicarea țeranilor din neamul lor, cu furci și seceri, în potriva Romînilor. «Dar de atunci s'aū mai domolit», mîntuie el.

Și de la hanul Cerdacului înnainte același drum, cu apa Slănicului cînd în dreapta, cînd în stînga, prinsă une ori în lungi jghiaburi de lemn negru, alte ori întrebuintată pentru spălatul rufelor, pe care frumoase țerance voinice le bat din răsputeri cu maiul, ori împănată cu năvoade pe care le ridică și le afundă tot femeī de acestea fără odihnă. Cîte un căprar cu gluga pe spate păzește neastîmpăratele și elegantele dobitoace care despoaie tufișurile unei lunci, întorcîndu-se spre a privi pe trecători cu ochii lor mari, sticloși. Cîte o turmă de oi se odihnește în luncă.

Plouă. Nori grei plutesc de-asupra, și din bielșugul lor se revarsă apa, ca un vâl de ceață, asupra dealurilor din față. Ea ne cuprinde îndată. Căruțele trec în fugă, țerancele, care poartă șiruri de puî atârnați pe cîte o lungă cobiliță, sar ca niște capre, rîzînd de gluma cerului.

Valea se îngustează, și înălțimile par mai impunătoare, mai întunecate: bradul stăpînește acum, arborele solemn și sigur. Cîteva case mai îngrijite decît cele obișnuite ale țeranilor din aceste părți. Un sergent de artilerie și o Doamnă cu umbrelă răsărind din vale arată apropierea Slănicului cu lume orășenească felurită, care se curarisește prin primblări ca și prin ape, și mai mult chiar decît prin ele.

În curînd vederea se deschide. Nu mai e valea Slănicului, căci rîulețul se strecoară la o parte printre brazî, prins în fîntîni și aruncat în cascade. E un circ de munți, înveșmîntați de la poale până la creștet în catifeaua adîncă a vechilor păduri. Marile oteluri: Racoviță, cel mai întins, Pufu, Cerbu, mai sus către pădure, Casinul Regal, mai elegant decît îngrijit, vilele, cam rare, se află, parte pe coastele înălțimilor, parte în vale și parte în pădure chiar.

Această pădure e străbătută de cărări, împodobită cu bănci, cu piețe de *tennis* și luminată; ea adăpostește un bazar unde se vînd lucruri de la Ocnă, sculpturi de-ale meșterilor italieni, cărți, ziare și fotografii. Cu pasul încet al bolnavilor și al oamenilor fără lucru, oaspeții trec, singurateci sau în grupe; jocurile se înfierbîntă, convorbirile se înnoadă, se dezleagă, plutesc în toate colțurile.

Maî departe nu se văd nici sate, nici turme, nici stîne, nici drumuri; granița, care e cale numaî de un ceas, e foarte puțin cercetată și nu duce, în Ardeal, nicăiri. Slănicul rămîne astfel, nu o Sinaie a Moldovei, căci viața elegantă se tot restrînge, de și se înmulțesc vizitatorii, și viața oficială lipsește, nici o vilegiatură plăcută, căci, cu toate concertele, represintațiile de teatru și balurile, nu prea sînt distracții, nu atît un loc de tîmăduire, căci sînt și atîția sînătoși, cari se simt maî bine însă decît acasă la dînșii, — ci un fel de minune lecuitoare, împăcătoare, întăritoare și fermecătoare a întunecatului codru de brazî, al cărui zîmbet e această minunată poiană.

11. De la Slănic la Palanca.

Acum, cu trenul, în sus, pe valea Trotușului.

Nu maî e valea îngustă a Slănicului, între două singure șiruri de dealuri, ci înălțimile verzi sînt risipite în toate părțile, pînă în depărtările vinete.

Dărmăneștii, cu exploatațiile de păduri ale d-lui Barbu Știrbei.

Comăneștii, moșie a familiei Ghica, ramura ce pornește din Iordachi, fratele lui Costachi, strămoșul Delenilor. Castelul, o clădire nouă în mijlocul unei grădini foarte frumoase, se găsește în fața gării smălțuite și încununate cu turnuri care se poate admira maî mult decît locui și întrebuința.

În apropiere e cheresteaua cu aburî a «societății anonime», adecă a casei Goetz. Într'un imens hambar, șeisprezece mașini lucitoare prefac în scîn-

durî buturugele rotunde, care se aduc pe apă și cu trenul și sufăr aici o altă prefacere. Alături, o enormă roată de fier e pusă în mișcare de aburul ce vine dintr'o odaie întreagă de cupatoare. Larga curte e plină de clădirile înalte ale scîndurilor pe care trenul le duce în toată țara și, prin portul Galaților, peste hotare. Trei sute de locuitori, Romîni, destui Evrei și mulți de alte neamuri, fac pe zi 20—30 de vagoane.

Satul are o școală foarte frumoasă. Biserica, ce răsare din ierburi înflorite, răsună de cîntările slujbei de Duminecă. E plină de o asistență foarte credincioasă. Femeile staū lîngă ușă: poartă conciuri, cele măritate; îmbrăcămîntea lor se deosebește mult de la una la alta: sînt fote și fuste groase de postav bătător la ochi, cămăși cu arnici și cămăși bătute cu fluturî. Bărbații, cari ocupă mijlocul naosului, poartă sumane cafenii sau podoaba grea și scumpă a cojocului. Slujba preotului, încă tînăr, e bună; dascălii stîlcesc grozav cuvintele, trăgănînd pe nas cîntecul; țeranî și ei, poartă veșmîntul obișnuit al acestora. Cerșetorimea e înfățișată printr'un Țigan tînăr cu picioarele sucite.

Curtea boierească e un frumos castel, clădit de arhitectul Ateneului. Unul din cele mai mari parcuri din țară o încunjură, și un crac al Trotușului aleargă vioiū și limpede, supt podețuri de lemn și de piatră. Unii din copaci au întrecut vrîsta de o sută de ani și adunarea lor în alei umbroase face unul din cele mai desăvîrșite drumuri de taină și liniște. Se zice că în castel se păstrează frumoase colecții din călătoria în Africa a domnilor Ghica,

tatăl și fiul, a căror primejdioasă și costisitoare excursie a adus adevărate foloase științii.

În razele voioase ale dimineții, satul se arată vesel, tot așa de bine clădit ca și celelalte din această parte muntoasă. Pe drumurile vecine vin cete de țeranî în haine de serbătoare, pe cînd altele pleacă în răcnetele de bucurie proastă ale bețivilor ce se clatină. Veniturile mai mari decît aiurea și necunoștința mijloacelor de a le întrebuița au răspîndit și răspîndesc crîșmele, înfloritoare în acest colț fericit de țară, unde pretutindenî sînt bogății ce se pot smulge pămîntului. La Ciobanuș e o fabrică de sticlă, la Asău se scoate lignitul, la Moinești e păcura, la Tarcău piatra. Apele minerale de iod, de pucioasă țîșnesc ici și colo, fără a fi culese încă și întrebuițate. Numai dacă atîta bogăție ar folosi în adevăr neamului nostru, și nu vînătorilor de cîștig în țerile sălbatece, neputincioase și nevolnice!

Și Comăneștii are teatru: de o parte a fost vechea noastră cunoștință Popov, de alta d. N. «Pascaly» oferă priveliști interesante și scene tragice într'o «Kafene» condusă de un domn cu șapcă, la ale cărui invitări răspundem prin cel mai puțin politicos din refuzuri.

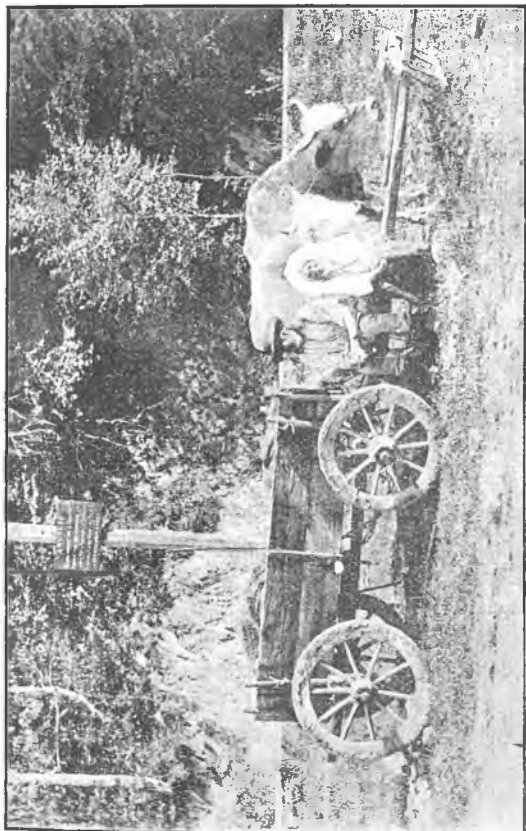
Întorsul de la Palanca, unde am sosit pe un drum de noapte.

Stația e o căsuță de lemn: vama se află dincolo de Ghimeș, pe pămîntul unguresc. Înnălțimea e mare, ceia ce arată și vîntul pătrunzător de rece care flutură supt cerul albastru șters al celor patru ceasuri de dimineață, mînînd încet frînturi de nou-rași negri. Dar stîncă goală, revărsarea de pietriș,

sălbătăcia măreață a culmilor nu se văd nicăiri: munții, cari staū gîrbovi în toate părțile, ca un sobor de moșnegi, sînt înveșmîntați într'o catifea întunecată de brazî. Prin mijlocul lor curge Trotușul, abia țîșnit din izvoare: e numai o șuviță îngustă de apă neagră, strecurîndu-se pe prund.

De-a lungul lui duce cea mai înceată călătorie cu trenul, oprită cîte jumătate de ceas la fiecare stație. Afară de neînțeleș de luxoasa haltă care poartă numele inginerului ce a construit linia, d. Ilie Radu, celelalte stații nu sînt altceva decît case țerănești mai bune, care aū fost, de bine de rău, potrivite cu noul lor scop; alte case de țară sînt întrebuiņate pentru locuința personalului. Și, cînd în față se întrec toate florile grădinilor vechi ale Moldovei, cînd un mănunchiū de copii cumiņi își ieaū la ferești «cafeaua de toate zilele», atunci așa niște căsuțe smerite îți par mai frumoase decît tot haosul de turnulețe, arcade și ferești încadrate cu smalturi, din care dorința de a uimi și a risipi a format gările altor linii nouă.

Trotușul se strecură, se rupe în ramuri, se împrăștie pe prundișul larg, se unește iar, spumegă lovindu-se de pietre, intră în hotare de lemn pentru a mișca fierăstraie și, în jocul său nebunatic, scînteie ca o platoșă de oțel. Valea lui e de o lărgime măreață, sămănată aproape neconținut cu frumoase case de lemn și șindilă, cînd strînse la un loc ca o turmă de oi sfielnice, cînd risipite rar; cîte o movilă jupuită pare rămasă în drum, în revărsarea unui puhoiū uriaș din vremile sălbatece ale pămîntului. Unele înnălțimi apar spintecate de bolovanî

Săteni de la munte (Moldova).

și pustii, altele, acoperite numai cu covorul de catifea al ierbiilor, sînt împărțite cu garduri de nuiele și poartă cîte un lan de porumb țerănesc. De două ori înjugat cu poduri, îndrăznețul muntean ni taie drumul iarăși ceva mai departe, și, ajuns acum puternic, el cară în preajma Comăneștilor buștenii codrilor către marele fierăstrău cu aburi.

El e viața unui întreg Ținut, dintre cele mai strălucite ale țerii. Odată și pe malurile lui ca și pe ale Slănicului erau vechi așezări ungurești din evul mediu; aceasta o arată și numele de astăzi ale unor sate: Agaș, Asău. Goioasa, Brusturoasa sînt, din potrivă, nume românești, iar Palanca e numită așa după o palancă, o mică cetate de graniță. Tipuri ungurești, plete și mustăți bălane, ochi mici, fețe rotunde, peliță roșcovană se mai văd încă, dar limba străină a murit de mult aice, și tot așa legea catolică a trecutului. Bărbații poartă pălării rotunde, cu marginile mici, sumane cafenii, cojocèle, adesea ori cusute în arnici, și ițari strimți. Femeile se înfășură în fote roșietece, negrii, dintr'o singură bucată, care se încheie sus, în față; unele din ele au însă rochii înfoiate, ca ale Unguroaicelor, de postav gros, roș și negru; la cîteva am văzut fuste de mătăasă neagră cu dungă albe pe poale, pieptare de catifea cusute cu fir de aur ca în Serbia și în Turcia și cămăși așa de bătute cu fluturi, încît nu se mai cunoaște pînza. Oamenii sînt curați, zdraveni: pădurile îmbogățesc, și mine—la Asău pulbera de lignit curge printre brazii în fața stației—, fierăstraie, fabrici adaugă la puțința unei munci care răsplătește bine.

Vezi, în acest drum de dimineață, satele trezindu-se. La 4, Palanca doarme încă întreagă. La 5, se zăresc în cale fete albe, mlădioase ca o creangă înflorită, care se coboară spre Trotuș cu cofița sa cu undița 'n mână. Cîte un flăcău li răsare înaintea la întors, și ele se opresc pentru două vorbe de glumă, iar, cînd el pleacă, hotărît și mîndru, se întorc să-l vadă cum urcă voinicește cărarea lîngă pîrău. Cîte o bătrînă gîrbovită trece pe mal, depănîndu-și firul din furcă. Vitele merg la pășune în luncă. Doi tineri fac calea împreună, și el cearcă să prindă mîna ei, care se smulge sfoasă: la fin-tina din răscruce el ridică donița pentru amîndoi.

12. De la Moinești la Bacău.

De la Comănești pînă la Moinești e o vale largă, cu înălțimile scăzute. Lanuri întinse de porumb acopăr acum coastele. Privirea se deschide în toate părțile asupra pădurilor, satelor risipite și sîmănăturilor.

Moinești, întăia și cea din urmă stație a acestei linii laterale, se vestește prin puțurile sale de păcură, acoperite cu gherete de lemn negru, pe un deal scorburos și despoiat.

Tîrgul desfășură în vale cele cîteva strade ale sale. Un Evreu proprietar de trăsuri ne iea în primire de la început și se face călăuza noastră nepoftită la subprefectură, unde nu găsim pe nimeni, la Primărie, care se repară, și în cîte alte locuri, prin strădițe cu case românești, prin ulița de căpetenie, mărgenită de multele prăvălii ale Evreilor.

La urmă se dovedește că nu putem merge la Roznov, ținta pe care ni-o pusesem, și aceasta pentru că boala de vite și paza împotriva ei au tăiat drumul cel mai scurt, iar cel lung străbate mai tot timpul o mare pădure și suie un deal care înspăimîntă pe birjarii Moineștilor. E o singură mîntuire: a merge la Bacău, cale de vre-o patru ceasuri, și a lua de acolo trenul spre Piatra, saŭ, cum se scrie în nomenclatura Căilor Ferate: Piatra-Neamț (spre deosebire de Piatra-Olt).

În aceste rătăcirî am văzut tîrgul. E pavat și are marginî de trotoare, dar noroiul făcut de ploile din urmă înnegrește toate drumurile. Singura clădire mai bună e o «școală israelito-romînă». O grădină publică, foarte puțin asemenea cu aceia, curată și foarte cercetată, din Tîrgu-Ocnei, se mai cuvine a fi pomenită.

Încolo, prin Moinești foiesc vre-o 7.000 de Evrei, meșteșugari și negustori. Ciștigul lor e foarte mic. Puțurile de păcură au slăbit, cele cincî-șese sonde nu dau nici cît trebuie pentru fabrica de «gaz», de petroliu, de mai jos, care se alimentează cu păcura adusă din Muntenia. Țeraniî din județ se pot duce pentru tîrguielî și la Ocna și la Bacău. Locuitorî creștinî din Moinești, dintre cari cițiva au o frumoasă stare, sînt abia vre-o 30—40 de familiî. Astfel Evreii trăiesc aici ei între ei; cafeneaua are la ușă o tablă cu însemnarea: «sioniste», care arată mai mult nemulțămire și gust de tărăboiŭ decît dorința adevărată a unei întoarcerî în Palestina. În toate se vede sărăcie, lene și murdărie.

Trăsura spre Bacău e foarte puțin vrednică de acest nume. Odată ea a fost de sigur o trăsură, dar în cei cinci ani de cînd o are proprietarul ei din urmă, n'a rămas dintr'însa decît un poclit pătat în tot chipul, lemne goale care tremură supt picioare, fierării desșurubate, perini crăpate și lustru dejghiocat. Pentru ca să încapă numărul de opt mușterii — firește, în acest număr, numai Evrei —, cu care se pornește de obicei la drum, s'a adaus o lungă scîndură acoperită cu piele, prin care curg paie, la locul unde stă de obicei scaunelul din față. Sînt înhămați trei cai, dintre cari unul e un biet moșneguț ce năpîrlește de bătrîneță. Birjarul a făcut oaste, nu se teme de pușcă, știe că hoții nu supără pe birjari, fiindcă ei n'a băni; el poartă, după datina neamului său, un vechiū surtuc larg, rînit la coate și în loc de guler alb are gulerul, ridicat în sus, al acestui surtuc. Plouă încet, apoi tot mai tare.

Întîiū tot drum prin muncelul, într'o vale largă. Un sat care e cuprins în comuna Moineștilor. Fabrica de petroliu, alte sate, destul de bune.

Tazlăul trece răsfațat printre brațele moi ale sălcilor aplecate; un zăgaz înalt, încheiat cu lemnării, apără șoseaua de mînia ce-l cuprinde cînd primăvara-i crește puterile și el se aruncă nebun asupra cîmpiilor pe care începe a înverzi grîul în arături.

Tot mai departe urmează, acum în soare, lanurile de porumb și pajiștile albe, pajiștile albastre, stropite și unele și altele cu flori galbene, ca un nisip de aur. De odată, în stînga, tot șirul munților se vede învinețind în fundul zării, — priveliște de o poezie măreață.

Drumul urcă un deal răpede spre satul Scorțești. El lasă să se vadă supt înălțimi verzi case gospodărești cu curtea foarte bine îngrijită. Ele mărginesc îndată șoseaua. În cea mai frumoasă din ele întilnesc pe profesorul și scriitorul P. Misir și familia sa, cari petrec vara în acest minunat colț de țară.

Drumul se coboară printre arbori și fînețe înflorite. Muncelile scad neconținut. Lungani, un sat mai mult de Țigani, sărăcăcios și urît, e străbătut răpede. Din potrivă, Mărginenii, lângă Tazlău, nu se mai mîntuie. Dacă se văd locuinți neîngrijite, altele aū ferești mari, ce se deschid și sînt lipite uneori cîte două împreună, precum și porți și cerdace de lemn săpat, perdele. Primăria e o cocioabă, dar eleganta școală se poate număra printre cele mai bune școli sătești din țară.

Vecinătatea Bacăului se arată prin cîteva case între arbori departe, prin sera unui orășean, care și-a ales și locuința lângă dînsa, prin trăsuri ce duc la țară copii bine gătiți, prin linii ferate, bariere și trenuri de marfă și prin dunga de dealuri care înseamnă, la capăt, lunca Siretiului.

Dincolo de orașul propriu zis, spre Sireti, care primește Bistrița la cincî kilometri de Bacău, se întinde o frumoasă aleie de case curate; berăria Grivel, întemeiată de cîteva zeci de ani, chiamă vara lumea la petrecere în grădină. Puțin mai departe, orașul s'a mîntuit: țeraniî cosesc un lan de ovăz; o copiliță se odihnește supt spice, pe cînd tatăl, mama, sora, aplecate, taie paiete aurii. Nu departe e bogata florărie a d-lui Radu Porumbaru.

Îndată se văd clădirile înnalte ale fabricii de hîrtie de la Letea, cea mai mare din țară. Prinsă în puternici părăși de piatră, Bistrița dă puterea care mișcă vînjoșii motorii de oțel. Ea aduce lostopanele de brad, pe care o mașină le taie în bucățele, precum altă mașină rupe cîrpele de tot felul. Bisulfatul de calciu, produs într'o odaie, în care mirosul înecăcios al pucioasei învinge pe acela acru al varului, topește o parte din material, lăsînd slobode numai fibrele. Acestea sînt prefăcute în leșie, curățite, colorate, încliate. Apoi leșia ajunge un aluat care vine să se usuce pe suluri de metal ce se mișcă în aierul fierbinte, pînă ce la urmă el se preface într'un singur val de hîrtie. Aceasta e istoria hîrtiei pe care o ai în mîna, cetitorule.

13. Spre Piatra.

Spre Piatra, trenul străbate un Ținut mai jos, cu dealuri bine învelite, mărgenind o vale foarte largă. Numai după mai multă vreme de mers încet trenul trece Bistrița, ruptă în șuvițe, dar păstrînd un puternic curs principal, pe care se văd oprite plute.

Această vale e bogată în sate mari cu luxoase curți boierești; pe alocurea satele se urcă și pe coastele dealurilor, cea ce nu se potrivește cu obiceiul așezărilor noastre sătești, care vin totdeauna pe marginea înălțimilor.

Buhuș are, pe lîngă un rabin vestit pentru cei ce cred în minunile lui, și cea mai întinsă fabrică de postav din Romănia. Marile clădiri trandafirii

cu mai multe rînduri se vîd la dreapta liniei și înaintea lor staîu locuințele lucrătorilor străini și funcționarilor, cu fereștile pline de fetițe care flutură din batiste, rîd și strigă.

Podoleni, cu un frumos castel și o biserică mare. Roznov, leagănul unei ramuri din Rosetești, cu mausoleul-biserică, în stil rusesc, răsărind din parcul întins al colonelului Roznovanu.

De la o vreme, în stînga sînt munții, cu vîrfurile rotunzite, uriașe mușuroaie fumurii. Piatra e în mijlocul lor, cu picioarele scîldate de Bistrița limpede. Văzută noaptea, la lumina globurilor și arcurilor electrice, ea face o impresie de rînduială, de curățenie și civilizație, cu bisericile ei mari, cu grădinile, otelurile, piețele și prăvăliile ei. Musici rele și bune sună în toate părțile, și birjile trec pînă tîrziu în căutarea mușteriiilor.

A doua zi, orașul pare foarte deosebit de cea ce era acum patru ani; grija unei bune gospodării se vede pretutindeni. Cu mijloace nu prea mari, d. Nicu Albu, primarul-transformator al Pietrei, i-a dat o strălucire modernă, care răspunde chemării de stație de aier pe care și astăzi o are Piatra și care-i aduce în lunile de vară sute de oaspeți. Muntele Cozla era mai înainte o podoabă îndoielnică și o primejdie statornică pentru oraș: plămădit din ardesie negrie, lucie și sfîrîmicioasă, din piatră tare văpsită galben, cărămiziu, negru sau acoperită cu un ușor strat de ocru fin, și dintr'un aluat de lut, el stăpînește peste orașul întreg, peste toată valea Bistriței pînă departe și înfruntă înălțimile din față. Vechi neamuri necunoscute luaseră în mîinile lor această culme și clădiseră pe

coastă o mare cetate de bolovanî, așezați în rînduri, fără ciment: aici s'aŭ găsit frînturi de oale roșii și vinete, foarte tari, fără podoabe, oase de fiare, frînturi de ciocane de piatră. Poate că «Cetatea de piatră», vechiul nume al Pietrei de astăzi, vine de la această clădire barbară de lespezi abia sfărîmate.

Muntele, rău încheiat, săpat de izvoare îndărăt-nice, crăpa și se prăvăliă la vale, într'o năruire înceată. Acum s'a deschis apeî un drum de piatră și garduri de nuiele opresc revărsarea pămîntului nestatornic. Podoabele s'aŭ putut așterne astfel cu siguranță: terase, șosele, drumuri care urcă pînă în vîrf, porți de stejari săpat și un frumos casino făcut în același stil. Aceste mari lucrări costă pînă acum mai puțin de 200.000 de lei, cari nu sînt împrumutați, ci vin din economii.

De la acest present mulțamitor și îndreptat spre o mai mare înflorire, Sf. Ioan, biserica lui Ștefan-cel-Mare, chiamă spre trecut. Turnul puternic, suptiat spre vîrf și întărit de contraforturi, poartă încă mîndru inscripția amintitoare a Domnului care l-a întemeiat. Biserica, zidită mai departe, se ascunde în taina unor arbori bătrîni: ea n'a suferit nici-o reparație; pe zidurile ei, așa cum aŭ ieșit din mîna vechilor meșteri, s'a așternut numai lustrul de fildeș al vechimii celor patru sute de ani: cruțată de orice ruină și de acea restaurare care e de cele mai multe ori tot o ruină, ea înfățișează desăvîrșita biserică a lui Ștefan. Un puternic strat de piatră lucrată se ridică de-asupra pămîntului; urmează altul de bolovanî prinși în ciment; vin acum trei rînduri de

cărămidă aparentă, alți bolovanî și trei rînduri de cărămidă și smalt verde; în sfîrșit, daî de pragul de sus al unui cadru de piatră, care se leagă cu temeiul de piatră de jos. Acum vine registrul superior al podoabelor: după bolovanî, trei rînduri de smalt verde, alternînd cu cărămizî aparente, care se urmează în lungime, oblic; apoi sînt ocnițele cele mari, avînd la încheietura arcurilor trei discuri de smalt verzî și galbene, așezate într'o anumită rînduială a colorilor; șese rînduri de smalt și cărămidă duc la rîndul de sus, al ocnițelor mici, cu cîte un singur disc în arcurile lor mărunte. Acum două briuri de discuri încing toată biserica, și smaltul duce pînă la ciubucul de piatră al acoperișului, care odinioară nu era în aceeași linie și fără margene, cum e cel de tablă din zilele noastre, ci se ridica de-o parte și de alta a locului unde se află de obicei turnul și se mîntuia printr'o largă streșină. La altar, sînt trei briuri, unul de cărămidă, două de smalt. Un singur rînd de ocnițe are cîte trei discuri ca podoabă; de-asupra lor este iarăși smalt pînă la acoperiș. Pe lîngă contraforturi, care, pe laturi, sînt îndoite și dintre care unul sprijine la mijloc absida altarului, această absidă e vrîstată de opt linii de smalt verzî-galbene, care sînt alternativ cîte de una și două cărămizî.

14. Mănăstirile din Neamț.

De la Piatra spre mănăstirile de supt munte.

Înnălțimile scad răpede în dreapta, pe cînd, în stînga, se urmează de departe linia munților. Valea e largă și acoperită cu sămănături bune.

Apoi un deal destul de răpede se rotunzeşte, ducînd la o pădure cu arborii rari, ce se ridică din bogăţia florilor de Iulie, albastre, galbene şi albe. Aceasta e vestita pădure a Bălaurului, unde birjarul evreū trece cu fiorii şi chiar cel român nu e bucuros că l-a prins noaptea în astfel de locuri cu faimă rea.

Coborişul e tot aşa de drept, şi din pragul lui privirea se întinde în voie asupra frumuseţii bogate din dreapta, pe cînd în stînga dunga severă a munţilor stă albastră în zarea limpede, trimiţînd adierii reci ca ale toamnei tîrzii.

Aici e satul Sărata, şi, fiindcă e Sf. Ilie, marele împărţitor al ploilor, pedepsitorul prin trăsnete, cîrciuma din poala dealului e plină. Ţerancele, gătite ca la mahală, au faţa îmbătrînită înaintea de vreme; unii dintre ţeranii au prins chef şi se îmbrăţişează, se cearcă la trîntă, rîd curtenitor în faţa nevestelor său se tratează cu bineţuri de despărţire, între care aud un *mersi* «boieresc».

Satele sînt sărace în această vale, unde, dacă n'ar fi muntele aşa de aproape, ai vedea casele de lut rău prins pe căpriori şi de stuh zburlit, semn al neîndestulării la şes. Oamenii cari trec într-o zi de mare sărbătoare ca aceasta, oprindu-se la fîntinile drumului, săpate într'un singur trunchiū bătrîn, au cămăşi murdare; femeile, cu picioarele goale, poartă rochiile şi polcuţele de tîrg foarte rupte şi bîcsite de praf. În schimb, pe moşia marelui proprietar Lupu Bogdan, unde mi se spune că niciodată sămănăturile nu «daū greş», grîul, nesecerat încă, se înalţă puternic, des şi greu, cu spicele umflate, care, înroşite de soare, par de bronz; o

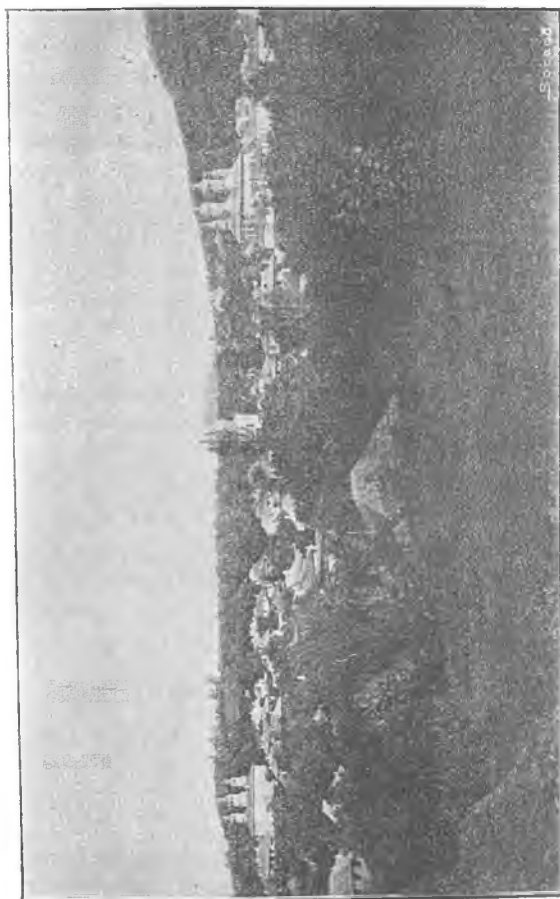
frumoasă biserică se vede în stînga, pentru acest sat al Dobrenilor.

Vînt rece, picături de ploaie înghețată. Ținut puțin locuit, cu case mai mult sărace. Ele n'au înfățișarea de serbătoare: numai într'un loc, țeranî chipeși, supt largile pălării ce se poartă pe aici, staū adunați în cerdacul primăriei; în fața clădirii, un meșter nedibaciū a ridicat pentru niște oameni cu simțire un monument amintitor al războiului: un dorobanț văpsit, imitat după acel al hîrtilor de țigară; vorbește minților simple despre trecutul gloriei celei mai nouă.

Drumul întoarce șerpuint în vale: trăsura trece pe lîngă flăcăii veseli ai unui sat sărac; o fată se strecoară foarte spășită, tocmai pe margene, pe lîngă veselia lor îndrăzneată. Norii atîrnă grei în aierul umed.

Peste puțin, o lume orășenească se vede în căsuțele de țară, mai bine și mai larg clădite, ale satului Bălțătești, bogați în copaci răzleți și în desișuri. Dintr'unul răsare o clădire cu două rînduri, care e otelul și salonul de cură. Oamenî cari par în adevăr bolnavi apar și dispar pe cărările ce se rășchiră în toate părțile. Pe lîngă ei se vād ca niște brazi învingători, frumoșii țeranî spătoși și nalți, bine gătiți de sărbătoare în cojocellele înflorite cu cusături, în cămășile albe, cu cismele curate și pălăriile ca o roată de car, pe care le împodobesc mărgelile colorate și pene de păun.

Tot astfel de oameni se întîmpinā de aici înainte, în noua vale în care am intrat. Ea duce, tādind sāmănături și livezi înflorite, supt paza sum-

Văratecul.

brelor înălțimi îmbrăcate cu brazî. De departe se zăresc în mijlocul frunzișului întunecat turnurile nouă-nouțe ale mănăstirii Văratec.

Ea e ascunsă într'un colț de munte, unde vîntul aspru n'are voie să pătrundă, așa de ocrotitoare sînt înălțimile ce străjuiesc de jur împrejur. Cărări înguste urcă printre casele maicelor, ale căror grădinițe de ruje, mașcaturî și gheranic îmbălsămează. Pe aceste cărări merg acum fără scop mici funcționari cu pretenții mai mari decît rostul și puterile lor și cari aū găsit un loc unde pot vorbi tare și călca plini de ifos înaintea călugărițelor uimite de măreția mirenilor din «lume», băiețoi cu șapca de liceu, cari merg singurateci, în toată serioșitatea lor romantică, sau binevoiesc a face curte vre unei «duduî» cu fața obosită, pe care asemenea atenției din partea unui «bărbat» cu tiuleie o încîntă.

Sînt două biserici, bine ținute. În biserica Sf. Ioan, maicele mai fac slujbă, cu ochii la ușă, cotindu-se de cîte ori sosește vre-un visitor și rîzînd tot așa de șiret ca lucrătoarele de la o fabrică. În micul cimitir doarme Veronica Micle, al cărei glas dulce a răspuns cîntării puternice, pătimeșe, lacome a lui Eminescu.

Cealaltă biserică se află în mijlocul pătratului de clădiri pe care-l fac arhondaricul cel nou cu mobile vesele, saloane pentru miniștri și Vlădicî și sonerii electrice, de o parte, și, de alta, cîteva case călugărești, dintre care unele, ca ale maicei Safta Brîncoveanu, o ctitoră, nu s'aū mai ridicat din focul cel mare de la 1890, ci zac în ruine înnegrite. Biserica nu e mai veche decît secolul al XVIII-lea,

și, de oare ce a fost adese ori dreasă, ea nu înfățișează alt interes decît al bogăției icoanelor, cu salbe de margăritare și pietre scumpe, și al grijii gospodărești — cu covoare și sobă —, cu care o țin maicele.

Maica ce slujește la masă în arhondaric — odaia de oaspeți, iar, literal, «odaia de boieri» — are pe o mesuță caiete de psaltichie și, pentru cetirea ei, pe lingă cărți bisericești cu buchii (mai bune decît cele de astăzi), o veche Alexandrie fără început și sfîrșit. «Am cetit-o și completă», ni se răspunde, «fiind că e bine să știi lucrurile mari ce au făcut oamenii de demult». Frasa-mi sună cunoscută: nu trăiește în această măicuță cu fața de tinereță veștejită, sufletul unui cronicar de de mult?

Spre Agapia, în liniștea căderii serii.

Case de sat, biserici de lemn, livezi. Îndată intri în drumul de țară, mărgenit cu garduri împletite, cu garduri de cătină în floare, care străbate satul Agapia. Căsuța stă în mijlocul copacilor și popușoaielor înalte, al căror spic răsfirat nu e mișcat de cea mai slabă adiere. Gospodarii nu s'au întors încă de la petrecerile serbătorii, dar gospodinele au gătit de masă, și prin ușa deschisă se văd fluturînd flăcările pe vatră, supt ceaul de mămăligă aurie.

Satul a încetat, și acum se întinde pretutendeni împărăția gingașă a cîmpului înalt-înflorit. Un copil s'ar pierde în această pădurice cu virfurile albastre și galbene și albe, prin care pătează ca de sînge floarea roșie a scaiului. Așa-și vor fi închi-puit cei vechi nesfîrșitele întinderi mirositoare ale

Cîmpilor Elisei, prin care înțelepții și poeții omenirii trec vorbindu-și în zimbet.

Acum locul se înalță în dealuri pe care le îmbracă bradul sever. În dreapta, în stînga, în fund, aceiași perdea a milioanei de ace întunecate, care nu suspină, nu freamătă, nu chiamă, ci se mișcă numai de un tremur ușor, — pădure vie cu înfățișarea morții, ca zeii cari, pogorîndu-se pe pămînt, ieau fața oamenilor, dar nu simt, nu zimbesc și aŭ glasure care vin din alte lumii.

Între zidurile codrilor, e apărută Agapia.

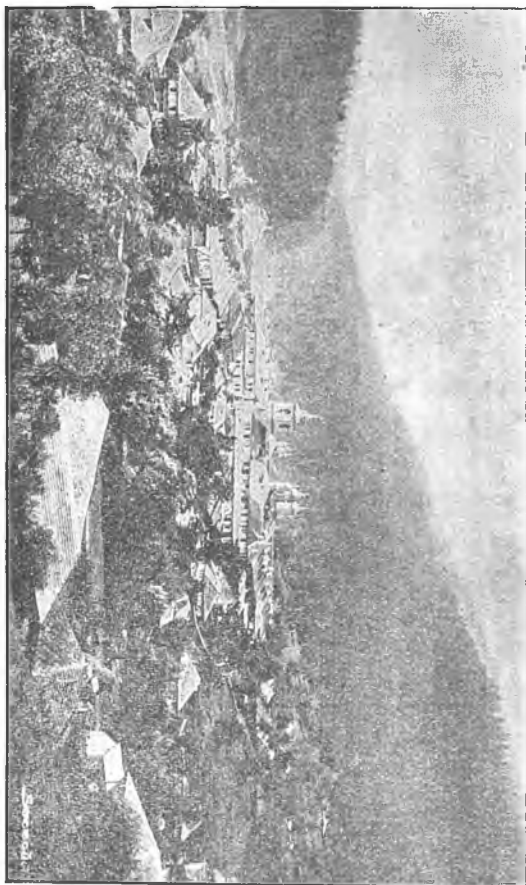
Aceiași aleie de case gospodărești, ca la toate mănăstirile de maice. Cele mai bune, acoperite cu o zale fină de șindile bine legate, aŭ un cerdac pe stîlpi, la care ajungi printr'o scară, patru odăi, — două de-o parte, două de alta, cu o sală la mijloc; apoi odăi jos, pentru ucenice, care vin ca slujnice și rămîn, după moartea și moștenirea ocrotitoare, călugărițe; bucătărie, livadă, curte, împrejmuire înaltă, bine lăcătuită, împotriva oamenilor răi cari pot veni din vale, de supt păduri, unde nu păzește nimeni.

Pătratul de ziduri și biserica aŭ astăzi o înfățișare neorînduită și nenorocită. Șchele, lemnărie nouă, dărîmăturii negre. Anul trecut, focul a fost aice grozavul oaspete care distruge. Pornit de la clădirile de lemn ale unei infirmerii, la un ceas de noapte adincă, el a răsărit ca o făclie roșie a nimicirii de-asupra frumoasei și trainice clădiri cu două rînduri, boltită și împodobită cu cerdace, a Hatmanului Gavril Lupu, frate de Domn, a căru soție purta feciorelnicul nume de Liliana. Ca un zmeu furios el a zburat arzînd asupra întregului

coperiş, crăpînd zidurile groase supt puterea avîntului său sălbatec. Nicî biserica din veacul al XVII-lea n'a scăpat: dacã zidurile aũ rămas întregi şi icoanele, odăjdiile aũ fost mîntuite, fumul ce se coboria de pe acoperemîntul în flacări a înnegrit picturile din boltă şi din susul pãreşilor ale maistrului Grigorescu: se vãd însă din minunile pe care le-a sãvîrşit, cînd era un bãieţandru, marele pictor, sfinţi singurateci şi scene care sînt vrednice de buna picturã italianã a veacului al XVII-lea sau de maistrii direcţiei *clasice* de la începutul veacului trecut; din înnãlţime, faţa curãţită, pentru încercare, a unui sfînt priveşte seninã şi frumoasã ca un fericit aplecat asupra grozavului întunec al Iadului.

Oamenii sînt aici tot aşa de interesanţi ca şi înconjurimea naturii, ca şi clãdirile. Întîlnesc pe bãtrînul preot, cu faţa împietritã, de prooroc centenar, care e tatãl poetului Vlahuţã, şi iatã, în vesela casã a surorii sale, Vlahuţã însuşi, care şi-a tuns aripile negre ale pãrului şi apare astfel, mic şi slab cum este, ca un tînãr puţin cam bătut de brumã; vorba lui rarã, cu adînc rãsunet, nu e nicãieri mai potrivită de cît în acest cadru de religie a naturii şi de religie a oamenilor. Iar lîngã acest poet liniştit şi trist, zglobiile lui fetiţe blonde par nişte neastîmpãrate spirite ale pãdurii care pãtrund prin ferestile deschise ale bisericii şi fluturã ca aripele trandafirii în jurul vechilor policandre-greoaie.

În cerdacul casei sale, «maica Albu», mama primarului din Piatra, care ne-a primit pãrinteşte,

Mănăstirea Agapia.

vorbeşte uşor ca despre lucruri ce ar fi fost ieri şi senin ca despre lucruri ce ar privi pe alţii. Înaintea noastră trece o parte din viaţa Moldovei de la Mihaï Sturdza până la boala principelui Ferdinand. Inginerul austriac Oswald, tatăl povestitoareii, lucrările lui, creşterea de bărbat pe care o dă singurului său copil, o fată. Apoi gospodăria harnică, roditoare şi fericită: căutarea moşiiilor, minarea pădurilor spre schelele Dunării, alergarea cailor, oilor pe drumurile ţerii, călătoriile în Franţa lui Napoleon al III-lea, în Germania lui Wilhelm bătrînul — «Wilhelm cel Mare» —, sosirea în ţară a principelui Carol şi căsătoria lui, vremurile de mîndrie şi strălucire, care fac să se ivească o lacrimă de recunoştinţă către Dumnezeu în ochii bătrînei maice. Acum, în liniştea celor şeptezeci de ani trecuţi, ea priveşte în urmă, cu o mîndrie înduioşată, lungul drum străbătut al vieţii, şi sfîrşitul muncii ca şi al nedesăvîrşitei odihne de aici i se înfăţişează în aureola mîngîietoare a credinţii.

Din cînd în cînd, ca răsunetul unei vechi dureri, buciumul străjerilor sună în tăcerea mănăstirii adormite.

Spre schitul din deal. Abia s'a făcut ziuă, şi din nouri plumburii cari cuprind tot cerul, cade o ploaie de dimineaţă, îngheţată, cînd în stropi rari, cînd în pînză. Din satul sărac, cu casele rare, ţerani se suie pe cărarea dintre brazî, purtînd pe umăr coasa lucitoare. În dreapta şi în stînga vederea e închisă de pereţele întunecat al înalţilor arbori solemnî.

Un zid, înălţat cu cheltuiala Doamnei Anastasia

a lui Duca-Vodă, încunjură vechea mănăstire întemeiată de Petru Șchiopul, cu cîteva zeci de ani înaintea Agapiei din vale. Multele reparații au schimbat cu totul cea d'întăiu înfățișare a clădirii, și interesantă e astăzi numai ruina care a crăpat adînc zidurile și amenință să dea jos acoperemîntul de șindilă. Cîteva case ale maicelor par a se răsima de catapiteazma vie a brazilor.

Spre Neamț, drumul trece printre pajiști și sămănături în lanuri mici, felurite ca niște scoarțe meșteșugite. De pe o culme se vede în depărtarea limpede șirul albastru adînc al munților Neamțului, iar în vale pata de livezi și case a tîrgului, lîngă cetatea gălbuie, lipită ca un mușchiu pe stîncile cu poalele răsăluite.

Apoi ne coborîm în valea rîului Neamț, care strecoară iute apele-î limpezi, verzi-argintii, supt înălțimile verzi, supt stîncă goală, care pare tăiată cu cuțitul, în adîncurile pădurilor liniștite. Printr'una din ele se trece spre mănăstirea nevăzută. Măreții stejari se înalță drepti ca stîlpii, unindu-și sus frunzișul ca o boltă. Un ciudat obicei li-a dat nume puse pe tăblițe: întîlnim pe ale suveranilor, ale principilor, ale cîtorva miniștri, ale unor ingineri și persoane politice; un neobișnuit amestec de nume, de la Lascăr Catargi pînă la Chihaiia și... Costrobăț. Cu timpul, toate celebritățile naționale își vor avea stejarul, a căruî împuternicire saŭ slăbire va putea sluji pentru preziceri asupra viitorului ce așteaptă pe patroni.

După ce pădurea se încheie, turnurile mănăstirii încep a se vedea în vale. Te-ai aștepta să găsești

aici un zid puternic și înalt, o măreție de clădiri vechi, potrivită cu istoria de peste șese sute de ani a acestui lăcaș din cele d'întîiu timpuri ale Moldovei. În sălașul cărțurilor din veacurile al XV-lea și al XVI-lea, în focarul de reforme călugărești al lui Paisie din veacul al XVIII-lea, în laboratorul maeștrilor de tipar de acum vre-o sută de ani, ai socoti că trebuie să se găsească gospodărie, muncă și lumină.

De la început, aceste păreri se împrăștie. De o parte și de alta a drumului, sînt căsuțe curate, în care numai rare ori găsești un călugăr, căci în ele se adăpostesc oaspeții de vară ai Neamțului: acei cari străbat cărările și drumurile și ocupă băncile din jurul mănăstirei. Înnaintea acestei mănăstiri stă un urît capac de zid ce slujește de baptisteriu, clădire nouă, ieftenă și cu totul lipsită de gust. Pătratul de ziduri, ce cuprinde arhondaricul și clădirile, e rău îngrijit, și cerdacele de lemn negru se perindează jalnic pe părății spoiți de de mult cu var. Turnul de la poartă, cu banca pentru musafiri și mulți călugări fără treabă, e o greoaie clădire oarecare: cînd cu visita principilor Ferdinand și Maria, un meșter în complimente a zugrăvit supt o coroană literele F. M., iar un alt meșter în complimente le-a schimbat în P. M., adecă Partenie Mitropolitul, cu prilejul celei d'întîiu inspecții a noului Mitropolit. Una din biserici e cu totul modernă și nu înseamnă nimic.

Cît despre biserica lui Ștefan, ea se înseamnă prin mărirea ei, dar puțin a rămas numai din frumuseța ce va fi avut odinioară. Vezi încă fațada, ochițele, contraforturile, ferestile sculptate, în stil

BIBLIOTECA

PROFESOR C. G. MICH. COTLARU

Volumul No. 990

gotic. Dar varul s'a aşternut peste discuri, peste smalţuri şi cărămizile aparente. Acoperişul a fost cu totul prefăcut. Turnurile apar schilodite printr'o înnoire stîngace. În fund, un adaos pătrat strică armonia liniilor stranelor şi altarului. Înuntru, unde se vede minunatul epitaf de marmoră lucrată în relief, cu vorbe slavone şi româneşti, al lui Paisie, pietrele de mormînt au fost dezlocuite: în pridvor, în naos ele sînt acoperite cu grele lespezi de marmoră, împodobite apoi cu covoare, şi într'un colţ al stranei nouă, de lemn simplu, ți se arată o gaură de piatră, care cuprinde în fund, unde nu mai vezi, piatra de mormînt a lui Ştefan fiul lui Alexandru-cel-Bun, orbitor al fratelui său şi jertfă a nepotului, care-î tăie capul.

Pentru a curăţi cloaca multelor chilii unde nu se mătură şi nu se deschide fereastra, pentru a deprinde pe călugări cu o viaţă orînduită şi harnică, pentru a înlătura trîntorii şi vînătorii de femei, ar trebui o mîină de fier. Nenorocirea mănăstirii a făcut însă ca, multă vreme, să fie la Neamţ stăpînire de bătrîni: stareţul Venianim Nişescu, un om mai energic, n'a stat multă vreme. Înlocuitorul său de astăzi, arhiepiscopul Narcis Creţulescu, e un om cu cunoştinţi pentru un călugăr şi un om harnic, care a strîns în cursul a mulţi ani de zile lămuriri foarte întinse cu privire la toate mănăstirile din ţară. Aceasta nu-î dă însă nici autoritatea, nici spiritul gospodăresc ce ar trebui. Iar, cît despre folosul sîrguinţilor ştiinţifice ale ambiţiosului prelat, el e de sigur mult mai mic decît cum cred unii dintre Moldoveni. Părintele e altfel un om amabil, care onorează îndată cu «Măi tu» pe un tova-

răș de studii istorice, e un mare iubitor de teorii neguroase și un tip de romantic fără școală, metodă și stil. Flămînd, căci vestea venise că la arhondărie nu e decît un borș de mazăre, și plin de grijă pentru mijloacele de a trece mai departe — căci mi se spusese că, de multe trăsuri ce s'au dat din bunătate creștinească celor ce ceruse fără să aibă drepturi, poate să nu fi rămas pentru cine aducea autorizație de la Ministeriū —, ascultam mai îngrozit decît în alte împrejurări asigurările părintelui că odinioară Cetatea Neamțului era aici, că între clădirile ce se vedeau din cerdac sînt unele care datează de la 1200, că Daciū au avut a face cu istoria acestui Ținut, și, pe lîngă aceste împărțări atît de nouă și de folositoare pentru mine, că biserica lui Ștefan-cel-Mare e... veche.

Drumul merge prin același Ținut înflorit de sămănături și pajiști în toate colorile, prin aceiași liniște a pădurilor mari spre Cetatea Neamțului. De la o vreme însă, el cotește în stînga, taie apele, împărțite în șuvițe vioaie și clare, ale Neamțului și atinge, supt vechea clădire de apărare, șirul munților împăduriți, cu temelia goală, de piatră tare, verzie-sură.

De jos se vede un zid, gol de acoperiș, zimțuit de mîni vrăjmașe, de focuri, de lepra ucigașă a părăsirii: o fereastră îngustă, plină de albastru vesel, se mai vede crestată în ceia ce a fost odinioară un turn.

Ca să te apropii, nu e alt drum decît acela de încunjur, din dreapta, unde suirea a fost ușurată, de altfel, în timpul din urmă prin tăieturi. Nemărgenita pădure neagră păzește împrejur, ocrotind

spre valea prăpăstuită albe vite răzlețe. Cărarea e răpede și presărată cu bolovanî, plăci și așchii din osatura granitică a muntelui, care a dat și platașoșă neînvinsă a cetății de sus. Cînd ajungî la dînsa, o poartă gotică, cu arcul frînt, lăsată într'un zid de piatră sfărîmată grosolan cu ciocanul și prinsă într'un ciment care e astăzi și el o piatră, îți dă intrare de-asupra șanțului, umplut în această parte. Ești în curtea cetății, de-asupra căreia se ridică înalte ziduri din pietre verzi și roșiatece, străbătute de porțile joase și scrijelate de ferestruice. De deșupt, sfărămăturile și pulberea acopăr, de sigur, un întreg rînd de beciuri și tainițe, în care se ținea, ca la Suceava, mijloacele de apărare ale puternicului cuib de ostaș. Mîni poate, cînd iubirea pentru trecutul nostru va fi mai mare și se va arăta în felul ce se cuvine, comorile îngropate vor ieși la iveală, dezvălînd mai bine cultura vechilor timpuri.

Ruina a deschis o largă poartă de privire asupra văii pe care soarele de amiază o scaldă în lumină. Apa Neamțului aleargă nebunatică prin întinsul cîmp înverzit, pe care l-au înviorat ploile din urmă. În fund, se zăresc înălțimi. Case de țară sînt risipite într'o neorînduială veselă. Dar, în stînga, Tîrgul Neamțului, fiul umil al cetății mîndre, se ascunde în bogăția de frunziș a copacilor.

Tîrgul a avut altă dată o viață curat românească: negustori, meșteșugari, plugari, tot Romîni; un șoltuz și doisprezece pîrgari îl cîrmuiau după datină, pe cînd doi pîrcălabi stăteau în cetate sus. Boieri nu erau.

Ei au venit cîndva și s'au dus: marea clădire veche în care se află spitalul, pe care-l păzesc plopi

înnațți și dreptți, a fost una din Curțile lor. Evreii au venit în veacul al XVIII-lea, după ce târgul începuse a decădea; ei au luat locuri cu «bezmen» de la mănăstirea ce era odată în cetate, sau le-au cumpărat de la particulari, și au ajuns repede stăpînii acestui colț sărac din vechea viață orășenească. Azi, cu toate firmele naționale: «la Mihaî Viteazul», «la Ștefan-cel-Mare», «la Briciul lui Lucaciù», ei sînt mai pretutindenî în căsuțele, destul de curate, ce mărgenesc șoseaua de prund verziù de pe munte. Apucăturile lor mai bune — totuși ce luptă între birjarii cari oferă să mă ducă la Folticeni, cu zece lei, cu șese, în patru ceasuri, în trei, în două și cari par gata să se sfășie pentru un cîștig ca acesta! —, aceste apucături vin de la curăția naturii și de la viața îndelungată în mijlocul sătenilor noștri. Poliția nouă începe să se amestece și ea, oprind revărsarea pe stradă a mărfurilor de tot soiul, pe care mai ieri negustorii le trăgeau înuntru cu prăjina cînd știaù că vine supravegherea și pedeapsa; polițaiul e un om tînăr și simpatic, un Oltean care a făcut Universitatea din București, s'a pătruns de spiritul bun ce suflă tot mai puternic aici, și e dintre acei, din ce în ce mai mulți, cari înfățișează administrația românească supt altă față decît a leneșului care doarme, a stricatului care petrece și a nerușinatului care sfînțuiește.

15. Spre Folticeni. — Pe potecile sucevene.

Drumul spre Folticeni scapă răpede din lumea înnațțimilor, care se văd abia o bucată de vreme în zare. Sîntem în partea de dealuri blinde și ro-

ditoare care e udată de Șomuzurî — cel mare, cel mic și cel «puturos» — și se mlădie până în Siretiu. Ovășuri bogate, care încep a îngălbeni, porumburî verzi și înalte măi peste tot locul, lanurî înălbite de floarea albă a hrișcăi, nesfîrșite întinderi presărate cu florile finului care îmbălsămează în roua dimineții și în umézeala serilor pașnice. Casele satelor se prind ici și colo pe coastele dealurilor, unde bisericile de zid, cinchite, par niște cucuvăi la pîndă.

Și ce rîuri frumoase! Sînt ape de munte, dar nu săritoare, spumegînde, nebunatece, împiedecate de bolovanî, așa cum se arată cît timp se luptă între stînci, ci înseninate, mănoase, largi, și totuși pe deplin limpezi, dulce albastre, vioaie în tremurul lor iute, pe care lumina de Iulie îl preface în solzii de zale ai unui balaur fără capăt. Pe alocurea, cară sînt oprite pe malurî, supt copacii vechi cu lungile crengi răsucite, și căraușii își cufundă trupurile mușchioase în răcoarea vie a rîului. Aiurea, la izvor; femeile în cămăși albe cu arnici și fote întunecate nălbesc sulurile de pînză, care se usucă apoi pe pajiștea cu miî de florî. Cîte o fetiță se întoarce cu volocul într'o mină, țîind strînsă în cealaltă recolta-î de chitici lunecoși. La cutare fîntînă — satul însuși se numește după dînsa, și e Fîntîna-Mare — apa sare în trunchiul scobit, gîlgîie peste marginea lui roasă, se prăvale în alt trunchiū și, scăpată de aceste căpcane, în jurul căror băltăciesc copiii în cămeșuici, cu palmele întinse, fuge la vale ca o șopîrlă, presărînd cu argint viū dunga prundișului. La Baia, un sul prins din Moldova, apa care a dus pe Romîniî maramureșeni, pe «Un-

gurenii» lui Bogdan Voievodul în acest raiu de îmbielşugare şi zîmbitoare pace, trece întunecat, turbure de părere de rău, lingă gardurile de nuiele împletite şi hrăneşte vechi sălcii argintii ce-şi înting apa în luciu, pe cînt flote de raţe trec cîrmuite de grasele gîturî rotunde.

În stînga, cînd ajnngî la podurile cele două ce se întind peste Moldova limpede, albastrul înălţimilor carpatine se iveşte iarăşi, culme după culme, vale după vale; în dosul tuturor pîndeşte Împăratul munţilor, Ceahlăul cu cununa de nori albi a bătrîneţelor sale.

Folticenii se vestesc prin bisericuţe pe dealuri. Căşarmile supt table roşii staū în dreapta; oraşul e cufundat în livezi la stînga. Ciudate porţi de lemn nouă, ca nişte arce chineze, daū văpseala tricoloră, marca ţerii şi inscripţia cu numele oraşului şi a împărţirii — «tractului» — spre care duc. Mi se spune că Evreii ar fi purtat cheltuiala, ca unii ce sînt îndatoriţi prin legea lor a locui în oraşe închise.

Ei sînt, fireşte, toată viaţa acestui tîrg-oraş, ai căruî locuitori creştini staū de-o parte, sus, în casele albe, împodobite cu flori şi copaci. Ei împănează acum cu trăsurile şi căruţele lor tot drumul cel mare spre Tîrgu-Neamţ. Căci e vestitul iarmaroc al Sf. Ilie, la care alerga odată toată Moldova, aducînd vite, grîne şi cumpărînd fabricatele străine, care veniaū mai mult din Bucovina, ce se atinge în ceva mai mult de jumătate de ceas cu trăsura.

Acum iarmarocul acesta e în neconţenită scă-

dere și nu aduce mai pe nimeni din alte Ținuturi. El privește pe țerani și pe orașeni din Suceava și pe orașeni din Fălticeni. Pe un câmp plin de paie și gunoi, la capătul unui murdar colț de Jidănimă nespălată, se întinde o aleie de panorame, circuri, tiruri, expoziții de fenomene, prăvălii de lucruri ieftene și jocuri de noroc. Perdeaua roșie ascunde minunțiile războaielor și figurilor de ceară, artiștii ambulanzii se mișcă pe scânduri — program viu al reprezentației —, negustorul cu pușca cu aier comprimat dovedește cum se pot atinge țintele albe și pune în mișcare figurile; impresarii feminini, cu cîrpa pe cap, poftesc la fata cu capul mare, la cei doi copii grași, la uriașul din Olt, pletos și spîm, cusut în haina-i cu rotocoale roșii; Turcii din Albania, cari pătrund, călări, până prin văile cele mai ascunse ale munților, vînd mărgelile, oglinzi și trîmbițe; roatele mari și mici se învîrt, și locul unde se vor opri arată dacă jucătorul va lua pînă de sticlă albastră sau ceasornicul care nu umblă, sau se va alege cu o tristă urare: «sănătate, boierule»; colo, un vîntor de noroc pe care-l ispitește strălucirea mării oglinzi oferite ca premiu, aruncă fără izbîndă — după obicei — discurile de piele care ar trebui să acopere *complet* un anumit loc de încercare. Și, prin jumătatea de întunec a nopții cu ultimul pătrar de lună, prin sărăcia de felinare și lipsa de gardiști, publicul român și evreo-român al seriei, «boieri» și *nighistori*, vorbesc, pierd gologanii sau bea bere proastă în praf, sub cîrpele unor corturi improvizate în mijlocul drumului.

În oraș chiar, Evreii aū, într'o grădină, un teatru al lor anume, cu o trupă de operetă care se reclamă de la Residenz-Theater din Berlin. La Iași, altă trupă pentru Evreii reprezintă o comedie cu subiectul polon. La Botoșani, o grădină din centru răsuna de glumele și cântonețele în dialect și de rîsul grosolan al publicului care-l poate înțelege, pe cînd în altă parte, și în Botoșani și în Iași, actori ce se hrăniaū cu cîte cincî bani pe talger, spuneaū pe românește — unii dintre ei Evreii munteni — lucruri necuviincioase cam de același fel. Cultura romînă înnaintează vîzînd cu ochii în orașele Moldovei !

*

Prin lungul șir al căsuțelor albe, cu cerdace de lemn și grădini al Stradei Nicoreștilor, prin jugul «tractului» tricolor plătît de Evreii, spre Rădășeni, sat vechiū și vestit pentru cultura și exportul fructelor, pe care-l face în mai mare măsură decît orice alt sat din Romănia.

Lăsăm șoseaua, și ne înfundăm într'un drum săpat în lut, care duce tot la vale. Pe acest rău drum trec care și căruțe și săteni sprinteni și curați, în îmbrăcămîntea îngrijită și elegantă a muntelui. Gardurile de nuiele rupte din sălciile ce mărgenesc ca o aleie, cuprînd gospodării foarte întinse, cu case solide și înnalte, cu cîte trei odăi, cu ferești ce se deschid une ori, cu frumoase cerdace de lemn. Lemnul clădit și lucrat se vede pretutîndeni în acest prag al pădurii nesfirșite. Și biserica e făcută din lemn și, fiindcă ușa de intrare în naos e puternică și împodobită cu săpături, locuitorii o atri-

buie cu mîndrie lui Ștefan-Vodă Tomșa, de la începutul veacului al XVII-lea, în care ei văd un fiu al Rădășenilor.

Dar bogăția satului nu vine din lemnul îmbielșugat, ca la Baia, unde se lucrează coafe ce merg până la porturile Dunării. Marfa Rădășănenilor sînt poamele, pe care le cumpără misiți pentru Berlin și Praga chiar, ceia ce Cîrmuirea știe așa de bine încît favorisează transportul de fructe, nu de la Folticeni apropiati, ci de la depărtații Pașcani, ca și cum ar voi să încurajeze specula Evreilor. Nicăiri nu stăpînesc mai mîndri pomii bătrîni, în frunzișul felurit al cărora se ascund și se ocrotesc toate, lucruri și oameni.

Am găsit aici pe un «popa Tanda» al lui Slavici, în preotul L... Ce gospodărie frumoasă, ce livadă cu iarba înaltă, ce desiș al pomilor dătători de bogăție! Părintele are albine, și cai, și vite, și fâlcî de sămănături «la cîmp». În satul, ai cărui locuitori se răspîndesc în cea mai mare parte din an, vînzînd poame până departe prin tîrguri și orașe, el s'a făcut, fără leafă — în aceiași odaie un învățător, nici tînăr, nici bătrîn, se plînge că e prea puțin răsplătit pentru a da o muncă așa de grea cum e a lui, — propoveduitor al cuvîntului culturii, evanghelia cea nouă. Înfruntînd vorbele rele și amenințările, el a dat satului ogoare de trifoi și de cartofi bucovineni și arată prin înflorirea casei sale felul cel mai bun de a strînge bogăție.

*

Șoseaua veche a lui Mihaî Sturdza trece, largă, netedă, printre lanurile 'fericite. Prin aierul desă-

vîrșit de limpede al dimineții fără aburî și fără praf, Folticeni se văd în urmă ca zugrăviți. Munții se zăresc fumurii, întâiu în dreapta.

Granița Bucovinei se atinge îndată. Ea e pretutindeni aproape: și aici, unde casa vămii răsare la capătul unei șosele, în față cu risipitul sat bucovinean Băiășeștii, și la Bodești, de vale, supt mănoasele dealuri rotunde, în valea de papură înaltă a Șomuzurilor limpezi. Cursul acestora, o cărare, o potecă între lanuri, un grănicer cu pușca pe umăr arată că pămîntul românesc nu mai este al României, ci al celor cari prin dibăcie au împîntat în mijlocul lui stîlpii galbeni-negri, cu inscripție nemțească.

Prin zăvoaiele de sălcii ale șesului Moldovei, prin mijlocul domeniilor, desăvîrșit îngrijite, ale Coroanei, cu clădiri cochete de administrație, garduri de oprit muntele, plantații de brazî, grădini, parcuri, muzee silvice. La Mălini, e parcul de cerbi. Într'o largă cîmpie mătăsoasă, tăiată de garduri, blîndele fiare ale pădurilor adînci trăiesc strîns unite ca oile într'o turmă. Învîgătorul în lupta cea din urmă pentru stăpînirea ciutelor sfoase e călăuzul pe care-l recunosc cu toatele: el poartă înaintea supușilor săi fruntea împodobită cu coarnele în ramuri. De cele mai multe ori, ei se înșiră liniștit, pascănd iarba înaltă, dar, la cea d'întăiu primejdie, căpetenia se oprește în loc, ochind împărătește toată zarea, cercetînd văzduhul cu nările lui deschise. Și, la un semn al lui, mușchiul strînși în așteptare, încordați spre avîntul mîntuitor, se destind într'o singură mișcare și, cu un ropot răsunător de copite, toată ceata mînîncă pajiștea, fugind.

Pe la Drăcenii, alt sat mare din stăpînirea regală, un drum la dreapta, către munte, duce la mănăstirea Slatina, prin sămănături și bune sate de munte. Bradul apare pe înălțimile tot mai mari, și peste puțin el le-a cucerit pe de-a'ntregul, ca în munții Neamțului. Doi munți în dreapta și în stînga; în fund un altul, albăstriu, închide zarea. Supt el se văd turnuri de biserică, scînteind din acoperișurile de tablă. Acolo e Slatina.

Ctitorul, Alexandru Lăpușneanu, care rătăcește în mintea urmașilor ca o stafie cruntă cu minile pătate de sînge, a vrut să întrecă pe toți înaintașii și strămoșii săi prin clădirea acestei puternice mănăstiri. Nicî-odată Ștefan-cel-Mare sau Petru Rareș n'a avut îndrăzneala și dărnicia ce trebuie pentru a dură o clădire așa de mare, așa de bogată și de felurită.

Un înalt zid de bolovanii legați cu ciment în-negrit se desface pe verdele negriu al brazilor vecini. Îl străbat ferești înguste, de multe ori despărțite încă în două printr'un strat de cărămidă fină. La poarta de intrare se ridică un turn zdravăn; în fund, la fiecare colț al zidului de spre codru, care merge până în Bucovina, pe drumul Suceveii pierdute, alte două turnuri. Unul se zice a fi fost acela de la paraclisul lui Vodă; cellalt, așa de masiv încît cu greu i s'ar putea găsi părechea, duce la bisericuța de sus, care se numește paraclisul Doamnei Ruxandei.

Alexandru-Vodă a făcut și clădiri încăpătoare, pentru el, Curtea sa și călugării: casele domnești nu s'aū păstrat decît în parte. Într'o aripă a zidirii umbroase, cu două rînduri, cerdace, arcade și feres-

trucii adânci e arhondaricul și chiliile fraților, paisprezece la număr, cari au în fruntea lor pe un bătrîn din părțile Bistriței, călugărit aici de Meletie (fratele lui Nicolae Istrati din Rotopăneștii apropiați), odinioară el însuși stareț aici. Restul vechiului palat, spoit cu galben, e un spital său e dat spre locuință medicilor.

Trapezăria și bucătăria, care fac la un loc o singură clădire, s'au păstrat mai bine, adecă tocmai așa cum le-a lăsat ctitorul la 1559, cînd s'a sfințit noua mănăstire. Boul stemei moldovenești, săpat într'o formă nouă, cu gît cu tot, avînd în stînga soarele și luna și întovărășit de doi lei și de arabescuri, stă de-asupra ușei. Ușa are mai multe ciubuce în cadru, și, sus, un *lintel* mare. Întreaga fațadă, prelungită cu un cerdac, înfățișează în stînga două ferestruice cu lintele și ciubuce, iar, în dreapta, pe altă linie, două ferestruie mai mici. În dos, ferestile sînt prefăcute, dar într'un colț se vede o săpătură, al cărei rost nu se mai poate lămuri. În bucătărie, o enormă vatră, cu arce largi în toate părțile; ea slujește și astăzi la pregătirea mîncărilor grosolane, care fierbeau în mari cazane de aramă. În total, e unul din rarele specimene ale vechii arhitecturii civile.

Biserica are o fațadă ca cea de la Neamț sau Piatra, cu trei ferești mari gotice și un rînd de ocnițe, sprijinită pe două puternice contraforturi. Pe laturile sînt alte trei contraforturi și iarăși un rînd de ocnițe: ferestile se deschid mărunte, simple, cu arcul sfărîmat. Turnul, mic, samănă cu al bisericilor lui Rareș și e încins de trei ori cu ocnițe.

Intrarea se face pe latura de spre trapezărie,

unde iarăși, sus de tot, stă bourul cu soarele și luna. O ușă joasă, fără de podoabe, duce într'un pridvor întunecat. Altă ușă, care trece în naos, încadrată cu trei rînduri de ciubuce aurite, e poate cea mai frumoasă întruchipare a ușilor obișnuite în veacurile al XV-lea și al XVI-lea. Zugrăveala nu e tocmai cea veche, dar reproduce cu credință, într'o desăvîrșită armonie a împărțirii și a formelor, pe aceia.

Un singur mormînt, cu bolta joasă, sprijinită de stîlpî săpați și acoperiți cu o minunată placă de marmoră, acopere rămășițele Domniței Teofana, fata lui Alexandru-Vodă. După cîtva timp, un alt mort a fost coborît acolo, un bătrîn copleșit de blesteme, care ieșise din lume prin haina de căință a călugăriei și prin otrava boierilor: călugărul Pahomie, care fusese Alexandru Lăpușeanu. Și pentru dînsul s'a sculptat slove pe marmură și tatăl blestemat a fost așezat spre odihnă lîngă marmura albă care purta numele curat al fiicii sale moarte fecioară, în tinereță.

Un al treilea mort mare a venit pe urmă. Veniamin Costachi, fost Mitropolit al Moldovei, vestit și sfînt Mitropolit, scos din Scaun de dușmănia celor puternici, s'a stins aici. El a fost înmormîntat întăi lîngă zidul bisericii, cam pe locul unde cu cîtiva ani în urmă s'a așezat un grilaj de fier cu inițialele numelui, familiei și vredniciei arhieresti a mortului. L-a strămutat apoi în biserica însăși, și colțul de umbră cu mormîntul copilei și al tiranului a primit oasele bătrînelului sfînt. Dar ele a fost strămutate pe urmă în noul și ultimul lăcaș al Mitropoliei din Iași, restaurate, și astăzi numai

lespedea de marmură a Teofanei se vede pecetluind țerna de acum cincî sute de ani, înveșmîntată în vechile stofe și vechile coperișuri de cap ale vechimii.

De-o parte, în bibliotecă, unde e strînsă aproape toată opera de traducere și tipărire a lui Veniamin, se păstrează două aiere țesute în fir de aur pe mătasă roșie. Între sfinți, chipurile lui Alexandru și al soției sale Ruxanda se văd, cu fețele zugrăvite pe mătasă și rochiile de brocard sau de stofă scumpă, cu podoabe de blană, fireturi, gulere și brîie de aur. Iar lîngă mormînt, Alexandru, soția și fiii săi se înșiră, în chipuri senine de sfinți: în locul bărbei mărunte negre de pe aier, ctitorul poartă aici o lungă barbă sură a bătrînețelor.

*

Înapoi către Rișca, al cărei drum se desface după cîtva timp din calea cea largă spre Folticeni.

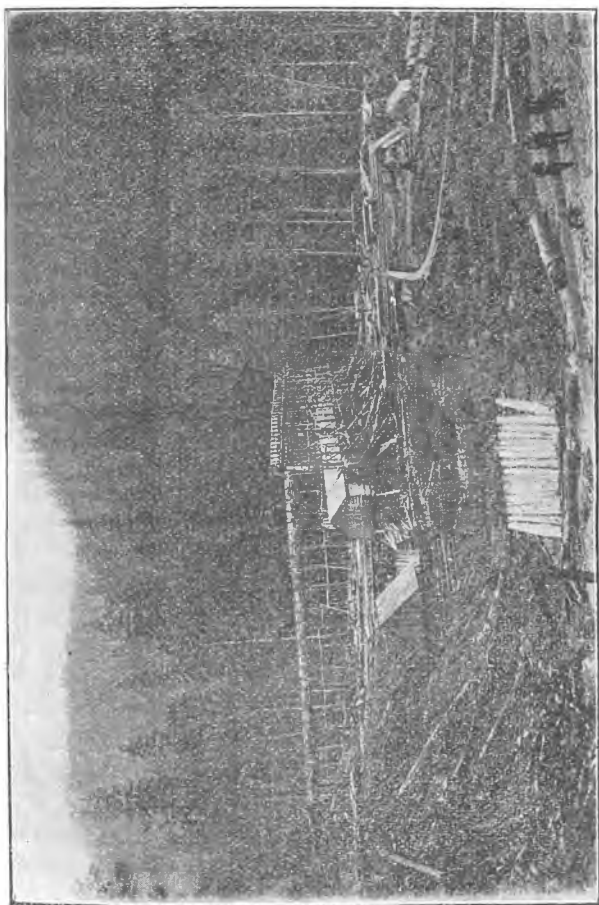
Supt înălțimile întunecate din dreapta, Baia se înfundă în livezi. În mijlocul văii cu popușoaie arse de secetă, ruina bisericii lui Ștefan-cel-Mare apare singuratecă, fără coperemînt, cu pereții pătați, ca un vechiu plăieș prăfuit și copleșit de rane. Apoi pînă departe satul se răsfire, casă de casă, livadă de livadă, pe cînd un crac al Moldovei, închis în șanțuri, strecoară luciul lui de ardesie. Copii cu părul bălan lăsat ca o căpiță pe ochi, cu fața rotundă trandafirie, cu ochii senini albaștri, copii cari vădit nu se țin de neamul nostru, amintesc vechea întemeiere prin Sași a Băii orașenești, a Băii de aur de odinioară. Ea e amintită și prin îngrijirea mai deosebită a caselor și a uliței. Și în

sfârșit de dînsa vorbesc numele locurilor vecine : Horodniceniî, «satul pîrgarilor», Bogata — altă Bogata e dincolo, în Ținutul ardelean al Bistriței —, Bogata, unde poporul arată ruinele din trecut, astăzi astupate, Sasca — satul unei femei de Sas —, Băiașeștiî, dincolo de granița Bucovinei, numit așa după strămoșul, care a fost un băiaș, un lucrător la mine. Ici și colo, și în celelalte sate, la Fîntîna-Mare, și aiurea, îți rîd, în negrele porți de lemn, ochii albaștri, de lumină blîndă, ai copiilor cu părul de mătăasă bălaie. Limba, legea s'aû dus, dar pecetea rasei rămîne, și, în izolarea vieții de sat, ea trece înnainte, din neam în neam.

Sîntem acum în satul Bogdăneștiî. Sălciî, garduri de răchită, frumoase case de lemn. Un țeran cu însușiri neobișnuite a clădit singur, bucată cu bucată, în forme ce nu se mai întîlnesc aiurea, o locuință cu zăplazuri capricioase, cu coșare îngrămădite, cu un al doilea rînd ce se poate deschide pentru a primi lumina răcoroasă a lunii; meșterul fără noroc a făcut până și un velociped pentru unul din copiii săi. În altă casă mare stă un Bulgar îmbogățit, care-și pierde acum bogăția. Tipul nu mai e aici cel săsesc decît în exemplare puține; oameni frumoși, nalți, spătoși, cu ochii negri, de îndrăzneală sigură, ei mărturisesc despre rasa curată care a întemeiat, care a apărat și acoperit de glorie Moldova eroică.

După munți, rînduiți în șiruri până la fumuriul foarte depărtat al Ceahlăului, soarele scapătă roșu, într'o ultimă luminare de aureolă a cerului palid.

Un riuleț limpede, ce fuge pe patul său de prun-

Pădure de brazi (Moldova).

diș mărunt, ne îndreaptă către Rîșca. Aici nu mai sînt munți, nici codri de brazî. Dar iarăși, ca și la Slatina, trei înălțimi se întîlnesc în fundul zării, și supt amestecul lor de păduri chiamă turnuri albe.

Rîșca veche e o fundație a lui Petru Rareș, care se vede ca un Domn încă tînăr, cu mustața supțire lăsată în jos, pe păretele de-asupra ocniței unde se odihnește episcopul cărturar Macarie, scriitorul faptelor stăpînului și ocrotitorului său. Odată era numai o biserică rotundă cu un singur turn, zugrăvită și pe din afară, cum se mai vîd unele biserici bucovinene; un coperiș de șindilă cu streșina lungă pîzia de bătaia ploii și de arșița prea mare a veriî icoanele smerite ale sfinților. Pe urmă s'a adaos un pridvor rîzimat pe opt stîlpi, cu totul nepotrivit cu vechiul stil; un al doilea turn după asămănarea celui d'întăiu s'a ridicat de-asupra în-nădituriî, iar între ele scînteie acum și un turnuleț de tinichea, care strică și mai mult întipărirea totală.

Înnăuntru, biserica e prefăcută: foarte multe icoane îmbrăcate cu argint împodobesc părății, mijlocul și chiar catapiteazma. O frumoasă icoană din Atos a fost adusă de starețul de acum. Ceia ce e mai vrednic de luat aminte și de laudă aici, e gospodăria egumenului, biserica însăși, chiliile unde stau călugării, clădirea cu cerdace de lemn în care e stareția și arhondaricul, curtea, grădinile cu arbori înnalți cari se pierd în noaptea aromită, luminată slab de pulbera de foc a stelelor, — toate acestea sînt fapta și grija acestuî bătrîn de peste cincizeci de ani, care pare un tînăr cu douăzeci de ani mai tînăr. Ca toate lucrurile în Romănia, și mănăstirile

nu sînt aceleași pretutindenî, și cea mai aleasă gospodărie e adese ori vecină cu cea mai mare destrăbălare.

16. O nuntă la țară în Tecuciū.

De la Agiud spre Buciumeni Tecuciului, unde mergem la nunta poetului Iosif.

În stație, căldura toropește; aierul înfierbîntat zace greoiū asupra cîmpului uscat. Un lan de popușoiū înalt crescut, a fost dogorit cu totul de arșiță, care i-a ucis frunzele late. Ca pe dealurile Cotnariilor și Iașilor, pe lutul și nisipul dealurilor acestora de de-asupra Siretiului nu e nici-o altă viață de plantă decît mărunță iarbă negricioasă pe care o pasc oile: o turmă trece într'un lung șir supus, cu un tremurat fricos al mantiilor de lînă.

Siretiul curge supt malurile de lut, năruite și rupte. O largă șuviță e așa de puțin adîncă, încît un Țigan, a cărui piele de bronz strălucește la soare, se primblă prin apă ca printr'o grădină. După o adevărată cîmpie de prundiș, cealaltă șuviță se strecoară pe lîngă mal, în albia cea mai bine săpată. Trecerea se face peste un pod foarte lung, care tremură, pîrîie și-și clatină toate scîndurile despărechete și putrede. El e făcut de proprietarul lanurilor arse; un Evreū percepe taxa de 50 de bani: el vorbește plîngător, și cu o compătimire adevărată, de pagubele pe care le-a făcut soarele, de lipsa de nutreț și vînzarea silită a vitelor, care sfarîmă pe lungi ani de zile buna stare a țeranului.

O pădure cu înnalți arbori răzleți: umbra lor e

prea slabă pentru a ocroti verdeața înflorită a pașiștilor; ei se înalță de-o dată din pământul gol, sfarogit de căldurile unui Julie fără ploaie.

În vale, popușoiul e încă verde și la cițiva pași de Africa pustie și seacă sămănăturile sînt înviorate de aierul umed ce se ridică de-asupra rîurilor.

Un sat bine ținut, cu coșare împletite, cu case care se pot asemăna une ori cu casele-model din partea muntelui. Locuitorii aū alt traiū și altă față decît ale țeranilor noștri. Ploscuțenii, întemeiați cîndva de Romînul Ploscuță, sînt, în adevăr, un sat de Unguri, pripășiți aici din Ținutul de față, al Bacăului. Ungurii păstrează până astăzi îmbrăcămintea lor, care nu se deosebește întru nimic de aceea a sătenilor de prin Bacău și Roman: bărbații poartă pălărie cu margeni mici și panglică roșie; femeile sînt îmbrobodite cu ștergarul ca un vâl aruncat peste cozile făcute conciu, sus (birjarul nostru, un băietan romîn, numește cu despreț «coarne», această podoabă albă, învoaltă a frunții); fetele au panglici întreșesute cu părul lor bălan și flori de tîrg prinse în el; cămașa largă, cu arnici roșii pe mîneci și la sin, fota neagră, dintr'o singură bucată, strînsă pe șolduri, mîntuie îmbrăcămintea.

Satul e catolic, de și parochul trebuie să vie tocmai din Focșani, așa încît toată slujba o face dascălul, sau n'o face nici el. După îndemnul învățătorului și notarului, locuitorii aū cerut un preot statornic, amenințînd altfel cu trecerea la ortodoxie.

Legea singură și aici îi ține așa de deosebiți de Romîni. Ea a păstrat de sigur și limba. Sînt copii cari n'o știū mai de loc pe a noastră; femeile spun

că învață românește numai pentru nevoia de a se înțelege cînd iese din cuprinsul satului. Rîzînd și ghiontindu-se, o grupă de neveste tinere, strînse într'o colibă de pază, în marginea lanurilor, spun că nu s'ar fi măritat cu un Romîn, și ele adaugă că aceia care ar face așa ceva ar trebui să meargă cu dînsul în lume. Ei se socotesc toți Ungurî, numesc pe Romîni *Oláh*, și unii dintre dînșii cred chiar că țara e o țară ungurească: întrebați mai de aproape, lămuresc că «țară ungurească» e satul, dar că, încolo, e tot «țară românească», (*oláhor-szág*). Sînt în cele mai strînse legături cu celelalt sat unguresc, destul de depărtat, al Ținutului TecuciŪ, și vin totdeauna cînd este la dînșii hramul.

Drumul se urcă îndată spre culmea dealurilor lutoase. ÎntăiŪ, e o pădurice rară, cu copaci tineri. Frumuseța e însă aiurea, o mare frumuseță: a priveliștii de o strălucită lărgime. Te uiți asupra șesului întins, vărgat cu sămănături, tăiat de drumuri și poteci, smăltat cu livezi și sate. Siretiul îl străbate ca o săgeată de argint aproape dreaptă, pe cînd Trotușul vine încolăcindu-se, cînd strălucitor la lumină, cînd ascuns în sălcii, până ce urma i se pierde în zarea înălțimilor împădurite, verzi, albastre, fumurii. Vederea bate astfel până în zidul munților apărători și despărțitori de țară.

Un schit în codru, aproape de culmea dealului. Poate să fie vechiŪ acest lăcaș al «sihastrului» pe care legenda-l lămurește prin cunoscuta întrebare de către un războinic a pustnicului sfătuitor. Dar astăzi el se înfățișează dres, curățit, reinnoit de evlavia mai nouă a unei familii care până mai ieri era stăpîna aice, o ramură a Șendreștilor. Astăzi

Casa Bisericii are schitul și averea lui; vechiul proprietar e arendaș. Pe masa modestei locuinți văd *les Rois en exil* a lui Daudet; într'un colț, o bibliotecă de literatură clasică, francesă și germană. De jur împrejur, sălbătăcia păduri, bogată în flare și chiar și în oameni răi.

Ea se face tot mai deasă; de-asupra copacilor atirna sfărîmături lutoase; iarăși, printr'o deschizătură a zidului gălbui ce se împrăstie în praf în necător, se descopere cîmpia verde și îmbrățișarea Siretiului cu Troțușul. Un han «unguresc» pierdut se isolează în vîrf.

Scoborișul se face de-a lungul unei oștiri dese de stejari tineri, ce-și ridică sus de tot vîrfurile sulitelor vii. Satul din jos e Buciumeni. Ajungem acolo întovărășiți de două țerăncuțe care s'aū prins, după ce s'aū pîrît cu viclenie, de coada trăsuri.

Satul, cu gospodării mari și bune, mai toate, e în serbătoare. Lăutarii cîntă la scara caselor bătrînului preot care-și mărită nepoata, poeta Natalia Negru, cu poetul Ștefan Iosif. Țeranî în haine de Duminecă, aidoma cele din oraș, și țerance în polcuțe și fuste joacă în curte hora și bostonul, și apoi iarăși hora. Din cerdacul de lemn privesc invitații, școlărițe care și-aū mîntuit școala, învățătorul, învățătoarea, unsurosul și blajinul arendaș, pensionari încă tineri, și voinici, și veseli, proprietari de moșioare din vecinătate. Iosif e în frac — pentru întăia oară —, are peteală și flori de alămiu pe piept și ochii mari, buni, îi strălucesc de bucurie supt marele păr romantic, bine clădit pe frunte; vălul alb acopere fața fină, cu ochii zimbitori, albaștri, a mlădioasei mirese în rochie albă.

Drumul la biserică, printre rîndurile zgomotoase ale țeranilor. În curte, un vultur de bronz aurit pe un monument de cărămidă cimentată pomenește—cu cheltuiala satului — pe țeraniî morți în războiū. Casa lui Dumnezeu e încăpătoare și curată, împodobită cu zugrăveli naive. Lumina făcliilor aprinse se luptă cu ultimele licăriri ale lungii zile de Iulie. Bunicul slujește încet, cu o stăruință duioasă, ca pentru bucuria lui însuși, nunta nepoatei. Vechile formule sfinte se desfășură încet, cu o desăvîrșită solemnităte sfîntă, pe care n'o sfărîmă nici nedibăciile întimplătoare ale dascălilor. În fund, copiii satului, cari nu mai pot aștepta plozia de bomboane, rîd, se ceartă, se sfătuesc, se cațără pe scara turnului, ca niște vesele vrăbiî: un dascăl blajin cearcă în zădar să-î sburătăcească spre ușa.

Lăutarii cîntă din nou, și nunta pleacă, după ce și-a plătit vămile, spre căsuța parochială cu cerdacul de lemn. Și pînă 'n zori luminările de nuntă ard picurîndu-și ceara pe panglică, supt pomul de la scară, pe cînd bătrînul lăutar țigan, cu lungă barbă albă răsfirată și ochii de visător obosit, cîntă tremurător în lumina roșie vechi arii de dragoste ce se pierd în noaptea fără de capăt.

*

Spre Nicorești, prin sămănături destul de frumoase. Tîrgul se vestește printr'o biserică dreasă la care duce un vechiū turn de cărămidă, astăzi în ruină, și a căruî clădire arată să fie din al XVIII-lea veac. Alte două biserici răsar din îmbielșugatele livezi. Tîrgul e un centru de cultură a viei, slăbită astăzi și aici ca și în alte părți. Locuitorii

sînt proprietari, oameni înstăriți, cu lungi grădini și livezi încărcate de roadă. Evreii nu-și prea găsesc locul, ulița prăvăliilor este foarte mică și puțin strînsă: cîrciumarul, la teigheaua căruia face un îndrăcit tărăboi un bătrîn bețiv, care e unul din cei mai bogați oameni de acolo, e un Român. Portul mi s'a părut că samănă la unii cu al Bulgarilor de pe malul Dunărei, dar nu e decît vechiul port, păs-trat și la Odobești, al tîrgoveților romîni din trecut.

17. Iarăși în Suceava : Pobrata, Dolhești. Înapoi spre Neamț.

Mănăstirea Pobrata, zisă astăzi Probota, se ajunge după o scurtă călătorie de la stația Lespezi, tîrgu-șor de Evrei pe marea arteră mijlocie a Moldovei.

Popușoaie înalte încununate cu spice și împo-dobite cu mătasa verde a cocenilor, pajiști în care învinge albastrul dulce al cicorii sau lumînărelele înalte, cu floarea galbenă, lucie ca de ceară, șan-țuri înflorite cu romănițe instelate și cu măruntul crin umil, trandafiriu sau vîrgat cu vioriū, al rochi-ței-rînduiei. Drumul merge pe o culme moale a dealurilor de lut, de-asupra Siretiului.

În pacea lină a podișului roditor și înflorit, Po-brata se înalță într'o măreție fără păreche. Ziduri grozave, de piatră de cremene, încunjură într'un brîu cu totul neîncolțit de vreme clădirile; ferestruice mici privesc bănuitor întinderea netedă. Două tur-nuri dințate, turnuri ca acelea ce au fost odată la Cetatea Neamțului, păzesc colțurile. De-asupra ușii de intrare stă bourul cu gît, stemă a Moldo-

veî supt Petru Rareș, cu luna și soarele în dreapta, și un cadru de chenare și un altul pătrat, cu podoabe aurite, în colțuri. Opt ctitori, aproape șterși de bătaile ploilor, se înșiră de o parte și de alta, avînd în frunte un Petru Rareș poate, al cărui cap s'a cojit de vechime.

Casele călugărești de odinioară, puternice și întinse clădiri, aū fost mistuite de un mare foc acum șapte ani: numai mormanul cărămizilor temeliei și adîncile beciuri deschise amintesc ce a fost aice. Casele domnești, rāzimate pe un turn greoiū, staū, din potrivă, și astăzi în picioare, de și scrijelate, înnegrite, fără uși și ferestre, goale și năpădite de dărîmături. Dar micile ferești încadrate cu piatră lucie, bolțile grele și joase, ocnițele, scaunele săpate în zid, locul scārilor, înlocuite astăzi prin șubrede trepte de lemn, aū rămas ca în vechile timpuri ale întemeierii.

Biserica însăși nu e mai mică decît Slatina, căreia i-a slujit de model. Ea are decî același fronton, rāzimat pe două contraforturi: cele patru mari ferești gotice, ce-l strāpungeaū altă dată, aū fost șterse. Intrarea e tot pe o margene, cea din fața ușilor nimicite; o pisanie în cadru pătrat dă data de întemeiere: 7038, adecă 1530. Cîte două contraforturi pe margene, un rînd de ocnițe, care se întindește numai la altar; două ferești mari și două mici de fiecare parte. Turnul, cu temelia și ocnițele sale îndătinate, nu se deosebește prin nimic.

Dar Pobrata are însușiri ce nu se mai află aiurea. Pe de o parte, în pronaos nervuri de piatră, întreite, cu podoabă de capitele, se ridică până sus în boltă, tăind o zugrăveală care s'a păstrat în în-

tregime aici înăuntru, pe cind, afară, abia au rămas slabe urme, supt paza acoperișului. Pe de alta, ușile cu cadru bogat împart biserica în patru părți, și nu numai în trei, ca în toate celelalte clădiri religioase vechi ale Romînilor. Din pridvorul plin de pietre de mormînt, care pomenesc neamurile lui Simion Stroici, pe Hira pîrcălabul credincios al lui Rareș bătrînul, pe vechiul boier Frățian, pe un «Petru-Vodă fiul lui Ștefan bătrînul», treci în marele, înaltul pronaos, și de aici te găsești, nu în naos chiar, ci în mausoleul ctitorilor, care formează o despărțire deosebită. Aici se odihnesc, în dreapta, supt minunate lespezi de marmoră măiestru cioplită, Petru-Vodă Rareș și soția sa, fata de Despot Elena, cărora fii nevrednici nu s'au îngrijit să li sape anul și ziua morții; în biserica părăsită, unde numai Dumineca și sărbătoarea măi slujește preotul înaintea a foarte puțini credincioși, Domneștii soți, cari au împărtășit împreună cele măi mari bucurii și durerile cele măi mari ale vieții, dorm somn sfînt, supt ăripile credinței și facerilor de bine. În față, supt o lespede lipită chiar pe pămînt, și nu înălțată, ca dincoace, pe un pedestal de piatră, zac rămășițele lui Ștefan-Vodă fiul lui Rareș, ucis într'o noapte de boierii necinstiți de dînsul și pus în acest colț sfințit de mîinile compătitoare ale surorii sale Ruxanda, soția Lăpușneanului, căci mama nenorocită, Doamna Elena, murise acum, zugrumată de acest strașnic ginere.

În vale, măi sînt ruine și o biserică păstrată încă, de la Ștefănița-Vodă nepotul de frate al lui Rareș. Dar pietrele de acolo au fost culese și aduse aici, în noua biserică a Sfîntului Nicolae din Poiană.

De acolo vine piatra lui Petru-Vodă fiul lui Ștefan și nepotul lui Alexandru-cel-Bun, și tot de acolo mica piatră, sfărîmată, lucrată însă cu îngrijire și frumos scrisă, care acopere, lingă zidul în fața moșuroiului chiliilor arse, rămășițele sfinte ale acelei Oltea, care n'a fost soție de Domn, dar din iubirea ei cu un Domn viteaz a dat naștere, într'un ceas fericit, lui Ștefan-Vodă cel Mare, mîntuitorul neamului românesc.

Țeranî din sat ne încunjoară, și ei ascultă cu evlavie numele mărețului străbun, a căruî amintire aū serbat-o acum cîteva săptămîni în chiar această biserică a Pobratei, pe ușa de intrare a căreia atîrnă cununî de frunze uscate. Sînt oameni frumoși, voinici, harnici, curați și isteți la vorbă. Ei aū cunoștinți, știu că Iaponesii bat pe Ruși și se bucură, împreună cu bunul preot bătrîn, că aceștia sînt pedepsiți pentru lăcomia lor; unul din ei, întrebat despre Rareș, gîndește o clipă și răspunde bine că a domnit mai încoace decît Ștefan-cel-Mare și că i-a fost fiu. Totuși n'aū urmat la școală, al căreî folos îl recunosc. În vorba cu primarul, deosebit de deștept și de cărturar, ei recunosc și mărturisesc relele de care sufăr: năpădirea de Evrei, pe cari-i îndură, ba chiar îi chiamă, de la cari împrumută și cărora li vînd roadele pămîntului, întrecerea în sporul muncii pănă și de Bulgarul greoiu, care a năvălit și în Moldova cu grădinile lui de zarzavat. Nu se plîng de Cîrmuire și pricep că ea li vrea de cîtva timp binele. Dar, ca și cei mai mulți dintre orășeni, de altmîntrelea, ei n'aū încredere în silințele ce ar putea face, și li se pare că sînt oarecum datorî să îndeplinească un rol trist, care nu

poate cădea pe umerii nimăruî altuia. Numai școala poate trezi și hrăni voința mîntuitoare în aceste suflete nobile, înțelegătoare și bune, cărora atîta li lipsește.

Drumul urcă și coboară spre Dolhasca, printre case slabe, acoperite cu stuh, aî căror gospodari nu sînt acasă. Popușoaiele se ridică înnalte peste gardurile de răchită și asupra-li se razimă une ori cîte un chip de copilă oacheșă, cu fața lungăreață și flnă și ochii triști, care pare o Domniță căzută în robie, ce visează de-acasă. În vale, Siretiul de argint se desfășură supt maluri înnalte, lutoase, și dealuri mari păzesc la dreapta cursul lui, închizînd zarea cu coastele lor bine lucrate.

Și iată acum Dolhasca, înșirată în voie, cu grădinile și casele ei albe, pe cînd de departe privește, albă, armonioasă, biserica întemeiată de Iordachi Cananău, la începutul veacului al XIX-lea.

*

Din Folticenî iarăși, spre Răsărit, pe drumul ce merge lîngă calea ferată, străbătînd cel mai minunat Ținut de dealuri înverzite, de lanuri de ovăs și de porumb, de fînațe cu toate florile. Șanțurile drumului neted îți iese înaintea cu strălucite mănunchiuri de rochița-rîndunelei, mare, albă, de lumînărele galbene, de cicoare albastră, iar, ici și colo, cîte un des sfiștoc de flori roșii îmbrononite. Sus, pe culmi, aleargă pădurile, cruțate; iar în adîncurile de văi se prind apele Șomuzului limpede, înnașuit de papură: iazuri largi, sămănate cu ierburi înflorite, lucesc ca o oglindă. În ovăs înaintează secerea: vătavul

măsură cu prăjina, iar sătencele răsar din desișul de aur aplecate ca spre o îmbrățișare saŭ privind mîndre cu secerea sclipitoare răzimată în șold. În sate, se spală, se directică, se bat grînele cu îmblăciul, pe cînd copiii bălanî, cu ochii negri, vioi, se cațără pe parii gardurilor de richită ca niște veverițe șirete și sperioase.

Dolheștii-mari sînt un sat de Ardeleni, cari aŭ venit aici pe la începutul veacului trecut, și-aŭ clădit casele de pribegie și aŭ dat așezării lor vechiul nume românesc după care s'a luat acela, slavon, al satului vecin, Dolhasca, întemeiat de coloniști ruteni în vremuri mai nouă. Ei aŭ dres și vechea biserică, acoperind-o și înnădindu-i un pridvor grosolan și un turn bine clădit.

Vechea clădire era mică, dar armonioasă și interesantă, într'un fel unică printre bisericile veacului al XV-lea, din care vine și ea. Intrarea e împodobită cu dungî săpate în piatră; în pronaos zac supt frumoase pietre săpate trei morți vechi: unul din ei e Șendrea, Portarul de Suceava al lui Ștefan-cel-Mare; soția sa, Maria, sora lui Ștefan-cel-Mare, se odihnește lîngă zidul din față. Catapiteazma se razimă pe un zid puternic. Fereștile, dintre care cea din mijloc e deosebit de meșteșugită în săpături, se află toate către curte, pe cînd către drum e deschisă abia una din îngustele ferestruice ale altarului. Biserica n'avea turn, cînd a sfințit-ocitorul.

La întors ne abatem la biserică satului Huși, așezată pe un tîpșan de-asupra șesului înflorit. De și relativ nouă, tencuiala i se cojește de pe părăți și mormintele boierești albe tînjesc părăsite. De-o

parte și de alta a cărării, flori puternice, înalte, aromesc sălbatec în căldură și cîntă prin musica de vioară depărtată a albinelor, prin fișitul în-tețit al greierilor, care se desface ca în tăieturi ritmate de coasă.

Înapoi spre Tîrgu-Neamț, în mijlocul ploii mărunte, care înfășură toate în promoroaca-și mișcătoare. O pătură groasă de noroiu s'a întins asupra stradelor și ulicioarelor tîrgușorului. Hanul «la Ștefan-cel-Mare» ni oferă iarăși bere de Bragadiru, la care se adaog acum struguri din «Asia-Mică», mărunței și înăcriți.

18. Mănăstirea Secu. Durăul. Pe Ceahlău. Valea Bistriței.

«Birja» care ne va duce la Secu e o biată ruină, trasă, sau mai bine tîrîtă de doi cai cu coastele înșirate: «birjarul» e un băietan trist, care, rămas fără tată, și-a înhămat cei doi căluți de moștenire la un hleab de brișcă, pe care a dat 60 de lei împrumutați de la un Evreu cu o sută douăzeci la sută camătă pe an, și acuma umblă drumurile ca să cîștige, veștejindu-și tinereța nenorocită, cei doi lei pe zi ce trebuie pentru hrana cailor și leul din care se pot hrăni, Dumnezeu știe cum, mama și cei patru frați mai mici. Palidul eroi fără nume ține obosit hamurile rupte, pe cînd picăturile reci ale ploii se tot împuținează în apropierea serii.

În marginea tîrgului, o biserică nouă și lîngă dînsa o căsuță lungăreață, care poartă o firmă cu

numele lui Ioan Creangă. E o bibliotecă a elevilor nemțeni de la liceul din Piatra. Cărțile și revistele sînt așezate în bună orînduială, un catalog după materii a fost redactat de băiețașul care e «bibliotecar», și el asigură că fel de fel de lume, și chiar țeranî, vin să culeagă aici învățătura cărților.

Drumul e același care duce și la Mănăstirea Neamțului. De-o parte și de alta, înălțimi împădurite; în mijloc, pădurea cu numele contimporanilor mai mult sau mai puțin celebri. De pe creștetul și din văile munților se ridică șfichiuri de neguri, ce se răsucesc și pier în văzduhul, care se limpezește.

Spre Secu se apucă la stînga, pe cînd mănăstirea Neamțu zace în vale. Te strecoří printre pajiști înflorite sau pe marginea fînurilor cosite, care umplu de balsam întinderile. Cîte un flăcăiaș păzește vitele ce pasc în umbra sălciilor împleticite.

Cărarea se face tot mai îngustă; roatele ciocnesc boabe mari de prund și bolovanî sfărîmați, pe cari i-aũ cărat apele vijelioase; ele se cufundă ici și colo în șuvițele de apă limpede ce se risipesc, răpezî. În dreapta, în stînga, muntele se ridică drept ca o tîmplă de biserică; în el se înfundă desișul de stejari și cîte un brad pletos sau uscat, sus pe vîrf, de lovitura unui trăsnet. Rare ori trece cîte un car, cîte o mică ceată de țeranî pletosi cu pâlăriile largi. Peste toate, amurgul umed aruncă un zăbranic de pace.

Grozava cărare de pietre ascuțite pare că se înfundă într'un zid împădurit, cînd, deodată, o mică întorsătură face să se vadă jos turnurile albe ale mănăstirii, desfăcîndu-se pe întunerecul stejarilor și brazilor.

Intri printre sfărîmăturile negre ale turnului din care s'a apărat la 1821 viteazul căpitan Iordachi, cu rămășițele eteriștilor. O cărare duce de-a lungul zidurilor foarte înalte, clădite din rînduri neregulate de bolovanî înnegriți. Ea se oprește la un greoiu turn de intrare, lîngă care egumenul a pus să se facă un parmaclîc de lemn văpsit cu colorile ungurești. Caii unei cete de excursioniști pasc pe dîmbul d'innaintea turnului. Puține mănăstiri din țară vor fi avînd o înfățișare atît de liniștită, atît de senină în vechime, atît de cuviincioasă în decadență, ca aceasta. Pare că n'ar fi fost și pe aici atîtea întîmplări vrăjmașe, pare că volintirii n'ar fi schimbat gloanțe cu Turcii și flacările nu s'ar fi ridicat acum aproape o sută de ani de-asupra acestor ziduri. De jur împrejur, cu pivniți, cu cerdace de-asupra altor cerdace, cu stîlpî de lemn negru, cu chiliî moarte, aleargă clădirile care de trei sute de ani adăpostesc pe călugării Secului.

Biserica a fost prefăcută foarte mult de din afară și cu desăvîrșire înlăuntru. Odată intrarea pe lature și perețele de fațadă trebuie să fi avut liniile celor de la Galata, care e aproape din aceiași vreme. De jur împrejur, se desfășură șirul de zimți de supt acoperemînt, ocnițele de sus, un brîu tivit și el cu zimți și rîndul de către temelie al ocnițelor; altarul, pentagonal, avea aceleași podoabe.

Pe urmă s'a adaos un pridvor și o intrare prin fațadă, o veșmîntărie de-o parte și o proscomidie, de alta, care strică liniile altarului. La întăia vedere, vechea alcătuire a bisericii se recunoaște cu greu.

Înnuntru, totul e nou : stranele, sobele, icoanele.

Ctitorii Nestor Ureche și Mitrofana, soția lui, dorm în fundul unor gropi copleșite de scînduri mucedo, care se înfundă în dosul stranelor. Alți ctitori nu sînt mai fericiți: piatra ce acopere rămășițele marelui Mitropolit Varlaam, care prin scrierile și prin îndemnul său a fost unul din binefăcătorii neamului românesc, se sfarîmă de umezeală, și nu s'aŭ găsit, în marele avînt de clădire de strane și sobe, cîtiva pari pentru o îngrăditură la acest mormînt. Pe marmura sepulcrală a Mitropolitului Sava cresc bureții din apa ce se scurge neconținut asupra ei. Piatra Vlădicăi Ioan e păstrată numai pe jumătate.

Dar odoarele aŭ rămas, și ele sînt marea minune a Secului. La lumina unei făclii se desfac din umbra veșmîntăriei crucile de abanos argintate, aurite, stropite cu pietre scumpe, pe care le-a dat, la întemeiere, Nestor Ureche, panaghierul de aur hărăzit de același și acoperit de săpături măiestre, celălalt panaghiar, care a fost lucrat în cea mai aleasă horbotă de filigrană de aur din porunca lui Alexandru-Vodă Iliș, la 1621, veșmîntul lui Varlaam, strălucitor din sutele de mărgăritare mărunte, care-î sînt și țesătura și podoaba, — strălucit sacos de catifea verde întunecată, cu înfloritură grele și mari inscripții de aur în jurul gîtului, patrahirul aceluiași, purtînd două cîte două în gros fir de aur chipuri de evangheliști și de sfinți, evanghelia, scump legată, a Mitropolitului Ghedeon — și el îngropat aici —, care e o minune de arta caligrafică. Iar în paraclis se desfășură, nou-nouț ca în ziua sfințirii, largul aier care s'a lucrat din porunca lui Nestor Ureche, de o călugăriță din Constantinopol

și a fost totdeauna cel mai frumos odor al mănăstirii.

Noaptea e foarte liniștită, și, pe cînd ploaia se scurge zgomotos de pe acoperișul de tablă și tălăngile de la vite răsună de departe, stelele scînteie limpede în adîncul întunec al bolții.

*

Trăsura mănăstirii ne duce a doua zi spre Ceahlău. E o căruță fără arcuri, nevăpsită, primitivă cît se poate, dar trasă de doi cai buni. Sîntem asigurați de două lucruri: că vom ajunge de sigur și că vom fi scuturați cum nu poate să fie scuturată mai mult o ființă omenească.

Și am și fost. Răsuflarea noastră a căpătat un ritm deosebit, un ritm de sughițuri nebune; dinții noștri au clănțănit ca într'o zi de Ianuar, minile și picioarele noastre au fost mutate în dreapta și în stînga ca niște bețișoare; vorba noastră s'a rupt în gîngăvituri neînțelese. Toate grămezile de prund, toți bolovanii părăsiți, toți colții de stîncă crescuți în drum au produs neuitate vibrații în oasele noastre.

Dar frumuseța Ținutului ce străbați răscumpără și această strivitoare osteneală.

Lași drumul Mănăstirii Neamțului și apuci înainte spre Pipirig, unde se grămădesc mai înalți munții, pe cari acuma îi luminează soarele vesel. Un gard de lemn încunjură, în dreapta, «cerbăria Statului», ai cărei locuitori sînt undeva în cele mai adînci desigur și n'au de loc curiozitatea străinului. Trec cîțiva țeranî cu cojoace cusute în florî, cu ițarî strînși, cu opincî; fața lor energică

și frumoasă e umbrită de pălării largi ; pletele lungi se desfășură în vînt. Țerancele în hainele de Duminică aū tulpane colorate, cojoace de același fel sau cămăși cusute cu arnice negre la piept, la umăr și la mînece, brîie roșii și o singură catrință cărămizie cu dungă în lung, mărgenită cu dungă neagră și roșie; picioarele sînt înfășurate în pînză groasă și se pierd în opinci cu vîrf ascuțit. Copiii sînt foarte drăgălași în hainele lor, care sînt aïdoma ale părinților.

«La cantoră.» Se vinde brînză, păstramă și pîne veche. Un Neamț, cu toate documentele la îndămină, cerșește pentru «eine Familie» pe care singur o alcătuiește — o familie bețivă! — un ajutor, arătîndu-și piciorul bolnav. Din păduricea apropiată răsar trei Țigănuși, cari schiaună ca niște cățeii aruncați: Neamțul îi pune pe fugă, declarînd că sînt mai răi de cît «hoții», pe cînd el are «eine Familie» și nu-î ajung cei 20 de bani ce i s'au dat.

Îndată începe satul Pipirig, și merge, și merge, ca un Cîmp Lung ce este: de-o parte și de alta sînt case destul de rău clădite și îngrijite; coperișul de șindilă veche se strîmbă în toate părțile, păreții sînt făcuți din loadbe orînduite cu cît mai puține cuie între cei patru stîlpi de butuci; fereștile sînt de tot mici și nu se deschid. În loc de garduri de nuiele sînt aici zăplazuri de scînduri neegale, prinse iarăși fără fier. Curțile se văd goale: abia din cînd în cînd cîte un lan sărac de popușoiu. Case nouă nu zărești nicăiri.

Încă puțin, și muntele lui Pătru-Vodă se înfățișează în strălucitu-î veșmînt de brazî seculari. Că-

rarea drumului se furișează printre desele, înaltele trunchiuri, de cîte douăzeci-treizeci de metri, de pe care crengile se desfac grele de ace verzî, ca niște mînece de preot ce binecuvintează. Trunchiîu lîngă trunchiîu cît cuprinde privirea, iar, sus, nemărgenirea frunzelor tari, lucioase. Pădurea răsufliă blînd prin ușorul vînt încărcat cu miros de rîșină.

Singurătatea e deplină; nici-o pasere nu zbură-tăcește prin frunzișul întunecos; lighioile tîritoare și săltătoare ale pădurii s'aũ ascuns departe de drumurile tuturor. Numai, din poiene, greierii beți de lumină cîntă focos.

Cîte o casă albă de pădurar, cîte o ceată de copii frumoși cari se uită limpede din marginea drumului. Apoi coasta se prăvale prin bolovanî până la cutare șipot rece, care saltă din stîncă de cremene neagră și lucie.

Pe aceste drumuri a zburat ca o vijelie, minat de groaza morții și de dorința de a vedea pe ai săi, adăpostiți în Ardeal, Petru-Vodă Rareș, Domnul trădat și părăsit de cei din urmă tovarăși ai nenorocirii sale. Pe atunci numai poteci sălbatece brăzdaũ codrul nemărgenit și brazi bogați în frunze adăpostiaũ și ascundeaũ pe drumeț. Schimbat de haine, hămesit, rupt de oboseală, purtătorul pribeag al Coroanei moldovenești fugia înaintea Turcilor și a boierilor înțeleși cu dînșii.

Drumul se rupe în adîncuri de văi, sămănate cu pietrele pe care le-aũ adus apele furioase. La capătul acestor văi sălbatece, împănate cu căsuțe și bordeie țigănești, Bistrița trece supt maluri înnalte. E cea mai măreață din apele Moldovei, largă, adîncă, limpede, strălucind din toți solzii săi de

ardesie. Pe alocurea o încarcă plute aspru încheiate, care se odihnesc, așteptînd plecarea. O piatră înaltă, care samănă întru cîtva a cruce, răsare din verdeață, de-asupra rîului răpede: dracul, spune povestea, a vrut să răpeadă în Bistrița această fărîmă de stincă, dar l-a apucat ziua și nici-o putere omenească nu poate clinti de acum povara pe care a lăsat-o în loc Duhul rău, trăsînt de lumina soarelui.

Satul de lîngă rîu se chiamă Călugăreni; fiindcă e Duminică, sătenii sînt adunați la crîșmă, pe care o ține un Evreu. Negustorul a deschis oaspeților mai toate odăile sale: țeranî în haine albe, țerance în fote roșii și negre staū pe scaunele acoperite cu cit, supt cadrele cu cromolitografii; ei se ridică pentru a bea unul în sănătatea celuiilalt și atunci se ieaū în brațe și-și strîng voinicește mîinile. În altă odaie, bîziiie cobza și părechî joacă foarte cuvincios un danț de munte. Iar, în odaia de spre drum, oamenî mai săracî, căroră li se înseamnă pe părete datoria de băutură, și Țiganî flenduroși se bucură și ei de Duminica odihnei. În această mulțime așa de rezervată, cu tot danțul și cu toată băutura, face o ciudată impresie ivirea unui domn cu pasul greū, vorba aspră și căutătura stăpînitoare, care merge drept la oglindă, se privește mulțămit într'însa și dă scurt instrucții Evreicei: e un German așezat în țară care pregătește o excursie.

Ceva mai departe, lași malul Bistriței, și Bistricioara îngustă îți aleargă acum supt ochi, cu același mers și aceiași față ca și puternicul rîu, în care se varsă. De la Răpciunî, un mare sat foarte cu-

rat, cu frumoase livezi și case bune, pe laturile unei șosele largi, te urci spre Durău.

E o lungă vale, strînsă între înălțimi sămănate cu copaci și vechi case de munte, un Cîmp lung iarăși, pe care-l taie o sfoară de apă ce gîlgiie pe pietriș. Pe un deal se văd trunchiuri de brad curățite și o linie de fier se urcă spre fabrica de cherestea. În răcoarea serii, aromită de florile finului cosit, drumul se înfundă tot mai mult spre întunecatul părete de munți. De-asupra unui vîrf care întrece cu cîtva pe celelalte, stă o cunună zimțuită, de piatră goală, sură: acesta e Ceahlăul.

Tot căsuțe de lemn negru, în curți mărunte: spre una din ele se îndreaptă o biată băbușcă năcăjită, care cere un loc în trăsură pentru băiețașul ei fără tată, pe care l-a bătut un frate vitreg ce rîvnește partea lui de moștenire; din alta iese deznădăjduite două femei care se plîng de preot, pentru că nu vrea să îngroape fără taxă pe o nenorocită.

Acum, sîntem pe coasta muntelui, în aleia tăcută a brazilor bătrîni. Cea d'întăiu deschizătură în zidul lor verde cuprinde schitul Durău.

Schitul vechiu — și nu prea vechiu — a fost înlocuit cu o clădire nouă, în veacul trecut. Biserica aceasta albă, cu coperemîntul de șindilă neagră, e încunjurată de căsuțe curate, în care locuiesc călugări zdrențeroși și oaspeți din oraș, — în fruntea cărora stă ocrotitorul Durăului, d. Gh. Panu. La un loc și văzute de departe, ele alcătuiesc o pașnică insulă în mijlocul oceanului întunecos al brazilor, cari suie învîlmășiți, ca o oaste de mii de suliiți, spre vîrfurile de stîncă. Vîntul, încărcat cu

miros de rășină, al munților adie rece în clipa căderii nopții cu stelele vii. Iar clopotele turmelor ațipite sună dulce, și izvorul rămas singur își șoptește cîntecul veșnic.

Dez de dimineață, ne gătim de suitul muntelui.

Peste munți zac neguri lăptoase, din care nu se mai alege nimic. Singură pajiștea cu miile de flori înalte mai răsare înaintea codrului, și la acest ceas așa de de vreme cosașii s'aū apucat de lucru și culcă pale groase. Cărarea spre vîrf se deschide între brazi printr'un revărsat sălbatec de bolovanî pe cari i-a prăbușit pirăul de munte, deschizătoru drumului săpat.

Pacea brazilor ne învăluie, nici-o rază nu răzbate prin atîtea trunchiuri ce se îngrămădesc și se încalcă; în adîncurile negre zac bătrîni și învinșii, tăind pieziș calea cu crengile uscate, negre ca și cum ar fi trecut prin focul dogoritor. O lumină nehotărîtă, înșelătoare plutește în strîmta cărare.

Călătorul nu merge aici, el se luptă. În calea lui stă țerna umedă, cleioasă, care lunecă, prundișul ce se rostogolește supt picioare; e blagoslovită piatra ce iese la iveală din loc în loc și face ca o scară neorînduită pentru duhurile ușoare, săltărețe ale muntelui prăpăstuit. Inima bate puternic, gîtul se usucă, sudoarea scaldă fruntea și mușchii parcă se rup în avînturi.

Oboseala te oprește în loc. De jur împrejur, nici-un zgomot și nici-o viață. Palatul farmecelor zace încremenit. Numai din cînd în cînd suflarea vîntului trezește în această uriașă alăută un sunet ca

al mării îndepărtate, sau cîte o cascadă foşneşte mătăsos în fundul prăpăstiei. Şipote revarsă grăbit o apă ca gheaţa, care taie dinţii de durere cînd se ating de dînsa.

Priveşti se deschid din loc în loc, răsplătitoare. Zeci de culmi mărunte îţi staū supt picioare, cu colţurile lor de pădure şi covorul lor verde; creştături arată mersul rîurilor şi pîraielor; case albe se înşiră în marginea văilor; cîte un coperemînt stecleşte singuratec.

De la o vreme stîncă răsare prin brazii, cari se răresc întăiū, apoi se micşurează ca nişte tufişe îmbîcsite, până ce la urmă, sus de tot, ei sînt numai un covor pîslos, frate bun cu muşchiul, mîntuit şi el cu şfichiuri verzi de frunzuţe ascuţite. Atuncî, pe lîngă dînsul, nu mai sînt decît buruienile înnălţimilor: clopote umflate, albastre şi vinete, potire mărunte, albe, mierea ursului cu floarea bătută, ferega dinţată ca un pieptene. În cîte un colţ de stîncă se ascunde *edelweissul*, cu floarea albă, moale, ce pare moartă.

Muntele nu e durat din stîncă, ci din acel amestec de pietriş, din acel conglomerat cu grăunţe mici, albe, care se dezvăleşte de odată, la cîte o surprare a vegetaţiei. Piatra goală, trista lespede sură, e un adaos, o podoabă măreaţă. Ai zice că ea a fost adusă de departe, ridicată şi clădită de mîinile unor fiinţi cu puteri nemărgenite, a căror operă a fost dărîmată într'un mare cutremur risipitor de lumî. Pare că deosebeşti trei rînduri de zid, la înnălţimi deosebite: dintr'unul aū rămas colţi, din altul un larg părete drept, din cellalt, tocmai sus, frînturi de turnuri, cum nicî pe a cin-

cea parte nu le poate clădi omul. Acolo e Panaghia, masa de piatră în jurul căreia, din cele patru părți ale lumii, se luptă vînturile. Acum nu se mai văd de jur împrejur decît culmi curățite de orî-ce amănunte, de orî-ce deosebiri, cazane albăstrii răsturnate în șase, în șapte șiruri, și bătute de bruma fumurie a depărtării.

Iar la întorsul spre poale, în căldura și în pu-ternica lumină de după amiazi, priveliștile, adinioarea așa de severe, de pustii și reci, par numai o veselie. Florile îmbălsămează toate și fluturi albi zboară să le caute, afinele negre, ca niște nasturi mărunți, rodul celor mai mari înălțimi, chiamă la o hrană răcoritoare din mijlocul foilor lor lucioase ce se întind până departe, ca o rețea. Rășina picură mirositoare din trunchiurile dogorite ale brazilor. Razele se răsfrîng în apa de argint a șipotelor, lîngă care vitele sună din tălângi. În colțuri de adăpost, excursioniștii aū aprins focuri roșii pentru mîncarea de amiazi. Băieții cari aū închiriat cai drumetilor vînează prin scorburî edelweissul, cățărîndu-se ca niște veverițe, saū pîndesc fragul, zmeura, ascunse la picioarele brazilor.

Și, cînd aī ajuns jos, cîmpia înflorită aromește nebună, freamătă, foșnește și cîntă prin aripile neastîmpărate ale sutelor de greieri, ce proslăvesc biruința zilei luminoase și calde...

Bagajul nostru, geamantanul roșu, geamantanul negru și cutia de pălărie, — credincioși tovarăși arși de soare, bătuți de ploaie, pătați de praful multor drumuri, — se leagănă pe spinarea răbdătoare a unui biet cal slab, pe care-l tot îndeamnă

înnainte, ținând pușca noastră în mână, o băbuță zbîrcită, dar plină de putere, care se dovedește că este în stare să salte pe un umăr tot acest bagaj. Mergem în urmă, prin pădurea Durăului, prin casele satului sărac, printre livezile de pe coasta muntelui, pe supt ruina de cărămidă roșie și bolovanii suri a bisericii de la «Palatul» lui Mihaî Sturdza, cumpărătorul Hangului și al întregului Ținut până la granița Tulgheșului; trecem pe lângă linia ferată a cherestelei și, străbătînd, pe alături de drumul căruțelor și carelor, o potecă de sat, ce desparte curți goale și tăcute, sîntem de vale, la Răpciuni. Aici așteptăm vehiculul ieften, trăsura care duce pentru 5 lei de persoană până la Piatra, diligența ce vine de la Borsec, stația de băi unguerească de dincolo de pasul Tulgheșului. O căutăm la o casă de Unguri emigrați, cari ni vorbesc în limba lor ca și cum ar fi lucru firesc s'o știm, apoi la dărîmătura umplută cu fin, unde se schimbă caii, de aici la «Curte» și la un fost hangiu evreu, care mîrîie mînios din odaia unde doarme la 8 ceasuri somnul unui bogătaș, și în sfîrșit, la curatul han al lui Lăcătușu. De aici o vedem îndată trecînd, cu totul plină de lăzi, geamantane, cutii, pălării, mustăți și favorite, supt comanda supremă a unui conductor galonat, care ni trimete într'un gest condoleanțele sale.

Norocul călătorilor ce nu mai încap în trăsura publică din toate zilele sînt caii țeranilor, cari aū, pe lângă aceste harnice dobitoace, cu mai multă bunăvoință decît carne pe coaste și cu mai multă hrană de harapnic decît de ovăs, de orz sau de fin, și cîte o căruță fără arcuri — lugubră amintire!

— sau cîte o trăsură de dar din partea vre unui vechiū stăpîn. Noi găsim la un moșuleț slab, cu ochii cenușii blînzi și buza ruptă — un docar spălat de ploî și uscat de soare. Bătrînul merge acasă, se ceartă cu baba, adună chingile și hamurile unul cîte unul, prinde cai, li trage un biciu de îndemn și începe drumul, gata de poveștile cele mai felurite despre oricine aproape, căci a cunoscut multă lume în cîte un colț al vieții sale de vizitiu boieresc și de birjar întîmplător.

Prin minunatul Ținut al munților împăduriți trecem încet-încet la Hangu, la Buhalnița, cu frumoasele case risipite, la Bicz, cu clădirile cochete ale Administrației Domeniilor Coroanei, cu teatru popular, cerc de lectură, farmacie — o frumoasă vilă —, ocol silvic, școală elementară de meserii, lucrînd după comandă pentru săteni, cu plantații de brazî pe laturile drumului, cu bere neagră de Azuga la o crișmă cu două rînduri. Apoi Tărcăul, îndelung desfășurat în vale, cu muntele său de piatră masivă, care se sfarmă în carieră și se aruncă pe coastă, cu marile fierăstraie ale societății Götz — «Compănia Ghețu», lămurește moșul —, care acopăr de scînduri un mal întreg și trimet șiruri de cară pe șoseaua la capătul căreia se află Piatra.

Pe tot acest Ținut minunat, stăpînul, podoaba, viața, mișcarea e Bistrița. Moșul ni-o arată cu mîndrie: «Ghistrița», și dă din cap fudul cînd îi spun că nu mai este în țară un rîu ca dînsa. De ardesie posomorită în umbră, de cătran cînd prelinge rădăcinile brazilor și stejarilor, de smarald între poiene, de argint în îmbrățișarea focoasă a soa-

relui, ea nu fuge, nu se strecură, nu curge, ci înaintează măreț, cu toată mica ei adîncime din vara secetoasă, plutește regal supt straja munților. Cîte nu se țin de dînsa și nu vin de la dînsa, Împărăteasa văii fără păreche! Patul acesta larg de prund ea l-a răsfirat în clipele ei de minie, fierăstraiele acestea ea le mișcă în parte printr'o ramură prinsă din fugă; plutele acestea așteaptă impulsul ei, în ziua cînd se deschid sus *haiturile*, marile deposite ale rîului, și un val puternic se aruncă, mișcînd toate în pornirea lui nestăpînită. Și tot în ea caută ciutele, la ceasuri adînci și tăcute de noapte, băutura lor; tot în ea se răcoresc din zbor rîndunelele ce trag prin văzduh cercurile lor elegante; tot din ea își culege apa în pumni săteanca voinică, aplecată spre undă și în ea zburdă, într'un cuget curat ca apa însăși, copiii și copilele, flăcăii și fetele satelor.

Sus, pe malul înalt, trecînd podurile de lemn înnegrite de păcură, sprijinite pe pile umplute cu prund, hoinărind de pe un țerm pe altul, fuge șoseaua largă, al cărei drum nou atîrnă de drumul foarte vechi al rîului. Margeni de piatră șlifuită, păreți cari sprijină dealurile, parmaclîcurile care opresc carele lăsate să meargă în neștire, podurile trainice și frumoase fac din acest drum unul din cele mai mîndre ale țerii.

Marî pricepători ai frumuseții, Domnii cei vechi ai neamului nostru și-au însemnat evlavia pe malurile Bistriței. Ici și colo, pe înălțimi, acolo unde în alte țeri stau pînditoare castelele de pradă, privează aici lăcașurile pașnice de rugăciune, pe

O baie domnească (Cetățuia).

care numai neînțelegătoarea vreme nouă le-a înstrăinat de la menirea lor.

Pingărații arată de departe un părete alb, cununat cu un roșu acoperemînt de table și întrecut de un puternic turn de biserică. Pătrunzi la mănăstirea de odinioară printre un drumușor de țară între căsuțe și cîmpii mirositoare, de pe care, în lovitură de coasă ritmate, se dau jos florile înalte ale finului. Un suiș repede începe, sămănat cu prund bogat, în țerna lutoasă. Soldați în bluse albe păzesc la poartă, pe cînd alții, cari au făcut schimbul, se coboară de vale, cîntînd din plămîinii întinși credința oștilor pentru «Majestatea Sa».

Între clădirile nouă și cele vechi prefăcute, care se mai cunosc numai prin grosimea strașnică a zidurilor, printre salele de dormit, de mîncat, de lucru, spălătoriile și bucătăriile osîndiților, cari sînt toți recidiviști, «recidive» și părăsesc cu durere temnița — însă hotărîți să se întoarcă răpede la sînul ei, — abia se mai vede bisericuța lui Lăpușneanu. Tot ce-a fost zugrăveală, piatră de mormînt, odoare, veșminte s'a dus, dar ciudata alcătuire a vechii clădiri a rămas neschimbată. Pe o ușă de piatră, cu ciubuce, intri într'un foarte mic pridvor, și de aici, în loc să urmeze mai departe, rotunzîndu-se în abside și încheindu-se în altar, biserica se îndoiește în unghiū-drept. O sprijine contraforturi puternice, printre care se deschid ferestruice frumoase.

O scară de piatră învîrtită, în care te înnađușă aierul de putregaiū, murdărie și părăsire, duce la o a doua biserică, supt pămînt, pe care o luminează slab două ferești scunde. Astăzi această bisericuță

nu primește alți oaspeți decît pe osîndiții a căror viață se mîntuie aici în închisoare, și cari trec apoi în țintirimul din deal, între pajiștile de fîn înflorit.

Bisericanii se ivesc, insulă albă în bogata verdeață a munților, la locul unde se întretaie două culmi. Drumul spre această înălțime pornește mult mai departe spre Piatra, din alba șosea largă. El urcă întâiu culmea prăpăstuită, de pietre galbene, roșii și negre înfipite în lutul sterp și gol. Bariera de lemn taie calea; curți țerănești singuratece, înconjurată cu răchită, se văd arare ori în pustietatea dogorită de arșiță prin care trece, tot mai sus, obositorul drum săpat. Nicî șipotul de munte, nicî puțul dealurilor, nicî fîntîna șesului nu răcoresc pe drumețul care nicî nu-și vede ținta, ci descopere înaintea aceiași șuviță gălbuie a drumului.

În sfîrșit o pădure rară cuprinde de amîndouă părțile, dînd umbră, răcoare și frumuseță. Sînt tot arbori de dealuri, înalți, vechi, printre cari nu se amestecă încă bradul pe care-l cresc pepinierele ce împăduresc codrii împuținați de exploatatori. O icoană e prinsă de un trunchiú lingă o căsuță: aici Maica Domnului a ieșit în calea starețului Iosif, cel d'întăiu ctitor al Bisericanilor, și l-a întors înapoi spre menirea lui. Îndată se vede și mănăstirea.

Aici a fost pînă dăunazi un penitenciar, și clădirile acestuia, cîteva locuinți răslețe și marile locuinți centrale, se acopăr de plantele ruinei. Curtea din lăuntru, spre care duce un călugăr sălbătăcit, cu privirile sfoase, e un raiú de flori înalte, între care se desfac potirele roșii, foarte rare,

ale *zmeoaicezi*, cu o petală suptire, mai mică decît celălalte.

Prinsă în ziduri mai nouă, biserica albă a suferit reparații însemnate în veacul al XVIII-lea, fiind mîntuită în 1786. Dar liniile arhitecturii d'întăiū, din vremea lui Ștefan cel Tânăr, nepotul de fiū al lui Ștefan-cel-Mare, sînt desăvîrșit păstrate: Intra-rea e pe margene, unde, de-asupra ușiī cu ciubuce de piatră ce se taie în pătrate și dreptunghiuri, o pisanie nouă înlocuiește pe cea veche, pierdută. Fațada o alcătuieste un puternic turn, străbătut de două ferești săpate și sprijinit pe două zdravene contraforturi. Ocaite zimțuite, răzimate pe un ciubuc încunjurător, aleargă pe părății bisericii și fac un brîū întreit turnului stăpînitor. Spre altar, zidul se taie în unghiuri ascuțite.

Trei călugări, dintre cari doi sînt și preoți, trăiesc în preajma mănăstirii decăzute, pîngărite prin sălașul hoților și părăsite. Și totuși odinioară, în veacul al XVIII-lea, care e vremea de strălucire a Bisericanilor, ce mulțime de închinători locuiaū chiliile, și despre aplecările lor spre carte daū mărturie cărțile slavone scrise cu mîna acelor morți de demult, cari se păstrează încă în pridvor.

*

Mănăstirea Bistrița se ascunde în așa-numita «gură a Bistriței» într'un unghiū țerănesc simplu, puțin la stînga șoselei, atunci cînd ea mai are numai un kilometru până la Piatra. O vezi abia cînd intri prin bolta marelui turn vechiū, în care se mai află un paraclis sārăcacios. O curte largă, bogat luminată de soarele lui Iulie, e mărgenită în stînga

de căsuțe și de locuința, nouă, a starețului. În fund, se află vechile case domnești drese și prefăcute în biserică — și aceia astăzi goală, despoiată — de Ștefan-cel-Mare la 1498. Caracterul acestei clădiri e neobișnuit; de o parte puternicul turn sprijinit pe cele două contreforturi, ca la Sf. Ioan din Piatra, și străbătut de două ferești sculptate, dintre care cea mai mare poartă un desemn nou de ciubuce întreșute; un mîzgălitor a tămînjit la 1849 niște chipuri pe care le-a calificat de Ștefan-cel-Mare și Petru Rareș, Maria Doamna și Elena Doamna, «tictorii» bisericii. De altă parte, la stînga o clădire cu două rînduri; în cel de jos sînt deschise două ușcioare, pe cînd cel de sus are, pe lîngă un brîuleț îndoit, supt coperemînt, șese ocnițe, pătrunse de două ferești și de o ușă cu un balcon de lemn, nou, și șese săpături triumphiulare în zid.

Biserica însăși stă la mijlocul curții. Ea a fost clădită în vechi timpuri de Alexandru-cel-Bun, care-i va fi dat chipul ctitoriei sale de la Moldavița, bisericuța mică, cu streșina mare. Domnescul patriarh al Moldovei a astrucat aici oasele Doamnei sale Ana, zisă Neacșa, mama moștenitorului său Ilie, și tot aici a lăsat să i se coboare și lui trupul după moarte. În mîna dreaptă a camerei ctitorilor se vede și acum un mormînt înalt, săpat frumos pe lature cu sculpturi ornamentale gotice: acolo zace, de sigur, Alexandru, cu toate că pe urmă s'a făcut loc în același mormînt văduvei lui Ștefan Lăcustă, Doamna Cneajna. Ștefan-cel-Mare puse o nouă piatră pe mormîntul Doamnei Ana, după care se numește până astăzi *Doamna* satul din apropiere.

Petru Rareș, gonit de Turci, a trecut pe aici, venind din Piatra, și lacrimi de durere și mînie aŭ curs din ochii lui pe lespezile sfinte.

Poate că, în aceste tulburări, vechea biserică se ruină. Alexandru Lăpușeanu, ajungînd Domn, nu uită pe vechiul și marele Alexandru, și dură o mîndră biserică nouă în locul unde stătuse mănăstioara străbunului. Clădirea samănă în toate cu mănăstirea Slatina, cealaltă operă a Lăpușeanului. Aceiași intrare laterală, prin ușa sculptată, lîngă care se afla pisania cu bourul, strămutată acum mai sus, la o reparație. Același pridvor căptușit cu morminte care dă, printr'o minunată ușă, ale cărei ciubuce, sculptate la basă fiecare în alt chip, se încrucișează sus, în pronaos, și aceiași odaie a ctitorilor. Și zugrăveala e împărțită în același fel, dar ea a suferit în timpuri mai nouă schimbări hotărîtoare: numai turnul suptiratec mai păstrează urme din veșmîntul de sfinți al vechii biserici.

Acum mausoleul lui Alexandru-cel-Bun e lăsat în părăsire. Doar cîțiva particulari se interesează de dînsul, și în micul cimitir se vede, într'un grilaj de fier, lespeda de marmoră pe care se va scrie numele acelei femei sfinte care e văduva lui Alexandru Ioan I-iŭ. Excursioniștii din Piatra nemeresc și aici. Iar locuitorii statornici sînt vre-o trei patru călugări, al căror conducător se intitulează cu amărăciune: «și egumen și servitor».

19. O călătorie de primăvară în Putna. Schituri. Dălhăuții.

O plecare altă dată, într'o dimineață de April, înghețată, care era să se urmeze printr'o amiază de arșiță ca să se încheie cu o frumoasă sară, trandafirie și blîndă. Abia 5 ceasuri, dar toate zările sînt limpezî și s'aũ trezit pentru ochii omenești. O trăsura mînată de un Ardelean care poartă șapca de pînză a Evreului pe care-l slujește, străbate, în sunetul de îndemn al clopoștilor, o mahala a Focșanilor. Șoseaua e bună și căsuțele, încă pustii, pare că-ți zic o cuviincioasă «bună dimineața».

Acum șiragurile de case s'aũ mîntuit. Tărîmul se prăvale într'o largă albie de nisip, sămănată cu pietre de toate mărimile, de la bolovanii tîrîți în zilele de curgere furioasă a apelor până la firicelul de prund care va fi mîne prefăcut cu totul în nisipul moale din fundul albiilor. În capăt, un rîuleț iute se azvîrle tulburat la vale: el e destul de adînc pentru ca să ajungă până la genunchiul cailor. Malurile din față sînt de lut găunos, înflorit cu pietricele. Mai departe, în stînga, e un șes întins, sămănat din loc în loc cu grămezî de arbori. În dreapta, înălțimi se urmează necontentit, cu linia virfurilor dreaptă: de sus până jos le înveșmîntă păduri cu verdele triumfător, păduri de stejari, de frasinî, de fagi, care nu lasă să se vadă nimic.

Această apă e Milcovul, hotarul părăsit pentru totdeauna, și, străbătîndu-i apa, care-i înviorează, caii ne-aũ strămutat de pe vechiul mal moldove-

nesc pe malul cel vechi al Țerii-Românești. Din Putna am trecut în Rîmnicul-Sărat.

Apucăm spre stînga printr'un Ținut de vii, distruse ieri și ridicate iarăși prin munca țeranilor, cari știu să dureze din ostenele lor. casele frumoșele, bine clădite, bine împrejmuite mai totdeauna, bine acoperite cu șindilă, frumoasele case prietenești care se înșiră pe marginea drumului, cu gardurile lor de vergi sau cu ostrețele lor de lemn geluit. Într'un loc, Bulgarii au închis un ogor pentru grădinile lor de legume, din care hrănesc Focșanii; ei au făcut o roată de scos apă din pîraul apropiat și au lucrat o pepinieră încunjurată cu stufărie: sînt oameni urîți, cu față ciolănoasă și sălbatecă, cu ochii răi și îmbrăcămintea disgratioasă.

Satul Cotești, un sat de vieri, cu casele și po-goanele răspîndite la înălțimi deosebite, într'o fermecătoare neorînduială, are o frumoasă biserică și un fel de piață centrală, cu două prăvălii. De la el o cărare pe care numai cu greu înaintează trăsura, un vechi «drum săpat», duce printre garduri de vii la schitul cu același nume, odată locuit de oaspeți ruși, cari știaū, pe lîngă cele sfinte, și ceva politică.

În jurul frumoasei biseriçuțe, gospodăriile albe ale maicilor se ascund supt coperișurile de șindilă neagră, pe cînd florile din straturi îmbălsămează în vîntul ușor, foarte rece, al dimineții. La arhondaric, spre care ne îndreaptă o vorbăreață și vioaie arhondăreasă, e însă, ni se spune, *bejănărie*, și vechile mobile simple sînt grămădite la un loc pentru aerisire. Intrăm în biserică: la strana din dreapta și la cea din stînga, două maici tinere cetesc cu

un glas limpede, răspicat și cuviincios. Cîteva bătrîne care desăvîrșesc soborul femeiesc al acestui lăcaș de singurătate și odihnă, staū încotoșmănate în pridvor ca niște momii greoaie. Sînt tot mahalagioaice și țerance din satele sau orașele vecine, care știu ce e lumea, în care și-au avut rostul obișnuit al femeii, și ele privesc mănăstirea cu totul altfel decît ca un loc întunecat al pocăinții înaintea de moarte.

Pe supt turnul clopotelor, unde pe la 1840 s'a scrijelat sus o inscripție nedibace, care se înțelege abia, treci spre dealul care se rotunjește blînd, acoperit acum de iarbă deasă, pe cînd zarea e prinsă de o înaltă perdea de pădure. În dreapta e împrejmuirea cimitirului, cu o biserică dărîmată, în bolțile de jos ale căreia se aruncă oasele dezgropate, ce staū în vederea oricui. Abia cîteva cruci sărace răsar din desișul verde presărat cu flori sălbatece.

*

Din Cotești un drum între vii, între case cum numai arare ori le va fi avînd prin alte părți țeranul romîn, duce, încovoiindu-se de două ori, spre Dălhăuți, mănăstire de călugări, pe care o ascund sus, cu totul, pădurile cele mai vechi, mai imbielșugate, mai deplin triumfătoare, ce se pot închipui.

O biserică de sat foarte chipeșă într'o întinsă curte îngrădită. Lîngă gardul de nuiele din față, o cruce mare de piatră e înfiptă în rîpa drumului: inscripția îngrijită, în slove chirilice, pomenește peirea, de «boala năprasnică a ciumii», întîmplată la 1829, a doi soți pe cari *moartea neagră* i-a în-

gropat împreună. Cîtva drum încă, și priveliștea se deschide largă asupra șesului verde, asupra Milcovului cuprins între rîpi, asupra Focșanilor ce se înșiră în mai multe pîlcuri, lăsînd să se vadă întăiū pata albă a unei cäsărmi. Și mai departe încă, același șes verde, care de aproape e frămîntat de modicî lutoase, aleargă pînă în zare, unde curge Siretiul.

Această frumuseță care se desface în fiecare dimineată din negurile reci și se cufundă în fiecare sară în aburiū fumului, o vede călugărul ardelean care păzește la mitocul din vale al Dălhăușilor. El arată calea ce duce la schit, un drum de lut frămîntat cu prund și cu pietroaie, cînd mai înalt, cînd mai adînc, cînd mai îngust, cînd mai încăpător, după toanele apelor de munte ce se zbeuguie aici cînd cad ploile multe sau cînd zăpada se topește de blîndeța primăverii. Copaci bătrîni fac strajă cît vezi cu ochiū, iar în stînga toată valea, toată coasta, toată culmea e o Împărăție a crenșilor verzi, care nu mai îngăduie nimic, care înghit, acopăr, ascund totul. Depărtările răsună, și din desișuri e o întrecere de glasuri, și mai supțiri și mai groase, printre care cîntecul surd al cucului, veșnic același, pare că socoate clipele. Pe supt tufișuri și prin uscături se strecoară, răsucindu-și fricos lungile trupuri verzi că frunza, mari șopîrle foarte agere. Dintr'o poiană se apropie lătrăturile furioase ale dulăilor de stîna, cari aū mirosit om străin, în aceste Ținuturi sălbatece unde iarna ei duc războiū cu lupiū flămînzi. Aceasta e viața de aici, astăzi ca și acum două mi de ani.

Tot mai adînc pe cărarea aspră, al cărei lut a

fost prefăcut în cleiū de ploaia din ajun. În sfîrșit un alt drumuleț se deschide la dreapta, și încă de la obîrșia lui vezi o biserică gălbuie. E schitul. Patru dulăi păzesc intrarea la dînsul. Călugării cari lucrează la o parte într'un cîmp se uită la noi ca și cum am avea darul de a împlînzi fiarele. După multă dezbatere, se desface în sfîrșit un argat cu favorite, un bătrîn foarte bătrîn și foarte vînjos, care face liniște între credincioșii paznici ai pustietății sfinte. Tot așa de bătrîn, se apropie egumenul.

Dălhăuții au trei biserici, un frumos arhondaric nou, o stupărie, din rodul mirositor al căruia gustă și oaspeții, și o sumă de căsuțe risipite. A fost odată și o școală, dar ea e în risipă. Cîteva cărți bune le-am mai găsit încă pe rafturi. Călugării sînt abia unsprezece la număr, și nu se găsesc oameni destoinici pentru ca să li iea locul; atunci cînd ei trec la pacea cimitirului verde, lîngă heleșteul sec, casele lor se dărîmă în același timp ca și trupul culcat supt brazda din care răsare crucea.

Amiaza caldă ne găsește în pridvorul arhondaricului, supt coperemîntul de șindilă, pe băncile ce încunjură masa de țară, din care lipsește numai cocoșul făgăduit, care nu s'a putut găsi, din fericire pentru dînsul. Curtea mică e pustie. În față, ochiul se cufundă în marea adîncă a frunzelor liniștite. Și pădurile nestrăbătute cîntă, cîntă...

Un părinte cu ochii vioi și lungul păr alb, rar, cere voie să cînte și el, și-și drege gîtlejul cu un păhar de vin profir. S'a așezat acum în fața mesei, drept ca în strană. Zimbești puțin privindu-l, de și a înștiințat că în Atos el a învățat cîntece meșteugite de la cel mai vestit dascăl de cîntări din

Răsărit. Dar, cînd glasul se înalță, el capătă sonorități metalice, puternice și clare, și vechiul imn bisericesc străbate văzduhul ca un răsnet de trîmbiță războinică. Cîntărețul stă nemișcat, ochii vioi sînt pironiți în pămînt, numai glasul limpede și tare plutește de-asupra noastră și, peste pacea curții de biserică, se unește cu simplul cor al psaltilor pădurii, cari au învățat aceiași închinăciune de la un meșter și mai mare decît cel de la Atos...

20. Spre Odobești și Miera.

Focșanii văzuți noaptea, cu stradele frumoase aproape cu totul cufundate în întunec. Singură aleia gării se desfășură la globurile luminiî electrice.

*

Drumul spre Odobești străbate întâi un fel de Sahară de lut, acoperită cu pîsla galbenă a ierbiî uscate și smăltată cu mici lanuri de popușoiu chircite și arse de secetă. Apoi arborii prind a se ivi în grupe: ei ocrotesc acum popușoaie înalte, care se împotrivesc arșiței; printre dîsele verdelor viței de vie se ivește fraged. Se începe Ținutul de vii care merge la Odobești și se întinde până departe dincolo de acest centru.

Țirgușorul e legat cu eleganta gară nouă printr'o lungă și frumoasă aleie plantată. O biserică cu trei turnuri, destul de veche, de și mult reparată, se vede într'o adîncitură, pe cînd departe pe un deal se înalță o alta, suptiratecă, mîntuită printr'un turn de lemn căptușit cu tinichea. Cîteva strade

despart vile curate și liniștite, casele gospodărești ale podgorenilor și prăvăliile Evreilor, puținii și săracii.

Firmele anunță o «frezerie», restaurante, casine: calificativul de «național» nu lipsește nici aici. În singurul loc unde sîntem asigurați că se poate mânca, găsim cromolitografii care privesc insula Creta: iată chipul principelui Gheorghe, guvernatorul nou al insulei, și singur și încunjurat de amiralii Europei: Noël, Pothier, Bettolo și Skrydlov, comandantul de ieri al flotei din Vladivostoc; iată ceremonia debarcării aceluiași principe, iată alegoria care înfățișează Creta liberă, dezrobită de Țar, de Felix Faure, de regina Victoria și de regele Umberto, pe cînd nemîngîiatul Sultan Abdul-Hamid meditează într'un colț. Hangiul declară că e din «Greția», că locuiește în România de cincisprezece ani și dovedește că știe foarte puțin românește. Fiind ziua de Blagoviștenie, el ni dă un ciudat borș de carne de vacă și de pui de aceiași vechime, pește fiert și pește fript, acesta din urmă într'un untdelemn care miroase a muc de lămînare. Vinul de Odobești amintește apa caldă.

Odobeshtiia aŭ trăsuri: pe stradele bine pietruite rătăcesc schelete prăfuite de birji pe care le poartă somnoros drîgle de cai cu coastele numărate. Cei mai mulți dintre Evreii cari mîină funebrele vehicule nu se încumetă a merge cale de două ceasuri până la Miera, fiind siguri că nu pot cere cailor lor o astfel de jertfă. La urmă, se găsește un docar ca al moșului din Răpciuni, și un Jidănaș, care e tată de familie, își înhamă la el caii cu niște căpețele vechi, cu două curele și două bucăți de funie. Caii, cari sînt foarte voinici, sînt și foarte

blinză, și astfel ei înaintează cu aceste ușoare mijloace de stăpînire.

Urmăm valea Milcovului. Apa e sorbită în cea mai mare parte de soarele aprig; lăsînd în urmă bălți, cursuri trunchiate menite să piară, prunduri glodoase, ea s'a strîns într'o șuviță îngustă, în care totuși copiii mai găsesc unde să se scalde, iar femeile din sate unde să scotocească o mîna de chiticî pentru borșul de sară al Blagovișteniei.

Dar un imens pat de prund presărat cu bolovanî puternici se întinde dintr'un mal într'altul, gata să primească puternicul rîu de primăvară în care se adună zăpezile bogate ale munților Vrancei. Dacă Milcovul de vară pare puțin potrivit pentru granița dintre două țeri — precum a fost de la Alexandru-cel-Bun pînă la Alexandru Cuza —, albia lui poate să împlinească vrednic această menire.

Malul din dreapta era al Moldovei, al Putnei moldovenești, pe cînd cellalt se ține de județul Rîmnicului-Sărat, muntean. Ele samănă între ele. Înnălțimi mari de lut frînîntat cu pietriș ieau chipurile cele mai deosebite: piscuri, movile rotunde, rîpi, prăpăstii. Ceasuri întregi nu vezi o pădure: pe țerna modilcoasă sau crestată de dungă, cresc copaci răzleți sau vlăstări strînse împreună ca niște puternice tufșuri. Pe alocurea, lîngă Odobești de pildă, nu ai decît lutul gol, abia presărat de o verdeață săracă, și te gîndești la dealurile Cotnarilor și ale Iașilor, vestite și acelea pentru vii. Tot acolo cîte o prăvălire veche a spintecat dealul ca lovitura unei uriașe săbii; de-asupra apei atîrnă forme nelămurite, din pămînt gălbiu, și vieri cari găsiau mai dăunăzi, cînd era vie și pe aici, fiare de răz-

boiū și ghiulele, puneau în legătură această *Cetate*, de sigur preistorică, cu isprăvile lui Ștefan-cel-Mare.

De-a lungul drumului, aproape neîntrerupt se înșiră gardurile de răchită și de spină care cuprind vii și case bune, ca acele din mahalalele orașelor mari, decît care sînt mai vesele și mai curate. Aco-perișurile de tablă se sprijină pe părăți de vergi încleiate cu lut. Oale cu flori, mașcat roșu, gheranic dințat, se înșiră pe cîte o tăbliță între stîlpii de lemn ai cerdacului.

Și drumul întreg e însuși o neconținută prive-
liște. Serbătoarea i-a dat o viață vioaie: trec tîr-
goveți cari aū păstrat vechiul port orășenesc, cu
pălăria mică, haina fără mînece și pantalonii largi
ca niște șalvarî; cară se urmează încet, ducînd țe-
ranî în cămeși albe, orî femeî cu frumoase cusă-
turi de arnice și fluturi pe umeri și, în dungî bo-
gate, pe piept, și cu fota neagră mîntuită în lun-
gime, în față, printr'o dungă roșie. Mocani cu că-
ciulile turtite călăresc spre munte, unde li staū
turmele. Cete de Țigani zburdă pe urma cărucioa-
relor încărcate cu zdrențe; o Țigancă bătrînă cu
fesul în cap călătorește singură, cu pasul unei vră-
ji.oare ce fuge în zori: un porc de origină îndoiel-
nică se lasă greu la capătul unei funii prea scurte.

Casele se urmează într'una pe malul moldove-
nesc, pe cînd cel muntean apare mai mult pustiū,
ca acela care multă vreme a avut să sufere de la
cellalalt, unde era puterea mai mare. Într'un loc
a rămas pe acest mal o veche casă de pază, clădită
din bolovanî prinși între rînduri de cărămidă. Cînd
locuințele se fac mai rare, o cărare se rupe la
stînga, suind, printre căsuțe, un povîrniș răpede.

Zidul de la Miera

Sus, un zid ruinat încunjură mănăstirea lui Constantin-Vodă Cantemir, Miera —, căreia cărturarii îi zic greșit «Mira» și «Mera».

Constantin Cantemir, un ostaș norocos, care ajunsese Domn la adânci bătrînețe, făcu aici o biserică de lemn. Apoi fiul său Antioh se hotărî să clădească în locul ei o biserică după chipul ctitoriei de la Cetățuia a lui Duca-Vodă, care și ea reproducea în mai mic Trei-Ierarchii lui Vasile Lupu. Astfel răsări o zidire de proporții mijlocii, cu o fațadă răzimată pe contraforturi și pereți laterali scobiți prin ocnițe și pătrunși de trei ferești cu ciubuce întretăiate și lintele. Totul era însă mai ieften, după micimea vremilor: ușile purtau și ele cadre de piatră și rosete, dar lipsia împodobirea lor complicată, și ciubucul șerpuitor din jurul bisericii se prefăcuse aici într'o singură linie dreaptă. Ca element nou, doi stâlpi groși, despărțiți prin ogive, mărgeniau între ele naosul și pronaosul, iar pridvorul începea și el printr'o formă arhitectonică asemănătoare.

Amîndoi ctitoriile cantemirești se văd la dreapta vechii uși de intrare, împreună cu boierul Moțoc, figură mică, cu suptiri mustăți albe, și soția lui, Ursa. Constantin, tatăl, poartă o haină roșie blănită, cu mînele de postav albastru, avînd margenele de cacom, și cu mînele verzii vrîstate, ca și rochia de desupt; fiul, cu scurta barbă neagră, e îmbrăcat în verde și roș cu galben, iarăși cu margene de cacom, și e încins cu un brîu albastru.

Dar nici Antioh nu isprăvi mănăstirea; ea intrase totuși în stăpînirea moșiiilor ei, așa încît egumenul grec Mitrofan Calerghi putu s'o mîntuie în sfîrșit

la 1734—5. El făcu aceasta într'un chip cu totul meschin, puind să se văpsească pisania, care s'ar fi convenit să fie săpată, și înjghebînd un trunchiū de turn oarecare. Locul de îngropare al ctitorului domnesc, în cufundătura de pămînt din strana dreaptă, a rămas fără piatră și fără pisanie. Zugrăveala fu încredințată însă unui meșter priceput și conștiincios, și ea înfățișează astăzi ce aū dat mai bun pictorii noștri din veacul al XVIII-lea. Stranele și catapiteazma, măiestru lucrate, sînt și mai noi, și cea din urmă n'a căpătat nici-odată aco-perișul ei strălucitor de stuc aurit.

Egumenii greci își clădiră aici un castel cu trei rînduri, în mijlocul vechiului zid. Ei făcură și o cișmea, pecetluită cu o placă de marmoră. Păcatele lor față de mănăstire vor fi fost, de alminterea, cîte vrea cineva, însă ruina căzu asupra ei numai după plecarea lor. Astăzi toate clădirile de locuit, palat și chilia, sînt o jalnică ruină, și buruienii cresc ca un strălucit veșmînt sălbatec, pe arcadele de cărămidă ce nu se țin de nici-o clădire, și pivnițele părăsite își cască gîtlejurile din dărîmături.

Supt deal se vinde vin roșu de Odobești la crișma domnului primar, care-și zice mîndru «proprietar» de crișmă și nu servește decît prin soția sa, care e îmbrăcată în frumosul port de munte.

21. Vizantia și Soveja.

O falnică trăsură cu patru cai, un adevărat faeton, mai comod decît potrivit pentru strîmbele și îngustele cărări de munte: mină, ca locoțitor al

Evreului proprietar, un Romîn din Vașarheiü, cu favorite urgurești, cu o căutătură și niște strigăte de pisică sălbatică.

Călătorim îndelung în năbușala șesului, printre miriști și lanuri de popușoiü, mai mult sau mai puțin dogorite. Drumul e pustiü în această a doua zi după sărbătoare. În stînga, se văd liniile fumurii, îmbrumate ale dealurilor, la poalele cărora Odobești se revarsă ca o turmă albă ce se odihnește. Alte înălțimi, mai nelămurite, așteaptă în față. În dreapta, unde, îndată, răsare o înaltă dungă de lut, se strecoară ultima șuviță a Milcovului.

Din această pustietate ești strămutat de o dată într'una din cele mai înfloritoare așezări țerănești de munte. E un șir neîntreput de case, încunjurate de livezi, porumburi și vii. Împărțirea în sate: Balotești, Găgești nu taie hotare adevărate. O clădire vine după alta, și gardurile de lemn se țin într'una. Copereminte bune de tablă sînt așternute pe părăi de cărămidă sau de pămînt prin care sînt aruncate fărîme de cărămidă, ce întăresc. În față, cîte două ferești legate împreună, de-o parte și de alta a ușii de intrare; pe margene, o fereastă mare și una mai mărunță, la cămară. Iarăși oalele de flori sînt așezate cu îngrijire pe scîndurica dintre stîlpii de lemn ai cerdacului. Une ori vezi și ciubere cu oleandri. La un han, unde mocani smoliți se cinstesc cu pepene galben, hangiul ni dă vin de Odobești și caș dulce, și, nefiind Grec, pierde prilejul de a ne prăda.

Cînd lanțul de verdeață și de locuinți vesele încetează, arșița stăpînește peste drumul înecat în praf și peste popușoaiele ofilite. În dreapta se

vede largul pat de prundiș pe care lunecă puținul ce a mai rămas din învălmășitul torent al Putnei. Înaltul mal de dincolo nu mai e acum al Rîmnicului, ci se ține până în Siretiu de acest Ținut al Putnei.

Apoi arborii răzleți cari străpungeau lutul prăfos se adună în huceaguri și alcătuiesc pe încetul o pădure urită și rară, fără apă, fără răcoare, fără taină. Cîteva căsuțe foarte sărace staū la marginea drumului; cară trec încet, Țigani își strămută calicia nepăsătoare, și o matronă de bronz, împreună cu fiică-sa, goale până la briu, își piaptănă cu ochii în pămînt bogăția lungului păr încîlcit și plin de praf.

Un lung pod de lemn taie acum albia sacă a rîului, ducînd spre un Ținut de valuri învălmășite, haos de lut, acoperit neîndestulător cu iarbă leproasă, cu copaci răzleți și cu porumburi încă verzi. Sus, de-asupra rîpei, stă satul Vidra.

Satul e o singură uliță, și un mare iarmaroc a umplut-o de lume. Mocani cu pantalonî strîmți, de abă albă, și cu înnalte căciuli turtite, femeî purtînd pe cap ștergare de pînză, de borangic gălbîu, de horbotă chiar, Țigani de la sate, cari aū luat portul țeranilor, și Țigani rătăcitori, cîte un negustor romîn saū grec; Evreii lipsesc, și tabloul cîștigă supt toate raporturile. La crîșmă vioarele scîrție, cobzele bondănesc și un părinte lăutar dă cele d'întăiu lecții ale meșteșugului unui dănciuc cuminte, care-și încoardă toate puterile minții pentru a face ca scripca să zică frumos; într'un colț, mama arămie se pierde de bucurie văzîndu-î. La capătul uliții, familii țeranești petrec în colibe de frunzar, lîngă carele desjugate.

De aici intri în coclauri pustii, dealuri și rîpi de lut aproape sterpe. Șușița e rîul care a tăiat jos o nouă albie de bolovanî; astăzi ea nu mai e în stare nici să-î spele, ci apare în lunile de vară ca o adevărată «șușiță», «șuviță» adecă, sau «șușăniță», în care doar copiii bălanî ai satelor ce nu se văd, găsesc unde să se scalde sau femeile unde să-și nălbească pînza. În căldura năprasnică a soarelui, ciobănașii dorm pe așternutul sumanului, pe cînd turmele scocioresc fricele de iarbă în gropile malurilor.

Deodată, un petec de pădure se prinde pe muchea înălțimilor din zare. Case răsar pe laturile drumului, bine acoperite cu o îngrijită zale de șindilă, care se razimă printr'o bagdadie de lemn bine lucrat pe stîlpii cerdacului. În locul nucilor, merilor, perilor, salcîmilor din părțile mai joase, prunii se înșiruiesc, cu verdeața lor fără lustru, presărată de vînatul brumariu al roadelor. Satul e Vizantia, și numele i se trage de la mănăstirea al cărei zid puternic, de pe la sfîrșitul veacului al XVI-lea, se năruie pe un dilm stăpînitor.

Pomelnicul Vizantei începe cu numele lui Ieremia Movilă, care rămîne să fi fost cel d'întăi cîtor. El nu va fi durat biserica de lemn cu multe colțuri și podoabe, al cărei schelet negru putrezește astăzi între bălării, chiar lingă acele ziduri strașnice, cu frumoase bolți de cărămidă, care nu se poate să fi fost clădite pentru ca să apere numai atît. Vechea biserică trebuia să fi fost asemenea cu alte ctitorii domnești: decî de piatră sau de bolovanî. Pe vremea cînd văduva lui Gheorghe Ștefan, Doamna Safta, stăpînia moșiile putnene ale acestuia, trăia încă această biserică. Ea a ținut

poate până la cutremurul din 1802, care a dat jos și jumătate din mănăstirea Soveja, mai sus în aceste părți, și va fi căzut numai atunci. Biserica de lemn fu cioplită și încheiată în acest an. Iar la 1859, egumenul grec ce era atunci acolo, Visarion, neprevăzînd secularizarea averilor și clădirilor mănăstirești, aduse piatră din carierele apropiate, puse să o taie și să o potrivească bine și alcătui din ea o nouă mănăstire, care avu în toate înfățișarea bisericilor din Grecia sau din Constantinopol. Aceasta e Vizantia de astăzi, al cărei chip se potrivește mai bine cu înțelesul de «Bizantina» al numelui, adus într'o vreme cînd Petru Șchiopul numia Galata, după o mahală constantinopolitană, ctitoria sa de lîngă Iași.

Vizantia e locuită de Ungurî bălanî, cu copii foarte frumoși, precum foarte frumoși sînt, de alminterea, toți copiii din satele Putnei, toți locuitorii lor, cu tipurile de o armonie și o fineță rară. De un timp, orășeniî se adună aici pentru aier, și întîlnesc un cîrd întreg de Jidanî perpelîți, cari aū venit să-și împrăpăteze sănătatea. «Centrul» cuprinde hanuri curate, o prăvălie de ziare și «bufetul» unui Armean, care oferă zaharicale pișcate de vespî și bere caldă, pe cînd vecinul său romîn știe ce înseamnă ghiața.

Dincolo de sat se întinde cîțva timp un platoū bine lucrat. Peste tufele măcieșului din marginea drumului se desfășură lăicere de popușoiū frumos, de cînepă, de ovăs; săteniî lucrează, femeile coase și torc, copiii păzesc vitele albe.

Iarăși un prăvăliș de lut prăpăstuit; ai crede că începe de iznoavă pustiul dealurilor nestatornice, dar

te afli îndată într'un lung, foarte lung sat, cu gospodării alese, cum nu se prea află în alte Ținuturi: supt platoșa strînsă a șindilei, cerdacele pașnice lasă să se vadă alba locuință încăpătoare a unor țeranî cu spor la muncă și cu gust în cele ce fac.

Cînd ai trecut de case, de carele încărcate cu scînduri de la fierăstraiele muntelui, de fîntîna cu cumpănă, la care vin cu cofițele în mînă copiii și codanele, ești pe drumul pădurii. A început acum, după pămînturile despădurite ale răzeșilor, pămîntul mănăstirilor, acum pămîntul Statului, unde pădurea e păstrată și îngrijită. De-asupra Șușiței străbați cărări înflorite — de și nu ca ale Sucevei —, pe cînd arborii păzesc în ziduri întunecate. În stînga, muntele de lut e bine acoperit. În față se înalță șirul albastru al vîrfurilor Sovejei.

Prin căsuțele Sovejancăi, ajungi răpede marele sat al Sovejei, care înșiră pe marginea drumului locuinți cu streșinile mari și cerdacul ridicat de-asupra pămîntului. Prin lanuri de cînepă femeile cu ștergare albe pe cap culeg, în cete, buruiana înflorită, pe care o razămă, ca să se usuce, de marginea prispelor.

Mănăstirea lui Matei-Vodă e tocmai în capăt, acolo unde munții din stînga întind un pârte negru de brazî. Zidul sfirtecat de dintele lacom al vremilor se rupe în frînturi de cărămidă roșie, se deschide în turnuri năruite; casele de locuință s'au prăbușit pînă la bolțile beciurilor. Biserica a căzut pe jumătate de cutremur, și greaua armătură a ferestilor zace la pămînt; înaintea ușii de intrare, care poartă, într'un gingaș chenar, pisania și stema munteană, așezată aici, ca semn de împăcare, pe

pămîntul Moldovei, s'a adaus un pridvor de nimica. Morminte și alte amintiri nu sînt.

În jur foșnește pădurea de brazî, care aleargă apoi cale lungă până în graniță, acoperind Ținutul cel mai înalt. În mijlocul lor se clădește un otel al oaspeților ce vin pentru aier, și acești oaspeți se întîmpină pe cărări și în poiene, mîncînd, bînd, plimbîndu-se și convorbînd în acea promiscuitate de prietenie trecătoare care e pentru mulți marea ispită a stațiunilor de vară. Hanul, ținut de un Rōmîn, dă mîncare bună, și pentru dormit un bătrîn și bătrîna lui, cari nu sînt Mocani ca cei mai mulți dintre locuitori, ci Țigani din ai mănăstirii, dau odăi goale, dar curate, unde lavițe largi, acoperite cu mindire, asigură un somn bun, fără pureci.

22. Spre Cașin. De la Cașin la Agiud.

Întoarcere până la Brătulești, unde Șușița se înfundă într'un vălmășag de umflături lutoase. Pe alături, intrăm în ulița unui sat ca Soveja: gospodarii sînt duși la cîmp, copiii zburdă pe dealuri, și paza caselor, grija crîșmelor și hanului o aŭ femeile, strașnic de voinice, care ni arată calea, făcînd mișcări din mîni ca și cum ar îmblăți grîul. O ceată de băiețași în cămăși prăfuite aduc în triumf un biet cocostîrc cu aripele rășchirate, care a căzut de oboseală în mînile micilor tirani.

Îndată sîntem robii pădurii, care ne încunjură de pretutindenî. Nu e o pădure strînsă pe laturile drumului, ci o largă întindere de pămînt lutos sămănat cu arbori deși: poiene de fin se deschid în

toate părțile. Soldați tescuiesc cu mașina stogurile risipite, care sînt, în acest an de secetă, o bogăție pentru cine le are.

Pădurea ne fură tot mai adînc pe drumuri înguste în mijlocul verdeții. Ea închide toate zările și nimic nu mai este supt cer decît farmecul ei sălbatec, decît aroma finurilor ei cosite, decît vuetele ușoare ce vin din adîncurile nemișcate. Greoaia trăsura cu patru cai se înfundă tot mai mult pe poteci care sînt o rătăcire: duhurile zglobii ale codrului șuguiesc acum cu drumul nostru, ele ne smomesc spre desișurile închise, cu vechi căsuțe moarte de mult, unde nu mai trăiește nimic. Unde sîntem, căci vîrfurile cărării s'aū pierdut în tarea iarbă uscată, pe care luneci, — altă glumă a duhurilor ușoare ce sînt stăpîne aici? Un pușcaș, cu tovarășul lui, sătenii ce se plîng amar de secetă și spun că ar fi fost mai bucuroși de moarte, ne lămuresc. O jumătate de ceas înapoi, și apoi pe acel drum din dreapta, care trece pe lîngă alt bordeiū mort.

Într'una, ceasuri întregi, copaci mari, tăcuți, ripe ce se afundă, maluri ce se cațără, ape limpezi zbeguindu-se pe largul pat de bolovanii cărați de dînsese. Trăsura face minuni de echilibru, caii luptă din răsputeri, strîngîndu-se între dînșii, cățărîndu-se pe povîrnișuri grele, poticnindu-se, îngenunchind; birjarul mîna mocnit și o ceață de ciudă-i acoperă strălucirea ochilor de pisică sălbatecă, îi taie glasul aspru. Iar noi ne dăm pe deplin în voia marii păduri pustii, care ne suie, ne coboară, ne întinde scări de lut și de bolovanii, ne lasă încet pe coborișuri moi, ne răcorește prin cursul de apă

asupra căruia e întins un pod capricios de bolovanî, ne obosește și ne odihnește, ne încălzește și ni dă răcoare.

Cîțiva Țiganî sătenî într'un adăpost lîngă riuleț; un puț de păcură părăsit, cărauși și văcarî singuratecî se ivesc și pier rāpede în marea pace prietenoasă. Deodată, căsuțe se fac de-asupra malului, cu sāmānături împrejmuite, ici una, colo alta; bolovanî mari, lespezî grele sparg malul de lut, iar jos, larg acum și vioiū, aleargă într'un vast cîmp de pietre rāspîndite un rîu de munte, despărțind două malurî înnalte.

Pe cel din față, trāsura se strecoară hodorogind de-asupra prāpāstiei adesea orî nāruite. Trecem îndată prin satul Mānāstirea Cașinului, primiți cu neobișnuite semne de cinste, care se datoresc celor patru cai ai bieteî trāsuri hodorogite și prāfuite. Acum vedem mānāstirea.

Marele zid, întreg, a fost dres între anii 1820 și 1830, dar cea mai mare parte a lui e cea veche, din vremea ctitorului, Gheorghe Ștefan-Vodă. Acest urmaș al lui Vasile Lupu pe care-l prābuși de pe tron prin rāscoală, a vrut să nu rămīie prea mult mai pe jos decît înnaintașul său, care lāsase a se zidi minunea Trei-Ierarchilor. El a durat această strălucită mānāstire din trainice materiale de piatră și a acoperit-o de podoabe alese. Puternicul turn de la poartă, rāzimat pe contraforturî grele, poartă pe el capete de lei, două împletiturî de ciubuce în lung la marginea fereștilor și o dungă, apoi un arc de plāci în formă de floare, ca la Cetățuie. Podoaba ușiî urmează însă și mai departe: din ușoriî

de piatră ies două mînere sculptate ; un altul se găsește în partea de spre curte a turnului ; altele la ieșire. În interiorul bolții, de două ori se taie două ciubuce împodobite cu plăci și avînd la mijloc o floare. Partea cealaltă a turnului are ferești împodobite cu cadre sculptate și, sus, capete de leu.

Biserica însăși e foarte mare ; cele trei turnuri prea mici care o încunună se datoresc, ca și multe alte lucruri, lipsei de gust a egumenilor greci. Preașfințitul Ierotei din 1806 și Preașfințitul Îsaia din 1839 aū nimicit pietrele de mormint — între care a Domnului întemeietor însuși, care a fost adus tocmai de la malurile Balticeii, din Stettin, pentru ca astăzi să nu se mai știe unde i se odihnește cenușa ; ei aū ras pisania lui Gheorghe Ștefan și aū scris pe piatră o alta care-i pomenește pe dînșii ca întăi ctitori. Dar ei n'aū putut schimba liniile frumoase și ornamentația bogată a bisericii. Păreții sînt căptușiți pe din afară cu colonete, fereștile aū cadre săpate : cele din fațadă poartă și bourul între plăci sculptate. Ușa de intrare în pronaos înfățișează ciubuce, vase și alte săpături. Până și beciul, păstrat încă, al vechilor locuințe, are gura de piatră tivită cu flori sculptate.

La biserică se adună o grupă de sătenii, între cari un fost primar, care e aidoma Gheorghe Ștefan, așa cum se vede în chipul care-l înfățișează la bătrîneță. Ei vorbesc frumos și răs-picat despre multe lucruri, arătîndu-se, cum e de obiceiū Românul, mai bunii criticii și dătători de sfaturi decît îndeplinitorii. În comună sînt vre-o 700 de locuitori, și, dintre dînșii, nici-unul nu se pricepe la meșteșug, care e lăsat unui Țigan tembel și Evreului

care se întâmplă să nemerească pe acolo. La școala de meserii și-ar trimete copiii, dar li se pare că e prea departe, și apoi n'aū acasă la ei școala elementară, pe care o doresc. Din vorbă iese însă mai departe că acei cari vorbesc mai cu căldură pentru meșteșug sînt cei cari aū lăsat ca fiii lor să li urmeze munca de plugari.

Satul Cașinul, aproape un tîrgușor, se ajunge răpede printr'un drum, care nu mai samănă cu acelea din Putna. În dreapta și în stînga se urmează înălțimile, dar ele sînt în cea mai mare parte împădurite și numai din cînd în cînd se vădesc măruntaiele de lut și humă, galbene, roșe, albăstrii, sure ale muntelui. În mijloc nu mai este aici cursul îngust al unui rîu pierdut printre bolovanii, ci o largă vale e prinsă neînterupt de lanuri de popușoiu. În fund, plouă peste munți îndepărtați.

Biserica cea veche din Cașin chiamă de odată privirile. Ea amintește, în toate, bisericile muntene, și e un foarte frumos tip al acestora. E clădită din cărămidă, dar cadrul fin sculptat al fereștilor este de piatră. Pridvorul e deschis, avînd patru stîlpi, despărțiți prin arcade ogivale. Alți stîlpi ca aceștia fac ca o perdea între naos și pronaos. Pe pereți — sprijiniți astăzi grosolan cu contraforturi informe — se înșiră sus ocnițe, iar supt ele fine colonete, foarte suptiri și, ținîndu-se samă de material, minunat lucrate. Catapiteazma a fost reparată în 1797, dar clădirea e, neapărat, mult mai veche.

Caracterul ei muntean s'ar lămuri prin obîrșia locuitorilor. Odată erau aici în Cașin două cete,

care se feriau a se înrudi între ele ; Rucărenii și Dragoslăvenii. Cum au venit aici acești țeranî din șchelele Cîmpulungului, din Rucăr și Dragoslavele, — și la Soveja însă se întîmpină aceste două cete — nu se poate hotărî, de și e probabil că aceasta s'a întîmplat pe vremea lui Vasile Lupu.

Trecem prin iarmarocul Cașinului, care începe a se pregăti pentru ziua cea mare de 15 August, cu căruțele, carele, oaspeții, panoramele — vechi cunoștințe de la Moși —, și Jidaniî săi. Iarăși valea cu porumburi înalte. Ea se deschide de odată, lăsînd să se vadă cel mai minunat cerc de culmi albăștrii depărtate.

Ești acum în satul Oneștii, un mare sat frumos, despărțit printr'o șosea cum n'am întîlnit de mult și înviorat prin mișcarea mărfurilor ce vin la gară. Lumea începe a sosi la hanuri și se îmbată pentru a putea bea mai bine la iarmarocul din Cașin.

Petrecem noaptea la un Evreu cu miros de ceapă și grăsime de gîscă în odaia de cinste, unde cărți poștale ilustrate sînt răvășite pe masă. Fetele oaspetelui nostru își mărturisesc gîndul de a se mărita cu un Român, fiindcă... Românul cere mai puțină zestre. Avem și noi decî însușirile noastre.

Din Onești dai îndată în Borzești prin valea Troșului, în care vîoia apă de munte se răsucește și lunecă, supt înălțimi acoperite cu păduri. De cealaltă parte, altă spinare de dealuri se întinde, cînd sămănată cu arbori, cînd acoperită cu sămănături, cînd goală, jerpelită. La mijloc, tot valea largă și desișul popușoaielor înspicate. Cară așteaptă în margene ; sătenii încarcă pe dînsule brațe

de popușoiu ce n'a legat și a rămas o biată bu-ruiană cu pământuf; alții coboară, aducînd frunzare acasă, — amintiri ale secetei și sărăciei. Linia drumului de fier se prelungește curată, pe cînd șoseaua fumegă de praful pămînturilor lutoase. În fund se vede iarăși linia dealurilor Siretului.

Borzești, Bordzeștii — cum zice poporul — e un sat de Unguri, într'un Ținut foarte bine lucrat, avînd și grădini de legume. Sus de-asupra clădirilor revărsate în neorînduială pe coastele dealurilor, păzește încă pe un tîpșan, rupt de colți de piatră, care sînt rămășițe de zidărie, biserica lui Ștefan-cel-Mare. Legenda pune leagănul chiar al Voevodului în această bogată parte a Bacăului, între Siretiu și munte.

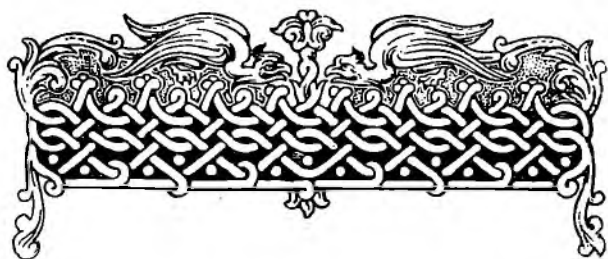
Biserica de astăzi are adausuri care o îngreue: cele două contraforturi urite ce năzuiesc pînă la coperemînt, clădite din bolovanî, din cărămidă, în care s'aũ lipit și fărîmături de pietre mormîntale, contrafortul, tot așa de grosolan, care sprijine altarul, aũ fost adause de un vechiu stăpînitor al satului, Manolachi Ruset, care și-a îngropat aici soția la 1716. Niște nepricepuți și niște săraci aũ tencuit și vărut partea de sus a clădirii și aũ trîntit un acoperemînt de șindilă, care se drege acum, în loc să se înlocuiască prin altul de olane. Pe din-năuntru n'a rămas nimic din ceia ce fusese, decît nervura bolților și podoaba uși care duce în naos. Turnul clopotelor nu mai este.

Altfel, ai toată zidirea veche. În fațadă, se vād cele două rînduri de ocnițe și rotilele de smalt: la ocnițele de sus ele staũ deosebit, una verde,

alta galbenă; la cele de jos, sînt grupate cîte trei, într'o ordine triunghiulară, care se schimbă în ceia ce privește coloarea. Se vād rîndurile de smalț și rîndurile de cărămidă pe aceeași fațadă. Inscripția frumoasă stă încă supt micul ei coperiș de piatră. Fereștile sculptate, fereștile gotice, ferestuicile — toate cîte una pe fiecare lature — aũ fost astupate în parte, dar n'aũ suferit nimic. Absida-și are ocnițele de cărămidă aparentă, presărată cu rotile de smalț.

Firește că această clădire nu poate sta alături, ca material și ca îngrijire și bogăție, cu bisericile de mănăstire sau cu bisericile din orașe ale lui Ștefan-cel-Mare. Dar, așa cum este, biserica din Borzești e cea d'întăiũ printre acelea care împodobesc satele Romăniei.

CARTEA A II-A
ȚARA-ROMĂNEASCĂ.
DOBROGEA.

25. Din Buzău la Ciolanul. Răteștii.

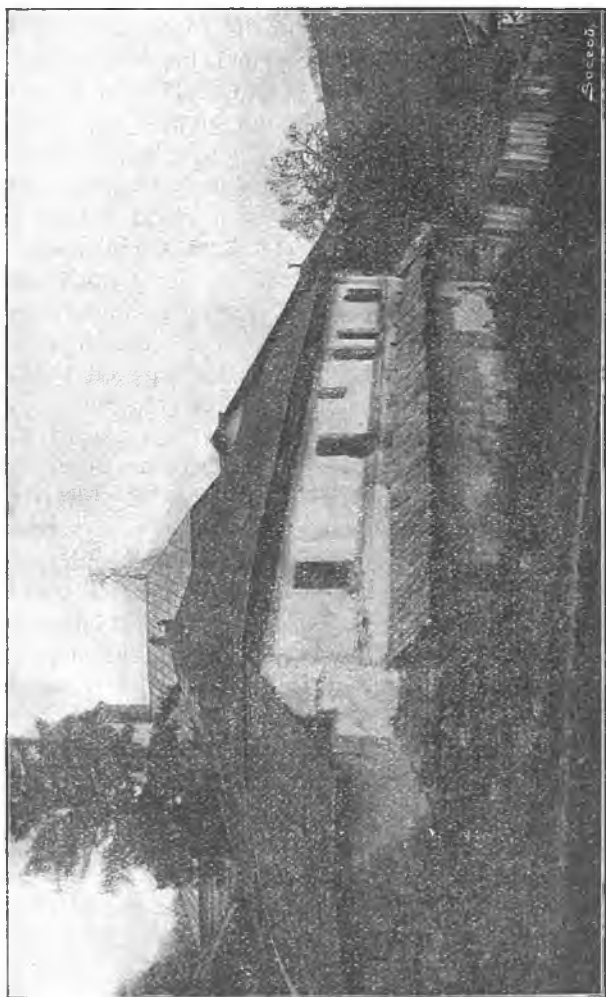
Indată prin monotonia unui drum ce înneacă în praf, ajungem la Agiud și poposim la un han-giū căruia-i sîntem mai mult o povară, așa de greu scoate la iveală ce trebuie unor drumeți oboșiți.

Am străbătut apoi cu trenul șesul Siretiului, mărgenit neconținut în dreapta de culmile Vrancei și de dealurile de la picioarele lor, am cîțit spre dreapta, în județul Rîmnicului-Sărat, cel d'întăiu județ muntean, am străbătut pășuni arse, am trecut printre lanuri de porumb moarte și printre întinse miriști de grîu, cu păișul fără verdeață, am întîlnit Buzăul rupt în mici șuvițe pe albia-i largă și prăpăstuită, și, prin verzi grădini de zarzavat, bine udate, am ajuns în orașul Buzău. Un otel evreiesc ni dă adăpost pentru somnul tulburat de soneriile furioase ce anunță accidentul de trăsură întimplat unui comisar care petrecuse prea mult.

O «trăsură de podu», adică o birjă de piață, intitulată astfel pe tăbliță, ne duce în faptul zilei spre mănăstirea Ciolanului. Mahalale cu case mici, pe laturile șoselei foarte prăfoase: negustorii din aceste părți către barieră sînt une ori de același neam ca aceia ce au pus stăpînire pe piața mare: cetesc numele, romanisate, cum se vede, ale doritorilor de cetățenie Ținner, Buiumescu și alții ca dinșii.

Apoi șesul din marginea munților se întinde, cu nesfîrșite miriști, uscate și pustii, pe care se odihnesc cirezii de vite flămînde. Porumbul urmează în mici lanuri țerănești, nimicite de dogoare; bieții oameni seceră buruiana mare ce foșnește din frunzele-i galbene și clădesc triste maldăre de sărăcie, din ceia ce era să li fie hrana și bogăția.

Șoseaua e plină de drumeți, cari nu samănă între dinșii. Unii, cei mai mulți în aceste părți, sînt țerani cu înfățișarea de mahalagii ai orașului; ei poartă pălării mici sau căciuli scurte, aproape ca niște fesuri, pantaloni largi din stofă de tîrg și scurteice de postav: roșii, vinete, albastre, care sînt în legătură cu trecutul de luptători călări, de Roși ai lui Vodă, pe care l-au avut înnaintașii acestor țerani. Alții sînt Țigani foarte urîți și zdrențoși, cu cîte o lungă căciulă țuguiată, ca un simbol al nepăsării acestui neam pentru toate ale lumii. Rare ori cîte un Muntean în cămașă și ițari de pînză albă, încins cu brîul roșu și purtînd o pălăriuță sprintenă. Femeile, aproape fără deosebire, sînt îmbrăcate ca la oraș, cu polcuțe, fuste și pestelci; un tulpan li acopere capul. Mai adesea vezi fețe neplăcute, late, umflate, cu ochii mici, care arată puternicul amestec cu străinii din valea Dunării.

Casă veche din partea muncelilor.

Cel d'întăiū sat e boieresc, adecă locuitorii muncesc boierului, luînd o parte din roadă, care nu e nici cea mai mare, nici cea mai bună. În Simileanca se vede clădirea bătătoare la ochi a unei Bănci populare, dar casele sînt puține, urîte, sărace. Îndată însă Verneștiū înfățișează altă priveliște.

E un sat de moșneni, cari din cele mai vechi timpuri, de cînd strămoșii lor erau boieri de Buzău, și-au avut pămîntul. Casele sînt sămănate în cea mai mare neorînduială, încunjurate de sămănături împrejmuite și de întinse livezi de pruni, din care secetaa daț jos cea mai mare parte din rod. Aici locuința nu se mărgenește la cele două odăi clasice ale țeranului român. Dar clădirea, mult mai încăpătoare, nu e totdeauna croită în același chip. Vechimea și gustul fiecărui se oglindesc în alcătuirea casei. Ceī mai mulți și-au durat-o dintr'o foarte deasă țesetură de vergi, peste care a fost aruncat pămîntul lutos care e temelul terenului, și une orī frînturi de cărămidă rotunde. Șindila veche a coperemîntului, formele, ce nu se mai întrebuintează, ale fereștilor, arată că timpul de întemeiere e depărtat; unele case vin din vremea lui Bibescu sau Știrbei, altele, cerdace de zid de-asupra beciului, cu fereștile înnalte și mici, de *culă*, sînt și mai vechi. Se găsec pe aici și unele zidiri de cărămidă, împodobite bătător la ochi mai dăunăzi. Întipărirea generală e o veche bună stare, care nu înaintează decit la foarte puțin, și neprietenia unuia față de cellalt, nevoia hursuză și pizmătarețā de a nu vedea pe vecinī, de a nu sămăna cu dînșii, marele păcat al micilor proprietari de pămînt din moși-strămoși.

Îndată am ajuns la o *gură*. *Guri* se chiamă în Buzău, în Prahova deschizăturile prăpăstuite prin care dau în șes văile adâncite ale muncelilor de lut și de nisip. Gura Nișcovului se numește așa după apa de torent în care se strâng primăvara revărsările înnălțimilor ce și-au topit zăpada.

Satul acesta și cele următoare, Silișteni și Halesul, nu e nici moșnenesc, nici țerănesc : în el ca și în cele mai multe din județ se amestecă vechiul proprietar și împrorietăritul cu acel ce nu are pământ și cu Țiganul de mănăstire. De aici marea deosebire a locuinților, care, de altmintrelea, fiind cele mai multe nouă, se orînduiesc, ca în Moldova, de-alungul șoselei. Țiganul stă trîntit într'o rîină pe prispa de lut a unei case cu fereștile goale, sau sparte, sau cîrpite cu lut, în care acoperișul e de stuh rar și nepieptănat ; împreruirea lipsește ; în vre-o pădure din apropiere, baba sau fata păzesc, pe jumătate goale, o vită pipernicită. Țeranul se mulțamește cu două odăi, acoperite cu stuh și încunjurate cu un urît gard de spină prăfuiți ; dar curtea lui e împărțită cu socoteală după nevoile gospodăriei ; o a doua locuință, dărîmătură sau cocioabă, slujește pentru oploșirea vitelor, uneltelor ; un coșar, care nu e, ca în Moldova, împletit din vergele, ci alcătuit mai statornic dintr'o împletitură deasă unsă cu pământ și dintr'un fel de cerdac de lemn, de-asupra, păstrează grînele și boabele. Cuptorul mare, larg boltit, foarte curat ținut, e așezat în sala care desparte cele două odăi sau el se află de-o parte în curte, ca o clădire deosebită. Partea slabă a acestor case e acoperișul, din stuh prost, vechi, stricat, în așezarea

căruia nu e acea pricepere de a pături rînduri și de a face o streășină deasă, trainică, pe care o vezi la țeranul moldovean sau la acela din încunjurimea, bogată în bălți, a Bucureștilor; fereștile sînt apoi mai proaste decît la casele nouă din Moldova: acolo ele se cumpără gata de la Evreul din țîrg sau din oraș și clădirea se potrivește după dînsule, pe cînd aici, dacă se întîmplă vre-o stricăciune, trebuie să se aștepte sticlarul ardelean, care vine prăfuit, alungînd cîinii cu bățul, cu strigătul său obosit: «jamúr, jamúr»; iar, pînă ce vine acest rar oaspete, cercevelele se umplu cu hîrtie albă ori cu zdrențe de ziar, de se întunecă în odăiță.

Casele cele mai bune și, aproape în toate aceste sate, și cele mai multe, au trei-patru odăi într'o clădire care nu e totdeauna aceeași. La ferești flutură perdele albe, în locul șervetelor cusute ce se vîd la țeranî, clădării de scoarțe minunate se aierisesc în cerdacul măiestru săpat în lemn, cum n'am mai văzut aiurea; florî în oale se înșiră pe polițele dintre stîlpî, alcătuint, de alminterî, singura grădină. Împrejmuirea e de scîndurî, însă numai une ori de bune ostrețe drepte, fiind mai adesea o cîrpeală din ce a găsit omul la îndămină. Gustul de a împodobi e vădit pretutindenî: colonete cu tencuiala săpată în florî se razimă de păretele din față, bagdadia coperemîntului — care e de șindilă, cîte odată de oale — e și ea lucrată ca o horbotă; cutare chiar și-a înfrumusețat ușorii porții cu cîte o statueta de ceramică luată de la oraș. Dar nu se vîd acele mari porți de lemn lucrat, cu streășină și ușori puternici, care fac frumuseța atîtor case din Putna muntoasă, din Gorj, din Vîlcea sau din Ardeal.

Bisericile sînt mici și urîte: peste o clădire oarecare, făcută din cărămidă, se înalță unul sau două turnuri de lemn acoperit cu tablă văpsită albastru-vînăt sau roșu ca sîngele uscat. O turlă de zid se pomenește ca o minune. Bisericile cele bune din Moldova le-aŭ făcut în cea mai mare parte proprietarii, și micile mijloace ale moșnenilor, strînse la un loc, n'aŭ putut isprăvi dincoace cît bogăția risipitoare a unui singur om dincolo.

Dar cimitirele sînt ca o florărie, bine îngrădite și sămănate des cu cruci văpsite tare. Îngrijirea morților e un semn deosebit al locuitorilor din aceste părți, și cu sutele răsar la răsintii, în marginea, în mijlocul drumurilor, în poienile pădurilor, pe vîrfurile înălțimilor, crucile mari, tăiate în lespede aspră și grăunțoasă a munților Buzăului. Unele negre, șterse de vreme, săpate cu vechi litere cirilice pe care nu le mai înțelege nimeni, altele cu inscripții latine, cu văpseli și aurituri cîte odată: ele amintesc o moarte năprasnică, sau sînt pomelnice ale răposaților dintr'o familie, sau, în sfîrșit, mărturisesc despre evlavia unui călugăr, care urmărește pe acăastă cale iertarea păcatelor sale, știute și neștiute, cu voie sau fără de voie.

Toate mănăstirile din acest județ sînt înnoite cu totul sau clădite chiar din nou: pe fondul gălbui al dealurilor, pe verdele pădurilor, ele zugrăvesc vesele pete roșii și albe, care se văd foarte departe, făgăduind drumetului de o stare mai bună răcoare, apă rece și o primire prietenească, iar bietului sătean obosit o cană cu apă la fîntînă și poate cîteva rămășițe din prînzul, ce se ia

aici totdeauna împreună, al călugărilor și al călugărițelor.

Mănăstirea Barbu, la care se ajunge printr'un mic drum învălurat, între porumburi bune, e făcută pe temelile unui vechi schit, al cărui ctitor d'întăiu a fost un Vel Căpitan de Margene. Din întâia clădire a rămas numai pisană, pe o tare piatră de Buzău, cu fața aspră.

Un drum în pădure duce la mănăstirea Ciolanul. Muntele lutos e prins întreg de fagi suptirateci și de stejari măreți, cu trunchiul scrijelat și ramurile vînjoase, larg întinse ca ale unui policandru. Seceta a nimicit pajiștea bogată de la picioarele uriașilor, și numai un luciul de aur palid, ca un mușchiu, îmbracă pămîntul înaintea stîlpilor înalți, negri, pe cînd adîncurile sînt pline de giulgiul roșiilor frunze moarte. Aici nu sînt nici poiene, nici case, nici drumeți singurateci: pacea desigurilor e nemărgenită.

Am ajuns pe un tăpșan păzit de o cruce de piatră. Într'o adîncitură neașteptată, stă mănăstirea.

Chilii de o exemplară îngrijire, case-model pentru orice viață împreună a oamenilor, încunjură cele două biserici cu urite turnuri de lemn și tablă roșie. Cea mare e înălțată «din temelie» de episcopul de Buzău Chesarie, între 1822, anul întoarcerii Domniei pămîntene, și 1828, cînd, spre marea bucurie a Sfinției Sale, țara stătea în mîna «armiei prea-puternicii Împărăției a toată Rosiia». Clădirea n'are, firește, nimic deosebit, dar un cleric care-și amîntia tradițiile de artă ale vremurilor bune, a

săpat cu o mare măiestrie cadrele ușii și ale ferestrelor, în florī care samănă, de te înșeală, cu acele ce se lucrau din daltă în veacul al XVII-lea.

O reparație de mai dăunăzi — 1857 — a stricat cu totul înfățișarea micii biserici vechi, a cărei ctitoare ar fi însăși Doamna Neaga, soția lui Mihnea Turcitul, înaintașul lui Mihaī Viteazul. Numai colonetele fine mai amintesc întru cîtva ce a fost această zidire.

Prin poteci lunecoase ce se înfundă în marea pădure pustie, ajungī la un înalt punct de privire. Un singur călugăr păzește noua biserică din Cetățuia, unde de sigur că au stat odinioară ziduri, ca întemeietor al cărora e arătat Matei Basarab, unul din Domniī ce au făcut danii Ciolanului. Biserica e încheiată toată din piatră tare, care nu ține nici zugrăveala, așa încît a trebuit să se întrebuinteze plăci de zinc.

Zugrăveala aceasta are și ea o însemnătate: afară de acea de pe catapiteazmă, ea e făcută de un călugăr al Ciolanului, părintele Eftimie Georgescu, care a învățat la Tătărescu și la unchiul lui, «dascălul Nicolae, cel mai bun zugrav de biserici ce am avut», mărturisește și astăzi ucenicul lui. Părintele Eftimie — om tînăr cu ochii buni, vii, lungă barbă neagră și minile albe, fine — trăiește o adevărată viață de artist în atelierul său, la care duce o aleie de butuci de vie, cu struguri ce atîrnă, ca în Italia, din bolțile verzi. Județul Buzău îi e foarte bine cunoscut, în toate lucrurile de artă ce cuprinde, și pe care le înșiră cu dragoste: mormîntul de la Izvoranu al Mitropolitului

Luca, biserica de la Berca din deal, cea din Bradu, cea din Aluniș, pe care o crede foarte veche, mănăstirea lui Mircea Ciobanul, ușile de la Cislău...

De pe vârful Cetățuiei, întreg Ținutul se desfășură, în ceața gălbie a prafului ce plutește pe alocurea. Muncelile dorm supt soare, ca niște fiare sătule. În unele părți, verdele pădurilor acopere liniile blinde, ce se suptiază pe alocuri în piscuri ca gurguiele; de cele mai multe ori însă, lutul gol, împistrit numai de dungile și petele tufișurilor și copacilor mărunți răzleți, are înfățișarea țestului unei broaște uriașe ce se odihnește. În vale, Buzăul se sucește alb supt părății goi ai malului. Grupe de case albe, puncte de mănăstiri cu coperemintele roșii sînt sămănate în această împărechere de galben șters, de verde prăfuit, care dă impresia munților chirciți ai unui pustiu.

Pădurea se prăvale acum într'un coboriș iute, șerpuitor pe care se încearcă o șosea. Doi boi albi, dintre cari unul se chiamă Tărzian, bun nume pentru acest răbdător drumeț, trag încet la vale trăsura, pe cînd caii, duși de frîu, trec înnainte, umplînd desișurile de sunetul tălâncilor. Apoi, iarăși cu caii, te înfunzi tot mai mult în povîrniș, cu hîrducături și scuturături năstrușnice, cînd lutul s'a surpat în gropi saū bolovanî rup cărarea. Schitul Nifon, acum un spital, încunjurat de pruni și copaci sălbateci, înseamnă un popas de lumină în codrul fără poiene.

Îndată sîntem în șoseaua care încunjură apa Buzăului și duce, pe lîngă un frumos han cu oleandri, pe lîngă casele răsirate ale unui sat sărac, la Ră-

teșți. Copii bălanî aleargă înaintea cailor, țerani foarte blînzî scot pălăriile înaintea noastră — adecă a trășurii noastre —, cei ce n'aũ pălăriile pe cap, pun mîna la frunte; femeile apleacă elegant capul.

Salcîmii se înșiruiesc de-a lungul gardurilor de vreascurî și spinî; marea nevoie de nutreț a făcut pe locuitorî să li ciocîrtească toate ramurile, și trunchiul ciung se ridică jalnic în văzduh ca o icoană a miseriei. O pădure cu trunchiurile rare ne încunjură o clipă. În stînga, și iată schitul.

De și are șezeci de maice, de și în cercul căsuțelor-chiliî, strălucește frumoasa biserică nouă, care a împlinit abia cincizeci de ani, pare că te găsești mai curînd într'o stație de aier. Oaspeții se văd mai mult decît maicele, și unele din locuințele acestora sînt mai mult niște vile în stil nou. E departe vremea cînd, la 1784 întăiu, Mihaî-Vodă Suțu hotăria ca sārachele călugărițe strînse la Rătești în jurul schitului de lemn să aibă un număr de șese scutelnici, scutirea de dijmărit și vinăriciũ, precum și 78 de lei, dintre cari 45 pentru «15 bucăți abă neagră dă înbrăcămîntea maicelor», iar alți 9 «pentru 12 perechi papuci .cu meși!»

Întorsul în seara blîndă, lăsînd în urmă soarele roșu care se cufundă în dosul dealurilor goale. Cîrlomăneștiu — satul urmașilor lui Cîrloman — se deșiră în marginea mării șoseli prăfoase, care coboară încet la vale. Se ajunge la o vale de pietriș, unde fuge o apă sāracă. De-asupra, pornind de la cîteva căsuțe, care vin înaintea satului, un mare

părete de lut se ridică de-asupra văii; pe vârful lui se vede o biserică veche, cu o lungă perdea de zid ruinat, cu fereștile oarbe.

Satul se cheamă Berca, un sat de munteni săraci cari se coboară la cîmp ca să cîștige, cîteva luni din an, 40 de bani pe zi. Nicî-odată el n'a putut să aibă vre-o însemnătate, dar un Domn, poate Matei, patriarhul cu Domnie lungă, a făcut aici o mănăstire; zidul de încunjur e clădit dintr'un rînd de cărămizi puse în lat și din alt rînd de bolovanî de rîu prinși în cărămizi puse în lung, sistem care se vede și în zidurile Țîrgoviștei. Biserica avea un pridvor răzimat pe doi stîlpi cu podoabe săpate de flori și struguri; alți stîlpi ca aceștia despărțeau pronaosul de naos. Cele două ferești de pe laturi, fereasta mai mică a absidei pentagonale, fereasta altarului, alt pentagon, fură cuprinse în cadre de sculpturi alese, deosebite de la o fereastă la alta.

Egumenii de mai tîrziu aū pus un zid grosolan în locul stîlpilor pridvorului, cari aū fost surguniți să sprijine un cămin. Ei și-aū făcut case încăpătoare într'o formă fără stil. Apoi, acum vre-o cincizeci de ani, și ei se duseră, și ruina puse stăpînirea pe zidurile de locuință și de încunjur: în anumite zile, un singur preot slujește în biserica frumoasă.

Se face noapte cînd ne oprim la hanul mare al unui sat de moșneni. Hangiul ni dă ouă proaspete și caș sărat, pe care-l fierbe pentru a-l muia; plata e foarte mică. În fața satului adormit și a marilor întinderi dogorite, din care se ridică o duhoare caldă, el vorbește de anul rău, de bolile ce bîntuie în mocirlele ce aū fost bălți, de lipsa de porumb

Casă boierească în Muncele,

și de nutreț, de greșala ce crede el că o face Statul impuind băncilor populare garanția, ruinătoare pentru ele, a împrumuturilor de bani ce vor face sătenii, de zădărnicia împiedecătoare a formelor ce se cer de la țeranii ce au nevoie de frunziș, de puțina deprindere ce au oamenii cu nenorocirea. — Și ce vor face acum? — Vor stringe de gît pe cei ce au.

Plecăm cu aceste cuvinte cobitoare în urechi. Din cînd în cînd, sate: la unele case, ferestrele sînt încă luminate, de și ne apropiem de 10, la altele focul mai pîlpiie în curte sau în cuptor. Cîte o femeie trece rîpede, ca o pasere înnoptată, cîte un țeran tăcut, cu copilul de mînă. Buzăul lunecă în rîpă, supt un cer înourat spre dreapta, senin încolo: un pod nesfîrșit huruie supt roate. Din nori pornesc picături mari, în urma cărora se închide iarăși nemilosul cer de aramă...

Iar în grădinile Buzăului, «teatru de vară» cu bere și femei ușoare; musica militară cîntă până tîrziu în piață. Parcă am văzut una după alta două lumii dușmane.

24. Spre Brăila și Galați.

Trenul duce prin șesul întins ca o apă, cu miriști sămănate de mici tufe verzi, cu porumbiști încă bune. Țeranii cu scurteici roșii mînă căruțe încărcate cu saci spre magazinele gărilor.

Apoi la Făurei, de unde pleacă în jos o linie a Ialomitei, tai un colț de Bărăgan, cu totul pustiū. Grîul rar s'a cules, miriștea n'are nici-o viață; în

locul imașelor e pîsla galbenă a secetei. Nu vezi nici măcar ticăloasele case cu stuh și părății de pămînt nevăruit, ce se pitiau ici și colo până acum, lângă locuința nouă, puțin strălucită și ea, a proprietarului și arendașului. Aici a ajuns exploatarea pămîntului, dar colonisarea e încă abia la începuturile ei.

Pe pămîntul Brăilei, luat gol de la Turci, acum șeptezeci de ani, cresc cîteva lanuri de porumb încă bune, apoi stîrpiciunea se desfășură stăpînă. Din șoseaua de lângă linia ferată praful gîlgîie ca un fum uriaș și cuprinde totul, până sus la bolta descolorată, în urîtu-i abur gălbui. Un vînt nebun, pornit din fericitele țeri unde a plouat, mîna neobosit pulberea secetei.

Cîteva pădurici prăfuite, și Brăila se vestește prin căsuțe netrebnice cu părății de țernă mîrșavă, — urît început de mahalale pentru mărețul port dunărean.

*

În cîte un colț rîpos, arbori, case, sămănături. Apoi pămîntul ars și norii de praf.

Cînd însă ai ajuns la Bărboși și la malul Siretiului, priveliștea se schimbă. Insule de papură înaltă, verde, apoi larga apă liniștită, cu nisipuri ieșite la iveală în mijloc. Pe urmă, ca în pămîntul Tecuciu-lui, muncele de lut, și mai înalte aici, și mai rupte de vechile puteri mari ale naturii. Lostopane hîde de țernă gălbuie se înfruntă, pe cînd pe marginile prăpăstiilor sînt îngrădituri, vii, porumburi moarte, cîte o rămășiță de pajiște : vitele urmăresc lacome aceste slabe rămășițe de nutreț. Înnaintea unor că-

sărmă cu coperemîntul roșu, soldații păzesc în năvala colbului nemilos.

Apoi trenul se înfundă într'un foarte înalt defileu de înălțimi lutoase, pe care-l urmează un tunel și alte strîmtori fără verdeață. Cîteva bune căsuțe de mahală, și te oprești în Galați. Dunărea e la doi pași, și, cu toată seceta, valurile ei grele se rostogolesc, frămîntate de vîntul ce gonește norii și, cu dînșii, roada.

25. De la Tulcea la Constanța.

Același drum pe Dunăre, de la Galați la Tulcea. Portul cel mare al Moldovei e însă pustiu; abia cîteva mici corăbii grecești și șlepurî. Înaintea docurilor așteaptă clădării de scînduri coborîte din munți.

Astăzi nu pleacă decît vaporul rusesc. «Cniaz Obolenschi» e un vapor destul de mare și de vechiu al «societății rusești danubiene»: «russcoe dunaiscoe parohodstvo». Îl conduce un căpitan posomorît și un ajutor strălucitor de grăsime și de mulțămire; marinarii sînt murdari și zdraveni, afară de un nu-știu-ce cu fața ca pămîntul, care se tîrește leneș, cu toți cei abia douăzeci de ani ce poate să aibă. Vaporul însuși pare rău îngrijit și foarte învechit. Prețurile la mîncare sînt scumpe. Călători foarte puțini: doi Ruși ce merg la Odesa și niște Bulgari din Tulcea, iar în clasa a doua cîțiva Turci și niște Muscali fără guler.

Malul basarabean e mai sterp decît oricînd; înaintea și după vărsarea Prutului, e același țerm

de lut pustiū, presărat cu pichete în umbra unor rari copaci. Din partea Dobrogei a rămas verdele des al pădurilor în mijlocul pajiștilor îngălbenite ; pe alocurea papura arde, ridicînd mari flacări roșii ca sîngele și un fum ce plutește îndelung în văzduh.

În Tulcea, fac cunoștința otelurilor. E, altfel, destul de bine, dar pentru orice vei cere se va înfățișa un băietan bulgar, un *banabac* turc, care ți-a făcut îndatorirea ; dacă vei da însă afară pe unul, șirul poftitorilor de bacșiș se va întrerupe de la sine. Sînt 3 ceasuri după amiază, și Tulcea pirotește în aierul cald, stricat de mirosul mlaștinilor apropiate și al rogozului ce se usucă pe prispe. În stradele de sus, care duc spre monumentul încunjurat de o grădină foarte rău îngrijită, cu plantații de brad uscate, se urcă doar vre-o turcoaică, cusută în veșmîntu-î de stofă cu dungî albastre, pe care vîntul îl umflă ca o pînză de corabie: bușmachii lunecă fără zgomot pe granitul marginilor de trotuar. Niște Turculeți hazlii se bucură într'o căruță deshămată, într'o mare căruță de lemn văpsit, cum se fac în Bulgaria, și care poartă leatul de 1903. Lipoveni lucrează la bisărica bezpopovților cu coperemîntul verde deschis. Lîngă o poartă, pe pămîntul uscat, bătut cu prund, al huditei, un cerc de Lipovencuțe cu rochii roșe fac, foarte harnice, o operație de gospodărie ce nu se înțelege. Doi Bulgari urîți vîntură o legătură, strigînd ascuțit : «calde popușoi». Un soldat în blusă murdară coboară dealul cu o sacă.

Centrul, cu Prefectura, Primăria și cele cîteva vile de pe coastă, e cu totul pustiū. Numai pe un trotuar trece măreț un domn tînăr, care trage cu

ochiul în dreapta, iar pe trotuarul din față calcă mărunt o cocoană elegantă care trage cu ochiul în stînga.

În stradele comerciale, după închiderea tirgului țeranilor, e odihnă. Negustorii staū în fața prăvăliilor, sau se închid la cîte un joc de table, pufnind ascuns cînd vine mușteriu. Iar cafenelele înșiră pe scaune unele lîngă altele căciuli bulgărești, căciuli mocănești, pălării țerănești, pălării orășenești, fesuri turcești, turbane tătărești și hainele corespunzătoare, într'o tărcată expoziție etnografică.

Trăsura care ne duce la Babadag străbate o lungă stradă, foarte curată, care e începutul șoselei ce leagă capitala de județ a Nordului cu capitala de județ a Sudului, Tulcea cu Constanța. Se văd cîteva clădiri publice: pare să fie unul din cartierele nouă.

El se mintuie lîngă o casarmă mică, unde păzesc soldați murdari, pe cînd alții se grămădesc la fereasta cîrciumei din față. Mai departe, cîni și cioare curăță lacom gunoaiele aruncate pe cîmp.

Șoseaua, trasă încă de pe vremea Turcilor și făcută numai supt Romîni, e de sigur cea mai bună din țară. Așternută cu piatră tare, neconținut cîrpită, măturată de cantonieri ce locuiesc în bune căsuțe de piatră, ea face să lunece ca pe asfalt roatele elegantei trăsuri de piață din Tulcea, pe care o conduce un Ardelean de loc din Sibiiu.

Întîmpinăm sau lăsăm în urmă cărucioare de lemn, — căci pe aici nu sînt carele încete, nici boii blînzî, precum nu sînt niçi fîntînile cu cumpănă ale vechilor noastre sate romănești. În ele se în-

ghesuiesc, împreună cu mărfuri de târg sau cu săculețe de grîu, Bulgari fâlcoși, cu barba aspră și ochii înfundați, Lipoveni cu barba blajină; abia descoperi cite un țeran de-aî noștri, care dă bună-ziua, privindu-te blînd.

Ținutul e făcut tot din movile mici, dintr'o nesfirșire de mărunte umflături ale scoarței lutoase. E un pustiu tulburat și răscolit: pe alocurea pare că ar fi o miriște cu firele slabe, rare; cîteva foi de porumb închircit se clatină jalnic în bătaia vîntului sălbatec, ce aleargă neoprit asupra cocoșelor de lut. Pajiștile sînt cu totul arse, și puținele turme și cirezî ce rătăcesc pe departe, nu-și află îndestularea. Pe marginea șanțurilor numai, flori albastre de scaiu răsar singuratece.

În dreapta, un sat se oploșește într'o adîncitură: abia se deosebesc puțini copaci mărunți, fațade albe, acopereminte de stuh. E Cataloiul, unde locuiesc alături Germani, Romîni, Bulgari, chiar Italieni, — se zice.

Ceas de ceas în singurătatea stearpă, unde învîlmășeala moviștelor pare că se repetă necontenit. Satul bulgăresc Ieni-Chioi, pe care-l străbate șoseaua, se arată foarte păcătos și innapoiat, cu casele-î spoite cu lut murdar, amestecat cu paie. Frumoasa șosea lucie e în această parte a Dobrogei încă drumul viitorului.

Se înserează. În stînga se fac, tocmai la margine, întinse lacuri albe, fără maluri. De-asupra lor se ridică luna, o lună plină roșie, fantastică, asemenea cu un balon aprins, plutind foarte aproape de pămînt. E o eclipsă, e un nor ce nu se vede? Un

inel de întunec străbate discul înflăcărat, apoi el se coboară rătezîndu-î arcul de jos: până ce, pe încetul, luna învinge, înălțîndu-se ușor în cerul albăstriu șters și limpezindu-și tot mai mult aurul. Și, în mersul iute al trăsuri, ea pare că se poartă pe vârful unui deal golaș, că se dezlipește de pe acest razim pentru a lumina liniștită, până ce pe urmă înalte maluri gălbii închid vederea și în dreapta și în stînga.

La capătul acestei strîmtoări e acel Babadag, care a avut un rol în istoria Dobrogei turcești. Întăiu, ca locul de îngropare al *santonului*, al sfîntului musulman Sultuc-dedè, spre mormîntul căruia călătoria hagiî din multe părți ale Islamului. Apoi ca popas al oștilor împărătești ce mergeau, în bulucuri învălmășite, spre Moldova, spre Polonia și căuta, după lungi drumuri prin pusti, răcoare și apă bună în această veselă *derè*, în această primitoare «vale verde». Mai târziu, în veacul al XVI-lea, ca reședință, bine locuită și falnic întărită, a unui Pașă, beglerbeg de armate, care poruncia de jos, de la Silistra, până hăt în sus, la malurile băltoase ale Niprului și avea înalta supraveghere asupra provinciilor nesigure ce erau țerile noastre. În războaiele ruso-turce din veacul al XVIII-lea, Babadagul era un punct de întîlnire, un arsenal de arme și muniții, un mare hambar de grîne. Însemnătatea aceasta a ținut până la 1830, de cînd a început decăderea, înceata putreziciune a cetății mîndre din vechile timpuri.

Acum, minunata șosea netedă trece printre șiraguri de vii, împrejmuite cu ziduri de piatră dobrogeană cenușie, foarte tare, cu fața ca metalul. Cînd

tufele pe care le-a înnegrit noaptea încetează, vezi frumoase locuinți, încunjurate de locuri goale, de curți fără verdeață. Cele mai multe copereminte sînt de oale, din acele oale dobrogene care la lumina zilei aŭ o blîndă culoare roșiatică și pe care le crestează dungî albe, în lung. Zidurile sînt făcute din *chirpiciu*, cărămida țerii, frămîntată cu paie și uscată la soare, fără a mai trece prin cup-tor; pe din afară însă, cele mai bune aŭ o pavăză de piatră; astfel se capătă locuințe foarte trainice, care nu țin însă rece în timp de iarnă. După vechea datină a Turcilor, cari socot că privirea străinului pîngărește casa, fereștile sînt strînse sus de tot, mai-mai supt coperemînt, de care le desparte o dungă albastră, ca o sprinceană. Prăvălii cu arcade se adună la un loc în cîteva puncte, alături cu clădiri nouă, care nu mai amintesc întru nimic trecutul.

Din acest trecut a rămas casa cu două rînduri și balcon de lemn a Caimacamului, din care Romîniî aŭ făcut subprefectură și locuință pentru subprefect, așternînd în față și o grădiniță. Am norocul să scap de hanul ce mă amenința și să fiu găzduit în odăile care aŭ văzut schimbîndu-se două stăpîniri cu înfățișarea așa de deosebită. Aŭ mai rămas cîteva case de Turci, cu chirpiciul nevăruit, cîteva bojdeuce vechi pe la margene. A rămas, în sfîrșit, pașnica moscheie, care apare, în lumina lunii, gîrbovă, cu toate reparațiile nepotrivite: copacii plîng în curtea pustie, cu poarta totdeauna deschisă, izvorul cu apă bună gîlgîie un veșnic cîntec limpede; mormîntul pătrat al «sfîntului», clădirea

goală, cu fereștile astupate, a fostului seminariu se încunjură de o taină tristă.

Iar în multe case ale târgușorului de astăzi stau Bulgarii veniți din coloniile basarabene: oameni tăcuți, ursuzi, strângători și bogați. În 1878, ei așteptau pe Ruși și au văzut cu ciudă pe Români, înaintea cărora au cutezat să scoată steagul străin al Țarului. Noi stăpînitori li-au luat cocioaba de biserică, dar puterea proprietății de pămînt și a banului nu se poate smulge prin măsuri de Stat, ci prin cumișenie și muncă.

*

Tîrguiala pentru trăsura până la Constanța începe. Birjarul din Tulcea a cerut încă 70, apoi încă 50 de lei; un Turc se împotrivește la toate sfaturile și îndemnurile și rămîne la cererea sa de 40; un biet găgăuț mărunțel, fricos, nervos, cu barba sură și fața gălbie, se învoiește cu 35 de lei. A doua zi ne așteaptă trăsura-î hodorogită cu trei cai, grași, blînzi, — și tembeli!

Întăiū mergem spre cetatea de la Ieni-Sale. Pe dealuri se adună niște nori grozavi, pe burdufurile cărora se răsucesc scame albe cu mare răpeziciune. Vîntul se ridică rece, și cel d'întăiū potop cade asupra povîrnișurilor galbene care îl așteaptă de șese săptămîni.

Pe lîngă spitalul frumos, cu pavilioane, poteca trece, despărțind pajiști mai verzi decît cele de până aici. Miriști rămase pe urma grînelor sărace. Satul se vede peste puțin, risipit într'o înfundătură.

E un sat românesc, dar în nimic, nici în ordinea

caselor, nici în clădirea lor, nici în împrejmuire, nici în port, nici în fețe nu recunoști neamul. În toate părțile sînt aruncate căsuțe de chirpiciu văruite numai în față, unde chenaruri cu albastru încunjură, ca singură podoabă, ferestrele mărunte. Marea biserică, înălțată după război, cu 20-30.000 de lei strînși «prin analoghie» de la acești sărmani locuitori, pare o clădire uriașă, în mijlocul locuințelor pitice. De supt ușile joase, din curțile pline de bordeie și coșere unse pe de-asupra cu lut, ies țeranii cu căciuli bulgărești, cu scurteice și cu poturi ca șalvari, femei îmbrăcate în cituri și linării murdare și legate urit la cap, pe care nevestele și-a tufliș și un fel de cauc mănăstiresc pe care-l acopere tulpanul. Fețele frumoase lipsesc cu totul: în pelița gălbăgioasă, ochii se uită neîncrezător și supărăcios.

Lămurirea acestor împrejurări o ai cînd știi că vezi Romîni din Basarabia, din Bugeacul unde se amestecă toate neamurile: de acolo au venit ei de mult, încă din «vremea Turcilor», odată cu Bulgarii, Lipovenii, Nemții și Rușii, și ei vor fi venit chiar cu aceste porturi și cu aceste obiceiuri de a zidi. Preotul, care e fiul altui preot din același sat, de și Săcelean din Ardeal, pare să fie dintre Săceleni strămutați și ei în partea de miazăzi, *colonisată*, a Basarabiei.

Țetatea stă în vîrfurile unui munticel care se mîntuie cu lespezii cenușii, galbi, roșietece. Pe această temelie firească sînt durate ziduri puternice, înalte, dar nu groase, din bolovanii de toată mărirea, prinși cu ciment de cel mai prost. Cea mai

BIBLIOTECA

mare parte din cingătoarea de piatră e dărăpănată, și până dăunăzi se lua de aici material pentru bojdeucile Turcilor. În partea care privește lacul Babadag și lacul Razim, mai depărtat — largi pînze de apă, despărțite acum de secetă, care se pierd în zare —, se mai înțelege ceva dintr'un turn. Altul, la intrare, a păstrat încă cele trei deschizături ale fereștilor ce se urmează în lung. După felul cum sînt alcătuite zidurile, după locul unde ele se înalță, după mărturiile scrise legate de numele Ieni-Salei (azi Ieni-Salà) se vede de o potrivă că n'avem a face nici cu o ruină antică, nici cu un castel bizantin din vremea lui Heracliu, cum s'a propus, ci cu o întăritură grosolană făcută de Turci la sfîrșitul veacului al XIV-lea, cînd ei veniră aici ca să înlocuiască stăpînirea bulgărească a unui Dobrotici și Ivanco și stăpînirea românească a lui Mircea Munteanul.

Printre miriștile și finețele, mai verzi, ale *derelezi*, ajungî la Visterna, alt sat românesc de felul Ieni-Salei, mai sărac încă decît acesta. Peste puțin, trăsura străbate cu greu potecile înguste ale pădurii Babadagului.

Pentru Dobrogea e o pădure, și se vorbește chiar cu teamă de furturile ce s'ar fi săvîrșind aici. Pentru noi, nu poate fi decît un crîng: copacii se ridică puțin de-asupra pămîntului, cu trunchiuri supțiri, strîmbe, ce se împleticesc între ele, împiedecînd vederea de a se întinde. Puțină iarbă uscată crește în umbra chirciturilor, în care vezi cu mirare foile glorioase ale stejarului. Puțină răcoare, tăcere deplină și lipsa oricărei taine.

După ce s'a mîntuit cu desişurile mărunte, te cobori la vale printre sămănături aproape cu totul stricate și mari întinderi goale. Vîntul puternic ce bate din stînga aduce un greoiu miros de putregaiu băltoș care-ți amortăște plămîni și-ți îngreuie capul.

În drumul cel mare spre Constanța, pe care-l ajungem acum, e înșiruit satul Canli-Bugeac, cu casele destul de proaste. Numele înseamnă «unghiu sîngeros», amintind astfel cine știe ce veche răz-bunare păgîină, și Nenițescu, care schimbuse toate numele de sate din județul său, voia să se zică în loc: Cantemirești, ceia ce, neapărat, n'a prins. La început au fost aici Turci, Tatarî, Cerchesi, apoi Bulgarii i-au înlocuit. Romîni ce au venit pe urmă, foști soldați, *Cojanî*, adecă săteni din șesul mun-tean, Mocaniî chiar, un element mai puternic, n'au putut pînă acum să-și cucerească un loc însemnat. Ei sînt puțini între mulți Bulgari, și cele opt hec-tare de la început ale lor, împreună cu ce au adaus ei pe urmă, nu se pot lupta cu moșioara întinsă a Bulgarului. «Ei sînt gospodari mai vechi», spune cu durere unul dintre Mocani. Se mai amestecă apoi și căsătoriile cu Bulgarce, care aduc zestre bună, și astfel rasa al căreia e Statul, părăsește în folosul celei supuse portul și chiar limba. Copiî vorbesc cum vorbește mama, iar hainele românești, fiind luate în rîs, sînt răpede înlocuite cu poturiî. Din partea lor, cu îndărătnicia lor minunată, care li slujește așa de mult, Bulgarii nu părăsesc nimic din datinele lor, și mi se aduce înnainte cazul unui ginere romîn care n'a putut lua fata pînă nu s'a îmbrăcat bulgărește pentru nuntă. În schimb, prin satele cu mai mulți Romîni, la Măcin, Bulgarii,

fiind însă foarte puțină, ar merge în cămașă albă mocânească.

Doi Evrei țin prăvălie la cele două capete ale satului: unul vinde ouă, prăjește pește pentru dînsul și se supără cînd îi ceri vin, căci doar el nu e cîrciumar! Cellalt vinde vin, e cîrciumar, dar spală paharele în tinicheaua cailor. Mîntuirea noastră e primarul, un Român din Buzău, care întinde masă în cancelaria lui și ne face astfel în stare să mergem mai departe.

Drumul se ridică puțin. Două sate la care nu ne oprim: Ciamurli și Hamangî, se urmează în șesul pe care nu măi plutesc acum mirosurile otrăvitoare ale bălților. De la Sarighiol în sus, un deal înalt se ridică, ducînd spre o culme pe care par că se razimă nori negri.

E o adevărată cetate de întunec, cu umflături ca ale turnurilor, cu dungî ca de streșini, o cetate mișcătoare, care înaintează, în bătaia neprevestită a unui vînt de ghiață.

O picătură cade, grea, rece. Abia ai simțit douătrei altele și apele se revarsă învierșunate, dese ca o singură pînză, pe cînd vîntul dezlănțuit întinde până în fundul tuturor zărilor aripa neagră a norului. Cu un pîrîit ca de prăbușire năprasnică, trăsnetele cad, lovind cu săgeata lor, într'o clipă desfășurată, pămîntul înneacă al coastelor pustii. Cio-bani prinși pe cîmp fug zăpăciți. Șivoaie sălbatece, negre de noroiu prin crăpăturile dealului, albe pe luciul șoselei, se răpăd în vale, în *dereaua*, care preface apele furtunii într'un rîu de cîteva zile.

Ne-am întors în sat. Romîni sînt în el numai doi capi de familie : preotul și învățătorul, dintre cari cel d'întăi se găsește de multă vreme în Dobrogea. Ceilalți sînt toți Bulgari, și acesta e cel mai bun sat bulgăresc ce am văzut (l-ar întrece însă Gargalicul-mic, ai cărui locuitori aș, spune Găgăuțul nostru, «jumătate județul Constanța»). Casele sînt în cea mai mare parte nouă și foarte bine clădite, acoperite cu oale dobrogene : «arhitectii» lor nu sînt țeranii chiar, ci «maistorii». Acești *maistori* sosesc odată cu vara din Bulgaria și se întorc odată cu frigul acolo, ducînd cu ei banii cîștigați de la săteni, de orice neam, ai Dobrogei. E o adevărată rușine că noi, «civilizații», nu li putem pune la îndămină meșteșugarii cari trebuie pentru clădit ; școala de meserii de la Babadag e nouă, făcută acum vre-o trei-patru ani, și nu știu dacă absolvenții ei, specializați în lemnărie ori în fierărie, sau în alt meșteșug anumit, vor fi în stare să facă singuri o casă întreagă sau să se întovărășească pentru aceasta, cerînd, firește, prețuri mici. Numai astfel «maistorii» de peste hotar n'ar mai fi o nevoie chiar pentru Romîni din aceste părți.

Curțile mari gem de coșere, de grajduri, de șuri, de adăposturi pentru vite, de căpițe de fîn ; podurile sînt încă pline de grîul anului trecut, care a fost bun, și aici nu e grija grozavă a foametei, a vînzării vitelor, a împrumuturilor ce înlănțuiesc pe o viață întreagă. Îmbrăcămintea e lucrată în casă, din lînă bună ; femeile poartă cămăși albe, pieptare și scurteice roșii-aprins. Fețele nu sînt greoaie, umfiate, galbene ca în alte sate bulgărești, ci rotunde, albe. Aș crede că acești Bulgari n'aș venit

din Basarabia, unde pare că toate rasele au decăzut.

O casă arde în capăt, atinsă de trăsnet. Dar norii sălbateci, rupti în fășii, plutesc nesiguri, fără putere, sau călătoresc în gloată mocnită, scăpărînd fulgere slabe, spre Marea. Vitele încep să iasă din curți, țeranii cu poturii sumeși băltăcăiesc prin noroiul nisipos, care se usucă văzînd cu ochii; șoseaua e curată, pe cînd rîul alb, de apă, și rîul negru, de tină, se azvîrl tot așa de deznădăjduite în canalul de adunare al *dereleș*. Aici nu e ca în țară, zice, peste cîteva ceasuri, la Cogealac, un Mocan: «apa nu stă locului, să rodească pămîntul, ci se strecură și piere fără folos».

Călătorim pe același drum: verdeața e peste tot locul mai vie; simți avîntul de viață ce s'a trezit într'însa; marginile șanțului, curățite de șivoaie, arată acum temelia lor, de puternică piatră verde. Dar Ținutul e și mai părăsit, mai gol: furtuna, noaptea a gonit turmele, cirezile, căruțele țeranești, drumeții singurateci. Din cerul fără lună întunerecul se lasă răpede asupra întinderilor înalte.

O potecă de pămînt negru pe care apele l-au făcut cleios, duce în noapte spre satele nemțești din dreapta șoselei. Tariverdi, care pomenește numele unui Turc de odinioară, e o adunătură strînsă de case foarte bune, cu o biserică mare de lemn și un han. Nu e nici-o lumină la ferești; un stol de copii ne arată cu degetul, strigînd ceva într'o nemțească stricată, din care nu se înțelege nimic.

Miriști și pajiști; un lan de porumb bunișor (e al unui proprietar din România, căci aici puțină

lume se hrănește cu mămăliga de toate zilele ; după Bulgari, Ruși și Nemți s'aū luat și Romîni, ajungînd mîncătorî de pîne).

Casele din Cogealac, mari, cu largi curți plantate, fac o aleie șoselei. Aleia duce la o piață, unde se află prăvălia, ținută de un Mocan, și Primăria, cu locuință pentru notar, stație pentru jandarmî și odaie de oaspeți, bunișoară.

Șatul a fost întemeiat de Turci : din ei aū rămas însă astăzi numai cițiva săraci în căsuțele cele mai depărtate. «Nemții», stăpîniî de astăzi, aū venit din Basarabia, unde făcuseră un stagiū printre Muscali, de la cari aū luat șăpcile și portul întreg, fără a-și pierde însă numele și limba, legea. Sînt oameni cam mîndri, bucuroși de cîntec — la acest ceas de noapte flăcăi cu cămăși roșii fac să se audă preludii de armonică —, mîncătorî de carne, fabricanți de șuncă, băutorî de vin ; li trebuie case bune cu mai multe odăi, mobile, dar la lucrul cîmpului ei nu se duc bucuroși — mi se spune — și vreaū mai bine să-și încerce banul ; cînd li se pare că el ar putea să rodească mai mult aiurea, pleacă lesne, cum n'ar face Bulgarul, Rusul și alt Romîn decît Mocanul iubitor de călătorii ; ajung pînă în America, încearcă alt cîștig, pierd, și peste cîtva timp Cogealacul îi vede din nou pe strada sa.

Alți Romîni decît Mocaniî nu sînt. Dintre aceștia unii mai umblă în hainele munteanului, pe cînd alții s'aū dat după Neamț. Petrec noaptea la un Mocan care locuiește într'o casă cumpărată de la Nemți. E un fost primar, om voinic și vioiū, bucuros de cei șese copii ai săi, în vrîstă de la 16—17 ani pînă la trei luni ; priceput la vorbă, el își des-

lușește rostul tuturor lucrurilor ce-l încunjură și, din ziarele ce-î cad în mână, știe și despre războiul asiatic, pe care-l judecă bine. Pentru oaspeți are două odăi bine mobilate, pe pereții cărora sînt atîrnate icoane rusești, polone, chipurile suveranilor, ale principilor și litografia după Ajdukiewicz, care înfățișează pe regele Carol comandînd la București defilarea înaintea Împăratului Francisc-Iosif.

*

A doua zi e Sîntă-Măria din August. Dar și pe drumulețul de lîngă vii și mai departe pe șosea e pustietate deplină. Cele cîteva sate, unele foarte înstărite: Gargalicul Bulgarilor, Caramuratul Romînilor, sînt ascunse undeva prin văile de la dreapta sau de la stînga. Catifeaua verde a dealurilor, pe care le tot suim, e sămănată cu lanuri bune de porumb; multe, foarte multe vite, — aici se ară și cu boii —, oi grase sînt răspîndite la pășune, supt paza ciobănașilor. Dar, altfel, nici o casă afară de cantoane, nici-un car, nici-un drumeț. Nori negri se adună în fund și la dreapta, amenințînd pustiul înverzit.

Cei 123 de kilometri cari despart Tulcea de Constanța sînt pe sfîrșite, cînd priveliștea se schimbă. De pe o culme se vede la dreapta, dincolo de apele unui lac, linia malului Constanței care taie marea fumuriu-albăstrie. Apoi în vale se zăresc case albe, copereminte roșii, zgîrieturi ale lutului lăsînd să se vadă stînca.

Un «han regal» într'o căsuță cu tavanul jos oferă ouă, cașcaval, fierturi, pepeni verzi, cari se vad de-acum înaintea cu movilele înaintea oricărui

Țigani turci din Dobrogea.

han și pe atâtea piețe de sat ; hangiul e un Grec. Îndată ce ai prins puteri la acest popas așteptat de multă vreme, te afli înaintea malului de piatră, hăcuit de cazmale, al satului Canară, unde e cariera Constanței. Neconținut găsești de acum înaintea copaci răzleți, locuințe mari și mici, ulițe de sat ; drumul e tot mai plin de căruțe tătărești, ducînd Nogai îmbrobodiți în turbane și Nogaice cu fața urită, fără vâlul pe care Islamul îl impune femeilor ; bărbații salută, ducînd ușor mîna la turban. Grupe de Turci pe jos, sprinteni în scurteicile lor, în pantalonii lor de lînă suptire, albăstrie, strînși pe glezne, în papucii lor ușori. Trec Bulgari cu fața încruntată, țeranii de-ai noștri se zăresc adesea în mulțime : județul Constanța și-a păstrat Turcii, el n'a primit cu grămada Bulgari bogați din Basarabia și locuitorii săi s'au strîns în chip amestecat, după împrejurările colonisării.

Îată Anadol-chioi, prefața turcească a Constanței. Marea se vede, împăcată după furtuna de ieri, pregătindu-se prin odihnă pentru luptele de mîne : luciul ei are colorile gingașe, de vioriū și albastru-slab, de roz, ale sidefului.

Orașul e plin de lume din împrejurimi, pe care a strîns-o sărbătoarea. Oaspeții bucureșteni au năpădit otelurile pline, ei ocupă trotoarele, călcînd rar, solemn, cu figuri de ocazie foarte caraghioase, cum îi place Romînului de la orașe să și le ia, de cîte ori poate ; trăsuri poartă în toate părțile ilustre personaje anonime.

Lîngă gară se clădesc două mari palate administrative, care dau o înfățișare bună acestui în-

ceput al orașului. Iar ce e la gara mărunțică a Constanței, ce încurcături, ce îmbrânceli, ce strigăte, ce silințe la casa de bilete, — cine ar putea să spuie!

*

Iarăși, Dobrogea de miazăzi, Dobrogea cea frumoasă desfășurată, cît treci de la Constanța la Cernavoda, mai tot ce cuprinde țara întreagă: cîmpiile, pădurile, dealurile rotunde, dealurile prăpăstuite, înălțimile de lut și de piatră, satele și târgușoarele. Cernavoda, la capăt, se vede foarte delicat, cu casele-î nouă, dintre care biserica stăpînirii românești privește cu despreț, pare că, din înălțimea ei la smerita moscheie, din vale, a învinșilor.

Apusul aruncă pe Dunărea largă scînteieri de armă oțelită.

Din vârful terasamentului, privești insula Borcea, de atîtea ori prada apelor crescute: smocuri de iarbă verde, de iarbă roșie sînt prinse pe pămîntul nisipos, rariști de salcii rotunde cuprind zările. Stații, dar nici un sat, nici-o casă, nici-un locuitor.

Cînd ai trecut brațul Borcei, scăzut acum, în valea mărgenită cu prăvălișuri de lut, ești în Bărgan, care începe decî chiar de la cel d'întăiu sat ialomițean, Feteștii. A plouat mult și aici, și va ploua, căci norii negri se gătesc de un nou potop tîrzielnic. Pajiștile aū prins iarăși putere și se îmbracă în verde tînăr, porumburile uscate, prin unele părți par că se întremează, arăturile sînt negre ca un cărbune; lacuri albe aū rămas prin adîncituri. De și satele sînt puține și departe de linie, care trece numai pe lîngă case sărace, sin-

guratece, de și e un pustiū și acesta, inima nu ți se mai strînge ca înaintea nemărgenirilor moarte din Dobrogea. Cîte un grup de țeranî, de sătence gătite, care rîd, amintesc veselia marii sărbătorî a lunii lui August, Sîntă-Măria.

26. În jurul Bucureștilor.

Mărcuța se află tocmai în fundul aleilor și curților închise ale casei de nebunî. Cum vii de la București, ți se înfățișează dărîmăturile de rugină ale zidurilor și vîrfurile turnurilor fără frumuseță.

Până la bisericuța de cărămidă străbați însă, — cu o jale care nu te poate împiedeca totuși de a rîde une ori, așa de ciudate sînt unele vorbe, așa de neașteptate sînt anumite mișcări, — mulțimea totdeauna neliniștită și mai plină de noutate, de originalitate, decît orice altă adunătură de oameni, a nebunilor. Oaspeții Mărcuții, «bolnavii», cum spun gardienii, cari arată oameni blînzi și miloși, samănă numai prin trista haină pe care o poartă; încolo, fiecare se depărtează în alt fel de omul care trăiește în tovărășie liberă cu semenii săi. O învățătoare țupăie ca o vrabie, mlădiindu-se pe șolduri; un ofițer palid comentează cu glas puternic și rar știrile despre războiul ruso-iapones pe care le culege din gazeta deschisă în bătaia vîntului: e mîndru pare că ar fi fost și el pe acolo. Chipuri pașnice, umile, zgribulite, fricoase trec șoptindu-ți că aū nevoie, o *neapărată* nevoie de cincî banî: ba unul cere *douăzeci și cincî* (mai puțin nu). Un biet băiat supus merge lîngă părinții lui bătrîni,

gîrboviți de vîrsta și de nenorocirea lor, cari împart cîte un gologan fiecărui tovarăș de boală al copilului lor (ofițerul refuză, ridicîndu-se elegant: «sărut mîna, Doamnă, eū primesc bani de acasă»). Un flăcău care s'a smintit fiindcă i s'a cerut de aî lui să învețe mai mult decît îl tăia capul șubred, merge neobosit, căutînd cu ochii lui aprinși de minie pe acela care l-a nenorocit. Ce falnic trece Ungurul care e incredințat că trăiește în India și că vînează lei și tigri: el înfruntă în treacăt pe supraveghetor pentru că obișnuiește a fierbe oamenii (el însă nu se va lăsa, o nu!). Un om cult, un scriitor se uită cu ochii îndobitociți, întreabă unde se află Regele și Regina și se plînge că în vacanța aceasta n'a putut merge nicăiri. De peste un zid răsună cîntecul de o patimă strașnică, sălbatec, ascuțit, care pare desprins cu silinți uriașe dintr'un gîtlej sîngerat, al unei femei care se întoarce neconținut asupra aceluiași șir de sunete. Iar o bătrînă, dintr'o familie de moșieri, stă într'un colț, adîncită 'n gînduri negre; apoi se ceartă, batjocurește, se face a lovi, a arunca pietre; ea se ridică în sfîrșit ca o fiară ce stă să se răpeadă, și peste o clipă ea joacă zimbînd cancanul înaintea ofițerului care o privește desprețuitor; încă o clipă și păru-î, despletit în șuvițe albe, flutură într'o curte între nebuni ce fug speriați, pe cînd pumnii ei strînși bat pieptul galben, dezgolit.

Abia se deschide poarta din zidul nalt de cărămidă tare, și ajungî în curtea bisericii. Clădirea e veche, fiind făcută întăiū cu cîțiva anî înaintea de Mihaî Viteazul, din evlavia aceluî Logofăt Dan, în casa căruia aū fost uciși la 1594 Turcii din Bucu-

rești de către oștile răzбunătoare ale Voevodului răscoalei. Pe atunci ea era numai mănăstirea Logofătului Dan; în vremea lui Brîncoveanu, la vreo sută de ani de la întemeiere, o coboritoare a ctitorului, fata Armașului Marcu (sau Mărcuță), Vișana, a cheltuit pentru înnoirea zidirii. Dar, dacă de atunci vin cele două rînduri de ocnițe, stîlpușorii rotunzi de cărămidă cari intră în făptura lor și tot planul cu abside octogonale, — pridvorul cu doi stîlpi, zugrăveala, întăia clopotniță, cadrele frumos sculptate ale ușilor și fereștilor pornesc de la altă înnoire, supt Grigore Matei Ghica, un mare ziditor de clădiri sfinte, ctitorul Frumoasei și al Pantelimonului, lîngă cele două Capitale. Chipul Domnului, al Doamnei Zoița, ale celor cinci copii se văd făcute în biserică, la dreapta, de un foarte bun meșter, care a dat o înfățișare dulce fețelor cumiņi ale beizadelelor. Peste vre-o patruzeci de ani, Alexandru Ipsilanti, alt Domn bun din vremurile rele, înnălță și mai sus turnul și dură zidul din lăuntru, paralel cu zidul de împrejmuire, și pentru aceasta păretele din stînga al bisericii poartă chipul său și al Doamnei Ecaterina. Din timpuri mai nouă vine tencuiala groasă, spoiala trandafirie care s'a așternut peste vechea cărămidă, precum și turnulețul de lemn de pe coperiș. Iar din vremea noastră este ruina care jupoaie și năruie acuma toate.

*

Pantelimonul a fost totdeauna o clădire de gospodărie bună, de milostivă alinare a suferințelor; sfîntul tutelar, harnicul și blîndul doftor fără ar-

ginti a ocrotit bine zidirile ce i s'au închinat de un Domn evlavios.

Odată fusese aici numai o umflătură a pământului din marele șes băltoș cu drumuri mocirloase sau prăfuite. Grigore Matei Ghica făcu să se ivească toată frumuseța de astăzi, ca printr'o năprasnică minune.

De la el vine parcul ca o pădurice, care urcă dealul, străbătut de alei și de cărări, de drum pentru trăsuri și sămănat cu foișoare vechi și nouă, cu semne zămintitoare și cruci. De-asupra, oglinzindu-se în heleșteul care nu lipsește mai de la nici-una din mănăstirile acestui Ținut, zidurile de vechi castel, multe, înalte, impunătoare, în care e așezat astăzi unul din cele mai curate, mai luxoase spitale din milostiva Românie. Treci printr'un mare turn înalt și împodobit, în gustul, cam fiștichiu, al veacului al XVIII-lea, și acum vezi biserica. Reparațiile nu-î vor fi schimbat mult întâia înfățișare, care e foarte simplă: pereți puțin înalți, cari se taie în unghiuri drepte. Frumuseța o găsești însă, pe de o parte, în minunatul pridvor boltit în toate părțile, printre stâlpii suptiri cu capitule săpate, lăsând lumina să bată asupra strălucitei uși de piatră, frumos lucrată, care nu-și are pârchea. Ușa de lemn sculptat, cu bourul Moldovei și vulturul împărătesc, e vrednică de acest cadru. Innăuntru două morminte domnești pironesc luarea-aminte: o lespede de marmură împodobită, pe un înalt postament cuprinde laudele în stihuri ale lui Grigore Ghica, ale cărui rămășițe se odihnesc aici, împreună cu ale Doamnei sale, Zoița, moartă nouă ani după «iubitul» ei soț. Iar un urmaș al lui, Alexandru-

Vodă, Domnul de pe vremea Regulamentului Organic, Caimacamul d'innaintea Unirii, e astrucat în față, în sicriul răzimat pe vulturi cu aripile desfășurate, de-asupra căruia stă, ca pecete; coroana și mantia domnească cade în falduri grei ai marmorei de Carrara.

*

De la Cernica o largă șosea (șoseaua Brăilei), printre arături proaspete și pajiști pe care ploile de o săptămână întreagă au trezit, după seceta îndelungată, un verde nou, tînăr și vesel ca acela din April ce se trezește. În zarea vînată se zăresc copaci răzleți.

Apoi altă șosea, mai îngustă, se desface «la maici», adecă spre mănăstirea *Paserea*. În curînd, ești prins de pădure, înaltă, deasă, cu trunchiurile tinere strînse unul lîngă altul, ca trestiile bălților. La capăt, un sătuleț cu casele foarte păcătoase, strîmbe, joase, goale; o crîsmă unde benchetuiesc niște cărauși foarte dîrji, pe cari-i așteaptă care cu scînduri. Apoi mănăstirea se vede răsărînd din pădurea nouă, cu turnurile ei roșii, verzi, albăstrii-sure.

E o zidire de tot nouă, întemeiată de evlavioși călugări de la Cernica, în zilele de strălucire ale marii mănăstiri vecine. Nu e nimic frumos în stil, dar cuprinsul e larg supt boltirile înalte, și icoane strălucitoare de argint nou, sămănite cu pietre scumpe, se văd în toate părțile. Un cimitir curat cuprinde cîteva monumente costisitoare ale morților bogați aduși din București, de unde vine zilnic aproape atîta lume pentru a petrece cu mai multă

saă mai puțină cuviință — ceia ce maicele arată că nu pot împiedeca, așa fiind datina.

Ce întors de strălucită taină! Soarele a căzut peste hotarele zării, lăsînd în urmă capetele man-tiei sale de trandafir, viorele și aur șters, care atîrnă încă multă vreme în văzduhul umezit de ploî și măturat de vîntul furtunos. Arăturile sînt negre ca miezul nopții, și imașurile de un verde untdelemnîu se întunecă treptat, cu drumeți ca umbrele, cu turme ce trec tăcute, cu mișcări line ca ale spicelor supt adiere. Crengile arborilor taie cerul cu aspre dungî cernite.

Și, pe șoseaua care nu se liniștește, trec spre București Olteni cu coșurile pline de struguri, băietani obosiți, moșnegî ce pipăie calea cu toiegele, căruțe de măcelari ce duc porci zvîrliți pe scînduri și vite ale căror gituri atîrnă, harabale cu bețivi, velocipediști ce se opresc la restaurantele cu cîte două rînduri din marginea șoselei, trăsuri de piață întorcîndu-se grăbit cu oarecare frică printre toată această mulțime de Țigani, de Sîrbi (adecă Bulgari) și de orășeni rău năraviți. Frumoasele sate cu copereminte roșii nu se mai deosebesc, dar Pantelimonul negru e încins de brîul luminilor electrice. Mai departe, prin drumul fără felinare al șoselei, cu căsuțele urîte încă luminate și pline de zarvă, prin stradele bune și cele rele, prin nesfirșita piață a Oborului cu rămășițele de paie ale ultimului tîrg și scheletele de chioșcuri ale Moșilor, ajungî în București de lumină și zgomot ai centrului european.

27. Într'o zi de April spre Căldărușani. Snagovul. Țigăneștii.

Bucureștii se mîntuie prin drumuri bune între case rele. Sînt mahalalele-șosele, care înșiră locuinți sărace, sprijinite strîmb în stîlpi gîrbovi, bojdeuce ce se chiorcoșează la soare prin ferestruici tulburi, ca niște pisici bătrîne. Astfel e și șoseaua Colintina.

Ea aleargă dreaptă înnainte, tăind un șes cu mîdîlci de movile, asupra căruia April a zvîrlit acum mantia-i de rege tînăr, numai în catifea verde și în flori albe. Apoi șiragul de căsuțe e alcătuit tot mai rar, pînă ce singură dunga cenușie a drumului desparte nemărgenirea cîmpiei învălurate.

În stînga se văd acum două grupe de arbori și de clădiri în jurul a două biserici. Biserica d'întăiu e veche și o împrejmuiește un zid de cărămidă ce se risipește pe încetul. Aici, de o parte și de alta a șoselei, pămîntul e mai frămîntat decît aiurea. El pare făcut pentru ascuțitorii viclene, pentru răpeziri prăpăstuite asupra dușmanului. Și cu adevărat o luptă s'a desfășurat acum aproape patru sute de ani, în Octombrie 1632. Matei Basarab, Domn nou, ridicat pe scutul unei răscoale, era între Dușești și mănăstirea lui Mărcuță sau a Mărcuții. Dușmanul său, Radu-Vodă, Domn legiuit, cu tuiuri de la Împăratul turcesc, își așezase tabăra între Obilești și această Mărcuță, căreia i se zicea atunci mănăstirea lui Dan, Vistierul lui Mihaï Viteazul. Lupta s'a dat lîngă Plumbuita. Matei, pe care-l doria țara, învinse pe aceste locuri, a căror verdeață

palidă de toamnă a fost smăltată cu floarea neagră a singelui.

Astăzi clopotnițele scînteie vesel supt focul vioiū al soarelui de dimineață, cirezī străbat în fund pășiunea grasă și din adîncul crengilor care adăpostesc pe cîntăreți se înalță cîntece pentru lupta de jubire prin care se ține lumea. Ce puțin e pentru atotputernicia naturii o vărsare de sînge ca aceasta, care ține două zile și se încheie, lăsînd numai gropile proaspete până la cea d'întăiū țîșnire de iarbă și hoiturī uitate pentru corbiū unei singure ierne!

Am ieșit de mult din București, dar amintirile lui se văd încă ici și colo. În mijlocul cîmpului, o foarte frumoasă biserică tînjește singură fără preoți, fără poporenī. Un cutezător din timpurile de beție a goanei după cîștig a socotit că până aici va pătrunde Capitala în revărsările ei de mlaștină neorînduită. A pus decī pe un arhitect priceput să înalțe o clădire ca aceasta, care ar împodobi orice colț bucureștean. Dar veni clipa de sărăcie și timpurile de înfrînare și biserica rămase singură. Vizitiul măi vorbește de un meșter evreū care ar fi căzut de pe coperemînt și ar fi murit pe lespezile clădirii sfinte, profanînd-o. De aceia s'ar fi oprit slujba pe nu știū cîți ani. Ei vor trece însă, și viața nu se va deștepta în această ruină nouă-nouță, — sentinelă pierdută către Bucureștii unui viitor care nu va sosi poate nicī-odată.

În dreapta și în stînga se înalță păduri, tivind margenea, sprijinind în vîrfurile lor învîlmășite marea întindere de albastru zimbitor.

Două sate în cale: Vărăști și Moara-Săracă; că-

sutele gospodărești se înșiră albe în mijlocul curții încunjurate cu garduri de nuiele. Pe un ogor, mulțimea se strânge în jurul prapurilor ce se ridică în cerul albastru al dimineții. E slujba pentru roada cîmpului : binecuvîntarea ogoarelor.

Într'un loc pădurile par a se atinge, împrejuind cu totul zările. Cîmpia se prăvale la dreapta într'o «căldare», o «căldărușă», în care izvoare puternice aū întins o pînză de apă ce se reînnoiește, sorbită de-asupra de soare. Lacul se înfundă în malurile înalte, înfige în ele mici golfuri ascuțite: din loc în loc, ostroave mărunțele își arată țepii de rogoz și ierburi înalte: li se zice *cociocurî*, și în desigurile lor se prind peștii ce fac ici și colo vîrtejuri luminoase cînd se zbat de bucurie în apă călduță. Luntrași cu comănace și haine de șaiac cafeniu, vîslesc în vechi bărci dintr'un singur lemn, înguste, scorojite și brăzdate de adînci tăieturi de bătrîneță.

Părinții pescari, cari urmează pilda lui Petru Apostolul în luntri care nu sînt mai bune decît ale ucenicului credincios al Mîntuitorului, vin de la frumoasa mănăstire, care se desfășură mîndră în față. Pe fondul de păduri dese și înalte pe care le-a cruțat pînă acum vremea noastră de speculă fără muștrări de cuget, se desfac zidurile înălțate de Matei Basarab și turnurile de lemn de la trei biserici.

Intri prin livada catifelată, sămănată cu flori galbene rășchirate în raze, cu măciulii de puf înstelat care zboară la flecare pas și atîrnă scînteietor în aier, cu frunze cărnose ce se desfac albe din merii în floare. O turmă paște, într'o neconținută clătinațură moale a blănilor sure și negre, pe cînd

măgarii care o întovărășesc în rătăcirii, măgari groși, buhoși, foarte neșesălați, smulg lacomi iarba vinjoasă. Un cioban cu comănac, închircit și cu mutra îndobitocită, se lasă în genunchi, făcînd cruci și mătănii înaintea egumenului de la Căldărușani, care ni arată îngustul pămînt pe care-l stăpînește astăzi după secularizare mănăstirea lui Radu Mihnea și a lui Matei Basarab, care s'a hrănit odinioară din rodul a «patruzeci de moși».

Biserica de la Cocioc și biserica din cimitir sînt nouă. Biserica mănăstirii e prefăcută de iznoavă, în 1838, cu geamlîcuri în față și sfinți simandicoși, cum nu-î știa vechea zugrăveală religioasă. Dreasă după gustul timpurilor noastre e și bolnița, din care răsare cîte un moș bătrîn care-și mișcă abia picioarele în mijlocul bucuriei primăverei ce se vâdește în lumină și cîntece. Din vremile Regulamentului Organic sînt, așa cum se văd astăzi, și casa starețului și casa de oaspeți și atîtea case particulare, ale călugărilor înstăriți. În aceia din margene stă, cînd nu-și mîngîie, călătorind, ambiția rînită fără de leac, vestitul fost Mitropolit Primat Ghenadie. Mitropolitul Iosif a stat la stareție în timpul cînd Ghenadie se afla în Scaunul păstoresc din Dealul Mitropoliei. Un alt Mitropolit a stătut aici, atunci cînd el era numai smeritul diacon Grigorie, fiind totuși una din luminile Bisericii românești, și la Cocioc se arată clădirea ruinată unde prin ostenele lui se tipăriau cărți prin anii 1820. O amintire încă, pe care o lasă vremea noastră, — și aceasta e o amintire frumoasă — este, supt coperișul de tablă al unei fîntîni, o pînză de Nicolae Grigorescu. Atunci cînd el era un tinerel

zugrav de icoane de șeptesprezece ani, mîna sa, pe care n'o călăuzise nici învățătura, nici sfaturile, a înfățișat cu o deplină siguranță, în preajma sfinților stilciți ai bizantinismului corcit de dăunăzi, scena Izvorului Tămăduirii: Maica Domnului de sus, sfinții de lingă dînsa, cutare chip de Împărat bătrîn sau de femeie prezic un maestru.

Vechimea trăiește în zidurile de apărare și de locuință care ascundeau biserica de la început. Un mare turn ca acela de la biserica din Cîmpulung păzește spre București: în el vor fi fost de atîtea ori străjeri la apropiarea Turcilor sau în timpuri cînd se mișcau hoții în aceste păduri care sînt cele vestite ale Vlăsiei. De la el pornește clădirea, cu două caturi: cel de jos are arcade de piatră, cel de sus își sprijină arcurile pe bețișoare înnegrite ca în cerdacele de de mult.

Erau odată cinci sute de călugări aici, și dincolo de gratiile de fier ale ferestrelor trăia o viață de adevărată credință, de adevărată muștrare a cugețului și une ori de adevărată muncă a minții, căci aice, de pe la 1780 înnainte, cînd Căldărușanii s'aũ îndreptat după povețele lui Paisie Rusul, reformatorul din Moldova, s'aũ scris și s'aũ tălmăcit, de Macarie și de alții, multe cărți, din limbă felurite. Acum vre-o patruzeci de bieți călugări nevolnici, și unii dintre dînșii dezgustători de murdari, rătăcesc prin întunerecul încăperilor goale, avînd de tovarăși cîni flămînzî, Țiganî vagabonzî și pisici sălbătăcite. Ei merg și acum la slujba de zi și la cea de noapte, dar gîndul lor fuge la gazetele din București mai mult decît la ceasloave. Marea clădire care cuprindea pe frați la masa lor îm-

Laenl Snagovuluł.

preună, e pustie. Adevărata viață e aceia a rîndu-
nelor negre care-și aû cuiburile supt arcade și
taie văzduhul, neprecurmat, cu trupurile lor sup-
țiratece și cu strigătele lor ascuțite.

*

Drumul spre *Țigănești* trece prin marea comună
Lipia-Bojdanî, vestită prin răzvrătiri. Locuitorii,
împrăștiați prin mai multe sate, sînt atîția cîți ar
face cinste cutăruî oraș de provincie; numărul lor
n'ar fi mai mic decît 10.000. Între gospodării, multe
înfățișează o căsuță în mijlocul buruienii care crește
an de an de la sine și nu folosește nimăruî. Ici și
colo însă, pămîntul e lucrat pentru sămănături. Mai
pretutindene e o bună orînduială curată. Locuitorii
ce staû în cerdacul primăriei, arată, așa cum li-a
mers vestea, hotărîți și dîrzi.

Ceva mai departe, un pod peste o gîrlită duce
la un adevărat colț de raiu, flori, pomi roditori,
stupi și o casă de țară acoperită cu șovar, peste
păreții de pămînt ai căreia, mai înnalți decît de
obiceiû și mai încăpători, se cațără sfîrcurile verzi
ale zorelelor. Din dumbrăvile apropiate răsună cîn-
tări, calde ca soarele de amiază, și zborul harnic
al albinelor e risipit pretutindene. Un funcționar
bucureștean la pensie a întemeiat această oază de
civilizație foarte înaintată, de care se depărtează
încă prea mult casele satului vecin. Prin locuri
ca acestea se face bogăția care înfrumusețează și
duce înnainte țara.

Nu trece multă vreme și vederea se deschide
asupra unui lac, pe care păduri vechi îl mărginesc
de o parte. Apele de oțel albăstriu se înfoară de

vînt, prelingînd malul buruienos al unui ostrov rotund. Din el se ridică, printre cărămizi și pietre risipite de mîna vremii ce se joacă cu clădirile trecătoare ale oamenilor, un turn puternic, pe care anii l-au scrijelat adînc cu dungî de ruină. Dintre aceleași dărîmături se ivește armonioasă și clară o biserică. E mică, precum sînt mici toate clădirile sfinte ale vechimii noastre, menită să strîngă la un loc pe credincioșii unui saț sau ai unei singure mahalale puțin locuite. Aceasta a fost biserică de mănăstire, și călugării vor fi încăput numai bine în cuprinsul ei întunecat, care miroase acum a muced și mort, a țărînă și a mormînt. La început forma era o cruce, al cărui mîner îl alcătua un pridvor cu stîlpî rotunzi; un singur turn se ridica înaintea punctului unde se umflă în dreapta și în stînga absidele căptușite cu strane. Podoaba o făceau două rînduri de ocnițe: cele de jos, lunguiețe, întregi, cele de sus în arce; în turn, ele mergeau de sus până jos, coprinzînd în boltirea lor ferestruicele înguste, ca niște mari sprincene încondeiate deasupra unor ochi mărunți.

Cine a fost ctitorul, nu se poate spune, dar de sigur că el a fost un om din veacul al XV-lea, care în Țara-Românească, ca și în Moldova, a dat operele de arhitectură religioase cele mai frumoase în spațiul cel mai mic, și fără îndoială și lucrurile cele mai originale ale meșteșugului clădirii la Romîni. Piatra de pomenire a întemeietorului a căzut, s'a distrus, dacă nu va fi zidită undeva în încărcăturile reparațiilor de mai târziu¹. Cronica țerii scrie

¹ Acum s'a găsit o piatră; ea trebuie să fi fost pusă în amintirea reparației de Brîncoveanu.

însă așa : «Vlad-Vodă Țepeș, Acesta a făcut cetatea de la Poienari și a făcut sfânta mănăstire de la Snagov». Țepeș a putut fi ctitor aici ca și Matei Basarab la Căldărușani, ducînd mai departe ceia ce altul începuse : căci mănăstirea capătă daruri încă de la înaintașul său Dan fiul lui Mircea. Ziditorul cel vechiu pare a fi un boier Vintilă, încă supt Mircea. Locul era bun și pentru apărare, cînd

Snagovul.

se ridicau podurile și năvălitorii fără luntri, după fuga pescarilor mănăstirii, se găsiau înaintea zidurilor înalte și groase pe piatra cărora se linciuiau apele line, cu funduri adînci și mîloase. Poate că aici s'aû adăpostit boieroaicele și copiii cînd Sultanul Mohammed al II-lea însuși a venit să vadă ce viteji cresc pe acest pămînt sălbatec.

Dacă Țepeș a stat aici, și sîngele a trebuit să curgă, sîngele care era pentru sufletul acesta tiran

ca un vechiū vin ce încălzește inima și iutește mersul gîndurilor. Așezată lingă București, mănăstirea a primit din cînd în cînd trupuri de boieri mari, fiind socotită ca un loc de îngropare ales. Astfel se odihniră aici pe rînd, cu ajutorul călailor lui Mircea Ciobanul și lui Alexandru fiul acestuia, toți fiii lui Dragomir Postelnicul și ai soției lui Marga. După uciderea celui d'intăiū, mama cuprinsă de durere părăsi plăcerile zădarnice ale lumii și îmbracă veșnicul doliu al călugăriei, numindu-se de-acum înainte monachia Eufrosina. Ea se îngriji ca fiecare dintre copiii ei iubiți să fie acoperit după datină cu o piatră frumos săpată, în care i se pomenia fără nici-un fel de plîngere chipul morții. Apoi cîndva — căci pe groapa ei n'a lăsat să i se însemne clipa plecării către ai săi, pe cari-i doria de mult —, bătrîna călugăriță muri zîmbind, căci i se va fi părut că zărește prin negurile sfîrșitului omenesc strălucirea întîlnirii voioase cu fiii cosiți în tinereța lor plină de îndrăzneală. Ea se culcă la picioarele celor patru morți tineri, ca o slugă care e gata să se deștepte și să ajute pe acel ce suferă, și lespedea ei suptire, îngustă pomenește numai că acolo se odihnește în sfîrșit o «mamă plină de durere până la moarte», o mamă ai cărei patru fii aū fost tăiați, și o călugăriță.

Cîteva zile după uciderea Turcilor din București, Mîhai Viteazul îmbogăți și el cu un trup descăpăținat gropnița Snagovului. Oamenii domnești aduseră la mănăstire rămășițele sîngerate ale lui Dima, fost Stolnic supt Ștefan-Vodă Surdul și trădător față de Domnul cel nou.

Apoi liniște se făcu în țară, și mănăstirea nu mai

primi astfel de daruri domnești. Ea îmbătrînise puțin, din timpurile lui Mircea până în acelea ale lui Matei Basarab, care-î dădu o rivală în Căldărușani, ce fusese până atunci numai un schit în mijlocul șesului. Clădirea tragică a lui Țepeș și a lui Mircea Ciobanul, mîndra mănăstire domnească, pentru care se culesese dijma pe atîtea moșii și se pusese de o parte banii vămii de la Prahova și vămii din Brăila, văzu trecînd aiurea norocul ocrotirii și al daniilor.

Veni însă o zi cînd Snagovul, care primise pe morții ce căzuseră aiurea de urgia domnească, fu însăși lăcașul unui omor din porunca stăpînitorului. Grigore-Vodă Ghica bănuia pe Postelnicul Constantin Cantacuzino, om bătrîn de vre-o șeptezeci de ani, vestit de bogat, de învățat și de bun, că-î sapă Domnia. Dorobanții veniră noaptea de-l ridicară din așternut, într'o Sîmbătă spre Duminecă. Un rădvan duse pe prins între arme la Snagov, unde luntrea mănăstirii îl primi pentru a-l trece spre moarte. Moșneagul ascultă a doua zi liturghia căzut în genunchi ca unul ce știa pe ce drum se află și ce aproape-î este sosirea. El își mărturisi păcatele și primi împărtășania înaintea altarului care e pătat astăzi de praful dărimăturilor. Acolo unde astăzi florile galbene bogate în raze se bucură de fericirea primăverii calde, se ridică zidurile în care călugării își aveau chiliile, iar oaspeții odăi de primire de care-și aduceau aminte cu recunoștință. Ele închideau o curte pietruită în care se află cele două biserițe ale Bună-Vestirii și Adormirii Maicii Domnului, precum și trapezăria. Cînd se făcu sara, în apropierea cinei, la care el

nu mai era să ia parte, Marele-Postelnic fu zugrumat de un stîlp, la 20 Decembre 1662: ștreangul se strînse și albul cap căzu pe piept, pe cînd clopotele din turnurî sunău rugăciunile morților.

Sicriul fu așezat în biserică supt lespezile căreia

Biserica din Snagov.

se odihniau jertfele Domnilor celor vechi, trădătorii din alte timpuri și cei ce muriseră de jalea morții lor. O fată de Domn, Ilinca, soția bătrînă a bătrînului Postelnic, și toți fiii ei, șese la număr, căpătară voia să-și ia mortul. În acest loc îngust

aū stat ei cîteși șese, lîngă tatăl culcat pe perna somnului fără tulburare și lîngă maica, plecată în genuche. Îi vezi pare că, stînd pe lespezi, de-asupra oaselor fără capete: Drăghici, menit morții de ciumă, Șerban, care era să fie Domn și să moară tînăr, cu bănuiele de otrăvire, Constantin, care era să fie și el zugrumat, la cele Șapte Turnuri din Constantinopol, Mihaï, al cărui cap ușuratec va cădea în Adrianopol, de aceeași urgie turcească, Matei și Iordachi, cari fură culeși încă în floare, de o moarte bună, care zîmbește tinerilor ca o iubită. Și luntri trec acum pe lac, ducînd spre malul de sus, către Ploiești, către mănăstirea Mărgineni, sicriul acoperit cu stofe scumpe și alaiul de îngropare.

Cîte nu se schimbă înaintea zidurilor neînțelegătoare! Încă treizeci de ani, și Snagovul cernit de atîtea amintiri e acum un roiū de hărnicie albă. Un străin a venit de departe, de foarte departe, unde stînci spintecă pămîntul și se azvîrl izvoare despletite, cu țândări de piatră în apa lor neună, unde nu sînt zări întinse, de verde dulce și aur curat supt cerul albastru, unde lacul nu se zbate de mulțămire între trestiile înnalte. Antim din Ivir era un meșter de predică, un meșter de scrisoare, un meșter de tipar, un meșter de zugrăveală, un suflet curat și o voință neobosită. Constantin Brîncoveanu, acel Domn strălucit prin binefacerile sale, l-a primit ca pe un Trimes ceresc, și i-a dat în mîni Snagovul. Totul se schimbă în cuprinsul și între hotarele mănăstirii: pămîntul dădu mai mult, oamenii își făcură mai deplin datoria, iar, mai bine decît toți, Antim însuși. În chi-

liile sale, buchile frumoase, zugrăvite și turnate de dînsul, se așezară în tipare și însemnară pe hîrtie cărți pentru slujbă, cărți pentru îndreptarea vieții. Uite acolo unde se soarește șopîrla verde peste cărămizile calde, va fi stat adese ori într'un jilt, căruia tot el îi va fi adaus săpături alese, părintele, privind apusul răsfrînt în apa liniștită. Cina s'a mîntuit, călugării închiși în chilii se pregătesc de odihna care va fi prea răpede întreruptă de slujba tainică a miezului nopții; argații mîna pe malul din față vitele ce se întorc la adăpost, cu un prelung ragăt de chemare; chiuiturile lor își răspund de la o cărare la alta. Printre sălcii se ridică fumul abastru al mămăligii de sară și un caval răsună de la stîină. Soarele a trecut de pragul care pentru noi e noaptea, și razele lui din urmă, roșii în cer, se îndulcesc trandafirii în apa lacului pașnic. Antim privește cu ochi umezi această frumuseță care-î prinde sufletul întreg, sufletul lui de poet, cu multe răsunete; el se ridică și face semnul crucii spre mulțămire și binecuvîntare.

Antim ajunsese Mitropolit și luă cu dînsul zilele cele bune ale Snagovului. Și această străveche mănăstire ajunsese pe mîna călugărilor greci. Locuitorii ei se împutînară, fiindcă hrana lor nu trebuia să împutîneze veniturile Locurilor Sfinte; chiliile se ruinară, biserica tot așa, pînă ce se repară într'un chip care e o batjocură, puindu-se zid ordinar între coloanele rotunde, de cărămidă aparentă, ale pridvorului și cocoțîndu-se un turn nepotrivit pe lîngă singurul care trebuie să fie, după canonul neschimbat al frumuseții.

Acea fiică bună a stoarcerii prin călugării greci

care a fost secularizarea, duse lucrul mai departe. În locul hoțului în mantie de archiereu, venit ca să simtă plăcerile pîntecelui și mulțămirea grămezilor de aur, veni acum hoțul în uniformă de pușcăriăș, închis ca să-și ispășească păcatele printr'un traiu de pedeapsă. Un pod mișcător uni malurile pentru nevoile închisorii: odată el lăsă în adîncuri un convoiu întreg din ei, pe care lanțurile-l traseră la fund: crucea de lemn de pe malul din față arată unde stău, iertați acum, cei pe cari oamenii, cari nu pot ierta, îi pedepsiseră. Biserica mai cuprindea odoarele vechi: ele aū fost luate însă cînd ruina amenința să se surpe asupra preotului și credincioșilor. Zidurile din prejur avură o soartă și mai rea, închisoarea se strămută aiurea, și clădirea pe care ea o pîngărise se dădu la pămînt. Reparația Snagovului s'a făcut dăunăzi de așezămîntul nou al Casei Bisericii: înlăuntru și pe lături însă pustietatea, care moștenește pe toți, n'a fost încă scoasă din drepturile ei.

Satul Snagov făcea parte odinioară din stăpînirile întinse ale mănăstirii: astăzi locuitorii lui se hrănesc greu din munca pescuitului, la care li s'aū alipit de cîtva timp și Lipoveni, aduși de la gurile Dunării, oaspeți nu tocmai iubiți pentru acei ce din neam în neam aū vînat balta aici. Ca și lacul din Căldărușani, și acesta ascunde pești de mai multe feluri și raci foarte gustoși, cari, în partea locului, se mînîncă, nu numai fierți, ci și fripți, puindu-li-se spinarea pe grătar. Lacul e, ca toată vechea moșie snagoveană, a Statului și e căutat în antreprisă.

*

Îndată ești în șoseaua ce duce la *Țigănești*. Satul, foarte mare și risipit, se vede după puțină vreme pe largul șes verde, în care grîiele acum, în April, încep a unduia mătăsos.

Înaintea noastră vine alergînd, ca la un atac, o ceată de soldați în haine de vară, fără arme și cu bidoanele de tinichea în mînă: ei se îndreaptă spre puțul cu cumpănă, de al cărui lanț de fier atîrnă donița ce se scoboară în adînc. Alte grupuri ostășești sînt risipite pe șosea. În curți se văd piramide de arme. Cîte un *leat* pașnic stă pe prispă între moșnegii casei, cari-î erau străini pînă acum zece minute, și vorbește cu ei cum ar vorbi cu taică-său și maică-sa de acasă. Alții ajută la focurile care pîlpiiie în groapă, supt cazanul în care fierbe mămăliga pentru unul mai mult, un Român, un frate și, zic cei de-acasă, cu milă, un soldat. Lîngă un gard de nuiele, un chipeș ofițer blond înnoadă un sfat cu o fetiță de sat în haine albe ca zăpada: fata stă dreaptă ca o statuie și ascultă cu luare aminte, dar fără neplăcere, cu un zîmbet poate în colțul gurii, complimentele de la oraș, care se ascultă, dar nu se cred.

Îndată intri în pădure, o veche pădure de mănăstire pe care a cruțat-o secularizarea. Soarele se lasă spre asfințit, și în desişul de trunchiuri înnalte e o tăcere... Huruital roatelor, cîte un cuvînt schimbă răsună clar și prelung. În dreapta și în stînga privirea se oprește în pînza străvezie, însuflețită de lumină, a verdelui tînăr pe unde străbate numai ici și colo cîte o săgeată de rază roșie, pe care veșnicul arcaș o aruncă în urmă, plecînd.

De la o vreme, pădurea se preface într'un parc neasămănat; se văd alei prunduite, bănci. Cîteva căsuțe în stil elvețian, foarte cochete, se înalță în stînga: ele formează administrația unui ocol silvic. Puține învîrtituri de roată încă, și drumul merge acum între căsuțe gospodărești, acoperite cu solzi înnegriți de șindilă, avînd ferești mari, cerdace și pridvoare cu sticlă, iar, în față, meri înfloriți și sumedenie de flori, în straturi și în tușiuri înalte, care toate slujesc în această clipă liturghia de arome a serii. Cunosoc astfel de case și astfel de grădini în ele, și între ele am copilărit în Moldova mea rămasă în urmă. Dar acolo, la acest ceas de vorbă potolită, ca înaintea cuiva foarte mare, de care te sfiești să ți se audă glasul, — sînt în cerdace și în grădini stăpîne de case, și fete mari, și copii. Aici nu se vede nimeni, de și perdelele sînt date în lături ca să nu se piardă nimic din ceia ce poate aduce drumul. Numai un biet copil rachitic, sucit în toate încheieturile oaselor sale, privește către desfășurarea trăsurilor.

Sîntem în fața mănăstirii Țigănești, și în căsuțele acelea, așa de pașnice la înfățișare, dar în care de atîtea ori fierb intrigă și păreri de rău și poftă și împlinirea nelegiuită a poftelor, staū maice.

Pentru dinsele nu sînt ca pentru călugări ziduri înalte, roiū de piatră străbătut de nenumărate chili. Fiecare gospodină ține să-și aibă gospodăria ei, și în largul arc ce încunjură biserica nouă, și reinnoită încă, se orînduiesc, în curți mărunte, cu grădinița în față, așezări călugărești curate ca floarea ce le încunjură. Altele sînt de sigur sămănate pe de lături. În fund, se vede cîmpul cu desăvîrșire

șes, fără modîlcile de movile prin care trece drumul Căldărușanilor și al Colintinei. Și lacul lipsește aici, și numai o mlaștină năpădită de rogoz taie drumul la spatele căsuțelor: o podișcă de scînduri înguste duce drumeții de țară, cari se strecură unul după altul, pe cînd undiți încearcă sărăcia apei noroioase.

Țigăneștii nu povestesc nimic: frumoasa clădire cu două rînduri care primește oaspeții, e ridicată abia pe vremea, priincioasă pentru mănăstirile neînchinat, a Regulamentului Organic. Biserica nu se deosebește prin nimic de atîtea altele: e foarte bine ținută de femeile închinat lui Dumnezeu mai mult sau mai puțin exclusiv, și turnul de lemn — căci boltele sînt prea rău făcute ca să poată primi altă încoronare, — e văpsit cu îngrijire.

Întru la slujba de dimineață a Duminecii. Biserica se înfățișează veselă, cu atîta aur pe catapi-teazmă, pe icoane, pe greoaiele cadre de stuc, în care ele sînt așezate, pe odăjdii, cu atîta aur viu care năvălește pe ferestruice și se joacă une ori pe fruntea sau pe bărbia albă a unei maice îngenunchiate. Strațele și lespezile de jos sînt acoperite de chipuri îmbodolite în postav negru, cu faldurii nelămuriți. Mai mult chipuri puhabe sau costelive de bătrîne cu ochii morți, înlăcrămați; maicele mai tinere par să fi părăsit lumea fiindcă ea nu putea să li dea fericirea unei gospodării, și în anume ochi adînci de fată săracă și fără noroc se și vede o părere de rău. Chipurile liniștite de madonă fără vrîstă, obișnuite în mănăstirile Apusului, lipsesc aproape cu totul aici: eu am văzut una singură, care avea obraji trandafirii supt bruma celor patru-

zeci de ani, vorba foarte aleasă, ca a unei înnalte doamne, și glasul ca de argint. Corurile sînt rele, și în nepotrivirea glasurilor domnește acel, obosit și răgușit, al bătrînelor.

Pe șosea, între grîne tinere, pe un șes ca o apă, cu fața de un verde fraged, umed, luminos, spre Periș. Satul se vede îndată, și-î străbatem lungă stradă, bine aliniată. Perișul e moșie a Coroanei, și urmele unei bune administrații se văd în toate. Casele sînt împrejmuite și împodobite. În această zi de Duminică răsar din uși, în cerdacele umbroase, femeii și fete ca acele din mahalalele unui oraș în dezvoltare. Iată acum hora, pe care o îndeamnă doi Țigani, cu vioara și cu dibla, care strigă pătimaș și bizîie, ca un bas de albine. În lumină, hora lovește pămîntul, și dintr'un nou avînt ușor se duce mai departe: cosițe bălane se amestecă în mulțimea cosițelor negre și fotele scînteis de bucurie din toți fluturii lor de aur; femeii cu copiii de mîna, fără nici-o găteală și cu capul îmbrobodit, se uită cu jînd de departe la ispita prin care oamenii se aduc spre împlinirea nevoilor mari ale vieții, pe cînd cîte o codană căreia nu i-a venit ceasul să se prindă în danț aruncă pe furiș o căutătură și se strecoară iute cu piciorușele goale, ducîndu-și cofa la fîntînă.

Perișul e gară, și peste puțin ești iarăși la București.

28. Același drum. Cernica.

Spre Moși, unde totdeauna sînt rămășițe din serbarea cea mare a lunii lui Mai, cînd bilciul se desfășură și chiamă la el lumea de pretutîndeni.

Strădițe întortochiate, cu case vâpsite ciudat, duc spre întinderile, acuma goale, ale zgomotoasei petreceri populare. Apoi mahalaua se desfășură mai departe, pînă ce ea se restrînge la căsuțele ce mărgenesc șoseaua. Tot cuprinsul omenesc al micilor locuințe smerite s'a revărsat astăzi pe marginea drumului mare. De o parte și de alta a acestuia, mucezesc apele ploii din urmă, și copii slabî, palizi, cari se uită sfoși, cu ochi de bolnavi, mărturisesc și aice despre faptele rele ale apelor moarte.

Am trecut acum în stăpînirea grîului primăvăratic și a pășunilor ce aromesc, stropite cu florile galbene ale lui April, care fac lacrimi de soare în mijlocul bogăției veșnic nouă a pămîntului. În fund se ridică nori albi, călătorind în bătaia vînticelului suptire, răcoros.

Întăiu răsar în cale două mănăstiri mazile, de-o parte și de alta a drumului. Mărcuța - - adevă, odinioară, mănăstirea Mărcuței, a lui Mărcuță - - înfățișează trecătorului o poartă păzită și un parc sărăcăcios. Biserica nu se vede, clădirile vechi și nouă sînt undeva în fund: în chiliile întunecoase ale călugărilor de odinioară, se zbcuimă, mînați de gînduri false și de simțiri bolnave, nebunii; prin unghere negre, melancolicii își spun, ceas de ceas și zi de zi, nemîngîiata durere care li înfundă în cap ochii stinși, idioții mormăie la ferești, istericele chiamă cu ochii și zbcnesc în hohote de rîs bucuroase, îmbrățișînd văzduhul, pe cînd din fund ragătele mînioase ale furioșilor fac pe ceilalți să se minuneze de răutatea omului care n'are minte.

Pantelimonul, mănăstirea sfintului care lecuiește și alină durerile, se vede perfect și pare veche de

tot, pe cînd, de fapt, n'are decît acea vristă fragedă care e pentru o mănăstire o sută cincizeci de ani. Întemeietorul ei e Grigore Ghica, cel de-al doilea, care e și îngropat aici, împreună cu Doamna sa Zoița. Om bun și doritor să aline suferințele, Grigore-Vodă a statornicit încă de la început pe lîngă mănăstire un spital domnesc. Astăzi călugări nu mai sînt, și Bolnavii se adăpostesc singuri în încăperile puternicei clădiri. În pacea dealului îmbrăcat cu copaci înalți, incurabili, cari nu mai au nevoie decît de această pace, ce pregătește deplina împăcare a morții, privesc cum li se scurg, ceva mai împlînzite prin frumuseța încunjurimii, zilele din urmă. Bolintineanu, cîntărețul lucrurilor nelămurite, a plecat pe perinile acestui spital palida-î frunte boltită, în care suna monoton cariul nebuniei ¹.

Dincolo de oazele suferinții, începe iarăși Împărăția sfîntului bielșug al cîmpului.

Pe o mică înălțime, frunzișul des al sălciilor de argint cuprinde ca pe o floare ziduri albe ce se razimă pe un fond verde-clar de păduri. Drumul cotește; el trece acuin de-asupra tufșurilor de papură înfipite într'o mocirlă, din care se ivesc potirele aurite ale nuferilor, apărate de noroiurile adînci. O poartă de mănăstire, păzită de un omuleț în zdrențe, care, neputîndu-și scoate comănacul călugăresc, face multe temeneli și plecăciuni, bolborosind binecuvîntări. Un pridvor de livadă pustie se deschide

¹ Mărcuța și Pantelimonul sînt descrise amănunțit mai sus, în cursul călătoriei din vară. Păstrez aici locurile care le privesc în excursia din April.

acum. În stînga, lacul, străbătut de podețe, se vâdește în pete neregulate, iar mai departe o biserică mai nouă. Chiliile se află într'o clădire aproape cu totul stricată și fără nici-o frumuseță; arhondaricul e foarte sărăcăcios, cu pereții goi și paturile de scînduri acoperite cu cit. O pitărie veche are de-asupra o bibliotecă, de unde cele mai bune cărți și manuscripte au plecat la Academie, unde ele pot fi întrebuițate. Case călugărești deosebite abia se văd prin drumurile înguste care rătăcesc aici mai mult decît la orice altă mănăstire. Părinții sînt oameni săraci, și în frumoasa biserică, înălțată de Cernica Știrbei, pe la anul 1600, dar adese ori prefăcută, se văd aproape numai chipuri de țeranî bătrîni, cu totul îndobitociți. Un călugăr cărunt, cu mersul prea sprinten al oamenilor cam țicniți, ține afară o mică prăvălie de lucrișoare de lemn săpat pe care și el le-a cumpărat de la București: e un om învățat, spre care ceilalți se uită cu respect. Căci el a fost la Atos pe o corabie care merge fără pinze și fără vîsle — tot: *bumbum, bum-bum!* — și e mare cît o casă; la întrebări, el lămurește că țara noastră nu mai dă *embatic* Turcilor și că așa zic domniî cari vin de la București că ar fi neatîrnată, cu toate că asta nu se poate ști bine.

Ce cimitir de minți moarte, dintre care unele n'au trăit nici-odată! Și totuși cimitirul a fost odată un loc de muncă și de lumină. Călugării de la Cernica au intrat în marea mișcare paisiană de îndreptare spre lucrul cu gîndul a călugărimei; ei au scris și au tălmăcit, îmbogățind literatura noastră, din veacul al XVIII-lea. Între dînșii a trăit Macarie

gramaticul, care avea o mare faimă de învățat și a îndreptățit-o prin lucrări multe și felurite. Până în veacul ce s'a închis abia dăunăzi, Cernica, care păzia cu scumpătate o mare bibliotecă, a dat încă prinosul ei literaturii românești: aici și-a petrecut ultimii ani dintr'o viață întrebuițată pentru a învăța pe alții, Naum Rîmniceanu, cronicarul cel din urmă al Țerii-Românești.

Astăzi Cernica primește morți din orașul vecin, de luminile căruia nu se împărtășește de loc. Din jos de biserică, e un lung și încurcat cimitir, în bogăția florilor sălbatece, supt seninătatea cerului albastru, care înlătură orice gând de moarte, orice semn de jale. Monumentele fără gust, fotografiile șterse, cununile de mărgelile negre și de flori decolorate, inscripțiile, stîngace sau trufașe, nu ating inima. Și te primbli pe această țernă care apasă de-asupra celor ce aū fost oameni, cum te-aī primbla prin cine știe ce colț fericit, uitat de lume, al unei mari grădinī sălbatece.

29. Cotrocenii. Ciorogîrla.

Cotrocenii, la cari ajungī după un scurt suiș de la Dîmbovița, printre crîșme joase țerănești și mici gospodării, dintre care nici-una nu e în adevăr îngrijită, e o mănăstire care nu s'a văzut nici-odată. Era odinioară o năstămată ascunsă în inima codrului, a codrului aceluia de înnalți arbori suptiri de *baltă*, între cari și-a găsit adăpostul fugarul Logofăt Șerban Cantacuzin, care era să fie peste puțin Șerban-Vodă cel nou al Țerii-Românești. Codrul

mergea pân' în malul apei, întinzînd în ea șfichiurile salciilor sale, el urca mai departe dealul și se răsflra larg în dreapta și în stînga, împrăștiînd miasmele mlaștinilor în timpurile de călduri și suflînd adieri răcoroase asupra cîmpiei încălzite. Frumoasa clădire de mulțămîtă pe care Șerban o durase într'o poiană, rămînea supt straja codrului care ocrotise așa de bine și pe ctitor în ceasurile de mare primejdie. Drumețul ce va fi trecut pe poteci, aici ca și la Ciolan, în muncelele Buzăului, nici nu se va fi gîndit: une ori că-i stă așa de aproape adăpostul cel bun al călugărilor, în chiliile lor primitoare. Numai cînd, la cele patru slujbe din fiecare zi, undele de sunete porniaū din turnul cu clopotele la poartă, se simția în deal și în vale că rugăciunea orînduită, munca gospodărească în numele lui Dumnezeu s'au sălășluit în adîncul codrului. Apoi sunetele se răriaū, slăbiaū din putere, și, la ultima lovitură de clopot răzleață, pădurea se învăluia din nou în vechea ei taină. Bucureștii se aflaū încă departe, supt dealurile celelalte, al Spirei, al Mitropoliei, al lui Radu-Vodă și al lui Mihai-Vodă; el nu trecuse încă Dîmbovița, așa încît nu era pentru Cotroceni decît un oraș *vecin*.

Vremurile nouă revărsară marele oraș în creștere și peste granița de pace a mănăstirii. Cîtva timp ea părea menită să iasă la iveală, ajungînd însă numai una din multele biserici ale capitalei muntene, apoi capitală a României unite. Dar cel d'întăiū Domn după Unire, Alexandru Ioan Cuza, ceru cîteva chilii pentru odihna sa de vară călugărilor greci pe cari-i goni îndată, și de aici și din alte stăpîniri ale lor, pașalicuri adevărate pentru egu-

menii străini. Cotrocenii fură și supt Cuza și supt principele Carol o reședință, și rămaseră de acum înaintea reședință înaintea de toate. În umbra copacilor bătrâni, supt covorul ușor și dulce al florilor, veni să se odihnească mica Domniță Maria, pe care pădurea o primise cu atita dragoste, începînd a-i șopti, în liniștea primblărilor singuratece, vechi povești din trecut, care apropiaū de noi, de țară și de neamul nostru pe fiica, născută pe acest pămînt, a noilor Domni Romîni. Apoi, după un lung șir de ani, noul palat al principilor moștenitori se ridică iute în preajma mănăstirii, care mucezia cam uitată până la reparațiile de dăunăzi, ce i-au dat măcar înfățișarea cuviincioasă, dacă nu strălucirea, viața, mîndria din veacurile încheiate. Astăzi turnul de la poartă ține pe pieptul său marca țerii; ea se înfățișează întăiū celor ce pătrund în curtea stăpînită de părății cocheti ai palatului modern, și numai d'innăuntru se vād cuvintele de îndemn pe care Șerban-Vodă le îndrepta către aceia ce veniaū să cerceteze mănăstirea lui: slovele aū căzut pe alocurea și înțelesul vechilor învățăminte se întunecă prin lipsuri. Biserica, pe timpurile ei o clădire falnică, pare sfoasă, cam umilită, față de strălucirea vieții mirene de lîngă dînsa.

Dar cine nu s'ar opri înaintea ei, ar dovedi puțină pricepere pentru frumuseța simplă și trainică a clădirilor din trecutul nostru. Cu adevărat, Șerban-Vodă a innălțat aici o zidire măiastră.

Un pridvor luminos, ușor, se razimă pe șese stîlpî de piatră octogonali, sculptați la basă. În fund, ușa se deschide 'n mijlocul unui cadru încă mai fru-

mos săpat, în flori ce pornesc de la lei de jos și se împleticesc bogat până la aripile desfășurate, sus, ale heruvimilor de strajă. Păreții laterali se înfundă puțin, înaintea de a se rotunzi în absidă: ferești mărunte, cu frumoase rame de ciubuce tăiate în piatră, îi străpung. Un turnuleț de zid încunună acoperemîntul.

Înnuntru, bolți se răzimă unele pe altele și doi-sprezece stîlpî sculptați închid în pronaos un pătrat mai restrîns și despart acest pronaos de înaltul, limpedele naos, pe păreții căruia se văd încă vechile zugrăveli îngrijite care sînt măcar din veacul al XVIII-lea; în fund, fața de săpături aurite a catapitezmei e de o bogăție neobișnuită. Înaintea ei atîrnă încă, după atîtea prădăciuni păgîne, candelulele cele mari de argint care poartă stema Cantacuzinilor: vulturul împărătesc cu cele două capete. Mormintele aū fost și ele scormonite, descoperite și pîngărite în cursul vremilor fără putere și apărare, dar marile lespezi de marmură săpate în flori împodobite și în slove clare arată încă locurile unde s'aū coborît în pămînt trupurile lui Matei, lui Iordachi, lui Răducan Cantacuzino și ale altora dintre ai lor. Șerban-Vodă, ctitorul, se odihnește pe înaltul postament de supt candela nestînsă, acolo unde pomenește marmura pecetluită cu pajurea Împărăției Răsăritului.

*

Șoseaua care duce înaintea străbate un adevărat oraș militar: cāsărmî, magazine de echipament, depozite de arme, ateliere, pirotehnia, mari clădiri bine îngrijite și foarte tăcute la acest ceas de di-

mineață, cu toată munca încordată ce fierbe dincolo de ferestruicile închise; garduri de lemn văpsite cu negru, gherete, sentinele ce păzesc cu ochii în zări, Bulgari ce dau tîrcoale cu covrigii și plăcintele lor murdare.

Apoi satul Militari, întemeiat abia de cîteva zeci de ani: casele, unele bunișoare, altele mai rele, sînt răspîndite cam în toate părțile. Prăvălii mari cu mititei «renumiți» și băuturi îmbielșugate se ațin la drumul pe care-l privesc lacom din ferestruile lor cu gratii. Căci drumul acesta e bun, cu atîtea căsărmi aproape, cu atîția muncitori pe cari ele-i adună, cu atîția drumeți de zi și de sară. Neconținut trec căruțe cu fel de fel de lume, mai ales căruțe cu puî, pe cari Bucureștii îi cere pentru hrana boierilor săi.

Ploaia a făcut să răsară pretutindenă vesela iarbă nouă. Ea e presărată ici și colo de mici lanuri de meu cu frunza deasă, bogată, de pîlcurile galbene ale porumburilor uscate. Copacii răsar singurateci sau în grupe, în pînze, acoperind fortificații ale aceluiași București, care nu se mai vede acum de mult, dar se simte prin atîtea din nevoile lui.

Intrăm în satul Ciorogîrla. Ca toate așezările țărănești din împrejurimile Bucureștilor, el arată tainețe țigănești, căsuțe păcătoase și cîteva gospodării mai bune, unde stăpînul a țesut o împletitură de vergi în jurul curții (pe care cei mai mulți locuitori o lasă vraise, cu toată calicia și mîndria răsfățate țigănește în mijlocul drumului), iar nevasta a făcut din văpseli și din potrivirea lutului în forme ieftene sculpturi sau zugrăveli în colorii tari.

Cele mai adesea ori, florile ce se desfășură pe păreți sînt lucrate cu gust și fiecare meșteră caută să dea alte podoabe și alte legături.

Mănăstirea o vezi numai cînd ai ajuns la poartă. E o clădire din 1808, de două ori prefăcută până acum. Mai lată decît lungă, avînd cîte două rînduri de străni, sprijinită pe stîlpi de lemn ce-o despart în trei, ea nu samănă de loc cu tipicul și e simțitor mai urîtă decît acelea ce-l urmează. Oarecare frumuseță se poate găsi numai în săpăturile lemnului stîlpilor și catapetezmei și mai ales în cadrul de verdeață care încunjură biserica. În fund, e, iarăși, un mic cimitir pentru Bucureșteni.

La întors, drumul dintre cășarmă e ca un bîlciu. Oltenii, țeraniî desfac în grabă struguri și prune; cîrciumele de pe margine sînt pline de oaspeți, cari beau, mînîncă iute, se frămîntă, vorbesc, pe cînd alte roiuri izvorăsc din toate porțile atelierelor și fabricilor militare, și codane care aū familie merg încetinel spre casă, rîzînd între ele, și mai ales în dreapta și în stînga. E ceasul de odihnă, de înviore și de zgîmot al amiezii, care liberează o clipă mulțimile muncitoare.

30. Plumbuita. Văcăreștii.

Șoseaua Colentinei, care duce la moșia ce a fost a lui Grigore Ghica, Domnul de la 1822, îngropat chiar în biserica din sat, se desface din șoseaua Ștefan-cel-Mare, cu fabricile ei puternice, uriași de cărămidă goală înnegrită de fum. Această altă șosea însă nu-î samănă. E un depărtat colț de Bu-

curești, în care trecerea timpurilor a adus numai schimbări de tot mică. Pe malul de lut pe care-l taie drumul, se văd, când mai sus, când mai jos, căsuțe strîmbe, sărace, pe care chiar cea mai harnică bidinea de gospodină nu le poate îndrepta, nici înveseli. Toate sînt foarte urîte, dar urîciunea uneia nu e de același fel cu urîciunea celeilalte, ci fiecare se poate lăuda cu o nepotrivire, cu o lipsă, cu un cusur pe care nu-l împarte cu nimeni. Aici nu se mai clădește, ci numai rămășițele obosite ale trecutului, de sat oriental, pirotesc de căldura soarelui său se posomorăsc la ploaie, ca niște găini bătrîne, cu penele căzute.

Dar mulțime și zarvă și mișcare și lucru,—acestea sînt de ajuns. Femei staă pe pămîntul gol cosînd din degete și din limbă; copiii se amestecă prin toate, simple războaie de țesut se învîrt pe prispă, porcii guiță cu furie împotriva unor dușmani nevăzuți, sacagii mîină la deal caî sfîrșiți de zile, a căror spinare ciolănoasă sîngeră sub biciul sălbatic, rotari încheie căruțe în mijlocul drumului, cîni se răpăd învierșunați asupra trăsurilor, Țiganî bat fierul în colibe; supt frunzare, în prăvălii cu pereții de coceni uscați, mustarii vînd ghiuden uscat și rodul cel nou, dulce și amețitor, al viilor.

La dreapta și la stînga, vederea aleargă slobodă peste tăpșane învălurate, pe care le acopere de o potrivă noua catifea verde răsărită din dărnicia ploilor. Nu e un șes și nu sînt dealuri: pare că toate aceste case depărtate, aceste împrejmuiri de zid, aceste desişuri de copaci aū fost anume desfășurate spre vedere, ca de mîna unui copil ce se joacă. În trei părți se văd biserici: una, mare și

Mănăstirea Plumbuita.

nouă, arată unde avea de gând un proprietar să facă un oraș de vile care nu s'a putut înjgheba¹; dincolo de apa de pîrău turbure a Colentinei, alcătuită ieri alaltăieri din șivcaiele norilor, se vede de-o parte biserica din Tei, iar de alta Plumbuita.

De departe, pe muchea unei înălțimi din cele mai modeste, se descopăr un mare turn de clopotniță și o bisericuță pătrată cu coperemîntul roșu și cu un turnuleț scund, ascuns ca un căpușor fricos de broască țestoasă. De aproape se deosebește înfățișarea, vădit nouă, a turnului de la poartă și frumuseța, puterea zidului împrejmuitor, care a crăpat în zdrențe roșii de cărămidă. În timpuri, el alcătuia însă o puternică cetățuie de apărare, cu stratele-î despărțite prin var tare, cu creasta-î acoperită, nu cu oale, ca la Mărcuța, ci cu cărămizi culcate pieziș. Din casele și clădirile călugărilor greci s'aună păstrat în trei colțuri trei ruine. De la una se vede o cămară sprijinită pe stîlpi rotunzi de cărămidă, cealaltă înșiră un rînd de alți stîlpi frumoși, cari sprijină bolte de-asupra beciurilor adînci. În fund, trapezăria e mai bine păstrată: o încheie un turnuleț jos, acoperit cu o tichie de țigle.

Biserica însăși, foarte trențaroasă, se deosebește mult, în unele lucruri, de clădirile religioase obișnuite din aceste părți. Pe fațadă, ocnițe se arcuiesc între două brîie de triumphiuri scobite; două fereștrăuici se crapă la dreapta și la stînga ușii împodobite cu un sistem simplu de ciubuce de piatră. Încolo, e o clădire oarecare, și aceasta vine din multele prefaceri ce a suferit biserica: din vechea

¹ V. și, mai sus, Căldărușanii.

zidire a lui «Petru Voevod» (Radu Paisie) n'a rămas nimic; de la reparația lui Alexandru-Vodă Mircea se va fi păstrat cadrul cu ciubuce al ușii, de la înnoirea lui Matei Basarab ocnițele și brîiele de triumghiuri (care, amîndouă, samănă cu podoaba bisericii, de formă munteană, de la Cașin); iar toate celelalte elemente vin de la reparația făcută, în urma cutremurului celui mare, în cei d'intăiū anī ai veacului al XIX-lea.

*

Înapoi, prin învălmășala șoselei cu căsuțele bătrîne. La tăierea șoselei Ștefan-cel-Mare, se vād chioșcurile părăsite ale Moșilor. Apoi *oborul* înșiră prāvāliile-ī joase, din care nāvālesc asupra stradei donițe, lucruri de fier, căciulī, sumane și șalvarī, în teancurī și movile. Dimbovița apare lîngă clădirile întinse ale turnătoriei Lemaître. De acum înnainte Calea Văcăreștilor se tîrește spre barieră: tipurī evreiești se strecoară pe stradă, pînditoare sau trufașe, pe cînd copii murdari aleargă după trāsură, strigînd și arătînd cu degetul; o dārīmătură în mijlocul unei curți împovărate cu tot ce se poate arunca de altfel de oameni, poartă firma, românească și evreiască, de «casă de rugăciune» și arătarea că acolo locuiește un haham. O bucată de vreme vin la rînd case mai bune, unde se sălășluiesc, de sigur, creștini. Apoi nu mai vezi decît cîrciume de cele mai proaste, prāvālii părăsite, maidane, case fără nici-un fel de împrejmuire și copii lăsați în voia lor.

Pe neașteptate, după o ușoară coborîre — așa încît această jalnică prelungire a Bucureștilor se

poate cuprinde deodată cu o privire care zărește mai mult verdele viū al arborilor —, ai zidurile albe ale cetății puternice care e temnița Văcăreștilor.

Poarta greoaie se deschide și înnaintezi prin mari curți pustii, dincolo de zidurile cărora se aud comande scurte, pașii apăsați ai trupei și, pe lângă aceasta, un neconținut urlet prelung, în care se amestecă strigătele și rîsetele celor cincî sute de întemnițați, cari se închid în salele și chiliile lor pentru odihna, pentru somnul dobitocesc, pentru gîndurile rele și mușcăturile de caință ale nopții.

În acest cadru de ticăloșie, pedeapsă și nenorocire — totuși curat, orînduit, senin în clădiri, ca o școală de fete —, răsare înnalta biserică a lui Nicolae Mavrocordat, a cărei fațadă puternică îți cucerește sufletul.

Supt triumghiul de piatră de sus, un rînd de ocnițe lungărețe, tivit jos cu un briū împletit; zece suptiri coloane închid un luminos pridvor. Niciodată din vremile lui Neagoe Basarab nu s'aū cheltuit un astfel de material și atîtea silințe pentru a împodobi o biserică: stîlpii sînt canelați, împodobiți la basă cu flori și încununați sus cu strălucite capitèle corintice, alți stîlpi corintici împodobesc fațada paraclisului din fund, făcut de Constantin fiul lui Nicolae-Vodă, alții se văd ceva mai departe, în fruntea unui cerdac din clădirea încunjurătoare, ale cărei chilio de pace s'aū prefăcut în celule de blestem. Dar aceia cari nu-și află păreche în țară și cari, pentru vremea cînd aū fost săpați, sînt o minune, se află în pronaos, unde, ca la Cotroceni, ei sprijină arcuirea bolților și despart de naos: de

sus până jos, ei sînt numai o sculptură înflorită, un briu de frumuseță îmbielșugată, care se împleticește urcînd pe piatra greoaie. Ușa e lucrată și ea după modelul celei de la Cotroceni, pe care o întrece însă ca bogăție și mărime: altfel, sînt aceiași lei, aceleași flori, aceiași serafimi în zbor; sus de tot, de-asupra pisaniei, coroana plutește peste stema îndoită a vulturului și a zimbrului. Și fereștile aū același cadru de sculpturi. În planul de clădire, în felul zugrăvelii — care aici e păstrată așa cum a fost la început și impune tot atît de mult ca la Slatina în Suceava, — se vede înrîurirea bisericii ce a slujit de îndreptar. Însă, precum toate sînt aici măi mari și măi scumpe, nu un singur turn, ci trei: două în față, cellalt în fund spre altar, se ridică de-asupra clădirii, pentru care sînt însă prea mici, dacă nu prea ușoare.

Înnuntru — și tot astfel în paraclis — se văd supt coroane saū ișlicuri de blană neagră părinții lui Nicolae-Vodă, soția, cei patru fii: Scarlat, Alexandru, Iancu, Constantin, nora; îi acopăr caftane blănite de mătasa saū catifea obișnuită fără florile de aur ale vechilor brocarde venețiene. Ctitorul doarme supt înnalta placă de marmură din dreapta, cu slovele săpate și acoperite apoi cu un ciment roșu, care alcătuiesc versuri eroice, în vechi metre clasice, întru pomenirea dreptății și învățaturii Voevodului mort.

Trăsura nu se întoarce prin ticăloasele căsuțe de sat, ci trece înainte prin întunerecul păzit de stele limpezî. E o șosea cu totul pașnică, în care te afunzi, lăsînd în urmă strălucirea electrică a imensei

temnițe. Abia cîte o căsuță cu lumina chioară, lătrat de cîni, țiriitul clopoțelului de la o bicicletă militară ce lunecă spre oraș. În dreapta, zidurile moarte ale marelui cimitir Belu, unde oaspeții stau de desupt și n'aū nevoie de nici-o lumină după ce aū părăsit sfînta lumină de soare a zilei. Apoi prin lunga aleie netedă, cu înnalții copaci negri, care pare că plînge acum toate durerile ce a văzut trecînd pe drumul morților, — spre strălucirea clară și zgomotul vesel al Bucureștilor de sară.

31. Drumuri de Octombree în Ilfov și Vlașca: Comana, Dobrenii, Fierăștii.

Trenul străbate părți din București, cîmpii drepte, modilci de lut, iarășî case risipite, se oprește la Cotroceni, în Dealul Spirei, face un popas mai lung în gara întinsă, modern alcătuită, a Filaretului și în sfîrșit își iea avîntul de-a lungul șesului, larg, fără de margini, care duce în jos, prin Vlașca, spre Dunăre, la Giurgiu. Arături oacheșe despart lanurile pe care grîul tînăr, bine răsărit acum, după ploii, în Octombree, se întinde ca un moale covor fraged, luminos și vesel. Cerul cenușiu, blînd, cu norii înnalți, se boltește liniștit și trist.

Cele cîteva stații sînt înțesate de țeranî: preoții spun că, de cînd cu trenul, ei lasă bucuros slujba pentru a se grămădi înaintea vagoanelor zorite care aduc chipuri nouă. Vezî multe croieli de trup și de față foarte străine: pe lîngă linii fine, ochi bunî cu tăietura aleasă, mustăți rare și suptîri, un stat mlădios, par și mai neplăcute făpturile scurte,

îndesate, cu picioarele arcuite, cu fața boțită, fruntea mică, ochii înfundați, neînțelegători sau crunți, fălcile ieșite, mustățile groase. În port se vede la toți înrîurirea bulgărească: căciula înaltă, de-o potrivă sus și jos, ca un știubei, se înfundă pe ochi, un mintean albastru de lână înveșmîntă coșul trupului; briul roșu, lăsat în voie, împodobește mai mult decît încinge, șalvari mai mult brunî se strîng în falduri grei și urîți, atîrnînd în jos ca o traistă; ciorapi, albi sau colorați, se ridică peste șalvari; podoabele sînt în cusături și găitane, roșii și verzi. Toate femeile au haine de oraș, în care nu se amestecă nimic din vechea îmbrăcăminte țerănească, părăsită de multă vreme aici, pe cînd ea mai trăiește încă în Teleorman, Olt și în șesul Romanaiților și Doljului.

Pe o înălțime stăpînitoare, un puternic castel nou, din cărămidă aparentă, se desfășură nemîntuit încă: el amintește risipa nechibzuită a unui coborîtor dintr'un vechi neam, care s'a ruinat, s'a pîngărit, a fugit și a căpătat în urmă osînda tribunalelor. Încă puținel, și pe o altă culme din acest șes de priveliști neașteptate, zidurile ruinate ale Comanei, cu spîrcuirî roșii ca sîngele, se oglindesc în apa, mai cu totul netedă, a Neajlovului. Două turnuri cu niște cupole grele răsar din cadrul, zimțuit și spart de negre ferești moarte, al dărîmăturilor. În față, spre rîul lat, alb ca de argint, înnaaintează sus, la catul al doilea, un balcon, cu patru stîlpî de piatră lucrați la basă și la creștet.

Zidurile aceste erau, în vremuri, de o mare putere, și lucrul lor e foarte îngrijit, din cărămizi bune și din puțină tencuială tare. Turnuri boltite

Mănăstirea Comana.

păziau din loc în loc asupra marii întinderi ușor învăluite, sămănată odinioară cu păduri dese — acolo unde acum sînt de multe ori copaci răzleți. Radu-Vodă Șerban, urmașul lui Mihai Viteazul, le-a făcut să se înnalte, și tot el e și ctitorul bisericii. Egumenii greci cari au prefăcut într'o casă de locuit, și ea dărmată astăzi, o parte din zidurile acestea cu turnuri boltite, arcade și chilii, au schimbat însă cu totul această biserică, supusă unei înnoiri, din partea lui Șerban, fiul lui Drăghici Cantacuzino și strănepot al lui Radu-Vodă, încă din 1699-700. Astăzi mormîntul ce cuprinde rămășițele celui d'întăiu întemeietor, ale lui Drăghici apoi și, în sfîrșit, ale unui fiu al acestuia, înfățișează singurul frumos lucru vechiu în clădirea meremetisită așa de mult, încît nu se mai poate recunoaște nimic. Radu-Vodă a fost adus aici din străinătate, unde murise ca fugar, fiind îngropat întăiu, cu voie de la Împăratul, în catedrala vienesă a Sfîntului Ștefan.

Coborîm dealul mănăstirii, care e alta, dar totdeauna impunător de romantică, atunci cînd o privești din locuri și depărtări deosebite. Satul e mare și foarte bine ținut: casele cu căciuli de trestie frumos clădită, cu fațade de stîlpi suptiri, albăstriți, cu ferești multe și mari, sînt din cele mai bune ce se pot găsi în șes. Pătule de vergi, date cu lut în partea de jos, împrejmuirii îngrijite. O școală nouă, mare, și un monument al soldaților din 1877 pe o piață cu două cîrciume, dintre care una se întitulează «restaurant». Țeranii pierd timpul Duminecii strînși în mijlocul drumului, mai sfătuind, măcertîndu-se. Puțini beaù la Grecii cîrciumari, dintre

care unul vinde friptură de porc și un turburel acru care te dă în boală a doua zi. Văzîndu-mă cercetător de lucruri vechi, el îmi oferă cu multă gravitate, pentru suma de 60 de lei, acea «carte veche» care e «Les Misérables» de Victor Hugo, și se arată foarte jignit cînd o refus. Cineva, spune el, a vrut să-i dea 40 de lei pe dînsa și n'a primit..., așteptîndu-mă pe mine!

*

În căruțe cu paie, care zguduie amarnic, mergem spre satul Coeni, unde mi s'a spus că e o biserică veche și ale căreia vechi stăpîne, jupănesele Ana și Maria, au fost mama și bunica Domnului ce se odihnește la Comana.

Îndată ne coborîm ca pe niște trepte uriașe prin pădurea Comaneî, vestită printr'o luptă de acum un veac și jumătate. Rușii, în fruntea cărora se găsia bogatul, ambițiosul boier muntean Pîrvu Cantacuzino, au fost prinși aici de cetele Turcilor și prăpădiți cu desăvîrșire.

Pe locul vechilor stejari ce fură străpunși atunci de gloanțe și stropiți cu sînge, sînt astăzi copaci tineri. Numai în unele adîncuri, în care șoseaua trece printre două prăvălișuri adînci, trunchiurile fug mlădioase până la înălțimi mari, răsărind dese din țerna grasă pe care mucezește aurul șters al frunzelor moarte.

Sîntem apoi iarăși în șes, și de o dată un dulce tablou de viorii și albastru depărtat se deschide între coastele a două dealuri joase, la stînga. Apoi ne apropiem de marginea rîpei, și de aici se desface o strălucită privesite.

Acolo la stînga sînt tot dealuri de acelea blînde în liniile și în culoarea lor. Drumuri albe se strecoară la picioarele lor, și ochiul deosebește prin acest văzduh limpede de toamnă punctele albastre, negre ale femeilor ce merg la horă spre alte sate, precum e, colo jos, Goștinariu. Printr'o largă albie moale, lipsit de maluri, și aproape fără straja obișnuită de sălcii a malurilor noastre, Argeșul se răsfață în ochiuri mari, care par lacuri de lumină albă. În locurile unde adîncimea e mai mică, se văd pete viorii foarte delicate și, în de obște, riul e așa de scăzut, cu toate ploile de dăunazi, în cît drumeții de Duminecă îl trec cu piciorul fără să-și primejduiască hainele cele bune. Nu se poate o mai liniștită, mai veselă desfășurare de ape.

Pe mal chiar, stăpîna peste minunata vedere, stătea din vechi Curtea celor două Doamne. Astăzi a rămas din ea trei rînduri de părăți sau stîlpi în ruină, dintre care cel din fund, foarte înalt, cascade, în al doilea cat, două mari ferești goale. Până și beciurile, unde, mai dăunazi încă, se păstra vin, s'aū astupat pentru totdeauna.

Amintindu-și de zimbitorul Ținut în care-și trăise zilele tinere, Radu Șerban făcu și o biserică, pe care o dresă după vre-o jumătate de veac fiică-sa cea mică, Elena, soția lui Constantin Postelnicul Cantacuzino, și copiii ei mai tineri. E o lungă clădire destul de înaltă, cu pridvor ogival, cu un singur turn, fără strane ieșite în afară, și cu un altar poligonal. Fereștile și ușa aū frumoase cadre de piatră săpată, și de jur împrejur aleargă briie de zimți, ciubuce, firide prinse cîte două.

Înnuntru, din nenorocire, totul e vărui și distrus.

Ne luptăm cu «ctitorul», un țeran beat, care, încunjurat de o droaie de alți bețivi, țipă la noi și ni esplică, lovindu-ne neconținut cu podul mâinii, că tatăl lui, Petcu, a făcut biserica, că e a lui, că e frumoasă și că trebuie să i se dea lui moșiile întemeietorului. Fața ca și purtarea îl arată Bulgar, ceia ce nu-l împiedecă să spuie că în sat nu sînt decît Romîni: «Numai Rumîni, domnule» — aici o lovitură de afirmație cu podul mînei, «nici Sîrbî, nici «Țigani» — «nici Țigani mîi», strigă el către un consătean care pretindea că tot e și cîte unul mîi negricios —, «numai Rumîni!». Cît privește limba, — firește că da.

*

De la Vidra, o stație pierdută în mijlocul cîmpului, pe calea către Giurgiu, o căruță cu fin pe care s'a prins cu cercuri de fier o băncuță luată din vre-o trăsură sfărîmată, ne duce prin valea Săbarului. Riulețul nu se vede decît o singură dată, în dreapta, ca un petec de iaz alb spîrcuit. Dincolo de dînsul, sînt clădite lungi dealuri drepte, care mărgenesc cursul Argeșului depărtat.

Drumul străbate un lung sat, Bragadiru, apoi altele, mîi scurte: Dobrenii și Vărăștii. Cel d'întăi înșiră case foarte bune și deosebit de îngrijite, cum se mîi află numai prin părțile Buzăului; cooperemintele de stuf sînt frumos clădite și printre ele se află și cîte unele de tablă. Cerdacele se razimă pe suptîrateci stîlpi albaștri; pe prispă, în jurul fereștilor și ușelor, brîie de aceeași culoare, care e și a mintenelor purtate de țeranî (aceleași ca la Comana și Coeni); desemnurile făcute cu

tiparele puse peste tencuială cuprind florî și cîte odată două găini sau rațe caraghioase ce staū una în fața celei-lalte. Și aceste podoabe sînt date une orî cu albastru. Curțile sînt mari, bine împrejmuite, une orî cu ostrețe de lemn care pot sluji de model; pătulele arată aceiași gospodărie aleasă.

Dobreniî e destul de aproape, căci în această vale numai mici petece de cîmpie dreaptă, acoperită cu catifeaua tînără a lanurilor nouă, despart curțile lipite una de alta. Și aici la porți, la cîrciumă, de-alungul șoselei verzî săteniî gătiți de Duminecă: bărbații foarte curați în hainele lor urîte, femeile îmbrăcate cochet în rochiî și polcuțe ca la mahala, în toate colorile bătătoare la ochi. Bețivi nu se vād nicî în acest sat, nicî în cele din apropiere. La capătul Dobrenilor se întinde hora: decamdată, bărbații singurî își destind picioarele tropăind și chiuind, supt ochiî rîvnitorî ai fetelor gătite, cu cîte o floare roșie pusă de după urechi.

Dintr'un desiș de arborî supțiratecî și înnalți, avînd la picioarele lor vechî cruciulițe albe de piatră, despărțite prin ruginiî frunze moarte, se înnalță biserica, mare, puternică, frumoasă. Turnulețul de lemn și tablă, pridvorul de zid prost sînt adause în vremî cu totul nouă. Vechea clădire cu ocnîțe și fără abside, împodobită încă la ușa de intrare — pe cînd podoabele de la ferești, cadrele lor de piatră cioplită, aū căzut, — e zidită de fiul din florî al neastîmpăratului copîl din florî de la Comana, Domnî și unul și altul. Numai cît lui Șerban, ce și-a zis Radu-Vodă, drepturile de stăpînire îi veniau de la mamă, de la bunică, și nu de la tatăl necunoscut, pe cînd Constantin Cîrnul, odrasla sălbatecă a

acestuî Radu-Vodă, era născut numai din preuteasa de pe la 1600 a acestuî sat al Dobrenilor.

Constantin Șerban făcu biserica pe cînd era numai Serdar al lui Matei Basarab. Locul eră al lui, care stăpînia toată moșia d'împrejur și-și durase și niște case de toată frumuseța, cu turnuși, «icoane de sfinți și înfățișări de lupte». De jur împrejurul acestei așezări trainice a lui se întindea, ca o po-doabă, ca un ajutor pentru masă și ca un minunat mijloc de apărare, marele heleșteu de care vorbesc călătorii. Aici se zice că Domnul fugar și-ar fi cufundat comorile, viind apoi în năvălirea primăvă-ratecă din 1660 ca să și le ia înapoi. Un foișor se vedea pe un mic ostrov în mijlocul luciului de argint al apelor adînci.

Acum biserica e despoiată de vechile odoare și prefăcută cu totul pe d'innuntru, unde singurul lucru neschimbat e marea piatră de mormînt, cam grosolană, care acopere rămășițele «maicii» Domnului întemeietor, preuteasa ibovnică de Domn, care muri fără să vadă coroana lui Radu Șerban coborîndu-se asupra părului cărunț al lui Constantin-Vodă, feciorul ei. Heleșteul întinde numai o față de noroiu pe jumătate săcat și-l încunjură bordeie sălbatece făcute din împleticiri de vergi unse cu lut. Aici, în aceste ciudate coșcovituri galbene-verzii locuiesc Țiganiî turcești așezați mai dăunăzi. Fostul Mitropolit Ghenadie i-a botezat în acest heleșteu, care fusese odată Vistierie de aur și pietre scumpe, și amintirea acestuî fapt e păstrată și într'un urît petec de hîrtie, mîzgălită cu iscălituri fudule, care atîrnă, încadrat sărăcăcios, pe pereții bisericii.

O altă grupă de sate, Vărăștii, Gura-Dragului, Fierăștii aŭ în parte, pe jumătate saŭ în mare parte locuitorî bulgari. Odată stătea aici Logofătul Radu din vrea lui Mihaï Viteazul, care avea un fiŭ învâțat în străinătate, pretențiosul pedant Udriște, Uriil, Orest saŭ Iorest — își zicea în toate limbile și în toate felurile — Năsturel și două fete. Ilina fu soție bună și cucernică lui Matei Basarab, părintele țerii; cealaltă avea la Vărăști o casă de piatră, cu trei caturi, de care nu se puteau minuna de ajuns călătorii, chiar cei ce veniau din Răsăritul bogat în clădiri. Elena și Udriște zidiseră la Fierăști și una din cele mai falnice biserici ale șesului.

Năsturelii saŭ Fierăștii avură și mai departe satul de obîrșie, pe cînd în Vărăști, ca și în Dobreni, stăteau Ilinca și Constantin Postelnicul Cantacuzino, moștenitorii lui Radu Șerban. Mai târziu, acum vre-o 70-80 de ani, prințul sîrbesc fugar Miloș, fostul porcar liberator al țerii sale, luă de la Banul și generalul Herescu și de la alții cele trei moși ce s'aŭ pomenit mai sus. Pe atunci granițele noastre se deschideau pentru exportul de grîu și cîmpiile românești se acoperiau de holde menite străinătății. Proprietarii aveau nevoie de multe brațe și, pe cînd cei din Moldova împănau Dorohoiul, Botoșanii, Suceava cu sate rusești, Miloș punea să i se aducă Bulgari dintre acei cari răbdaŭ, peste Dunăre, prigonirea turcească. La Fierăști, unde erau — zice bătrînul preot — numai vre-o 23 de familii românești «și taică-mieŭ prindea iepuri cu fierul, aici lîngă casă, din mijlocul pădurii», se ridicară cu grămada case pentru cei de alt neam. Romîni se păstrară însă deosebit, și astăzi Bulgarii încep a

deprinde bine limba țerii pe care bătrînii ajung abia să o mai pocească. În această operă școala-și are datoria ei, și harnicul învățator, ginere de nepoată al preotului bătrîn — un învățator care sapă în lemn și crește albine după sistemele cele nouă —, o îndeplinește după cuviință. Înnaintea purtătorilor de poturi, cari se întorceau de la o nuntă serbată după alte datine, boscorodind bulgărește, un băiețel vesel și deștept îmi cetește fără greșală din jurnalul pe care i-l întind. Altfel, și așa cum sînt astăzi, locuitorii par oameni de omenie, strîngători, curați și feriți de patima beției. Ei se vor îndemna poate cu timpul după bunele exemple ale muncii aducătoare de bogăție, ale prosperității patriarhale ce se vede în casa preotului, care e și a învățatorului.

Apusul soarelui înghiață văzduhul limpede, umed de ploaia zilei trecute. Pare o seară de Novembre, și luna zvîcnește de-odată în cerul siniliu, galbenă, fără strălucire, avînd lîngă ea luceafărul păzitor.

32. Schitul Ghighiu. De la Ploiești la Mărgineni și Tîrgoviște.

Lîngă Ploiești, de unde te duce o bună șosea, se află pe șesul bogat, în vederea muncelilor împădurite, schitul Ghighiu ¹, căruia i se zice și mănăstire, și cu drept cuvînt. Frumoasa biserică e încunjurată de pașnice clădiri gospodărești, cu co-

¹ Numele se scrie și Ghighen. E luat după al tîrgului bulgar cu acest nume (vechiul Oescus, Οἶσχος, la Dunăre).

peremîntul de șindilă suptire, bine așezată. În față e o curte de intrare, cu arbori bătrîni, înalți. În fund, unde curge limpede un «izvor al tămăduirii», se înșiră pomii roditori și via se mlădie pe haragî. Un gard trainic — dincolo de case numai pe o mică întindere mai sînt ogoare mănăstirești — încunjură colonia de bătrîni; unul dintre cei mai vechi de zile, înfășurat în peteci de șaiac, ca o scoarță de trunchiū secular, dă drumul, ca portar veghetor ce este, rarilor vizitatori.

Altfel, Ghighiul, a cărui biserică e prefăcută în timpuri de tot nouă, n'are un trecut însemnat. N'a fost aici vre-un ctitor vestit; în cămăruțele caselor șindilite n'a lucrat nici un cărturar cunoscut; de aici n'a pornit nici-o operă literară, nici un manuscript frumos.

*

De la Ploiești o largă șosea, foarte bine ținută, duce spre Mărgineni și Tîrgoviște, tăind șesul pe care ploile l-au acoperit de cîteva zile cu vesela catifea verde a primăverii tinere. Porumburi se mai păstrează încă, înviorate și ele de tîrzia binecuvîntare îmbielșugată. Prin miriștile de grîu se înnalță ierburî fragede. În fund, la stînga, muncellele se urmează cîtva timp, albastre-închis în aierul limpede.

Frumoasa șosea e cu totul pustie. Numai lîngă Ploiești trec, în neorînduiala oboselei, soldați ce se întorc de la exerciții, cari sînt urmașii acelor vînători ce s'aū arătat vrednici prin vitejia lor de monumentul de bronz ridicat din partea orașului Ploiești bunilor luptători din războiul pentru libertatea, pen-

tru numele cel bun și viitorul tuturor. Blusele sînt pătate și rupte, mersul în voie n'are puterea de a impune a marșurilor de paradă, flăcăii nu caută să cîștige prețuirea nimăruia. Dar din uitătura lor fără sfială, din alcătuirea mușchioasă a trupurilor deprinse cu munca se poate gîci că ei n'ar rămînea mai pe jos decît înaintașii lor veșnicii în bronzul recunoștinții.

Prahova se trece pe un lung pod de fier cu verzele albe. Nu e un rîu strîns în maluri, un bun gospodar cu socoteală, ci un risipitor nebuimatec, care-și împrăștie la întîmplare bogăția; șuvițe largi de apă adîncă aleargă un timp alături, apoi se contopesc, desfăcîndu-se mai departe, pentru a găsi alți tovarăși de șerpuire neastîmpărată, și brăzdînd astfel în toate chipurile larga albie de prunduri ușoare. Un păstor și-a oprit oile pe țermul cu iarba proaspătă, și el mîină prin valuri, țîind-o de după gît, o oaie, căreia i se curăță lina îmbielșugată.

Satele sînt puține. De la cel d'întăi se vād numai cîteva case din care nu alegi nimic: e Tîrgșorul cel mic, pe cînd cel mare, în care astăzi clădirea de căpetenie e închisoarea militară, se vadește în stînga prin copereminte și turnuri de tablă roșie. Peste cîtva timp, vine însă un sat deplin, un sat mare: sînt în el și copereminte destul de posomorite, ca părul buhos al unui copil ce a plîns, sînt case a căror curte n'are nici-un hotar, dar vezî destule clădiri de cărămidă, din cărămidăriile ce se întîmpină une ori în marginea drumului; părății sînt împodobiți cu forme de tencuială, care înlocuiesc, cu mai mult gust, stucul de la orașe; fe-reștile sînt bune; curtea, împrejmuită cu gard de

nuiele său și cu uluci, cuprinde șuri, grajduri, pătule, bine clădite din pământ său cărămidă și lemn. Crucile de lemn ale cimitirului se grămădesc într'o mică îngrăditură.

Acum o pădure mărgenește șoseaua, o pădure frumoasă, înaltă, deasă și mută. Arborii se cațără la dreapta pe povârnișul unor muncele joase. Ei par să se întindă pînă departe în zare, dar în curînd o poiană se deschide în mijlocul lor, la Mărgineni.

Odată slujitorii unui Domn rău călăriau grăbit prin potecile acestei păduri, închisă încă drumeților, pentru a căuta și a da morții pe un bun boier bătrîn, Postelnicul Constantin Cantacuzino. El află însă și trecu munții în siguranța Ardealului, care adăpostia și lăsa pe fugari să se întoarcă. Prețum a făcut mai târziu, în împrejurări tot ca aceasta, fiul său Șerban, — Postelnicul mulțami lui Dumnezeu făcînd o mănăstire în mijlocul pădurii prielnice; dar el nu clădi din nou, ci *înfrumuseță* numai vechiul schit al lui Udriște din veacul al XV-lea. Lîngă dînsa erau curțile încăpătoare ale bogatului urmaș împărătesc și ginere de Domn.

Înzestrată cu multe moșii, mănăstirea a dus o viață asigurată, pînă ce un cutremur îi dărimă zidurile la începutul veacului al XIX-lea. Ea se ridică din nou altfel decît cum a fost; egumenii greci îi dădură, atunci și mai tîrziu, pînă după 1840, colonete de tencuială, o vâpseală bătătoare la ochi, icoane nouă și scumpa catapiteazmă de marmură nesculptată. Dar ei nu-î putură întregi liniile armonioase de la început, și din ceia ce a fost atunci

Mărginenii nu se mai vede decît frîntura de inscripție cu vulturul împărătesc, ce zace într'un colț, după ce s'a prăbușit prin cutremur din fațada dărîmată.

În locul călugărilor, hoții locuiesc acum încăperile mănăstirești, ei lucrează pretutindenî în grădinî și lanurî sub paza baionetelor țintite spre dinșii. Convoierile dezgustătoare se îmfundă pe drumul ce încunjură zidurile puternice ale penitenciarului, și în tot locul vederea și lucrul îți sînt tulburate de ușorul sunet metalic al lanțurilor supțiri care stavilesc setea de avînturî a osîndiților ce se întrebuintează la serviciî mai lesnicioase în lăuntrul temniții. Dar ei s'aũ deprins, și de sigur nu li mai aud sunetul.

Iarășî pădure deasă și singură. Apoi muncelele-ți apar foarte aproape în dreapta, înuaintînd în drepte liniî șerpuitoare, verzi, pe acest timp, de arborî răzleți, de tufșurî, de iarbă luminoasă. Un nesfîrșit lan de porumb se întinde ca o mare pînă la poalele înnălțimilor. De cealaltă parte, sînt zăvoaiele din lunca Ialomiții, un nesfîrșit prăvăliș de sălcii schiloade, care ascund în cea mai mare parte cursul răpede al apeî crescute. Satul pe care-l străbatem e încă mai bine întemeiat decît cele din Prahova, și un hangiũ român face să se zidească în marginea drumului o casă de oaspeți care poate sluji de model.

În fund răsare acum dealul care poartă în frunte mănăstirea Sfîntului Nicolae, unde se arată oricui, Român sau străin, caraghios sau om de omenie, ca o jucărie interesantă, deșanțată, capul lui Mihai

Viteazul. Un alt drum aleargă pe cîmpie spre o biserică ascunsă între arbori, lăsînd să i se vadă numai cele două turnuri albe. Cotim spre Apus, unde soarele săgetează ultimele-î raze fără căldură, cu care aprinde rugul de lumină al serilor de vară. Trăsura taie pe rînd șuvițele adînci ale Ialomiței, împrôșcînd stropi fără de număr, ce scînteie. Prin cufundări de mal se ajunge la un sat cu casele risipite și îndosite de vederi, din care aū izvorît copii foarte bălanî, cu ochii albaștri-deschis, limpezî ca o picătură de rouă: ei nu aleargă după trăsuri zbierînd ca puii de Evrei din Calea Văcăreștilor, ci privesc cu sfială, mărindu-și ochii frumoși, sau z bucnesc de-odată într'un rîs de argint, care e cea mai bună salutare ce poate dori călătorul.

Părinții lor sînt la lucru într'o grădină lungă de mai multe pogoane; toți sătenii par să fie grădinari, înlocuind astfel pe Sirbii din alte părți. Aierul miroasă a mărar și a ceapă, și în verdeața cîmpiei se străvād punctele de roșu înfocat ale ardeilor, lîngă cari varza cu frunza cărnoasă dă colorî de verdē lăptos, de albastru vînat, catifelelate ca acele de pe gușa porumbeilor.

Din acest sat care hrănește orașul vecin străbați în bunele mahalale tîrgoviștene, neschimbate din trecutul lor depărtat. Lîngă prăvălia vre-unui «cirezar de vite», lîngă căsuța modernă a unui avocat popular ce se intitulează pe firmă «apărător», vezi, abia prefăcute prin cîte o spoială, casele vechi ale boierilor cu fereștile sus de tot și coperemîntul de șindilă revărsat asupra acareturilor. Curțile sînt largi, livezile multe, și vîntul serii trece slobod

asupra amestecului pestrîț de căsuțe, de case boierești, de arbori, de biserici cîrpite cu tablă modernă. Peste puțin ai trecut de cingătoarea de odinioară a zidurilor și te afli în lumea de mari biserici, de ruine și de clădiri nouă, foarte îngrijite, a Țirgoviștei adevărate, Țirgoviștea Domnilor și Mitropolilor trecutului, a boierimii nouă de funcționari.

33. Mănăstirea din Deal, Viforîta.

Sara spre Viforîta, o mănăstire din vale, care nu se vede, pe cînd zidurile galbene ale Dealului stăpînesc peste toată întinderea; și s'ar părea că mortul de aici și-a ales singur acest lăcaș pentru a cuprinde și mai departe cu ochii, domnește, pămîntul pe care l-a apărat cu sabie cruntă.

Drumul se îmfundă pe lîngă dealul cu viile și mănăstirea Sfîntului Nicolae, printre casele de țară ale satului Viforîta, mărgenit de copacii bogați ai livezilor de pruni. Sara se coboară încet în lina învăluire a întunerecului răcoros care înseninează sufletul.

Încunjurată de înălțimile verzi, înfășurată de livezi, vii și pădure, mănăstirea-și grămădește într'o adîncitură pătratul de ziduri, biserica nouă-nouă în reparația ei de dăunăzi și căsuțele răzlețe. E o veche ctitorie a lui Vlad-Vodă din 1530, dar din zidirea de atunci n'a rămas alt ceva decît zidul foarte gros, a cărui formă încă a fost adesea orî prefăcută. Un cutremur aduse clădirea din nou de pe la 1830, și acesteia i s'a dat acum cîțiva ani, cu cheltuiala Casei Bisericii, spoiala din urmă.

Îcoana lui Leon-Vodă, înaintașul lui Matei Basarab, îmbrăcată în argint suflat cu aur, destul de slab lucrată însă, această lucrare din 1631 nu se potrivește cu toată găteală nouă, ce s'a uscat abia.

Afară de această icoană, Viforîta are cel mai bun arhondaric din țară, întemeiat de Banul Grigore Brîncoveanu, cu multe odăi de dormit, un larg salon și o interesantă odaie turcească.

Petrecem sara în acest cadru de veche eleganță a boierilor noștri, pe cînd stareța, înspăimîntată de singurătatea-î fără apărare, istorisește pățanii de tâlhări, lungul șir de prădăciuni și călcări din partea locuitorilor fără frica lui Dumnezeu ai satului vecin. «Uite, domnule, nici bieții cîni nu ni i-au lăsat în pace: unul umblă în trei picioare, altul hirciie de tusă, pe al mieu l-au împușcat ca să-și răzbune».

E privighere în ajunul Tăierii Capului Sf. Ioan. Policandrele cele mari sînt stinse în biserică, numai înaintea cîtorva icoane chemate mai des în ajutor ard lumînările de ceară galbenă; altele luminează pupitrele unde maicele cîntă răsfoind cărțile de rugăciuni. Chipurile veșnic cernite sînt mîncate de umbră. Glasurile se ridică mai mult nesigure, false, obosite, într'un lung cîntec furnăit care sfarmă toată frumuseța tremurătoare său mișcată a glasului de femeie. Zidurile groase par că izvorăsc întunec și o apăsătoare jale, din care se desfac numai acele puține lumini sfoase și plînsul acela monoton al glasurilor obosite, șterse, ce vin ca de supt pămînt.

A doua zi căutăm prin păduricea nouă, prin viile

țerănești, pe poteci și potecuțe, pe care dimineața le-a bătut cu firele de mărăgătar fără număr ale rouăi, calea la mănăstirea din Deal. Vederea se deschide, cînd în stînga, asupra strugurelui de clădiri al mănăstirii, cînd în dreapta, asupra turnurilor multe ale Țîrgoviștei, ale căror copereminte de tablă nevăpsită scînteie la soare, într'o veșnică tremurătură de argint. Sălciile dese ascund cu totul cursul Ialomiței. Iar clădirile galbene care cuprind acele moaște tragice, capul tăiat, dezgropat al lui Mihaï se înfățișează tot mai aproape, în sunetul de chemare al vechilor clopote, care vestesc astăzi tăierea capului marelui mucenic pe care Biserica-l numește Înainte-Mergătorul, — cum numim și noi, cînd visăm mai mîndru, pe mucenicul nostru, care a fost în ceasurile sale de mărire «Domn al Țării-Romănești și Ardealului și Moldovei».

34. De la Țîrgoviște la Cîmpulung.

Ieșirea din Țîrgoviște prin lungi mahalale curate. Spre Cîmpulung pornește o largă șosea, care va fi dese ori întreruptă de drumuri defundate și grunzuroase, de poduri pe care le-aŭ luat apele de munte. Deocamdată însă linia albă se desfășură dreaptă și netedă, străbătută de cară ce se întorc de la țîrg cu deșertul, și merg încet-încet în pasul legănat al boulenilor mărunți cu ochii mari supuși. De-o parte și de alta, pajiște nouă, sămănată uneori cu cicoare și flori galbene desfășurate în raze, ca niște stele. Porumburile sînt înalte, vii. În dreapta, valurile albastre ale muncelilor; apoi pă-

durile se apropie, cu copacii în front des, prin care nu pot răzbate privirile. Dar sînt numai pîlcuri tinere, puțin înnalte, care nu se pot asemăna cu vechii codri moldoveni, cu desişurile de brad ale Prahovei sau cu adîncimile de stejar ale Buzăului.

Mici sate rare, în care locuințele nu sînt de o potrivă. Găsești și coperișuri de stuh cu ochiurile sălbatece de geamuri mărunte ce se potrivesc cu dînsul. Dar de obicei șindila clădită țuguiaț acopere pereți de gard și lut cenușiu, bine neteziți. Mai pretutîndeni sînt împrejmuiri. Și aici roșul florilor de mașcat strălucește de departe pe polița dintre stîlpii cerdacului. Nu e ca în satele de moșneni din Buzău, dar e bine, mai bine decît în acelea dintre satele Prahovei care sînt departe de valea muncitoare a rîului.

Locuitorii au cel mai frumos port din țară. Dacă țeraniii din Neamț se înfățișează asemenea cu plăieșii timpurilor eroice, în cojoccele lor ca o platoșă și supt pălăriile lor cît o roată de car, — aceștia din Dîmbovița, purtători de veșminte albe de pînză, bine strînse pe trup, și de pălăriuțe rotunde, sînt icoana cea mai deplină a Romînului din munte, sprinten, vioiu și isteț. Unele cămăși sînt ca de borangic, și au dungî galbene în lung. Femeile se acopăr pe cap și se înfășură supt bărbie cu valuri de pînză sau mătasă suptîre; cămașa, vrîstată cu roșu la umăr, e înnegrită de arnici și luminată de nenumăratele puncte de aur ale fluturilor. Fota, încheiată înainte, e de o bogăție și de o felurime de linii în lung și de podoabe, toate în colorii vesele: roșu, galben-deschis, cum nu mai poți găsi nicăiri. Și simțul firesc pentru artă se simte și în

unele înfloriturî în relief ale caselor, care acopăr părășii întregi și dau forme, pe care noua artă secesionistă a Apusului se căznește a le descoperi astăzi.

Ca și în Neamț și Suceava, săteanul e și aici de o cuviință prietenească, care înseamnă pretutindeni neamul nostru cînd e curat de amestecuri și n'a fost schimbat în suflet de destrăbălarea orașelor: în «bună-ziua» pe care ei o dau călătorilor nu e însă sfiala, umilința fricoasă a sătenilor din șes, deprinș să aibă stăpîni, cărora li sînt cu totul supuși. Cu cît înnaintezi mai mult și te bucuri la vederea acestor alese însușiri, cu atîta Ținutul s'a împărtașit mai întins de viața cinstită, timp de mai multe veacuri, de sufletul mîndru și războinic, foarte simțitor pentru dreptate, al moșneanului.

Ca și în părțile Buzăului, sînt aici multe cruci de piatră pe marginea drumurilor. Nime nu se atinge de ele, pentru sfințenia semnului îndeplinit în ele și, tot așa de mult aproape, pentru evlavie ce se cuvine față de strămoși, al căror gînd și ale căror nume sînt săpate acolo în slovele lor bătrîne pe care nimeni nu le mai înțelege, dar pe care tinerii trecuți prin școli le știu că sînt cele din cărțile bisericești. Se pomenesc în buchii întemeietorii, acei cari au «ridicat» piatra, soțiile lor, rude, părinți, Domnul din Scaun. Unele sînt foarte vechi, și, lîngă fîntina de la Gemenea, am găsit o înaltă piatră, desăvîrșit păstrată, care a fost pusă acum trei sute de ani, în 1597, de frații Buzești, cari amintesc în pisanie de Mihaï-Vodă cel viteaz, de Doamna Stanca și de tînărul fiu de Voevod Petrașcu, care a domnit peste doi ani și el supt numele de Ni-

Cruce de pe marginea drumului.

colae-Vodă. Dacă te oprești și începi a ceti, ești sigur să vezi apropiindu-se stăpînul locului unde stă crucea, vre-un înalt moșnean, bine călit, cu fața triumfătoare de sănătate, de putere și de blîndețe, care-ți va da o «bună-ziua» sigură și nobilă și te va întreba cu interes despre înțelesul slovelor pe care nu i le-a deslușit încă nime: el va înțelege perfect cele ce-î vei spune și va fi adînc stăpînit de măreția vechimii. Une ori va veni patriarhul în mijlocul familiei sale, rumeniî băiați zdraveni cari au făcut școala și albele fete în haine bogate, care rîd ștregărește de vechile date și de Voevozii de demult. Dar astfel de pietre nu se mai ridică aici ca pe la Buzău, unde mai ales călugării urmează vechiul obicei al trainicelor pomelnice sculptate. Ca în Prahova, Dîmbovițeni și Musceleni durează pentru sufletele lor și ale răposaților lor mici paraclise de lemn, foarte vâpsite și pe din afară; se mai văd aici, supt mici acopereminte de șindilă, cruci cu cîte două aripî, tot de lemn, care se ridică din pămînt odată cu lemnul din mijloc, de care se tot depărtează: toate trei scîndurile sînt acoperite de icoane grosolane — jos stă Adam făcătorul de rău, începătorul păcatului — și de nume care se innădesc neconținut.

Ne oprim pentru amiază la cîrciuma unui sat unde, dintr'o casă însemnată cu inscripția «proprietar Popescu», ni vin neconținut sunete de clavir puțin așteptate într'un colț așa de depărtat.

Se culeg prunele din marile livezi care sînt aici, mai mult de cît pășunile și lanurile și pădurile, caracterul deosebit al Ținutului. Crengile, încărcate

ciorchină, ale prunilor cu frunze aspre, fără strălucire, sînt ușurate de podoaba rodului lor. Săteanul, nevasta și toată casa sînt prinși la lucru. Coșurile se răstoarnă în carul ce așteaptă dincolo de gardul de nuiele sau de ostrețe foarte bine rînduite și prinse în cuie. Și e o bucurie pe vespile de aur, care, bete de zama dulce, zbirnîie și întepă, și e o bucurie pentru copiii numai în cămașă cari-și umplu burticica de prune !

Unii, cari aū strîns mai de cu vreme, aū și întins prunele pe uscătoare. Alții, tot așa de harnici, aū vărsat coșurile în buțile încăpătoare și înnalte, unde fructele fierb și ridică de-asupra spuma roșiatică. Iar alții, cei mai înaintați, aū și gustat din țuica nouă și-ți dau lămuriri de-ți poți rupe gîtul cu ele, ca acel moșneag care descria ca un drum «boboc» o coastă pe care puținî cai ar fi în stare să urce o trăsură plină.

Dincolo de Geamăna treci Dîmbovița. Vechea noastră cunoștință bucureșteană, slabă, gălbăgioasă, împodobită cu poduri meschine și scumpe cheiuri pe părății cărora cresc însă buruiene sămănate cu hîrtii murdare, — e cu totul altfel aici, unde ea este încă țeranca vioaie, iute, cu sufletul curat. Nu e o apă ruptă în șuviți ca Ialomița, ca Prahova; într'un singur curs ea se azvirle peste prund și bolovanî, împiestrindu-se de spumă, sare peste piedeci albă de furie, mișcă mori jucîndu-se și amintește prin neastîmpărul din vara liniștită, turbarea ce o cuprinde în primăvara cu toane, cînd cară pietroaie întregi, înneacă toată albia, sare de năruie șoselele și vuieste amenințătoare la pragul caselor clădite înnalt. De-o parte, spre Muscel, o stăpînește un munte de piatră,

cu stratele albe, galbene, roșiatece, sure, așezate așa de drept ca și cum o mînă de om dibaciū, de uriaș cu bună rînduială ar fi fost la mijloc. Iar dincolo, o tîmplă de deal verde, împădurit, stă ca o sentinelă în fața celei din oastea dușmană. Satul Lăicăi (urmașii lui Laico sau Laicău) arată case gospodărești, foarte trainic clădite: ele aū mai toate cîte două rînduri, amîndouă pentru locuință, cerdace înnalte, trepte de piatră. De la frumosul sat pornesc doī cālărași, pe cai focoși cari zburdă, trezind șăgalnici nori de praf: cînd și cînd, la răs-pîntii, la margenea lanurilor, la întretăierea drumurilor, pănă la ceasurile de noapte cînd cālătorești cu mîna pe revolver, vom avea acești tovarăși de cale, pe lîngă cari s'a adaus un brigadir îmbrăcat țerănește, care face pe jos drumul de la Văleni la Cîmpulung, îngrijind de calul său bolnav.

Acum sîntem în Muscel, și îndată înțelegi numele acestui ținut. Muscelul înseamnă același lucru ca *muncel*, adecă munticel, munte mic, decī deal în-nalt, pietros. Și așa și este de aici pănă la Cîmpulung, un *singur* muscel. Nu sînt dealuri de lut ca aiurea, ci treci pe pămînt negru frămîntat cu pietricele. Nu se văd risipituri, creștături, ruine, alunecări, ca în acele părți, ci pretutindenī ușoara plisă verde-deschis acopere totul, afară de îngusta linie jupuită a șoselei. Nu poți deosebi deal și vale, șiruri limpezī de înnălțimi; toată întinderea e necontenit boțită, coșcovită, în cocoașe mari care aū nume și sînt numai cîteva, și în cucuie mici care sînt fără de număr, care răsar la tot pasul și n'aū nici-un nume, firește. De cele mai multe ori sînt numai

umflături rotunde, dar pe alocurea vezi și dungă, drepte ori strîmbe, muchi ascuțiți ca o spinare de vită; în de obște însă, pare că-ți stă înaintea o mare închegată în toanele frămîntate ale clocotului. Păduri nu se află nicăiri, livezile sînt numai în sate sau în raza lor, dar copaci răzleți, grupe, perdele, se înalță pretutindeni, dînd viață frumosului Ținut.

Sate mari nu se strîng, ci casele sînt presărate în toate părțile, stropite pe verdele dealurilor. Din vreme în vreme, trec cară încete, dar adevărata podoabă românească a Muscelului sînt călăreții, bărbați și femei, cari răsar pe o creastă și se pierd îndată într'o groapă, din care se ivesc iarăși în clipa următoare; în ei pare că învie priveliști din vechile vremi ale luptelor pentru Domnie, purtate în mare parte cu acești țeranî. Turme de oi, cîteva vite albe sînt sămănate pe priporul drumului mare, și băutura o dă rîulețul ce fuge nebnatec, în adîncitura din stînga șoselei.

Se face sară în singurătate. Soarele a scăpat după nori vineți. Încă odată, toate se aprind de o trecătoare lumină roșietecă, de o fantastică tristetă. Apoi din cerul rece întunerecul cade ca o ploaie de cenușă. De pe vîrfurile unuia deal se vede încă o înălțime verde, și, mai sus de dînsa, munții de hotar, în linie vînată. Între dealul cel din urmă și Carpați e deschis «Cîmpul cel lung», care nu se zărește încă.

Urcăm dealul în noapte, pe jos, pe cînd caii, în urmă, aburcă din greu trăsura, sunînd încet din tălângi. Întunerecul crează păduri și prăpăstii de-a lungul urcușului care nu se mai mîntuie, cu șerpuirile șoselei pustii. Arare ori, un car înnegrește

Stradă din Cimpulung.

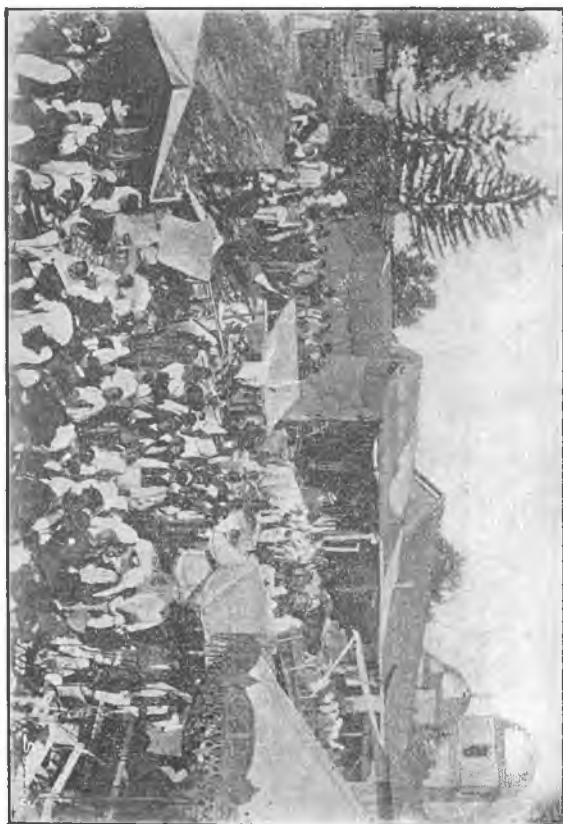
înnaintea noastră venind din sus, și trece mai la vale fără nici-un zgomot, ca o fantasmă. Un singur greier țîrnie de două ori, ca de spaimă, în iarba săracă. Secerea lui Craiū-Noū e înghițită îndată de norii vineți pe cari-i aduce de la munte vîntul iute, rece.

Și iată că de sus Cîmpulungul apare cu șirurile-î de lumină, într'o îngustă linie dreaptă scînteietoare. Mult de-asupra, pe înălțimea de dincolo, păzește o singură lumină de păstor, roșiatică.

Și spre orașul, care asigură acum, de așa de departe, coborîm drumul albicios printre livezi negre, printre case rar luminate și drumeți ce se strecoară tăcuți. Și trecătorii de pe podul de-asupra Rîului Tîrgului, soldați, femei, par umbre rele, care pîndesc și așteaptă. Numai lumina întreagă a centrului împrăstie norul de nelămurită tristeță care a învăluit pe încetul sufletele.

35. De la Cîmpulung la graniță. Rucărul. Dragoslavele. Gura Dîmbovicioarei.

Una lingă alta, pe laturile șoselei care e prăfoasă, cîteva zile abia după ploile cele mari, case cu două rînduri, avînd cincî-șese odăi, cerdace în stîlpi și foarte adese ori șiruri de oale cu mașcat înflorit pe polițe. Mulți copii voinici privesc din umbra porților de lemn săpate, asemenea cu ale Romînilor din Șchei. În curți, sus în cerdace ori pe marginile drumului răsar femei al căror port țesut în arnici, în fluturi, în flori de fir de argint și de mătăsă pe

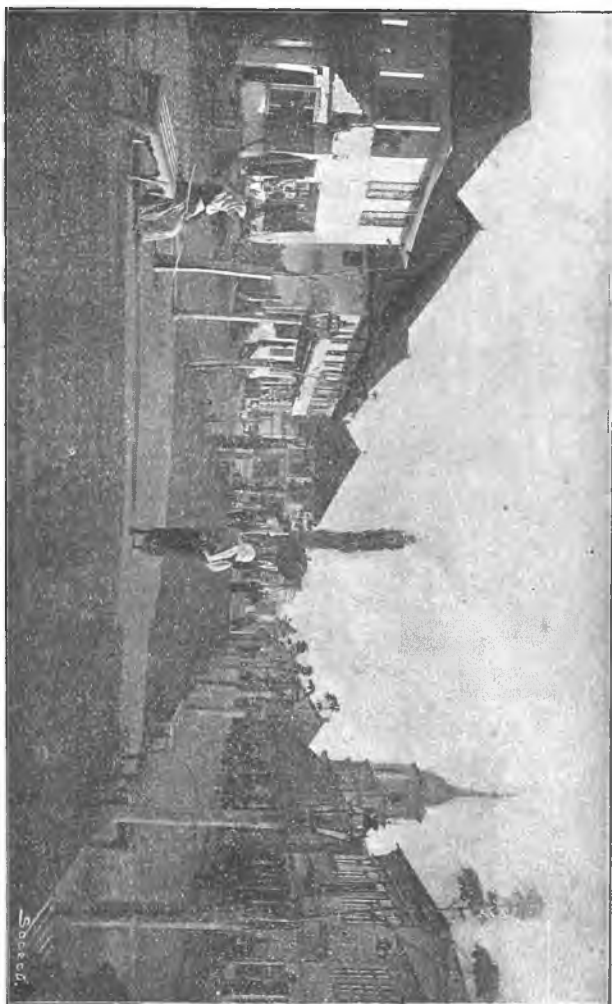
Bileți la Cîmpulung.

fota roșie de aur nu-și poate afla părechea în cît Ținut locuiește Romînimea.

Aici ești încă în Cîmpulung, dar cînd ai trecut de hotarul orașului și te afli acum, nu pe o stradă, ci pe drumul mare, care se chiamă aici, «Valea Mare», vei întilni, până la șchelele de odinioară, vechile vămî de munte, până la graniță, același fel de case, țesute din vergele de lemn, pe care le acopere lutul nisipos al muncelilor, aceleași curți pline de toate cele de nevoie unei bune gospodării țerănești, aceleași fețe oacheșe, frumoase, cu ochii negri, mari, aceleași veșminte cu toate florile cîmpului și stelele bolții. Înțelegi cum din acest Ținut de mîndri oameni voinici, harnici, cumînți a putut să plece acum cincî sute de ani descălecatul, începutul unei țeri.

«Drumul cel Mare» e o șosea foarte frumoasă, netedă ca șoselele Dobrogei; parmaclîcuri de fier, elegante, apără pe alocurea trăsurile sau drumeții înnoptați de primejdiile prăpăstiilor sau ale adîncurilor mlăștinoase.

El se strecură întâiū ca o panglică albă pe coasta muncelilor. Modîlcile, umflăturile, cazanele răsturnate înjghiabă la un loc aceleași coșcovituri uriașe ale scoarței de lut, nisip și pietricele albe. Deocamdată ele nu se deosebesc bine în țesături gîrbove, ci se învăluie neconținut cît cuprinzi cu ochiul. Dar veșmîntul lor de catifea verde e mai sărac; ici și colo iese la iveală luturile și nisipurile galbene, roșiataca piatră de var, ba chiar colțuri de stîncă, unele mărunte, abia răsărite, altele puternice, țîșnind sus în colți de piatră sură. În locul gardurilor ce hotăresc bine moșia, care e scumpă

În Cimpulung.

prin multele jertfe ce a cerut, în locul livezilor cu crengile vinete de prune îngrămădite, se văd rămășițe încă bogate din vechea pădure seculară și tufiguri dese. Departe pe povârnișuri se desfac case albe, mici, ca niște flori sămănate pe pajiște. Mănăstirea Nămăiești se zărește, după vre-o jumătate de ceas de călătorie, într'o înfundătură imbielșugată în copaci, din mijlocul cărora se înalță coopereminte roșii și trei turnulețe nouă.

Dîmbovița lunecă printre sălcii în fund, supt muncelul strînse împreună, care abia lasă să treacă această călătoare tînără și zglobie. Îndată mergem pe malul ei. Une ori rîul e spîrcuit în șfichiuri dezbinat, alte ori el aleargă prins în jghiaburi de lemn; în sfîrșit, el se scurge la vale fără piedecă și unit cu sine, gîlgîindu-și apele limpezi care răsfrîng în colorii de ardesie cerul ușor acoperit de nori. Roate încărcate de cutii îi fură neconținut apele ca să le verse în treucuța de unde ele se aruncă în canalul ce hrănește sămănături. Mai departe, un fierăstrău trăiește din puterea ei, făcînd să se miște fără întrerupere, în sus și în jos, pînă de fier cu colții lacomi.

Supt Piatra Dragoslavelor — căci acum movilele petroase aū înălțimea munților, și poporul li zice Pietre — înfloritorul sat întinde de-a lungul drumului casele lui albe; o biserică, zidită de cel d'întăiu Grigore Ghica, în veacul al XVII-lea, are înaintea zidurilor modeste ale naosului un turn strivitor care e făcut în mult mai mic după acela al mănăstirii Cîmpulungului, — pe atunci de curînd dreasă de Matei-Vodă Basarab.

Pe aici era odată trecerea mărfurilor brașovenești, în cară duse încet și greu, pe drumuri rele, spre atâtea orașe ale țerii și spre locurile de peste Dunăre. Drumul de astăzi nu e întocmai cel vechi, care merge prin vale; dar și acesta se înrămurește între calea Tîrgoviștei și a Cîmpulungului. Cea d'întăiu se desfășură la vale, de-alungul Dimboviței.

Încă trei kilometri, și sîntem în șchela cealaltă, Rucărul, ale cărui turnuri și case albe se ivesc îndată, la locul unde se întîlnesc trei Pietre mari, dintre care una poartă brazî pe coastele ei.

Rucărul adăpostia odată pe vameșii Domnului muntean, oameni siguri și cu multă trecere. Astăzi el are o școală, o primărie foarte mare, un otel cum nu mai poate arăta alt sat din România, o frumoasă și lungă primblare pe lîngă rîulețul prins în maluri îndreptate și pietruite și foarte multe case de o gospodărie aleasă. Noua biserică se înalță mîndră într'un colț, pe cînd cea veche se ascunde într'un cimitir întins, unde o cruce se ajunge cu alta. Doi meșteri din Cîmpulung, plătiți de un negustor grec din părțile Castoriei, ginere de boierinaș muscelean, au clădit acest lăcaș foarte cuviincios, cu pridvorul răzimat pe stîlpî de cărămidă. Zugravî cu imaginație au înfățișat în acest pridvor judecata cea de pe urmă, cu mulți draci negri ca Țiganiî și cornorați ca boiî, cari au nume pline de înțeles: Zorilă, Negrilă, Trăgilă, Cocoșilă și Zghidarcea. Frumoșii copii din sat însă li-au spart frunțile, li-au scos ochiî și li-au deschis burtele cu pietre, și grozăviile Iadului nu par potrivite cu o

Turnul de la mănăstirea Cimpulungului.

așa de blindă țară, avînd atîta putere în oameni, atîta mîndreță în îmbrăcămînți, atîta seninătate nevinovată în cuget. Crucea unui mormînt proaspăt e împodobită încă cu bradul înfășurat în flori și în motocei ce a fost dus înnaintea tînărului adormit și pajiștea e stropită împrejur de flori căzute ce nu s'aũ vestejit încă, precum veșted e acela care a fost coborît jos.

După cîteva văpăi roșii, trecătoare, pe culmea Căpitanului, noaptea cade aproape dintr'odată. În lipsa străinilor, cari nu mai vin în Rucăr, de cîtva timp, strada se face îndată pustie: luminile, abia aprinse, se sting la toate fereștile; și hanul se închide ceva mai tîrziu. Până și șuierăturile caraulăi conținesc, și tăcerea nopții negre e sfîșiată numai de hărțagoasele lătrături ale cînilor paznici, cari pîndesc zgomotele tainice din singurătatea muntoasă.

Dimineața a coborît neguri ușoare pe coastele muncelilor pe care numai ici și colo le străbate o săgetare roșiatică de raze. Sînt opt ceasuri acuma, și răcoarea nopții stăpînește încă văzduhul limpede. De pe toate cărările și potecile izvorăsc în strada albă țeranii cu sumane negrii și cojocèle cusute, țerance a căror bogăție de fluturi și podoabe e acoperită în parte de mîntăli cafenii; unele dintre dînsele poartă ștregărește pe albul fin al vălului ce li înfășură fața oacheșă, o pălăriuță bărbătească. Caii trăsorii ce ne va duce la graniță, inhămați în lung, doi cîte doi, scutură capetele copleșite de muști și de viespi veninoase, făcînd să bodogănească talancele greoaie. «Domnul Avram» — prin

aceste părți de vechiū bogomilism¹ oamenii se chiamă Avram, Moise, Sălăvăstru, Ghedeon, Aron, Izichil, — așteaptă pe capră, făcînd să fluture în șagă largul biciū care pocnește îndemnător.

Strada pe care o urmăm se chiamă pe o placă de lemn «Strada Frontierei», și ea urmează până în graniță, legîndu-se și cu șoseaua ce vine de la Pitești. Acest minunat drum a fost mîntuit în 1891 supt conducerea a doi ingineri romîni, antreprenorii fiind Italieni. El se razimă adesea pe puternice întărituri de piatră, străbate poduri desăvîrșite și e apărat prin vergele de fier unde se deschid rîpe. Nu e o linie care să se înfunde drept înnainte între firele telegrafului, care aici are altă cale; ci, încolătăcîndu-se ca o biciușcă răpezită, el înfășură deal și munte cu panglica-î albă. În urmă nu-l mai recunoști în șuvița zburdalnică ce se joacă prin funduri de văi și se prinde de gîtul aspru al stîncii; înnainte, cînd îl vezi alergînd nebunatic în veșnice rotocoale, nu-ți vine a crede că în curînd vei fi colo sus pe înnălțime. Aici, prin chefurile-î neașteptate, drumul însuși e o mare plăcere.

Soborul de*uriași se ține și mai departe. În față, în urmă, la dreapta, la stînga, unde privești, fără o singură spărtură, — căci drumul se strecură și nu cutează să taie, iar bieteles rîuri sînt mulțămite că-și pot căuta de cale, — vezi ceaunele răsturnate, căciuilile cu țuguiū, tablele întinse, zimții, spinările ciolănoase. Sînt movile de nisip curat, în care scînteie

¹ Superstiție adusă la noi în evul mediu de la Bulgari. Ea se deosebește prin credința în puterea Dracului și prin evlavia față de *Vechiul Testament*.

puncte de mica, mari movile umflate pe care nu se prind decît fire de iarbă săracă, sînt mormane de piatră, acoperite cu arbori rari. Dar piatra răzbate pretutindenî; une ori numai ea e acoperită de crînguri și păduri de brad, de mesteacăn morocănos, cu frunzele pleoștite, de fag, care-și rășchiră până departe ramurile cu frunze lucioase; codrii adînci și negri, stăpîni peste toate, nu se văd nicăiri; până departe către hotar, unde sînt vîrfurile mai înnalte, pădurea e numai o rămășiță a trecutului ei falnic, căci nevoia de bani a moșneanului a pus-o la biruri grele și a schilodit-o pentru totdeauna, fără s'o radă însă cu totul ca în țara de muncele ruinate a Sovejei. Prin coviltirul ușor al ierbiî, printre trunchiuri și mai presus de ele, țîșnește însă piatra stăpînitoare: ici, ea se risipește în fărîmi albe, galbene, roșcate, care fac moșinoaie în marginea șoselei curate, dincolo, ea samănă coasta sa adîncul cu frînturi și lostopane; aiurea, ea străjuiește drumul cu plăci înnegrite, murdare, lucioase, sau cu lespezî clădite în bună rîndială ca de mîna dibace a unui meșter uriaș; de multe ori, în sfîrșit, ea încunună toate cu cîte o mîndră creastă sură sau iea în stăpînire întreg muntele. Lîngă Păpușa verde, clădită ca o movilă, stă în față, peste valea Dîmboviței, lungul pârrete sur, adînc scrijelat, gol, sterp, trist al Pietrei lui Craiû, numită așa poate după vre unul din faloșii regi, cari se întorceau cu fuga acasă la dînșii, lăsînd în urmă steaguri rupte, arme frînte și voinici morți, căzuți în mormane sîngeroase sau sămănați pe coaste și prin văile înguste ca frunze roșii, veștede, de toamnă.

Iată, cam la jumătatea drumului, cazanul Posadei, care amintește o zi ca aceea, de strălucită biruință ciobănească asupra boierilor mari ai străinătății cotropitoare. O groapă se rupe supt munți; colo în fund, unde strălucesc case albe, e Dîmbovița, care trece ușoară, limpede pe prundul curat; mai în față e rîpa goală, pustie, cu arbori și mărăcinii. Odinioară prăpastia era împădurită, și numai ca o îngustă creștătură răzbătea calea negustorilor pașnici, pe care acum, spre sfîrșitul veacului al XIV-lea, ajunsese a trece aspri ostași cu siguranța că au biruit și supus. Și, de o dată, dintre trunchiuri năpădiră săgeți fulgerătoare, și această furtună de ucidere împinse oameni și cai mai în adînc, tot mai în adînc la stînga, unde sînt cheile Dîmbovicioarei, strașnica strîmtoare prin care fuge sfios rîulețul, ca o șopîrlă ce lunecă pe coiful uriașului adormit. Din părății înalți de pare că ajung cerul, căzu atunci strivitoarea ploaie a bolovanilor mîniei și răzbunării unui neam prea multă vreme călcat în picioare. Ceî ce se învredniciră de această primire abia mai găsiră, împutinați și acoperiți de rînii, drumul de mîntuire al Brașovului. Mărire ție, Posadă cu adîncimile răsplătitoare, care ne-ai ajutat să păstrăm până astăzi viața frumoasă, albă, bună care înflorește de-alungul veacurilor pe munții și cîmpiile noastre; mărire ție, mormînt de dușmani pecetluit cu roșia pecete a biruinții noastre!

Urmăm calea de stîncă înaltă, îngustă, întunecată în care țeraniî lui Vlad-Vodă, Musceleniî aceștia cu fața rotundă, ochiî negri și trupul vînjos, au toropit pe Unguriî Măriei Sale puternicului Craiî Sigismund, care a fost apoi și Împărat. Un val de

aier rece ne lovește în față. E sufletul aspru al strîmtorii, precum Dîmbovicioara grăbită e seninul și bucuria ei. De o parte și de alta a cărărușii pietroase, apărută cu parmaclîcuri de lemn, părății nemărgenit de înalți ai stîncei pustii sprijină o șuviță de cer albastru-șters. Brazii detunați atîrnă de-a lungul scoarței sure, cu jalnicele lor crengi uscate. Iar în cîte un loc ca prin minune un mîndru fag hrănit de apa limpede își deschide brațele verzi răstignit pe stîncă dreaptă. Ca o amintire a pajiștilor mirositoare, a cîmpiilor înflorite din locuri senine, cîte un clopot vînat se ițiește din smocul frunzelor mărunte.

Măreața temniță se deschide: e un ochi de lumină, de verdeață. Dîmbovicioara se încălzește la soare, înainte de a pătrunde în grozăvia strîmtorii; apoi încă odată aceasta cuprinde în brațele ei zdrențoase de aspră stîncă cenușie. Acum sîntem liberi.

De la căsuța albă de colo, la capăt, se deschide un drum înverzit, care suie pe nesimțite la peșteră. O țerancă bătrînă, adusă de spate și sfrijită pe oasele ei țapene, a adus luminări; și pe lîngă dînsa se adună, vîzîndu-ne oameni de omenie — căci altfel se tem de Nemții, de Ungurii cu vorba neînțeleasă și aspră, cari se sprijină în ciomege cu vîrfuri de fier — o droaie de copii. Înainte păzește un băiețel cu genunchele goale prin ițarii ruptii, cu o cămășuică înflorită în arnici negre: și ce mai căciuloiu țuguiat pe părul lui bălan, tuns scurt! Apoi vin două fetișcane care mărturisesc că sînt în clasa a patra; cu coade pe spate, o cămășuică înflorită mult în arnici negre și fotă roșie; și mai

la urmă altă fetiță tot așa, cu ochii negri și părul bălan, zburliț și dîrz, pe care celelalte o punnesc pe ascuns fiindcă prea se amestecă în toate rosturile. Tocmai la capăt, unde, de-asupra scărișoarelor de lemn, se deschide înalta poartă ce pare săpată de mîni de om, se adaugă o altă bătrînă, grasă, roșie și vorbareță, care pornește a spune că aici sînt oameni buni, cari se ceartă, adevărat, «pentru văcuța dumitale care a intrat în curtea mea», dar se împacă a doua zi chiar, căci nu pot sta doar așa prea multă vreme.

Acum în peșteră ! Băbuța sfrijită și gîrbovă, care tace, scoate bucăți de luminări albe, de făclioare galbene, și le întinde fiecăruia : «Ține !».

Întăiū, întunerecul din fund îți cam iea ochii. Vezi atit că te înfunzi într'un negru beciū sălbatec, cu păreții coșcovi, buboși. În dreapta și în stînga sînt alte adîncituri, închise, pe cînd înaintea lumina descopere într'una gurguie grosolane, crengi groase, strîmbe, chipuri grosolan cioplite, împărțite în două lungi guri de iad, de pe care picură, *asudă* prelingerii leneșe de apă. «Astea sînt *închipuirii*, ca berbecule, ca mielul, ca cerbul, ca boul. — Jucării ale lui Dumnezeu. — Da, zice bătrîna oftînd, că el face toate, și pe noi. Și, uite, aici e altarul, cum îl vedeți, cu masă, cu scaune : aici a stătut pustnicul, de mult, dar de atunci aū mai stricat oamenii».

Ne întoarcem : păsul lunecă pe bolovani umezi, luminile zboară roșii pe păreții îmbrobonați. Și deodată în fund năvălește un sul de albă lumină rece, care vâpsește crud colțuri de piatră ; pare faptul unei zile de iarnă. Și la cîțiva pași mai departe poarta se înfățișează închizînd în pătratul ei ca

o tablă de argint luciū, care e lumina cea bună a zilei.

*

Și iarăși suișul șerpuitor, ocolirea necurmată a «pietrelor», a munților din ce în ce mai acoperiți de păduri. Case nu sînt, decît numai într'un punct singuratec o vilă zimbitoare pe care o clădise un moșier pentru fiul său bolnav, care s'a stins de oftică la 20 de ani și de atunci zăvoarele aū căzut la ușa de intrare. Valea Dîmboviței, cazanul Posadei aū perit de mult în urmă, și nu se mai vād alte văi, alte adîncituri, alte locuințe. Păpușa, încunjurată de neguri care vestesc ploaie,

— Păpușa are neguri; mine cu siguranță plouă, spune domnul Avram —,

luciu scrijelat al Pietrei lui Craiū se ivesc, apoi pier, apoi se arată din noū, înșelînd, cum înșeală orice îndreptare, asupra locurilor și depărtărilor. Muntele Giuvala se ascutește cu creștetul pe care dăunăzi aū ars pădurile, lăsînd țernă sură și frunzișuri ruginite de flacări. Jos e vama românească cu acoperemîntul de tablă roșie, iar, după cîteva învîrtituri de roată, la un luminiș între muncele, lîngă crișma lui Aron Romînul — cu bere de Feldioara și chelneriță cu fotă roșie — stîlpul cu cele trei colori ale Ungariei, care înseamnă stăpînirea străină.

*

Întorsul se face rāpede, în abia două ceasuri; priveliștile ce se desfășuraseră în rāgaz la suiș, se amestecă în goana coborîșului. Abia ai plecat de la Podul Dîmboviței și ești în Rucăr, a cărui fru-

moasă biserică nouă îl vestește de departe prin turnurile ei.

Și acum, cu toate prevederile de furtună, se lasă o minunată sară caldă, cu cerul senin, a cărui catifea negrie e țintuită cu stele tremurătoare. Cînd se închide hanul cu două rînduri și crișmele-și sting luminile și trăsurile se duc în drumurile lor și lumea s'a culcat prin casele albe, nu se mai aude decît clocotul apelor rîului fără de astîmpăr, puternic acum în atîta liniște.

*

A doua zi drumul spre Cîmpulung e plin de căruțe și care. Pe o înălțime scociorită de cazmale, femeii duc pietrele cu vagonete; la acest lucru, la clăditul caselor și la atîtea munci grele, ele sînt prin aceste părți tovarășul neobosit al muncitorului, tatăl său bărbatul lor.

Iată acum iarăși Nămăieștii, cari, văzuți în față, sat și mănăstire împreună, dau o întipărire mai puternică și mai bogată. Pe o cărare pietruită te urci spre o biserică, al cărei pridvor singur, prefăcut dăunăzi, e de zid, în afară, pe cînd stranele, catapiteazma și altarul se află în stîncă. O peșteră mică a fost scobită și mai bine și netezită pentru a primi zilnic rugăciunile maicelor, care sînt astăzi vre-o treizeci și nu vor fi întrecut nici-odată acest număr. De-asupra crește iarba, înfloresc florile și se înalță arbori, și pretutindenî în acest dulce colț de pustietate aromită, pe marginea drumului, de-a lungul îngrăditurii, pe cerdace și pe poliți, la ferestri, în tot lungul arhondaricului trăiesc an de an, bucurînd privirile maicelor și ale drumetșilor, maș-

caturile roșii și trandafirii, garioarele catifelate, sfioșii toporași cu inima de aur, ochiul bouului deschis spre lumină, condurașii de ceară, gura leului cu potirul închis și învoaltele nalbe cu trunchiurile înalte. Și ele fac rugăciunile lor, care nu sînt mai rele decît altele.

36. Spre Pitești. Mănăstirea Vieroșul.

De la Cîmpulung în jos, calea ferată trece printr'o largă vale, între muncele verzi. Cîte un pîlc de pădure se coboară pînă în marginea șinelor. După vre-o două ceasuri ai ajuns la Gropeni, pe hotarul dintre muncele și cîmpia bogată în sămănături.

Călătorii lasă aici trenul pentru a merge la Pitești fără încunjur și așteptare, mai răpede, cu trăsura. Ceî trei birjarî cari cer 2 lei pentru un drum de vre-un șfert de ceas, sînt luați firește cu asalt; al nostru are o trăsură slăbită din toate balamălele, la care sînt înhămați doi cai slabi. Un individ nepoftit, gros și roșu, cunoștința a birjarului, s'a aburcat pe capră, spre nenorocirea și mai mare a dobitoacelor. Dar biciul năprasnic al stăpînului, grăbit să găsească alți mușterii, dă aripî gloabelor deznădăjduite. Și astfel într'o licărire fulgerătoare trec pe lîngă noi urite căsuțe sărace, cîrciume chioare, cu drumeți și Arnăuți ce se uită chiondorîș, cară de departe, țeranî în portul fără frumuseță al șesului, Țiganî tămînjiți prin praf. În urmă intri în frumosul Pitești prin urite strădițe de mahală și ulicioare de tîrg, cu cîte un Evreu pocit de

pare că nu crezi că e viū sau o bătrînă Evreică cu fața uscată pe oasele ascuțite de te înțepă numai cînd te uiți la ele...

Sara, urmăm Bulevardul Ferdinand și aleia care duce la Trivalea, printre biete case de mahală, dintre care unele încă netencuite, cu cărămida goală, dar îndată printre desigurile de arbori frumoși, sămănate cu chioșcuri și alte podoabe. Abia cîțiva Piteșteni se primblă prin acest minunat decor; două-trei birje așteaptă la bufetul abia luminat; musica militară-și cîntă marșul de plecare. Sus, Trivalea-și înalță turnurile, încunjurată de o tainică tăcere; asupra vechii biserici de peste două sute de ani picură lumină slabă din stele și din cornul nou al lunii.

Până tîrziu noaptea răsună, trezind pe somnoroși, trîmbițele și tobele muzicii militare, căci în grădina publică se dă, cu un scop pios, o «serbare artistică și literară dansantă», din care cei ce nu plătesc aud numai armonia războinică.

*

În dimineața rece, pătată de nori suri, scîlțiați peste tot cerul, un birjar bătrîn, gîrbov, cu fața smolită ne duce încet-încet spre mănăstirea — foarte veche aceasta — a Vieroșului, căreia i se mai zice și Vierăș, pe cînd astăzi localnicii nu știu decît de Viereș, Gîereș.

Același drum ca la sosire, aceiași «grădină universală», aceiași stradă Eliade Rădulescu, în porțile căreia se ivește, din cînd în cînd, statueta de bronz a unui Țigănaș gol ca napul. Iarăși trecem Argeșul răsfirat, a cărui apă ajunge abia la butu-

cul roții carelor oprite în mijlocul lui. Lunca se desfășură bogată în tufișuri și grupe de copaci. Pe șoseaua prăfoasă trec acum în șir Olteni cu paneele pline de prune și struguri, și femei cu coșuri pe cap, aducînd orașului legume și fructe. Unele sînt Țigance murdăre, altele sînt îmbrăcate cu rochii de cit; puține poartă cele două fote roșii, prinse prin briu, care deosebesc țerancele din acest județ al Argeșului. Se văd puține fețe frumoase.

Iată acum atelierul țerănesc al lui «Domenico Ertegovit», un Hertegovinean italianizat, iată halta roșie și galbenă a Gropenilor, cu cele trei birje ce așteaptă călători pentru Pitești. Pe cînd dunga largă a drumului mare trece spre stînga, ducînd la Cîmpulung, apucăm la dreapta prin luncă. O vale largă, sămănată cu arbori, cari se înșiruiesc în perdele, se chircesc în tufișuri și suie coastele în pădurici. Trăsura taie cursul lat, desăvîrșit de limpede al Rîului Doamnei, în care caii se infundă cu sfială. Apoi un suiș duce spre satul Vieroșului.

E o Țigănie urită și săracă. Din vergi, din lemne și lut, din cărămizi smulse zidurilor și clădirilor mănăstirii, robii ei de odinioară și-au durat cotețe rău învelite cu stuh, mai arare ori cu șindrila; ferestile mărunțele au mai dese ori hîrtie murdară, scînduri sau astupători de cărămidă în locul geamurilor, care, și cînd le vezi, sînt crăpate sau cu lipsuri. Fețe smolite răsar din toate părțile. Și copiii mizgîliți, trențeroși, buhoși cîntă de răsună satul întreg.

Mănăstirea, părăsită la secularizare de călugării greci, e într'un hal jalnic. Lîngă fîntîna satului se vede o frîntură din vechea cișmea. Aceasta, pe

coasta dealului, poartă între sculpturi elegante chipuri de grifoni și o neobișnuită stemă a țerii în care corbul nu ține crucea în plisc, ci-l apleacă plin de hrană către doi puișori ce se întind lacomi spre dînsa. E o glumă drăgălașă a vechiului meșter din veacul al XVII-lea.

Maî sus, ziduri de cărămidă cu ferestruici de piatră, astăzi în deplină risipă, și bolți, și alte bolți, supt frînturi de părăți și de-asupra unor beciuri înfundate de dărîmături. Chiar în vîrf, e o bisericuță care a păstrat, cu coloanele sculptate la basă, care o despart în lățime, toată vechea ei simplitate. În cuprinsul împrejmuirii dărăpănate se află biserica de căpetenie.

Ea a fost ridicată încă din veacul al XVI-lea, dar în starea de astăzi, cu fronton ascuțit și stîlpî sculptați jos, în adîncituri, biserica de la Vieroș arată numai gustul Sfinției Sale archimandritului «năstavnîc» Samuil Tărtășescu, care a durat la 1834 o nouă clădire în locul celei vechi ce se ruinase aproape cu totul. Dar în cuprinsul bisericii moderne dorm încă morții cei de demult supt lespezile lor săpatе: copiii lui Stroe Leurdeanu și cei și maî depărtați de noi, Logofătul Udrea al lui Alexandru-Vodă Mircea, Irina fiica lui Miloș, fratele acestui Voevod, Albu Clucerul Goleșcu, care a cruțat de peire, perind el însuși, pe Alexandru, în lupta cu strașnicul Ioan-Vodă cel Cumplit. Pe marmură e înfățișat viteazul călare, cu coiful pe cap, buzduganul în mînă și mantia fluturînd în bătaia vîntului ca în acea zi sîngeroasă din anul 1574, cînd, murind, el a scăpat cîntea învinșilor.

CARTEA A III-A
OLTENIA

1900 CRO. MICH. GOTLARU

Volumele No. 990 / 1900

Autorul *N. Iorga*

Titlul

57. ~~Inregistrat la~~ **Junca Oltului. În jurul
Drăgășanilor.**

Trei-patru ceasuri în tren și sîntem la Drăgășani. De o parte sînt dealurile cu vii, cu case boierești, cu pepiniere. Jos e cîmpia de luptă în care aũ fost striviți eteriștii greci de la 1821, cari fugeau din răsputeri spre Turnul-Roșu și Ardealul de mîntuire și nu cătau cîtuși de puțin să-și dovedească eroismul prin jertfa vieții. Un general grec a pus dăunazi o piatră amintitoare, a cărei inscripție a fost prefăcută apoi în românește după cererea Primăriei din tirgușor.

De altă parte, cum ai ieșit din gară, sînt strade curățele și bine pietruite, cu case mici și nu tocmai frumoase, printre care se ridică o școală clădită de răposatul Simulescu, care era din Drăgășani, o Primărie, locuința cutăruî moșier bogat; într'o mică piață e o fîntînă frumoasă cu bustul în bronz al aceluiași Simulescu, lîngă care se vede un Brătianu de marmură, care samănă întru cîtva.

Mergem pe o șosea, apoi pe drumuri de țară spre satul Ștefănești, unde ne așteaptă un preot dintre aceia cari învață prin exemplu și călăuzesc spre bine pe țeranii, luminatul și gospodarul părinte Teodor Bălășel.

Lunca Oltului se întinde larg, cu plopî strîngîndu-și toate brațele într'un singur avînt spre cer, cu tufanî rășchirați în ramuri. Satele ce se întîmpină, Zlătăreii, Ștefănești, mai departe Șerbănești, samănă cu cele din Argeș prin înfățișarea, de cele mai multe ori foarte sărăcăcioasă, a locuințelor. Păreții sînt înjghebați din loadbe grosolane ce se încheie la muchii; de-asupra e așternut un strat ușor de lut, care une ori nu primește nici o înnălbire cu varul, sau bidineaua gospodinei lasă măcar păretului din fund urîta sa față gălbuie. Fereștile sînt mici, cite odată cu un singur ochiū, astupate și cu hîrtie, sau lăsate așa cum s'aū întîmplat să se strice: chiar cele mai bune case se mulțămesc cu două ferești în față, dintre care una, după obiceiul cel nou, se deschide chiar în trei: la dreapta, la stînga și în sus, pe cînd cealaltă e vechea tăietură îngustă în zid. Sînt copereminte de șindilă, dar de cele mai multe ori coceni mucezi sînt aruncați peste clădării de fin inegrit, ca o chică sălbatecă, scărmănată și smultă. Pătulele sînt numai de vergi și se sprijină simplu pe patru picioare de lemn. Șura, grajdul sînt numai niște coperișuri de paie. Dar împrejmuirea de ostrețe e mai totdeauna bună. Cini sălbateci se năpustesc asupra trecătorului rînjindu-și, în lătrături turbate, colții lacomi, gata să sfîșie.

Oamenii cari străbat șoseaua sau pornesc din curți și cerdace, sau lucrează încă la cîmp, unde se strînge

porumbul și tutunul și se suie coceni pe crengile sprijinitoare ale tufanilor rășchirați ca niște polican-dre, sînt cu mult mai presus de tainițele lor. Bărbații poartă o cămașă ceva mai lungă decît a muntenilor de dincoace de Olt, pieptare lucrate cu chenare și une ori pantalonî oltenești ce se lărgesc jos. Femeile-și înfășură capul cu maramे albe, pe care le aștern pe frunte ca Tătarcele sau le lasă, potrivindu-le la bărbie, să atîrne pănă la piept, pe cînd Argeșencele fac să filfîie vălul ca la miresele din orașe; unele, la cîmp, își potrivesc cîte un testemel colorat, ca un fesișor, pe creștet. Cămașa n'are de obicei arnici, dar e așa de sinilită — tot așa se face și cu cămașa bărbaților —, încît se vede de departe că e albăstrie. Fotele care, cînd sînt, ca aici, din două bucăți, se chiamă *zavelcă* sau *vîlnic*, sînt rare ori de o culoare deschisă sau înflorite. Vilcencel se îmbracă în albastru închis, în negru simplu, cu dungî sau cu pătrățele mai deschise.

Chipurile nu sînt așa de frumoase ca în Argeș. Un tip are ochii înfundați în arcade ciolănoase și toată fața îngustă scoasă înainte; altul, cel mai răspîndit, se deosibește prin fața gălbuie, lătăreată, de lună plină, în care numai ochii au frumuseța căutăturii blînde.

*

Acest județ al Vilcei e plin de mănăstiri cum nu mai este altul afară de Ilfov în apropierea Bucureștilor. Încep cu Șerbăneștii, care s'a reparat chiar acum de Eforia Spitalelor, stăpîna moșiei d'imprejuri; e o frumoasă clădire, cu două turnuri de zid, înălțată de un boier din familia Morun-

glavul la 1746. Casele mănăstirești, drese și ele cu multă dibăcie în podoabe, așteaptă, se zice, să cuprindă un ospiciu de bătrîni.

Se face sara, cu nori grei, pîntecoși. Ei atîrnă până în hotarul zării, unde soarele apune, trecînd printre ei raze roșietece asupra celor mai depărtate coaste de la Răsărit. Acea zare de Apus e tivită cu aur supt vînătul scărmănat, și ca o flacăra țîșnește de odată și asupra tristeții amenințătoare a norilor. La căderea nopții, picură de ploaie în bătaia foarte rece a vîntului.

*

Ziua următoare se începe în lătratul furios al cînilor cari apără pe cetățenii din Drăgășani. Dulăii pîndesc la toate porțile, se lămuresc asupra fiecărui trecător și și-l dau în primire. Nicăiri harțagul veghetor al acestor «prieteni ai omului» nu poate fi mai neobosit decît aice.

Trăsura ne aduce înapoi spre Ștefănești în bătaia unui vînt de ghiață care vuuiește peste cîmpia cu porumbiștile și imașurile încărunțite de o brumă înnainte de vreme. Carpații trebuie să fi primit undeva învălitoarea de zăpadă.

Aproape cap la cap cu Ștefănești e satul Dobrușa, lîngă o gîrlă ce se poate trece cu piciorul. Din jos vin casele de Romîni pe care le cunoaștem, mai încolo stă o Țigănime scîrboasă în case ca niște poiței: ea n'are altă grijă decît hrana sărăcicioasă și ciubeica, tutunul din toate zilele.

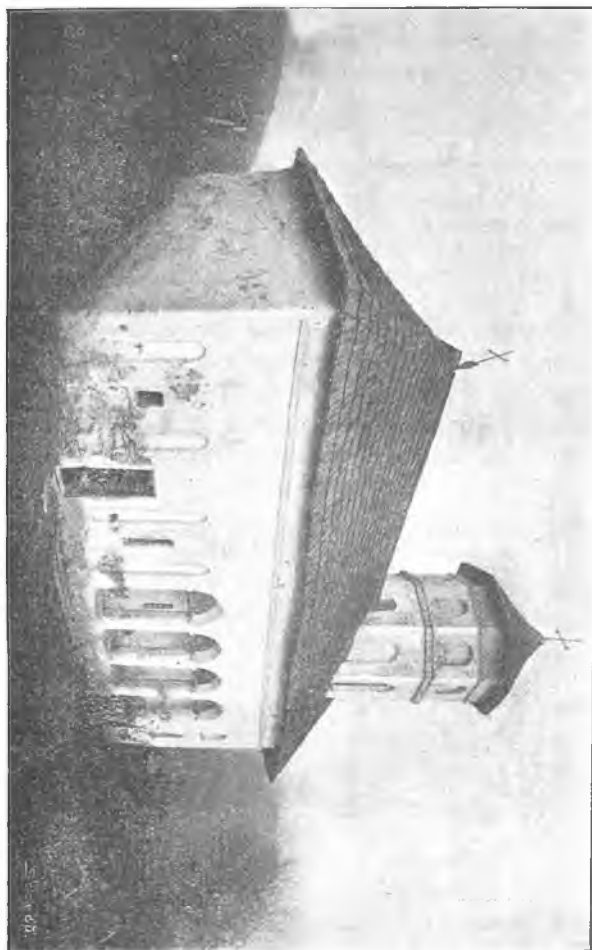
Biserica vechii mănăstiri nu poate fi mai nouă decît veacul al XVI-lea. Acum te primește o cruce amintitoare de lemn vechi, de-asupra căreia se

ridică un turn de scînduri înnegrite, pe cînd altă dată erau două turnulețe de cărămidă. Fațada e prefăcută în chip sărăcăcios, zugrăveala e numai din 1771-4, catapiteazma e o scîndurică abia săpată. Dar lucrul din bună cărămidă aparentă, ocnițele, unghiul ieșit în afară de'naintea altarului arată o vechime mult mai mare. Biserica a suferit o întăie înnoire la începutul veacului al XVII-lea și alta peste vre-o sută cincizeci de ani.

*

Pe șes până la o pădure de stejari tineri, cu trunchiul suptiratec și frunzele mărunte. Îndată ești în satul Stănești, și pe neașteptate te trezești în fața bisericii fraților Buzești, al căror nume trezește amintirea unor credincioase lupte vitejești, pentru Domn, țară și creștinătate.

În vremi mai nouă s'a'u adaus un pridvor și un rînd de colonete pe fiecare lature. Înainte, bisericuța de cărămidă cu ușile și fereștile tivite cu piatră simplă și un singur turn de zid, avea o înfățișare mai modestă. Ctitorul ei a fost Giura, bunicul boierilor Buzești, fiul său Mogoș și alt Mogoș, feciorul celui d'întăiū. În pronaosse află piatra scrisă ce acopere rămășițele lui Stroe Buzescu, mort după lupta lui învingătoare cu nepotul Hanului tătareșc, la 1602, și marmura, cu pisania ștearsă, care acopere trupul credincioasei lui soții Sima, ce s'a așternut bucuroasă la picioarele bunului ei soț. Un săpător destul de dibaciū a sculptat pe lespeda lui Stroe lupta cu Tatarul: acesta are o căciulă de pîslă, un laț de prins robii, un iatagan; mustăți strașnice-î taie obrazul. La cizme are pintenī;

Biserica din Schneeght.

două tolbe de săgeți au căzut supt picioarele calului, cînd mîrzacul rînit a primit lovitura ce-l prăbușește. Stroe, cu calpacul unguresc în cap, mantia lungă și picioarele strîns înfășurate, călare pe un cal cu șea, străpunge pe dușman cu o sabie apuseană. «Și nu fu», spun slovele de pe piatră, «pre voie căinilor de Tătari».

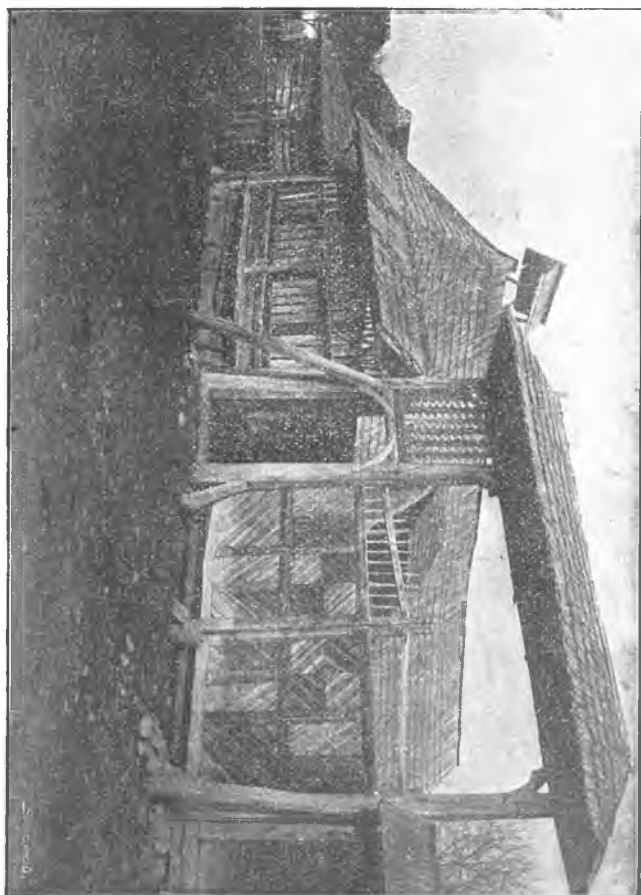
*

La Lungești foarte apropiați, e mănăstirea Mamul, reparată de Constantin Brîncoveanu, al cărui neam se înșiră pe zidurile din lăuntru în chipuri de boieri și Domni. Clădirea e mare; ușa se încadrează în ghirlande de trifoiu și fereștile au și ele o podoabă de piatră sculptată. Printr'o lipsă de îngrijire și socoteală de care te încrucești, puternicele ziduri ale călugărilor, golite de secularizare acum patruzeci de ani, se năruie pe încetul.

*

La căderea serii ajungem la Străjești, sat cu stradă largă și case bune, împodobite și ele la porți cu săpături în chip de liniuțe și de rotile. Biserica pare veche: turnul clopotelor, deosebit, poartă vulturul cu două capete: el are o putere ce nu se întilnește în lucrările epocelor mai apropiate de noi. Dar e numai o ctitorie a ultimului Buzescu, Constantin, care se întitulează pe piatra cea frumoasă a mormîntului său din 1831 «sfîrșitul neamului său». Zugrăveala păreților arată pe pașnicul boier îngiubelat care purta numele strălucit al vechilor frîngători de dușmani.

Poartă din Oltenia muntenă.

58. Lunca Oltului. Cozia.

În această zi de primăvară, cea d'întăiū ploaie de toamnă, adusă de vîntul rece, cade înceată, în picurî mărunte, din cerul care e numai o mare de leșie. Pe drumul spre Drăgășani, trec însă vioi sătenii în mantale, de abă albă, largi, cu cusături negre la toate marginile, sau în cojocèle și sumane mici ca un pieptar. Femeile lasă fără grijă să li se stropească vălurile suptîri, bogat înfășurate în jurul capului, zăvelcile care, pentru ziua de sărbătoare, sînt adesea orî în culori deschise. Multe aū însă în față o țesătură de casă mai urîtă sau cîte o pestelcă iefnenă de materie cumpărată la tîrg. Destule aū picioarele goale. Tipurile sînt mai fără deosebire urîte. Ele plac însă flăcăilor nu tocmai frumoși din partea locului, și în acest colț de patru-cinci sate lîngă Drăgășani se păstrează vechea datină ca gospodarul să-și fure nevasta, cu voia sau fără voia ei, prin vre-o ceată de prietenî, și să trăiască o vreme necăsătorit cu prada vitejieî sale.

*

Valea pe care o străbate trenul, mergînd în sus «la deal», e lunca Oltului, care se vede din cînd în cînd alb, destrămat în peteci, printre sălciile din dreapta. De-o parte aî înălțimile Argeșului, de alta al doilea șir de dealuri, cu șerpuirea mai chinuită. Ele se apropie tot mai mult, făcînd să piară pe alocurea lanurile de porumb, crîmpeiele de vie neîngrădite ale țeranilor: în locul lor e acuma livedea cu iarba fragedă, spălată de apă, zăvoiul sălciilor albicioase,

cîte odată și grădina Bulgarului — sau și a Romînului, ca pe la Drăgășani — cu capetele de varză înfoiată.

În tren, care geme de lume, în căruțe, în cară, călări, pe jos, sătenii aleargă spre cîștigul, cumpărăturile și ispitele bilciului de la Riurenî. Toată lumea e neobișnuit de gătită: zăvelcile aū flori mari strălucitoare, cămășile sînt bătute cu fluturi, pieptarele scînteie de fir, care atîrnă în firicele dese la capătul fotei. Tîrgovețele și-aū pus pălăriile cele mai mari și rochia de mătase.

Ca un val de pînză albă, sinelie, stropită cu albastru închis, cu roșu, cu negru, boltit ici și colo de umbrele, drumeții de Duminecă se coboară, zgomotoși, la halta bilciului. Șoseaua e plină, în față, de covergi de coceni, de prăvălii trecătoare acoperite cu șindilă, de baratce cu călușei, de prăjină cu steaguri.

*

Petrecere bună! Tot înainte spre Jiblea, de-a lungul Oltului pe care-l treci în Argeș, ca să te întorci iarăși în Vilcea. Cu toate ploile din urmă, larga apă lăptoasă, unită într'o singură albie, e mai puțin răsfățată decît Siretiul, mai puțin vicioasă decît Moldova limpede, mai rău împrejmuată, mai slabă decît puternica Bistrița cu malurile rupte. Nici acuma n'aș zice «Oltul mare».

Jiblea e în Argeș, într'un prăvăliș de dealuri deasupra Oltului. Marea gară de cărămidă aparentă se îndreptățește întru cîtva prin aceia că de aici se merge la Călimănești și Cozia.

De fapt, nici nu sînt trei locuri deosebite acestea: Jiblea, Călimănești, Cozia, cu toate că toanele

pămîntului pietros, rupt în culmi cu zimți grosolani, te împiedecă să le vezi în șir.

Jiblea merge până în Olt. Case care nu samănă cu cele de la vale, bune case de lemn, cu negre acopereminte țuguiate, de șindilă îngrijit așezată, cu pridvor pe stîlpî și ferești luminoase. Biserica veche, încunjurată cu un zid jos, de bolovanî, a fost clădită de iznoavă mai dăunăzi într'un chip încăpător și împodobit: ea se vede din depărtare cu părății ei galbeni-deschis, cu turnu-i de zid.

Oltul curge între maluri nisipoase, sămănate numai ici și colo cu sălcii. El răsfrînge în valurile-i domoale jalea cerului noros, din care se scurge ploaia, mărunt, îndărătnic.

Pe malul cellalt intri în strada Călimăneștilor, care se întinde de-alungul apeî. Clădiri țerănești, cu copereminte întunecate, părăți albi și flori la rînd în cerdace.

Ea trece pe lîngă otelul băilor, clădit în stil elvețian, cu lunga fațadă împodobită din lemn, supt un munte înalt, rîpos, în care se înfig arbori învîlmășiți. Stîncă goală răzbate pe alocurea, și aceeași stîncă-și rînjește lespezile pe malul argeșean, care e tot așa de înalt și acoperit cu același veșmînt trențáros de copaci tineri. Apoî un alt castel, și drumul merge neconținut printre vile cochete, printre pavilioane și locuri de adăpost. Țeranî trec, pe jos și călări, — oamenî uscați, negri, cu chică. E aici o Sinaie a Vlcei, cu bolnavi adevărați și fără foloasele ce vin pentru Sinaia Prahovei din reședința regală și din gospodăria darnică a Eforiei Spitalelor. •

Urmăm o cotitură a Oltului și, după un drum scurt pe șosea, Cozia se arată cu cele trei turnuri ale sale și zidul alb, dres de puțină vreme, al clădirilor mănăstirești. Oltul e mînios aici și-și frămîntă apele spumegînd pe vîrfuri de piatră, iar, pe un mal și pe cellalt, două înălțimi împădurite, cu frunțile colțurate, par doi zmei întăritați ce se rătăd unul împotriva celuilalt.

La stînga drumului, pe o înălțime, lîngă o căsuță unde stă urmașul smerit și sărac al falnicilor egumeni de odinioară, și lîngă o vilă nouă pe care P. S. S. Episcopul de Rîmnic Atanasie, a clădit-o mai dăunăzi — privighează biserița bolniții, de o fină armonie veche. Supt o frunte cu două rînduri de ocnițe, un stîlp gros, de cărămidă, sprijine pridvorul, din care dă în biserică o ușă împodobită cu săpături în lemn. De jur împrejurul zidirii, în forma îndatinată a crucii, aleargă ocnițe lungărețe prin care se deschid puține ferești înguste; iar sus se întind mai multe rînduri de zimți în cărămidă. Lucrarea toată e făcută din cărămidă pusă în lung și în lat, pe rînd, închisă într'un ciment tare și sămănată cu bucăți de piatră tăiată.

Ea păstrează vechea zugrăveală, foarte frumoasă, — asemenea cu cea din Slatina în Moldova —, din care se desfac, pe partea d'innăuntru a piciorului de zid din pridvor, chipurile încununate ale lui Mircea-Vodă și ale fiului său Mihail, care e un copil încă, amîndoi în veșmintele apusene ale vremii lor, luate, de bună samă, după cea d'întăiu zugrăveală a bisericii celei mari. O panglică de inscripție ce încunjură sus pridvorul spune că în-

Cozia : biserica mică a Sf. Apostoli.

temeietorii bisericuții au fost Petru-Vodă, zis și Petru de la Argeș sau Radu Paisie, Domn pînă la 1545, și fiul său Marcu, și prin urmare din timpul lor vin sfinții din pridvor și aceia d'innăuntru clădirii care se boltește puternic supt turnul roșiatec. Ctitorii se văd în mîna stîngă a naosului: Petru în haină verde de brocard de aur, blănită cu cacom, căzînd peste o alta roșie cu flori tot de aur, Marcu, și el încoronat, în brocard albastru, tot așa blănit, peste o haină de desupt roșie; Doamna Ruxanda, soția lui Radu, văduvă întăiu după Radu de la Afumați și decî fata strălucitului Basarab Neagoe, poartă cercei mari de aur, din cari atîrnă lanțuri pînă pe umeri; haina ei de brocard alb e împodobită la piept cu o placă țesută în fir și două galoane de fir îi sînt cusute pe umeri; tot astfel e îmbrăcată și fiica nevrîstnică a Domnului, Zamfira, numită așa după o rudă, Zamfira lui Moise Voevod.

Biserica mare e peste drum, în vale, avînd în apropiere Oltul. De jur împrejur o cuprind clădirile de locuință, cu cerdacuri boltite și pridvoare pe stîlpi, care se obișnuiau în veacul al XVII-lea, spre sfîrșit. Acum eleve din Asilul Elena Doamna își petrec aici vacanța, supt o supraveghere care lasă de dorit, și de două luni de zile ciripiri obraznice răsună neconținut acolo unde cuviința patriotică și omenia ar cere să fie desăvîrșită liniște în jurul mormîntului vechiu de peste cincî sute de ani, al lui Mircea, care a întemeiat Țara-Românească.

...Și care a clădit și Cozia, supt pădurile de nuci sălbateci, care au perit de mult. Dar clădirea lui,

un fel de Snagov, de sigur, «se lipsi» — spune pisania de la 1707 — «den podoaba ei cea d'întâi, pentru mulțimea anilor» și ajunse cu totul dărăpănată. O întâie prefacere opri mersul ruinei, la două sute de ani de la întemeiere, în 1580—90, cînd, supt Mihnea-Vodă al II-lea, egumenul Amfilohie ridică din nou, pe lângă biserica mare și bisericuța Sfinților Apostoli, un paraclis al Adormirii Maicei Domnului, care s'a păstrat pe urmă și în zidăria cea nouă a chiliilor. Peste cîțiva ani se îngropă lângă Mircea bătrînul, a cărui piatră de mormînt era, ca și astăzi, numai un bolovan ros de orice inscripție, — nenorocita mamă a lui Mihaï Viteazul, călugărița Teofana, moartă cincî ani după uciderea fiului ei.

Apoi Brîncoveanu ajunse Domn al Țerii-Românești și, luînd în primire Scaunul lui Mircea, el făcu pentru lăcașul de odihnă al acestuia ceia ce nu făcuse cellalt mare înnoitor al trecutului în zidirile lui sfințe, Matei Basarab. El se hotărî să zidească la loc cu cheltuiala lui Cozia și dădu această sarcină unuia care o putea înțelege bine, lui Antim Ivireanul, meșterul cel mare în aducerea la îndeplinire a frumosului. Antim, care stătea pe atunci în apropiere, fiind episcop de Rîmnic, se puse la lucru, orînduind toate după planurile sale. Întrebuințînd toate cunoștințele sale despre arhitectura bisericească a Romînilor, el dură pridvorul boltit, cu patru stîlpi în lat și cîte doi în lung, făcuți din piatră vărgată prin săpături în toată lungimea ei și împodobită sus și jos cu flori. El orîndui de jur împrejurul bisericii în formă de cruce, ocnițe în două caturî, ferești a căror săpătură cu frunze, flori, vulturî cu două capete, paseri, fără să samene

de la una la alta, rămîn totdeauna o minune de închipuire în plan, de gingăşie în lucru. El dădu ocniţelor de sus un chenar de sculptură cum nu se mai află aiurea şi-l prinse cu plăci săpate, al căror model se află la mănăstirea de Argeş. Lui i se datoreşte şi eleganţa simplă a turnului din mijloc asupra căruia se opresc privirile celui ce descopere, în valea ei ocrotită, Cozia.

Astfel s'a mîntuit de peire, prin cheltuiala celui mai bogat şi mai darnic Domn şi prin îngrijirea Mitropolitului românesc care a înţeles mai bine frumuseţa, ctitoria lui Mircea, sfinţită totdeauna prin mormîntul lui, — pe care noi astăzi nu-l mai putem împodobi după cuviinţă, ca unii ce nu-i mai înţelegem preţul.

39. Rîmnicul. Govora. Mănăstirea dintr'un lemn. Surpatele.

Înapoi la Rîmnicul în vagoane cu fereştile lăcrămate de ploaie, prin întunerecul negru ce cade grabit din cerul cenuşiu. Şi iarăşi întipărirea plăcută a curatului oraş cu arborii mulţi, cu frumoasele biserică reparate, împodobite cu turnuri de zid.

A doua zi urcăm pe jos dealul Cetăuţii. A ştiut ce face acel care l-a ales, în veacul al XIV-lea sau al XV-lea, pentru a păzi Noul Severin din vale, care ajunse reşedinţa olteană a Domnilor, Scaunul obişnuit al Banilor şi al celor de-aî doilea Mitropoliţi ai ţerii. Cărări grele şerpuiesc pe pieptul umflat al înălţimii singuratece, şi cei ce stăteau sus, — în zi-

durî care s'aû surpat de mult, încă din vremea lui Radu de la Afumaţi cel ucis pe această culme, în biserică, — puteaû prăvăli lesne duşmanî în vale.

Acolo curge Oltul, care se desface din desişul sălciilor ca frînturile unei late săbii cu oţelul strălucitor. Iar dincolo de luciul apei se strîng, în paza arborilor, albe, roşii, casele Rîmnicului şi multele turnuri. Un soare rece le face să scînteie.

Biserica omorului din 1529 s'a surpat, şi nici nu se mai pomenia de dînsa, cînd, pe vremea lui Şerban Cantacuzino, evlaviosul Mitropolit Teodosie ridică noua clădire cu pridvorul pe stîlpi şi uşa încadrată în sculpturî fără frumuseţă, pe o piatră tare. Iar ce se vede astăzi e numai o prefacere de Mitropolitul Nifon al lui Vodă Ştirbei. Ceî ce aû lucrat la reparaţie crezură că se cuvine a pune vechea pisanie jos în zid şi a ridica o alta, care proslăveşte pe ctitorul cel nou.

*

Cerul e burduşit de norî negri cînd apucăm drumul spre Govora. Dincolo de podul peste rîpa seacă, drumul trece pe supt dealurile de nisip, goale saû acoperite în parte cu tufişuri şi arborî răzleţi. La stînga se vede o bucată de vreme Oltul, pe lîngă care trece linia ferată. Rîurenii întind o lungă panglică de case albe, de copereminte roşii: se văd steagurile ce flutură de-asupra clădirilor, bîlciului.

Bîlciul e stăpîn pe tot Ţinutul: urmările lui le vezi pretutindenî, drumurile toate sînt ale lui. De la amiază până în sară am stat, putem zice, în faţa bîlciului. L-am recunoscut în raritatea trăsurilor, în preţul de 25 de lei pe zi ce am trebuit să plătim, în ză-

bava birjarului. Îl văd acum în carele cu doi și patru boi, care se întorc încărcate, în căruțele ce duc popi, învățători, fruntași ai satelor, în națișan-cele-omnibus, cu coviltire de pînză, pe care le mîină, totdeauna pline, un conductor ce și-a strîns muș-terii sunînd din trîmbiță și strigînd: «Cine măi merge la Rîurenî, Domnilor». El a scos din înfun-dături de stîncă, din văi înnalte, pe Mocaniî cu că-ciula cît un știubeiü, cari, înfășurați în mantii albe, călăresc greoiü pe caii mărunți, clătînîndu-și ca-petele după trap. El a pus pe creștetul țerancelor în veșminte de sărbătoare legăturile cu postavuri, cu pînzeturî și cu cîte altele, chiar cu plapome. El a adus cîrciumărese cochete la hanurile din drumul mare și a făcut ospătării din atîtea case țerănești ce se află în calea rîului de oameni. El a ridicat bordeie de lemn pentru Țiganiî ce pot-covesc caii și boii drumeților. El face să se întîl-nească cumetriî din sate așa de departe unul de altul. El rupe postul cu cîteva zile înaintea Sîntă-Măriei. El a toropit pe cutare gospodar care zace lingă șosea, și tot el a muiat picioarele atîtor călători cari vor dormi bine înaintea de a se întoarce acasă. El a răspîndit, neastîmpăr, bucurie, beție și pagubă între toți Vilcenii.

Prin căsuțele rău îngrijite și cam mărunte ale satului Govora, spre mănăstire. Ea se vede din șosea, cu turnu-î mare, alb, la intrare; la dreapta și la stînga lui pare că se revarsă dărîmături sure cu ferești micî negre. De jur împrejur, pe deal și în vale, e un strălucit bielșug de verdeață.

Aî crede că poteca pe care apuci, la stînga dru-

mului, te va duce la o grămadă de ruine, care să mai însemne locul unde a lucrat acum trei sute de ani tipografia lui Matei Basarab. Rămii uimit cînd vezi că dincolo de bolta turnului alb sînt chiliї cu totul curate și întregi, cu fereștile lor drese și stîlpii frumoși ai cerdacelor; malul de nisip e întărit cu lespezi. Biserica, bine păstrată, se ridică albă în mijlocul verdelui tînăr: o aleie de viță de vie încărcată cu struguri duce la intrarea ei.

Aici a fost întăiu o bisericuță săracă. Apoi Radu-cel-Mare, cunoscutul Domn bisericos, a făcut-o din nou, poate pentru întăiași dată din zid. Temeliile acestei clădiri se văd și astăzi lîngă aceia care a înlocuit-o. Brîncoveanu veni pe urmă, și supt îngrijirea lui Antim sau a lui Ioan, archimandritul ctitoriei sale din Horez, se dură, cu șase ani înaintea Coziei nouă, biserica de astăzi, cu pridvorul ei pe stîlpi, ușa frumos încadrată cu piatră, și ea însăși bine sculptată în lemn, cu brîiele, fereștile-ї cu chenare săpate și turnurile cele două de zid,—toate în stilul impus de Antim Ivireanul noiei arhitecturii religioase muntene. Din vechea zidire n'a rămas decit o piatră de mormint de la 1570, și tot după ea s'aū luat chipurile lui Radu-cel-Mare și Doamnei Catalina, soția lui. El se înfățișează cu lungi plete buclate, într'o mantie de brocard roșu, blănită cu samur, care cade peste un veșmînt verde, cu guler roșu, brîu roșu și mîneci împodobite cu adausuri roșii, și cu cite un șir de albe mărgăritare; cizme roșii de coloarea obișnuită la împărații creștini ai Constantinopolei, il încălță. Doamna, încununată, își înfășură capul și gîtul într'un lung vâl alb;

peste o rochie trandafirie e îmbrăcată mantia de brocard roșu, blănită cu samur.

*

Îndărăt pînă la capătul satului, apoi peste șinele trenului, peste cursuri de apă limpezi, care fug răpede pe prund, printre aceleași case de țesătură de lemn acoperită cu lut. Dealurile se țin de amîndouă laturile. Către sfîrșit, ele se acopăr de păduri, pe cînd în vale pasc nesfîrșite turme de oi, ce rup liniștit verdeața ierbei fragede. În fund, peteci de nori albi atîrnă pe coastele munților albaștri ai Bistriței.

O perdea de arbori, care ascunde o pădurice, taie drumul. Și, cînd ai străbătut păduricea, ai în stînga coperemintele de șindilă ale mănăstirii *dintr'un lemn*.

Odată bisericuța de lemn va fi fost în adevăr scobită într'un singur trunchiū de stejar uriaș. Matei Basarab o făcu apoi din zid, și pe urmă ea se prefăcu după asămănarea bisericilor lui Brîncoveanu, prin dorința lui Ștefan-Vodă Cantacuzino de a întrece și în această privință pe nenorocitul său înaintaș. De atunci, din 1715, vin și frumoasele clădiri mănăstirești, cu bolți și stîlpi meșteșugiți.

*

Apoi tot mai sus, pe rînd pe șosea și pe poteci prăpăstuite, printre maluri de nisip risipite, care pentru aceasta s'aū numit Surpatele. Străbați un lung sat bunișor, de Romîni foarte frumoși și de hîzi Țigani pleșcari: sunetele tălăncilor și înaintarea celor patru cai înhămați doi cîte doi scot

din case pe mai toți locuitorii: femeile privesc la garduri, copiii țigănești umblă gîfîind după gologanul «boierului», iar o ceată de sătenî vine să vadă oaspetele în curtea bisericii.

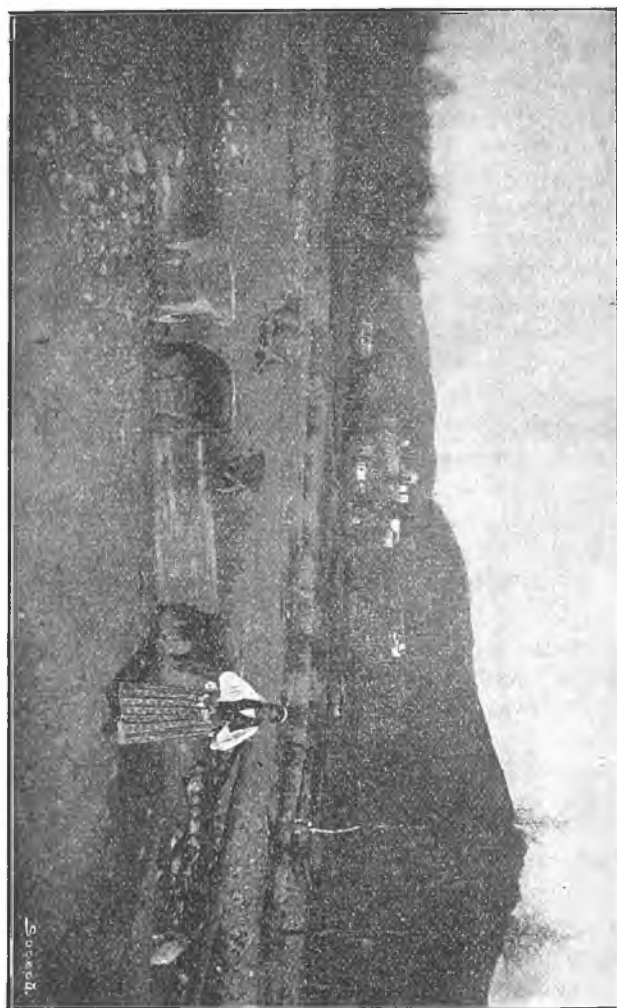
Clădirea aceasta se datorește Doamnei Marica a Brîncoveanului, și decî tipul de la Mănăstirea dintr'un lemn și din atîtea altele se întîmpină și aici. Țeraniî au pus dăunăzî mîna de la mîna și au dres ce se stricase în armonioasa biserică. Dar chiliile sînt mai cu totul în ruină, și e o durere să vezi cum se risipește această veche și scumpă zidărie. Acum douăzeci de ani, călugărițele de la Surpatele se treziră că malul se va ruina, ele căpătară de la Cîrmuire voie să plece; pentru a desăvîrși batjocura, aceiași Cîrmuire vîndu cărămida zidurilor, ce începeau îndată să cadă, și astfel se ajunsese la starea rușinoasă de astăzi.

40. Horezul. Bistrița. Arnota.

În vălurile amurgului cenușiu și trist coborîm dealul *surpat* și, lăsînd la stînga Mănăstirea dintr'un lemn, luăm un alt drum, prin păduri, care e al Horezului. Odată cu noaptea ne găsim într'un sat de case înalte ca acele din Muscel: e Păușești-de-Otășău, care trece însă răpede și se pierde în noapte. Cară se întorc, femeî și fete aduc vachile acasă, țeraniî aprind țigări în porțile de lemn săpat, ciobănașii păzesc lîngă focurile roșii ce pâlăiesc în marginea porumbiștilor înguste. E mișcarea și buna stare a unui sat de vechî moșnenî.

O cîrciumă în codru, apoi suiș, în întunerecul

Horezul văzut de departe.

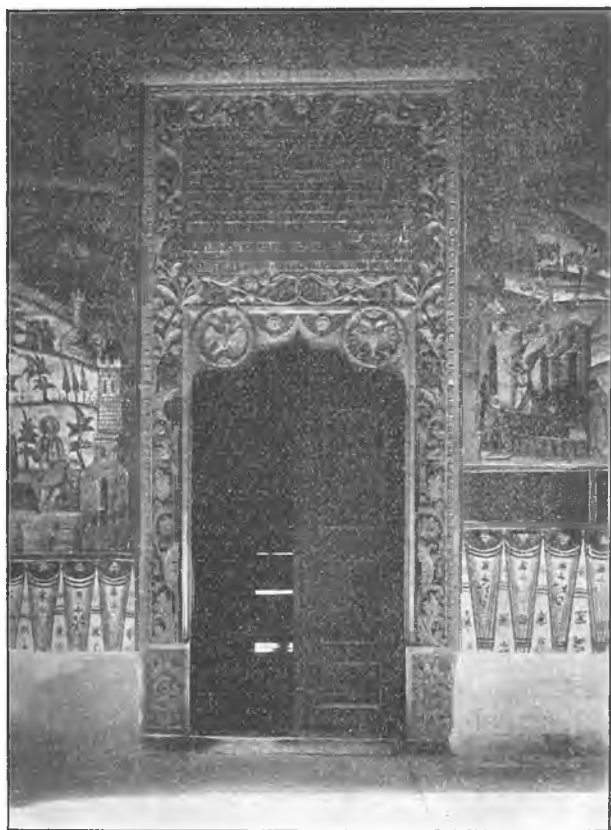
S. Popescu.

prin care se împrăștie cîte o rază slabă de lună strecurată prin nori. Șiruri de cară se țîresc pe șosea, în strigătele de îndemn ale drumeților, în glumele grosolane ale celor ce au petrecut la Rîurenii; o natișancă, venind tot de acolo, își sună tălăncile în urma noastră: birjarul răspunde printr'un chiot, oprindu-se, unui chiot trist ce se ridică de jos, din pădure. O împușcătură depărtată trăsnește răsunînd. Mai încolo, la o piuă, unde se opresc caii pentru adăpat, se aude în neagra singurătate pustie foșnetul răpezit al apei și bufnițurile surde ale maiurilor pe sumane.

Oamenii sînt buni, îmi spune birjarul, și, în adevăr, în locul unde e mai multă liniște moartă, o femeie singură, strînsă de frigul aspru în mantia-i de abă, mîna încet boii spre casă.

Acum ne coborîm la dreapta, pe un drum de vale. Case țerănești întunecate, ici și colo focuri pîlpîind înaintea lor, gazornițe prinse în cuiu, luminînd golul cămăruțelor. Sîntem în sfîrșit la Horez. Intrăm pe supt turnul boltit, suim drumul de bolovanii între ziduri, vedem luminii fugind, trecem supt alt turn, dincolo de care, de-o parte și de alta, sînt mari clădiri vechi, și în capul scărilor ne primește maica starița. Doamne, ce frig a fost afară!

Cel mai bogat și mai strălucitor dintre Domnii romîni, Constantin Brîncoveanu, a voit să întreacă, prin cheltuieli mai mari decît oricare se mai făcuseră pînă atunci pentru mănăstiri, pe toți înaintașii săi, clădind un nou lăcaș fără păreche. Ruda sa de aproape, Pîrvu Cantacuzino, a primit însăr-

Horezul : ușa bisericii.

cinarea de a supraveghia lucrul zidirii sfinte, al cărei loc fusese ales în codrii nestrăbătuți numiți ai Hurezului sau Huhurezului, după paserea de noapte ce se sălășluia în ei și umplea singurătatea neagră de bocete. Vărul Domnului dădu gata păreții în 1692, dar zugrăveala nu fu mîntuită de cît după moartea lui înainte de vreme, supt îngrijirea lui Cernica Știrbei, la 1694. Îndată începea lucrul la paraclis, care se sfîrși cu totul peste doi ani, și, ca să fie alături cu soțul ei la fapte bune, Doamna Maria sau Marica făcu, tot atunci, din banii ei, bolnița din deal. Peste amîndouă aceste zidiri, ispravnicul fu Ioan, care avu norocul de a călăuzi timp de treizeci de ani ca egumen mănăstirea de călugări a Hurezului. În același timp, o cingătoare de chiliî incunjura biserica, și paraclisul era cuprins între chiliile acestea.

Mănăstirea a avut și timpuri grele și odată, în războiul din 1787, caii Nemților, ai Turcilor, ce se războiau între dînșii pe socoteala și pentru împărțirea noastră, au mîncat fin hrăpit între zidurile bolniței brîncovenestî. Peste aproape un veac, călugării plecau și locul lor era luat de maicele de astăzi.

Dar, ca nici într'o altă parte, toate s'au păstrat, aproape cum le-a lăsat întemeietorul. Și astăzi privești cu admirație biserica în care și-a atins culmea meșteșugul de a zidi de pe vremea lui Brîncoveanu. Pridvorul e sprijinit pe zece stîlpi, mai largi la basă, și împodobiți la amîndouă capetele cu foi de acant fin săpate; în fața lui stă un amvon de intrare, pe doi alți stîlpi canelați, avînd același fel de capitèle ca și pridvorul însuși. Pe fațadă și

Horezul : ușa de la paraclis.

de jur împrejurul zidirii sînt linii de zimți, apoi un rînd de ocnițe rotunde, închizînd cercuri împletite, după aceasta două ciubuce simple, alt rînd de zimți, un colac mare sculptat, ca acel de la Surpatele, și altă tivitură cu zimți. Pe laturî și la altar se mai întinde un șir de ocnițe pătrate. Cinci ferestî de fiecare parte, cu cadrul sculptat; sculpturi, mai frumoase decît în orice biserică munteană, are și ușa, ale cărei canaturî sînt din lemn lucrat ca o horbotă. Două turnuri cu ferestruici abia crăpate în adîncul ocnițelor se urmează în lung. Printr'un adaos colțurat înnaintea altarului biserica dobîndește o lungime mai mare decît cea obișnuită.

După aceleași norme de arhitectură, de și mai ieften și în hotare mai mici, sînt făcute paraclisul și bolnița.

Dar îngrijirea înaltă a podoabei nu se oprește aici. Stîlpi de toate felurile se găsesc în cerdace și în salele chiliilor. Ceî mai frumoși, împreună cu alte săpături, sus și la scară, se adună în cerdacul stareției vechi, care face parte acum dintr'un spital țerănesc ca vai de capul lui. Aici sînt stîlpi împletiți, săpați cu stema țerii și cu vulturul bicefal al Cantacuzinilor, sînt lei și flori și paseri și arabescuri, cum nu se poate mai dibaci și mai elegant întreșesute. Nicî Nicolae Mavrocordat la Văcărești n'a dus astfel de frumuseți până în odăile de locuință, mulțămindu-se a sprijini biserica pe stîlpii săi, și mai bogat înfloriți de sculpturi.

Zugrăveala veche e păstrată în toată puterea și vioiciunea ei, și pe părății din pronaosul bisericii se înșiră, pe lîngă Brîncoveanu, cu Doamna și copiii, în portul răsăritean din vremea lor, toate

rudele după tată și după mamă, și chiar «moșii și strămoșii», până la Neagoe și Laiot, cu pletele în zulufi și haina de brocard tăiată la piept de dunga de aur a patrafirului.

*

Iarăși pe drumul ce nu se vede decît la cîtiva pași, între înălțimi sămănate fără rînduială, pe lîngă porumburi înalte, case de țară albe și perdele ușoare de pădure. Mergem, după întoarcerea la Costești, sat mare de munte, cu locuințele larg răspîndite, spre Bistrița. De departe se vede catapiteazma de munte supț care zace mănăstirea; sus nori albi se scămoșează, îndesîndu-se spre vîrf, pe care-l acopăr cu bumbacul lor albicios.

Cînd ai văzut mănăstirea, ești chiar la poarta ei. Samănă cu Dealul, fiind și aceasta o cetățuie văpsită în galben, cu un puternic turn modern, cu o cupolă de metal care se vede de departe. Și acum înnoitorul e Știrbei-Vodă, dar, fiindcă Domnului îi plăcea să petreacă vara aici, la răcoare, nu numai că s'aū înălțat clădiri întinse pentru locuință — odată era în ele școala de sub-ofițeri, iar astăzi orfanii învățătorilor învață clasele primare într'o parte a bogatelor încăperi —, dar și biserica a fost pregătită ca biserică a Curții.

În cei din urmă ani ai veacului al XV-lea, frații Craiovești, stăpîni ai șesului jiiian și Bani olteni unul după altul, întemeiară Bistrița și paraclisul ei: cea d'întăiu trebuie să fi fost, ca bolnița Coziei, clădită după vre-o jumătate de veac; cellalt păstrează și astăzi forma de căsuță purtînd în brațe un pridvor. După stîngerea neamului ctitorilor,

Horezul: stilp împodobit.

Brîncovenii, înrudiți cu aceștia, au avut ocrotirea Bistriței, care păstra acele ziduri de cetate ce sîliseră pe Mihnea cel Rău a întrebuița tunuri în potruva lor și din care se văd unele urme, alcătuite din bolovanî și cărămidă tare, la marginea zidurilor de astăzi. Încă din 1683, cu cincî ani înainte de a fi Domn, marele întregitor al moștenirii de artă religioasă a trecutului, Constantin Brîncoveanu, înnoi Bistrița. Ea ținu astfel vreo sută și cinzeci de ani. Reparația lui Știrbei nu păstrează nimic din clădirea lui Constantin-Vodă, care va fi sămănat cu Cozia. O biserică modernă fu ridicată din temelie; în ea se păstrează astăzi rămășițele Sfîntului Grigore Decapolitul, în racla de argint aurit pe care a dăruit-o alt «Constantin Basarab», Cîrnul, în locul celei răpite și a celei de lemn făcută din porunca lui Radu Mihnea. Dar piatra de mormînt a puternicului Ban Pîrvu a fost găsită, și ea se păstrează astăzi într'o cameră a clopotniții. Pentru vechiul viteaz și ctitor nu mai era loc în zidirea de paradă a altor timpuri.

*

La doi pași de mănăstire e stîncă, înaltă, goală, aspră; în ea se sapă o peșteră care a scăpat nu o singură dată de tâlhari și de năvălitori străini și comorile Sfîntului și viața egumenului, a călugărilor. Iar sus de tot, acolo unde atîrnă negurile, deosebești prin ele, ca o lungă pată albă, Arnota, care strălucește de departe, în noapte, călătorului.

Drumul merge prin cărări de sat sărac, prin prăvălișuri de bolovanî, prin poteci de pădure rară, nouă, căptușite cu frunze ruginite. A plouat, și

lupți, urcîndu-te, nu numai cu răpegiunea coastei, ci și cu lunecușul cleiului negru. E o mare tăcere tristă, pe care o rupe numai lătratul hărțăgos al vre unei javre, foșnitul unui Mocan căciular, care se suie pe calu-i mărunț. Pentru cîtiva gologani, un flăcău rupe din pomi livezii crengi mari brobonate de prune brumării.

Am ajuns în sfîrșit. Iarăși turnul și zidurile din vremea lui Știrbei, care stătea prea aproape de Arnota ca s'o poată uita; dar, mai mult nelocuite — căci călugării au lăsat ca urmași numai doi bătrîni paznici —, ele cad pe încetul în ruină, abia după cincizeci de ani.

Biseriçuța, spoită mai dăunăzi, are tipul curat al clădirilor lui Matei-Vodă, căci Brîncoveanu a dres aici numai o fintînă. Pridvorul e închis; pe laturî zimți, cîte trei ferești, ocnițe rotunde, deschise sus, iar în rîndul de jos închise; un singur ciubuc la mijloc, fără săpături. În pronaos doarme într'un mormînt înalt, de marmoră, cu săpături ce înfățișează tunuri, tobe, semne de război și stema țerii, — Matei Basarab, iubitul Domn și părinte bătrîn. La picioarele sale stă Danciul din Brîncoveni, ale cărui rămășițe au fost aduse din Mitropolia de la Alba-Iulia, unde Danciul perise pe vremea lui Mihaî Viteazul, de fiul său acesta, Matei-Vodă. Tatăl și fiul odihnesc singuri, în mica biserică de munte, încunjurată de neguri, bătută de plói și asigurată, prin greutatea și primejdia potecii ce duce la dînsa, de lăcomia străinilor dușmani. Bătrînul Mocan ce întîmpin la întors, suind călare, pare umbra bunului patriarh ce rătăcește

încă în această pustietate aspră, prin care Bistrița se izbește ciudoasă, cu iuțile ape de argint.

*

Apoi întorsul la Rîmnic, printre cară, căruțe și caravane de munteni în mantii de abale, de femei în hobote. La hanuri, Țiganiî cîntă viersuri de jale, și lume amestecată se înghesuie în odăi. Minî e Sîntă-Măria, cînd bilciul de la Riurenî strînge mai mulți oaspeți decît totdeauna. Șirul de prăvălii și cocioabe scînteie de foarte departe în lunca despădurită a Oltului. Cînd Rîmnicul apare și el, ca un mănunchiî de lumini, e noapte de-a binele, și frig... Încă un ceas, și iarăși cataractele cerului se vor deschide pentru lunga, trista, înghețata ploaie a toamnei timpurii.

41. Spre Tîrgu-Jiului. Tismana.

Șesul oltean pe care-l străbate acceleratul nu samănă cu șesul, revărsat ca o apă, al Țerii-Românești. Simți că mergi pe o înnălțime mai mare, și necontenit, de amîndouă părțile, pămîntul se înnalță încă. Lăicerele, scoarțele arăturilor proaspete, ale finețelor verzi, ale puținelor lanuri de porumb chircit și uscat se cufundă și se ridică în linii blînde. Privirea prinde astfel mai bine satele mari, strîns alcătuite.

Și rasa e alta, mai bună, mai mîndră. Fața, albă, e ușor ovală; fruntea dreaptă, dar nu largă, ochii mici cu liniile ascuțite, nasul puțin coroiat, gura și bărbia frumos croite tivesc în profil obrazul

mare, întins, nu bosumflat, nici osos ca al Bulgarilor, cu urechea fin desemnată; mustața e mică, suptire: un «spic al grîului», cum zice în cîntece. Cînd merg călări cu căciulile înnalte, tot una de late la basă și la vîrf, cu mantiile de abă albe plutind în vînt și acoperind ca un valtrap spinarea cailor mărunți, ți se pare în adevăr că vezi ostași de lupte saū de răscoală, dintre cei ce aū făcut vestite aceste plaiuri. Icoana de căpetenie tăcută, cu fruntea încrețită și buzele strînse, a lui Tudor răsare înaintea-ți, și pare că-l vezi pornind în ziua de Februar, cu un cer de plumb, greu ca acesta de astăzi, cu văzduhul tot așa rece — cer și văzduh ca și cugetul lui de om cu sufletul închis, care grămădește ura și-și hrănește dintr'însa setea de răzbunare —, parcă-l vezi pornind, cu cetele norodului, în largi mantale de abă albă, pentru a-și înfrunta ursita.

Numai portul femeilor e mai urît decît în dealurile și în munții Vîlcei: supt ploaie trec ca niște călugărițe catolice fețele înfășurate 'n broboade, trupurile învălătucite în mantii albe, șnuruite.

Valea Jiului vine din sus, cu apa largă, ca de argint topit, șerpuint încet, în falduri grele. E, neapărat, mult mai îngustă decît valea Oltului, dar pare mai lată, cu dealurile mai joase și arborii mai rari, grămădiți numai în unele părți. Porumbul s'a cules, și lunca pare pustie supt ploaia care a gonit ciobanii; înălțimile sînt mai mult goale, cu pădurile de mult rase. În această jalnică zi de Sîntă-Mărie, scaldată în apele reci, numai unele stații mai adună pentru priveliște mulțimi înfășu-

rate în mântăli și zgribulite. Nu înțeleg cum s'au putut aprinde, cu oricâtă țuică, cei ce s'au luat la bătaie în marginea unei gări, și-au spart capetele și strigă cu înjurături răgușite: «la Primărie, la Primărie».

Cu toate ceasurile de noapte înaintată și posomorirea cerului foarte negru, Tîrgu-Jiului apare și acum vesel, bine clădit, gospodărește îngrijit, clădit strîns și cu rînduială, luminos.

Spre ziuă, coviltirul norilor se rupe în șiroaie, ce duduie ca niște mulțimi sălbatece alergînd spre pradă, și dimineața înfășurată în neguri se înalță cu un zimbet de ghiață.

*

Drumul de la Tîrgu-Jiū la Tismana se desface îndată din larga șosea care duce la Severin. E tot o șosea, mai îngustă și mult mai rău îngrijită: ploile au căptușit-o cu un strat de noroiu apos.

De-o parte și de alta, se văd ușoare înălțimi depărtate; în mijloc, porumbiștea cu foile îngălbenite. Îndată însă linii de dealuri se ridică în cale, și pădurea începe, ca să nu se mai oprească până la zidurile Tismaneii, care e însăși mai înecată în păduri uriașe decît orice altă mănăstire a noastră.

Deocamdată, stejari tineri se înșiră deși, cu înaltele trunchiuri suptiri. Vechea pădure e sfîrșită, și pe o culme goală, plină de scînduri clădite, fierăstrăul taie scîrșnind trunchiurile mari jupuite. Apoi vin ochiuri de lumină, perdele ușoare de arbori. Până ce la urmă stejarii bătrîni te înfășură, două ceasuri întregi, cu taina lor umedă. Unii au trunchiuri și crengi tot așa de copleșite de muș-

chiu verde crescut ca o catifea, și dungă albe arată pe aceia dintre stîlpii codrului cari vor încheia în curînd supt securea lucrătorilor lungă și mîndra lor viață, lăsînd vlăstarelor loc și lumină.

Prin pădurea bătută de ploaie trec numai puțin drumeți, supt glugi, cu umbrële, călări — și țeranii călări aū adesea umbrelă — sau în căruțe și trăsuri. Lipsește mai cu totul scîrșitura înceată a carelor cu boi. În luminișuri și prin curățituri pasc oi albe, înaintînd cu un clătinat ușor al micelor trupuri rotunde, și vite răzlețe. Jaleșul, care a numit odată un județ, se răpede, rîuleț limpede, supt po-dișca drumului. Încolo, numai pacea întunecoasă a soborului de stejari. Pare că ești prin codrii Neamțului.

Un singur sat până la Tismana, Peștișanii. Cele mai multe case sînt încheiate, ca în munții Moldovei, și mai ales acolo, la Neamț, din birne grele de lemn aspru cioplit. Cerdacul se razimă pe stîlpi tot de lemn. Două odăi alăturate aū fiecare cîte o fereastră și cîte o ușă în față. Adesea ori o garnitură cu zimți împodobeste spinarea coperișului și stă și de-asupra porții mari, une ori săpată. Încolo nici zugrăveli pe părăți, nici forme de lut în che-nare la colțuri sau în jurul părăților, nici flori pe polițe, ca în alte părți de muncele și munte. Biserica din acest sat e de lemn negru, și nici într'o parte întinderea verde nu e sămănată cu turnuri de zid ca la alte biserici. Mulți țeranii aū fața tristă, nemulțămîtă; de alminterea și tipul nu mai e acel de jos din margine: vezi obrazuri boțite lîngă capete rotunde, cu părul și ochii negri ca în Muscel. Zavelcile sînt lucrate mai mult în roșu dungat, însă cea din față e scurtă și îngustă ca o pestelcă.

Lași calea spre-Baia-de Aramă, un târgușor mehedințean, și apuci la dreapta printr'o porumbiște întinsă.

De la o vreme înălțimi mari, păduroase se văd în fund. Doi zmei par că se pîndesc înainte de a se înșfăca cu ghiarele lor de stîncă. Drumul duce spre dînșii, trecînd prin satul romîno-țigănesc Tismana, și te cufunzi iarăși în pădure, care aleargă pe coaste, încunună culmile și pare că vrea să-ți taie cărarea, pe cînd crengi se ating de-asupra în arcuri de triumf mai frumoase decît acele ce au rămas de la o primire oficială în tot lungul șoselei. Această pădure cățărata și coborîta în adîncuri, acest vălmășag de trunchiuri și de frunziș bogat nu se poate asemăna cu nimic din ce am văzut până acum. Apa Tismaneî, negrie, fuge în necontenite vârtejuri albe de spumă.

Printre ramurile ce închid zarea privește un turn, cercetînd cărarea, apoi el se ascunde iarăși, și numai iată că la o cotitură Tismana toată: turnurile amîndouă, o poartă de intrare, zidurile nouă galbene se văd, înjghebînd o cetate puternică. La picioarele ei, pornind din jghiaburi ascunse, o trîmbă de apă cristalină țîșnește și, arcuindu-se, lovește un colț de stîncă învelită cu mușchiu, pentru a se coborî apoi prăpăstuit, ca un sul de argint, spre Tismana în vale, unde zac ruine roșii, nouă. La dreapta, verdeața se rupe, și un înalt părete de piatră sură face căpătăiu tuturor clădirilor.

În stîncă aceasta se arată, tocmai sus, poarta neagră a sihastriei Sfîntului Nicodim, acel evlavios călugăr sîrbesc care a venit la noi pe la 1370 ca să întemeieze după normele cu bună rînduială din

Atos viața călugărească a Romînilor. Cu cheltuiala sa, din banii strînși de la buni creștini, și cu cheltuiala Domnului din Scaun, Vladislav-Vodă, bunicul lui Mircea, el clădi în acest colț de raiu, unde vara e strălucită și iarna foarte blîndă, cea d'întăiu mănăstire mare pe pămînt românesc, cea d'întăiu durată din zid : Tismana.

Ea trebuie să fi fost mică, dar armonioasă, în felul cum arta bizantină s'a împămîntenit la Sîrbî, sau chiar în felul lavrelor Sfîntului Munte. Aici se îngropă sfîntul — pe care-l amintește astăzi o urită lespede de pe la 1840 într'un meschin grilaj, lîngă biserica nouă —, și tot aici și cellalt ctitor, Vladislav-Vodă. Din pietrele lor de mormînt, din odoarele dăruite de dînșii, din clădirea însăși n'a mai rămas însă nimic. Dar la 1541, mîntuind în ziua de 14 Septembre, Radu Paisie, care a clădit bolnița Coziei, făcu din nou, în același stil, Tismana, cu o ușă încadrată cu flori de crin sculptate și cu pereți foarte înalți, de tot sus boltiți pentru îngustimea bazei. Se poate spune că turnurile de acum, două mărunte zidiri octogonale, nu sînt ale lui Radu, ci au înlocuit pe acestea, care se vor fi dărîmat. Roatele săpate din ocnițe, cadrele ferestilor cu flori cunoscute ar dovedi că și Tismana a primit o nouă prefacere, dar numai în amănunte, pe vremea lui Brîncoveanu. Glogovenii au făcut apoi, în veacul al XVIII-lea, încă o reparație, care li-a dat dreptul — credeaū ei — să-și zugrăvească chipurile de familie, uitînd pe vechii ctitori, și să-și îngroape morții în pronaos. Un pridvor s'a adaus, în sfîrșit, la reparația din zilele lui Știrbei. O nouă reparație pentru clădirile încunjurătoare s'a făcut dăunăzi,

nu pentru cei cîțiva călugări ce au mai rămas, ci pentru un Sanatoriu care nu-și poate găsi ocupanții din cauza umezelei și rămîne să fie camere de închiriat pentru vară.

Astfel pe locul celei mai vechi mănăstiri românești se înalță astăzi o clădire cam deșănțată pe din afară, într'un cerc de case fără arhitectură. Lipsește verdeața, florile, arborii, mișcarea unei mănăstiri. Pe pajiștea săracă zac trupuri mărunte de rîndunele fulgerate de frigul timpuriu, pe cînd una din ele se zbate flămîndă în boltele bisericii, unde și-a căutat un adăpost care-i va întîrzia moartea. Pare sufletul nemîngiat al bătrînului ctitor....

42. Pe valea Jiului spre hotar.

Cerul e cu totul acoperit cînd pornim pe valea Jiului, spre graniță. În lumina tristă a dimineții reci, umede se vede lungul șir al caselor din satul Vădeni, în care intri îndată ce ai ieșit din Tîrgu-Jiū. Tot clădiri de birne încheiate, copereminte mari de șindilă, zimți de lemn înnegrit de-asupra casei și a porții de intrare, înalte pătule de vergi împletite, movile de fîn, coceni și frunzare străbătute de prăjină.

Apoi, cale de două ceasuri, între dealurile mari din stînga și cele, mai mici, din dreapta, se întinde lunca șeasă, aproape cu totul curățită de arbori, mai mult goală de case și sămănată cu pîlcuri de porumb.

De-odată un vîntisor se ridică și spărturi albastre se fac răpede ca prin minune în pînza lăptoasă a

norilor. Soarele nu se vede încă, dar spre Răsărit e un frământat pripit al negurilor de-asupra dealurilor. Departe, tocmai în cellalt capăt al bolții, costișe, văi se auresc ușor de raze al căror drum nu-l înțelegi; chiar în șes, de tot aproape, vîrfuri de arbori se luminează puțin.

În sfîrșit un zîmbet sfios pătrunde prin norii pe cari vîntul i-a suptiat pe încetul. Soarele însuși se ivește, întâi ca un șters disc de lună, apoi stăpîn pe întreaga lui strălucire. O mîngîiere caldă atinge obrazul, și în aceeași clipă cîmpul și zările s'au preschimbato. Porumbul zdrențos pare înfășurat în scutece de aur, focuri roșii, galbene, albastre săgetează din roua luminoasă, depărtările se vădesc ca la ridicarea unei perdele, și tocmai în fund apar înălțimile albastre, pe care călătorește o scamă de nori desțesuți. Cîte un cioban tînăr stă răzimat în bîtă și se închină puterii de lumină, căldură și viață, care a biruit și-și urmărește dușmanii pentru a-i nimici.

Jiul nu s'a văzut încă, de și e foarte aproape, căci curge colț la stînga, supt acea perdea de sălcii, sarbede, buhoase. Odată el scînteie în frînturi ale panglicei sale de argint. Apoi iarăși sălciile-l ascund cu totul.

Acum în stînga coasta se vede bine, acoperită cu păduri și casele satului Porcenii. În dreapta, Bumbeștii se deșiră în șes, cu case bune nouă și o frumoasă biserică de zid. În față, munți mari, prăvăliți în neorînduială, par că închid drumul, cu zăgazul lor bogat împădurit.

Trăsura găsește însă neconținut înaintea ei

aceiași șosea bună, care se face din ce în ce mai sigură, mai netedă, mai *tare*, «ca țimentul» zice bătrînul Geană, care mînă gîrbovit, cu un lung țuguîu de căciulă ciudoasă pe cap. Cînd s'ar crede că va atinge muntele, ea lunecă pe priporul lui și stăpînește Jiul. Am intrat «în munte».

De-asupra noastră e un puternic povîrniș drept, pe care pădurea de fagi, plantațiile de nuci au rămas numai sus, pe alocurea, pe cînd jos se rostogolesc bolovanî, se scurge praf de piatră negrie, galbenă, roșie ca sîngele uscat, se înfățișează lespezî mari în colorî întunecate sau aprinse. În față, din potrivă, stîncă sură, care răzbate numai ici și colo, e înveșmintată într'o strălucită mantie de păduri și tufișuri. Până la vamă, drum de trei ceasuri, e aceiași strîmtoare, cu un pîrete rupt de dinamită și de cazmale, spintecat în rîni de rugină și de arsuri sau revărsat pe marginea apei în clădării sălbatece, și cu cellalt pîrete drept, nalt, trist, singuratec, cuprins de sus până jos în zalea pădurii.

Între cele două creștete înnalte, e pus un petec de cer, pe care norii s'au prefăcut acum în destrămături ușoare, lînoase, care se pierd pe încetul în albastru. Soarele țîșnește de odată rotund pe culmea din dreapta. Sînt unsprezece ceasuri, și la trei el se va coborî, tot așa deodată, fără să lase nici-un joc de lumină în urma cufundării sale liniștite.

Jiul nu mai este aici senina panglică de argint din vale. Umbra pădurilor l-a prefăcut într'un și-voiu verde-uleios, care-și schimbă la fiecare cotitură, la fiecă pas înfățișarea, după toanele patului său pietros. Aici el înaintează iute pe un prăvă-

liș domol, mai departe e tăiat de dungă de spumă ca niște coame albe ce filfiie, îndată el se rupe turbat în șuvițe ce clocotesc nerăbdătoare, cu un fișit de răscoală, apoi el lunecă răpede printre marii bolovană ce-l strâng de aproape, el se rotește în vîltori, aruncă nisipuri colțurate, prelinge apoi liniștit păreții unei pietre ce nu se poate mișca din loc, și în clipa următoare el se va întinde aproape încremenit în luciul său verde, ca o icoană a apelor fără curs din umbroasa, recea țară a morților.

Șoseaua frumoasă e mai mult pustie, căci drumul acesta de stîncă, de și leagă două țeri, cu multe greutate și uriașe jertfe, mai ales din partea noastră, nu schimbă între ele mărfurile lor. Abia a trecut mamina greoaie, umflată, strîmbă a diligenții, cu conductorul ei galonat, călători de toate treptele, bagaje în toate colțurile și un tînăr de la oraș cocoțat în coadă de-asupra sacilor cu ovăs. Rare ori mai vezi cite o căruță cu drumeți ce merg *dincolo*, grămădiți cu lăzi, pachete, boccele și burdufuri supt coviltirele gîrbovite. Vre-un țeran călare, vre-un biet călător sărac, ce urcă pe jos. Încolo, numai lucrătorii de la șosea: romîni, italieni și nemți, cari dreg în mai multe locuri drumul prăbușit sau mușcat de ruină, cu șinele de fier, roabele, fierăriile și întunecoasele căsuțe de adăpost ce și-au durat, țerănește, din lemne grosolane.

Odată șoseaua trece pe malul drept al rîului și se înfundă în pădurea, unde vite pașc risipite supt paza unui moș zdrențos. Schitul Lainici, o clădire făcută din bani boierești amestecați în veacul al XIX-lea, supt Vodă Caragea, se ascunde aici: și la

dus și la întors am văzut în acest ungher tăinuit de lume mai multe neveste decît monahi.

De la vamă pînă la graniță, cale de vre-o jumătate de ceas, munții, Jiul și șoseaua, de o potrivă de pustii, se prefac întru citva. Spinările stîncoase cresc, lespezile spîrcuite la deschiderea drumului sînt mai greoaie și amenințătoare; mesteacănul iea locul fagului, fiind sămănat mai rar decît acesta, și la sfîrșit se adauge și bradul întunecat, care pătează însă numai une ori. Jiul se zbuциumă acum tot mai în fund, și, strîns mai de aproape între păreții de piatră, care-l călăuzesc, el nu mai știe de odihna verzilor ochiuri de liniște. Iar șoseaua, cu podurile ei de piatră bine netezită și cu cantoanele roșii ca niște castele, e o scumpă podoabă pentru o țară al cărei ban s'a risipit fără cruțare.

După cîteva rătăcirî, ea a ajuns pe malul stîng. Un munte nalt, gol, cu fruntea ascuțită, răsare în-nainte. Jos, o gheretă și o pîrghie tricoloră staū în fața unui stîlp de hotar văpsit în colorile Ungariei, lîngă care păzește un funcționar cu chipiū înnalt. De acolo în-nainte, prin munți și vale, neamul românesc nu mai stăpînește țara lui.

La întors, apusul strălucitor de aur șters, de ruginiū ușor, se desfășură cînd ieșim din strîmtoare. Și, în același timp, în răsăritul siniliū înflorește fața galbenă a lunei. Lunca întreagă, cu umbre mari negre, pare înnălțată în lumî de taină.

43. Spre Severin. Cerneți. Topolnița.

Tîrgu-Jiul e legat printr'o șosea cu capitala județului vecin, cu Severinul. Urmăm această șosea într'o zi de o tristeță blîndă, cu puțină lumină rece strecurată prin pînza, așternută de la un capăt pînă la altul, a depărtaților nori albi.

După podul peste Jiù, la capătul zăvoiuului, care e grădina orașului, șoseaua înnaștează fără șerpuituri, supt dealuri împădurite, dincolo de care se vād munții înnegurați; de ceialaltă parte, alte șiruri de înălțîmî se înșiră învălurate.

Bălți de ploaie, heleșteie în care femeii își curăță pînzeturile, un petec de pădure rărită. Încolo, drum aproape pustiù, îndată ce te-ai depărtat de oraș, porumbiști ce se culeg, arături proaspete înseilate ici și colo.

Satele nu sînt rare. Pe coastele înălțimilor se ivesc adesea mari biserici nouă, frumos înălbite, biserici de zid cu cîte două turnuri. Dar casele de birne sînt foarte proaste și staù mai pe jos de cît cele mai rele dîn Vîlcea. La multe lipsește și varul și lutul; fereștile sînt abia cîscate și le acopere cîte o fărîmă de geam ceșos. Rare ori vre-o poartă săpată, nici-odată o podoabă, o floare. Unele sînt adevărate poieți goale, și pe d'innăuntru și pe din afară.

Dăr casa e mai săracă, mai nenorocită și tristă decît locuitorul ei. Pătulele sînt mari, foarte bine împletite, nutrețul de iarnă al vitelor, coceni și fin, stă înfipt în prăjinî. Copiii zdrențuiți merg «la boi», și cirezile, turmele de oi și de capre pasc în

In munții Olteniei.

jurul caselor. Dintr'o bojdeucă neagră, răsare o femeie bine îmbrăcată, care desfășură spre vederea unei vecine o frumoasă zavelcă nouă. Portul e bun, și numai copiii sînt lăsați în cămeșuici negre sau zac în casă ca Țigani. Aici trebuie, nu pămînt, cit învățatură, lumină, simț de ce este viața și cum trebuie trăită. Până și hanurile, ținute pe aici de țeranî, și nu de Evrei ca în Moldova sau de Greci ca în multe părți muntene, samănă cu niște spelunce nelocuite. Țuicarii își beau prea mult țuica, și d. Geană e de părere că așa fac și învățătorii, cari ar trebui să stîrpească deprinderile rele.

Un deal de lut acoperit cu pădure desparte Gorjul de Mehedinți și de pe vîrfurile lui se desfășură tot ținutul de coaste și văi, cu poteci de verdeață, cu cărări și case ce se ivesc departe. Despărțirea aceasta a județelor prin spinări de dealuri arată caracterul lor neatîrnat din vremuri, fiecare avînd judele său, abia supus Voevodului; astfel aici se hotăria pămîntul lui Litovoii de pe Jiuri de stăpînirea lui Mehedinți. De cealaltă parte, e Roșiuța, numită așa după culoarea cărămiziei a lutului pe care e întemeiată. Satul e mai bun decît Virtopul, cel din urmă sat al Gorjului. Se văd și case cu două rînduri, pereți mai mari cu obloane, boltiri de zid în cerdace; cîteva sînt zidite din cărămidă. Întilnești fețe frumoase, rotunde, cu ochii mari. Dar lungul șir de case pe costișa dealului lasă o întipărire neprietenosă și tristă, prin murdăria copiilor cu obraji galbeni, prin puțina îngrijire a hainelor și a caselor, prin mirosul greoiu de băligar ce se ridică din curțile mocir-

loase. Așteptăm să se hrănească caii, înaintea unui han cu geamuri sparte, clădit țerănește, și supt un coperiș înalt, unde duhlește de o parte grajdul, iar de alta uriașe căzi în care fierbe țuica. O nevastă cinchită pe un scăunel toacă varză cu toporul în piuitul puilor de găină și grohăitul purceilor, pe cînd în crîsmă rătăcește'n papuci hangița, care se chiamă Alexandrina și are fața slabă, palidă a unei mari boieroaice rătăcite între movilele de băligar. Un nebun ni tot înșiră de la capăt cîți copii are și cu cine este în legătură. «Moș Udrea a murit», încheie el, «dac'aș muri și eu după dînsul!». Iar cîți vin la han, chemați de o femeie grasă cu picioarele goale, aș țuică în cap, zbiară, cîntă și chiue.

Motrul curge liniștit în vale printre sălcii, lat ca Ialomița lingă Tîrgoviște. Îl trecem într'o improșcătură de stropi, și apucăm la stînga printr'un ținut verde, cu porumburi și case albe presărate de-a lungul drumului.

Apoi începe un șir de suișuri și coborîșuri prin păduri și văi, tăind de-a curmezișul înălțimile ce tot răsar în zare, albastre. Până într'un târziu nu se mai văd sate. Dar șoseaua e foarte mult străbătută; ea nu ni aduce numai cîrduri de vite albe pîlcuri de oi blajine ce fug speriate drept înaintea păstorii și păstorite, unii numai în cămașă, alții cu sumane, cojocel, șaluri, ba chiar cu umbrelă. El mîna înaintea noastră cară, căruțe, trăsuri, ce aduc supt coșuri, covergi și peteci de abă murdară o lume amestecată, în care cei mai mulți la număr sînt săteni. Portul lor se deosebește întru

citva de al Gorjenilor: nădragii de abă sînt cusuți în față cu flori de găietane negre; căciulile albe, negre, sînt mînuite sus cu un triunghiū saū se apleacă la o parte în moțuri, ca vechile căciuli războinice din vremea lui Mihaī Viteazul. Pe lîngă zăvelcile din județul vecin, mai scurte în față, se vād fote ce încunjurā tot trupul ca acele din Muscel, dar se desfășurā înfoiate și scurte, ca rochiile țerancelor ungurești; une ori, un șorț cu aceleași dungī pe cer roșu ca și fota împodobește și îmbogățește îmbrăcămîntea. Fruntea e la multe încinsă cu cîte o basmā cu flori, de-asupra căreia, fără s'o acopere, e aruncat largul vāl alb. Dar toate acestea se vād în cernutul neobosit al ploii mărunte ce urmărește. Oamenii zac în carāle ude, grāmădiți în mormane greoaie, triste, supt cergi, sumane și cojoace cu căptușala mițoasă întoarsă în afarā.

De la o vreme, se vād iarāși sate, în șiruri și pîlcuri de case curate și bine îngrijite. Locuința mehedințeană stăpînește de acum înnainte: casa albă cu o fereastă în față și alta pe lature; pe în-naltul, foarte în-naltul coperemînt de șindilā neagrā se ridicā un mare țuguū de ogeag, acoperit cu aceiași șindilā veche, ca surguciul puternic al unei căciuli grele. Multe locuinți aū șoproane în față, pentru adăpost și găzduire, ca la hanuri, care se deosebesc numaī printr'o a doua fereastă din față, mai bine deschisă și înzestrată cu obloane. Mulțime de carā desjugate așteaptā supt aceste uriașe umbrele de lemn.

Un ultim deal se ridicā în față, înfășurat în groase neguri lăptoase. Ele se desfac din larga Dunāre, și orașul, în stradele pline de lapoviță ale căruia intri

îndată, e Turnu-Severin, care-și aprinde luminile în sara posomorită, mucedă.

*

La vre-o jumătate de ceas de la Severin, peste un șes sămănat rar cu căsărmă și fabrici, e satul Cerneții, răspîndit în neorînduială supt dealuri de lut gîrbove. Azi nu se văd acolo decît căsuțe scunde, cite o tainiță de Țiganî potcovari, locuri ingrădite, dar goale, și trei biserici, dintre care una, cea mai mare, a fost făcută de Grigore Ghica în veacul al XVII-lea și, ca și aceia din Dragoslave, înfățișează în mai mic turnul mănăstirii din Cîmpulung. Pe cînd se cosiau bălării pe malul unde «turnul» răsăria de-asupra Dunării mărețe, Cerneții era o capitală de județ. Negustorii țineau prăvăliile în vale; mai sus, drumul spart, cu fărîme de caldarîm între curți pustii, era cuprins de case, «de amîndouă laturile, ca la Diiu (Vidin)», spune un bătrîn care a mai apucat vremile acelea. Unde e culmea aceia dezgolită, se înălțau Curți boierești, căci aici era orașul pentru boierinașii și boierii mehedințeni, Glogovenii, Miculeștii și atîția alții.

Dar Alexandru-Vodă Ghica porunci să se zidească Severinul. Cerneții nu mai putură sta alături, cum, prin Evreii, Hîrlăul, vechea capitală de județ, mai stă pe lîngă Botoșanii cari i-au luat cîrmuirea și bogăția. Boierii plecară după reședință, negustorii după cîștigul portului. Casele se înroșiră, se înnegriră, apoi căzură în grămezî de cărămidă, care se vîndură pentru cele ce se clădiau în Severin. Azi Cerneții e o mahală răzleață a acestuia, locui-

torii n'aũ pãmînt ca sãteniĩ, și, dacã n'ar fi munca la boierul de aproape și scutirea de lucrul șoselelor, ciobanul ar trece cu oile acolo de unde s'a stãpînit trei veacuri unul din județele țerii.

În Cerneți rãsuna un cîntec ciudat. Flãcãi în haine, care nu erau de sãrbãtoare, mergeau cîte doi, cu cimpoiul la gurã sau bătînd din tobã, ca sã cheme la nuntã. Ei se chiamã *cumnați de mînã* și poftesc necurmat, des de dimineață, din casã în casã, la serbãtoarea care se face abia dupã amiazi.

Nici într'un alt județ nu se pãstreazã atîta ca în Mehedinți viața veche cu toate formele și datinele ei. El mi s'a și pãrut cel mai la o parte de cursul schimbãrilor și înoirilor.

*

Pe valea Topolniței, care nu se vede, printre pașiști și lanuri de porumb. Înnãlțimĩ golașe, dealuri împãdurite mãrgenesc șoseaua. De-asupra unei culmi, chemați de vre-o pradã, vultani plutesc rotindu-se.

Din loc în loc se vãd *conace* urite; *conac* se chiamã aici, dupã cuvîntul turcesc, trecut poate prin sîrbește, locul unde stã domnul pãmîntului, Curtea din Moldova; în Gorj se întrebuinteazã alt cuvînt turcesc: *culã*, turn.

Satul Halînga are case bune, printre care se vãd unele coperite cu țigle și zidite foarte îngrijit, din cãrãmidã. Hanuri cu șoproane și cu trupuri, piei de oaie spînzurate. Aici și mai departe sînt multe chipuri puternice, cu fața mare, avînd profilul foarte curat, ochii bine deschiși, nasul drept, mic, buzele

fine, bărbia hotărîită și mîntuită cu o ușoară gușă, ca în unele profiluri din monedele grecești.

Drumul apucă pe coasta dealului Gradet, al cărui nume înseamnă în graiul Slavilor că aș fost prin aceste părți și cari aș rămas în Serbia: Cetățuie. El duce la satul Balta. Coborîndu-te însă în vale, întîlnești îndată cursul limpede, veșnic șopotitor al Topolniții, ce zorește pe un pat de prundiș, și schitul însuși nu e departe.

Mergi spre el, pe pripoare de piatră, pe poteci catifelate de iarbă, și nu-l vezi. În dreapta ai dealul împădurit, unde ar fi «cetatea lui Mircea-Vodă», după spusa locuitorilor, cari știu de scările și de poarta ei, ascunse între arborii de sus. O femeie ne lămurește în această privință și vorba ei e plină de particularități dialectale și de cuvinte nouă, cum e a tuturora de aici. Ei zic *carce*, *parce* pentru «carte», «parte», *binie* pentru *bine*. Femeia arată pe înălțime o *padină* (rostit: pagină), un *ruf* (platoū). Un moșneag ce aleargă de departe ca să ni mărturisească ce viață grea duce, ca om fără pămînt, supus la dijmă, *îndoire* și *întreire* (adecă să dea jumătate sau a treia parte din rodul pămîntului ce i s'a încredințat ca să-l lucreze), se mai plînge că, pe lîngă zile de lucru, atîtea «la pogon» (pentru fiecare pogon încredințat lui), mai dă și zile *de ciubote* (zile pe de-asupra). Același bătrîn rostește: *vorbeaște*, *socoteaște*. Birjarul, un Severinean, spune că în anume locuri nu e nici-o *șipătă* (șipenie) de om. Din acest graiū ca și din îmbrăcăminte și din clădirea caselor se desface impresia că aici ești într'un loc deosebit de cele multe care sînt aproape de o potrivă.

Între un deal portocaliū, dezgolit și cu fața năruită, și între altul se zărește un turn alb. Peste puțin ai înaintea-ți schitul.

E zidit de Căpitanul, apoi Aga Buliga, mort în biruința de la Finta a lui Matei-Vodă asupra Cazacilor și Moldovenilor, la 1653. Stilul e acela de la Arnota: turn cu zimți, pridvor, ocnițe pe laturī, dar trei muchī răsar din umflătura altarului. Zugrăveala, bună, e făcută de doi meșteri cari arată ei înșiī că au fost unul Grec, altul «Vlah». Buliga și soția, apoi o fiică a lui, dorm în pronaos, care e despărțit de naos printr'un zid străbătut de o ușă joasă. Ca de obște înaintea lui Brîncoveanu, podobele în piatră săpată lipsesc cu totul.

De jur împrejurul schitului alb sînt răspîndite ca florile de primăvară multe oi albe, al căror cioban nu se vede. Supt dealurile verzī și roșii, alba Topolniță fuge, în șopote, la vale.

44. Spre Vîrciorova. Ruinele Voditei.

Pe șoseaua, cînd ruptă pe margini, cînd însemnată cu stîlpī, care merge de la Severin spre Apus pe malul Dunării.

Apa nu pare a curge, ci a luneca dintr'o singură mișcare, a înainta într'o singură pornire lină, puternică. În fișitura ce întovărășește această mișcare, se amestecă un surd răsunset al adîncurilor.

Dincolo, se văd pe rînd biserica și casele Cladovei, turnurile vechilor ei întărituri. Apoi, aproape unele de altele, sate frumoase, întinse, înfipte chiar pe mal, între livezi. Locuitorii lor sînt tot Romîni

treceți peste Dunăre în vremuri de restriște. Până la Negotin, unde se vorbește și limba noastră și pe valea Timocului se află încă de acești copii răzleți ai neamului nostru.

Dincoace se înalță sure, într'un șir necurmat, stînci golașe. Creasta lor e zimțuită în forme neobișnuite colo unde se pare că un om gîrbov vine spre o bătrînă așezată pe pămînt, locuitorii recunosc pe Moșul și Baba. Alți moși și alte babe aũ fost lîngă dînșii, dar cu vremea piatra s'a măcinat și a căzut la vale în așchii și fărîmături. Tot acolo stă crucea Sfîntului Petru, pe care sătenii aũ furat-o înnapoi acum cîțiva ani de la protopopul, care o adusese la Severin și lăsase astfel, după părerea lor, ca seceta să cadă asupra Ținutului. E o crucepomelnic: altele ca dînsa nu se mai află însă în Mehedinți, unde numai în părțile de sus vezi cîte o cruce de lemn nevăpsită, sprijinind două crucițe supt un coperiș de șindilă.

Satele, Șchela Cladovei — adecă portul ce răs-punde aceluï oraș — și Gura Văii — locul unde o vale, un rîu, iese din munte — sînt bogate în gospodării bune, întemeiate și cu binefacerile contra-bandeï. Mai departe, Vîrciorova întinde strada ei cu clădiri destul de îngrijite. Vechiul sat fusese mai departe spre Orșova, iar cel de astăzi s'a înjghebat în epoca Regulamentului Organic prin sosirea de oaspeți din multe locuri vecine și chiar din ostrovul turcesc Ada-calè, chiar în față¹. Frumoasa gară nu e însă potrivită cu aceste căsuțe, în cea mai mare parte puține și mărunte.

¹ V. asupra ei. *Sămănătorul* din Septembrie 1901.

Un cor de glasuri copilărești, care înalță o rugăciune, chiamă la o clădire care e școala. Se începe anul școlar, și băncile sînt iarăși pline de fetițe și băieți, mai curați și mai murdari, mai bine și mai rău îmbrăcați, dar toți vioi și foarte bucu-roși că încep din nou lucrul pentru luminarea minții. Dirigintele, un preot bătrîn, care e născut aici și conduce de treizeci de ani școala, pe care el a întemeiat-o, ține o scurtă cuvîntare și la sfîrșit imnul regal zboară de pe buzele fragede cu un avînt și o mîndrie care-ți umplu ochii de lacrămî.

*

O stradă de sat, apoi o potecă prin pietriș duce la o ruină de biserică. Zidurile grosolane, de bolovanî printre cari se amestecă rînduri de cărămidă, făcînd și bolțile, staû pe un tîpșan, de-asaupra riulețului limpede, o șuviță de apă sură. În dreapta, în stînga, în fund sînt munți acoperiți cu păduri. Iar în față malul sîrbesc ridică Gevrinul, care se mîntuie cu un ascuțiș de piatră.

Biserica dărîmată e cea d'întăiî ctitorie făcută de Sf. Nicodim pe pămîntul românesc, și decî cea d'întăiî dintre mănăstirile noastre, Vodița. Întemeietorul alege bine acest loc ascuns și îmbielșugat în frumuseță, de unde avea în orice clipă înnaintea sa țara de naștere. Clădirea a avut 19 metri în lung, iar în lat 8 alții. Fără pridvor, ea cuprindea un pronaos, despărțit de naos printr'un pîrete cu ușă înaltă la mijloc, o absidă și un altar, a cărui temelie se mai vede. Vor mai fi fost adaose și lucrări în piatră, care aû fost furate sau acoperite de pămînt.

Vodița n'a avut norocul Tismanei. Încă în cea d'întăiu jumătate a veacului al XV-lea, Domniî munteni pierdură Ținutul Banatului, în care ea fusese așezată. Ungurii din Severin nu mai avură grijă de biserica ortodoxă. La începutul secolului următor, Turcii smulseră cetatea, și poate tot atunci ei făcură un sfârșit și Vodiței așa de apropiate. Când Radu Paisie înnoi Tismana și Cozia, din Vodița nu mai era decât cam ce se vede și astăzi. Cea mai veche mănăstire a Romînilor își încheiase viața.

Poporul n'a uitat însă pe Nicodim. La Ialovița se arată în altă ruină iarăși o ctitorie a lui. Iar la Ponoare, pe același drum al Băii-de-Aramă, se povestește că locuitorii n'aū vrut să-l lese a clădi, de frică să nu li iea Domnul moșiile spre a le dărui mănăstirii celei nouă. El porni blestemîndu-i ca nimic să nu li rodească și să fie siliți a-și câștiga viața ca cimpoierî, cum s'a și întîmplat. La plecare ei ar fi pus chiar o găină în desagiî sfințului și, făcîndu-se a-l prinde cu un furt, l-ar fi și lovit într'un sat al cărui nume amintește această întîmplare¹. Așa ar fi trecut Nicodim în Ardeal, unde i se pune în samă zidirea mănăstirii Prislopului. Nicodim și Mircea n'aū perit din conștiința Mehedințenilor.

45. Mănăstirea Strehaia.

Calea ferată spre Strehaia merge întăiu pe priporul Dunării într'un vălmășag de dealuri. Ea se îfundă apoi într'o vale, mărgenită de înălțimi

¹ După spusa păr. protopop Golicî.

care peste puțin se îmbracă într'un veșmînt de pădure țesută des. Strehaia se află aproape de locul unde această vale înfilnește cursul, crescut acum, al Motrului, pe care l-am lăsat la coborîrea de pe culmile gorjene.

Marele sat e la vre-un șfert de ceas de la gară. Îl alcătuiește un șirag de case, dintre care unele au tipul gorjan; se văd și de acelea al căror părete din față înnaitează pe o lature, mîntuindu-se cu o fereastă.

Mănăstirea de odinioară e acum biserica din mijlocul Strehaii, biserică foarte bine păstrată și îngrijită. Pe acest loc supt dealuri, în mijlocul unor păduri din care au rămas numai pîlcuri, un întâiî lăcaș de rugăciune fu întemeiat de aceiași boieri cari sînt ctitorii Bistriței: Craioveștii de pe la 1500. Chipurile lor se văd pe părății bisericii celei nouă: întâiî, Banul Barbu, de la care se și chiamă Livada Banului unul din pămînturile încunjurătoare, ce a fost în zestrea veche a mănăstirii, apoi frații săi, Vornicii-Marî Pîrvu și Danciul. Dar, peste vre-o sută cincizeci de ani, la 1645, Matei Basarab a făcut o nouă zidire, înlăturînd și temeliile celeilalte, care va fi fost cu totul dărîmată.

Matei a pus să se înnalțe turnuri ca acela, străvechiî și neobișnuit de mare și puternic, pe care-l dresese la intrarea mănăstirii din Cîmpulung. Unul din ele stă și aici de-asupra intrării, cellalt e turnul bisericii, așezat de-asupra pronaosului și făcînd astfel parte din fațadă. Această fațadă a fost apoi tencuită și netezită, puindu-i-se înnaite, la 1826 poate, cînd cu noua zugrăveală, un pridvor deschis, cu arcadele răzimate pe zece stîlpî în cincî colțuri.

Dar pe laturī se vād încă aceleași podoabe de zimți, de ciubuce simple, de ocnițe în două caturi — cele de sus rotunde, celelalte, pătrate — care se desfac și pe turnuri.

În naos se vede, ca la singura Biserică domnească din Tîrgoviște, un cafas pentru Domn, care asculta de la această înălțime slujba. Casele lui Matei erau lipite pe lature cu biserica: cum vor fi fost însă, nu se mai poate ști, căci dăunăzi s'au ras și cele din urmă frînturi de zid, rămîind numai beciul și o fîntînă stricată, unde fusese mai înainte și un foișor. Dar puternicul zid împrejmuitor cu multe ferești de strajă stă încă și astăzi în ființă, neclintit. Jos o apușoară, Străhăița, se scurge în rîușorul înalt și înverzit de mucegaiu care se chiamă Uznița sau Puturoaia.

Azi e Ziua Crucii, și, cînd treci de ușa frumos săpată în lemn de un «Ghiura Meșterul», care și-a însemnat numele pe dînsa, te găsești ca într'o zgomotoasă piață de tîrg. Femei în cele mai scumpe cămăși și opreguri și zăvelce ale lor staū lîngă grămăgioare de struguri, mere, pere, nuci, pînișoare în chip de cruce, lîngă sticlutele de vin, între care stă înfiptă o lumînărică de ceară. Preotul binecuvintează grăbit aceste daruri ale toamnei și-și ia partea, iar biserica întreagă răsună de dezbaterele nevestelor ce-și împart acum prinosul blagoslovit.

*

În sus, drumul duce spre Baia-de-Aramă (căreia i se zice aici numai Baia), spre Tîrgu-Jiū și Severin. Dealurile printre care trece sînt acoperite cu păduri mușcate, zdrențuite, foarte îngustate, sau se

înnalță despoiate. În șesul larg se întind lanuri lungi de porumb, care arată că aici stăpânește proprietarul mare. În dreapta și în stînga, nu în gropi sau în ascunzătorii, ci pe muchi de dealuri, în vileag, se desfășură sate, care n'au nimic deosebit decît coperișurile de stuh ale unor case. Biserica din Jirov, de la 1833-5, pomenește pe «împăratul Nicolae Pavlovici», cea din Covrigi are un pridvor cu stilpi frumoși, cea din Corcova, zidită în veacul al XVIII-lea de Constantin Strîmbeanu, imitează ciubucele rupte de la Stelea din Tîrgoviște, are ocnite asemenea întru cîtva cu ale Strehaii, zimți și cadre de piatră sculptată la ferești.

46. Bucovățul. Calafatul.

Ieșim din Craiova prin strădițe de mahală, care n'au însă, în cea mai mare parte, nici lungimea, nici murdăria, nici înfățișarea păcătoasă a celor ce mîntuie Bucureștii. Drumul străbate un șes întins, foarte verde după atitea ploii. Din pădurile de odinioară, încilcite desigur de baltă, în care stejarul se întilnia cu fagul și cu salcia pleoștită, n'au rămas decît mici pilcuri. Primăria Craiovei caută să le prefacă în primblări, legîndu-le cu orașul prin străzi și șosele largi, plantate cu arbori. Așa a făcut cu parcul Bibescu, și văd că tot așa și cu crîngul de lîngă satul Mofleni. Lăfăiat trîndav pe o albie de nisipuri moi, Jiul, fără disciplina unei albi sigure, se rupe în cracuri moarte și aruncă din mijlocul lui ostroave sterpe, goale. Prundișul și bolovani i-a lăsat pe drum și tot acolo și-a pierdut

toată puterea : aici apele lui se poartă așa de încet ca fața suflată de vînt a unei mlaștinii. Îl treci pe un pod de lemn, nou, lung și tremurător. În față, se ridică dealuri destul de înalte.

În spre Craiova e satul Mofleni, care nu-î decît o mahală a orașului, ce se vede din punctele mai înalte, cu livezile, acoperemintele roșii și puținele turnuri, mici, rotunde, târcate ale bisericilor sale. Casele satului stau mai mult în cîmp, îngrădite cu pari și vergi; cele mai multe au un nou tip, obișnuit la șes : în față, două uși, după un cerdac cu stîlpi scos foarte tare înaintea; pe multe, încă două ferestre. Coperemintele sînt mai mult de țigle trainice, aiurea însă, prin vecinătate, mai rele, de stuh, șindilă sau tablă văpsită roșu.

Chipurile sînt foarte amestecate : pe lîngă fața caracteristică, fină, a Olteanului din șes se văd obrazuri umflate de oameni bălani, cu croiala grosolană. Întilnești și cîte un jupîn în giubea, stînd măreț în fundul carului, dar cei mai mulți drumeți poartă mantaua și poturi de abă, în de obște fără fireturi, și înalta căciulă turtită, fără țuguiu, pe care au făcut-o cunoscută tuturor portretele lui Tudor. Ei arată oameni cu stare și mîndri de nea-tîrnarea pe care li-o dă aceasta. Femeile poartă fuste scurte de postav de tîrg și scurteice : fața e încunjurată de un vâl și, cînd ochii sînt mari, negri în suptirea față albă, ți se pare că vezi din acele Doamne și jupănese pe care vechii zugravi le înfățișează în rîndurile ctitorilor.

*

În Mofleni e vechiul Bucovăț, una din cele mai

vrednice de văzut dintre bisericile de la sfârșitul veacului al XVI-lea. Ctitorul e Ștefan Banul, din vremea Mirceștilor, care muri în 1573 și se îngropă în zidirea sa. Soția lui Ștefan, Dobra, fiica, Hrisafina, poate fiul, Pîrvu, care e și dînsul socotit printre întemeietorii, își aflară locurile de odihnă, pe care o presupuneau veșnică, tot la Bucovăț. Clădită în chip de cruce, cu cîte o ieșire de zid ascuțită înaintea altarului, împodobită cu zimți, cu ciubuce și cu două rînduri de ocnite, înflorită prin linii de cărămidă foarte roșie, perfect coaptă, care răsar din tencuiala ce acopere pe celelalte, trainică și îngrijită în toate amănuntele sale, biserica Bucovățului își ridică mîndră turnul de-asupra zăvoaielor de sălcii argintii ce mărgenesc cursul Jiului.

Astfel stătu aproape trei veacuri și ruina nu se putu apropia, după acest soroc obișnuit al clădirilor vechi, de zidurile ei. Numai în veacul al XIX-lea egumenul grec Hrisant Penetis, altfel un om bine-făcător, prinse frică de năvălirile rîului vecin și părăsi zidirea lui Ștefan Banul. De trei ori el se puse la lucru, după risipiri și cutremure, până ce izbuti, la 1840, să dea gata clădirea mare, stîngace și urîtă a noului Bucovăț, unde veniră și pietrele ctitorilor. Cel vechi fu lăsat să se dărîme, dar el se îndărătnici să rămîie, așa gol cum era acuma. Locuitorii, cu rîvna lor de a-și ținea în bună rînduială biserica, aū putut numai să o strice pe din lăuntru printr'un tămînjitor, care a zugrăvit din nou și pe Ștefan Banul, zicîndu-i «Ștefan Barbul», și, neîncumetîndu-se a înfățișa pe Domnul Carol și pe Doamna Elisaveta,

li-a atârnat fotografiile în naos. Biserica aşteaptă încă îngrijirea luminată a timpurilor mai bune ce au sosit.

* * *

Calea ferată spre Calafat face să se vadă încă odată, pe dreapta, căsărmile întinse, arborii şi ruina meşteşugită a parcului. Ea străbate apoi o mare livadă verde pe care pasc turmele şi vite singuraticice: cea d'întăiū staţie şi spune aceasta, prin numele ei, Livezile. O veche mănăstire lângă un heleşteu, după care i se zice «mănăstirea de la Balta Verde».

Apoi ne înfundăm în valuri înalte de nisip roşiatec, pe care cresc pe aiocurea păduri dese. Când strînsoarea lor încetează, se răsfaţă mai multă vreme minunatele lanuri de porumb, de grîu tînăr, petecele de vie din domeniile Coroanei Sălcuţa—o amintire a sălciilor albicioase, care au perit pentru a lăsa loc grînelor hrănitore—şi Şegarcea, cu una din cele mai luxoase printre gările care puteau costa mai puţin.

În urmă, şesul cuprinde tot, şesul gras cu păşuni şi lanuri bune, care dau bogăţie multelor sate răspîndite în toate părţile. Apoi cerul se face cenuşiu şi pămîntul negru. Din cînd în cînd, staţii mari se ivesc în noapte. La Băileşti, clienţi grosolanî se luptă pentru «ţapii» de bere rece. Într'un tîrziū un şir de luminî se vede, apoi mai departe altele ce tremură — acolo e Dunărea — şi sus, şi mai departe, un ultim punct strălucitor, care e pe malul cellalt. Sîntem la Calafat, şi trăsura ne poartă

prin strade drepte, cu case mari, bune, dar aproape cu totul cufundate în întunec, oprindu-ne la un mare otel somnoros, a cărui listă de oaspeți cuprinde nume de Greci și Evrei, grînari, samsari și gheșeftari.

Văzut ziua, Calafatul, o creațiune a lui Știrbei-Vodă ca și Călărașii, la cealaltă parte a Dunării, se arată ca un orașel vesel. Stradele drepte, șoselele trase după un plan cuminte, se desfășură între clădiri trainice cu coperemîntul de țigle, obișnuit în Dolj, ca în multe părți din șesul ce a fost vecin cu Turcii. O aleie largă e deschisă la mijloc, de la un capăt al tîrgului la altul. Mari magasi de grîne, iar la Dunăre, acum ca și în Octombree, ca și în tot cursul anului, mi se spune, o adevărată flotilă de șlepurî cu nume în toate limbile. În mijloc se desfășură o frumoasă grădină publică, împodobită cu elegantul «pavilion»-cafenea.

Amintirile războiului din 1877 dau un interes deosebit acestui vesel port de provincie. Pe deal, vulturul cu crucea în plisc — cei ce l-au făcut par să fi uitat că aceasta e stema *munteană*, și nu marca României, — așezat pe un obelisc de piatră, arată locul unde trei obuzuri turcești s'au spart lîngă Domnul României, care supraveghea bombardarea Vidinului. În vale, un alt monument pomește pe sergentul Popescu Constantin, cel d'întăiu ostaș mort în războiul pentru neatîrnare: în zidărie e prinsă cununa de bronz pe care i-a închinat-o Doamna Elisaveta.

*

Spre Vidinul prigonitor care a trimes atîta vreme

jaf și moarte asupra pașnicelor noastre cîmpii roditoare ne îndreptăm acuma pe vaporeșul ocrotit de tricolorul nostru, care face în cîteva minute drumul, printre ostroave de salcii, pînă la tainița turcească a vechilor vremuri.

De la malul care înșiră debarcaderul pietruit, cetatea — adecă partea dintr'însa care a fost reparată și e astăzi casarmă și zăgaz — și biserica ciudată, roșie-galbenă, de care am mai vorbit și care e Sinagoga, se desface o lungă stradă întru cîtva modernă, (aici se zice: *alla franca*, pentru a nu se zice: «după obiceiul românesc»). Cîteva case mari, fără gust, și prăvălii ca ale noastre; la capăt un început de șosea plantată. Încolo, locuri neîngrădite, cu căsuțe murdare și grămezî de coceni și de multe alte lucruri pentru hrana oamenilor și a dobitoacelor.

Dacă vei apuca în dreapta, hudițe cu frînturi de caldarîm sălbatec te vor duce printre vechi case povîrnite, cojite, prăfuite și stropite de noroiu, printre școli creștine cu copiii murdari strînși în învălmășiri sgomotoase, printre școli turcești cu oarecare demnitate din partea școlarilor în fesuri. Casele acestea păcătoase au rămas din «vremea Turcilor» și multe sînt locuite chiar de Turci, dar, ca oriunde ei se află supt jug creștin și amestecați cu «necredincioșii», acești Turci ai Diiului, urmași ai voinicilor lui Pasvantoglu, se lasă în voia unei peiri destrăbălate și muced. Bazarul cu fereștile chioare e un focar de mirosuri grele; oamenii cu fesuri nu sînt mai curați decît ceilalți, femeile lasă să li se vadă ochii și nasul și gura prin deschizătura vălului ponosit; copiii, altfel frumoși și avînd

acea înfățișare în același timp drăgălașă și caraghioasă a Turculeților, par scăldați în baltă. Piața, de unde pornesc Bulgarii busnați cu fața posomorită și musteața groasă pleoștită a ceartă, Turci somnoroși și Ovrei (aici sînt destui!), purtînd în mîni nespălate ciozvirte roșii, e un scîrbos lac de tină. Cetatea întinsă zace în mare parte așa cum aș spîrcuit-o și răscolit-o obuzurile din 1877; poduri de pari vechi duc peste gropile ei sămănate cu puî de găină striviți și giubele aruncate la gunoiu. Singură biserica poate fi privită ca o clădire mai bună: înaintea ei e un monument pentru unul din ofițerii uciși în războiul cu Sîrbi. Primăria e o hodoroagă, căreia i s'a adus un cucurig de lemn. Grădina publică e pustie și neîngrijită. Prin potecile acestui Orient pîngărit am văzut și destui sătenii ai noștri așezați de mult în acest Ținut: cei bătrîni știu și turcește, tinerii cari aș mers la școală și aș slujit la oaste vorbesc și bulgărește; ei se căsătoresc numai între ei și păstrează portul strămoșesc, împestrîndu-l doar cu cîte o căciulă-fes sau cu niște ciorapi cu vîrci colorate ca ale Bulgarilor. Dar și fără port i-ai cunoaște după fața lor senină și deschisă, de oameni buni, vrednici și cuviincioși.

Acesta e Vidinul. Bulgarii sînt mulțămiiți de el, cum, de la războiul cu Sîrbi, par a fi mulțămiiți de toate. Cînd cu oarecare împunsături de mai dăunăzi între autoritățile de la graniță, ei nu s'a sfîit să spuie cîte unuia dintre ai noștri că nu ne vom stîmpăra pînă nu ne vor bate cu oastea lor, pe care o cred mai bună decît a noastră. Ei vor crede ce vor și-și vor pregăti viitorul după această

credință, dar eu, călător fără prejudecăți și care nu laud pe ai mei fiindcă sînt ai mei, m'am simțit, trecînd din marele Vidin în micul Calafat, ca sosit într'o lume de veselie, lumină și rînduială.

BIBLIOTECA
PROFESOR CRIG. MICH. GOTLARU
Volumul No. 990

Autorul

Titlul

Inregistrat la 1940

TABLA LOCALITĂȚILOR

TABLA LOCALITĂȚILOR

A.

Ada-calè (ostrov), 342.	Anadolchioi, 200.
Adam (mănăstire), 46 și urm.	Argeș (mănăstire), 306.
Agafton (mănăstire), 10-11.	Argeș (rîu), 247-8, 285.
Agapia (mănăstire), 85 și urm.	Argeș (județ), 286, 292-3, 299, 300.
Agaș (sat), 72.	Arnota (mănăstire), 320-2, 341.
Agiud (tîrg), 50 și urm., 109, 169.	Aron-Vodă (mănăstire), 35-6.
Aluniș (sat), 178.	Asău (sat), 69, 72.

B.

Babadag (oraș), 186, 188, 195.	Băiășești (sat), 101, 106.
Babadag (lac), 192.	Băilești (sat), 349.
Babadag (pădure), 192.	Baisa (sat și pădure), 9-11.
Bacău (Ținut), 52, 110.	Bălaurului (dealul), 81.
Bacău (oraș), 52, 73-4, 76.	Balotești (sat), 153.
Bahlu (rîu), 16, 32.	Balta (sat în jud. Mehedinți), 340.
Baia (sat), 96-7, 100, 105-6.	Balta Verde (mănăstirea de la), 350.
Baia-de-Aramă (tîrg), 326, 344, 346.	Bălțătești (sat), 82.

- Bărăgan (Ținut), 182, 201-2.
 Bărboși, 183.
 Barbu (schit), 176.
 Berca (mănăstire), 178, 180.
 Bicz (sat), 133.
 Bîra (sat), 39.
 Birlad (oraș), 45-6.
 Bisericanî (mănăstire), 137.
 Bistricioara (rîu), 127.
 Bistrița (rîu în Moldova), 76-8, 126, 133-4, 300.
 Bistrița (rîu oltean), 322.
 Bistrița (mănăstire în Moldova), 138-40.
 Bistrița (mănăstire în Oltenia), 310, 318 și urm., 345.
 Bogata (sat), 106.
 Bogdănești (sat), 106.
 Borcea (insulă), 201.
 Borsec (băi), 132.
 Borzești (sat), 53, 163-4.
 Botoșani (oraș), 7 și urm., 99, 251, 338.
 Bradu (sat), 178.
 Bragadiru (sat, lingă Vidra), 248.
 Brăila (oraș), 183, 206, 218.
 Brașov (Șcheii—ului), 269.
 Brătulești (sat), 158.
 Brusturoasa (sat), 72.
 Buciumeni (sat), 109 și urm.
 Bucovăț (mănăstire), 347 și urm.
 București (oraș), 174, 207-9, 212, 217, 226-7, 229, 231, 234-5, 239, 242, 293, 347.
 Buhalnița (sat), 133.
 Buhuș (sat), 77-8.
 Bumbestî (sat), 329.
 Burdujeni (tîrg), 3 și urm.
 Buzău (munți), 175.
 Buzău (rîu), 169, 178, 182.
 Buzău (oraș), 169 și urm., 194.
 Buzău (Ținut), 248, 261, 264.

C.

- Calat (oraș), 350 și urm.
 Călărași (oraș), 351.
 Căldărușani (mănăstire), 210 și urm., 216, 218, 222, 225.
 Călimănești (sat), 300-1.
 Călugăreni (sat în Ț. Neamț), 127.
 Canară (sat), 200.
 Canli-Bugeac (sat), 193.
 Căpitanul (deal la Rucăr), 276.
 Caramurat (sat), 198.
 Cașin (mănăstire), 159 și urm.
 Cașin (sat), 162, 239.

- Cataloiu (sat), 187.
 Ceahlău (munte), 97, 106,
 124, 128 și urm.
 Cerdac (localitate în Ț.
 Bacău), 65.
 Cernavoda (tîrg), 201.
 Cerneți (sat), 338.
 Cernica (mănăstire), 206,
 228 și urm.
 Cetatea lui Mircea-Vodă,
 340.
 Cetățuia (mănăstire), 33-5,
 151. (viile de la), 37.
 Ciamurlî (sat), 194.
 Cîmpulung (oraș), 260, 266
 și urm., 286, 338, 345.
 Ciobanuș (sat), 69.
 Ciolan (mănăstire), 170 și
 urm., 231. (Cetățuia de
 la), 177-8.
 Ciorogîrla (mănăstire),
 234-5.
 Cîrlomănești (sat), 179-80.
 Cislău (sat), 178.
 Cladova (oraș), 341.
 Coeni (sat), 246, 248.
 Cogealac (sat), 196 și urm.
 Colintina (rîu și șosea),
 208, 225, 235-8.
 Comana (mănăstire), 243
 și urm., 248.
 Comănești (sat), 67-9, 72.
 Constanța (oraș). 186, 190,
 195, 198 și urm.
 Copălău (sat), 13.
 Copoș (viile de la), 37.
 Corcova (sat), 347.
 Costești (sat în jud. Vil-
 cea), 318.
 Coșula (pădure), 13.
 Cotești (sat și schit), 242-3.
 Cotnari (sat), 14, 26 și
 urm., 109, 148.
 Cotroceni (mănăstire), 230
 și urm., 240-2.
 Covrigi (sat), 347.
 Cozia (mănăstire), 300 și
 urm., 309, 318, 320, 344.
 Cozla (munte), 78.
 Craiova (oraș), 347 și urm.

D.

- Dălhăuți (schit), 143-5.
 Dărmănești (sat), 67.
 Dealul (mănăstire), 256-8,
 260, 318.
 Deleni (sat), 20 și urm., 24.
 Dîmbovicioara (rîu și cheile
 ei), 279-82.
 Dîmbovița (rîu), 230-1,
 239, 265, 274-5, 279. (Valea
 — ei; sat), 282. (Po-
 dul—, localitate). 282.
 Dintr'un lemn (mănăstire),
 310-1.
 Dobreni (sat în Ț. Neamț),
 82.
 Dobreni (sat în județul

<p>Vlașca), 248 și urm.,
251.</p> <p>Dobrușa (sat și mănăstire),
294-5.</p> <p>Dolhasca (sat), 118-9.</p> <p>Dolheștii-mari (sat), 119.</p> <p>Dolj (județ), 243, 351.</p> <p>Dorohoiu (oraș), 251.</p> <p>Drăcenii (sat), 102.</p> | <p>Drăgășani (tîrg), 291 și
urm., 294, 299, 300.</p> <p>Dragoslavele (sat), 163,
273-4, 338.</p> <p>Dumbrăveni (sat), 9.</p> <p>Dunărea (rîu), 170, 184,
201, 222, 274, 337-8, 341,
344, 351.</p> <p>Durău (schit), 128 și urm.</p> |
|---|---|

F.

Făureii (sat), 182. Feldioara (oraș), 282. Feteștii (sat), 201. Finta (loc de luptă), 341. Fintina-Mare (sat), 96, 106. Flămînzii (sat), 14.	<p>Focșanii (oraș), 110, 141-2,
144, 146.</p> <p>Folticeni (oraș), 95 și urm.</p> <p>Frumoasa (mănăstire),
36-7.</p> <p>Frumușica (tîrg), 13.</p> |
|--|---|

G.

<p>Găgeștii (sat), 153.</p> <p>Galata (mănăstire), 32-3,
122, 156.</p> <p>Galații (oraș), 46, 49, 68,
184.</p> <p>Gargalicul-Mare și — Mic
(sate), 195, 198.</p> <p>Gemenea (sat), 262, 265.</p> <p>Gevrin (munte), 343.</p> <p>Ghighiu (schit), 252-3.</p> <p>Ghimeș (pas), 69.</p> | <p>Giurgiu (oraș), 242, 248.</p> <p>Goioasa (sat), 72.</p> <p>Gorj (județ), 174, 337, 339,
345.</p> <p>Goștinarii (sat), 247.</p> <p>Govora (mănăstire), 307
și urm.</p> <p>Gradeș (deal), 340.</p> <p>Grivița (sat), 48-9.</p> <p>Gropeni (sat), 284, 286.</p> <p>Gura Văii (sat), 242.</p> |
|--|--|

H.

Haleș (sat), 173.	•	Horez (mănăstire), 302, 311 și urm.
Halînga (sat), 339-40.		Horodniceni (sat), 106.
Hamangia (sat), 294.		Huși (sat), 119.
Hangul (sat), 132-3.		Huțani (sat), 9.
Hîrlău (tîrg), 12 și urm., 27, 338.		

I.

Ialomița (rîu), 256-7, 260, 265, 336.		Ieni-chioi (sat), 187.
Ialovița (sat), 344.		Ieni-Salà (sat), 190-2.
Iași (oraș), 22, 32 și urm., 45, 50, 99, 104, 109, 148.		Ilie Radu (stație), 70.
		Izvoranu (sat), 177.

J.

Jaleș (rîu), 325.		Jirov (sat), 347.
Jiblea (sat), 300-1.		Jiù (rîu), 323 și urm., 347-8.

L.

Lăicăi (sat), 266.		Livezile (stație), 350.
Lainici (schit), 331.		Luncanî (sat în Ț. Bacău), 76.
Lespezî (tîrg), 114.		Lungești (sat în jud. Vil- cea), 297.
Letea (sat), 77.		
Lipia-Bojdani (sat), 214.		
Livada Banului (sat), 345.		

M.

Măcin (tîrg), 193.		Mărășești (sat), 51.
Mălini (sat), 101.		Mărcuța (mănăstire), 202-3, 208, 227, 238.
Mamul (mănăstire), 297.		

Mărgineni (sat), 76, 220,
253, 255 și urm.
Miera (mănăstire), 147 și
urm.
Milcov (rîu), 147 și urm.,
141, 144, 148, 153.
Militari (sat), 234.
Moara-Săracă (sat), 210.
Mofleni (sat), 307-8.

Moinești (tîrg), 69, 73 și
urm.
Moldavița (mănăstire),
139.
Moldova (rîu), 96-7, 101,
300.
Motru (rîu), 336, 345.
Muscel (județ), 264, 266-7,
311, 325, 337.

N.

Nămăiești (mănăstire),
273, 283-4.
Neajlov (rîu), 243.
Neamț (tîrg), 90, 94-5, 97,
120-1.
Neamț (cetate), 90, 93-4,
114.
Neamț (mănăstire), 91-2,
103, 121, 124.

Neamț (rîu), 90, 93-4.
Neamț (Ținut), 80 și urm.,
261-2, 325.
Negotin (oraș), 342.
Negrești (tîrg în Ț. Vas-
luiu), 40 și urm.
Nicorești (tîrg), 113-4.
Nifon (schit), 178.
Nișcovul (Gura -ui), 173.

O.

Obilești (sat), 208.
Ocna (tîrg în Ț. Bacău),
52 și urm., 66, 74.
Odobești (tîrg), 114, 146
și urm., 152-3.
Οἶσχος (cetate antică),
252 n. 1.

Olt (rîu), 299, 300-2, 304,
307, 322-3.
Olt (județ), 243.
Onești (sat), 163.
Orșova (oraș), 342.

P.

Palanca (punct de gra-
niță), 52, 69, 72-3.
Pantelimon (mănăstire),
204 și urm., 227-8.

Păpușa (munte), 278,
282.
Paserea (mănăstire), 206-7.
Pătru-Vodă (munte), 125-6.

Păușești-de-Otășău (sat),
311.
Periș (sat), 226.
Piatra (oraș), 74, 77-80,
103, 132, 137-8.
Piatra lui Craiū (munte),
279, 282.
Pîngărați (mănăstire),
136-7.
Pipirig (sat), 124-5.
Pitești (oraș), 277, 284 și
urm.
Ploiești (oraș), 253.
Plopeni (sat), 8.
Ploscuțeni (sat), 110.
Plumbuita (mănăstire),
208, 236 și urm.
Pobrata (mănăstire), 114
și urm.

Podoleni (sat), 78.
Podul-Înnalt (loc de
luptă), 45.
Poienari (cetate), 216.
Ponoare (sat), 304.
Porcenii (sat), 329.
Posada (loc de luptă), 279,
282.
Prahova (rîu), 54, 254, 265.
Prahova (județ), 173, 218,
264.
Prislopul (mănăstire), 344.
Prut (rîu), 184.
Putna (rîu), 154.
Putna (Ținut), 174.
Putna (mănăstire), 11.
Puturoaia (rîu), 346.

R.

Rădășeni (sat), 99-100.
Rădeana (sat), 53.
Râpciuni (sat), 127-8, 132,
147.
Rătești (mănăstire), 178-9.
Razim (lac), 192.
Rîmnicul-Vilcei, (oraș),
306-7. (Cetățuia), 306-7,
322.
Rîmnicul-Sărat (județ),
142, 148, 154, 169.
Rișca (mănăstire), 105 și
urm.

Rîul Doamnei, 285.
Rîul Tîrgului, 269.
Riurenii (sat), 300, 307-8,
313, 322.
Roman (oraș), 39.
Roman (Ținut), 110.
Romanați (județ), 243.
Roșiuța (sat), 335.
Roznov (sat), 74, 78.
Rucăr (sat), 163, 274 și
urm.

S.

- Sabar (rîu), 248.
 Săcele (sat), 191.
 Salcea (sat), 8-9.
 Sălcuța (sat), 350.
 Sărata (sat în Ț. Neamț),
 81.
 Sarighiol (sat), 194.
 Sască (sat), 106.
 Sascut (sat), 51.
 Șcheia (sat în Ț. Vaslui),
 45-6.
 Șchela Cladovei (sat), 342.
 Scînteie (sat în Ț. Vas-
 lui), 45.
 Scorțeni (sat în Ț. Bacău),
 56.
 Secu (mănăstire), 120 și
 urm.
 Șegarcea (sat), 350.
 Șerbănești (sat și mănăs-
 tire), 292-4.
 Severin (oraș), 324, 333 și
 urm., 346.
 Sibiiu (oraș), 186.
 Silișteni, 173.
 Silistra, 188.
 Simileasca (sat), 172.
 Sinaia (oraș), 67, 301.
 Siretiu (rîu), 9-10, 51-2,
 76, 96, 109, 111-2, 114,
 118, 144, 164-5, 183, 300.
 Slănic (băi în Ț. Bacău),
 54, 62 și urm.
 Slănic (rîu), 65, 67, 72.
 Slatina (mănăstire), 102 și
 urm., 108, 115, 241, 302.
 Snagov (mănăstire), 214
 și urm., 305.
 Socola (mănăstire și sat),
 37-8.
 Șomuz (rîu), 96, 101, 118.
 Soveja (sat), 156 și urm.,
 163, 278.
 Sovejanca (sat), 157.
 Stănțești (sat), 11.
 Stănești (sat), 295-6:
 Ștefănești (sat în județul
 Vilcea), 292 și urm.
 Străhăița (rîu), 346.
 Străjești (sat), 297.
 Strehaia (mănăstire), 344
 și urm.
 Strunga (băi), 31-2.
 Suceava (oraș), 4, 94, 102.
 Suceava (rîu), 4, 7.
 Suceava (Ținut), 157, 251,
 262.
 Surpatele (mănăstire),
 310-1, 317.
 Sușița (rîu), 155, 158.

T.

Tarcău (sat), 69, 133.
 Tariverdi (sat), 196.
 Tazlău (riū), 75.
 Tecuciū (oraș), 50-1, 183.
 Tecuciū (județ), 50-1.
 Tei (biserica din), 238.
 Teleorman (județ), 243.
 Țibănești (sat), 44.
 Țigănești (mănăstire),
 214-5.
 Timoc (riū), 342.
 Tîrgoviște (oraș), 180, 253,
 257 și urm., 274, 336,
 346-7.
 Tîrșor (sat), 254.
 Tîrgu-Frumos, 14, 28 și
 urm.

Tîrgu-Jiului, 324, 328, 333,
 346.
 Tismana (mănăstire), 314
 și urm., 344.
 Todireni (mănăstire). V.
 Burdujeni.
 Topolnița (riū și mănăs-
 tire), 339 și urm.
 Trivalea (schit), 285.
 Trotuș (riū), 53, 62 și urm.,
 67, 70, 72-3, 111-2.
 Tulcea (oraș), 184 și urm.
 Tulgheș (pas), 132.
 Turnu-Roș (trecătoare),
 291.

U.

Uriceni (sat), 14.

Uznița (riū), 346.

V.

Văcărești (mănăstire), 239
 și urm.
 Vădeni (sat în jud. Gorj),
 328.
 Valea-Dragului (sat), 251.
 Valea-Mare (sat în jud.
 Muscel), 271.
 Valeni (sat), 266.
 Văratec (mănăstire), 83-5.

Vărăști (sat), 209, 248, 251.
 Vașarheiū (oraș), 65, 153.
 Vasluiū (oraș și Ținut),
 39 și urm.
 Vernești (sat), 172.
 Vidin, 338, 351 și urm.
 Vidra (sat în Ț. Putna), 154.
 Vidra (sat în jud. Vlaşca),
 148.

Vierș (mănăstire), 285, 286, 287.	Visterna (sat), 192.
Viforita (mănăstire). 258-9.	Vizantia (mănăstire și sat), 155-6.
Vilcea (județ), 174, 293, 323, 333.	Vlășia (pădure), 212.
Vîrciorova (sat), 342.	Vodița (mănăstire), 343.
Vîrtopul (sat în jud. Gorj), 335.	Vrancea (Ținut), 148, 169.

Z.

Zagavie (schitul lui), 16.	Zlătărei (sat), 292.
----------------------------	----------------------

Am observat următoarele greșeli:

- Pe p. 18, r. 15 de sus trebuie a se ceti: «1626», în loc de «1625».
Biserica lui Rareș e prefăcută de Iordachi Cantacuzino *Spătarul* din jumătatea *d'întăiū* a veacului al XVIII-lea.
- Pe p. 22. *Același* Iordachi a făcut casele din Deleni.
- Pe p. 24, r. 7 de sus: «tot un Iordachi», iar r. 12 de sus: «întemeietorul și al mănăstirii».
- Pe p. 87, r. 4 de jos, «cu» în loc de «ca».
- Pe p. 89, r. 10 de sus: «Orlov» în loc de «oilor».
- Pe p. 215, r. 8 de sus: «meuite», în loc de «menită».
- Pe p. 217. Nu e sigur că Alexandru Mircea era fiul lui Mircea Ciobanul.
- Pe p. 250. Mama lui Constantin Șerban, fata unui preot din București și soția unui boier, poate să fi avut de întâiū. bărbat pe preotul din Dobreni.
- Pe p. 251. «*Valea Draguluș*» în loc de «*Gura Draguluș*».
- Numele satelor Glodeni, Lungani, Scorțești și Simileanca, pe pp. 0, 56, 76, 172, trebuie a se îndrepta: Vlădeni, Luncani, Scorțeni și Simileasca.

N. IORGA

BIBLIOTECA

PROF. DR. CRIST. MIHAIL. COTLARU

Vol. No. 991

Autorul

Titlul

Inregistrat la 1940

DRUMURÎ ŞI ORAŞE

DIN

ROMÂNIA.

BUCUREŞTI

„Minerva“ Institut de Arte
Grafice şi Editură

6, STRADA REGALĂ 6

1904

PREFAȚĂ

Sîntem un popor care nu se cunoaște pe sine și nu-și cunoaște țara. Dacă le-ar cunoaște, le-ar prețui și ar căpăta o încredere în viitor care, de fapt, îi lipsește.

Ori-cine e dator să înlătore pe cît poate această neștiință plină de urmări rele. Am crezut deci că folosesc celor din țara mea și din neamul mieu, vorbindu-li despre Romîni și pămîntul românesc, liber sau supus altora.

Voiu da întăiū pentru fiecare provincie a Romînimii o *descripție*, o reproducere a întipăririlor ce mi-a lăsat. Întăiū se vor zugrăvi «orașele și drumurile», apoi «satele și mănăstirile». Mi se va ierta dacă amintiri ale mele, nouă sau vechi, multe-puține, vor rămînea împleticite cu vederea lucrurilor.

Dacă am făcut cartea pentru alții, am făcut-o, așa, puțin, și pentru mine.

Mai științific se vor înfățișa: partea a doua, care va da o privire geografică populară asupra fiecărui Ținut românesc, și partea a treia, consacrată Trecutului, care — pe lângă datoria de pietate față de dînsul — nu e mort, ci trăiește în alcătuirea sufletelor noastre, căci viața unui popor, schimbîndu-se, se continuă.

Încep cu România; celelalte provincii ale neamului vor fi tratate pe rînd, după însemnătatea lor.

Încheiî dorind ca această cărticică să nu se împărtășească de indiferența ce a primit și a omorît pe altele, ci să răzbată. Nu pentru mine însumi, ci pentru binele pe care sînt sigur că, orî-cum, îl poate face.

Octombrie 1903.

CAPITOLUL I-ii
ȚARA OLTULUI

TECA
PROFESOR UNIV. MICH. COTLARU
Volumul No. 991

Autorul

Titlul

Inregistrat la 1940
1. Turnu-Severin

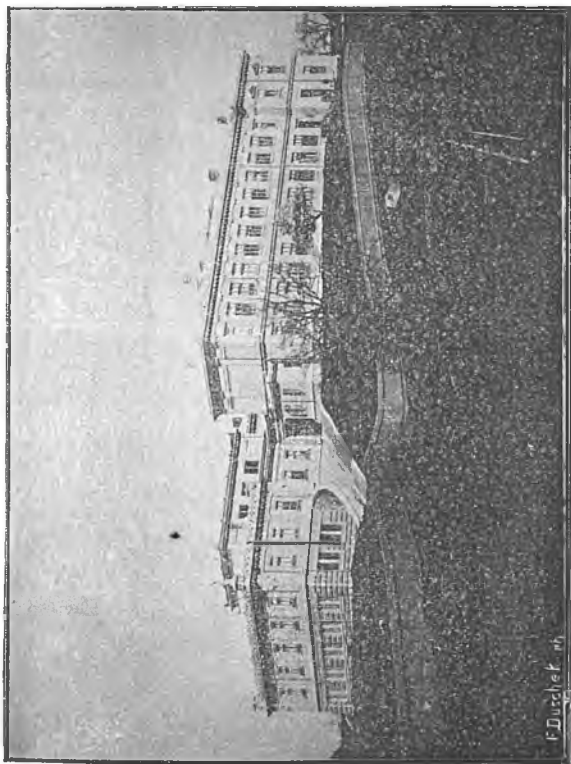
Severin se chema locul: satul lui Severin, — un nume foarte obișnuit în aceste părți; Turnu e o amintire a turnului presupus roman pe care-l cuprinde acum o frumoasă grădină publică, ce se coboară spre Dunăre, cu alei, poduri, inscripții încadrate și rămășițe, solid prinse cu ciment ca piatra, ale unor ziduri încunjurătoare din bolovanii neregulați și din bucăți de cărămidă — lucru vădit medieval —, din care face parte și turnul.

Orașul e unul din cele mai tinere ale noastre: frate cu Alexandria, cu Giurgiul și Brăila, fiu al Regulamentului Organic și al gospodăriei bune a celor trei Domni munteni de după 1829. El s'a dezvoltat pe acest teren, unde odată, în ve-

cinătatea imediată a primejdiosului mal turcesc, nu mai rămăsese nimic decit înalta stîncă goală a malurilor. Inginerî au desemnat piața largă, încunjurată de mari clădiri ale Statului, de oterluri moderne și cafenele pentru înfrățirea neamurilor, ei au făcut să radieze stradele, care n'au înaintat, decî, de-a lungul anilor după sporirea gospodăriilor și inițiativa capricioasă a fiecărui, — ca aiurea. Modelul clădirilor l-a dat iarăși Statul, cu oficiile sale administrative, și coloniștii străini, Nemții, «Șvabii» din Banat, cari au creat în acest unghiū românesc o mărunțică colonie a lor, pașnică și zîmbitoare, cu sfoasa ei biserică luterană, lîngă care se ridică acum, din subscripții private, o frumoasă biserică catolică. Boierii de prin prejur și-au făcut și ei case în orașul nou, de care i-a legat ceva mai tîrziu politica unui nou regim de lupte interne. Primblări bogate în arbori, o grădină care stăpînește priveliștea măreață a Dunării călătoare, albă, albastră, trandafirie, sură, după cerurile nestatornice, au crescut pe urmă podoaba. Mahalale nu există, se poate zice, mahalalele strîmbe, scunde, rău legate, — sat degenerat și oraș decăzut, — care sînt caracteristice pentru întregul Orient și pentru o mare parte din țara noastră. Oamenii săraci sînt țeranî rătăciți, cari și-au schimbat pentru zdrențe frumosul lor port, Sîrbî trecuți de peste larga apă de hotar, Țiganî cu

picioarele goale, negre mai-mai ca o cizmă rău văcsuită.

*

Liceul din Turnu-Severin.

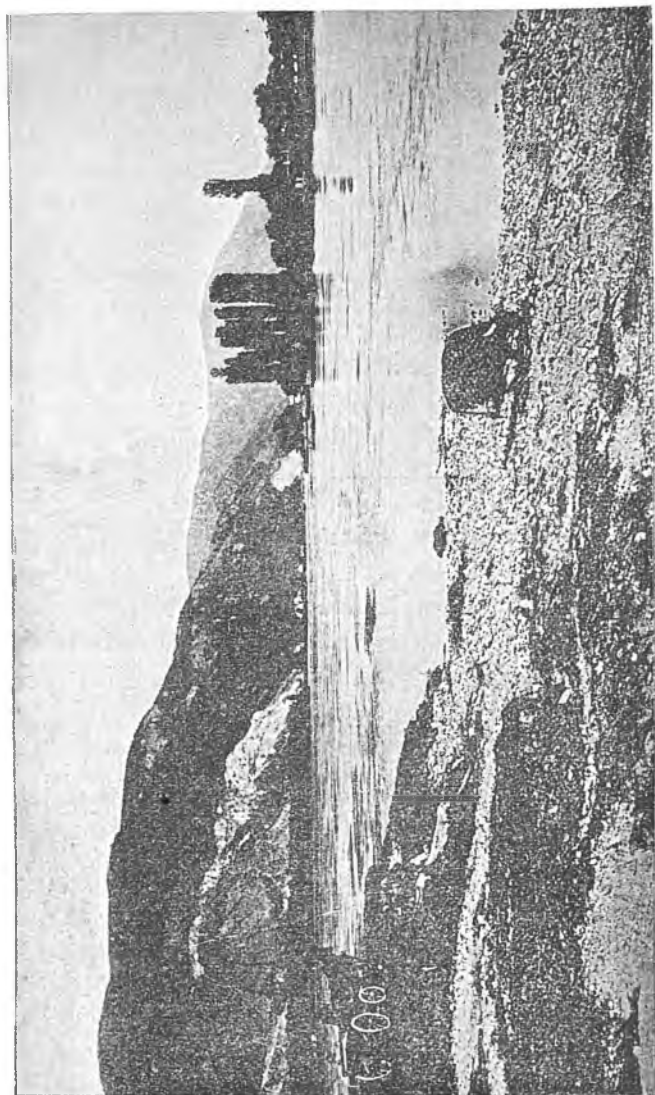
Un liceu impunător, bine îngrijit, în mijlocul unui parc curat. În el, statuia Regelui, cu epi-

grafe mai mult comice, prin care Județul asigură pe Măria Sa de «devotamentul» său («primiți vă rog încredințarea considerației mele deosebite»), sau așa ceva. În cancelarie, se poate vedea principele Carol în costum național, intitulat «Carol al II-lea» și — ceia ce e mai interesant — *imperator Daciae*. O! veche școală de copilării tru-fașe, — decît care ar fi mai bună puțină muncă cinstită. Elevii în uniforme; cu grade la mîneți, fac bună impresie, dar prea par mîndri de dînsa și ar putea crede că vin la școală pentru șapcă și lampasuri. Li place a vorbi prea mult de Tudor Vladimirescu, în privința căruia toată lumea are cîte o legendă, — firește inedită, și... neadevărată.

Biblioteca e mărișoară. O compun însă mai mult cărți franțuzești, unele nefolositoare, ba chiar vătămătoare, Literatura românească e mai în coadă. Știința, — ca văi de capul ei. Gustul de cetit pare destul de puțin răspîndit chiar între profesori, cari ar trebui să dea exemplul.

*

Ici și colo cîte un Evreū, ca un simptom de boală. Mulți Greci, Sîrbi în negoț. Dacă nu lipsesc clădiri frumoase, chiar ale particularilor, praful așteaptă prea de mult timp o ploaie bine-făcătoare. Dacă de la Dunăre orașul se vede foarte frumos cu turnurile celor cîte-va biserici,

Dunărea la Virciorova.

cu șantierelor, care clădesc și dreg vapoare și luntri, cu debarcaderul bine pietruit, curat și plin de viață, — dealul ce suie de pe mal spre oraș e încă sălbatec și ar trebui înlocuit printr'o priveliște mai potrivită cu însemnătatea orașului și cu faptul că e graniță, o îndoită graniță, spre Sîrbî și Ungurî, și recomandă, prin urmare, țara.

2. Spre Tîrgu-Jiū

De la Severin linia drumului de fier urmează aproape linia despărțitoare între vii, al căror timp de roadă se apropie, și între șesul, sămănat cu dumbrăvi și sate, care duce până la Dunăre, din ce în ce mai depărtată în povîrnișul ei spre miazăzi și Răsărit. La Filiași, două liniî laterale se desfac, în sus și în jos, căutînd munții și fluviul, între cari se răsfață Oltenia.

Cea d'întăiū se va opri la Tîrgu-Jiū, fără să-și ajungă ținta, pasul Vulcanului, dincolo de care se întinde țara Hațegului, inima vechii Daciū, a barbarilor lui Decebal și a Romanilor lui Traian. Pe șoseaua ce caută gura de intrare a Jiului, în pasul îngust al Carpaților celor mai înclștați, trece numai diligența cu puține scrisorî și puțini drumeți, mai mult de prin satele munților.

Trenul, care nu e de loc grăbit, înnaintează printre lanurî de aur, ce se scaldă în lumină,

cresc de dînsa și încep a peri de dînsa, și supt dunga verde, bine acoperită cu arbori, a dealurilor. Cerul e desăvîrșit de albastru, aierul limpede-limpede: toate par că se confundă într'o largă fericire luminoasă. Tărzia vară, obosită,

Gimnasiul «Tudor Vladimirescu» și școala de ceramică din Tirgu-Jiū.

doarme în mijlocul bogățiilor ce a cucerit de la soare.

Oamenii sînt vrednici de această țară și de trecutul ale căruî urme le acopăr lanurile de porumb, înnoite an de an timp de douăzeci de veacuri. Sînt mîndri, puternici, înfășurați împărătește în zeghile lor albe de «Munteni»: vād

cîțiva țeranî grași, roșcovanî, cum nu se întilnesc pe aiurea, bătrînî cu chimirul plîș și bogăția întinsă, cari, din porcii, ce nu se mai primesc acum la veșnica graniță de ură, și din prunele livezilor, aũ făcut banii ce pot sprijini noua viață a satelor. Și portul e mai frumos decît acela ce îmbracă pe Mehedințenii de spre Dunăre. În zare se văd biserici de zid, trainice și frumoase, ca un semn statornic al hărniciei răsplătite a satelor.

După Cărbuneștii, cari înlocuesc vechiul tîrg al Gilortului, ce se mai chema și al Bengăi, pe timpul cînd era stăpînit de boierii Bengești, iată tîrgul celeilalte ape, al Jiului.

Timpurile nouă aũ adus strade drepte, piața, podul de fier, care umilește acum bietelesuvițe de apă săracă ale Jiului împuținat de arșiță. Ele aũ mai dat frumosul gimnasiu, în odăile căruia se adăpostește o bună școală de ceramică și bogata colecție de pergamente, hîrtii, monede și pietre însemnate cu vechi scrișuri romane și romănești, pe care a strîns-o la un loc un om bun, muncitor și priceput, institutorul Ștefulescu. Tot aceste vremi de prefacere aũ sãmănat ici și colo cîte un palat al administrației saũ oștiriî, saũ vre-un luxos otel care nu-și găsește antreprenorul în viața liniștită și retrasă a celei mai mici capitale de județ din Romînia.

Dar din cel mai nou trecut, al boierimii Jiului

de sus, se mai țin în picioare, în curți largi sau după grădini mirositoare, case cu pridvoare și lungi streșini care-și încălzesc la lumină oasele de piatră, de atâtea ori plouate și ninse și ascund în cutare colțuri nelocuite amintiri sfioase. Și, orî cît s'ar fi clădit și împodobit, vechiul Tîrg e încă tot al acestor vechi case, care fac să nu poată uita până și aceia cari nu-și îmbogățesc sufletul prin întrebarea cărților.

*

În mijlocul orașului, statuia lui Tudor Vladimirescu. Clădirea și exproprierea locului ar fi costat mai multe zeci de mii de lei. Nu prea face, cu toate gîndurile bune. Tudor se razimă pe o grămadă de bolovanî sprijinită și ea de o colonă. Un leu strașnic, cu trupul mic și capul mare — față de Tudor însuși el pare un *chien-lion*— se învîrte jos, cu gura deschisă spre ragăt. Eroul, fără asemănare, e lipsit cu totul de mișcare. Sabia și-o ține ca un bețișor. Teaca e și ea desfăcută de trup. Dintr'un oarecare punct de vedere, luptătorul apare ca străbătut de o curioasă armă lungă, cu două tăișuri.

*

Reprezentății teatrale ale unei trupe din Iași, care răspîndește gustul de teatru și... dialectul. Rețeta mi se spune că e bună și chiar jocul

satisface. «Aristocrația» locală (este, și are trăsuri pentru un orașel cit o batistă) se ține însă

Statuia lui Tudor Vladimirescu în Tîrgu-Jiū.

de-o parte. Chiar cînd aū rămas în orașele noastre de provincie, boierii nu mai represintă un element de inițiativă, de cultură și de viață.

*

Foarte frumoasă grădină publică, vechiul zăvoi. Viind însă lume puțină ca să se primble (firește clasele sociale, într'un orașel de 6.000 de oameni, țin să nu se amestece), nisipul și prundul grămădit se înalță ca cenușa pe coastele Vesuviului. Unii vechi copaci sînt minunați. În adîncurile, nestrăbătute încă de cărări pentru primblare, se țin chiar cerbi și ciute.

*

În fața luxoasei Primării și de jur împrejurul bisericii Sfinților Apostoli — frumoasă, bine îngrijită, cu turnuri înălțate însă prea mult; înăuntru picturi ale unui meșter brașovean de pe la 1830,—se ține tîrgul. Vinzătorii și vînzătoarele staū așezați pe marginea trotuarului. Tipurile sînt energice, figurile pline, arse de soare; ochii privesc drept, fără sfială. Bărbații poartă pînzături albe sau lungi mantale de postav. Fotele, cămășile cusute ale femeilor sînt dovezi de îngrijire și de un gust ales. Toți par mai puternici, mai mulțămiiți — cum am zis — decît vecinii lor, Mehedințeni. Aceștia din urmă au și altă înfățișare fizică: blonzi, figuri neregulate, curioase; de sigur că în ei trăiește alcătuirea vechiului Dac, pe cînd dincoace, pe acest pămînt, care, zgiriat la întîmplare, dă lagăre, marmure, vase și monede romane, Romanitatea biruitoare se menține și în chipuri.

Între aceste femei frumoase, între acești voi-nici bărbați, păzesc o ordine care nu se prea tulbură, gardiști, foarte curat ținută în uniforme lor împodobite cu roșu. Nicî ei nu par frumoși însă, pe lângă măiestria măsurată a îmbrăcăminții țeranului. Dar mai ales ce sînt pe lângă dînsa costumele de oraș, rochiile europene și pălărioaiele sau pălăriuțele represintantelor culturii!

*

În oraș e o mică colonie germană. Ea își deschide acum școala ei germană, la care și țeranii noștri își înscriu copiii. Dacă Romani ai avut mai mult ca oricine organizarea de Stat, Germanii sînt neîntrecuți în organizarea lor națională.

3. Spre Craiova

În jos, către Craiova. La dreapta, o foarte frumoasă biserică de sat cu mai multe turnuri. În imbinarea de colorii a lor se vede același gust care a creat haina de la țară.

Dealurile sînt acoperite de ceața prafului răscolit de vînt. Iarăși stația de încrucișare de la Filiași. Se întunecă.

4. Craiova

Craiova văzută noaptea la sosire. Ce e vrednic de laudă, e pavagiul, solid și bine întreținut, strada larg tăiată. Casele nu se potrivesc între ele, ca de obicei la noi, — unde orașele se dezvoltă din sat, care, acesta, are bordeiele saū căsuțele țeranilor, cîrciuma neîngrijită a Evreului saū a Grecului și falnicile curți boierești ale proprietarului, pe lîngă care se adaugă la oraș splendoarea clădirilor publice înnălțate sus și încăpător din adevărata nevoie saū și din risipa împrumuturilor și setea de a părea. Decî și aici, biete căsuțe locuite, vile nelocuite (lumea e încă la băi), grilajuri de fier, garduri care cad, cîrciume cufundate în pămînt; un admirabil Palat Administrativ, măi impunător ca aparență, dacă nu ca șoliditate, decît cutare palat princiar străin (ca să nu-l compar cu modesta căsuță albă a reginei Wilhelmina din Haga).

Centrul, luminat electric, face o mare impresie. Se vād cartiere de case înnalte, lipite una de alta, ca «Lîpscanii» Bucureștilor. În fața unui admirabil otel ce se termină acuma — gust ultramodern, faianțe colorate, proporții mărețe — mă opresc la unul măi vechiū, dar tot așa de încăpător, unde petrec noaptea constatînd că orașul Craiova are pe stradele sale bine pavate, care răsună

puternic, până la ceasuri înnaintate și apoi dedimineață, o circulație destul de apreciabilă pentru cine ar voi să doarmă și nu poate. Din Județul de țeranî și moșnenî — de țeranî mai mult moșnenî și moșnenî mai mult țeranî — al Gorjului, am venit iarăși într'o reședință a boierimii, ca București, ca Iași.

*

Văzută ziua, Craiova e cum mi-o închipuisem. Două mari strade se taie cruciș. Cea mai mare cuprinde prăvăliile mai însemnate (nu oficiile publice, care nu sînt toate impunătoare și se află, cele mai multe, răspîndite, după răul nostru obicei, prin unghiuri puțin văzute și cercetate de călători). Sînt pe dînsa și case particulare de toată frumuseța, în genul vilelor cochete, cu grădiniță în față, pe care și le dorește tot Românul și care nu sînt decît floarea bogată, de seră, a umilei floricele de cîmp — casa țeranului. Între ele se ivește, veselă în mijlocul arborilor, o frumoasă biserică roșiatică, una din cele trei mari biserici, toate modernisate cam în același fel, ale Craiovei.

De la un loc caracterul elegant, european al stradei slăbește, cu toate că pavagiul îngrijit merge și mai departe. Aici se văd case mici, risipite, magherniți pe maidanuri goale, locuinți cufundate în pămînt, praf (o! e destul în

Craiova șeasă !), — ba chiar o ripă cu puțină apă innăbușită de un gunoiu care nu miroase frumos. Dar, dincolo de podișul peste această gîrlă, lucrurile se dreg.

La capăt e ceva ca o grădină, care nu pare să fie mare. Cînd însă străbați mai adînc prin aleile—din care cu timpul, firește, va dispărea praful inherent începuturilor, — atunci îți dai seamă de bogăția elegantă a acestei grădinii, de sigur unice, desemnată de un meșter străin cu idei proprii. Fondul era o veche livadă, cu totul părăsită, — cam ca partea nedeschisă publicului din zăvoiul de la Tîrgu-Jiū. Din acest fond bătrîn vin înalții, frumoșii arbori. Dar între ei și între multele plantații nouă s'aū deschis drumuri mari, cărări, poteci; s'aū sămănat chioșcuri și case de țară, care puteau fi românești în loc să fie svițeriane, s'aū ridicat podoabe romantice, s'aū deschis perspective. Grădina se înfundă de nu-î vezi capătul, în cîmpia undulată a Jiului, în care e așezată Craiova : ea trece peste un lac limpede, peste riul ce pornește din acesta ; și, departe, se găsește chiar un frumos pod peste o adîncitură a terenului. Rămîne, acum, ca această podoabă să fie îngrijită după cuviință, ca drumul spre dînsa să fie de o frumuseță mai uniformă, rămîne ca gîrla să piară. Lucruri ușoare pe lîngă cele grele ce s'aū făcut.

Și iarăși rămîne ca lumea din Craiova (nu

«lumea bună» din Craiova, ca unitate omenească deosebită) să se deprindă cu utilizarea parcului, care va fi înzestrat cu tot felul de distracții. Deocamdată copiii rătăcesc prin alei, «partii fine» mi s'aŭ părut că-și află lăcașul prin pavilioane, ca în cine știe ce colț dubios al Parisului, iar oamenii bogați, cu însemnătate, vin, se primblă și se duc cu trăsura într'o grădină făcută pentru a fi gustată pe jos. Trăsurile sînt, ce e dreptul, bune, distanța face să apară naturale colorile așternute pe obraz cu pufurile, ighemoniconul strămoșesc are drepturile sale ; în sfîrșit, la București lumea se primblă cu trăsura.

Da, dar în București e șosea, pe cînd aici e parc, grădină, — decî alt ceva.

*

Una din stradele transversale merită atenție și procură o mare bucurie cui își studiază țara cu interes și dragoste. Pe ea se întind, de o parte și de alta, prăvălii numai românești, ținute, poți zice, de țeranî pentru țeranî. Ce curățenie, ce hărnicie, ce înțelegere și ce cuviință ! Meșterul cojocar își coase cinstit și răbdător, cu gust, cojoacele albe împodobite cu cusături ; meșterul căciular tunde pe formă mițele căciulei. Negustori de același fel staŭ unul lîngă altul fără inimă rea, fără să caute a-și smulge mușterii, cu gura mare. Cumpără cineva de unde-î

place. Și calfele, curate-curate, băieții de țeran, voinici, voioși, cu o uitătură așa senină, așează în lăzi isprăvile meșterului. Întăia oară mi-a fost dat să văd aici o industrie, un comerț românesc izvorite din vechi timpuri, din și pentru viața satelor, înnaintind în vremi moderne și prosperind. Cine n'a fost în Oltenia, nu-și poate da seamă de armonia ce se poate îndeplini numai prin puterile noastre, fără nici-o infiltrație străină, și de caracterul senin în care se îmbracă această armonie.

*

E curios că în această veche reședință a Banilor aproape Domni, cu steagul lor — *grapa* —, cu Divanul lor, cu pecetea lor poruncitoare, că în această semi-capitală timp de trei sute de ani, în care trăiește și până astăzi un mîndru spirit de conștiință locală, în acest loc de adunare și petrecere a unei boierimii dîrze și aplecate la împotrivire și turburări, — trecutul s'a șters cu totul, îngropat în temelile vilelor de stil bucureștean, sau ale masivelor edificii publice. Bisericile par făcute ieri-alaltăieri și amintesc numai grija gospodărească de dăunăzi a epitropilor; casele bogate în streșini, bătrînicele cu ochi de ferestre mărunte, răzimate pe brațele pridvoarelor, s'aū dus, și numai prin cutare stradă pustie, strîmtă, și mai ales foarte strîmbă,

care aburcă de la Jiū către centrul bine pavat și luminat, cu otelurile, cofetăriile, teatrul și prăvăliile sale, se vede, între căpițele de frunze ale copacilor, crescînd în voie cîte o casă boierească, cu geamlîcuri multe între privazuri, astăzi veștede, — așa cum se făceau pe la 1830. Avîntul de întrecere cu capitalele mari a strivit acum cu totul moștenirea șubredă a strămoșilor, în care, de altfel, tăiasse de atîtea ori negre dungî de distrugere cîte o raită prădalnică a vecinilor Turci din Vidin, prin șesul îngenunchiat totdeauna în calea năvălitorilor.

5. Spre Rîmnic

Drumul către Rîmnic, vechiul Scaun episcopal al celui de al doilea Severin (după ce în-tăiul se pierduse către Unguri), se desface din marea arteră de comunicație a țerii la Piatra, un însemnat nod al căilor noastre de comunicație. Între Piatra și Slatina se trece Oltul, și calea ferată spre Rîmnic, care, de cîtva timp, duce și mai departe, spre Sibiul fraților noștri, urmează destul de aproape cursul rîului, strecurîndu-se între lanuri de porumb de toată frumuseța. În stînga, lanurile de aur ruginit se opresc în dealuri neregulate, ca acele ale Gorgului, pe cînd în dreapta ele se încurcă în pădurici cu înalți arbori supțirateci, său se pierd

în luncă, pe care pasc turme și vite risipite. În față, se înalță undulate, închizînd raza vederii, frumoasele dealuri ale Ținutului de peste Olt, ale plaiului argeșean. Înfățișarea țerii se schimbă neconținut aici, în dreapta, unde ochiul prinde tot lucruri nouă, în mici icoane pe care le înghite răpegiunea. Drăgășanii cu viile-î imputinate de boală, ale căror frunze verde-închis sînt pătate adesea de albastrul arămii prin care se mîntuie de peire — cîteva case mari, moderne se desfac din fondul verde prăfuit —; Rîurenii, cu bilciul lor : împrajmuri, haine albe împrăștiate pretutindenă, corturi de pînză, cară străbătînd șoseaua, pe cînd de-asupra învîlmășelii plutesc ragăte, sunete de talângi, strigăte de chemare ; Govora, locul de tîmăduire, de la care se vede numai halta, o cărucioară galbenă, un umbrar încununat cu un tricolor, terfelit de soare, de ploaie și de praf, și o șosea, a cărei țintă nu se zărește. Sau, în mai mărunt: mica păstoriță pierdută în ierburi, care se uită la minunea fugare a trenului cu niște ochi mari-mari, limpezi ca ai florilor de cîmp între care se ascunde ; ciobanul ursuz și mișos, umflat în blana-î de oaie cu părul în afară, făcînd să scîrșce supt opinca-î apăsată prundul unui rîu uscat, grupe de țerance cu fotele mai mult albastru-închis cu dungă în lung, dar ici și colo mai vesele, mai împodobite, cu fluturi, cu cusături romboidale pe un

fond roș-aprins. Dar satele sînt vădit mai sărace; se vede tipul, pe care Gorjul mai că nu-l cunoaște, al casei-peșteră, cu un singur ochi de fereastră strîmb supt coperișul de stuf, căzînd zburlit ca o chică nepieptănată. Din treacăt se prinde o familie, altfel curat îmbrăcată, lucrînd la o ast-fel de locuință : gospodarul, suit pe coperiș, primește cocenî de porumb și buruiene uscate, pe care-î așează la picioarele lui. Și tipurile aū mai puțină vioiciune și mîndrie : nu odată apar copii palizi, cu o căpiță de păr albicios ca fuiorul. Moșnenii aū dăinuit aici mai puțin, strînși de boieri mai mulți, mai vechi și mai răi : acest proces istoric apare în toate, și omul n'are aici rara frumuseță a unei naturi alese și felurite.

*

Se face sara, cu un soare roș, fără raze, ce se lasă în neguri, pe cînd cerul vioriū e ușor învăluit de praful bogat al drumului, pe care un vînt puternic, un vînt avar, de secetă, îl gonește în nori fumuriî de pe șoselele albe ce străbat lanurile și dumbrăvile. O gară modestă, în care se primblă doamne în toalete moderne. E Rîmnicul.

*

Cînd ai intrat în el, plin de fum și de praf, rămîi uimit. Ai plăcerea de a te găsi într'un juvaier de orașel, într'una din cele mai curate așe-

zări urbane din toată România. Trăsura merge pe un drum bine pietruit și pe care vîntul nu ridică nimic. Poate a plouat? Nu, e stropit, — înțeleg-eți bine : stropit. Și aflu că aici în Rîmnicul Vilcei se stropește tot și totdeauna. O minună-
le ale apeî și ale Noului-Severin !

Și nu-s maidanuri, nici bordeie, ci case cu-
rate, ce se înfrățesc bine între ele, frumoase case
gospodărești, foarte de aproape îngrijite. Auto-
ritățile aū clădiri de gust, pe care nu le îngă-
duie să se murdărească, necum să se dărîme,
ca în atîtea alte locuri. Arborii cresc din bielșug
aici ca și în luncă : drepti, mîndri, dînd o im-
presie de viață sănătoasă, liberă.

La episcopie e aceiași îngrijire, acelaș mediu
de natură bogată și prietenoasă. Din verdeață
răsar biserica mare, spoită într'o coloare poate
prea întunecată, o biserică mai mică, un para-
clis. Palatul episcopului strălucește de alb ce e.
La locuința archimandritului, care n'are moșile,
dar e curată și ea,—ca și feciorii în haine țeră-
nești pe cari-i descopăr, după lungi căutări,
undeva în fund,—la această locuință de călugăr
sărac se ajunge printr'un drum împletit sus cu
ramuri, ca într'o arcadă de verdeață italiană.
Și ce puținî văd asemenea colțuri de țară, care
înnalță inima, care varsă în cugetul rînit de
atîtea dureroase ciocniri ale unei realități ne-
vrednice, ca un balsăm de mîngiere !

E adevărat că sara aceste lucruri frumoase nu se pot vedea în de ajuns la lumina, pusă prea sus, a unor globuri, care aū exteriorul, dar nu și cuprinsul celor de pe bulevardele noastre. Dar ajunge și cît se poate privi ziua.

*

Petrec noaptea într'un otel foarte gospodăresc, proprietate a unei biserici. Jos, cîntă musică într'o berărie-cofetărie, care are același proprietar. Se vede că lumea nu prea vine, căci cîntecul se oprește înaintea de 9 ceasuri, cînd se aud limpede sunetele de goarne vestind în căsărmă culcarea.

*

Biserica episcopală din Rîmnic e reparată de răposatul episcop Ghenadie Enăceanu, scriitor și istoric, om foarte rîvnitor pentru găsirea și îngrijirea trecutului nostru, de care îl lega un interes romantic. În timpul păstoririi sale, el a făcut cam ceia ce făcu și face în Gorj d. Al. Ștefulescu : a cerut preoților săi să-î aducă hîrtii vechi, le-a cercetat, căutînd să închege din ele o istorie a eparchiei de care se simția, pare-că, legat pentru totdeauna, a pus să i se zugrăvească icoanele și mai ales chipurile istorice din biserici și mănăstiri, a strîns o minunată colecție de vechi tipărituri, lăsînd în loc preo-

ților de sate cărți nouă, a stăruit fără preget pentru ca monumentele altor vremi să fie păstrate urmașilor. Pe ușa din fața paraclisului, un zugrav l-a represintat fiind în mîni această biserică pe care a dres-o și împodobit-o, făcînd-o din nou așa cum ieșise din mîinile meșterilor de la 1751. Chipul său săpat în lemn, înfățișat pe pînză se vede pretutindenî în odăile palatului episcopal, care este astăzi așa cum l-a dorit el să fie. Din lucrările lui Ghenadie, «Notele» sale de visitație, ediția «Condicii Sfinte» vor rămînea, dar el va străluci mai ales, în istoria episcopatului român din secolul al XIX-lea, prin nesfîrșita lui rîvnă, prin credința lui către Dumnezeu, căruia i se închina prin munca sa patriotică și spiritul de jertfă pentru înnalte ideale.

*

Catolicii au la Rîmnic o veche biserică, de proporții elegante, într'o curte cu aspect italian. Parochul e de origine din Cioplea, un Bulgar care se simte Român, un frumos om brun cu înfățișarea simpatică, pasionat pentru biserica sa, pe care a înzestrat-o cu două clopote ce așteaptă încă să fie suite în turn.

*

Un Evreu galițian în antereu lung, cu barba și perciunii negri-negri, cu ochii visători de Oriental, trece ca supt zidurile plîngerii din Ie-

rusalim. Pe stradă se văd nume ca Rabinowitz, Marcovică. La restaurant, trei tipuri gălbuî-roşcate, picate cu pistrui, se aşează la masă privind drept în ochi lumea: vorbesc nemţeşte şi sînt iarăşi Evrei. Lotru, mi se spune, e o adevărată Herţă. Cei mai mulţi din funcţionarii locali n'aŭ vlagă să organizeze lupta cu aceşti năvălitori. Orăşenimea e alcătuită din boierinaşi săraci, cu case frumoase, dar fără mijloace şufleteşti şi materiale, din meşteri şi negustori, puţinî, neluminaţi, necălăuziţi de cine s'ar cuveni să călăuzească, din cîtiva Nemţi. Şi ast-fel vlăstarele Palestinei galiţiene se pot înfige adînc şi-şi pot mişca în voie trompele de supt.

*

Grădina publică, — numită şi aici *zăvoiu* —, e frumoasă, cu podoabe de crengi, cu oale de flori prinse naiv şi pitoresc în poartă. Sînt alei largi, podişce, pavilioane, straturî de flori bine îngrijite. Un monument încununat cu vulturul muntean purtînd crucea amînteşte, într'o inscripţie reînnoită cu litere latine, că Vodă Ştirbei a dat oraşului această grădină largă şi frumoasă. Izvoare de pucioasă — în jos şi în sus sînt doar Govora, Călimăneşti, Olăneşti — curg negre pe marginea cărărilor. Sînt şi băi în grădină, dar cea mai mare parte din an ele sînt închise. Aflu cu o straşnică mirare că mai totdeauna majo-

ritatea zdrobitoare a locuitorilor n'are nevoie de ele. Rîmnicul are — ca unul ce s'a dezvoltat dintr'un tîrg, dintr'o stradă adecă (episcopia n'a creat nimic în afară de zidurile ei), — numai două artere paralele. Cea mai mare e și cea mai veche, fără îndoială, căci unește Episcopia cu biserica Mitropolitului Grigore și e în mai strînsă legătură cu strada transversală, în care sînt prăvăliile, iar, mai departe, o hală ce se lucrează acum, hanuri pentru țeranî, un pod peste rîu și o șosea prăfoasă care se înfundă înaintea, între căsuțe. Ici și colo se deschid strade laterale, împodobite une ori cu case boierești frumoase, vechi sau reînnoite, și care au — ca toate locuințele de aici — flori în față. Unele arată și zidul mai mult sau mai puțin îngrijit al unei bisericuțe. Pe un deal în față se vede micul lăcaș de rugăciune al Cetățuiei, unde săbiile boierilor răzvrătiți ar fi făcut să țîșnească pe icoanele sfinților sîngele lui Radu-Vodă de la Afumați și al fiului său.

*

Azi, de Sîntă-Măria Mică e bilciu. Țeranii au prins strada prăvăliilor, cu carele, cu căruțele, ba chiar cu trăsurile lor. Unii călări, oameni grași, foarte negricioși, cu fața rotundă, impun. Dar sînt mulți gușați, mulți schilozi, multe fețe palide, strîmbate, îndobitocite, cu sau fără săcul-

tețul hidos de supt bărbie. N'am văzut nici un om și nici o femeie în adevăr frumoși. Cellalt tip, blond, cu nasul, buzele, ochii mici, cu fața supțire, se înalță și el abia până la cuviința trupului și figurii. În acest județ, la Călimănești, e, de altfel, cel mai strașnic monstru din România: o figură diabolică de Țigan, cu dinții rînjiți, ochii umflați, căutătura piezișă, de hienă, botul scos înaintea ca la un chițcan, și, pe lângă toate, cocoșat și idiot.

6. Spre hotar

Spre graniță. Calea ferată merge întâiu pe partea vilceană a Oltului, se strămută dincolo în Argeș și revine iarăși, către sfârșit, în Vilcea.

Oltul... Ce idei mărețe nu deșteaptă el în mintea cui nu l-a văzut nici-odată! Marele rîu care dă numele unei țeri, care desparte două climate, două înfățișări deosebite ale pămîntului nostru, «Oltul mare», pe care-l trece Tudor din Vlădimir, Oltul ale cărui «unde spumegate» bat în poesia lui Alexandrescu vechiul zid al Coziei lui Mircea Întemeietorul. Aștepți maluri prăpăstuite, sălbatece, hotar adînc tras de natura însăși, aștepți ape învălmășite, vuind, ciocnindu-se de malurile ce se năruie de loviturile îngrămădite.

Spre hotar.

Ei bine! nu. Chiar fără seceta ce i-a îngustat
ațit de mult cursul, chiar fără arșița celor trei
luni de lumină crudă, Oltul nu e «fluviul» visat
de atîția dintre noi și cîntat de poeți. El n'are
un pat adînc rupt în pămînt, și maluri romantice
nu-l îngrădesc cu un farmec selbatec. Măreția
se află la noi numai în triumfala innaintare a
Dunării împărătești sau în culmile de piatră
goală ale celor mai înalți dintre Carpați. Nu-
mai acolo. Altfel natura românească e bogată,
felurită, plină de farmec și de noutate, dar bună,
prietenoasă, fără sublimități tragice, — așa cum
e și poporul; vioaie, schinbătoare și luminoasă
ca și dînsul. Oltul are țermuri, nu maluri, o al-
bie de prund, iar nu o surpătură a solului său
un întins pat pentru ape largi. Adîncimea-i nu
înfioară, și sirene de ispită și nenorocire, Nereide
mincinoase, nu pîndesc în fundul întunecat al
valurilor, — ci numai paseri de apă, micuțe și
neobosite, își răcoreșc aripile în apele lui mai
mult plumburii decît albastre sau de un verde
vesel. Abia ici și colo spume, unde cursul se
ciocnește de dinții de piatră ai solului: nici a-
tîta sgomot și alergare zglobie ca la un torent
din valea Prahovei. El trece liniștit înainte.

Ca riū însă. Ca torent crescut în lunile de pri-
măvară sau de toamnă, e altul: un uriaș nebun,
care smulge arborii, care leagănă bolovani și
niște jucării, care izbește minios zidurile mănăs-

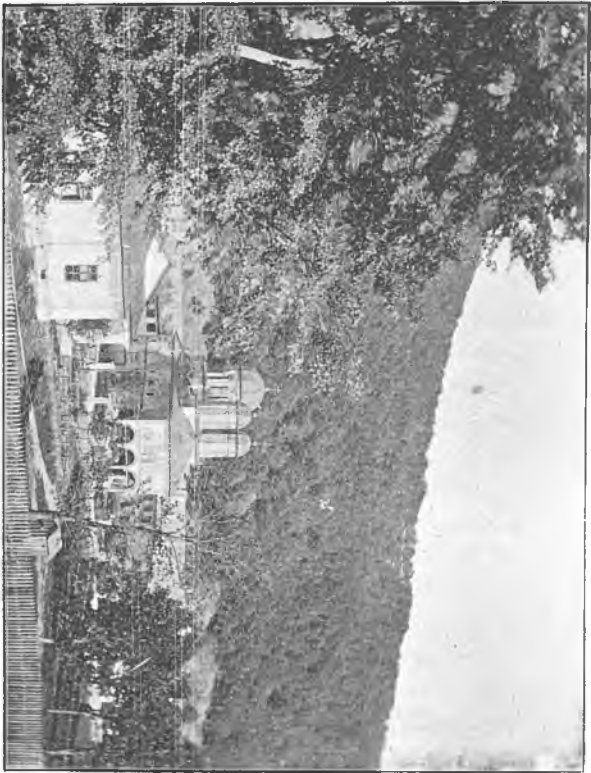
tirilor ce-î pun stavilă și amenință să rupă panglica de prund acoperită de dungă de fier care formează drumul cel mare al timpului nostru. Dar aceste groaznice dovezi de putere nu le dă el, riul, din avîntul izvoarelor sale, ci ploaia revărsată din norii darnici și torentul ce se naște dintr'însa. E o mare furie străină, trecătoare, pe urma căreia rămîn apele plumburii, curgînd lin pe prund, în albie îngustă, spre Dunăre, care se face așa de lată prin alte ape, din țeri unde soarele iea mai puțin din rîurile pămîntului.

Nici mănăstirile n'aū o înfățișare întunecată potrivită cu amintirile ce se îndreaptă neconținut spre zidurile lor. Cozia lasă să se vadă un zid alb ciuruit de ferestre, o cupolă acoperită cu tinichea, mai departe o altă biserică, pîrînd mică. Mănăstirea aceastăaltă, al cărei zid face parte din tunelul căii ferate, e mai neagră poate de fum decît de vechime. Cu toată bătrîneța lor, clădirile acestea puțin înnalte, fără puterea de impresie a artei gotice, reparate de pe la 1830 înainte, albe, scînteietoare, — sînt mai mult icoașe zîmbitoare decît priveliști care să impuie și să răsune adînc în inimă.

Și muncelele, munții, sînt în același ton împăciuitoare al sufletelor. Numai la Lotru vezi stîncă goală, compusă din așezări paralele drepte sau oblice sau din linii întortochiate : galbenă, sură, roșie, ca în anumite părți de către Adriatică.

Înainte până la Cineni — două sate, în Argeș și Vilcea, legate printr'un pod de fier —, până

Mănăstirea Cozia

la Cetatea Lotrului, un turn sur pe malul Ol-tului, până la Turnu-Roșu, ale cărui tencuieli

fărîmate par în adevăr stropituri de sînge — ; în urmă până la Rîmnic, înălțimile, mai mari ca în Gorj, mai mici decît în valea Prahovei, sînt acoperite de minunate păduri, în care în zadar ai căuta bradul înălțimilor sălbatece, și adăpostesc sate ale căror case albe se văd strălucind ici și colo. Ești în Ardeal fără să-ți pară că în adevăr ai trecut munții.

*

La Cozia doarme Mircea-cel-Mare, de-asupra Oltului, în care i s'aŭ ogîndit flamurile, supt pădurile ce l-aŭ ascuns și adăpostit, — adevărată cetate a țerii sale amenințate. La Lotru se coboară în plute, se suie în vagoane scîndurile cherestelei. O societate anonimă are exploatarea și strînge folosul. Un «anonim» se află în tren, ducînd pungă de gologani pentru plata lucrătorilor. «Anonimul» e busnat la față, blond, roș, cu păr creț. Strigă pe ferestre, luîndu-le pe rînd: «Abramowitz», și de jos i se răspunde: «Alcalay». Am înțeles; și puțin mai departe, lîngă aceeași apă a Oltului, se odihnesc oasele bătrînului Voevod care și-a păstrat țara curată, liberă, mîndră. Alcalay, Abramowitz și Mircea-cel-Mare... Am pornit de la acesta ca să ajungem — să ni fie rușine obrazului! — la aceștia!

7. Spre Caracăl

Drumul la Caracăl duce printr'o regiune plăcută, care nu e cu totul șeasă. Porumbiștea urmează, amestecată cu locuri împădurite. După două stații — dintre care una are numele, hotărît prea archeologic, de Romula —, se ajunge la Caracăl.

Țara Oltului, podoaba regatului român, face aceeași impresie bună până la acest sfârșit al său. Stradele sînt curate, acoperite din bielșug cu nisip : pompierii orașului stropesc cu o dărnicie care face pe trecători să părăsească și trotoarele pentru a se adăposti în curți; în schimb, stropirea cerească lasă și aici mult de dorit : după aproape trei luni de secetă se adună, aduși de un vînt rece, greoi nori suri, din cari ploaia pare că abia stă să se arunce lacomă asupra pămîntului ars, ce o așteaptă în haina de umilință a prafului. Dar abia cîteva picături, ca o batjocură, și apoi «ugerele vacilor lui Indra» se prefac într'un suptire covor cenușiu care nu dă nici bucuria soarelui, nici bielșugul umed al ploii.

Casele, încunjurate de grădini și fără pustiul murdar al maidanelor care să le despartă, apar vesele și gătite cu flori la ferestre. E Sîntă-Măria Mică, și Precista, care a acoperit drumu-

rile Vilcei de cară înaintînd agale, de călăreți iuți, de drumeți spre bîlciuri, cu cămășile albe, mintenele brune și fotele strălucitoare de fluturi, a scos la fereastră pretutindenii chipuri frumoase, pline de vioiciune, de țerance, mahalagițe și doamne. E, în adevăr, asupra întregului oraș, afară de unele vechi curți boierești ferecate și părăsite, o zi de serbătoare creștinească, foarte patriarhală.

*

Ca pretutindenii, Statul a înălțat din chel-tiuala cam cu risipă a împrumuturilor de odinioară, clădirile tipice pentru o capitală de județ: se vede un «Palat al Justiției» saū mai bine fațada masivă, cu totul disproporționată, a unei case cu două rînduri, de loc mare, unde se dă dreptatea de represintanții zeiții cu cumpenele în mină ce stă cocoțată pe fațada greoaie a micii clădiri. Apoi un gimnasiu încăpător, pe frontispiciul căruia se cetește cu o adevărată uimire acest ciudat titlu, care trebuie să dispară cît mai curînd: Gimnasiul «Joniță Asan». *Ioniță* și *Asan*. Ce să fie această ciudată împărechere de nume într'o ortografie ciudată? Abia se dumerește omul că e vorba de Împăratul vlahobulgar Ioniță, care, dacă era fratele lui Asan, n'a fost numit nici-odată și de nimeni Asan. Iar acel care a fost Ioan Asan nu se chema

Ioniță (nici Joniță) și nu ne privește de loc. Școala profesională de fete e o căsuță cu chirie, în care te întrebî cum pot încăpea elevele (care probabil că sînt) și profesoarele (care sînt de sigur).

*

Particularii și-au modernizat în parte casele, ceia ce nu e totdeauna rău. Un bogătaș din localitate a clădit un frumos otel. Un Sîrb a dat micului oraș un bun restaurant, unde în acea sară ofițerii de călărași și roșiori, reuniți la manevre, petreceau frățeste în sunetul muzicii militare din grădină, amestecată cu coruri de soldați din regimentele lor. Înfățișarea mesei era frumoasă, și lipsia poate numai și o suflare de ideal, ca aceia care, la mesele ofițerilor austro-ungari, îi face să se ridice toți, ca stăpîniți de un sentiment mai puternic decît orî-care, în clipa cînd musica începe *Gott erhalte* și cite-un bătrîn colonel sau general pronunță numele venerat al Împăratului.

*

Timpurile vechi de tot se pomenesc în împrejurimi; în Romula sus, iar jos, spre Corabia, portul dunărean, șchelea spre Bulgaria, în Antina; apoi în legenda cărturărească a Cesarului Caracalla, eroul eponim al localității, de hatirul Împărăției căruia Statul, școala și limba literară

scriu : Caracal, în loc de Caracâl. În sfîrșit, prin ruinele de curți domnești : ziduri de cărămidă care aũ încăput în timpurile lor de întemeiere,— cînd mai erau numai cîteva gospodării de țerani și mai mult case de Bulgari fugiți de peste Dunăre, unde-î aștepta pedeapsa Turcilor pentru isprăvile noastre prădalnice, — odihna de după lupte a lui Mihaï Viteazul:

*

În grădinița din mijlocul orașului, revisorul școlar a organizat o expoziție de produse agricole, care arată minunile cele mai vrednice de luare aminte pe care le-a săvîrșit gospodăria învățătorilor. Cîteva dintre dînșii sînt acolo, de așează lucrurile aduse de dînșii, și, cînd li vorbesc de nevoia de a se strînge și de dînșii rămășițele trecutului bogat în datine proprii ale noastre, hîrtoagele moșnenești a căror lumină de înțeles arde încă la mormîntul altor vremi, — chipurile lor se luminează de o sinceră bunăvoință. Cu adevărat în minile acestora stă buna sămînță a viitorului, pe care ei o aruncă departe de ochii răsplătitorilor, și cîtă deosebire între acești săraci, în cari începe a se trezi spiritul apostolatului, și între trufașul profesor de gimnasiu, de liceu, boierul care face politică și bani, crede că n'are nimic de învățat și mulțămîtă căruia, înainte de toate, spiritul unei culturi

sănătoase, unei reforme morale, unei solidarități roditoare, spiritul modern și patriotic al muncii orînduite și avînd o țintă vrednică, nu pătrunde în orașele provinciei noastre, al căror suflet se hrănește cu gazete ca «Adevărul», ca «Universul» și cu intrigî miserabile.

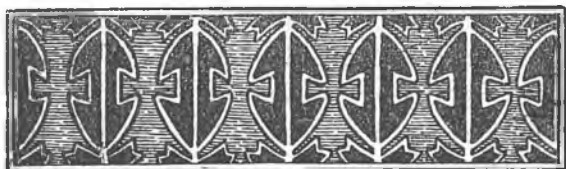
*

Uitam teatrul din Caracăl, împodobit cu stucaturî și inscripții, teatru cochet care chiamă trupe rătăcitoare și e o intenție bună de care trebuie să se ție samă.

CAPITOLUL II

ȚARA ROMĂNEASCĂ

1. Slatina

La Slatina ajung noaptea. E grozav de urit și de sălbatec. Un lung drum printre felinare strâmbe, chioare, stinse, rupte. În dreapta și în stînga, nimic: pămînt gol, ars pe niște muncele. După o lungă orbecăire în praful birjelor ce-mî merg înnainte, iată — ce ciudat mi se pare! — un glob de lampă electrică, apoi altul. Se văd ceva case pe laturile drumului. Apoi iar straja oboșită a vechilor felinare gîrbove.

Abia într'un tîrziu, lumina electrică apare din nou, destăinuind cu cruzime locuri virane, case în ruină, uluci rupte, — și toate acestea sămănate din loc în loc, la distanțe mari, pe strade care, de sigur, dacă pămîntul nu va da aur și pietre scumpe pentru vagabonzii civilizației, nu se vor umplea nici odată. Văd o piață convenabilă, cu un palat frumos, care adăpostește administrația: în față se rotunzește o grădiniță, care ziua apare plină și ea de praf și de o și mai tristă podoabă: burghesimea din partea locului, care, în loc să

coase cojoace, ca puținii cari aũ rămas în «Lipscani» Slatinei, cască gura în haine nemțești murdare și face politică. Pentru asemenea oaspeți aș închide ori-ce grădină, — căci nu o merită!

Otelul e mare, destul de bun și curat: înlesnire, care, cum se știe, nu se găsește în partea, și mai nenorocită, a Moldovei.

*

Văzută ziua, Slatina, vechiul tîrg oltean, care adăpostia adunările de răzvrătire ale boierilor munteni, patria lui Vintilă-Vodă, feciorul lui Bragă, ce a fost «județ la Slatina», în acelaș veac al XVI-lea, — apare deplorabil. Se mătură în strada din mijloc, — dar așezările sînt așa de multe, de răspîndite, de sărace, încît, nestabilindu-se o rază potrivită a orașului, nu se poate face aproape nimic pentru curățirea, împodobirea, modernizarea lui. Pe lîngă cele două strade paralele, dintre care una se termină printr'o Țigănie, vrednică de numele și de locuitorii ei, iar cealaltă înșiră prăvăliile, se deschid altele: unele din ele aũ o bună perspectivă, dar nu cuprind alta decît maidane, livezi cu totul neîngrijite, mici case umile și triste.

Dacă prin aceste strade ar trece țeranî curați, dacă s'ar innălța fum albastru printre arborii bătrîni, dacă, în locul cînilor ce rătăcesc flămînzî

după hrana lăturilor, ai vedea caii, vitele și cobăile din părțile harnice și bogate, — te-ai mulțami oarecum cu priveliștea unui întins sat. Dar țeranii ce trec, sînt numai oaspeți veniți la tîrg. Și ei, aproape toți, contribuie la întipărirea neplăcută pe care o culegi de pretutindenă. Se mai văd la unele sătence fote țesute cu gust, dar altele se înfățișează numai în alb, cu un vâl aruncat peste un conciu ce seamănă la formă cu comănacul călugărițelor, iar la culoare cu fesul balcanic. La cei mai mulți țeranî, vezi îmbrăcămintea dunăreană, deosebit de urîtă: căciulă fără țuguiu, un cămășoiu lung, ițari ca niște izmene largi. Tipul, mai regulat decît în Vilcea, mai bine croit în ceia ce privește trupul, e vulgar, greoiu ; lipsesc la cei mai mulți fețele suptiri ce se află aiurea (mă gîndesc la Gorj, la Ținutul Sibiiului, la munții Neamțului), lipsește statul înalt și mlădios, agerimea în mișcări.

*

Se văd două biserici de curînd drese : una pe o înălțare a terenului, cealaltă, mai mare, într'o grădină, care arată îngrijire. În biserică, Slatina întrece Caracălul, precum îl întrece, cu mult, în trecut. Păcat numai că acest trecut a ieșit încă puțin la iveală. Un institutor local, de la vechea școală Ionașcu, a adunat ceva, tipărind și o mică monografie. De la rîvna lui ar fi

ceva de așteptat, dar nădejdiile-mi sînt puține pentru acest oraș unde viața bate încetinel într'un trup amorțit de multă vreme.

2. Spre Turnu-Măgurele

Un tren care pleacă din Pitești urmează linia principală pînă la stația Costești, și de aici are drumul său deosebit spre Dunăre. Îl străbat într'o dimineată de toamnă morocănoasă, în ploaia din neguri a căreia se ascunde par'că, totuși, pentru mai târziu, o fîgăduială de lumină caldută, de puțin senin mîngîietor. Se văd pînă în restrînsa zarealburie nemărgenite lanuri de arătură proaspătă, negre în bura de ploaie care le stropește; movilele pe care le taie drumul, își destăinuiesc cuprinsul de pămînt negru și roșiatic, darnic în hrană. Pășunile pe care se răsfiră grupe de oi, cai mărunți și vite greoaie, cu coarneau larg arcuite, sînt mai puține. Păduri abia dacă se găsesc arare ori, în marginea vederii. Teleormanul, desișul sălbatec de sălcii și fagi al vremilor barbare — *Delî-Orman* —, n'a păstrat nici atîta frunziș cît Ilfovul: cultura mare, pentru hrana popoarelor depărtate, i-a cerut toată țărîna de belșug.

Nu e pretutîndene un șes, dar nu se poate vorbi de dealuri, nici în partea mai ridicată, ce

vine după Roșiori, de unde o altă linie pleacă spre cellalt tirg al Teleormanului, Alexandria lui Alexandru Ghica-Vodă. Fața pământului se cufundă și se ridică, se încovoiaie și se gîrbovește, într'un ocean încremenit, cu valurile blinde. În locurile mai priincioase, s'aũ desfășurat sate, cu livezi pline și căsuțe bune, supt copereminte de șindrila sau de tablă roșie, care arată o agonișită țerănească precum nu se găsește pretutindenî. Mine e hram mare: Sfinții Arhanghelî, și pe cărările de lingă sate merg în șir Țigani, mähăloși și îndesați, cu Țigănci înfășurate într'o mantă cusută tocmai ca o plapomă, țeranî în scurteici albastre, brune cu mîneci verzi, în șalvarî greoi, cu țerancele lor, îmbrobodite ca Turcoaicele în lungi valuri albe și țiid une ori în mină, ca pe vremea patriarhilor, toiege de cale. Pe margenea drumului, se väd cherestele, o moară de lemn cu trei rînduri, a unui bogătaș evreũ. La gară se deosebesc și tipuri vädit bulgărești, și în vagon un domn foarte gras vorbește cu unul foarte slab limba arendașilor : greceasca.

3. Turnu-Măgurele

Turnu-Măgurele a fost o străveche strajă războinică, a Romanilor latinî, a Romanilor grecî, a barbarilor, a Turcilor la sfîrșit, — cari, din

acest «Nicopolis cel mic», avea în mîna lor pînă foarte departe satele dijmuite sau aduse în robie. Acum *turnul* temut atîta vreme nu mai e nicăiri, nici măcar ca o podoabă de grădină, cum e cellalt *turn*, de la Severin. Orașelul nou, crescut de pe la 1830 încoace, contemporan în modernitate cu Brăila, Călărașii, Giurgiu și Severinul, se ascunde vederii între arborii săi încă verzi.

De la gară intri într'o stradă bine pietruită, dreaptă, și acest caracter al rețelei de drumuri din Turnu rămîne pînă la sfîrșit. Arată să fie și bine luminat. Desfășurarea stradei mari dă la iveală întăiū o minunată catedrală nouă, de piatră, cu acoperișul turnurilor de aramă roșie, cu tăietura generală și podoabele săpate ale Curții de Argeș: nici o capitală de județ n'are un așa de impunător monument religios, care să fi fost făcut numai în timpurile nouă. Pe urmă, într'o piață largă, se rotunzește o grădină, frumos croită și nu se poate mai bine îngrijită. Aî acum, în dreapta și în stînga, un Palat administrativ foarte chipos, un Tribunal ce se mîntuie de clădit acuma, școli. Prăvăliile, mai mult scunde, poartă firme românești, care ascund de multe ori o proveniență bulgară a proprietarului; numele evreiești nu lipsesc nici ele, și mi se spune că mulți dintre grînari se țin de

neamul pe care Iehovah l-a binecuvîntat spre înmulțire și îmbogățire, și pe pămîntul nostru.

*

O șosea duce spre port, între sălcii cu trunchiul borchinos, bolfos, spîrcuit de ramuri strîmbe, ce se rășchiră fără frumuseță. Jos, malul dunărean e acoperit de buruieni de apă, pe care le-a sîngerat, ucizîndu-le, toamna, de porumbiști brune, de pășuni pentru vitele îmbielșugat coronate. Linia trenului, aproape paralelă cu șoseaua, se deapănă înnainte, pe podișca ei pleșuvă. Între drumul de fier și cel de piatră, cărări se strecoară prin ierburile uscate, dungă negre, umede, pe care lunecă mai ușor roatele micilor căruțe ce se întorc goale după descărcat. Pe cînd altele pline, căruți cu cai și care cu boi, înnaintează încet pe șosea, în lungi șiruri, ducînd, supt acoperișul de coceni care-î ferește de ploaie, sacii umflați de boabe. Mîna mahalagii din Turnu, Bulgarî romanisați ca limbă, orî măcar ca port, căci aū părăsit tichia și scurteica de abă cafenie pentru vesta neagră saū albastră, de postav, și căciula pătrată. Bulgarî de peste Dunăre, lucrători ce se întorc cu simbrie românească în buzunar, după ce aū prins carne din borșul gol cu care se mulțămesc, saū hamali de la port, trec în hainele lor de acasă prin vălmășagul de roate. Și, pe lîngă

mersul lor stingaciū, pe lingă fața lor bugedă, cu fălcile mari, se desface ager și aristocratic, ciobănelul cu ovalul alb, blind, supt marea cușmă mițoasă, cu zeghea zvirlită împărătește pe umeri, Mocanul pribeag, fudul ca un *pileatus*, vechiul «căciular» al Dacilor străbuni, dorobanțul cu ochii isteți supt cocheta-î bonetă de serviciū.

*

Jos se întinde acuma portul, vamă, magazii, pontoane, pîrghii, cară ce se frămintă : până în această tărzie toamnă friguroasă dăm lumii aurul holdelor noastre. Șlepurî așteaptă pe Dunărea de ardesie.

*

În față, stînca Nicopolei răsare pînditoare din valuri. Largi tăieturi prin verdeța uscată îi arată măruntaiele de piatră albicioasă. Într'o adîncitură, casele tîrgușorului sărăcăcios și sălbatec se înfig în ripă, risipite ca o turmă de oi, pe cînd fațada lor de clădiri mai mari, oarecum europene, se oprește în marginea țermului. De acolo vin Turcii suptîrateci, în haine albastre, roșii, galbene, cari apar în portul și pe șoseaua Turnului, ca o amintire a altor timpuri și a altei lumî. Deosebită ca loc, precum e și în timp și în rost deosebită, cetatea de odinioară a Nicopolei, supt zidurile căreia a căzut pentru creștinătate pe la «anul patru sute», în mormîn-

tul măcelăriților său în robia asiatică, floarea îndrăzneților din cavalerii Apusului, înalță tînguitoare, în singurătatea-î, ruinele și monumentul funerar al minaretului.

La întors, orașul nostru se vădește în sfîrșit, cu ce are mai fraged și mai frumos, — cu livezile, cu biserica splendidă, cu casele albe, cu întinsele căsărmî acoperite cu table roșii. O nevastă în port ardelenesc stă înaintea unei căsuțe. Alături se pleacă încet cumpăna unei fîntîni de țară. Iar din curtea căsărmîlor te salută armonios și mîndru sunetul reunit al tuturor goarnelor, care deprind cîntece de luptă.

4. Spre Pitești

Pînă la Costești, drumul străbate încă șesul. De aici înainte, se înalță muncelele acoperite cu șiruri de arbori supțirateci, ce încunjură uneori întreaga vedere. Lîngă sate apar livezile de pruni. În josul dealurilor țîșnesc verzuile izvoare ca în munte. Schimbarea pîrtului oamenilor corespunde schimbării de înfățișare a naturii. În locul hainelor greoaie, urite ale locuitorilor șesului, apar acum albele veșminte strînse pe trup ale «Munteanului».

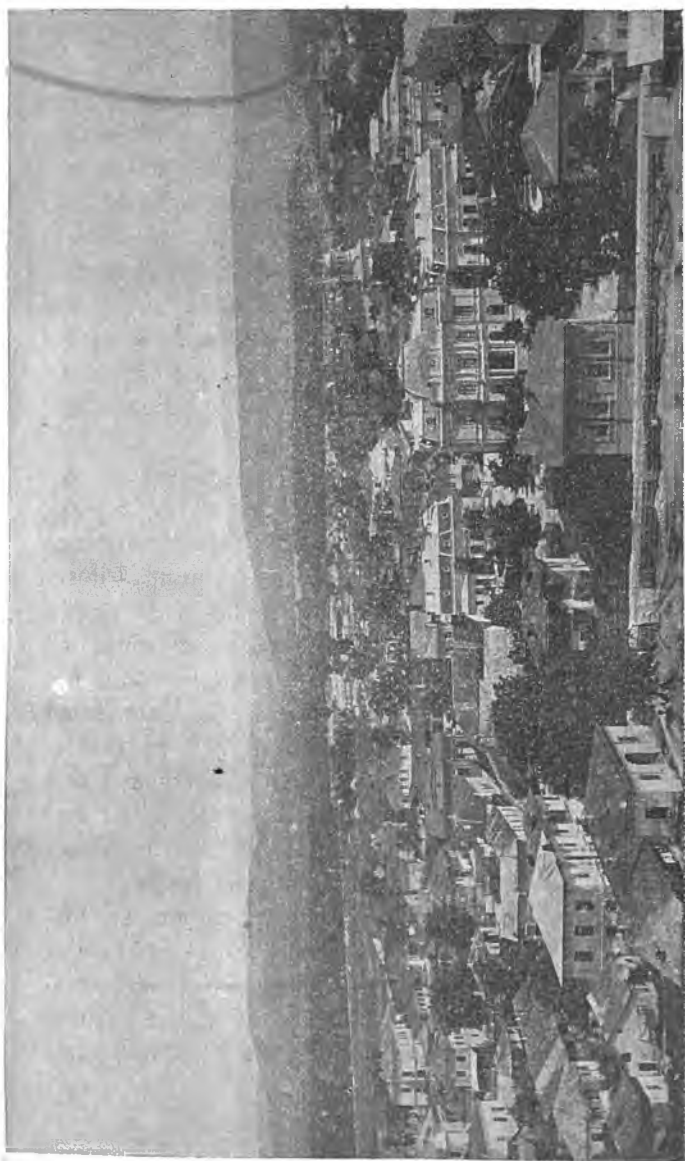
O grămădire de frumoase case de țară, cu acopereminte de șindrilă încă nouă, vestesc, după un ceas de cale printre muncel, Piteștii.

5. Piteștii

Piteștii — un oraș pe care l-ar fi putut dori cine ni-ar fi voit mai bine. O regiune de dealuri bine împădurite încunjură capitala Argeșului. Strade drepte, case frumoase, cît se poate de bine întreținute, desăvîrșită lipsă de praf. Lumea nu stă închisă în casă ca la Rîmnic, ci circulă pretutindenî, gătită, dar nu prea mult; vioaie, veselă. Clădirile Statului: liceul, școlii primare, sînt deosebit de frumoase. În mijloc o grădină publică, cu arbori bătrîni, avînd din toate părțile clădiri mari și un otel foarte frumos, vrednic de a fi într'o capitală. În cotro te uiți, vezi hărnicie și pricepere, însușiri nedezlipite de rasa noastră, acolo unde e curată și n'o împiedecă nimeni în dezvoltarea ei.

Cîțiva Evrei se văd și aici: unul a zugrăvit pe păretele tainiței sale de pîndă un mare anunțiu că la el e mai ieften decît ori-unde. Da, fiindcă, de bună samă, e și mai prost.

Piteștii, spre cari încep a veni astfel de oaspeți, nu sînt o creațiune nouă a ultimului avînt românesc, care a creat regatul. Încă din vre-

Pitești.

muri îndepărtate Saşii Sibiiului îşi trimeteau mărfurile prin pasul Turnului-Roşu, care ducea de-a dreptul la Rîmnic, dar putea să hrănească prin bogăţia adusă de dînsul şi un târguşor de drumul mare, în calea spre Bucureşti, ca Piteştii aceştia. Odată, viind de la Bucureştii lui Ştefan-Vodă Cantacuzino şi mergînd spre Cînenii din pasul Oltului, a trecut printre căsuţele Piteştilor un oaspete aşa de mare şi de neobişnuit ca regele viteaz şi nebun al Suediei eroice, Carol al XII-lea, învins şi fugar.

Pe de altă parte, Ținutul de plaiuri al Argeşului avea nevoie, în izolarea sa, de o piaţă, şi această piaţă trebuia să fie spre marginea şesului cu alte produse şi alte trebuinţi. Piteştii primiră astfel la zilele de bilciu şi de târguri de săptămîină călăreţii, carele şi drumeţii cu traiste şi toiege din toate cotloanele văilor împădurite; ei atîrnară şomoiagul de paie înaintea cîrciumelor primitoare, durară prăvălii şi tarabe. Dar boieri nu prea se aşezară aici mai de mult. Boierul în Argeş e un sătean cu mai multă stare, un stăpîn de munţi, un îngrijitor de livezi, — mai ales aceasta: un *ţuicar*.

Din toate aceste împrejurări, ce nu se află tocmai aşa nicăire, se alcătui chipul frumosului oraşel, grămădit între muncele. Nicî sărăcie şi nici risipă, ci o fericită stare de mijloc, harnică şi econoamă. Şi astăzi încă, dacă laşi la o parte

ce a întemeiat Statul, pentru a-și mobilă capitala de județ, ai ca basă tot căsuța curată cu acoperișul de șindrilă, umbrind cu strășina, a săteanului cu stare, — cel mai trainic stilp pe care se poate răzima clădirea complicată a României moderne.

*

Afară de grădina din centru, Piteștii au una dintre cele mai frumoase primblări din țară. Pe o șosea bine întreținută te ridici printre chioșcuri cochete, dintre care unul — o lăptărie — îmbracă forma unui schit, spre schitul *real* Trivale, ctitoria unui Mitropolit mazil din veacul al XVII-lea, al cărui nume se pomenește într'o inscripție pe piatră, care e astăzi răzimată de zidul din afară al clădirii. Fundația Vlădicăi Varlaam, Mitropolit de partid păstorind în timpuri de luptă, nu înfățișează, de altminterlea, nimic deosebit prin proporții sau prin eleganță.

6. Curtea-de-Argheș

Spre Curtea-de-Argheș, drum prin aceleași Ținuturi de păduri bogate ca și pînă acum; din care păduri răsar case și turle. Calea ferată e cea vestită prin luxul ei, cu gări ca locuințele de vară ale unor mari bogătași : cărămidă roșie la supra-

față și turnuri măiestrite : ultima înflorire în acest domeniu a risipei noastre cu bani de împrumut.

Tîrgul Curtea-de-Argeș, — ceia ce înseamnă, în limba de astăzi, reședința domnească de pe Argeș — e o adunătură sărăcăcioasă de case cu cîte unul sau două rînduri, altfel destul de curate, și de livezi, pe care o străbat străzi cu pietrele ieșind pretutindenî la iveală, răzvrătite. În stînga se vede pe o înălțime o biserică destul de mare, sprijinită în pîrghii : ea poartă în limba poporului, pe care istoricii aū încercat apoi să o tîlmăcească prin ipoteze silite, numele lui «Negru-Vodă». E curioasă această răs-pîndire — dacă este o adevărată răs-pîndire — a poveștilor despre închipuitul întemeietor : și aici, la Curtea-de-Argeș, ea s'ar lămuri poate prin amestecul în graiul unor oameni ce nu par a-și deschide gura tocmai bucuros, a numelui acestui Voevod Negru din timpurile întunecoase cu acela, ce e vrednic a se pomeni tot-deauna în aceste părți, al binefăcătorului, iubitorului de frumos, evlaviosului Voevod Neagu, Neagoe.

*

Pe altă înălțime apare, părăsit, dar trezitor de vechi amintiri, care nu se mai pot desluși de nimeni, turnul de la Sîn-Nicoară. Dacă — și presupunerea nu pare fără temeiū — Nicolae-Vodă, zis și Alexandru, de la care până astăzi s'a strecurat

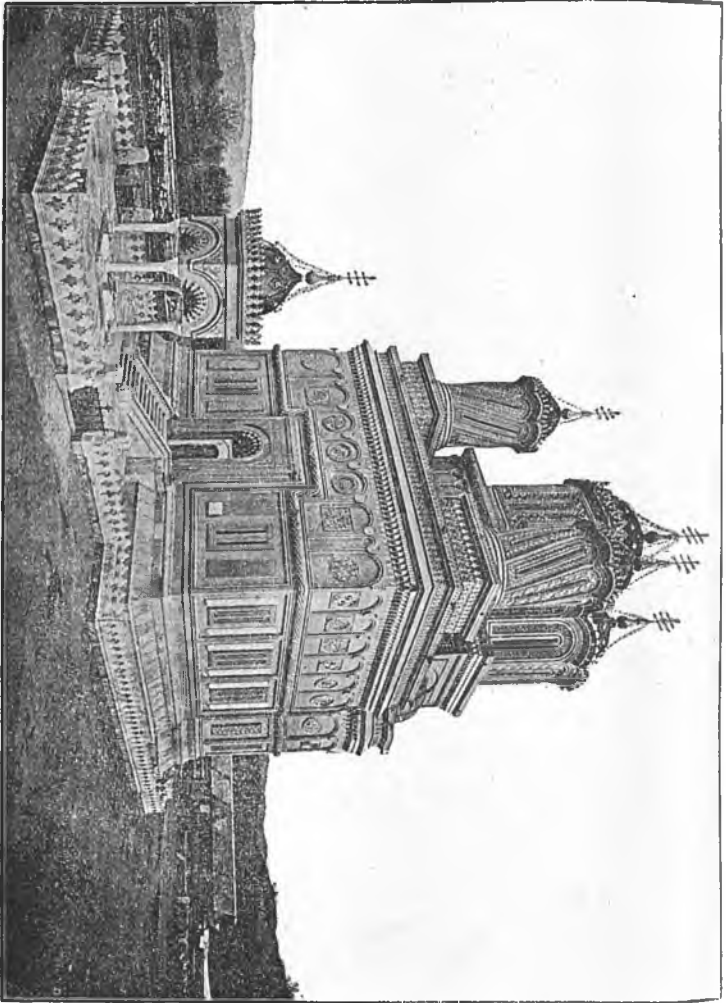
mai mult decît jumătate de mileniu, e acela care a sfințit ca biserică nouă, pentru iertarea păcatelor sale, pietrele ce se dărăpănează acum supt picăturile ploilor, în bătaia vînturilor reci de iarnă și în munca veșnic reînnoită a buruienilor de ruine, — atuncî acest străbun al șiragului Voevozilor mai noi se preface din slavoneasca moartă a epitafului său din biserică de la Cîmpulung într'un viu Nicoară, Voevod și *gospodar* pentru Sîrbii și Bulgarii din cancelaria lui, dar pentru ai săi, dregătorii și arcașii și țeranii, Domnul Nicoară, Nicoară-Vodă.

*

O șosea prăfuită, între mici căsuțe urite. În fund se vede un coperiș ce se încovoiaie în arcade spre patru stîlpî albi, iar mai departe, în dreapta, niște turnuri ce par galbene și nu se deosebesc prin nimic. Arată a fi ale unei biserici destul de mari.

Dar iată că priveliștea se deschide. Trăsura se oprește înaintea unei bariere de lemn alb. Mă cobor, înaintez puțin, — și înainte-mi se desface supt cerul albastru, între înalte dealuri acoperite de păduri, printre care curge apa Argeșului, mănăstirea de la Argeș (nu de la Curtea de Argeș, cum se zice greșit astăzi).

Patru turnuri: două drepte, mai mari urmîndu-se în lungime, pe cînd în lat se apleacă unul

Monastirea de la Argos.

spre altul încă. două, strimbe. Împărțită în patru registre, osebite prin briuri sculptate, biserica, spre intrarea căreia duce o scară îngustă, e de un desăvîrșit echilibru al frumuseții. Așa aș croit-o pentru Neagoe-Vodă și Doamna sa Despina, vlăstarea de Crai sîrbești, meșteri de țeară și străini la începutul veacului al XVI-lea, toată din frumoasă marmură albă.

Astăzi, după restaurarea d-lui Lecomte de Nouy, spre luminile și gustul căruia s'a dus stîngăcia noastră barbară și veșnicul despreț de noi înșine, se văd pretutindenî fonduri de azur și flori de aur, paseri care ar fi să sune din clopoței cînd bate vîntul (dar nu sună), coperișuri verzi de asupra turnurilor. La lumina soarelui, clădirea pare a se scărda într'un aur, care, cînd norii răpesc razele, se arată pe multe locuri negrii; pe alocuri șirloaiile ploii aș luat cu ele albastru și aur, lăsînd dungă întunecate până și în inscripția aurită-aurită a lui Neagoe-Vodă.

Armonia deplină stăpînește și innăuntru clădirii. Stîlpi înalți se ridică sprijinînd bolta; în față, catapiteazma închide intrarea sfîntă a altarului. Chipuri de sfinți se innalță sus, în aurul fondurilor; jos se înșiră ctitorii, ale căror pietre de mormînt sînt acoperite, după nu știu ce obicei, cu coperte de catifea roșie cusută cu aur, în etichete a căror slovă nu e, adese ori, nici latină, nici cirilică, ci un fel de gotică apu-

seană. De o parte și de alta se văd Regele, care nu samănă de loc și n'are atitudinea smerită a unui ctitor aducîndu-și darul înaintea lui Dumnezeu, și Regina, al cărei talent poetic e simbolizat printr'o atitudine de extas care nu intră iarăși în normele, bine statornicite, ale picturii bizantine sau bizantino-romîne. Un înger stă lîngă Regele; lîngă Regina o madonă *catolică*, purtînd pe Isus în brațe, pe cînd jos se văd criși. Nori încunjoară pe cele două ființi cerești, nori cari, drept spuind, nu samănă a nimic.

Și cu aceasta orî-ce cunoscător al vechii noastre arte, orî-ce iubitor al frumosului și adevărului istoric, vine de la sine la aprecierea puțin admirativă a *restaurării*. E deosebire într'un lucru care se învață, care se studiază și altul care se depune pe încetul în minte prin vederea neconținută a acelorași obiecte. Întipărirea în cazul d'intăiū poate fi mai conscientă, dar în cellalt e mult mai adincă, mai trainică. Pentru a reface o biserică de la care vremuri rele au răpit mult în desfășurarea lor, trebuie familiarisarea deplină cu biserici de acest fel, și mai trebuie o legătură intimă de amintiri, ce merg pînă în fundul copilăriei, cu sufletul care locuiește în aceste clădiri de smerenie și de închinare. Și, fiind-că o artă adevărată se adaptează pretutindenī, se traduce în limba sufletească a fiecărei rase, se cere iarăși ca archi-

tectul învățat și meșter care îndrăznește să învie din rămășiți și potriviri o frumuseță vestejită, să fie unul din copiii cei mai plini de iubire fiască ai pământului pe care se va ridica a doua oară minunea.

Cred că la noi în țară se găsea și atunci, când am adus pe arhitectul francez, oameni cari, măcar strângînd cu toții cunoștințele lor într'un mănunchiu, puteau să ne dea îndărăt, cu toată priceperea și cucernicia, vechia mănăstire a lui Neagoe-Vodă. În locul Caselor din Franța, Caselor din Viena, se puteau afla meșteri de-ai noștri cari mai încet (dar nu mai scump) ar fi dat podoa-bele d'innăuntru, delicatele lucrări de zugrăveală, de săpătură și chiar de turnătorie. În acest cas, n'ar mai fi nici catapiteazmă cu flori, nici vulturi heraldici apusenî, nici slove care nu sînt nici buchî, nici litere ; n'ar mai fi mai ales acea bogăție cam sălbatecă, aș zice : orientală, de aur și de colorî puternice. Ai noștri ar fi lăsat, ca niște duioase amintiri dintr'un trecut care a fost numai odată și nu se poate comandă, cu orî-ce sacrificii budgetare, în făcătoarea de minuni străinătate, acele stîngace icoane și sculpturi vechi, al căror grai de cincî sute de ani, venind din depărtările credincioase și eroice, ni spune cu cît măi mult decît jargonul internațional al momentului. Și ar fi fost mai bine.

Acestea nu sînt de altmintrelea singurele prive-

liști triste ce se pot culege aici, în umbra mănăstirii modernisate și înstrăinate. Mai sînt și altele tot așa de triste: acei stîlpi crăpați, mergînd spre ruină cu toată tinereța lor, acei stîlpi de cărămidă acoperită cu moluz cari încunjură nevrednic biserica de marmură; acel palat episcopal, prefăcut acum în palat regal, clădire monumentală, bine chibzuită și de un stil ales, dar ale căruia odăi par încă pustii, nesfirșite, în căutarea unei destinații definitive. În «biserica veche», la restaurarea atît de distrugător radicală, s'aũ găsit chipuri de sfinți, în cari meșterii altor timpuri și-aũ zugrăvit adevărata, nemărgenita evlavie, s'aũ găsit colane de argint greu cu stingace săpături de slove, ieșite din întrebuițare, s'aũ găsit potire și odăjdii pe care aũ scînteiat pietrele în care se adună în cel mai mic spațiu cea mai mare lumină și cea mai mare bogăție; s'aũ găsit sfinte stofe care aũ învălit oase domnești ce s'aũ făcut cenușă. Unele din aceste comori de artă aũ fost aduse la București pentru a face parte dintr'un Museu abia orînduit și abia deschis. Celelalte se trec la catastif acum, cînd noua Casă a Bisericii trebuie să știe ce stăpînește; apoi ele vor rămînea uitate în dulapuri, închise în lăzi. Și te gîndești atunci la acele *fabriche* care se găsesc în apropierea marilor, frumoaselor biserici ale Italiei; ateliere și muzee, în care se păstrează ceia ce a dat jos vechimea

de pe clădirea măiastră, iar alături meșterii lucrează, în măsură ce se simte nevoia, la desăvîșirea, la ținerea în bună stare a monumentului. Da, însă acolo nu se încredințează grija lucrurilor întreit respectabile, fiind-că sînt vechi, sînt frumoase și sînt scumpe, unor minți străine, ci arhitectul de talent și de știință ca și umilul lucrător ce-î îndeplinește gîndul, simt că lucrează la ceia ce face mîndria și cinstea țerii lor. Și sînt acolo și alți factori, cari la noi se cred nedreptății de lumea laică, își lasă ogorul nelucrat și rătăcesc pe unde nu e chemarea lor, lăsînd subalterni fără direcție și o turmă fără păstor. Unde ni sînt oamenii de rîvnă, oamenii de jertfă, binefăcătorii și gospodarii, aceia cari sînt «sarea pămîntului», dacă înțeleg ce trebuie să fie ?

Episcopului de Argeș, între atîtea dregeri și înnoiri, i s'a făcut loc în dosul palatului regal, unde se ridică o clădire ciudată, care poate fi asemănată și cu o casă de porumbei, și cu un turn de foc și cu multe alte edificii practice. Sfinția Sa e în munți, la Turnu, o mănăstire al cărei ctitor este. În palatul regal locuiește un bun bătrîn, părintele archimandrit, care stă aproape singur în aceste imense încăperi, supt paza lui Dumnezeu, căci a oamenilor lipsește cu totul. Protoiereul, un tînăr cult, preoții, cei cîțiva călugări staū unul ici, altul colo, de

liști triste ce se pot culege aici, în umbra mănăstirii modernisate și înstrăinate. Mai sînt și altele tot așa de triste: acei stîlpi crăpați, mergînd spre ruină cu toată tinereța lor, acei stîlpi de cărămidă acoperită cu moluz cari încunjură nevrednic biserica de marmură; acel palat episcopal, prefăcut acum în palat regal, clădire monumentală, bine chibzuită și de un stil ales, dar ale cărui odăi par încă pustii, nesfîrșite, în căutarea unei destinații definitive. În «biserica veche», la restaurarea atît de distrugător radicală, s'aũ găsit chipuri de sfinți, în cari meșterii altor timpuri și-aũ zugrăvit adevărata, nemărgenita evlavie, s'aũ găsit colane de argint greu cu stîngace săpături de slove, ieșite din întrebuițare, s'aũ găsit potire și odăjdii pe care aũ scînteiat pietrele în care se adună în cel mai mic spațiu cea mai mare lumină și cea mai mare bogăție; s'aũ găsit sfinte stofe care aũ învălit oase domnești ce s'aũ făcut cenușă. Unele din aceste comori de artă aũ fost aduse la București pentru a face parte dintr'un Museu abia orînduit și abia deschis. Celelalte se trec la catastif acum, cînd noua Casă a Bisericii trebuie să știe ce stăpînește; apoi ele vor rămînea uitate în dulapuri, închise în lăzi. Și te gîndești atunci la acele *fabriche* care se găsesc în apropierea marilor, frumoaselor biserici ale Italiei; ateliere și musee, în care se păstrează ceia ce a dat jos vechimea

de pe clădirea măiastră, iar alături meșterii lucrează, în măsură ce se simte nevoia, la desăvîșirea, la ținerea în bună stare a monumentului. Da, însă acolo nu se încredințează grija lucrurilor întreit respectabile, fiind-că sînt vechi, sînt frumoase și sînt scumpe, unor minți străine, ci arhitectul de talent și de știință ca și umilul lucrător ce-î îndeplinește gîndul, simt că lucrează la ceia ce face mîndria și cinstea țerii lor. Și sînt acolo și alți factori, cari la noi se cred nedreptățiți de lumea laică, își lasă ogorul nelucrat și rătăcesc pe unde nu e chemarea lor, lăsînd subalterni fără direcție și o turmă fără păstor. Unde ni sînt oamenii de rîvnă, oamenii de jertfă, binefăcătorii și gospodarii, aceia cari sînt «sarea pămîntului», dacă înțeleg ce trebuie să fie ?

Episcopului de Argeș, între atîtea dregeri și înnoiri, i s'a făcut loc în dosul palatului regal, unde se ridică o clădire ciudată, care poate fi asemănată și cu o casă de porumbei, și cu un turn de foc și cu multe alte edificii practice. Sfinția Sa e în munți, la Turnu, o mănăstire al cărei ctitor este. În palatul regal locuiește un bun bătrîn, părintele archimandrit, care stă aproape singur în aceste imense încăperi, supt paza lui Dumnezeu, căci a oamenilor lipsește cu totul. Protoiereul, un tînăr cult, preoții, cei cîțiva călugări stau unul ici, altul colo, de

amîndouă laturile șoselei; paza lor e aceeași. Spre Curtea-de-Argheș, unde nu sînt soldați și fac strajă numai patru gardiști, duce șoseaua pustie care se învălește pare că de groază la căderea nopții. Cînd mă întorc, întovărășit de bunii mei oaspeți, e un desăvîrșit întunec, și din stelele care scîlipesc departe-departee pare că picură frig. Un singur sătean trece, fără a face loc și fără a saluta pe cei doi clerici, dintre cari unul cere să fie respectat și pentru vrîstă sa înnaintată. E poate vre-unul din Țiganiî ai căror strămoși au robît odinioară mănăstirii și cari alcătuiesc oare-care parte din poporația foarte săracă a orășelului. La otel, unde doi tineri vinează prin coridoare și odăi o Nemțoaică rumănă, foarte bucuroasă de această zgomotoasă prețuire a tineretelor sale înfloritoare, stăpînește același aier de singurătate murdară și tristă, care se mîntuie, pe lîngă case dărăpănate și biserici sprijinite în paiante, la acel aur de risipă din fundul șoselei.

7. Spre Cîmpulung

Trenul pleacă într'o dimineață înghețată, pe cînd o lumină cenușie cuprinde încă dealurile în mare parte goale, ce-și arată lutul prin lipsurile verdeții, ca o piele murdară prin coate și ge-

nunchi rupte. Spre vagoanele roșii de clasa a III-a se îndreaptă niște cerșetori în halaturi zdrențuite, avînd pe cap o bucată de postav murdară cu cusături roșii. Țigani slabi, țerani săraci, cari par tot așa de dezgustați și merg tot așa de strîmb, de lăliu. Iar bucata de fier ce atîrnă la coapsa acestor oameni, e arma cu care se apără România, căci acești ticăloși — orice alt cuvînt nu și-ar ajunge scopul — sînt... ostașii patriei. Pentru Dumnezeu, ce s'o fi învățînd în căsărmî, ce gînduri se vor fi coborînd în mintea acestor oameni — Țigani cum sînt — pentru ca ei să aibă această înfățișare, care e în așa de strînsă legătură cu un suflet adînc înjosit! Orî oamenii nu vād în această țară, nu *prevād*, și nu-î doare inima cum mă doare pe mine, care totuși n'am răspunderi și plîng numai nenorocul nostru, *nedestoinicia* noastră!

*

Trei ceasuri de așteptare la Golești. Un sat destul de înstărit, mulțămîtă și vecinătății gării, care dă de lucru la mulți dintre locuitorii lui și li ajută să-și mai înnalțe și rotunzească gospodăriile. Într'o stradă laterală ce pornește din marea arteră a așezărilor, descopăr școala, spre care se îndreaptă un cîrd de băiețași și de fetițe, foarte drăguți în portul lor de țară. Și iată vine și domnul învățător, un om mai mult bătrîn, care

mă conduce la biserică, la parcul de la Curte, în care dorm Goleștii de la 48 și cei d'innaintea lor, revoluționarii visători și boierii doritori și răspînditori de lumină, supt arborii înalți a căror rădăcină se cufundă adînc în pămînt și adînc în trecut și dintre cari unul — acel de colo, de lîngă gardul parcului — ar fi văzut, spune poporul, pe «Domnul Tudor», căzînd în mînile dușmanilor cari-î voiaû moartea și i-o dădură.

Domnul învățator și atîția domni învățători ca dînsul, și mai bătrîni și mai tineri, samănă în largul țerii, de la munte la Dunăre și la Măre, umila sămînță a luminii, umilă, dar adevărată, din care răsare apoi noroc, putere și mîndrie. La bătrîneță acum l-au prins și pe el reformele pe care le introduce cel mai bun ministru de Instrucție ce am avut și putem avea, d. Haret; și s'a dus decî la Cîmpulung ca să învețe țesutul paielor, în care va deprinde acum și pe micuții săi ucenici și ucenice. În cercurile de lectură ale învățătorilor, în bibliotecile satelor, el crede, și se va folosi de dînsule. Vorbește încet și așezat, fără sfială și fără mîndrie, dar mai ales fără nici-o nemulțămire cu soarta sa, de faptul *noû* că școala prinde, că săteanul o caută cu ochii în planurile sale de viitor, că învățătorul, ajuns folositor, se face în sfîrșit o putere. O putere binefăcătoare, pe lîngă atîtea care fac și vor face încă multă vreme răul. Și, în măreța

pace a acestei grădini, în care se odihnesc oasele unor oameni buni, ce și-au iubit neamul, mi se pare că aud crescînd tot mai puternic, mai sus, ca o senină musică de îngeri acoperind toate zgomotele de dușmănie ale adincurilor blestemate, glasurile curate ale zecilor de mii de copii cari dintr'un capăt până la altul al țerii, învață în această clipă *carte*, sfinta carte care rupe lanțurile, risipește negura minții și întemeiază popoarele. Și din sufletul mieu mulțămît se ridică un *aleluia* de recunoștință, tuturor acelor, mari și mici, cari lucrează la cea mai rodnică, mai bună faptă a zilei de astăzi.

*

Maî bucură ceva la Golești. De jur împrejurul Curții nu găsesc ziduri de trufie pe care să le bată cu învierșunare ura celor săraci și nedreptățiți. Spre vechia casă boierească aū drum deschis durerea, boala, nevoia sătenilor. Aici găsesc ca să-î sfătuiască, să-î aline și să-î mîngîie pe o coborîtoare a boierilor ce timp de veacuri aū înflorit aice. D-ra Felicia Racoviță, care a văzut timpurile fericite ale idealștilor ce îndrăzniaū să se uite mai sus decît noi, — la o parte de zgomotul zădărniceii, dar ascultînd cu o pătrunzătoare luare aminte, din singurătatea-î, glasurile timpului, se încunjură de recunoștința binefacerilor sale.

*

Acum în sus, spre Cîmpulung. Iată, în dreapta, pe «malul frumos», un șir de case ce se ridică spre o înălțime, unde o biserică nouă se vede pe un tăpșan desverzit și arbori înalți încunjură o casă de țară. E Florica, de unde a pornit, veșnic încrezător în sine, în partidul, în țara sa, omul stăruitor și practic, care, în unsprezece ani de cîrmuire cu noroc, conducînd avîntul vremii, a văzut prefăcîndu-se supt numele lui România : Ion Brătianu.

*

Livezi de pruni, case curate acoperite cu șindrila, un Ținut de idilă-dulce.

Din loc în loc, apar pe marginea drumului ridicat eroii pictorului-poet Grigorescu : ciobăneii și ciobănițele, în haine albe-albe, cu ochii de lumină bună și stînd în mîndra lor simplitate ca niște fii de împărați schimbați de haine, pierduți în codri de urgia unei vrăjitoare, care va peri însă mine de un braț răzbunător, al nevinovăției, și atunci ei, ciobăneii și ciobănițele, cu toiege și fuioare, se vor arăta cu adevărat, în bucuria mulțimii, drept Voevozi oacheși și bălăioare Domnițe.

O apă mică, dar fără astîmpăr, pripită, spumegată: femeii își înmoaie rufele în undele reci și clare. E Rîul Doamnei, și iată Cîmpulungul.

8. Cîmpulungul

E ceia ce-î spune și numele: un Cîmp lung, o vale prelungită între dealurile din dreapta și cele din stînga, o vale pe care și-a găsit drumul întâi o apă, sufletul satelor și al orașelor, și pe urma ei s'aŭ luat, îngînați de bolborosirea cîntărețului de munte, oameni: străini, călugări viteji, cu crucea pe haină și spada în mîină, Teutonii, cînd, în zorile noastre, anii erau abia o mie două sute; apoi oaspeți cu negoț și meșteșug, Sași mai ales; în sfîrșit, din văi de munte, din șchele de hotar, din gurii ale Carpaților, țeranii noștri, cari atunci ca și acum străbăteau drumurile în trăgănarea carelor ce lasă sufletul în voia gîndurilor și viselor, orî în mersul sprinten al cailor. De-a lungul cîmpului s'aŭ întemeiat atunci căsuțele albe, încunjurate de roadele hărniciei; morile vorbărețe, bisericuțele cu crucea înfrățitoare. Apoi și Domni și-aŭ durat aici Curți și mănăstire, mănăstire pravoslavnică, înaintea turnului măreț al căreia s'a prăbușit Cloașterul (Kloster) catolicilor, străinilor. Și azi se vede acest turn, temeinic ca un descălecat de țară: el domină și ascunde biserica, nu tocmai mare, și de el se leagă un șir de case cu două rînduri, străbătute de ferești înguste,—care seamănă cu acele de la Cozia. Și casele vor fi fiind din timpurile în-

Ciampulungușu.

temeierii, înainte de «o mie patru sute», dar turnul e de sigur un vechi străjer. Căci nu Matei-Vodă Basarab, restaurator aici unde lucrase din temelie alt Basarab poate, dintre Domnii veacului al XIV-lea, ar fi strâns, în timpurile sale de întindere a țerii și de supunere a ei către Turci, aceste puternice rînduri de piatră, ce alcătuiesc turla măreață, pe care se rotunzesc unul de-asupra altuia șirurile de ocnițe, pe cînd, sus, încununează totul acoperișul rotunzit. Nu, aici nu sînt urme de decădere; din acest masiv turn se desface același spirit de mîndrie tînără ca și din piatra care, supt jilțul fin sculptat al Vlădicăi, poartă săpată în slove adincî, drepte, fără legături de cochetație tîrzie, amintirea mormîntală a lui Nicolae Alexandru Voevod, fiul «marelui Basarab Voevod, — care să se pomenească în veci», acel Nicoară Alexandru care pripi fuga Ungurilor prin trecători sîngerate și adormi liniștit, în siguranța pazei bune, acum șese sute patruzeci de ani, — deschizînd calea vremilor.

*

Astăzi, cu desăvîrșita îngrijire a caselor sale înflorite, a stradelor sale bine pietruite, a primblării sale; cu adăoșagul nou al școlilor vesele (nu voi zice și cu stațuia, puțin apocrifă, a unui eroi, Radu Negru, cu totul apocrif), cu mișcarea din zilele de tîrg a unei țerănimii harnice și

vioaie, Cîmpulungul e vrednic a se număra între cele d'întăiu orașe ale Romîniei : vile cochete, instalațiile de băi ale Eforiei Crețulescu, aduc vara haine elegante, pe persoane care aparțin Cosmopolei franco-romîne ; dar, dacă nu-î auzi, poți să admiri une orî fețele rămase de o frumuseță românească, cu toată înstrăinarea sufletească a fericitelor ce le aū. Iar, drumul de schimb cu Ardealul, care odată trecea prin Rucăr și Dragoslave, decî pe aici, mergînd acum prin valea Prahovei, și liniile căii ferate locale oprindu-se la Cîmpulung, orașul, puțin cercetat de negustori, va rămînea, mult timp încă, cruțat de capitalele străine de la Azuga saū din Lotru și de potopul de noroiū ucigător al Evreimii flămînde și barbare. În el toți aceia ce aū nenorocul de a vedea scăderea neamului lor față de cavalerii aurului saū de microbii gologanului de aramă, vor găsi mîngîietoarea priveliște a unui mare, ideal *sat* românesc, a celei mai bune gospodării de țeranî ce se află în cuprinsul Romînimii.

9. Tîrgoviște

De la Titu, așezat la vre-o două ceasuri de Pitești, în șesul dunărean acum, o linie de drum de fier se desface spre nord, paralelă cu linia Slănicului și cu marele drum internațional din valea Prahovei. Dar această cale din valea Ia-

lomiții nu urmărește nici o legătură cu străinătatea, care e și aici Brașovul, ce se atinge prin Predeal. Ea nu poartă, ca linia Slănic, bogății din adîncul pămîntului Romăniei. E o linie locală, care unește cu centrul capitala Județului Dîmbovița, o linie de folos militar fiindcă atinge, mai departe, fabrica de pulbere de la Lăculețe și, vara, o linie pentru bolnavii ce se duc la băile Pucioasei.

Și în sus, străbați tot șesul, un șes fără daruri deosebite ale naturii, așa încît satele ce-și împlintă casele în pomii livezilor, păstrează mai toate vechia căciulă de sărăcie a stuhului și cocenilor. Ici și colo se văd risipite poteci de pădure sau întinderi de deșisuri încîlcite.

De odată o linie albastră se înalță la stînga supt cerul nehotărit al sfîrșitului de toamnă, o linie dințată de vîrfuri. Undeva în fund vor fi Carpații, pe cari aierul nu e destul de limpede ca să-i arăte. În față sînt însă muncelele, a căror împărăție de vii și livezi începe aici. Din ce în ce, ele se deslușesc, goale, scrijelate de dungă, sau păstrînd încă frînturi roșii și galbene din velința lor, până dăunăzi verde de o puternică viață.

Iarăși o vîrcă de arbori în jurul înălțimilor. Ea nu pierde însă înaintea vederii, pripite de mersul trenului. După micile căsuțe, vine un turn de biserică mare, apoi altul și altul. Ele

se grămădesc apoi împreună la un loc cu clădiri orășenești învălmășite. E Tîrgoviștea, foasta capitală pe care o acopere giulgiul de aur învechit al amintirilor, e Suceava Țeriî-Românești, dormind în umbra bisericilor sale, care-î sînt strălucite monumente funerare.

Cînd te coborî însă de la gară, în mijlocul multor călători, între cari cu deosebire țeranî, pe cari îi aduce trenul de dimineață, n'ai crede că te afli pe pragul mausoleului. Un bulevard lung, drept, bine pavat, peste care atîrnă, între stilpi, lămpî moderne, — iar, de o parte și de alta, vaste locuri goale, grădini, livezi bine împrejmuite, vile foarte cochete. S'ar părea că această stradă curățică inaugurează un oraș nou al viitorului.

*

Străda duce mai departe, între clădiri cu două rînduri, unele nouă, altele refăcute: cîteva case arată limpede un trecut care e însă cel de alaltăieri abia. Aici sînt prăvălii, aproape numai românești, cîteva berării. Mai încolo, pe lîngă o mare școală ajungi într'un cartier de oameni bogați, cu case care aū o bună înfățișare: întocmai precum Calea Victoriei, comercială în cea mai mare parte, se mîntuie cu vilele boierești dintre Calea Griviței și Șosea.

Acesta e însă numai salonul de primire actual, locul de primblare, sediul autorităților: o Primărie, o Prefectură și un Tribunal care ar

ședea bine ori unde, — și taraba negustorilor de astăzi. Ori unde te-ai uita însă, în dreapta ori în stînga, vezi rămășițele, umile sau glorioase, întregi sau ruinate, ale vechii cetăți.

În dreapta, urmele sînt mai rare și mai puțin însemnate. Vezi totuși biserici din al XVII-lea veac, cu turnuri de zid, ale căror ferești înguste, țivite cu brîne săpate, arată o înrudire cu minunea de la Curtea-de-Argeș sau cu aceia, mai puțin scumpă, dar nu mai puțin frumoasă, care se află aici, în vecinătate. Casele parochienilor de altă dată ai acestor biserici au rămas pe alocurea în picioare. Coperemintele țuguiate, de veche șindrilă neagră, se razimă pe stîlpii supțirateci ai pridvoarelor umbroase, pe cînd o prelungire ca un sfîrșit de coif ocrotește cămara și bucătăria.

În dreapta, încă din vecinătatea gării, răsare, în haina strălucitoare a unei reparații, trandafirie și albă, Mitropolia Tîrgoviștei, cu pridvorul ei așezat pe șese stîlpi, cu turnul gingaș ridicat pe o temelie înaltă. În față, e un turnuleț stricat, și o poartă de lemn, pecetluită cu numărul unui ordin al Ministeriului, închide intrarea prin vechiul zid de cărămidă. Un arsenal e în coasta bisericii, a cărei reparație e oprită în loc de lipsa de bani și de lipsa, mai puțin scusabilă, de socoteală. În față se desfășură, mărgenită de mici prăvălii urîte, o piață nespus de murdară.

*

Iată, într'o strădiță transversală, armonia simplă în proporții vaste a bisericii Stelea, pe care Vasile Lupu a înălțat-o, în ceasul împăcării, pe pământul Capitalei muntene, unde nădăjduise atîta vreme să intre ca dușman biruitor. Pe acest loc trebuie să fi fost însă înainte o clădire mai veche, căci la o poartă lîngă zidul turnului masiv, străbătut de două ferești de pază, văd o piatră care pare să fie de supt Radu-Vodă Șerban (1601—11), și ruinele de case ce se ridică din pajiștea cimitirului, sînt, după tradiție, rămășița locuinții celor mai vechi Vlădici țirgovișteni. Dar biserica de astăzi e întregă a lui Vasile-Vodă și a isteților săi meșteri moldoveni, cari au făcut stilpii, liniile șerpuitoare și îndrăznețe ale brielor de podoabă din fațadă, cari au încunjurat turnurile de cingătoarea de boabe de smarald a frumosului smalt verde.

*

Mai departe, după desfășurarea Stradei Domnești, curată și cu casele cuviincioase, apar Biserica Domnească, o clădire adese ori arsă și prefăcută, fără stil în această ultimă înfățișare a ei și copleșită de trei turnuri mari ce se îndeasă unul în altul. Apoi, chiar lîngă dînsa, cuprinsă parte în curtea bisericii, parte în a noului spital, Curtea Veche.

Acum se văd, din acest rar monument al ar-

chitecturii noastre laice, încăpătoare, trainice și modeste — după însăși firea poporului nostru, — numai pivniți adânci, unde, în puterea unui contract cu Primăria, bragagii sîrbi și-au făcut ghețăriile, odăi mari și mici, care n'aū nici-odată mai mult decît trei păreți și cărora li s'a spulberat de multă vreme acoperișul și li s'a năruit fruntea păreților; apoi o culme prin care se crapă două ferești moarte. Un mare turn rotund, al Chindiei, de unde se pîndește focul, arată în mijloc zidurile-î prefăcute în veacul trecut. Iar în dreapta și în stînga, despărțind curți, intrînd în case mai nouă, cu saū fără spoiala varului, boltindu-se peste strade urite, strîmte, noroioase saū plîngînd în singurătatea pustie, acele ziduri de cărămidă trainică, pusă în lung și în lat, îmbinată cu bolovanî, înnaintea cărora Seimenii turbați de bielșug aū oprit pe bătrînul patriarch Matei, stăpînul lor și Domnul țerii.

De atunci înnainte, de la uciderea sfetnicilor de căpetenie ai Domnului care zăbovisе prea mult între ai săi, de la închiderea porților cetății înnaintea celui ce se cuvenia să-î aibă cheile, de la moartea lui Matei în mijlocul părerilor de rău, — ca un blestem apasă asupra vechiului Scaun de Domnie. În 1655 tot aici Seimenii seceră ca grîul copt capetele celor mai mulți dintre fruntașii țerii: lăcomia lor despoaie casele și pîngărește bisericile, care rămîn cu

păreții goi. Peste trei ani, Preda Brîncoveanu e tăiat tot în «casele domnești», de Armașul păgînului Mihnea-Vodă. Peste cîteva luni, beșlii turcești ai aceluiași tiran aruncă pe ferestrele care s'aũ făcut țarnă pe urmă, trupurile zugrumate ale multora dintre cei rămași în viață, și dorobanții le calcă în picioare, pe cînd odăile răsună de cîntecele de triumf ascuțite ale muzicii turcești.

Apoi calăii se duseră și ei, spre pribegie și nenorocire. Străjile părăsiră locurile lor de pază. În Curtea măcelurilor se făcu liniște, liniște. Șindrila putrezi, și cărămizile căzură în sălbatca împleticire a buruienilor, crescute din pămîntul frămîntat cu sînge.

Dar iată că sosește Domnia de bielșug și strălucire a lui Constantin Brîncoveanu. Pompa stăpînirii se întoarce iarăși în odăile cu totul prefăcute. Sînt din nou sfaturi, serbători, muzici; cu toate că, în vremea de înjosire și supunere, zidurile, ajunse zădarnice, nu se mai apără. În toamna anului 1713 vin încă la Tîrgoviște, în vremea culesului viilor din deal, bătrînul Voevod, Doamna, coconi, nurorile și micii nepoței, împreună cu obișnuitul alaiu. Dar, la Paști, aceiași oaspeți veseli pornesc, cu cenușa pe cap, spre temnițele și piețele de ucidere ale Constantinopolei.

Curțile domnești se înmormîntară iarăși, și an

de an încheieturile lor de piatră se desfăcură. Spiritul plecase de pretutindenă, și nu mai era nici-o milă pentru amintiri. Poeți romantici veniră numai, la începutul regenerației noastre, să cheme umbre prin cîntecele lor și, pentru dînșii, glasuri tainice, răsunetele durerilor și bucuriilor, șoptiră prin spațiile goale. Bibescu-Vodă, căruia-i plăcea să se îmbrace ca Mihaï Viteazul, dură din nou chindia, întru pomenirea trecutului și pentru locuința pompierilor. Și apoi iarăși geniul distrugerii se puse la lucru, îngropînd, răbdător, casele celor ce s'aū îngropat.

*

În cutare unghiū apoi, la Sf. Nicolae din oraș, se înalță încă bolți înnegrite de focul lui Sinan-Pașa.

La Sf. Constantin, care e alt-fel întreagă, solidă și frumoasă, cad ploile și se îngrămădesc zăpezile iernii prin coperișul sfărîmat, pentru punerea la loc a căruia lipsesc de o potrivă banii tuturor și ai fiecăruia.

*

Lîngă bisericile mari, altele mai mărunte, cu turnuri de lemn și tablă și cimitire înflorite cu cruci proaspete. O nouă biserică a catolicilor, într'un ungher de mahală puțin locuită, o biserică fără venituri, pentru credincioșii ce aū

fost altă dată mai mult decît pentru săracii ce sînt acuma.

*

Din stradele ce merg alături cu cea mare, una străbate printre două șiruri de căsuțe mici și se ridică pe platoul unde staū cāsărmile de la Teiuș. De jur împrejur privirea se oprește în păretele albastru al înălțimilor roditoare, al muncelilor împădurite. Trăsuri, breakuri, cară se urmează neconținut pe pietrele șoselei; companii trec în sunetul goarnelor, grupe de țeranî cu fața rotundă, aspru tăiată — amintind chipul caracteristic al lui Eliade Rădulescu, căruia i s'a înălțat un monument lingă gară, sau de urîți Țigani, din sălașele de robî ale mănăstirilor de odinioară, vin din toate părțile sau se odihnesc pe marginea drumului orî lingă carele desjugate.

Apuc în dreapta, pe lingă linia căii ferate. Jos, într'o luncă de arborî deși, trece Ialomița, ruptă în șuviți ce scînteie albicios supt cerul nehotărît al dimineții de toamnă. De-o parte mărgenește o rîpă înaltă, de alta, patul de pietriș răscolit se înfundă în tufșurî uscate. Vite rătăcesc printre moșunoaiele malurilor, și chiotele păstorilor caută să le adune de pe cărările lor de rătăcire. Cîțiva muncitorî își fac de lucru prin porumbiștile care se înfățișează brune ca sumanele acelor ce în primăvară o să le aibă grija.

De la un mare pod de fier prin care se min-tuie strada ce vine de la Curte, o șosea se des-face în sus, spre dealul de vii, în fruntea căruia se ivesc din cea mai mare depărtare frontoa-nele galbene ale caselor mănăstirii Dealul. De amîndouă laturile drumului bine pietruit bătrîni copaci își apleacă ramurile spre o înfrățire dă-tătoare de umbră binecuvîntată în lunile de arșiță. Cîte un canton, cîte o berărie părăsită acum în toamnă, o casarmă pentru călărași cu schimbul. Apoi șoseaua prinde a șerpui în linii largi printre viile despărțite cu garduri de nu-iele și spinii, sămănate de căsuțe. Acestea sînt «viile» boierilor mari și mici de altă dată, și biserica de pe culme e «Sfîntul Nicolae din vii».

De o dată îi vezi numai virful turnului celui mare, precum și o bună parte din turnul de intrare făcut din nou, în forma apuseană de la Tismana, pe vremea Domnilor Regulamentului Organic. Clădirile din față, foarte bine îngrijite, cuprind școala copiilor de trupă, viitorilor ser-genți, și micii soldați se adună tocmai pentru a primi mîncarea de amiazi în vechi chilii de unde au plecat călugării, cu hrana și băutura lor îmbielșugată. Sunete de trîmbițe se răsfrîng lovindu-se de zidurile galbene.

În mijlocul curții interioare vezi în sfîrșit bi-serica de îngropare a Domnilor vechimii.

Lespezi mari de piatră prinse cu scoabe de

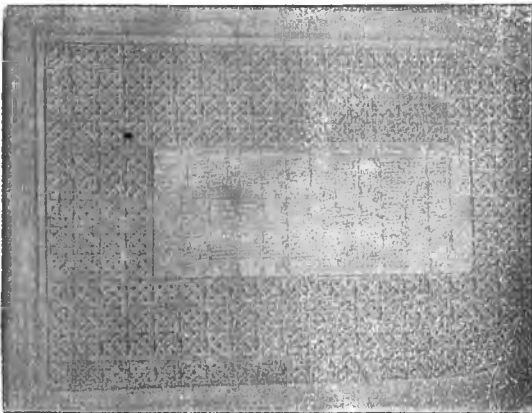
fier alcătuiesc păreți de o putere neobișnuită în grosime și în înjghebarea lor de stîncă. Două turnulețe octogonale în față, unul mai mare la mijloc. Cele mai delicate și mai felurite horbote de piatră încunjură pisania împărțită la dreapta și la stînga ușii de intrare sau împodobesc basa, tivesc fereștile turnurilor. Gustul cel mai ales s'ar opri fermecat înaintea acestei armonii durate pentru o mie de ani.

Radu-Vodă, mare prin credința sa și prin felul regal cum își înțelese Domnia, voise să facă din această minune a artei orientale, locul de veșnică odihnă, domnescul sepulcru al său și al familiei sale. Dar norocul n'aduse împlinirea visurilor lui de trăinicie întemeiată. Războiul hotărî asupra moștenirii lui și urmașii pe cari i-i dădură luptele, se stînseră între străini sau de moarte silnică. Alții ținură, ca Neagoe, noul Basarab, să-și aibă mormîntul în ctitoria lor. Doi singuri coborîtori ai lui Radu, doi tineri Voevozi nenorociți, sînt ascunși supt lespezile de la Dealu, pe cînd capul, dezgropat, al întemeietorului chiar, un craniu fin, de formă lungăreață, stă astăzi pentru priveliște, «împodobit» cu slove lămuritoare, într'o meschină cutiuță de sticlă.

Lîngă el, purtînd pe luciul său de fildeș aceiași naivă batjocură, se vede o altă hîrcă. Fruntea fuge puțin spre creștet, clădind o înaltă boltă

Capul lui Mihai Viteazul.

Parte din inscripția de la Dealu.

pentru gînduri neobișnuite, al căror zbor s'a curmat de trei sute de ani. Gropile ochilor sînt largi. Rădăcina nasului pornește într'un unghiū mic. Oasele obrazului răsar înspăimîntător de ieșite. Bărbia e mică însă, blindă. Acest cap a fost desfăcut cu sabia de pe un trup hăcuit cu barda. El a stat aruncat pe cîmp într'o zi ticăloasă. Sus inima! Vezi singura rămășiță ce se poate vedea din Mihaï Viteazul, și neamul românesc n'are destule bogății pentru a răsplăti printr'un strălucit mormînt cinstea ce i-a făcut-o acest om.

De pe terasa înaltă de piatră, supt care se zice că ar trece un măreț drum boltit supt pămînt, se vād, în lumina blindă a amiezii de toamnă, largul șes, străbătut de dunga sclipitoare a Ialomiții, casele, turnurile albe ale Tîrgoviștii și, mai aproape, vîrfurile, rîpile dealurilor acoperite cu verdeața uscată din care răsar arborii golași ai livezilor ce încep a-și dormi iarna.

10. Ploieștii

Ploieștii i-am văzut întâiū intrînd într'o mulțime de studenți, la un congres al acestei bresle, în sunetul muzicii și supt ochiî îndreptați asupra noastră a curioșilor și frumoaselor curioase de la ferestrele caselor de o curățenie care pe

noi, Moldovenii, «Jidoviții», cum ni se zicea, ne umplea de o uimire admirativă. Otelul «Victoria», cîntat apoi de Caragiale pentru numărul și energia păduchilor de lemn adăpostii acolo, ne oferi o ospitalitate care ni se păru, cu somnul nostru adînc de adolescenți, splendidă. Am văzut statuia Libertății — o cocoană mică de marmură albă, pe un maidan — și, pe cînd unul său altul se aprindea la taifas revoluționar, noi, cari știam ce rol a avut în dezvoltarea noastră drama de operetă ce s'a jucat aici la 1870, am rîs din toată inima supt nasul grecesc al zeiții. Am văzut case drăguțe, curți pietruite, strade pe care frumuseța locală nu se încumeta să calce decît prea rar pentru sociabilitatea noastră expansivă, *burghesî* foarte cumiști și practici, cari nu se credeaŭ de loc îndatoriți a cuprinde pe cîteva zile în cercul familiei lor pe vre-un represinant al celor mai necoapte clase din «inteligența» națională. Știu iar că într'o stradă oarbă, înaintea unei căsuțe abia luminate, am făcut ovații — nu mai știu cine ne pusese și cine se luptă să ne împiedece — bătrînului politician Grigorescu, care mi se pare că nu s'a ivit și nu ni-a vorbit nimic.

*

După mulți ani, am văzut cu alți ochi Ploiești, eŭ singur și fără ca orașul să aibă decorul fes-

tiv de atunci. De la gara largă, cu aripi întinse, o adevărată *avenue* între grădini, apoi între biserici și clădiri administrative. O piață, de unde pornia străde spre mahalale, în care casele aveau și geamuri murdare, trotoarele erau prea ascuțite pentru picioarele mele și totul părea prea vulgar, hotărît prea vulgar.

Un *tîrg* stătea încă acoperit de pănuși de porumb și alte rămășițe ale mișcării de cară din timpul dimineții. Mi s'a părut un oraș urît care începe frumos.

Poate că acum, în comparație cu alte reședinți de județe, Ploieștii, cu mărimea și mișcarea lor, mi-ar părea altfel, dar atunci așa l-am văzut.

*

Și cred să nu-l fi văzut rău, nedrept. Ploieștii e, în adevăr, un oraș nou: înainte de Mihai Viteazul care l-a făcut tîrg, nu era aici decît un sat. Pe atunci chiar, el n'a însemnat nimic. Până mai dăunăzi, analele trecutului nostru nu-l știu. Amintiri istorice nu se leagă de el.

Pe urmă, Ploieștii nu s'a alcătuit din prisosul unor mari sate vecine. El nu s'a ridicat iarăși prin aplecarea boierilor către el. E un oraș de colonizare, cel d'întăiu dintre ele. Bulgărimea lui, adusă de marele Voevod întemeietor, îmbogățită mai tîrziu prin emigrări, îi dă acest caracter de colonizare, ca în Alexandria, în Turnu-

Măgurele, în Giurgiu și Brăila. Iubirea pentru zgomot, îndărătnicia față de guvernele de orice culoare, oarecare brutalitate în apucături amintesc și ele această origine. Ceia ce nu înseamnă că e îndreptățit cineva să desprețuiască un mare oraș, cu populația astăzi mai pe întregul românească și care prin munca sa practică îmbogățește și întărește țara.

11. Sinaia

La Ploiești încă te afli în marginea muncelor de pruni și de vii, și în zarea din sus se străvede într'un albastru nelămurit zidul de spre Dunăre al cetății Carpaților.

Una din cele mai străbătute linii de drum de fier duce pe aici către dinșii: de la capitala șesului bogat în oameni și în roadă la cea mai înaltă întruchipare a muntelui pustiū, — de la București la Bucegi.

Întăiu apar, în dreapta, spre Buzău, înălțimile mai blinde pe care le străbat rădăcinile pomilor hrănitori. Livezi, case albe, bine clădite: o înfățișare de Arcadie imbielșugată și mulțămită. Linia e cuprinsă îndată pe amîndouă părțile de aceste culmi supuse hărniciei omului, deprinse a fi dijmuite în fie-care toamnă.

Dar de la Băicoiū înainte pămîntul își pierde veselia de verdeață puternică. El apare răscolit,

pîngărit de pete negre. În locul şirurilor disciplinate ale pomilor, se înfig pîrghiî, din care se scurg picături întunecate ; țevi de fier aruncă pripit împuşcături de fum alb. Piramide de scînduri se ridică înalte. Case de piatră și de lemn se strîng în adunături care nu erau ieri măi nimic și care se poate să nu măi fie mine nimic decît ruine : acum însă, țeranî de ai noștri și chipuri străine, blonde și roșcate, în uniforma civilizației, se poartă grăbite în stoarcerea unui cîștig pe care pămîntul nu voiă să-l destăinuiască până dăunăzi. Pe catalige de lemn se strecoară canalul conducător al prețiosului lichid pe care-l dă, de măi dăunăzi abia, valea Prahovei.

Din nemărgenitele păduri care aũ putrezit în adîncimî apoase, atunci cînd nu apăruse încă înțelegința neastîmpărată care era să stăpînească lumea, din putregaiul vieților stîNSE, s'a revărsat în bazine bine tănuite zama neagră care poate da înapoi lumina cuprinsă odată în izvoarele ei. Ici și colo țeranii găsise taina și săpaũ puțuri de păcură pentru a-și umplea poloboacele de această rișină a pămîntului care li era întru cîtva folositoare în viața lor simplă și săracă. Dar industria modernă cere hrană pentru mașinile ei, și tot petrolului i se cere lumina de pe masa tuturor. Producția noastră, mult cerută și bine plătită, a căpătat un îmbold puternic.

Pămîntul e încercat pretutindenă, și vagoanele de petrol apucă tot mai multe drumul graniței.

Dar, după ce ai lăsat în urmă Cimpina, prefăcută aproape într'un oraș prin noua bogăție neagră, poesia, săracă și curată, reintră în drepturile ei. Vădit se înalță pămîntul. Pădurile ieaă locul livezilor, dar nu ele stăpînesc vederea. Cît cuprinzi cu ochiul, se amestecă între ele înălțimi capricioase, ale căror modilci nenumărate se simt supt verdeța sau aurul ierbei ce ascunde foarte puțin alcătuirea lor ciolănoasă. Între dînsele se rotunzește une ori un larg cîmp de prund, pe care l-a lăsat în urmă ca pe o jucărie părăsită același riuleț albastru, limpede, care fuge acum în jos spumegînd pripit peste piedeca bolovanilor, atunci cînd el era un minios șuvoi, care înneca văile, rupea malurile și legăna bolovanii smulși pe valurile sale turbure de minia fecundă a primăverii. Cîte o tăietură din vechi lovitură de secrete ale naturii, arată suprafețe verzuie, roștetece sau negrii, sămănate de pietricele. Mai departe însă aceleași deschideri în trupul muntelui nu mai vădesc decît rîndurile de piatră, îngămădite în nemărgenita scurgere a veacurilor moarte, pe cînd de-asupra triumfă în voie pădurile dese.

Iată, între ceilalți arbori, pe cari-i dezbracă vînturile reci ale toamnei, vînjosul, impasibilul brad, atît de suptîratec și atît de trainic. Alte

innălțimi, și mai mari, ridică mai presus de cingătoarea lui totdeauna verde, tufșuri de copaci închirciți, căror abia dacă li îngăduie stîncă această viață săracă. În fund stau unul lîngă altul, ca o manifestare a celui mai adînc trecut, a celei mai neînvînse puteri și a celei mai înalte întrupări a măreției, Bucegiu : Vîrfurile cu dor, Jepii, Caraimanul. Zăpada unei împărătești bătrînețe li acopere culmile ascuțite, creștetele de stîncă.

Jos vile se prăvălesc pe o înălțime mai mică, supt ziduri acoperite de brazi, întunecate ca o veșnică amenințare, chiar atunci cînd razele soarelui se joacă pe ascuțiturile mai îndrăznețe. E Sinaia : mănăstire, castel regal, stație de aier pentru lumea cea mai bogată, așezare industrială și sat.

Mănăstirea e cea mai veche. Sfințenia pustietății, păzită de vulturii stîncilor, de urșii greoi ai peșterilor, nu era străbătută decît de pasul prevăzător al haiducului ce-și cîntă cîntecul de libertate și răzbunare între brazi, cînd un mare boier muntean, plin de evlavie și împovărat de prisosul bogăției sale, Mihaï Spătarul Cantacuzino, nepot și unchiu de Domni, clădi aici o mănăstire, întru mărirea numelui lui Dumnezeu, întru iertarea păcatelor sale și pentru ajutorul drumețului. Se întorcea de la mănăstirea muntelui sfînt al Arabiei, unde se dăduse tablele

vechii legi, și el numi decî ctitoria Sinai, iar lumea țeranilor din împrejurimi îi zise românește Sinaia. Două secole, armonioasa clădire de piatră cu turnuri frumoase răsună de cîntări și se pătrunse de sfinte mirezme, pe cînd zidul gros al chiliilor și turnurile din unghiuri supt căpițelor de șindrilă neagră asigurau de dușmanii din pustiul măreț: dobitoace și oameni.

În jurul mănăstirii s'a strîns cu vremea un sat, satul Țiganilor Sinaii, satul țeranilor adunați din vecinătate, sau dintre Rumîni chiar ai Sinaii, dintre sufletele românești dăruite odată cu moșiile. Satul acesta e originea așezării de oameni săraci ce se găsește mai sus de stradele de vile și de parcul și pădurea regală.

La sosirea în țară a principelui Carol, noi i-am oferit, pe lîngă palatul din București, o casă boierească prefăcută și mărită, chiliile de mănăstire, pentru a petrece în ele timpurile de nemilostivă arșiță ale verii din șesul dunărean. La Cotroceni mai stătuse Vodă-Cuza, Sinaia nu primise însă nici-odată un ospete strălucit, și nici n'avea unde să-l primească. Chiliile erau puține și dărăpănate. În clădirile care se chiamă astăzi biblioteca și în care harnicul și inimosul archimandrit Nifon și-a strîns frumoasa colecție de cărți, monede, odăjdii, icoane, inscripții, două odăițe primiră pe principe și pe principesa Elisabeta, care a lăsat ca amintire a zilelor petre-

cute aici acele schițe cu creionul ale notabilităților timpului, ce se păstrează cu pietate. Înnăuntru poate să fi fost umezeală și întunec; de afară însă se vede cea mai frumoasă priveliște din România și una din cele mai frumoase ale lumii.

Apoi vremile se schimbară. În codrul ce suia muntele, începu să se clădească pe malul spumegătorului Peleş un castel care pe pământ românesc amintește țara de unde a venit acela care-l stăpânește. După cîtiva ani se văzu supt paza codrului păstrat în toate drepturile lui străvechi o clădire de poezie îndrăzneță și capricioasă, ascunzîndu-și mărimea și bogăția supt înfățișarea unei simple case de vînătoare. Mai târziu, cărări nouă se îndreptară spre alte locuri de odihnă princiară, și astăzi în lunile de vară pădurea care a ocrotit atîtea zile grele din trecutul nostru cuprinde mulțămîtă între brazii săi, peste cari flutură steagul neatîrnării noastre, o dinastie regală care unește înțelepciunea senină a bătrîneții, cultul religios al Frumosului cu bucuria de a trăi a tinerilor și cu neastîmpărul drăgălaș al copiilor din preajma tronului.

Regele Carol și Regina Elisabeta au căutat aici la Sinaia măreția izolată a naturii, care li-ar fi ajuns. Dar Regii nu se pot isola. Strălucirea Curții și legăturile neapărate ale Curții au adus în Sinaia vie a lunilor verii miniștri, diplomați și cîți se socot prin numele său bogă-

Mănăstirea din Sinaia.

ția lor a sta în fruntea poporului nostru. Lângă un otel care e, de sigur, cel mai frumos din țară, răsărită una după alta vilele cochete ale puternicilor, alcătuiind strade de lux, care ier-nează în părăsire după ce strălucesc de lumină și răsună de zgomot vesel vara.

În același timp, marele curent de viață economică, pornit de la granița apropiată a Ardealului, de o parte, iar de la București, de alta, acel curent înviator care a creat Azuga ceva mai sus, atinse și Sinaia. Ea făcu parte din lanțul de așezări harnice și înfloritoare, muncind de-a valma în jurul coșurilor de fabrici, care mărginește viaia vale a Prahovei și tinde a o preface într'un singur roi de muncă aducătoare de bogăție și civilizație. Sătenii de pe munte găsiră și aici de lucru, și satul lor crescă și din acest motiv.

Dar Sinaia, frumoasa, lăudată Sinaie nu este și nu poate fi un oraș. Răcoarea chiamă la dînsa și frigul timpuriu o pustiește. Oaspeții ei vin la București cînd nu trec granița.

Căci se văd și aici marile neajunsuri ale clasei bogate de la noi. Fiecare trăiește pentru sine și pentru clipa prin care trece. Atîtea vile n'au creat nimic comun pentru locuitorii lor. Nicî un loc de întîlnire culturală, niçî un teatru, niçî o bibliotecă, niçî măcar un șir cuviincios de prăvălii pentru toți bogătașii aceștia, cari vin cu munții lor de cufere. Și astfel durabil, logic, normal e

aici numai ce nu pornește de la dinșii: mănăstirea cu biserica nouă, destul de frumos reparată de d. d. Mandrea și Pompilian și așa de luxos împodobită — e și lumină electrică! —, clădirile Curții regale, fabricile și, pentru ele și pe lângă ele, căsuțele satului țerănesc. Ei, eleganții Sinaii, sînt spuma care nu folosește și se împrăștie.

*

Peste vre-un ceas ești la Predeal, trecînd prin căsuțele de vară ale Buștenilor, alt adăpost de Bucureșteni, și prin fabricile Azugăi. Granița e tăiată prin codrul muntelui înalt, granița grea de trecut și aspră...

12. Bucureștii

Călătorul venit dintr'un oraș de provincie, unde Bucureștii sînt lăudați peste măsură, batjocuriți din deșprețul pe care-l avem pentru tot ce se ține de noi și pornește de la noi, său invidiați pentru răpedea lor înflorire pompoasă, drumețul plin de evlavie care sosește, cu mintea luminată de un ideal, dintr'un colțișor ardelean saŭ bănațean, saŭ din Bucovina, — unde totuși e mai puțină încredere în silințele noastre, — e lovit întăiŭ de meschinăria gării. Vechia clădire neîncăpătoare și fără față era să fie

înlocuită, cît de răpede, printr'un măreț edificiu, al cărui proiect a fost însă înlăturat prin vremile rele de dăunăzi; așa încît am rămas cu ceia ce era mai înainte.

Nu numai gara a fost înălțată fără gust, dar locul ei chiar a fost ales fără nici-o socoteală alta decît a interesului practic, care nu merită totdeauna locul întâi, cînd e vorba de o capitală. Ploieștii, Piteștii, și mai ales Galații, impun de la început prin largă, frumoasă, modernă stradă care se deschide în fața celui ce părăsește gara. Aici te afli înaintea unui trunchi de aleie încunjurată de plantații, din care se ivește monumentul inginerului Duca. Apoi întorcî în dreapta și, mai puțin cotită decît în alte părți, vezi Calea Griviței.

Odată era aici, înainte de zidirea gării și strîngerea în acest punct a firelor de fier ce mijlocesc transportul, o mahală-sat, o uliță de tîrg dunărean, cu hanuri ale căror curți rău îngrădite adăpostiau, într'un amestec de pănuși și băligar, cară și căruți, cu crișme de drumul mare ispitind la turburel botezat și la mititei dați prin cenușa de supt grătarul lor de frigere, cu maidanuri pentru cîni fără stăpîn și pentru murdăriile vecinătății. De atunci s'a făcut alinierea, s'a întins unul din cele mai bune pavaje de granit, s'a înfipt felinare a căror lumină Auer scînteie până departe, s'a pus șine pentru

tramvaie. Noaptea, șirul lung de birje minunate, ce mărginește trotuarul cit vezi în zare, strecurarea grăbită a mulțimii în toate părțile, mulțime care știe să meargă și știe să se îmbrace, lunecarea luminoasă a vagoanelor de tramvai, defilarea răpede a trăsurilor, printre care se amestecă echipaje boierești cu livrèle și roțile învelite cu cauciuc, strigătele, care sînt unul din cele mai sigure semne de recunoaștere ale Bucureștilor, gardiștii cu înfățișarea militară, cari îndreaptă șivoiul ce se tot revărsă, — acestea toate ieaū ochii și auzul, și cuceresc.

Altfel e însă ziua. Cu toată lărgimea și circulația ei imbielșugată, Calea Griviței nu e de loc monumentală și n'are nici un caracter lămurit. Taraba populară, bolta orientală, învelită cu tinichea, pretinde să stea în rînd cu casa ce are două, trei etaje, cu vila, cu palatul; și anumite considerații, foarte omenești și foarte politice, cruță această rămășiță de barbarie săracă, pe care se poate însă țintui o cartă de alegător în Colegiul întâi. Statul a dăruit acestei «căi», ce răsună toată ziua de huruitul trăsurilor, Școala de Poduri, a cărei fațadă polichromă răsare și mai frumos vara din mijlocul verdeții arborilor, dar frumoasa, întinsa Școală de Meserii, din apropiere, se ascunde în ramura laterală din stînga, strada Polizu. Tot de la Stat vine, mai încolo, Școala de Aplicație, cu fațada severă,

goală, o clădire de pe la 1860, din era căsărmilor lui Cuza, — mult inferioară Școlii Militare din Iași, înconjurată de atîta aier și de atîta lumină. Curtea de Compturi, care vine ceva mai departe, tot în stînga, e nouă, dar face o impresie împovărătoare prin greoiul coperemînt de tablă care o strivește, și e lipsită de orî-ce frumuseță. Numai la capăt, se văd parte din marile ziduri galbene, bătrînești ale Ministeriului de Finanțe, care pătrunde strîmb în întretăierea Căii Grivița cu Calea Victoriei.

Comuna, din partea ei, a găsit că aici e locul să așeze o hală și, pe cînd Calea Buzeștilor, dreaptă, largă, dar întunecoasă, fuge 'n stînga, în dreapta, e învălmășeala precupeților, scaunelor de carne și căruțelor, care strică începutul curatei strade a Berzei.

Pînă aici Calea Griviței părea să se dezvolte ca o stradă comercială, progresînd de la cocioabele cu restaurante ieftene la înnaltele clădiri care adăpostesc mai departe prăvălii moderne. Dar de la această încrucișare urmează mai departe un amestec de case de locuit — ca în toată România o casă pentru o familie — de băcăni, de băi, de magazine, de ateliere. Casele sînt mai toate curate, dar numai ici și colo se poate vorbi de frumuseță. Un tip sarbăd de construcții de speculă se repetă mai des, ca și în alte părți ale orașului. Laudă s'ar cuveni numai

acelor ce au reparat cu toată cuviința biserica Sfinților Voevozi, la o nouă întretăiere de strade laterale, făcînd din această clădire cochetă și din școala comunală de lîngă dînsa, un colț pe care ochiul îl caută cu mulțămire, sau gustului care a condus clădirea casei Lahovari de lîngă Curtea de Conturi. În total vorbind, calea Griviței, care e totuși o parte așa de importantă a Bucureștilor, se termină fără să-și fi găsit rostul.

În jurul ei se grupează însă un întreg cartier, care n'are distincție sau lux boieresc, care nu dă muncă și nu face schimb, dar înfățișează partea cea mai sănătoasă și mai cuviincioasă a cartierelor de case de închiriat pentru funcționari: o curte îngustă, două ferești în coastă la stradă, și apoi iunî și mai lung sau mai scurt de odăi ce se prelungesc în aceiași direcție, incheindu-se prin bucătării cu tavanul mai jos. Tramvaiul circulă pretutindenî prin stradele, drepte une-orî, dar mai adesea încolăcite, sau mai bine formînd neconținut unghiuri cu o nouă linie de aliniere. Unele — cele mai mari — au o aleie de bulevard, iar cele mai mici cuprind aceiași arbori în mica livadă, cu care se mîntuie curțile în fund. Lumina e neîndestulătoare, dar pavagiul se menține bun. Această parte din Capitală a fost creată de nevoia de funcționari ai Statului întemeiat pe o basă centralisată și de răspîndirea profesiilor libere. Aceasta a prefăcut

pe cît era cu putință vechia mahală deșirată, dezlinată, strîmbă, sămănată la întîmplare prin șesul fără de hotar, bogat în arbori fără întrebuințare, în praf de vară, în noroiu de primăvară și toamnă, în zăpadă murdară de iarnă.

*

În Calea Griviței, care a fost stradă fără a fi fost «pod», nu se întîlnesc amintiri ale unui trecut boieresc sau domnesc. Din potrivă, marea arteră de lux, de strălucire, de primblare, de cofetării și cafenele, de comerț suptire: mode, mobile, cărți și «delicatesuri» de băcan, a avut o îndelungată și însemnată viață înaintea botezului ei cu cele două neologisme, care n'aū gonit însă din întrebuințarea poporului vechiul nume secular de Podul Mogoșoaiei, adecă al nevestei boierului Mogoș, care și-a ciștigat față de această parte a Bucureștilor drepturi de recunoștință de mult uitate.

«Podul» de scînduri era mărgenit odată între pădure, una din pădurile răsărite din pămîntul gras al mlăștinilor secate în jurul orașului, și între rîpa lutoasă a Dîmboviței, care, ca un Bahluī ceva mai mare, părea că are apă numai pentru a mai năruī primăvara, în săptămînile ei de șivoiū umflat, urîtele malurī, pentru a da umezeală veșnică tuturor caselor risipite de-o parte și de alta a ei și pentru a înneca din cînd în cînd

pe cele mai apropiate de dînsa. În fața lungului pod, mai șerpuitor și mai îngust decît oricare altul din țară poate, se înălța, pe una din moștile malului drept, Curtea Domnească, dreașă din piatră, poate de Matei Basarab, de sigur de Brîncoveanu, Vasile Lupul muntean în ceia ce privește iubirea pentru clădiri, lux și strălucire, și de Alexandru Ipsilanti. De la o vreme, încă din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, boierii în lungi haine orientale se deprinsese a nu mai sta pe la moșiile și viile lor, ci se îngrămădiau cît mai aproape de ocrotitoarea streășină a lui Vodă. Podul Mogoșoaiei căpătă astfel viață: case de piatră pentru stăpîn și pentru numeroasa tagmă a robilor cari făceau toate meșteșugurile casnice, se durară în mijlocul curților noroioase, grădinilor bogate în flori, livezilor căroră nu li se mai dădea de capăt, pierzîndu-se tocmai în sărăcia umilă a mahalalelor. Arcușurile fermecate ale Țiganilor meșteri prinseră să se audă în cerdacele de priveliște și de sfaturi. Și butcele vechi, caleștile mai nouă duruiră pe scîndurile și bîrnele de care era acoperită cea mai mîndră din stradele Scaunului Domniei.

O mare schimbare suferi «podul» cînd Chișeleu, Muscalul «filosof» și filantrop, care făcu și puse în aplicare Regulamentul Organic și care ne iubia pentru primitivitatea noastră patriarhală

ca și pentru anexarea de care ne credea vrednică, făcu în pădure *Șoseaua*,—ca drum, prelungit apoi de Domnii ce urmară după el, până la Ploiești, și ca boschete de arbori. Înnainte se mergea după aier, care era și în livada fiecăruia, pe malul Dimboviței pînă la ostrovul Sfintu'ui Lefter, până la Herăstrău, puncte de răcoare umedă și de bogată vegetație băltoasă, așezate «la țară», departe de marginea risipită a orașului. Lucrul de căpetenie era însă legănatul molatec pe per-nile caleștei. O plăcere pe care aū găsit-o și în noua primblare, care n'a fost, multă vreme, cercetată decît de oameni purtați pe sus, și astăzi încă nu e gustată pe cît se cuvine. Între noua «șosea» și oraș se întindea până dăunăzi un capăt de mahală, făcut pentru a primi țeranî dru-meți cu carele. Dar, cu toată păstrarea vremelnică a acestuî ostrov din trecut, Bucureștii erau încheiați în această parte.

Peste o întreagă jumătate de veac de la Chi-selev și îmbunătățirile lui, Dimbovița, «dulcea» apă cu chefurî rele, intrî în sfîrșit supt stăpî-nirea omenească. I se puseră stavile de malurî adîncî, săpate în gropile rîpei, și podurî de piatră înlocuiră de-asupra rîului canalizat vechile po-dețurî de lemn, cum sînt acelea care se pot vedea și astăzi peste urîta gîrlă a Bîrladului.

Acum începu gloria Podului Mogoșoaiei peste care trecînd, în 1878, oștirî românești învingă-

toare, îi schimbă numele în Calea Victoriei. Boierii încep să prefacă casele, înșirate mai ales de către șosea, unde arborii schimbă mai mult aierul. Casele unora dintre dînșii, vândute Guvernului sau particularilor, devin Academia Română, alcătuită cam stîngaci din două gospodării boierești, dintre care una e și ceva mai înaltă decît cealaltă, Ministerul Justiției, proprietate a Academiei, pensionatul călugărilor franceze, unde e școală de multă vreme, Legația germană, liceul Sf. Gheorghe. Puține vechi locuințe păstră curtea lor de igrasie, copărnitul lor țuguiat, fereștile lor mărunte, așa cum se văd la Casa Moruzi. Gheorghe Vernescu începu cu înălțarea de mari palate nouă, pentru boierimea veche sau nouă și după dînsul cartierul întreg se împodobi cu clădiri mărețe, potrivite cu bogăția, cu mîndria proprietarilor și cu aspirațiile moderne ale României și capitalei sale: casele Grădișteanu, Olănescu, Cerchez, enorma clădire, făcută din toate materialele, în toate colorile și cu toate stilurile, masiva coroană de suveran oriental, prin care beizadea Grigore Sturdza aduse cel puțin marele serviciu de a distruge un întreg ungher de maghernițe; în sfîrșit noua casă Cantacuzino. Pe locul unde, în 1891, se vedea un vechiu arc de triumf, uitat, cu stilpii lui de lemn de pe cari se cojia hirtia poleită, între mici bărbierii și cîrciume de sat turcesc, se ro-

Academia Română

tunzește o piață mare, singura în Bucureștii fără perspectivă și fără aier. De o parte domină, isolat în trufia sa, palatul Sturdza, cu auriturile și emblemele sale ; în față, o altă frumoasă clădire, a Funcționarilor Publici, în stil vechi românesc, cu coperemint țuguiat, ocnițe, briie de smalt și lemnării săpate, scobește cele trei rînduri ale sale, cu berării, spițerii, sanatorii și cochete apartamente. Șoseaua pornește în față, cu mulțimea nesfirșită de trăsuri luxoase ce se înfundă în verdeață, în amurgul zilelor de sărbătoare, supt paza splendizilor jandarmi călări, ca niște statui de bronz, pe cînd mahalalele-și răsfră pe alei cocoanele pretențioase, în haine bătătoare la ochi prin coloarea și croiala lor, și lumina bună a soarelui darnic în aur șterge neegalitățile și greșelile de gust, curățind și înfrățind toate într'o frumuseță felurită și vioaie. Vechile șosele în care, de pe la 1870, se încingea orașul, șoseaua Bonaparte, șoseaua Filantropiei, îndreptate întru cîtva în ceia ce privește umilința clădirilor scunde, se desfac pierzîndu-se în zare. Iar, ca strade nouă, de o parte, strada Buzeștilor, aliniată, împodobită cu arbori de bulevard, străbătută des de tramvaie ce vin de la gară, din Strada Berzei, iar, de alta, noul bulevard al Colței, început pe vremea de mari clădiri și deschideri de strade, în clipa celui mai mare avînt de reinnoire, prin anii nouăzeci. Cea mai

largă din stradele Capitalei, despărțită în două printr'un șir de castani tineri, țintește drept înaintea spre Strada Romană, între minunate vile cu două rînduri și între locuri încă goale care așteaptă clădiri asemănătoare. Iar Strada Romană, ce scade în frumusețe înaintînd, duce spre capătul ei, spre fundul de mahalale care s'a păstrat încă mai îndărătnic, în partea opusă gării civilisatoare: mahalaua Teilor și a Icoanei, care, începînd prin zidiri nouă, se mîntuie între căsuțe bătrînești cu zăplaze putrede, cu streșina peste ochi mărunți de geamuri, cu gospodari în papuci, gospodine legate la cap și puzderia cîinilor răi cari apără de pungașii aruncați pe strade de pripa civilizației avutul unor oameni ce nu pun ușor în mișcare banii strînși cu greutate și bine tănuiți.

*

Tăierea Dîmboviței n'a găsit destule puteri și destulă inițiativă pentru ca rîpile prefăcute în strade destul de largi, în «splaiuri», cum li se zice pe urite table albastre pătrate, să ajungă a fi strade locuite, strade străbătute, strade bine pietruite. În sus, spre gară, malul stîng n'are alte podoabe decît o nouă casarmă, în mijlocul unui maidan pe care până ieri vuiuă minavetele panoramelor, dulapurilor și menageriilor, și spațioasa clădire pătrată, roșie-galbenă, a Impri-

meriei Statului. Malul se duce apoi, pe lângă unele case particulare frumoase, către o regiune de căsărmă, de spitale militare, de mici strădițe înguste, unde nu e măcar o mahală cu bune obiceiuri vechi, ci o țigănie prăfoasă și noroioasă, din care te strecoară cît mai iute ca să poți răsufla în sfîrșit în larg.

În jos, privirile întîlnesc pavilionul de fier al Halei mari, cu pivnițele ei adînci crușite de sînge pe trepte, cu împrejmuirea de depozite de mărfuri ce nu mai încap în cuprinsul de metal. Apoi, pe lângă căsuțe, suite une-orî pitoresc pe înălțime, «splaiul» merge să se piardă în regiunea de mahalale pe care am întîlnit-o și înnainte, funduri joase cu căsuliile urite, peste care se năpustește, în anumite timpuri ce se prevăd, dar nu se înlătură, șiroiul ploilor minoase.

Dar, dîncolo de acest zid de case ale malului, pe care-l sfarmă ieșirea spre Dîmbovița a Căii Victoria, se întinde ceia ce nu e în București, nici mahală, nici Sfat boieresc, nu are nici petrecerile smerite ale mitocanilor, nici risipa, în gust franțuzesc, a claselor stăpînitoare. De la Calea Griviței pînă la Hôtel de France — de la care pînă la rîu se întind mărețele clădiri ale Casei de Depuneri și Poștei și masivul casei Prager, — domnește viața de negoț, puternica viață de bazar a Bucureștilor.

Calea Victoriei înaintează, ducîndu-se neconținut, fără unghiuri de întrerupere, de cîrnire, dar aproape fără perspectiva ce i-ar înzeca frumuseța, între mari clădiri, mai ales cu două rînduri, dar înălțîndu-se de multe ori mult mai sus decît atîta. Aici, după casele boierilor, sînt magazinele boierilor, sînt o parte din marile oteluri. Stradele înguste ce se desfac nu cuprind, afară de singura Stradă Regală, foarte scurtă, decît vile și case de locuit, printre care se văd unele școli și clădiri oficiale. Viața politică și culturală e represintată prin Ateneul cu linii antice, prin Palatul Regal, de cărămiză, vopsit galben, simplă clădire fără valoare, dar și fără pretenții arhitectonice, prin Fundația Universitară a Regelui în față, iar mai jos prin Teatrul, clădit cu vre-o jumătate de veac în urmă, dar crescut mult prin înădirea în anii ultimă a unor spațioase anexe. Urîtele biserici cu turla de lemn — căci Bucureștii sînt aproape lipsiți de biserici vrednice de acest nume — care pătau partea boierească a stradei nu se întîmpină aici. Una ceva mai cuviincioasă, Sărindarul, a fost înlocuită printr'un parc, care e însă cît se poate de rău îngrijit.

*

Aici o nouă și largă stradă, plantată cu arbori, luminată cu globuri de lumină electrică,

străbătută de masive vagoane de tramvai tot electric, taie vechia Cale a nouă Victorii. Sînt bulevardele.

Amintirea bulevardeilor parisiene pe care le-a deschis baronul Haussmann și care în cel mai scurt timp s'au acoperit de clădirile cele mai mărețe ale Parisului, dorința respectuoasă de a da Suveranului o legătură dreaptă, largă între reședința sa de iarnă din București și cea de vară care era atunci la Cotroceni, mai sus pe Dîmbovița, și, în sfîrșit, convingerea că noul București trebuie clădit pe ruinele mahalalelor, a făcut, pe vremea războiului, să se deschidă, prin exproprieri costisitoare, Bulevardul Elisabeta. S'a uitat însă un singur lucru: că o stradă nu e nimic fără case și fără locuitori și că aceștia nu vin decît atunci cînd strada se despică între regiuni care căuta neapărat și de multă vreme o legătură. Însă viața Bucureștilor nu se dezvoltă în spre Cotroceni și nici o aglomerație mare nu se făcuse acolo, trebuind a fi unită cu centrul. Decî particularii n'au clădit, și pînă astăzi se văd de-a lungul bulevardului, chiar în părțile lui mai apropiate de Calea Victoriei, locuri virane, de multe ori neîngrădite, vechi dărîmături, ciădiri nelocuite. Această nepăsare a Bucureștenilor pentru frumosul drum nou putea fi compensată de Stat, care avea atîtea edificii de înălțat încă. Ceva s'a făcut.

Pe cînd Eforia Spitalelor Civile își clădia palatul băilor și Otelul Bulevard se ridica în coastă — Cîrmuirea zidia în fața grădiniî pe care Bibescu o dăruise orașului pe locul de băltoage al Cișmegiului (sau Fîntînarului) Imprimeria Statului. Era vorba de alte clădiri mari, dar crisa ultimilor ani opri lucrările și — greșală pe care Statul a făcut-o la noi numai și continuă a o face — atîtea edificii mărețe, în loc să fie grupate pe aleile de căpetenie ale circulației, fură aruncate în unghiuri neprielnice, unde abia dacă le zărește călătorul său chiar Bucureșteanul.

*

Un alt primar, Pake Protopopescu, om cu cele mai bune intenții, pentru care i s'a și ridicat o statuie de bronz, cum n'o aŭ un Eminescu, un Alecsandri, socoti că un bulevard al Nordului cere după dînsul și un bulevard al Sudului. Acesta fu adus la îndeplinire frumos și răpede. De la clădirea severă și liniștită a Universității — în care însă Senatul și Museul ghemuiesc salele de curs într'un singur colț — linia nouei strade străbătu vîlmășagul mahalalelor, tăind case în două, prefăcînd dosuri în fațade, lăsînd grădini spîrcuite pe marginea trotoarelor de basalt artificial. Această stare era un provisorat, care trebuia înlocuit în cel mai scurt timp. Bulevardul mergea spre Calea Moșilor, cu oborul ei așa de cerce-

tat, cu tîrgul anual din timpul verii, — care s'a desvoltat în ultimii ani pînă la un mare bilciu, pînă la o Expoziție populară, — cu mahalalele ei înșesate de locuitori săraci, țeranî și lucrători de la fabricile din vecinătate. Dar regulamentul prevedea clădiri mari, scumpe, proprietarii țineau la prețuri neauzite și pînă atunci se respecta cocioaba lor sălbatecă, în loc de a o arunca la pămînt și de a imprejmuî locul gol, ca la Galați, cu uluce înnalte, ce s'ar fi acoperit de afișe. Se zidi aici, în fața casei cu chirie pe care o ocupa Ministerul de Război, un costisitor și baroc Ministeriū de Domenii. Ici și colo, cițiva particulari strînseră în pustietate palatele lor, arătînd în acele locuri ce ar putea să fie acest bulevard. Unele colțuri zdrențoase fură curățite, rotunjite, lăsînd să se vadă mici strade laterale plăcute. La întretăierea cu Strada Colței, unde se veșnicește cea mai păcătoasă din Primării, iar, de cealaltă parte, marele spital modern întinde fațada-î dungată, — un masiv grup de bronz și piatră, cu alegorii franceze greoaie, fu așezat întru amintirea muncii roditoare a lui Ioan Brătianu. În altă piațetă rotundă, mai sus, se făcu loc unui Rosetti în jilț, pe cînd o a treia cuprinde comemorația în bronz a lui Pake Protopescu. Dar, cu toată existența acestor oaze, bulevardul rămînea o alee de triumf printre căsuțe de tîrgușor.

Între acest bulevard și Dimboviță se întinde adevăratul cartier de comerț. Strada Colții duce în largă piață a Sfintului Gheorghe, cu o mare biserică în mijloc. Aceasta poate fi privită ca simburele Bucureștilor ce vînd. Insula zgomoasă, cu mărfuri atîrnate pe pereți sau expuse în vitrinele înaltelor case, lipite, ca în Apusul zgîrcit de spațiu, una de alta, e străbătută de trei lungi strade: Strada Doamnei, Strada Lipsanilor, unde vindeau Grecii și Bulgarii ce-și aduceau marfa din Lipsca, de la vestitul iarmaroc; Strada Carol, cu piața Sfintului Anton, unde se vînd florile. În lat, se coboară spre Dimbovița Strada Șelarilor și Strada Bărăției. Iar în fund Calea Moșilor, Calea Călărașilor, cu aceiași înfașurare de suburbie vienesă, merg spre mahalalele din margine. Tot pe acolo e Calea Văcărești, și stradele, ulicioarele vecine adăpostesc, pe lângă cafenelele, halele lor de lucruri vechi, sinagogele lor, Evreimea săracă, ce se împărtășește din acest mare negoț variat cu mărunțișul. În Orient, până la Constantinopol nu mai e un bazar ca acesta.

*

În față cu acest București e un altul, vechi, sărac și mort. Începutul orașului de astăzi e cetățuia pe care Mircea-Vodă o întemeie în secolul al XIV-lea pe locul unde sînt astăzi Ar-

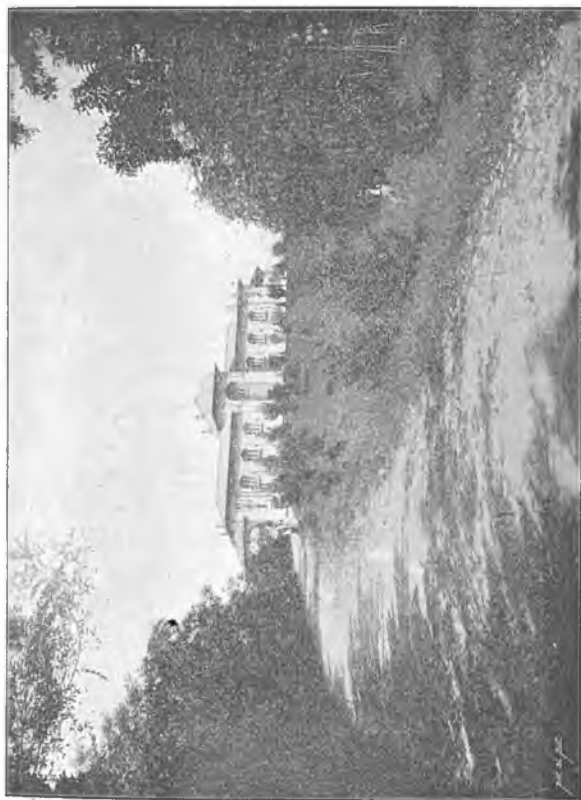
chivele Statului, de sigur, pentru a supraveghia ce se petrece în largul șes băltos ce merge până la Dunăre. Celelalte Curți domnești, dintre care cea din urmă, a lui Alexandru Ipsilanti, a dat temelii și fragmente de ziduri și palatului, ce se ridică astăzi, al Archivelor, după ce ruinele din secolul al XVIII-lea adăpostise încă de la crearea instituției rămășițele documentare ale trecutului, — se vor fi urmat pe același pământ, cum era obiceiul. În acest cas, biserica lui Mihai-Vodă va fi înlocuit o alta mai veche, mergînd până la timpurile depărtate ale întemeierii.

Acest vechi sîmbure al Bucureștilor se dezvoltă întăi cître Sud. Alexandru-Vodă ridică în al XVI-lea veac încă o nouă biserică, pe un al doilea deal, acea biserică ce primi, la restaurarea ei de nepotal de fiu al întemeietorului, numele de Radu-Vodă, după acest Radu Mihnea, un bun creștin și un om cu apucături mari. Apoi, în împrejurimi, alți Domni ai aceluiași veac dădură lupte și înfipseră în pământ mari cruci de amintire. Pe cînd orașul trecea Dîmbovița, el înfloria pînă departe în lungul apeii, aruncînd tot ramuri nouă de mahalale. Prin anii 1650, Constantin Șerban clădi pe vîrfurile dealului celui mai înalt, dar celui mai depărtat de rîu, Mitropolia, care putea fi socotită pe acea vreme ca o clădire frumoasă. În ultimul șfert al acestui secol al XVII-lea, Șerban-Vodă, care, ca pri-

gonit al Domniei, căutase mîntuirea în colțul de vechiū codru ce rămăsese la Cotroceni, își făcu mica, dar armonioasa mănăstire, socotită pe atunci ca o minune a artei, într'o curățitură de pădure. El însuși, cînd moartea-l smulse înainte de vreme, și ai lui găsiră odihna lor aici. Cu mănăstirea Cotrocenilor și cu mahalalele tăbăcarilor din capătul apus, vechiul București își ajunsese hotarele la miazănoapte și miazăzi. La Răsărit, el n'a fost niciodată foarte întins, ci s'a pierdut îndată în șesul sămănat cu căsuțe.

*

Viața s'a depărtat astăzi de acest ȣerm, al căruī rost samănă, oarecum, cu al Iașilor. Începînd de la creațiunea lui Șerban-Vodă Cantacuzino, șoseaua care se ridică de la Dîmbovița, despiciînd un teren mlăștinous, pe care l-au curățit aici canalele de scurgere, are la dreapta întinderile cu boschete, straturī, sere și pavilioane, vastul parc științific al Grădiniī Botanice, cu înnălțările și scufundăturile lui. De cealaltă parte, se îndesesc arboriī bătrîni ai parcului princiar, cari duc la frumosul castel nou, cu fațada primitoare. Pe lîngă el, biserica, dreasă în ultimele luni, a Cantacuzinilor, apare ca o capelă de Curte, iar turnul de intrare, pe care se amestecă stema domnească veche și cea nouă, stă ca o curiositate istorică măruntă, cruțată încă. Căci

Grădina Botanică

în chiliile călugărilor și-a făcut loc întâi reședința princiară de vară a lui Vodă Cuza și Vodă Carol, care a avut de urmași în clădirea, astăzi așa de deplin prefăcută, pe principii moștenitori, și în toate se simte eleganța aleasă, iubirea de artă și de natură, simțul pentru originalitate, pentru culoarea locală și culoarea istorică, ce deosebesc pe Principesa Maria.

În fața castelului e o mică gară, care-l deservește. Apoi mai în sus, șoseaua desparte cașarmii și stabilimente militare mai ale, cu care sînt în legătură și casele de locuit din mica mahala, înaintea căreia se oprește, lângă riș, linia tramvaiului electric.

*

Știința e vecină cu arta din palatul și parcul princiar. Pe un nou bulevard, încă aproape gol de clădiri, care duce de la Dîmbovița la poarta sudică a parcului, ea a clădit Facultatea de Medicină, înaintea căreia se ridică acum statuia inițiatorului învățămîntului medical român, doctorul Davila. Și apoi pe mal se înșiră : Școala de Veterinarie cu fațada luată după a Imprimeriei Statului, marele Institut Bacteriologic, unic în Europa, al d-rului Babeș, Institutul de Chimie al d-rului Istrati. La doi pași de Facultatea nouă, clădirea mai veche, din vremea lui Cuza,

a Asilului Elena Doamna, astăzi școală reală de fete și internat, desfășură fațada-î severă.

Într-o a doua linie vin acum casărmile: casărmile lui Cuza, ce se văd de la Dimbovița, păzind singuratece în cîmpie, căsărmile nouă din Dealul Spirii, care se încheie jos cu zidurile Arsenalului Armatei, după ce înfățișează eleganta siluetă a monumentului de bronz pentru pompierii căzuți la 1848, luptînd, fără scop și mai mult într'un năcaz, contra Turcilor veniți ca suzerani și prietenî.

De la acest cartier militar înainte, pornește altul, care cuprinde mai mult rămășițe istorice, dintre care multe sînt adaptate nevoilor vremii nouă. Palatul lui Ipsilanti, pe deal, e acum Archivele Statului, clădire masivă, puternică și sigură, al cărei coperiș de țigle roșii se vede de departe, pe malul cellalt. Biserica lui Mihaï-Vodă își are și astăzi slujba, în curtea Archivelor. Biserica Doamnei Bălașa, în minunata ei grădină, Spitalul Briucovenesc aū ca interminabil vecin Palatul Justiției, în măreția căruia lipsește numai măsura. Prin singura stradă mare a Bucureștilor vechi, Calea Rahovei, se ajunge la cea mai mare biserică din București, înaltul Sf. Spiridon al Ghiculeștilor. Mitropolia lui Constantin Basarab e încă Mitropolia noastră, pe atît de strălucitoare înlăuntru, pe cit de fără strălucire se înfățișează în afară. O clădire nouă lîngă dînsa

adăpostește Camera Deputaților, și o aleie de stilpî cu vulturî de stuc (nu de piatră, nici de marmură) duce, nu atît la Mișropolie, cît la locul unde se face gălăgia care întovărășește munca de toate zilele a Statului. Cealaltă coastă a dealului, pe unde nu vin trăsurile miniștrilor și deputaților, e, prin urmare, cu totul părăsită, năpustită de arborî, în cari se pierde micul palat metropolitan. Din vechia biserică a Radului-Vodă a scăpat de o reparație fără socoteală, făcută totuși, în vremea marilor, învățatelor restaurări științifice, numai splendidul turn greoiu, care amenință să se dărîme; biserica însăși a fost nevrednic de prefăcută, și cine-o știe cu cîtiva ani în urmă n'o mai recunoaște astăzi; vederea ei de la Dîmbovița e ascunsă printr'o mare clădire fără stil, care e Internatul Facultății de Teologie. La doi pași de aceste prefaceri regretabile, bisericuța din veacul al XVIII-lea a lui Bucur, în care mulți au văzut pe presupusul cioban ce ar fi întemeiat Bucureștii (numele însă vine de la un Bucur *strămoș* de sat), se năruie în împrejurări de părăsire și murdărie orientale. Din pietate și din simț pentru frumos, vechiul oraș merită o soartă mai bună pentru monumentele lui.

*

Aceștia sînt Bucureștii, mari ca întindere, ca populație, ca silinți zilnice, ca bogăție a edifi-

ciilor publice și a locuinților particulare privilegiate, ca rost politic și cultural, dar amestecînd mărimea lor cu meschinărie la fiecă pas, și încă mai mult cu o lipsă de gust care e din partea Statului un adevărat sistem. Natura nu li-a dat nici o apă mare, nici adevărate înălțimi, nici împrejurimi în totul frumoase, căci une ori și prin sate de Țigani și Bulgari trebuie să răzbați ca să ajungî, în șesul pătat de bălți și păduri, la mănăstiri, care mai aproape ar fi o fală (ca, pentru Iași, mănăstirile din marginea lui).

Și, pe lingă acestea, norocul n'a dat încă orașului un om care să aibă și gust, și putere de muncă, și entusiasm, și răgaz, pentru a stîrpi locurile virane, pentru a nimici cocioabele, pentru a distruge necurătenia, pentru a restrînge raza orașului, a-l complecta în cuprinsul ei capabil de o bună gospodărie, a mască neajunsurile și a scoate la iveală însușirile, care există, și a da astfel României o capitală de care să poată fi mîndră, *cu totul* mîndră.

13. Împrejurimile Bucureștilor

Împrejurimile Bucureștilor n'au fost cercetate pe atîta pe cît se spune rău de dinsele. Dumineca Bucureștenilor din popor și burghesie — «lumea bună» se incuie în casă saŭ străbate

vulgul în trăsuri bogate — se încheie pe stradă, în grădini, la berăriile de afară : Luther, Oppler, prin crișme și cafenele ; Șoseaua chiamă până târziu noaptea, în timpul frunzelor adecă al răcorii și tainei, drumeți singurateci, părechî bucuroase de umbra aleilor și zgomotoase familii în haine ce nu se poartă în toate zilele. Herăstrăul a murit aproape cu totul, și el adăpostește numai aventuri, beții și, întimplător, bătăi și sinucideri : mai dăunăzi otrăvile unei fabrici golise iazul de pești cari formaū una din ieftenele atracții gastronomice ale localității.

Aiurea nu se merge. Mănăstirile, care erau în alte timpuri, și ținte de primblare pentru butce și calește, aū acum alți locuitori decit călugării, și porțile lor se deschid nenorocirii omenești de tot felul, iar nu dorinții vesele de a pierde cîteva ceasuri supt albastru, în mijlocul verdeții. La Văcăreștii lui Nicolae-Vodă Mavrocordat, o minune de artă în vremea ei, sînt hoții ; la Mărcuța nebuni, la Pantelimonul lui Grigore al II-lea Ghica, un simulacru de castel vechiū apusean innălțat în acest Răsărit pe la jumătatea veacului al XVIII-lea, sînt incurabili. Hoții aū stat mai de mult și în frumosul ostrov din lac, în care vre-un Domn de la începutul secolului al XV-lea a innălțat juvaierul de mănăstire al Snagovului și, în, urma făcătorilor de rele, indreptați spre altă temnițar i uniaaș-, întins

mrejele de rădăcină sălbatece și ploaia a curs, până la reparația de dăunăzi, prin spărturile mortale ale acoperișurilor prăbușite. Cernica Știrbeilor, veche de peste patru sute de ani și ea — încă o mănăstire în «baltă», cu toate că aici iazul, năvălit de rogoz, e fără frumusețea celui de la Snagov, — s'a făcut un cimitir, pentru înalți clerici și pentru familii care iubesc pompa cavourilor, dar nu pot cheltui mult. Rămîn Căldărușanii, cam doșiți, și mănăstirile de maici. Pasărea, Țigănești, unde puțini oaspeți sînt de cele mai dese ori tot așa de sceptici în materie de cuviință ca și în materie de religie.

Dar această regiune șeasă, în care se opresc apele rîurilor de care nu mai are nevoie Dunărea apropiată, nu e nici monotonă, nici fără caracter și poezie. Vara, — șoselele și drumurile șerpuesc printre lanuri mănoase și înalte pășune, și pe ele se strecoară, în raza de viață puternică a marelui oraș, trăsuri, cară și căruți, dintre care unele, încărcate cu scînduri și lemne lucrate, se coboară tocmai de la munte, găsind mai lesnicioasă această cale ieftină. Pădurici răsar din toate părțile, cruțate de civilizația care n'ar trebui să se atingă nici de acum înaintea de acești arbori frumoși și binefăcători, ale căror frunze, păturite an de an în mlaștină, au făcut pămîntul bun de hrană și în stare să ție sate și orașe. Satele sînt dese și mari.

Niciodată însă aceste împrejurimi ale Bucureștilor nu sînt mai frumoase decît în delicateța tristă a zilelor de toamnă. Tufișurile, bălăriile nu mai ascund vederea cu verdele lor prea exclusiv în stăpînire. Se văd locuințele risipite, turmele rătăcitoare prin aurul șters al imașelor moarte, pe care-l pătează ici și colo de un verde îndrăzneț, vioi, o buruiană mai îndărătnică sau un colț de rîpă ferit de arșiță și de vestejirea pașilor. Lîngă miriști, lîngă porumbiștile presărate de cioturile frînte ale strujenilor, arătura nouă, vînată de măruntele ploii dese, aruncă vîrfuri fragede de verdeață din sămănăturile anului ce va să vie. Iar pădurile cu brațe negre sau înfășurate încă în strălucite zdrențe roșii, ruginii, galbene, cuprinse de frigul iernei ce se apropie, par că se apără prin negurile în care se înfășură.

14. Spre Călărași

Spre Călărași, într'o dimineață de negură, în Novembre. Din învelișul alb răsare numai marginea drumului, cu tufișuri uscate și lunci perindîndu-și trunchiurile suptiraticе.

De fapt, prin fecunditatea pămîntului, prin bogăția pădurilor — Statul a făcut la Brănești o școală de silvicultură —, prin poesia luncilor bogate în ape, prin seninătatea lacurilor, prin buna

întreținere a șoselelor și desimea satelor, această regiune mărginașă a Bucureștilor e una din cele mai frumoase ale țerii.

După un timp numai pământul se înalță în dealuri de lut, se sapă în rîpe unde dorm bălți sure și verzi, unde șuviți de apă fără scurgere hrănesc, vara, desișuri de buruieni, acum moarte.

Soarele, care a răsărit de mult, își tot zăbovește triumful. De odată, spre ceasurile 9, el soarbe negurile și într'un larg zimbet rece arată nemărgenirea Bărăganului.

E un pustiū și nu e. În toate părțile se desfășură, ca o mare liniștită ce s'ar fi încheșat pentru totdeauna, șesul cu desăvîrșire gol. Nimic mai rar decît, tocmai în fund, o perdea de arbori săraci. Satele nu se văd decît doar cîte unul în marginea depărtării imense.

Adîncul n'are apă, și nici-o rădăcină lacomă nu poate găsi pentru vegetalele mari izvorul de viață. Dar, într'un lung șir de veacuri, Bărăganul pustiū a fost patria bălăriilor înalte, dese, micilor păduri cărora toamna distrugătoare le nimicește trunchiul șubred odată cu frunza imbielșugată. Din rămășișurile acestor rînduri de ierburî putrezite, s'a alcătuit un covor hrănitor de pămînt negru, în stare să dea înapoi viața cuprinsă în el, să hrănească din mormîntul său de buruiene. Pășunile aū rămas, bielșugul verde pentru turmele venite din alte locuri, dar aļă-

turea de dinsele plugul a deschis cîmpii de roadă pentru marii cumpărători de țarină întinse.

Și astfel aici păstorul mocan cu căciula pătrată trăiește ca vecin al țăranului cu căciula țuguiață. Pe rînd se înfățișează ochiului împărăția unuia și a celuilalt. Oî mițoase undulează mergînd prin miriștea gălbuie, în care se contopesc aproape. Cai speriați se opresc în marginea drumului întrebînd cu ochii lor mari umezi. Pluguri cu cai taie brazda nouă, pe cînd în ogorul vecin grîul nou mijeste, des și verde. Cară, căruțe, trăsuri, transporturi de fin se strecoară în preajma liniei ferate. Magasiile gărilor gem de sacii greoi, așezați în rînduri pentru plecarea peste hotare. Accidentele cîmpului sînt ariile, căpițile de fin, clădăriile de coceni, mașinile, casele paznicilor aceste bogății strînse. Lingă stații să văd frumoase case de proprietari. Iar pe peroane se mișcă varietatea cea mai mare de căciuli ce se poate închipui — pînă și, la Ciulnița, micile tichii de blană albă ale Bulgarilor. Haine cafenii, albastre, roșii, — scurteici și pantalonii largi — se amestecă între ele într'un tîrcat tablou de îmbrăcăminte populară.

De la Ciulnița o linie secundară se desface din marea arteră, care peste podul ce străbate insula Borcea în cea mai strîmtă parte a ei, merge să caute Constanța, adăpostul corăbiilor. Și în jos se urmează Baraganul, dunga fără apă din

preajma rîului mare. Până la brațul Borcea, pe care sînt așezați Călărașii, mai e un singur sat, cu cîte jumătate de ceas de pustiū înaintea și în urnă. Casele acestui sat, Siliștea, care se înșiră mult timp în dreapta liniei, lipsite mai cu totul de perdeaua ocrotitoare a arborilor, n'aū unele din ele nici ușoara spoială a varului. În lutul gol al păreților lor, supt coperemîntul de coceni înnegriți de ploī, ele par una cu țarinile și pășunile de care sînt încunjurate.

Alt șir de case după o lungă străbateră a deșertului. Un coș de fabrică fumegă. O grupă de casarmī își arată coperișurile roșii de tablă. Clădiri mai răsărite vin acum la rînd. Sînt Călărașii.

15. Călărași

Un vechiū sat și șchele neînsemnată, din care Știrbei-Vodă a voit să facă un oraș, un port, o capitală de județ, Călărașii purtară întăiū numele Domnului întemeietor, dar, după încetarea Domniei acestuia, se întoarseră la vechia numire: «Știrbei-Vodă» se chiamă astăzi numai o stradă principală și gimnasiul.

Intrarea în Călărași pare să arăte că planurile lui Știrbei n'aū fost tocmai bine atinse. O șosea se întinde printre case mici, printre magasi de lemn, unde se drămăluiesc grînele de

țeranî, cari strigă tare numărul banișilor pe care hambarul le primește sau le restituie. În dreapta, pleacă încă o ulicioară de sat sărac.

Dar iată în sfârșit o clădire mare, pe fațada căreia stă scrisă o devisă de învățătură. E gimnasiul. Apoi ceva mai departe, într'un parc, o alta, deosebit de frumoasă: Palatul Administrativ, care reproduce liniile, micșurate, ale unuia din marile spitale bucureștene.

Pe cînd în lat două lungi strade înșiră prăvălii mărunte, Strada Mare se desfășură largă, cu case dintre care multe aū două rînduri și o înfățișare plăcută. Aici și în alte părți ale orașelului zîmbesc trecătorului vile gospodărești, despărțite de stradă prin cochete grădini de flori.

E un oraș creat de curînd: aceasta o arată sistemul european al stradelor, tăiate fără cruțare față de un trecut cu totul umil. Capitală de județ, el a primit podoabele de edificii publice ale acestora. Șchele frecventată, cum se vede din șlepurile ce așteaptă încă și la această vreme, Călărașii durară prăvăliile multe și înțesate, care sînt și o podoabă: celălalt centru al Bărăganului, Slobozia, îndeplinește mai mult menirea de tîrg interior pentru mocanî și sătenî, și, cu toată această concurență, bîlciul din Călărași nu-și pierde mulții mușterii și vizitatori din țară sau de peste hotarul dunărean.

* * *

Gîndul de a merge la Silistra mă ispitește. Aici aș stătut acum cincî sute de ani căpitanii lui Mircea organizatorul, de aici a pornit, după ce am pierdut marea, puternica cetate, dominația unor Pași cari porunciau pînă la Belgrad, spre Apus, iar, spre Miază-Noapte și Răsărit, pînă la Nistru; aici se află astăzi unul din orașele însemnate ale Bulgariei trezite din nou la viață. Un popor își dă bine samă de însușirile și lipsurile sale, cîntărindu-și *toți* vecinii.

Un luntraș grec, venit din Constantinopol și așezat în Călărași, unde o Romîncă îi dă copii pentru zilele-î cărunte, oferă pentru călătorie — pe care o face și un vâpor al Statului român — barca-î solidă și curată, de lemn de castan. Îl ajută un vișlaș român și altul pe care coloarea întunecată a feții lui frumoase îl destăinuiește a fi Țigan.

Pornim pe brațul Borcea, o lată dungă de argint, între maluri joase, de lut, acoperite numai pe alocuri de sălcii, ale căror foi albe s'au grămădit în covoare moarte. El cotește puțin, și-î urmărim într'o singură mare linie arcuită începutul din larga Dunăre. Ajutoarele luntrașului, în cămăși colorate și cu picioarele goale, aș sărit pe țermul sămănat cu vreascuiri și împletituri de buruiene și, ținînd în mîni funia de conducere, trag *la edec* barca, silindu-se grăbit.

Am ajuns în fluviu. În față se văd înălțimile

împădurite care până la cutare creastătură în dealuri sînt ale Dobrogei noastre, în care se deosebesc părății albi ai casarmii din Ostrov. De la creastătură înnainte, e Bulgaria, și tocmai la capăt, în zarea Apusului, într'un nor de fum albăstriu, răsar minaretele Silistrei. Pe malul lutos, străpuns de nenumărate înțepături ale jiganiiilor apei și căptușit cu scoici albe, înnaintea căsuțelor de țară ale pichetelor staū mîndri, supraveghind drumul de ape, dorobanții. Vaporul nostru, trecînd spre țermul bulgăresc, face să fluture tricolorul de-asupra acelorași ape care par să aibă pentru neamul nostru o priință de bătrîn părinte.

Am ajuns la Silistra. Debarcaderul e un maidan de lut cleios, sămănat cu coceni, cu paie și cu gunoaiele cele mai răspingătoare. În stînga se mai pitulează frînturi de ziduri de piatră saū mușuroaie buruienoase care acopăr rămășițe îngropate ale acelorași părăți de apărare. Mai încoace sînt case negre de lemn, și înnaintea unei mici clădiri de piatră așteaptă un jandarm cu șapcă rusească și lampasuri roșii pe o manta sură. El dă lămuriri în românește și cercetează pașapoartele. Mai departe un fel de mare magazie cu geamlîc arată prin crucea înfiptă pe fațadă că e o biserică, — biserică fără turn și singura care se vede. Înnaintea unei panorame s'a oprit un public de amîndouă religiile, dar,

pe cînd creștinii cască gura, ascultînd dureroasele sunete ale muzicii pentru păpușele de ceară, doi Turci cu turban și barbă eroică intră, plătindu-și gologanii domnișoarei nemțești de la contoar.

Și acum luntrașul grec, care nu iartă Bulgarilor poftelile lor macedonene, mă duce, cu multă bucurie pentru uimirea mea decepționată, prin strade strîmbe, sămănate neregulat cu bolovanii ce frîng picioarele, cu tot acoperișul murdar, nici-odată înlăturat de o mătură profană, care li îmblînzește ascuțișurile. Pe un mic tîpșan se vede, ce e dreptul, o mare școală de institutori, cu păreții suri, triști, dar aici se opresc clădirile nouă ale noului Stat. Încolo e pretutindenii vechiul trecut turcesc. În lucruri: moscheiele rotunzite spre care chiamă minarete, dintre care unul, de piatră gingaș săpată, e de o frumuseță măreață, căsuțele gîrbove, ce-și ridică acoperișul de olane mai presus de împrejmuirile de lemn putred, noroiul și mirosurile rele. Același trecut trăiește în oameni: dacă întîmpini soldați, mai mult sau mai puțin bine îmbrăcați și totdeauna urîți la față, dacă în căruțele ce-și ciocnesc roatele de grozavul caldarîm vezi țeranii creștini grași, veseli și naivi, arătînd prin îmbrăcăminte că trăiesc în oarecare bielsug, dacă trec unele orî domni cu aspect aproape european și doamne în toalete moderne,

— Turcul rămîne totuși, prin tipul și îmbrăcămîntea sa, stăpîn în această cucerire a strămoșilor săi. Turbanelle staū la cafenelele cu șoproane, ele răsar din cele mai multe căsuțe, ele dau coloare și caracter ulițelor, hudîțelor. Copiii aceia cu ochii mari negri, cu sprincenele arcate, fetițele cu cozile lăsate pe spate, care-și înfășură trupușorul ager în scurteică colorate și în șalvari solemnî, toți acești mititei cari-ți aleargă înnainte, strigînd cu o admirabilă îndărătnicie; «Ciorbagi (boierule), dă cincî parale», sau se înșiră pe cîte un trunchiū, ca o gravă întrunire de senatori de-o șchioapă, sînt vlăstare nouă ale vechiului trunchiū turcesc ce nu se lasă smuls din pămîntul pe care nu-l mai domină.

Trecutul care a fost mare, e acum încă plin de farmec și de taină. Iar prezentul e mirosul rău, e neîngrijirea ce se vede în toate, afară doar de oaste, e toată această apatie putredă.

*

Pornim supt ultima rază a Apusului ruginiū, care înflăcărează o ultimă oară apele, — și se stînge.

Luntrea fuge acum spre noī, mînată de vîsle ce despică pleoscăind apele desăvirșit de liniștite ale Dunării. Mușchii încordați ai vîslașilor frîng, în silinți ritmic înnuite, îndărătnicia greoaie a apei: fețele sînt serioase, ochii pare că urmă-

resc ceva care nu se vede: dureri de sărăcie, de umilință, de muncă aspră, sorții pe lume ai acestor oameni. Sus, în cerul adânc, e o nesfârșită sclipire de stele.

*

«La mal», ni se strigă din lumina unui pichet, unde țintesc puștile, «la mal»!

Luntrea noastră se amestecă între cîteva altele, oprite în drumul lor spre Silistra. Cîteva funcționari se coboară, întrebă, cercetează voia de a trece, dată de căpitănia portului. Ni se strigă «noapte bună», și pornim. Încă un strigăt, și visele se opresc iarăși. Era numai o «noapte bună» întirziată, pe care, cu cuviința ei țărănească, ni-o trimete în treacăt sentinela.

Acum cîrmim iarăși în brațul Borcii. Din urmă freamătă un vaporeș cu luminile în frunte, măreț pe lingă slăbiciunea luntriî, ce se dă fricoasă în lături față de puterea focului. În fund, peste puțin, Țarea se înroșește, vestind adăpost și odihnă.

Călărașii scînteie de la început în luminile termului. Apoi stradele se desfac în alte șiruri drepte de lumină. Casele par înnalte, impunătoare, și granitul stradelor largi e de o curățenie exemplară. Din toate se desfac un spirit de orînduială cochetă, de organizare aleasă,—un spirit de superioritate de rasă.

15. Buzăul

Buzăul e vecinul de stăpînire județeană al Ploieștilor, de care e despărțit printr'un scurt drum în marginea muncelilor, ce trece pe lîngă vechiul loc de oprire al cailor de «menzil», vechia stație de poștă a Mizilului. Dar cele două capitale nu samănă. Buzăul e mai sărac, mult mai la o parte de drumul bogățiilor, dar mai aristocratic și mai românesc. Această inferioritate și aceste însușiri i le-aŭ dat împrejurimi deosebite și un alt trecut. Așezări sătești mai însemnate nu se află aici, și, pasul care duce spre Ardeal e cel mai puțin cercetat din toate. E un Ținut de moșneni, și unii dintre ei, urmași ai războinicilor din vremile de necurmăte lupte, aŭ, pe lîngă aristocrația vechimii pămîntului și pe aceia a îndelungatei mînuiri a săbiei, — dar bogăție multă nu pare a se mai găsi în minile acestor cavaleri cu căciule și sumane.

În schimb însă, boierimea neastîmpărată a Buzăului, boieri de margene către Moldova, cari știaŭ ce li se cuvine, pentru că îndeplinaŭ greaua sarcină a apărării micii patrii, se frămîntă înnaintea noastră, de cum putem străbate mai adînc în intimitatea trecutului nostru. Prin boierii de Buzău se fac și se răstoarnă Domnii în anumite timpuri ale veacului de pretendenți

la tron : al XVI-lea, — după veacul întemeierii și acela al apărării față de Turci. Și mai târziu cite ceva amintește pe Buzoienii ce țineau să fie întrebați la premenirea Domnilor.

Deci, Buzăul a fost din capul locului o reședință trecătoare a vulturilor feudali din împrejurimi, pe lângă cari era și târgul, de o înființare mai veche, de bună seamă străină, ca în atâtea alte locuri. Și azi se vede aceasta. În afară de stradele sale bune, Buzăul se poate mândri mai ales cu cartierele sale boierești, lungile strade drepte, largi, de o parte și de alta a cărora se înșiruiesc vile încunjurate cu arbori și straturî de flori. Până foarte departe, acest lanț de cochete adăposturi ale unei vieți de familie înfloritoare se menține.

Buzăul e, iarăși, o episcopie, o destul de veche episcopie, cu toate că, între celelalte ale Țerii-Românești de odinioară, ea vine tocmai la urmă, după ce Tîrgoviștea avea o Mitropolie și Noul-Severin al Rîmnicului se putea mândri cu o păstorire a sufletelor. Episcopia e frumoasă, palatul episcopal, palatul oficiilor sînt mari și curate. Episcopul, pe care de sigur că nu-l laudă nimeni prea mult, stă totdeauna în reședința sa, și aceasta-și are foloasele. Se văd și citeva biserici mai mari, dintre care una, cu o icoană făcătoare de minuni, a primit acum de curînd un coperiș de olane colorate și un pridvor de

geamuri, cari-î dau un caracter așa puțin cam ciudat, de și, în mijlocul unui parc bogat înverzit, această clădire nouă-nouță face o întipărire modernă, apuseană.

Avînd fericirea — atît de rară! — de a păstra acelaș primar într'un lung șir de ani, Buzăul s'a folosit ca puține alte orașe românești de bielsugul vremilor nouă, de ploaia de aur a împrumuturilor. O pădure de stejari mărginașă, un sălbatec crîng prăfuit s'a prefăcut în parc frumos, cu multe alei și largi perspective, cu chioșcuri și statuî. În capăt se vede, alcătuint astăzi mijlocul precis al orașului, noua Primărie cu un înalt turn, o lungă fațadă în stilul țerii, — toate în piatră, ici și colo sculptată. Cînd clădirea va fi gata, ea va fi, neîndoielnic, cea mai frumoasă primărie din țară și o podoabă de mare preț pentru Buzău.

*

Numai dacă Evreimea ce se tot strecoară din prisosul Moldovei, n'ar prețui tot mai mult însușirile orașului. Chiar astăzi librăriile oferă cumpărătorilor cărți postale ilustrate cu salutări în ebraică și expun «Calendarul Israelitului», caracterisat pe copertă cu tipul național : un bărbos cu anteriu și șapcă (așa am fi pus noi în Calendarul nostru național un păstor sau un plăiaș de munte). Chelneri creți și blonzi te primesc

pe la oteluri și-ți încrețesc soțoteala potrivit cu aptitudinile acestuî neam. Singurul restaurant, «la Moldavia» (evident!), dă publicului să aleagă, pe o admirabilă listă, între «friguroi» și «rinic sotei», pe lângă care se adaugă firește «fruchte», între care «fersicî». Hăinăriile, prăvăliile de așa numită «galanterie» poartă în fruntea lor nume care chiamă în minte o imigrație începută în țara Canaanului, unde dorim Evreimii liberate de jugul creștin toate fericirile din vremile de aur ale patriarhilor.

16. Rîmnicul-Sărat

Rîmnicul-Sărat. O gară cochetă, prea mare pentru micul oraș, își desface peronul ei larg. De la dînsa se deschide un fel de bulevard, care duce la noul Palat Administrativ și la vechea Casierie, amîndouă clădiri impunătoare. Și ele și drumul sînt desăvîrșit, model de curate. În dreapta gării, rînduri de plopî, sădiți pentru a apăra linia de troiene, formează o dumbravă a căreia răcoare chiamă vara amorezați cari au de ce să se ferească. Dar, pentru ceilalți locuitori, Rîmnicul are o grădină publică, împrejmuită cu grilaj de fier, străbătută de alei drepte, bine prunduite, împodăbită cu arbori frumoși, sămănată cu bănci comode, pe care le o

o lume bună. Mai departe, iată o școală primară frumoasă, și lângă ea gimnaziul curat ca un păhar; e despărțit de stradă printr'o grădiniță îngrijită.

De o parte te înfunzi apoi într'o regiune de livezi, pașnică, pustie: ici și colo câte o casă pierdută în locul întins care o împrejmuiește: nimeni la ferești și nimeni în curte. Într'un loc se vede o căsuță căzută în ruine. Sînt și case boierești mai mărișoare, dar nici în ele nu se descopere prin nimic prezența unor ființe vii. Singurii arborii, larg înrămuriți, se bucură de darnica lumină a soarelui care plouă asupra nesfirșitelor livezi străvechi. Nu se aude măcar un cîne lătrînd. Numaî câte un copil se întoarce de la școală cu ghiozdanul supțioară, îndreptîndu-se către una din cășcioarele mute, sau cai minăți la apă se smulg de supt pază și aleargă în voie călăuzindu-se după instinctul lor sigur, către ușa stăpînului...

De altă parte, e strada tirgului, care lasă și ea o întipărire deosebit de plăcută. Cele mai multe firme sînt românești, și n'am văzut decît o cîrciumă evreiască, o bătrînă ovreică grasă pe scările unui pridvor și un negustor de săminție biblică rătăcind într'un colț de mahală.

În această stradă, în curtea Primăriei de astăzi, se vede mănăstirea Rîmnicului. O clădire prefăcută pe vremea lui Brîncoveanu, cu stîlpi

frumoși și bune proporții. În ea a fost îngropat Suvorov tânărul, înecat în apa, acum secată de soare și oprită de mori, a Rîmnicului, într'unul din marșurile rusești asupra Țarigradului robît de păgîni. O lespede amintește această păstrare a oaselor îndrăznețului soldat, înainte ca ele să fie strămutate, pentru o odihnă trainică, în Rusia însăși. Pe pereți și-au zgîriat numele peste zugrăvelile de sfinți, în amintirea înaintașului mort, alți ostași ruși, din noul zbor de cucerire de la 1877.

În curte se păstrează o mare și grosolană cariolidă, *Samsonul* care sprijinia odată tavanul ospătăriei în vechile chilii prefăcute astăzi în cancelarii municipale restaurate.

*

Învingător la Rîmnic, Ștefan-cel-Mare a durat aici una din bisericile sale amintitoare de biruință. E mai sus, în aceeași linie de clădiri. Dar simțul religios, iubirea de orînduială a cetățenilor i-au smuls tot nimbul de vechime sfîntă. Un architect oarecare a adaus, a dres, a văpsit, a unit gîndul său cu gîndul strămoșilor, ctitoria listelor de subscripții cu ctitoria mărețului Voevod, și astăzi numai frînturile de zid vechiî lingă noua clădire împopoțonată amintesc cu adevărat ceia ce s'a dus, în afară de urma de care numai un bun cunoscător și un suflet pios

aŭ voie să se atingă pentru a li asigura mai bine păstrarea.

*

În încăperile vechii gări începe a funcționa o școală de agricultură de gradul al doilea și de grădinărie, căreia i s'a cedat un întins teren. Elevi în haine de uniformă sau în haine de țară, feciori de țeranî, meniți să conducă, apoi, ca vechilî, vătavi, munca la cîmp a țeranilor, ard bălăriile, înfig pentru întăia oară săpile în păragină. În grajd boii voinici așteaptă ploile de toamnă pentru a trage brazda începutului. Și sămănăturile ce se vor ridica de aici nu vor fi singure, ci vor trezi atîtea altele, făcute cu socoteală și știință, în lungul și largul Romăniei, care se trezește la o nouă viață economică, la o nouă civilizație și putere.

CAPITOLUL III
M O L D O V A

1. Focșanii

După un drum prin șes, în care cel mai frumos lucru e un apus de Septembrie, din aurul bogat al căruia se desfac la sfârșit cearcăne trandafirii, vioriî pierzându-se în dulcele albastru al serii, — iată Focșanii.

Iarăși strade minunate, și multe dintre dînsele chiar drepte. Iarăși frumoase clădiri administrative, printre care se deosebește o prefectură care e un adevărat palat de mic dinast german, și apoi un lung șir de căsărmî, la poarta cărora păzesc sentinele care se razimă prea în voie pe sabia și pușca lor.

Erau o dată Focșani moldoveni — mai mari — și Focșani munteni — mai mici —, pe cari-î despărția o micuță gîrlă, un firisor de apă, pe care stradele nouă l-au înghițit, cum noua clădire politică a înghițit vechiul hotar nenorocit. Comisia Centrală își alesese reședința — căsuță

pe din afară, palat pe din năuntru, cu aurituri bogate, mărețe saloane și oglinzi de Venetia — lângă dungulița de apă a graniții, iar acum se adăpostesc acolo unde s'a vorbit atîta cînd nu se putea *face* nimic — două cluburi, în care se învîrte și jocul de noroc al politicii pe lângă celelalte.

Acum însă sînt trei Focșani. Focșanii vilelor, cuprinzînd, de-a lungul a două strade paralele (una, o șosea, iar cealaltă prelungirea «stradei mari» a Unirei), edificii boierești de toată frumuseța, decît care Iașul n'are de sigur mai mîndre și mai cu gust înălțate. În acest colț parfumat, gătit, înflorit, e apoi atîta liniște, atîta seninătate, pe care o respirî cu aerul însuși...

Apoi Focșanii mahalalelor, cu căsuțe, flori de nalbă și de rujă, cu fete în haine de Duminecă, sorbind răcoarea cu ochi mari negri în umbra porților. Aici ar fi bine să ieși dulceți moldovenești, să beai un pahar cu apă rece și să pleci făcînd un compliment care ar face să se plece asupra obrazilor palizi genele lungi.

Și în fine — cruță-ne Doamne de întinderea mîlimei! — Focșanii rasei rătăcitoare a lui Sem, Focșanii miseriei, goanei flămînde după bani, mirosurilor de ghetto, de ciumărie asiatică. În partea din strada mare opusă casarmelor vezi mai mult păreți priponiți, scări lipoase, praguri și ușeri stropiți de pete fără nume, odăi în care

oamenii tineri și bătrîni, bărbați, femei, copii furnică prin praful unei odăi cu frînturi de mobile strălucitoare de crasă. Abia ici și colo, un brutar, un cismar, un bărbier — neapărat la acesta gheranic și mașcat în fereastră! — de neamul nostru; încolo, — pe cînd stradele strigă nume ca Unirea, Grivița pentru ce locuitori! — pe trotuar, în prag, sau în dosul ferestrii vezi nasurile corioate, ochii fără gene, revărsarea de cărnuri bolnave ale învingătorilor noștri economice. O apă murdară se tîrește copleșită de ceia ce și Evreul crede că trebuie să arunce din casa sa, să măture. De-a lungul malurilor ei, aleargă băieții cu șapci scoțînd țipete într'o limbă nasală, trăgănată, care cîntă a ruină ca un croncănit de corbi pe stîrv. Iar de-o parte și de alta a acestui triumf al hărniciei migăloase, al șireteniei neadormite, al îngrămădirii îndelungate a ciștigului mic, se înalță la ceasul de toacă dangătul de clopote ce se revarsă din turnuri de biserici ce păzesc capătul de jos al ghettului.

*

Biserici însă mai mult nouă, căci Focșanii au ceva mai mult de două veacuri în urmă. Pe la jumătatea veacului al XVII-lea unde sînt stradele împrejmuite de prăvălii bogate, tîrgurile și halele, bulevardele de primblare, falnicele șiruri

de vile, erau ogoare, pășuni, păragini, căsuțe și poteci șerpuitoare. Nici un Domn din vremurile mari său din acele încă bune n'a stătut aici în Curțile sale și nu s'a rugat în biserica dăruită Dumnezeuului care dă ani lungi de stăpînire și noroc bun în Domnie. Turnurile sînt puține și tot nouă, și nici un colț de zid nu ră sare din adîncimile trecutului în învîlmășirea de clădiri a marelui oraș modern.

Viața rurală înfloria încă pe acest pămînt de hotar, pe cînd moșnenii înstăriți ai Odobeștilor din vecinătate își culegeau de pe dealurile îndrăgite de soare cei mai frumoși struguri din Moldova. Astăzi o scurtă linie ferată duce la curatul orașel, unde tocmai astăzi se rup prețurilor, în veselia celor ce vînd și cumpără și mai ales a celor ce nu vînd nici nu cumpără, ci întind, la marea masă patriarhală a bielșugului, päharele din care vor sorbi veselia fugare a unei Dumineci. Tot pe atunci, Agiudul era un tîrg vechiu, cu frumoasa lui rînduală, avînd șoltuz, pîrgari și pecete. Și pe unde fulgeră astăzi trenul ce duce la granița de munte a Ghimeșului, se strecura printre văi tot mai înguste, tot mai mîndru stăpînite de înălțimi, drumul de călăreți și cară ce ducea la groaznicele gropi de sare ale Ocnei, unde munciau, se istoviau și-și blestemau nașterea, vinovații de grele păcate. Acum Ocna are un castel pentru osîndiți,

Moineștii vecini trăiesc din puțurile de păcură. E o mai mare bogăție, o mai mare mișcare, un schimb mai vioiu, și mulțimea copleșitoare a Evreilor e aici ca să constate progresul.

2. Spre Bacău

De la Focșani înainte străbați în regiunea frumoasă a dealurilor Moldovei, un Muscel, un Argeș al acestei «Țeri-de-sus». Priveliștea e însă și mai plină de farmec. Drumul trece printr'o largă și roditoare vale acoperită acum de aurul porumburilor coapte, sămănată cu ghiulelele dovlecilor roșii, pe cînd și la dreapta și la stînga se ridică dealuri, care apar întăiū toate înfășurate în veșmintul de poezie al fumuriului albastru și apoi se lămuresc din ce în ce, apropiindu-se. Nu e un singur șir — mai ales de către Carpați, — și nici nu sînt la dreptul vorbind șiruri decît atunci cînd depărtarea le orînduiește într'o singură linie. Sînt tiraliori risipiți, nu un front de oaste. Fiecare din ele are o înfățișare deosebită : ici vezi o culme care se mișcă în valuri blinde, dincolo rîpi aspre ; cite un muncel singuratic apare ca o fiară ce pîndește. Păduri se văd pretutindenî, vechi, dese, dar hotarul lor aleargă în voie de-alungul coastelor, coborîndu-se pînă în jos sau dîndu-se în

lături pentru o bucată de loc, ca să închidă în brațele lor bătrîne un strălucitor lan de bogăție trecătoare. Și, iar fără orînduială, se amestecă, printre și peste aceste înălțimi poetice și prin libertatea lor : livezi, curți boierești, sate.

Unele din aceste sate înfățișează case nouă acoperite cu șindrilă și arată oarecare înstărire. Dar așezările sînt rare. Și, cînd pe marginea liniei ferate, unde lucrează, prin popușoaiele chircite pe care le culeg blestemînd seceta, la gară, în care așteaptă să fie duși unde li se cumpără munca, vezi pe locuitorii acestor sate, te cuprind ca niște flori de moarte, pentru neamul tău. Uite colo pelagrosul acela, cu minile negre de crăpături hospoase, cu ochii morți, cu părul rar supt căciula ruptă, cu fața așa de străveziu de slabă, încît groaznica boală pare să-i fi supt și oasele : umblă în neștire, pe drumul morții. Lîngă el, tot așa de săraci, meniți poate la același capăt, fiii lui, cu mersul fără vlagă, cu gura moale, obosită înaintea de a începe viața, rînjitoare prostește. Orî femeia aceasta cu picioarele goale, acoperită de zdrențe, de care se apropie cu o dragoste compătimitoare în ochi bărbatu-său, ceva mai bine păștrat. Ține în brațe un copil frumos, și alții, o fetiță mică, una ceva mai răsărită și un băiat, toți frumoși și ceva mai bine îmbrăcați decît părinții lor (un amănunt duos), se grămădesc pe lîngă dînsa,

care, vorbind în gînd numai cu năcazul ei, îi înlătură cu mîna. Ce vor fi copiii acestor oameni nenorociți, — va arăta vrednicia noastră, și ni va hotărî viitorul.

Și între dînșii se lăfăiesc, zgomotoși, într'un zuzăt de vorbe străine, Evreii, rumeni, pîntecoși, îmbrăcați în haine nemțești bune. Cu un gest său cu o vorbă de ocară, ei își fac drum printre acești muritori de foame, a căror peire e și opera lor, și nu-î doare de loc.

3. Bacăul

La Bacău, pe acest timp de manevre, cîntă o musică militară marșuri care-mi împrăștie pentru o clipă gîndurile triste. Adun amintirile mele istorice, privesc turnurile înalte de biserică, ce răsar ici și colo dintre livezi, și-mi clădesc în minte un oraș curat de munte, cu strade vechi — doar a fost aici acum cincisute de ani o episcopie și oștile lui Matei Corvin, în drumul spre rușinea de la Baia, aș ars casele de lemn și bisericile de piatră ale străvechiului Bacău! —, cu locuitori în albe costume de țară, cu Evreii puțini.

De la cele d'întăiu învîrtitură ale roților pe șoseaua prăfuită, pe care nici odată mătura profană a oamenilor nu înlocuiește ploaia curățî-

toare a lui Dumnezeu, a cărui milă a întârziat anul acesta luni întregi de vară secetoasă, acest Bacău românesc, strămoșesc, omenesc piere în neguri sau mai bine în norii de praf ce se ridică în cale. Șoseaua aceasta de pustiū nu duce la nici-o stradă, căci strade nu se află în Bacău, ci tot șosele ca acestea, pe care vîntul ridică și distruge movili mișcătoare. De o parte și de alta a căii veșnic fumegînde, se perîndează garduri care nu sînt menite, cu toată vîrsta lor înaintată, a primi vre-odată farmecul văpseli: uitate de acei ce au drepturi de stăpînire asupra lor, gardurile negre se apleacă asupra trecătorului, care adesea, cînd e un om sărac și iarna se întîmplă aspră, le ușurează de cîte o scîndură putredă. Arbori neîngrijii, răsăriți și crescuți la întîmplare, se ridică din vînjoasele bălării: nicăiri o floare alta decît sălbatecele ascunse de buruiană. Casele sînt urite: icoane de sărăcie și lene, de lungă lăsare în voia întîmplării, care nu e niciodată gospodină. Odată văd o curte boierească din timpuri mai bune, cu coperemîntul spart, cu orbitele ferestilor goale.

Deci, aici în Bacău, boierimea localnică, mahalagiii hărățgoși cari au făcut să se nască vorba «ți-ai găsit Bacăul», aceștia s'au dus să întilnească în mormîntul istoriei pe Vlădicii papistași și pe Voevozii Moldovei; nici o silință ome-nească nu-î mai poate întoarce. Viața locală a

fost sfărîmată în veacul prefacerilor, și cei ce caută un oraș, caută cluburi, teatre, saloane, biblioteci, și găsesc astfel Bucureștii, dacă nu vre-un depărtat oraș al Franciei sau al Germaniei. Ca și celelalte mici reședințe din Ținuturile unde nu e o puternică și mai fericită viață țărănească, vechiul Bacău cu cerbicea sumeață a murit, și rămășițele lui pe care le mătură vremea, sînt aceste garduri dărăpănate, aceste case murdare, măcinate, aceste curți și livezi năpădite de ierburile ruinei.

Dar Bacăul fără boieri e capitala unui județ. Administrația complicată a timpurilor nouă a creat decî pentru nevoile ei un minunat Palat Administrativ, cu împrejurimile curate și inverzite — un bust al lui Kogălniceanu apare pe piață, precum unul al lui Alecsandri se zărește în puțin cercetata «grădină publică» —, o Primărie care răspîndește mirosul igienic al acidului fenic și ascunde o bibliotecă dăruită de un beizadea Sturdza, pe care n'o întrebuițează, se înțelege, nimeni, și cam atît. Aceste edificii, ca și gara, ca și căsărmile îndeplinesc o funcțiune, aduc un folos și decî trebuie să rămîie.

Din munte se coboară apoi scînduri, de la Moinești vagoanele rotunde cară păcură; și pentru primirea, ducerea mai departe, desfacearea acestor produse trebuie mijlocitori, precum țeranului care nu poate întinde decît în apro-

piere mîna lui de mic cumpărător, care nu poate aduce decît în preajma lui ceia ce-i iese din muncă, îi mai trebuie încă un tîrg, de care boierul n'are de mult nevoie.

Așa încît Evreul a rămas. El e sufletul Bacăului de astăzi, un suflet de șiretenie săracă. Stradele din mijloc sînt alcătuite numai din prăvălia unsuroasă, din peșterile umede, puturoase în care «negustorul» sau meșterul așteaptă și lucrează: femeile dălăbăzate poartă în brațe copii murdari cari urlă, pe cînd alții se scaldă, pentru a fi și mai spurcați, în gunoaie și în bălți. Ei sînt birjarii, ei sînt hangii și ospătarii, ei sînt croitorii și ciubotarii, și rotarii, și tot ce voiți alta. La capătul unei artere de ghetto, plină de vuiet și de duhleri otrăvitoare, rămîne numai în picioare, mai trainică decît lungi șiruri de generații, o biserică pecetluită cu pisaniile ei slavone, către care însă puținii credincioși se mai strecoară în zilele de slujbă pe care le serba odată tîrgul întreg.

Și în mulțimea evreiască, care învinge prin număr și prin bogăție, se ațîță, tot mai puternică, pofta firească a celui în adevăr tare către dominație. Birjarul cu șapcă, fără guler și într'un surtuc de iarnă, care mă duce la gară e un băiat gras care știe toate acestea. Mînîndu-și frumosul cal cu coada împletită cu o panglică albastră, el îmi spune mîndru că *ai lui* sînt mai

mulți acum decît *ai mei*, că România împrumută de la dînșii, fiind-că ei sînt bogați, și că în curînd vor avea și Evreii drepturi, ca să fie, ceia ce li se cuvine, *stăpîni*. Da, da, în curînd, — adaugе glasul lui de cobe triumfătoare.

*

La gară, un tren militar se pune în mișcare, ducînd în sunet de goarne ofițeri acoperiți cu fireturi și flăcăi răzimați pe puști, dintre cari unii și-aŭ cumpărat gazete, le-aŭ desfășurat cu socoteală și cetesc.

De-o parte e munca neîntreruptă, așgerimea în folosirea banului, nemărgenita putere de a se înmulți, credința neînfrîntă într'o biruință pe care Iehovah o vrea pentru aceia ce aŭ rămas aleșii lui, — mari însușiri, primejdioase pentru alții. De cealaltă parte însă, se află drepturile celor ce aŭ deschis civilizației pămîntul și l-aŭ lucrat într'un lung curs de veacuri, Statul, care se află încă în minile noastre, e jertfa muncii celei mai grele și mai folositoare — la țarină — și a celei mai înnalte — în cultură, e superioritatea de rasă și, de suflet, bunătatea și adevărul, e vitejia inimii și puterea brațului. Care din doî va învinge, într'o luptă deschisă și mărturisită din amîndouă părțile? Dumnezeu să ajute pe *ai mei*, — adecă vrednicia lor, de acum înainte măcar, conscientă, organizată, disciplinată.

4. Piatra

Mă coboriam de sus de la mănăstirea Neamțului prin muncelul, prin păduri și lanuri, trecînd prin parcurile de umbră ale Bălțăteștilor, pe o vreme tot ca aceasta, un început de toamnă ce zîmbește încă tînără uitîndu-se în urmă, pe cînd mîinile-î darnice împrăștie daruri. Pe pragul unui amfiteatru de culmi, un riû clar își revarsă larg apele prin care trăsura își făcea drum. De ceialaltă parte a acestui riû, se vedeau vechi curți lăcătuite, apoi clădiri mai nouă, vesele, în sfîrșit tainițe evreiești din care ieșiau oameni foarte urîți și femei foarte frumoase, care nu păreau de loc să urească pe creștini. Apoi biserica lui Ștefan-cel-Mare, liceul, în stînga, pe o culme, și strade centrale confiscate cu totul de Evrei. Era o oarecare rînduială, stradele înguste n'aveau mult praf; era lumină și aier și te simțiai bine.

De Piatra vorbesc și din cele mai vechi acte ale trecutului nostru, înainte ca Ștefan-cel-Mare să fi întipărit pe figura bătrînului oraș pecetea sa de cucernicie eroică, biserica. După cîteva zeci de ani, Petru Rareș, copleșit de dușmani, viclenit de boieri, trecu pe aici ca fugăr spre pasurile Ardealului și un preot făcu păcatul de a trage cu arcul împotriva Unsului dumnezeiesc.

Apoi începu decăderea, și astăzi ceia ce mai ține Piatra sint Evreii și școlile.

5. Romanul

De la Bacău înainte e mai mult șes, un șes de miriști și popușoaie, de livezi și sate. Țeraniî cari-și culeg coceniî mai aû numai foarte puțin din portul lor frumos: un briû încinge peste cămașă; ițariî se încreșesc pe picior, pălăria cu marginile late se lasă peste pletele lungi, negre saû galbene. Fotele femeilor nu mai aû nici o frumuseță; numai cămașă învoaltă, mai totdeauna desăvîrșit de albă, e cusută în arnici negre și roșii, și un lung vâl sever încunjură fruntea și obrazul.

*

De-odată se vede în șes un lung tighel de case, de biserici albe și trandafirii, de grădini, de căsărmî pe care flutură tricolorul. E Romanul, tîrgul, cetatea, «Mitropolia» lui Roman-Vodă de acum șese sute de ani.

Zile de copilărie trăite aici se leagă de acest oraș, pe care nu l-am văzut de aproape douăzeci de ani. Am locuit luni de vacanță într'o cancelarie de avocat lângă palatul Tribunalului, pe care-l recunosc îndată, dar nu și odăile biu-

roului care mi se părea atunci așa de mare și acum se pierde între casele joase, cu ferești mărunte; am cetit acolo, în cămăruța din mijloc, dintr'o bibliotecă de romane franțuzești, cărți care vorbiau puternic închipuirii mele ce-și făcuse aripile; am cunoscut întâia oară la acest unchiu, care era gazetarul districtului său, înțelepciunea de douăzeci și patru de ceasuri a ziarelor. Grădina publică, între locuri virane, văzută noaptea, cu zecile sale de felinare, cu lungile sale alei pe care curgea, în sunetul muzicii militare, lumea gătită, cu uniforme, cu rochiile sale, cu fețele mulțamite, cărora lumina li dădea o frumusețe deosebită, rară, — era pentru mine un adevărat raiu... cu florile de înghețată. Și cofetăria din capătul Stradei Mari! Și bilciul, cu panoramele sale bogate în crunte priveliști și în figurî de ceară care respira și întorceau ochii ca și atîția pe lume ce fac și mai puțină ispravă; bilciul la care alții veniau ca să cumpere și să vîndă, iar eu ca să aud și să văd, să simt o viață de serbătoare, mai târcată și mai zgomotoasă: acolo am cumpărat, din risipa vechilor bibliotecî boierești, și cărți pe care cu mîndrie le puteam numi ale mele. Pe cutare strădiță prăfoasă-prăfoasă și murdară-murdară, care mi se părea însă atunci ceva din cărările de diamant ale fericiților, mă coboriam prin cîmpiile de scai și ciulinî, locuite de porci și smăltate

de fluturi, cărora li răpiam, pentru colorile pietrelor scumpe, viața zburătoare, — mă coboriam spre Moldova. Riul curgea lat, despicîndu-se de puntea insulelor frunzoase, lăsînd în drum bălți, pe malul cărora, poeți paluștri, broșcoi cu ochii galbeni visau și cîntau până în clipa de peire cînd frate-mieș, elev în școala militară, li ciuruia pielea buboasă cu gloanțele unui *adevărat* revolver și ei cădeaș în undele ce se închideaș asupra mormîntului lor. Jidaniș își făceaș în grupe conjugale baia de Vineri la care i-a osîndit legislătorul, porcii grohăiaș înlocuind orchestra unui oraș de băi, greierii țirăiaș beți de căldură în buruienile sălbatice, iar gargariseala broaștelor răsuna ca un *osana* vulgar către puterea soarelui. Iar noi, cu cutiile pline de fluturi, cu părul sburlit de apă, cu ghetetele scîlciate de pietre și îmbrumate de praf, găsiaș că toate acestea merg bine alături și alcătuiesc ce se poate mai frumos pe lume...

Aici nu văd, ci caut să recunosc. Iată grădina: a îmbătrînit cu douăzeci de ani din viața mea. Lîngă dînsa se află clădiri mai nouă decît trecutul meu de Romașcan—așa se zice—în vreme de vacanțe; tot mai nouă e și asfaltul pe care Jidovul își mînaș birja murdară. Dacă înlătur ce am pierdut *eș*, Romanul a înnaintat în ceia ce privește clădirile și pavagiul *acestei* strade. E mult mai îngrijit decît Bacăul și, prin casele de

o exemplară curățenie a familiilor sale armenestî, care, pierzînd negustoria, aû păstrat averea, fructificînd-o la țară ca proprietari și arendași, prin unele clădiri publice, ca gimnasiul (ce stă cu mult mai presus decît cel din Bacău), ca fostul seminariu, ca splendidul spital, care e însă vechi, al Precistei, el dă dovezi de viață, dacă nu de un progres care, pentru motive ce am arătat, nu mai e cu putință *până la întemeierea unei industrii generalisate*. De la Tribunal înainte, terenul e cîștigat de Evrei, cari sînt însă mai curați, mai înstăriți decît cei de la Bacău. Pe strade laterale mai multe, dar înzestrate tot numai cu șosele, se păstrează gospodării creștine plăcute. La gimnasiu, Evreii s'aû urcat însă la jumătate din populația școlară, și mi se spune că taxele școlare i-ar fi ajutat să-și ridice numărul : în adevăr, Evreul nu poate fi bursier și nu pleacă spre orașele de internate, de unde învinșii la concurs se întorc cînd nu mai pot să fie înscriși. Apoi Evreul poate număra totdeauna mai mulți bani și e gata totdeauna să facă mari cheltuieli, pentru ca să ajute prin cultură înaintarea vlăstărelor sale : taxa lui, care nu e cu mult mai mare decît a elevului român, o plătește mult mai ușor decît acesta. Astfel o măsură de preservație a întărit încă primejdia monopolisării de către străini și a culturii, — cea ce, dacă s'ar căpăta drepturile politice ce

rute cu învierșunare, ar aduce până și monopolizarea funcțiilor.

*

În unghiuri de verdeață se văd bisericile: trandafria biserică armenescă, cu turnuri învoalte, rotunzite la vîrf; Sfinții Voevozi, chiar lângă dînsa; Precista; și mai ales Episcopia, într'o curte largă, pe care o încheie în fund ziduri vechi, care sînt, de bună samă, încă din al XIV-lea veac. Biserica poartă o pisanie de la Petru Rareș, dar e, cum se vede de la întăia aruncătură de ochi, mult mai veche, în temeliile-î puternice și armonioasele-î proporții. Ea e scrisă în același registru al frumuseții arhitectonice ca și mănăstirea Putnei din Bucovina, ca și cele mai vechi din prinosurile de piatră aduse de către Domnii noștri Dumnezeuului care împarte norocul în războaie. Fațada-î este laterală: ea se sprijină pe puternice pîrghii de ziduri ca și părății horbotați ai bisericilor zise *gotice*. Ocnite sînt săpate pe părăți în mai multe șiruri. Turnul e mic, foarte mic, pe lângă înălțimea bisericii, care e, alt-cum, îngustă. El se ridică, elegant și simplu, pe o basă cu mai multe trepte și se sfîrșește, apusean, european, fără rotundire de cupolă. Comparată cu arhitectura masivă a veacului al XVII-lea, influențată de bisericile rutene ale Poloniei, această boltă

e neîndoielnic superioară, prin mai marea trăinicie a materialului ca și prin combinația mai ușoară, mai plină de armonie a liniilor.

6. Fălticeni și Baia

În sus, către Ținutul Sucevei, iarăși se înalță culmile undulate, monștrii tupilați ai dealurilor de lut, ale căror linii se rup, se încrucișează, se amestecă, de la verdele împădurit din față până la curatul azur al celor din depărtări. Mai ales scurtul drum de la Dolhasca până la Fălticeni e de o deosebită frumuseță, cu apa limpede a Șomuzului ce se încolăcește printre înalte tușișuri de trestii ninse de puf, cu satele ce se cațără ici și colo pe înălțimi, cu porumbiștile aurii și cîmpii încă verzi, cu toată arșița. O bogată lumină de Septembrie, fără nădușala verii și fără cețele adevăratei toamne, ce nu-și arată încă prin nimic apropierea, înfrățește toate aceste colorii așa de tinere încă. Se vede bine până în fund departe: casele albe, muncitorii răspîndiți în porumb, turmele dese ce pasc în larg, băiețașii ce stau în umbră și răcoare. Peste toți și toate, ca o solie de noroc, cade această binecuvîntare a soarelui întărziat.

*

Fălticeni, un oraș care abia dacă are o sută de ani, stau pe una din movile cu suișul ușor

ce sînt răsîndite pe toată cîmpia. Și pe dînsul soarele îl înfășură prietenește, pe cînd depărtarea îl înfrumusețează, aierul clar îl purifică.

E un tîrg mic, dar cu unele strade boierești frumușele, avînd fațade albe și grădini de flori. Aici locuiesc familii care de multă vreme își păstrează cuibul în această regiune de liniște sănătoasă. Într'una din aceste case albe stă în timpul iernii și vara cîteva ceasuri pe zi omul care represintă mai mult în Fălticenii spiritul modern, adevăratul patriotîsm și grija pentru cele mai scumpe averi ale poporului nostru: datinile și amintirile, poesia lui; în Artur Gorovei, editorul «Șezătorii», găsesc cel mai bun călăuz ce puteam dori.

*

Văd întîiî orașul: după cartierul boieresc, strada de negoț și meșteșug a Evreilor, aceiași ca ori-unde aiurea, cuprinzînd în ea și biserici ce nu-și mai au vechiul rost. Cele de văzut se incheie aici: căci în Fălticenii trecutul a lăsat mai puțin urme decît în cele mai multe orașe ale noastre, și prezentul abia există, mai ales prezentul românesc, singurul pentru care sînt scrise aceste pagini.

*

Plecăm spre Baia, astăzi un sat mic cu ruine mari, altă dată o înfloritoare așezare de Sași, veniți de peste munte cu meșteșugurile și legăturile lor, cu limba lor, pe care o păstrară trei-patru secole, cu legea lor, pe care o pierdură mai de cu vreme. Aici erau odată mine, care și chemaseră pe străini și pentru care se și numia orașul *Baia Moldovei*; aici era o trecătoare cercetată: lucruri toate care nu mai sînt.

Ne coborîm de pe dealul Fălticenilor, pe care o ochire în urmă ni-î arată mai frumoși de cum se văd din valea pe care o străbate trenul. Din drumul apusului către care înaintează, soarele aruncă raze auritoare asupra amestecului de case și livezi străbătute de turnuri cu cruce, o amintire și un îndemn. Apoi șoseaua șerpuiește printre lanuri pe cînd înălțimile încunjurătoare se tot schimbă, într'o minunăță priveliște.

Case de sat, cu lungi grădini. De la o vreme mergem pe lîngă niște uluci care împrejmuesc o mare livadă cu copacii înalți și buruiana îmbielșugată, sălbatecă. În dreapta se ajunge la așa numita biserică a lui Ștefan-cel-Mare.

Într'o curte ce slujește încă de cimitir, o lungă întindere de pămînt plin de gropi și învelit cu o iarbă lucie și mătăsoasă ce se mlădie ca o coamă. Puține cruci de piatră, mai multe de lemn, care pe încetul se innegresc, se desfac din cuie, cad: pe un singur mormînt mai sus

de firele ierbei se vestejesc florile galbene ale unei vizdoage.

În mijloc, încunjurată de un roiū de muște, ce bîziiie ca pe un cîmp de războiū, cum a fost și acesta în glorioasa noapte de acum patru sute și cincizeci de ani, ruina bisericii.

Cum și era de așteptat, ea samănă bine cu episcopia de Roman. Aceleași proporții fericite, același turn delicat, aceleași ocnițe. Numaī cît, de mult timp totul e în dărăpănare: pisania de de-asupra ușii de intrare a căzut, și numaī pe o mică placă de piatră se vede bourul Moldovei, fărmat în parte de pietrele băieților din sat: de-o parte și de alta a capului heraldic se vād bine accesoriile sale: soarele cu chip de om și șfertul de lună. Pe din afară moluzul a căzut, acoperișul s'a cufundat întreg, de o parte și de alta a turnului; nimic n'a rămas din zugrăvelī, și iscălituri de visitori îngrijiți pe toate căile de nemurirea lor, aū înlocuit sfinții meșterilor din al XV-lea veac. În interior calcă pe pămîntul gol, și părății descoperiți de orī-ce înveliș arată țesătura lor barbară, dar trainică, de bolovanī și cărămizi prinși în ciment tare ca piatra. Statul se gîndise, în vremile de bielșug, să refacă această clădire pe atit de frumoasă, pe cit de bogată în amintiri. Se întocmise un proiect de mănoasă «restaurare», în care sună sute de mii de lei. Un acoperemînt ar fi fost mai bun

decît acest vis strălucitor : el nu s'a găsit cu cale. Acum săteniî se află în proces cu niște străini, moștenitorii aici ai unei bogate boieroai ce pierdute pentru neamul său : un testament ar prevedea dregerea bisericii, dar el e prea puțin clar, și oamenii cari au refuzat propunerii mai modeste, pot pierde judecata ¹. Iar vremea ar dărîma înaintea cea ce s'a înălțat pentru a-î opri mersul aice.

Intrăm în curtea pe lingă care trecusem. O clădire albă, în stilul veacului al XVIII-lea, cu multe încăperi, se vede înaintea. Administratorul locuinții boierești a Cantacuzinilor locuiește în cîteva odăi dintr'o aripă mai puțin ruinată decît ce mai este. În dos era odinioară o seră, pe cînd grădina se coboria departe înaintea. Acum abia se vede ici colo cîte o floare ; iar între lemnele înnegrite ale serii un bătrîn sătean, slab, surd, cu ochii de nebun «face semințuri» cu degete tremurătoare. Odată le va fi făcut în adevăr, apoi s'au tot împuținat și florile și semințurile, pe măsură ce scădea puterile grădinarului. Dar el nu vede acestea, și, dacă lucrurile vor merge tot astfel înaintea, moșneagul va adormi într'o toamnă aurie ca aceasta, strîngînd sămînța scumpă a celei din urmă florii, rămasă din grădina măiastră.

¹ Aflu că procesul a fost pînă acum cîștigat.

Maî jos, te opreşti înaintea unei minuni, de sigur unică în cuprinsul ţerii. Un loc întins e acoperit numai de molifţi cari prin înălţimea lor suptiratecă, prin bogăţia crengilor, grosimea trunchiului şi împleticirea pe de-asupra ţernii a rădăcinilor lor vînjoase, arată în destul că nu maî trăieşte un om de o seamă cu dinşii. Virfurile uriaşilor par a se atinge sus, şi ei alcătuiesc maî mult decît un colţ de pădure bătrînă : sînt o biserică uitată, unde e timp de cînd nu se maî serbează liturghia muncii gospodăreşti de toate zilele. Cel din urmă Cantacuzino care a stăpînit aici, doarme departe, în Grecia, şi o urnă înverzită, profanată de iscălituri adînc săpate, îi pomeneşte în litere greceşti numele.

Printre copaci se vîd lozniţe pe care se usucă prune la fum. Nişte sătenî din Rădăşeni, mari negustori de fructe, aşază şi aleg merele pe care le-aû cumpărat aici, şi ne cinstesc cu cîte voim noi, nevrînd să primească în mină o plată.

*

Într'un loc, printr'o îndesitură a arborilor, se vîd ziduri. Aceste ziduri sînt maî solid aşternute decît la biserica ruinată de dincolo : numai în cîteva locuri sînt stilpi de bolovanî prinşi cu ciment, încolo e numai o cărămidă de o culoare închisă, aşa de tare încît îi va trebui mult timp progresului ca să făcă alta ca aceasta. La în-

ceput, ceia ce se păstrează arată un turn de o neobișnuită lărgime și putere; de la dînsul pleacă un zid de biserică, avînd două rînduri de ferestî. În fund, altarul, în care se mai vîd fragmente elegant cioplite din capetele de piatră ale arcurilor gotice. Chiar din zugrăvelî a mai rămas ceva, și se vîd și liniile trase în pîrete pentru a călăuzi mîna meșterului de sfinți.

Aceasta e biserica făcută de Alexandru-Vodă cel Bun, ca bun soț, pentru nevasta sa Margăreta, care trăi și se sfîrși în legea străină a catolicismului. Călători din al XVII-lea veac aū văzut încă piatra ei mormîntală, care a dispărut de atunci; altele, amintind morți de mai puțină vreme și de mai puțină însemnătate, aū trecut dăunăzi la Museu. Pe cînd biserica Doamnei Margăreta își tînguiește peirea între bătrîniî copaci, iar Curțile unde aū petrecut soțiî domnești atunci cînd biserica era nouă-nouță și clopote strălucitoare sunaū în voinicul turn, dărîmate odată, drese de Cantuzinești pe urmă, se întind a doua oară goale în grădina părăgenită.

O a treia biserică, aceia în care se slujește astăzi, e înnălțată de Petru Rareș, de bună samă pentru a înlocui biserica răsăriteană mai veche, ruinată. E o clădire mică, dar nu e lipsită de frumuseță: pe pîretele din afară se mai disting, de și ploaia le-a spălat foarte mult, picturî re-

ligioase, cu inscripții slavone, care par să fie din vremea întemeierii.

*

La «biserica lui Ștefan cel Mare» am vorbit cu un țăran ce se luase pe urma noastră, un biet om sărac, știrb, de la care nu se putea scoate alta decît o aprobare neconținută. La aceastăaltă biserică, alt locuitor ne întovărășește, care ni vorbește cam tot așa de puțin, dar ne lămurește totuși asupra unei crime ce s'ar fi comis: o nepoată care a înfipt securea în capul mătușă-sa pentru o grămăgioară de porumb. Mai departe, după ce trecem de cîteva gospodării-model, găsim la Primărie pe primar, un om de toată frumuseța, cu obrazul plin, rumăn și pletele lungi. Mi se spune că sînt mulți și mai mîndri decît acest coborîtor al plăieșilor, vrednic de a fi plăiaș el însuși, în oastea unui nou Voievod cuceritor. Iar lingă dînsul stă, cu o figură de maimuță pînditoare, «nighistorul» din localitate, la care mă uit cu o uimire care nu prea pare să-l mulțamească. Moșia Baia ea însăși e dată de mai mult timp în arendă unui Evreu, om bogat și cum se cade, care ne-a primit cu dulceți românești și ni-a vorbit într'o limbă care nu era așa de stricată.

*

În acest loc e un singur învins, până la distrugerea totală : vechiul proprietar român, boierul, rînd pe rînd grecisat și franțuzit, decăzut până la stingerea moștenitorilor său măritarea fetelor, cu moștenirea, în familii străine. El și-a părăsit pe încetul rostul de ostaș, rostul de drogător, rostul de politician, și a perit lăsînd urme mîncate de mușchiu, mari case în ruină și florării năpădite de buruiană.

În locul lui a venit, după izbînda micului meșteșug, micului negoț și a cametei mărunte la orașe, Evreul. Ca în vechiul Canaan, unde aleșii lui Dumnezeu se înjosiau să sape via pe dealurile de lut, el s'a făcut întreprinzător de sămănături și de pădure : banul grămădit cu răbdare îl făcu stăpîn pe un șir de ani peste rămășițele de avere ale boierului mort.

Și se zice că n'ar fi mai rău decît mulți exploatatori de legea noastră, dacă nu și de neamul nostru. Arendașul ar ierta une ori datorii pe care săteanul nu le mai poate plăti cu munca lui, și săteanul s'ar simți chiar legat cu inima de acest străin care nu se folosește împotriva lui de toate drepturile grozave pe care i le dă legea ușuratecă. Aceasta nu înseamnă însă că Evreului i-ar putea fi drag desprețitul țeran, că ar avea măcar pentru dînsul ceva din mila care chiamă asupra Evreului sărac sprijinul coreligionarului său înnavuțit ; nu : Evreul arendaș,

mai-mai proprietar — și ar fi proprietar pe cea mai mare parte din solul românesc dacă n'ar fi legea care împiedecă înstrăinarea moșiei și o oarecare frică, o oarecare prevedere de schimbări de locuință în viitor —, acest Evreu cîntărește oamenii, cu inteligența, dibăcia sa și puterea lor, în bani; lucrătorul italian e mai «iubit» de dînsul în munca pădurilor fiindcă-i face în mai scurt timp o mai mare cantitate de marfă, și el își arată această «iubire» prin expansiunea unei lefi îndoite, întreite. Evreul n'ar ierta o datorie pe care o poate strînge, dar el va lăsa în părăsire pe aceia ce ar aduce mai multă ură decît bani. De aici iertarea lui inteligentă, alături de lăcomia proastă a altora.

Dar Evreului îi răsar concurenți, pe cari, sprijiniți de Stat, nu-i va învinge. Dărmăneștii au intrat în stăpînirea binefăcătoare a d-lui Barbu Știrbei, un «Muntean»; o Doamnă din București e pe cale să iea Baia, — o vrednică femeie, în stare să administreze singură o mare avere. Astfel, spre binele neamului, boierimea și bogătașii munteni, mai harnici, mai economi, mai practici, se pregătesc a lua locul de unde nevrednicia a înlăturat ramurile uscate ale boierimii moldovenești. E o substituire *românească*, analogă cu aceia care a adus dincoace de Carpați dascălii ardeleni și aduce de un timp încoace pe uni din cei mai bogați dintre orașenii

romîni de dincolo, cari se fac bancheri, întreprinzători de otele, de birturi, de stații balneare. O constatare cu totul îmbucurătoare.

Dar nu numai atît. Țeranul care a primit cu atîta bucurie deșteaptă băncile populare care-î strîng la un loc și-î rodesc economiile, își încinge mijlocul pentru lupta modernă a bogățiilor. Rădășenenii vînd departe peste graniță produsul livezilor lor și al livezilor arendate de ei, în tocmai precum, dincolo de Milcov, într'o măsură mai largă, țuicariî alcătuiesc o clasă mijlocie a satelor, oameni vrednici, harnici și mîndri, ale căror vlăstare vor fi încă mai sus factori de energie națională. Cutare sătean din Baia a strîns cît să poată lua în arendă o moșie. Pe lîngă cei slabi peste cari trece civilizația pripită, strivindu-î, încep a se ridica, plini de viață în brațele lor vînjoase, cei destoinici, cari vor pune pecetea lor pe munca românească din toate terenurile, de la căutarea adevărului și îndeplinirea frumosului până la descoperirea și răspîndirea bogatelor roade ale pămîntului părinte. Până acum neamul a sporit în număr la sate, de acum el va spori în bogăție tot de la sate, care, astfel, ne vor fi ținut totdeauna și ne vor mîntui și astăzi. Iar, dacă lucrul nu iese destul de limpede la iveală, dacă fiecare mai poartă încă în minte vorbe de durere, de osîndă și deznădejde, e că rasa noastră n'are

în ea cutezanța zgomotoasă, săritura de primejdie, ci îndărătnicia cumpănită și înceată care, prin neînchipuite suferinți, a păstrat-o până astăzi, cînd ea așteaptă iarăși cuvinte de chemare de la fruntașii și cărturarii ei, — pentru a înainta încet și sigur.

7. Spre Botoșani

Către Botoșani dealurile își pierd înălțimea, dar până la Prut ele formează pămîntul țerii: bunele și frumoasele dealuri de pămînt hrănitor, care-și soresc pe coaste satele albe sau se mîndresc cu orașele ce li ieaă în stăpînire mai multe vîrfuri vecine. Printre maluri rîpoase, curg liniștit apele, albe între verdele pășunilor, aurul miriștilor și porumbiștilor și negrul catifelat al arăturilor de toamnă.

La Verești, de unde se desface vechia linie spre Botoșani, în gara galbenă, asemenea întru toate cu cele din Galiția, de rețeaua cărora s'a ținut atîta vreme, — un bătrîn fost ofițer, care are toată înfățișarea unui arendaș din Argentina sau a unui bogat țeran din Italia, îmi vorbește de mișcarea revoluționară de la 1870 — «revoluția de la Ploiești» — și de alte lucruri cari răs-pîndesc pentru mine mirosul unui vechiū buchet descoperit între filele unei cărți părintești. El

spunea adecă despre o reprezentație la teatrul din Iași acum patruzeci de ani, la care el se găsia împreună cu alți *iuncări* și despre o foarte frumoasă fată de cincisprezece ani, care, în rochia ei albastră, întrecea pe toate tovarășele ei: acea fată se chema «demoazela Zulnia Drăghici», și e mama...

*

Din tîreni s'a coborît un domn cu gazete nemțești în buzunar și cu tipul destul de pronunțat evreiesc. Împreună cu dînsul, se află alți doi domni, în privința rasei cărora, după față și grai, nu poate fi nici-o îndoială. La gară toți trei, cari sînt foarte elegant îmbrăcați, se poartă prin toate părțile, vorbesc tare, pomenesc de reclamații. Peste cîteva minute, o trăsură aduce două dame frumoase, de la luxul cărora s'ar aștepta așa puțină ciripitură franțuzească: ele vorbesc însă românește, și anume literar, atît între ele cît și cu băiețelul pe care-l duc de mină. Și, de-odată, una din doamne ia loc lîngă unul din cei trei domni, cealaltă lîngă un al doilea. Ați înțeles, și lămuririle ce mi se dau, întăresc ceia ce înțelegem acum cu toții.

Deci între Evreii foarte bogați din Nordul Moldovei, cari nu fac negoț nici bancă, ci călătoresc mult, cetesc mai mult decît atîția dintre ai noștri și-și cresc cu o deosebită îngrijire copiii, sînt — și de sigur mai ales între femei, căci la

plecare cei trei domni își dau binețe pe nemțește — oameni cari vorbesc românește perfect, cresc românește copii și vreaș ca aceasta să se știe. E aici o soluție a chestiei evreiești? Două puternice obiecții se presintă: întâiu că această asimilare nu poate să aibă încă, multă vreme, decît o rază foarte restrînsă, — căci aflu de la un profesor din Roman că în oarele de recreație elevii evrei de acolo vorbesc intenționat evreiește între ei. Pe urmă, pentru că numai pe încetul vorbirea unei limbii poate schimba sufletul. Dar, orî cum, în Moldova «jidovită», în unghiul ei cel mai cangrenisit, mi-a fost dulce să aud graiul nostru zburînd biruitor din buze străine.

8. Botoșanii

A înnoptat acum cînd trenul pleacă spre Botoșani. Abia se zăresc, în lumina lunii, coaste de dealuri joase. Aud nume de stații, care-mi sună foarte cunoscut: Bucecea, unde gara e un adevărat castel, Leurda. În întunec, amintirea mea înșiră acum icoane luminoase: unele pe care le-aș fi crezut de mult șterse, altele ce mi-aș mai trecut înaintea saș asupra cărora m'am oprit bucuros urmînd îndărăt firul zilelor nouă.

Văd întâiu, într'un vechiu priyaz albastru-slab, pe cînd în urechi imi răsună ca un cîntec

de leagăn intărziat, o casă albă și neagră, cu coperemîntul mare, ascuțit, cu șoproane largi de șindrilă acoperită cu mușchi, cu un cerdac bătrînesc sprijinit pe stilpi și încunjurat de bănci pentru lungi sfaturi în nopți bune. E și o poartă, tot veche, tot neagră, cu clanțe grele. În față, la dreapta, e grădinița de flori, cu nemțișori albaștri, cu micșunele roșii, cu garoafe catifelate, al căror miros adînc nu-l poți uita, cu vizdoage galbene, pistruiate, cu triumfătoare ruje, ca o înflorire de bucurie, și nalbe mari roșii, cu potire cărnoase, păzind sprintene și drepte, rumene și sfoase, ca o păstorită ce nu știe încă ce e dragostea. Sînt toate acestea: mai-mai că aș putea zugrăvi straturile; iar în dos, din bălării mari și mărunte, otrăvitoare ca măsălarul, amare ca brusturul, pline de aromă ca mica rochiță a rîndunelei cu potirul alb crestă cu vioriș gîngăș, răsare un nuc înalt. Și livada aceasta trebuie să fie mare-mare și plină de taine, de farmec și groază.

Aici am înțeles întâi ce este în juru-mi, și tot de aici am trecut pragul dincolo de care mă aștepta viața: micul pîrău naiv al vieții de școală, torentul pătimaș al tinereții, cursul puternic, larg, cuprins în hotare, al bărbăției.

Deci într'o zi de Maiu am trecut departe înainte, pe trotoarele abia atunci întinse, mai

departe decît casa Mindirigiții și decît cîrciuma lui Bercu și decît grădina lui Mavromati. Pe o stradă îngustă ieșii înaintea unei clădiri mari, într'o piață întinsă: așa de înaltă, așa de largă și totuși desăvîrșit de tăcută. Intraî acolo ca să învăț a tăcea și a mă supune, precum și alte lucruri. Eram la școala Marchian, în sala cea mare a clasei I-iu, unde frumosul chip al Archiereului fondator, Marchian Folescu, privia de sus din cadru la școlarii a căror vîrstă mergea — era puțin timp după război, cînd multe lucruri erau abia la începuturile lor, — de la șese la șeisprezece ani. Eă eram cel cu șese ani, nu știam să înjur, cetisem pe Champfleury, pe Amédée Pichot, pe Émile Souvestre, știam pe de rost fabule din Florian, care nu-mi ziceau nimic, de și erau pentru mine, și Orientale ale lui Hugo, care, de și nu erau pentru mine, îmi dădea vîsurî de lupte crîncene și de locuri depărtate, ca și *Letopisițile* lui Kogălniceanu, pe care mi le dăruise bătrînul Canănu, bunul ghebos care, sărutînd, înțepa cu barba; și purtam o roche de fetiță, de pichet alb cu legături albastre. Și bătînd, străbătînd și răsbatînd drumul de la casa mică pînă la școala mare am deprins să cunosc Jidanî bătrîni, cu haine negre, cu perciuni frisați și nasurile coroiate, mici Jidănași, cu cămașa scoasă din pantalonî, dughenî lipoase de sus pînă jos, lîngă care curgea un

riuleț negru de murdărie, maidane pline de pășuni de popușoiu și teribila casă a lui Holban, o ruină nelocuită, unde era un cîne foarte rău și un zid zugrăvit cu draci, în care orî-ce «copil silitor» avea datoria să dea odată cu piatra.

Dar, Dumineca și sărbătorile, datina vizitelor mă ducea în locuri și mai depărtate, în mahalaua Sfintei Paraschiva, unde casele boierești, curate, avîndu-și fiecare grădina de flori și livada de pomî, încunjurau biserica, în cimitirul căreia, supt o cruce de sărăcie, care și aceia a căzut de mult de atunci, tot de sărăcie, dormia tata, pe care abia dacă l-am cunoscut. Pe aproape era casa «moșului» mieu Manole, cu atîția arbori în livadă, încît pare că nu i-aș fi putut număra, și ceva mai departe altă biserică. Așa, biserică de biserică, se depăna orașul, bogat în livezi ca nici-unul altul, pe o rază nemărgenită. Și nu biserici mărunte, prinosuri de negustori, ridicîndu-și abia sfoase turnulețul de lemn, cum le vezi în luxosul București, ci cinstite biserici trainice, începînd cu o puternică turlă bine înfiptă în pămînt și încheiate cu un elegant bulb acoperit de tinichea, peste care păzia aurie crucea; mari biserici din veacul al XVII-lea, vrednice să stea alături cu acele din Polonia învățătoare, clădiri ale Domnilor și marilor boieri: Sf. Gheorghe al Doamnei lui Petru Rareș, văduva care-și pierdu domneștii copii, Ospenia,

cu turnul de pază a focului, Vovidenia, și cîte altele ce se întreceau în putere trainică și frumuseță, ridicîndu-și în deal și în vale cupolele argintii de-așupra arborilor și coperemintelor de șindrilă.

Altă dată treceam Strada Mare, care venia din părți pe care le vedeam rar și care-mi dădeau ideia distanțelor celor măi mări: ruina de cărămidă și piatră a «spitalului jidovesc», un Turn al lui Babel, ce n'a fost sfîrșit nici-odată, și Spitalul Eforiei, ale căruï sale și coridoare mă înfricoșeau atita prin răsunetul și prin mirosul lor de boală și de moarte. Prăvăliile jidovești, clădite prin anii 1850—70, tot în stil galițian, de arhitecți poloni fugiți în urma mișcărilor revoluționare, acele case urite galbene, cu două rînduri, căscîndu-și fereștile boltite și ușile cu canatele bătute 'n fier, mă umpleau de respect prin bogăția și frumuseța mărfurilor, pe cînd ispita-mi zîmbia de la geamurile încărcate cu bomboniere ale cofetărilor, ținute de Poloni blonzi, cu vorba moale.

Am deprins apoi drumul Liceului, oploșit pe atunci într'o neîncăpătoare casă boierească cu odăile întunecoase: două clase erau aruncate în bucătăriile vechilor stăpîni, și astfel gustai hrana sufletului acolo unde se pregătise cu atita meșteșug bătrînesc gustoasa hrană a trupului. Apoi venirăm la Liceul cel nou din deal, pe

locul caselor Strojăi, unde cunoscusem cu câțiva ani în urmă o familie pe sfârșite, într'un lung șir de odăi pitulate între o curte largă, bogată în tot felul de zburătoare, și o întunecoasă livadă de pomî (par'că văd și acum în salon tăierea capului Mariei Stuart, la care nu puteam privi fără spaimă și un pastel înfățișînd bustul lui Napoleon I cu șuvița de păr poruncitoare și pătrunzătorii ochi albaștri).

Și ni tot schimbam adăpostul în case străine, urmărind chiria cea mai mică și căsuța cea mai bună. Am locuit așa în fața bisericii Sfîntului Ioan, lîngă o frumoasă domnișoară care mi-a dăruit «Imitația lui Isus Hristos» și aproape de casarma gardei civice, ale căreia trîmbițe îmi sunau de culcare în răcoarea nopților parfumate; am locuit în șoseaua Suliței, lîngă un Evreu cu capul ras și lîngă o Armeancă, ale cărei grase prăjituri au săturat lăcomia mea copilărească; în Strada Armenească, unde se înalță turnurile sure ale celor două biserici, de-asupra caselor albe, cu curțile gospodărește pietruite; aproape de frumoasa biserică a Sfinților Voevozi, într'o căsule mică-mică și veche-veche, cuprinsă într'un raiu de grădină cu goldane mari și nucî nenumărate. Apoi, cînd aveam cincisprezece ani, vîntul întîmplării m'a dus mai departe.

Am mai venit odată, acum unsprezece ani,

dar am trecut cu capul întors înnaintea caselor și locurilor, căci glasul trecutului tău nu te făr-mecă decît cînd îl auzi de departe. Acum însă amintirile mă duc de mîna. În întrebarea : «Cum să fie acum», pe care mi-o pun cu atît mai des cu cît mă apropiu mai mult, e ceva ca frica de a găsi altfel pe cineva iubit de care ai stat multă vreme departe. Îmi aduc aminte de un vis de copil : cuprins de patriotism local, mă gîndiam în ce chip aş putea face mai frumos, cu ce statui și monumente, orașul mieu cînd «voi fi mare».

Iată gara. Afară așteaptă birjarî evrei, dintre cari unii sînt curat îmbrăcați. Trăsura apucă pe o șosea în care stropirea a făcut noroiu și bălți din praful verii fără ploaie. E lună sus, și felinarele staū neaprinse : unele strade cu case mai bine îngrijite se înfundă goale, cenușii înnainte, dar pe strada gării grupe staū înnaintea porților și ușilor, pe cînd din loc în loc se vād odăi scînteietoare de lumină risipite în policandre, pe păreți, pe podele.

E o mare sărbătoare evreiască, și întinsul oraș întunecos și murdar și-a oprit viața până ce rabinii vor stînge miile de lumină triumfătoare. Orașul e al lor, mai mult,—o, mult mai mult de cît odinioară ; întreg al lor, de la un capăt la altul al imenselor mähälăi, afară doar de cîteva

case sărace tocmai în margene, de locuințele funcționarilor și de rămășițele așezărilor boierești. Și astfel nu sînt eu numai străin aici, ci *noi*, tot neamul meu românesc de întemeietori! Străini de limbă și de rasă în mijlocul jidovimii viermuitoare, de limbă nemțească!

Iată și Strada Mare: ce tristă e! Nicî-o lumină, nicî-o viață aproape. Numai luna sus și mocirla amestecată cu paie de jos. Dărîmăturile arse de la un foc de acum douăzeci de ani n'aũ fost încă nicî înlocuite, nicî înlăturate. Un rînd de vechi cocioabe pirotește încă într'un ungher. Imensa clădire de sinagogă neisprăvită a vechiului Teatru e încă în picioare pe temelile-î nesigure, de pe care toți aveau speranța că va cădea în cel mai scurt timp. Din curțile neîngrădite se împrăștie în aer un miros dezgustător, de verdețuri stricate și de latrină. Ote-lul singur, vechiul Han al Mutului, prefăcut cu totul și condus de un Român, apare ca o cucerire a civilizației.

*

Impresia rea se păstrează și la lumina zilei. Botoșanii istorici, adecă bisericile, sînt încă singurul lucru în adevăr frumos și impunător. Mănăstirea Sfîntului Nicolae de la Păpăuți, pe care o știam în halul de ruină de altădată, cercetată de aproape, a dat la iveală, pe lîngă pro-

porția perfectă a tuturor bisericilor lui Ștefan-cel-Mare, o bogăție nebănuită de podoabe. Păreții erau clădiți din cărămizi aparente și tăiați de brîne smălțuite în verde, iar sus, supt acoperiș, se înșiraă, ca fluturii pe o fotă, medalioane de smalt verzi și galbene, de toată frumuseța, înfățișînd animale apocaliptice. Astfel s'a și restaurat biserica, pe care o vezi astăzi scînteind ca un juvaier la capătul unei șosele prăfoase. Lucrarea pe din afară e aproape gata, și numai vechiul turn al clopotelor stă încă sărac și mîndru, în lepra-î neagră, ca un cerșetor spaniol.

Biserica aceasta, odinioară mănăstire, reprezintă ca și altele, de o vrîstă cu dînsa, un tip particular în vechia noastră arhitectură, care tip se află izolat între cele străine de pe atunci. Legătura stratelor adînci de piatră cu cele înalte ale cărămizii, așezarea turnului mic și elegant la mijloc pe o îndoită basă, modelarea de ocnițe pentru chipurile sfinților, încingerea cu brîie și fluturi de smalt ni aparține nouă pentru epoca de mărire deschisă de Ștefan-cel-Mare și închisă puțină vreme după ce piatra mormintului căzu asupra rămășiților sfinte ale marelui Voevod.

*

Priviți în înfățișarea lor de acum ca și în dezvoltarea lor istorică, Botoșaniî înfățișează urmă-

toărele strate, începînd de la o largă și veche periferie până la un îngust punct central. Era odată aici numai satul Botășenilor, adecă al celor ce se trăgeau din «moșul» Botăș și aveau în sama lor «moșia» acestuia. Din acest sat s'au făcut apoi mahalalele tîrgului ceva mai nou, de și în destul de vechiu și el. Aceste mahalale au tot decăzut, năpădite de prisosul Jidovimii din centru, și astăzi ele nu mai înfățișează pretutindenii curți îmbielșugate, livezi încărcate de roadă, căsuțe albe, dormind supt înnalta streășină de șindrilă neagră, în mirosul de toamnă al sulfinei ce-și usucă pe poliți mărunțe floarea galbenă.

Apoi a venit negustorul, oprit pe acest mare drum de negoț. Negustorul armean din Galiția mai ales, harnic, ager, foarte curat și purtător al unei civilizații, răsăritene și apusene, mai înnalte. El a durat bolți și case de cărămidă, a cuprins între ele strade pline de zgomot și de mișcare, s'a îmbogățit și a îmbogățit pe căraușii și pe meșterii, pe oamenii de muncă mai grea ai țerii. Armenii însemnau încă mult la începutul veacului al XIX-lea, apoi ei au părăsit pe încetul lupta neleală cu Evreul, care mai avea două mijloace puternice de încălcare: înmulțirea neîntrecută a prăsilei sale și putința de a se scuti de mai toate nevoile vieții.

În al treilea rînd, Domnia izbînditoare făcu

un popas al ei la Botoșani. Domniile durară Curții, Doamnele înălțară biserici după lupte, și, în cursul vânătorilor și primblărilor de vară, straja lui Vodă păzi supt porțile de stejar. Iar boierimea de Curte și cealaltă prinse a sta și ea aici. La dînsa se adăugi mazilimea, care se găsia mai bine în acest vioiă centru orașenesc. Astăzi, mai toate vechile gospodării românești s'au spulberat, s'au înstrăinat, lăsîndu-și curțile paraginei, iar locuințele, chiriașilor. Abia ici și colo se mai potrivea numele pe care-l puneam, călăuzit de amintiri, pe casele ce-mi erau încă așa de cunoscut, căci în ele și printre ele îmi crescuse viața.

Oaspeți mai noi, de acum două veacuri, veniră Evreii, Jidani: întâi cîți ni puteau fi de folos, cu toate că ne-am fi scutit de dînșii, apoi tot mai mulți, înlăturîndu-ne pe noi și luptîndu-se între ei pentru bogăție și chiar pentru pîne. Astăzi îi vezi risipiți prin mahalale—afară de cea boierească și de mahalalele, încă așa de curate, tăcute și nobile, ale Armenilor—și ținînd în ghiare tot centrul, din care au făcut un ghetto ideal: murdar, neîngrijit, plin de frămîntare și zarvă. Dacă Botoșanii, între toate orașele Moldovei, se pot lăuda că au apă, și una din cele mai bune, adusă prin conducte de la Bucecea, dacă îngrozitoarea rîpă ce-i tăia în două până dăunăzi, a fost astupată, fără a face însă loc

unei strade, ci unei lungi panglice de loc viran, dacă lumina electrică, prin câteva globuri urcate în vîrf de prăjină, dezvăluiește în Strada Mare toate neajunsurile și miseriile, — orașul, fiind al Evreilor, nu poate să-și lepede nici odată masca murdară, înaintea căreia te dai cu spaimă îndărăt.

*

Ieaă o trăsură și mă depărtez de acest centru de crasă. Pe strade și ulicioare, *hudiți*, îmi urmăresc, chemînd cu încordare din adîncimile gîndului și cele mai acoperite cu spuză din amintirile mele, trecutul, trecutul de alergări în soare, trecutul de cetiri copilărești în odăi umbroase, trecutul cu *tașca* la suptioară, mergînd cu pași mărunți spre debitul de note bune și de note rele, de învățatură pe de rost și de cuminițe fățarnică al școalei.

Și pretutindenă el îmi iese înaintea, cu un vechi zîmbet obosit, la care se răspunde cu lacrimi. Îl văd în cerdacul Vîzdogesei, unde se infățișează chipul, atît de pașnic, al «duducăi Natalia», care nu mai are bandoane negre și flori în păr, ci-și încâlzește la soare, drumeață întîrziată la marginile vieții, cei șezeci-șeptezeci de ani; îl văd la ferești drese, spoite din nou, sau la altele — și acolo-î stă mai bine — care s'aũ făcut numai ceva mai negre, ceva mai

putrede; îl zăresc cum se furișează să mă vadă printre înalții arbori ai livezilor, sau cum stă nerăbdător în privazul ușii, apărîndu-și ochii cu degetele uscate ale streșinii. Și nu numai de pe unde am dormit noapți bune și noapți rele, de unde am lăsat să zboare în lume cele d'întăiu visuri ale mele ca niște păsăruici stîngace ce-și încearcă aripile căzînd la doi pași de cuib, ci de pretutindenă unde se ridică patru ziduri creștine, unde un geam steclește la soare și o floare rîde pe prichiciul ferestii, de ori unde sînt ai mei și astăzi, văd răsărindu-mi chemarea lui, ca un «îți aduci aminte» spus cu sfială de cineva care se știe alb, gîrbov, bătrîn.

Și, la venirea celor patru ceasuri, ceva se mișcă strălucind în turnurile stăpînitore, care m'a recunoscut și ele, și în sunetul clopotelor de vecernie ascult prohodul celor ce nu se mai pot întîlni pe lume: prohodul tatei care s'a stîns în dosul celor două ferestruici de colo, prohodul «moșului», a cărui birjă de avocat nu va mai răsuna de dimineață până sara pe pietrele șoselelor, al tuturor celor pe cari tovarășul mieu nu mi-î mai poate arăta în locurile unde s'a bucurat și ei odată, cum mă bucur eu acum și mă voi bucura o vreme, de lumina, de frumuseța, de bunătatea, și chiar de durerea ispășitoare a vieții.

9. Spre Dorohoï

Până la Dorohoï drum prin aceeași regiune de dealuri joase, care se înalță une ori. Pe un punct de acestea mai înalte, se vede de departe Dorohoiul, ca o adunătură de case mărunte și de mari livezi prelungindu-se până de parte în dreapta și în stînga.

Cînd intri, impresia e mai bună, cu mult mai bună decît la Botoșani, cari sînt totuși un oraș cu mult mai mare. Aî de străbătut întăiū o parte cu totul românească, adecă țerănească, de oare ce curțile boierești sînt puține. Rînduiala și curățenia e desăvîrșită în aceste mici cuiburi de oameni destul de săraci. E un sat mai mare, avînd șosea la mijloc și fiind stăpîn pe o mai mare bogăție.

Jidovimea vine mai la deal. A doua zi după marea sărbătoare ebraică, dughenile sînt înțesate de cumpărători în sumane și stradele sînt pline de viață. Clădirile publice se vād pe aleia ce despică în lat întregul orășel, căruia i se zice încă (o Tarascon!) «urbe» (d. Burghele, prietenul marelui arendaș evreū Moche Fișer, care ține în arendă zeci de moșii și e un fel de rege străin al banului stors de la noi, a întemeiat și un Ateneū, care s'a distins până acum numai prin încoronarea ca președinte a dom-

nului Gr. G. Tocilescu). De o parte, un gimnasiu frumos, de alta, o foarte urită și veche Primărie.

Pornesc pe la biserică. Sînt trei: una, în stilul celor din Muntenia, asămănătoare cu bisericile craiovene de pildă, e catedrala care s'a întemeiat de puțină vreme. A doua e o bărătuță de lemn, a cărei vechime întrece abia un veac. Așa încît se poate spune că secole întregi, în mai tot trecutul dorohoian, singura biserică a fost aceea, străveche, a lui Ștefan-cel-Mare.

E reparată acum, și, în noua-î haină curată, samănă deplin, afară doar de cîteva amănunte neînsemnate, cu biserica soră din Botoșani, prinos al altei biruințe. E înălțată însă pe o substrucție de piatră, care lipsește dincolo.

Strada care duce la acest juvaier de biserică, e curat românească, — *curat* românească în toate înțelesurile cu putință. De o parte căsuțe și grădini, de alta înălțimile fumurii ale dealurilor, la picioarele cărora se întinde, acoperit de miriști, pătul secăt al lacului de la Dorohoi.

*

Într'una din acele căsuțe avui prilejul de a auzi iarăși, din gura unui om ce cunoștea bine pe țeranul din aceste părți, cuvinte de credință și de asigurare. Părintele paroh de la Sf. Nicolae al lui Ștefan-cel-Mare vorbește despre dragostea de școală ce a cuprins pe sătea-

nul nostru, despre marea revelație binefăcătoare a băncilor populare, despre moșii cumpărate de sătenii înțeleși împreună, din lețcăile lor înfrățite pentru a stăpîni aceia în care se încheie rostul neamului: sfînta țarină a pămîntului. În loc de plîngeră rău informate despre degenerarea rasei, mi se zugrăvesc scene din manevre, în care soldații, flăcăii satelor, după drumuri ce ar fi înfrînt orî-ce alte puteri, încingeau în jurul focurilor de bivuac hore tot așa de vioaie ca și cele ce se joacă în zilele de Duminică sau serbătoare acolo, acasă.

Ce e rău la noi, se găsește aproape exclusiv în cercul fericit, ocrotit de legi, al orașenilor. Cu cît te apropii de țară, lăcașul rasei pure, cu atîta vezi mai limpede însușirile de căpetenie ale neamului nostru: cea mai mare putere de jertfă unită cu cea mai mare bucurie în aducerea ei.

10. Spre Iași

Spre Prut pleacă o linie ferată de tot nouă, care unește Dorohoiul cu Iașii, o linie de cantoane frumoase și gări scumpe, care se poate lua la întrecere cu linia, mult mai mică, dintre Pitești și Curtea-de-Argeș. Ținutul acesta al văii rîului de margine, Ținut de blînde înălțimi ro-ditoare, e îmbielșugat în sate mari, cu casele

risipite pe costișe. De odată ochiul cuprinde trei, pe care trei dealuri deosebite le înfățișează cu mîndrie drumețului. În pămîntul moale iazuri și-au făcut patul, și riulețe strîmbe se furișează leneș printre rîpi galbene. O țară de bielșug, cam monotonă pentru privire și care, cu toată frumuseța ei, deșteaptă gînduri triste. Căci sămănăturile de aici sînt ale boierului, recolta acestuia se strecoară prin mîinile Evreului, și prisosul proprietarului, în cele mai multe casuri, e un aur fugar care trece granița ca să cumpere petreceri.

11. Iașii

Iașii sînt înaintea de toate o biserică, biserica bisericilor pentru trecutul nostru. Nicî pe departe nu-î pot sta alături în această privință Bucureștii noiî-nouți, gătiți, printre palatele publice ale căroa se pîtesc biete bisericuți mărunte, cu turnurile mici de lemn și tinichea, umilite de micimea lor urîtă. Singuri Botoșanii, în toată România, se apropie — și încă foarte, foarte mult — în această privință de vechia capitală a Moldovei.

Sînt Romîni cari n'aũ fost nicî odată în Iași, de și n'ar trebui să fie nicî unul, căci cine n'a fost aici nu poate să străbată cu înțelegere foile celor mai frumoase cronicî, nu se poate pătrunde

după cuviință de spiritul trecutului nostru, care trăiește aici mai viu și mai bogat decît ori unde aiurea, nu poate plînge în de ajuns pierderile de astăzi ale neamului nostru, acolo unde el în alte timpuri s'a manifestat mai puternic și mai glorios. În conștiința lui națională ar fi o lipsă dacă el n'ar fi văzut orașul care a fost și-și zice încă astăzi, cu mîndrie: «capitaia Moldovei».

Dacă staū să-mi adun, pentru a le povesti, cele ce le știū despre dînsul, amintirea mă duce departe-departede și, ca a atîtor altora, sufletul meu însumi e zidit în desfășurarea din ultimele timpuri a Iașilor.

Familia mea fiind, de spre tată și de spre mamă, din Iași, orașul acesta e pentru mine aproape ca și orașul meu de naștere. Sînt călătorii de copil din care nu mi-a rămas nimic decît amintirea unor primblări oarecare, în strade care nu aū nume, nici coloare, de și aū trebuit să le aibă odinioară.

Din alte drumuri, mai nouă, mi-a rămas în minte o voluptate de lumină, de lunecare în trăsuri minunate pe strade largi cu luciul de marmură, pe care oamenii cu măturile le apăraū de orî-ce profanare îndelungată a gunoaielor. La noi, în Botoșani, stradele aveaū gropi, praf, paie, și noroiul zăcea pănă ce-l usca soarele și-l prefăceaū trecătorii în pulbere, la noi felinarele

cu gîtul de tinichea încîrligată, cu lampa de sticlă plină de petrol, de «gaz» gălbui, fumega, numai din loc în loc la răsîntii, unde «fina-ragiul» cu mantaua cenușie, ieșită de soare, păzia în «ghereta» de lemn înnegrit; asfalt era doar pe trotoarele cu care primarul Boian înzestrase orașul. Pe cînd aici trotoare și stradă erau de o potrivă de lucii, curate, ca și cum s'ar fi trecut cu peria peste dinsele; apa curățitoare se prelingea pe marginea de piatră a trotoarelor; din felinare înalte, lumina cădea splendidă și altă lumină se revărsa din vitrinele cofetăriilor și magazinelor ales împodobite. La noi, era singură grădina lui Vîrnav, în care am văzut pe Millo jucînd *Baba Hîrca* și celebrități străine, cărora «moșul Manoli» li împrumuta ca dar cinci lei, cîntînd canțonete franțuzești cu înțelesuri care făceau ca «oamenii mari» să ridă și să-și dea coatele. Aici erau «hale de bere», înaintea cărora lumea stătea la mese pe trotoar, erau cofetării vestite ca Giovanni, care servia înghețată în forme nouă, ca Georges; erau grădini, în Păcurar și aiurea, unde se dădea toată vara teatru strălucitor, în românește. La noi, Jidaniî avea trăsuri de cincizeci de bani cursa, fără arcuri, *brîștele* cu perinele umplute cu paie, și altele de un leu cursa, destul de murdare și acestea. La lași, cu un leu și chiar cu cincizeci de bani avea trăsura ca oglinda

a «scapetului», Muscalului, îmbrăcat în mantie de catifea și așa de politicoș cu mușterii, în graiul lui românesc stricat. La noi se cumpărau toate de la Jidană precupeți, așa de murdari încît îți trebuia curaj ca să-î chemi numai în curte; aici Olteni vindeau fructe tot atît de ispititoare ca pe crengile de unde fusese culese.

Mă întorceam acasă uimit, orbit...

Odată am stat în gazdă la bătrînul Manolachi Drăghici, istoricul, un frate al mamei mele, — într'o casă din Păcurari, de unde se vedea în vale gara și — era în 1877 — trenurile ce se urmau unul după altul ducînd soldați ruși la moarte. Altă dată am mers la o soră a tatălui meu, care stătea în niște case ce s'au dărîmat de atunci, pe un cîmp de bălării unde arsese Curtea domnească, pe locul căreia s'a clădit pe urmă edificiul mare și fără gust de astăzi, cele două rînduri galbene cu coridoare negre, rău mirositoare. Statuia lui Ștefan-cel-Mare de Frémiet, în care numai cu greu ai putea să descoperi alt ceva decît un cal model și un foarte frumos om tînăr purtînd coroană și barba în furculiță, statuia aceasta, păzită de două tunuri cucerite, nu se înălța încă, și în colț nu se vedea, roșie și albastră, cu sfinții săi tare văpsiți în ochițele lor de căramidă, biserica Sfîntului Neculai Domnesc, acoperit atunci cu o greoaie tencuială de nepricepere. Pe locul

Mitropoliei de astăzi era o veche ruină, cu părății crăpați, în cari trăiau generații de buruiene. Pe locul Universității de acum stătea Teatrul cel vechiu și pe locul Teatrului de azi o urită Primărie. Dar încolo, Strada Ștefan-cel-Mare, Strada Lăpușneanu, Copoul, artera longitudinală; Păcurarii și Strada Sf. Spiridon, întâia arteră latitudinală; Strada Arcului și a Goliei, a doua arteră, erau mai-mai ca astăzi și-mi păreau ceia ce mintea omenească a putut născoci mai desăvârșit.

Altă dată, iarăși, am locuit la aceeași rudă, undeva în jos, spre malul Bahluiului, într'o casă pe care o înneacă une-orî apele revărsate ale murdarei gîrle cu podurile acoperite de urma grăsimoasă a mînilor ce s'aũ purtat pe ele. Dar în șesul Bahluiului se întindeaũ mai ușor cele mai mărețe zmeie, și pentru nevoia unui oraș mare de a fi așezat pe o apă largă, iute și curată n'aveam nici o înțelegere.

Pē urmă răsării, într'o nouă vacanță, aproape în față cu grădina Copoului. Atunci am cunoscut mai bine suișul acesta frumos între case boierești de mîna întâiu, — ceia ce Iașii înfățișează încă mai liniștit, mai armonios, mai aristocratic. Iar, cînd venii din nou, unchiul mieũ, ofițer, mă lua să văd splendorile Copoului. Treceam fermecat prin marea grădină, încunjurată de balustrade de fier, cu larga aleie îm-

podobită de monumentul înălțat pe vremea lui Mihai Sturdza Protectoratului rusesc, pătrundeam în imensul palat masiv al casărmii cu patru, cu cinci rînduri, cite nu se mai văzuse pînă atunci în Moldova (căci otelul Traian, titlul de glorie al bătrînului Pastia, nu se clădise încă), treceam pe dinnaintea casărmii jandarmilor călări cari mă uimiau prin statura lor, prin strălucirea chiverelor, filfiitul penajelor albe și marțialitatea mănușelor albe cu cotor, mă înfundam prin pavilioanele spitalelor, unde compania sanitară, cu crucea pe epolete, făcea exerciții ciudate cu bețele lungi din care se alcătuesc targele. Vedeam primblarea înfundîndu-se pe lîngă vii pînă la cîmpii rondului al doilea.

Întors acasă, zăriam Săraria întinzîndu-se pe înălțime, pe cînd și mai sus se înălțau în față dealuri cu căsuțe de țară. La capătul strădeii era biserica Sfîntului Andrei, pe un loc pustiu, cu pămîntul frămîntat, și despre pivnița părăsită din mijlocul lui se spuneau povești sinistre de oameni uciși, de oase găsite. Mahalaua era liniștită și curată, și casele gospodărești se țineau una de alta, cum va fi fiind și acum dacă elementul evreiesc nu va fi innecat și această insulă creștină, bogată în livezi și în florării. Cînd, vara, frunza era deasă și umbra bună, cînd straturile încunjurate cu împlétituri de vergi înfățișau toate chipurile și colorile fe-

lurite ale vechii grădinării moldovenești, cînd hemeiul și fasolea roșie căptușiau ca un covor țesătura de scînduri a chioșcurilor cochete din care se răspîndia seara un zgomot vesel de farfuri, de pahare ciocnite, de vorbă prietenească și de risete, simțiai tot temeiuul sănătos al buneii vieții de familie de odinioară: adevărat simțiai alții cari gîndiau asupra unor lucruri așa de înalte, iar eu, la cei cincisprezece ani ai mei, răsufлам lacom acest aier de fericire senină.

Atunci m'am strămutat la școala din Iași, și de-acum înainte viața mea fu mărgenită în alt colț al Iașilor, care, acela, s'a schimbat mult de atunci. În vîrfu lui suișului ce venia de la gară: Strada Arcului cu hanuri ieftene, internate particulare pentru elevi, pivniți de vin, crișme și căsuțe, printre care se mișcau trăsurile la tren și de la tren, stătea încă, așa cum fusese zidită cu vre-o jumătate de veac în urmă, Academia Mihăilăeană din alte timpuri. Două trupuri de case cu două rînduri, văpsite galben, pe care le lega pe de-asupra stradei, *arcu*, cu ferestile lui rotunde. În dreapta era liceul-externat și cîteva dormitoare și repetitoare, pe cînd clădirea, mai mare, din stînga era păstrată numai pentru internat. Eu eram intern.

Am fost însă numai un an, în Duminecele și sărbătorile căruia străbătu și alte părți ale ma-

BIBLIOTECA

PROFESOR GRIG. MICH. COTLARU

olumul No. 991

reluî oraş, oprindu-mă totdeauna cu o dragoste deosebită în grădina Copoului, ce-mi ajunse cunoscută în toate ungherele și cotloanele ei, — palat de verdeață al celor d'întăiū visurî ale mele. Și chiar cînd mi se deschise lumea mai liber în anul următor, cercul rătăcirilor mele visătoare rămase același, și aici e vorba numai de aceste rătăcirî și de descoperirile de locurî nouă ce aduceau.

Și din timpurile de student îmi vine în minte vechia «Școală Normală superioară» din fața Orfelinatului, de unde drumul mergea în sus la biserica lui Vasile Lupu, Golia, al cărei turn înalt și greoiū stătea încă întreg în picioare, înaintea curții întunecoase unde nebunii rîdeaū cu hohot sau plîngeaū amar de bucurii și năcazurî ce n'aveaū ființă decît pentru dînșii, la biserica sturdzească a Bărboiului, cu arhitectura neobișnuit de complicată și dibaciū întreșută după norme apusene, la micul Sfintul Sava al lui Petru Șchiopul din al XVI-lea veac, la cartierul lipovenesc, curat ca un păhar în mijlocul Jidovimii celei mai sărace și mai murdare, la rîpa de ciumă a Bahluiului. Dar drumul nostru cel mai obișnuit mergea în sus, pe lîngă piața Primăriei, în colțul căreia Miron-Costinul lui Hegel stătea pe gîndurî în șuba lui de bronz, pe lîngă clădirea oblonită și lăcătuită a Maicelor franceze, care întindea pe trei strade zidu-

rile-î moarte, și, apucînd în dreapta, peste strada Sfîntului Spiridon cu imensu-î spital și turnul cel mare, rotunzit al ceasornicului, țintia la Universitate. Clădirea fusese Cîrtea, palatul Domnilor moldoveni de la începutul veacului al XIX-lea și îndreptăția această menire prin frumuseța gravă a fațadei străbătută de ferești mari, prin lărgimea aulei sale și puterea zidului ce o încunjura : armele Moldovei stăteau încă, săpate pe o placă de marmură, de-asupra porții de intrare. Pe drumurile înguste și foarte murdare din dreapta și din stînga te ridicaî spre Sf. Atanasie, spre Biserica Vulpei, spre Sărărie și spre cartierele boierești înalte.

Întorcîndu-mă de la țară, din jos unde-mi petreceam vacanțele, pornind la vii său cutreierînd împrejurimile, am ajuns însă a cunoaște o altă frumuseță, pe care Iașul n'o mai împarte cu nici-un alt oraș din țară. Pe dealurile de la miazăzi și apus păzesc, pustnici ai trecutului, ferii de orice spurcare păgînă, mănăstirea lui Petru Șchiopul, Galata, al cărei turn domină așa de măreț valea, mănăstirea lui Duca-Vodă și a lui Grigore Ghica întăiul, Cetățuia, mănăstirea Socolei, pe drumul Tîrgușorului său al Nicolinei, cu albele, înfloritele, voioasele căsuțe de sat mare, — pe cînd mai departe înaintează Bîrnova și mănăstirea lui Aron-Vodă. Cetățuia, încunjurată de vii, e singură pustie, și,

într'o seară, urcîndu-ne pe coasta rotunzită a muncelului, furăm înspăimîntați de suspinul hurezului supt bolțile pivniților părăsite, până ce păzitorul veni cu lumina lui tremurătoare în noapte ca să ni deslușească urmarea și legătura încăperilor cu zidurile năruite. La Galata sînt soldați și la Socola nebuni. Celelalte mănăstiri nu mai aū astăzi nici un rost, dar mila lui Dumnezeu s'a îndurat de ele, și ele vor rămînea clădiri românești, creștine până la sfîrșit.

*

Cunoșteam acum tot Iașul, în lung și în lat: de la Copou până la Galata, de la cel mai îndepărtat colț lipovenesc al Păcurarilor până în valea de supt Sărărie. Dar eū și tovarășii mei de învățatură n'aveam, cu toate examinele trecute și diplomele cîștigate, o idee îndestulătoare despre întinsul și frumosul oraș. În biserici, în mănăstiri nu vedeam decît exemplare nouă, mai mari sau mai mici, ale tipului biserică sau mănăstire; în Tătărășanul cu sprincele stufoase supt căciula țuguiață, cu coșul pieptului larg și umerii puternici, cu ținuta dreaptă și mersul apăsător, în funcționarul bleg cu vorba moale, gata la cheltuieli, la împrumuturi, la petreceri; în Evreul vechiū, cu laibărul soios și perciuniū tremurînd, ca și în noul Evreū, cu burta stăpînitore și fața înflorită, vedeam numai lo-

cuitori ai Iaşului, dintre cari unii vorbiau mai bine şi alţii mai rău româneşte, unii erau mai simpatici şi alţii mai răspingători. Puţin lipsia ca să credem că în orice parte a ţerii, în orî-ce parte a străinătăţii trebuie să fie cam tot aşa, cu acelaşi fel de podoabe şi cu aceleaşi fatalităţi. Noţiunea relativităţii, a comparaţiei, a dezvoltării ni lipsia.

*

Dar pornii într'o zi de April înflorit, cînd frumuseţa Iaşului era mai fragedă şi mai parfumată, şi lipsii ani de zile. Cu cît mă întorceam mai tîrziu şi mai rar, din alte oraşe ale ţerii, din alte ţeri ale lumii, cu cît puterea de a iubi a sufletului mieu se restrîngea, întărindu-se. În aceeaşi măsură, asupra patriei şi neamului mieu, cu atît vechile sentimente de curiozitate neînţelegătoare se schimbau, făcînd locul unei adînci evlavii, unei nemărgenite compătimirii, unei neîvinse groaze.

Şi totuşi oraşul nu rămînea în urmă faţă de mişcarea civilizaţiei româneşti: mulţămită Statului, adecă partidelor, cu necesităţile lor electorale, mulţămită dragostei Ieşenilor pentru «capitala» lor şi împrumuturilor comunale, Iaşul căpăta podoabe nouă, binefaceri nouă ale progresului. Restauratorii monumentelor istorice venira şi aici: Trei-Ierarchii, delicata biserică de piatră sculptată a lui Vasile Lupu, atît de

Trei-Ierarchii din Iași.

străină prin turnurile ei colțurate, se îmbracă iarăși cu podoaba sa de aur, pierzînd, ce e dreptul, un turn al porții, destul de legat cu istoria Moldovei ca să se învrednicească de cruțare. Sfîntul Neculaî al lui Ștefan-cel-Mare își dobîndi iarăși zidul de cărămizi colorate, vechia zugrăveală de sfinți, brielele de smalt. Vă-susem și eu cortegiul regal trecînd pe supt arcu lui Mihaî Sturdza, spre noua, grandioasa Mitropolie, ce se sfinți în ființa Suveranului. Pe locul vechii Primării se clădi un Teatru cochec, cu cheltuieli mari și după ultimele cereri ale tehnicei moderne. Pretutindenî școlii apărură: un nou liceu de cărămidă pestriță, pe locul internatului unde-mî fusese întemnițat neastîmpărul, un liceu-model, școlii normale, o splendidă Universitate, cu picturi și lucrări de stuc aurit în aula în care vorbi Regina, în biblioteca plină de manuscrise și cărți rare; un institut anatomic înzestrat cu toate cele de nevoie pentru cultivarea științii. Se deschise o linie de tramvai electric, cu vagoanele greoaie, prin strade largi și prin strade înguste. Se puseră globuri electrice în vîrfurile unor pîrghii mai mult sau mai puțin frumoase. Se cheltuiră milioane pentru a se vedea cum *nu* se aduce apa într'un oraș însetat, plin de molime și care pute. Se deschise un bulevard spre gară, se făcu o piață centrală.

Dar sentimentele care se impunea fața de Iași

rămîneaŭ aceleași pentru cine aducea experiență și durere de inimă : evlavie pentru trecut, milă și groază pentru vremile nouă, tot mai multă milă și groază...

Căci acum vedeam de unde pornise orașul și unde ajunsese, spre ce decădere se coboria tot mai răpede, fără să-l poată opri vre-o putere pe lume.

*

Întăiŭ fusese, aici, între dealuri, un sat, satul lui Iași sau al Iașului, așezat la un loc păzit și în calea negustorilor ce treceaŭ între Nord și Sud prin văile rîurilor moldovene. Pentru folosul, ajutorul și odihna lor se așezară tot mai mulți meșteri, hangii și cărauși, și mărfuri fură oprite aici în bolte pentru nevoile țeranilor din vecinătate, vinuri se păstrară în pivniți pentru drumeți și oaspeții sătenii ai Duminicelor și serbătorilor. Și iată, în vînătorile, primblările și războaiele lui, Vodă, împărțitorul de dreptate și păstrătorul păcii, care se odihnește și-și află sălaș în Iași îmbogățiți prin negoț. Biserici mai mari se înalță : în colțul de spre Bahlui, frumoasa bisericuță a Sfîntului Neculai Domnesc, sora lăcașurilor de închinare din Botoșani și Dorohoi, pomenește o biruință a lui Ștefan-cel-Mare ; în preajma ei e casa care așteaptă pe eroicul Voevod. Peste vre-o trei șferturi de veac, după ce Suceava sufere împresurarea-î îndelun-

gată de către dușmanii lui Despot-Vodă, Lăpușneanu, Alexandru, care se întoarce iarăși ca Domn, se deprinde a sta mai adese ori la Iași, unde-î poate și veni mai lesne ajutorul epitropilor săi, Turcii de peste Prut. Este acum aici un Scaun statornic al Domniei, și Movileștii, iubitori ai vechii Suceve, nu vor putea întoarce vremile înapoi. În locul Curților de lemn, caselor de lemn și lângă micile clădiri bisericesti ale trecutului, un Radu-cel-Mare, Domn cu apucături de Împărat, un Vasile Lupu vor încerca să strămute în Iași ceva din frumuseța trainică a orașului Sultanilor, după care, în toate, ei își ieaă îndreptarea. Răsar Birnova, Bărboiul, Trei-Ierarchii, Golia și atâtea clădiri de evlavie ale boierilor ce se ieaă pe urmele stăpînitorilor. Fana-rioții găsesc un oraș de piatră și întind în el poduri, stradele pavate ale timpului, pun străji și felinare, întemeiază grădini; la Frumoasa, la Copoă, *rădiuri* de primblare și chioșcuri de odihnă și priveliște; ei aduc apă prin suiulgiii gospod și o revarsă prin fîntine care chiamă binecuvîntările săracilor. Modele apusene pătrund: calește de Viena trec cu Arnăutul în coadă și Țiganul în livrea cu brandeburguri pe capră; musicî nemțești cîntă în odăile îmbrăcate ca în «Evropa», în care părechî cu rochiî de Paris pieptănături moderne și fracuri se învîrt în danțuri nouă la lumina făcliilor de ceară. Domni-

șoarele merg la pansion, feciorii de boier călătoresc în străinătate; pianele răsună în saloane și averile se pierd la faro; străinii ambulanți sau fețe boierești chiar dau cele d'întăiu reprezentății de teatru, de operă. Mai trece puțin timp, și în saloanele unei fine și nobile Doamne, vrednice de a conduce gustul în orice țară luminată, poeți ca Alecsandri cetesc versuri în care se cristalizează gîndul, simțirea tuturor, și reviste literare, ziare de propagandă culturală și națională împodobesc masa orî-cărui Moldovean cu inimă românească și iubire de propășire. Această societate alege pe Vodă Cuza Domn al Moldovei pentru ca să facă Unirea, închinînd capitala Moldovei înaintea capitalei Țerii-Românești.

Atunci, prin 1860, erau la Iași boieri luxoși și strălucitori în vorbele, faptele și purtările lor, erau mahalagii plini de viață încă și cu oarecare avere, și erau Evreii, tot mai mulți Evreii noi, pe lângă cei vechi. Dar viața politică a României unite scoase din cuibul lor strămoșesc pe boierii Moldovei, setea de plăcerile Apusului înstrăină pe atîția dintre dînșii; alții se așezară pe mult timp din an. la moșiile lor, supuse unei culturii mult mai întinse și mai grele de supraveghiat. Din fiii de mahalagii trecuți prin școli se făcură funcționarii pentru toate colțurile

terii. Rămaseră numai funcționarii locali și Evreii, pe lângă rămășiți fără putere ale trecutului.

Dar drumurile nouă trecură pe aiurea și cursul cel mare al bogățiilor apucă în lung valea Siretului: de la 1812 încă Prutul formă față de Basarabia rășluită de Ruși o graniță moartă, un sfârșit de lume. Evreii n'aveau nici ei puțința de a se înălța spre bogăție. Totuși ei se înmulțiau tot mai mult. Iașul devenia un ghetto miserabil.

Însă conștiința mândră a trecutului cerea ca vechiul oraș, bogat în amintiri și monumente, să fie scăpat. Se clădiră atunci școli, multe și felurite școli. Ele aduseră cîțiva funcționari și un număr de școlari, mai mult săraci, pe urma lor. Dar o mișcare de cultură nu prinde decît unde e și altă viață decît a școlilor. Această-laltă viață lipsia în Iași. Și, pe cînd împrumuturi împovărătoare dădeau capitalei sărăcite a Moldovei pieți meschine — ca piața Traian, strîmbă, colțuroasă, — bulevarde, — ca acel de la Copou la gară, unde nu se clădește nimic (ca pretutindenii) — ultima rațiune de a fi a Iașului românesc se stîngea cu încetul.

*

O înmulțire a populației nu mai e de așteptat; Evreimea chiar va pleca său va muri de foame. Iașul scăzut ca putere de viață va trebui atunci curățit de ramurile-i sărace, mărgenit în-

tr'un cerc mai restrîns. Dar într'acest cerc, cuprinzînd școlile și cele mai multe dintre monumente, va trebui să se întemeieze ordine și curățenie desăvîrșită, ca într'o Upsală, o Ravenă a României. Căci, dacă nu ne-am arăta în stare a ni păzi cenușa morților ce dorm în acele biserici, a încunjura de liniște și sănătate instituțiile noastre de cultură întemeiate în umbra lor plină de șoapte sfătuitoare, am fi cu adevărat vrednici de osînda lumii civilizate.

12. Vasluiū

De la Iași spre Vasluiū, dealurile se urmează împodobite cu sate, precum se vede ceva mai sus pe linia Prutului, unde cuprinzi, cum am zis, dintr'o singură privire trei grămezi de case pe trei înălțimi deosebite ce închid o singură parte a zării. Așezarea Vasluiului samănă cu a Dorohoiului, fiind însă mult mai frumoasă decît aceasta.

Orașul nu apare pe o creastă de deal, ca dincolo, ci e risipit mult mai capricios. Nu sui și cobori pe strade ca acolo, ci ele se întind mai la aceeași înălțime, pe cînd de jur împrejur mari înălțimi încunjură, acoperite cu frumoase păduri. Ai pretutindenī, la orī-ce deschizătură a liniei caselor, fundul de scenă al coas-

telor albastrii. Dintre ele pornesc vînturi răpezi care curăță aierul și fac din Vasluiu orașul cel mai sănătos al Moldovei.

*

Și aici a fost un sat de obîrșie, care n'a dispărut cu totul. Și aici cel mai mare învingător și înălțător de ziduri, Ștefan-cel-Mare, a făcut o biserică, și-a făcut biserica de recunoștință față de Dumnezeu biruitorul: numai cît cucernicii creștini au prefăcut-o cu totul cu tencuială, vâpseli, chipuri de sfinți bătătoare la ochi, schimbînd chiar și înfățișarea turnului, zidind pe de-asupra glorioasa inscripție care a ieșit la iveală numai în anii din urmă, găsită de un cercetător cu stăruință. Și aici a năpădit Jidovimea și a rămas în stradele centrului, dar aici nici-un miros rău nu plutește în aier și șoseaua e prăfuită, dar destul de curată. Casele boierești sînt puține, dar ele ocupă un loc întins pe mai multe strade: vezi fațade albe, curți pietruite, iar prin ferești frumoase chipuri și plăcute tablouri de viață de familie, care nu vrea decît rare ori să se coboare în stradă. Așa de aproape sînt hotarele orașului, încît birjele lipsesc mai cu totul și nu le vezi — vre-o trei — decît la ceasurile trenului, așa încît e o liniște... Afară de zilele de tîrg cînd țerănimea de rasă tare și mîndră din împrejurimi acopere tot cu

sumanele și polcuțele ei și face să răsunе măi presus de cîntecul trăgănat al Evreilor accentele, îmblînzite moldovenește, ale limbii neamului nostru.

*

În fundul unei strade laterale, o poartă de lemn, prin care intri într'o curte, împodobită cu o movilă, iar din curte treci într'o grădină destul de întinsă, curată, pietruită bine și înzestrată cu chioșcuri și bănci cam vechi și strîmbe. Printre copacii bătrîni, priveliștea se deschide pretutindenî, și se vād în vale casele mahalalei și pluguri tăind brazde în largul cîmpului. Aceste priveliști, care înnalță și însănănează, se vād pretutindenî aici și ele fac farmecul cel măi mare al Vasluiului.

13. Bîrladul

Drum printr'un Ținut despădurit, sărăcit, stors de o sete nechibzuită pentru bani în clipă.

Deci, între dealuri aproape goale și, acum, nesus de prăfuite, stă Bîrladul, care nu se înnalță, ci zace între pomii livezilor sale; de o parte și alta a unei ripe rău mirositoare. Imaginația altor timpuri a pus aici o Palodă romană — care dădu numele unui ziar local —, o republică a începuturilor românești, un principat al «Bîrladni-

cului» Ivanco Rotislavovici. De fapt, nimic din aceste mîndre alcătuirî n'a ființat vre-o dată. Birladul e un sat care s'a prefăcut în tîrg, mulțămîtă unor negustori coboriți de sus, din Galitia, sau urcați de jos, din Galați, încă din al XV-lea veac, cînd oamenii lui Vodă luaū aici vamă. Armeni, Greci aū dus înnainte mișcarea aceasta de negoț, ajutați și de unii Romîni, pănă ce la urmă toți aū fost înlocuiți în stradele de schimb al bogățiilor prin Evrei.

Nici-un alt oraș din țară n'a păstrat așa de bine ca acesta icoana satului din care s'a dezvoltat. Orașenești sînt doară pavagiul — să-î zicem mai bine cu vechiul cuvînt, mai potrivit, caldarîmul —, vestit poate pe vremea sa, dar astăzi unul din cele mai strașnice mijloace de pedeapsă pentru cine-și scîlcie ghetele, pe jos, sau își dîrdie oasele, în trăsură, pe dînsul —, și Strada Mare. Această Stradă Mare adăpostește în prăvălii mari și mici o îmbielșugată Evreime, lîngă numele nemțești ale căreia se cetesc cîteva grecești, căci, altă dată și mai mult decît acum, Birladul e pe drumul Galaților.

În colo șerpuiesc, între garduri de nuiele și zăplazuri de lemn, strade nesigure, fără scop,—de sat mare. Curțile sînt vaste, puind hotare largi față de trecător și de vecinî. Case frumoase se vād rar printre aceste clădiri darnic risipite.

*

Bîrladul are o Casă a Obștii, adăpostită într'o locuință boierească oarecare. Balcon de piatră, pompoasă sală de ședinți, cu funcționari modești înălțați pe o tribună de lăutari, cu cîteva cancelarii întunecoase de o parte și de alta. Mahalagii în haine ponosite, cu fețele speriate înaintea «autorității», se căciulesc în toate părțile.

Ei vin aici să plătească arenda, vechiul *bezmen* al pămînturilor pe care le stăpînește orașul. Bîrladul e, în adevăr, ca și Vasluiul, un oraș răscumpărat, după ce el fusese înstrăinat de Domniî fanarioți, ce nu mai aveau alt ceva de dăruit rudelor și favoriților. Pentru strîngerea banilor răscumpărării, pentru împărțirea datoriei între locuitori și înzestrarea gospodăriilor cu loturi de pămînt, s'a întemeiat Casa, condusă de aleși ai boierilor și negustorilor orașului, — pe vremea aceluî Scarlat-Vodă Callimachi, al căruî chip, foarte urît zugrăvit, se vede într'una din odăile administrației de astăzi.

*

Bîrladul are o singură biserică mai mare, în mijlocul unei întinse piețe de tîrg, fără hotare drepte. E o clădire fără nici-un fel de frumuseță, strivită supt turnuri prea grele, reinnoită în chipul cel mai vulgar.

Un pod de scînduri vechi, putrede, tremurătoare, acopere «rîul» Bîrlad, pe care-l știam mai

sus, în Ținutul Vasluiului, ca o apă vioaie și limpede supt maluri de lut prăpăstioase, dar care aici apare ca un pîrău păcătos, aproape cu totul supt de soarele verii nemilostive.

Dincolo de această biată rîpă, vrednică de o astfel de trecătoare, se întinde șoseaua fumegînd de praf între dealuri mici, cu verdeața veștejită cu totul. În dreapta e Dealu-Mare, cu suișul greu, unde găsesc, în vîrf, gospodăria bine întemeiată, curțile boierești, via, ale d-lui Lupu Costachi. De aici până la Prut, unde sînt viile Hușilor, până în Siret, la vestiții Nicorești, cărora li răspund, dincolo de larga apă, Odobeștii, se întinde al doilea Ținut producător de vinuri al Moldovei.

*

De pe șosea, Bîrladul se vede numai ca un amestec urît de căsuțe și arbori, fără linii fixate, fără înălțare, fără perspectivă, fără, măcar, turnurile de biserici care aiurea străpung locuințele și livezile învălmășite. Trecutul e aici cu totul mort, în ciuda patimii locale pentru amintiri de Palode și republici; prezentul n'are nici-o însemnătate vie și nu îndreaptă spre nici-un viitor. Cine ar putea preface acest întins sat vechi într'un oraș modern, cînd lipsește bogăția și rostul de muncă din care ea izvorește?

14. Tecuciul

Într'un tîrziu de noapte ajung în Tecuciù. Drumul de la gară spre oraş e bine luminat și închis între șiruri de arbori cari fac impresie. Cînd acest bulevard încetează, drumuri largi se deschid în dreapta și în stînga, pe cînd înaintea un al treilea drum duce la un otel deosebit de curat, ținut de un Grec. La întrebarea mea dacă insecte lacome nu așteaptă cumva pe călător pentru a-î lua prisosul singelui, mi se răspunde că, în aceste odăi de sus, nu, și, la îndoiala mea, chelnerul în papuci protestă mîndru că «Grecul nu minte nicî-odată». Jigodiî sugătoare de sînge n'am găsit, ce dreptul, nicî aici, precum nu le-am găsit nicî în alte orașe ale țerii, dar n'aș îndrăzni să afirm că încredințarea chelnerului despre iubirea de adevăr a neamului său e pe deplin adevărată.

*

Ziua, Tecuciul se înfățișează ca o mică reședință de județ gospodărește îngrijită și locuită de oameni cărora li place a trăi curat și liniștit. Și aici se vede strada din mijloc cu Evreii ei, mai puțin bătători la ochi însă decît aiurea, și strade boierești cu casele prietenoase; mahalalele se descopăr mai puțin decît aiurea. Bi-

serici frumoase, urme ale trecutului lipsesc, cu toate că, în secolul al XV-lea încă, negustori poloni din Miazănoapte și negustori turci din Miazăzi se opriau la târgul lui Tecuciău său al Tecuciului.

15. Hușii

Linia ce se desface de la Crasna e vrednică de a fi celebrată în *Fliegende Blätter*, care consacra pe dreptate atîta spațiu de humor «căilor vicinale». În regiunea de dealuri, trenul, alcătuit din vechi vagoane usate, cu perdelele rupte și canapelele șterse de soare, se oprește la stații, unde șefii de tren și conductorii ieaă cîte o cafea și țin cîte un taifas, uitînd cu totul de călători. Căci linia se duce la Huși, și Hușul e un oraș fără viață, fără socoteala amănunțită a timpului roditor de cîștig, și mai departe nu se merge, spre hoțar, unde Prutul desparte de un pămînt ajuns acum iarăși, de la 1878, în mîină dușmană.

Te urci pe una din înălțimile ce-și încălzesc la soare coastele acoperite de vii, și de odată în vale privirea-ți se coboară asupra caselor albe, împrăștiate într'o neorînduială veselă, ale Hușului.

Orășelul a fost bine administrat mai mulți ani de zile, și se resimte de aceasta. Clădirile publice nu sînt totdeauna de gust, dar arată

multă tragere de inimă și dorință naivă de a înfrumuseța. O grădiniță publică e lipsită numai de public, — care nu se vede nicăiri în acest colț «bulgăresc» de burghesie; nici la ferești, nici în cerdace, nici în lungile curți, ce se continuă prin livezi, nici în trăsură, nici pe trotoarele străzilor, așa încît căsuțele frumușele par goale de locuitori. De jur împrejur se întinde cingătoarea de bogăție, odinioară, a viilor.

Evreii sînt puțini, precum, de altminteri, sînt puțini și creștinii. Intru, dus de proprietarul casei, un fruntaș român din localitate, într'una din școlile evreiești. Fereștile sînt închise, și aierul e ucigător de stricat. Băncile, catedra sînt de o murdărie rară. Elevii se țin în același ton, și domnul profesor a uitat să-și puie surtucul.

*

Episcopia Hușilor a împlinit de curînd patru sute de ani. Biserica episcopală, o clădire cu două turnuri, mărișoară, dar fără arhitectură, e îngrozitor de văpsită cu cenuși. Mania văpsirii a mers așa de departe, încît până și buchile cirilice de pe pietrele mormîntale au fost date pe de-asupra cu negru.

*

Pe un deal te urci la satul catolicilor. Case cu stuh, garduri de spină, strade de praf, cîni...

Locuitorii, cari nu știu decît românește, sînt toți catolici, și-și aduc aminte că sînt Unguri. Chiar tipul lor pare deosebit de al țeranilor noștri. În locul vechii biserici, din care a rămas numai cimitirul, s'a înălțat o alta, în stil gotic, care intrece cu mult ca măsură și eleganță greoaia noastră biserică episcopală. E aproape gata, și poate fi socotită ca o podoabă a orașului. Datoria noastră ar fi să facem din Episcopie o alta, și mai mîndră, vrednică și de trecutul și de aspirațiile noastre.

CAPITOLUL IV
PE DUNĂRE

1. Spre Brăila

Trenul ce merge la Brăila se desface din Buzău, părăsind această regiune de muncele, străbate un șes gol de frumuseți și gol de locuințe, un Bărăgan nou, așezat la miazănoapte de celalalt, până ajunge la portul dunărean.

Orașul, cu viața sa nouă și puternică, cu amestecul său de neamuri înfrățite în lupta pentru banul stăpînitor, se oglindește de'nainte în alcătuirea călătorilor de care sînt înțesate vagoanel⁶. Un arendaș român din valea Oltului, figură tinărah, simpatică, blondă, un altul de loc din Ploiești, cu fața arămie, părul alb și liniile feței tăiate energic, amintind originea burgheziei din acest oraș, și doi Brăileni: un domn cu craniul țuguat, nasul ascuțit și barba scoasă înainte, o doamnă cu ochii mari și liniile feței foarte suptiri, — cari vorbesc grecește. Ea e măritată cu un Român, și, afară de o ușoară *sisială*, vorbește desăvîrșit limba noastră; el, năs-

cut în Grecia, trăind într'un mediu curat grecesc, stilcește rău limba, în care totuși, cum asigură pe tovarășa lui de drum, scrie mult mai bine. Din zuzătul de cuvinte grecești ce li zboară de pe buze, răspîndind, cu tot amestecul de rasă și decăderea de limbă, ca un slab parfum de miere antică, deosebesc știri nenumărate despre căsătorii, despărțenii, zestri, boli, morți, copii cari învață tot de o dată gramatică francesă, gramatică elină, gramatică germană și gramatică «vlahă» și știu pe de rost, la vîrsta lor fragedă, pe toți zeii anticității: «krimma» și «kaimeni», adică «păcat» și «săraca», revin neconținut în graiul doamnei, ca o largă compătimire orientală, cînd e vorba de cineva care suferă, și în special de cineva care a sărăcit, de o fată care, cu o zestre prea mare, a luat pe un bărbat prea ușor la cîntărit. Căci și sumele de bani sună neconținut în convorbire, chiar și milionul pe care cutare arendaș grec, îndrăzneț și cu noroc, l-a cîștigat, puindu-l de o parte, spre folosul, de sigur, al țerii lui îndepărtate, în trei ani de bielșug, cînd Dumnezeu, în mijlocul secetei une ori, a trimes o ploaie de favoare numai pe lanurile lui fericite.

*

O gară spațioasă, bucsită de lume bine îmbrăcată, care se mișcă în toate părțile, în du-

duitul nerăbdător al trenurilor de marfă ce aşteaptă. O aleie de bulevard se deschide în noapte, luminată slab, sub apăsarea unor bălauri de nouri negri, de câteva felinare de petrol, care nu se prea potrivesc cu frumosul pavaj, unic în România, pe care lunecă liniştit roatele birjei mînată de un urît birjar cu şapca pe ceafă.

Ai crede că la capătul acestei dumbrăvi îngrijite, prin frunzişul rărit de toamnă al căreia se văd înalte case cu faţada străbătută de lumină, se deschid stradele largi, cu case înalte, egale în bogăţie, pe care le cunoşteam de înaintea, prin faimă, ale Brăilei comerciale. Şi aici însă satul, vechiul sat murdar de sub puternica cetate a Turcilor, pe terenul scurmat de ghiulele şi stropit de sînge al căreia se ridică acest port de căpetenie al Dunării româneşti,—satul acesta—şi reclamă drepturile antice. Vezi mici căsuţe, cîrciume dese, dar nu şi frumoase, maidane, multe maidane, care sînt, ce e dreptul, îngrodite. Mă prinde de la o vreme frica, că *aceasta* ar putea să fie toată Brăila, căsuţe şi cîrciume pentru petrecerea zgomotoasă a corăbierilor de toate neamurile, iar, undeva lîngă port, câteva case, vaste şi scumpe, ale administraţiei.

Însă iată că zidurile se îndesesc, se înalţă de amîndouă părţile stradelor largi. Tramvaie electrice lunecă scăpărînd pe şine. Apoi linia de

palate se mîntuie într'o piață, care e miezul Brăilei.

Nici-un oraș din România n'are o astfel de piață, și ea-și află cu greu părechia chiar în centrele mai mici ale Apusului. În mijloc e un parc desăvîrșit întreținut, care se desface la acest ceas de noapte, supt cerul mînios, în lumina felinarelor ce clipocesc slab, că o masă întunecată. Drumuri o străbat în toate sensurile, și o încunjură strade neobișnuit de largi, alcătuid un dreptunghiu. Clădiri înalte, unele deosebit de monumentale, ca teatrul Ralli, Hotelul Frances, formează zidurile care domină, pe cînd strade lungi își înfundă, în sus, în jos, în stînga liniile de lumină; cafenelele, cofetăriile, tutungeriile, prăvăliile de stofe, de brinzeturi, de haine, de pălării, librăriile aū încă vitrinele lor luminate: cumpărători și clienții sînt Romîni, Greci, Italieni, ba chiar Olandesi din Rotterdam, cari cer în franțuzește și englezește cărți poștale cu vederi din Brăila și lipesc pe ele, cu deosebită plăcere, mărci poștale cu chipul Regelui Carol.

*

Ziua desfășură frumuseța orînduită a marelui port românesc. După ce, prin tratatul din Adrianopol, la 1829 — nu e nici o sută de ani de atunci, și Brăila mai are timp să se desvolte

Brăila

pană ce va ajunge să-și serbeze centenariul —, locul pe care se ridicase cetatea, pentru totdeauna dărîmată, a Brăilei, fu încredințat Țerii-Românești, din care fusese dezlipit, — buna gospodărie a lui Alexandru-Vodă Ghica întemeie cu socoteală și pricepere portul unde corăbiile Europei erau să vie de acum înnainte în voie să caute rodul muncii locuitorilor principatului. Se desemnă mărețul centru al pieții, se traseră liniile bine croite ale stradelor, se fixară hotare, care fură însă adesea ori întrecute.

Cele d'întăiū case fură mici clădiri, în gen oriental, acoperite, ca la Balcanul turcesc sau în părțile Greciei, cu oale ruginii. Astfel de case se mai văd încă destule, unele culcate spre moarte în lături, prin ceia ce aiurea ar fi mahalaua, dar aici formează numai ultima prelungire a stradei largi, începută cu palate. Și pe costișele ce coboară spre port și pe linia din fața Dunării se văd magazii și magazine, al căror coperiș, ale căror proporții și ferești le arată că sînt din vremea înființării, — biete băbuște pe care moda le-a lăsat în urmă cu îmbrăcămintea lor ruinată.

Statul n'a făcut mult aice, — și o gazetă locală vorbește cu durere de banii luați din Brăila pentru a ajuta înnaintarea rivalei de la Marea-Neagră, Constanței de curînd cucerite. Docurile însă, imensa clădire de la capătul che-

iului, aŭ înghițit mulți bani, nu fără să aducă totuși un folos potrivit cu cheltuiala. Dar, afară de docuri și de cheiul însuși, pe care localnicii l-ar dori mai mare, mai încăpător, afară de liceu încă, clădirile administrației nu se deosebesc prea mult. Vama, poliția portului n'aŭ nici o înfățișare: cea din urmă e grămădită în vre-o două odăițe murdare, cu geamuri sparte, într'o casă urită oarecare (sergenții de oraș sînt, de altmintrelea și ei, dintre cei mai păcătoși ce se pot închipui: Țigani murdari, bătrîni obosiți și alții cu fel de fel metehne). Prin case și prin oameni, Cîrmuirea nu se vede mai de loc, cu toate că s'ar cădea să se vadă mai mult decît aiurea la această poartă larg deschisă a țerii.

Încă de la început, Grecii înțeleseră viitorul ce aștepta noul port și-și opriră locurile cele mai bune. Printre cele mai vechi ziare ale noastre, e unul tipărit aice, mai mult pentru dînșii. Levantinii de limbă italiană se așezară și ei în Brăila, și cea d'întăiu publicație a lui Arturo Graf, cunoscutul filolog și finul poet italian, niște preludii în versuri, poartă pe copertă, ca loc de tipărire, Brăila noastră. De atunci numărul Grecilor, armatori, comisionari, negustori de grîne, n'a scăzut; și lîngă acești fruntași bănești și-aŭ găsit locul alții mai săraci, negustori de tot felul, până și vînzători ai ziarelor noastre, funcționari de comerț, meșteri și marinari. La

două-trei firme se cetește un nume grecesc, și aici Evreul, care n'a uitat însă nici el Brăila, nu joacă în negoț rolul cel d'întăiu. O minunată biserică în stil rococo și cu o cupolă orientală, clădire puternică de piatră, cu stîlpi de marmură în fațadă, e biserica grecească: o vezi în curtea ei bine pietruită și îngrijită ca un salon, în fața sucursalei Băncii Naționale, în unghiul de sud al pieții. Lîngă port, un mare edificiu cu trei rînduri, bine lăcătuț și cu totul tăcut, e un institut «ellen» de băieți. Ziarele grecești din țară: «Patris», iar din această patrie însăși, amintită în titlul ziarului bucureștean: «Hestia», se văd pe toate mesele cafenelelor, unde găsești și ziarele vieneze, *Figaro* și *Corriere della sera* pentru alți oaspeți. Grecește se aude vorbindu-se ici și colo pe stradă, dar cele mai multe din cafenelele întunecoase și murdare ale portului, ale căror firme sună «Ithaca», «la Athena», «la Panhellenion», sînt ținute de Greci, în mare parte tot pentru Greci. În tramvaiul electric te găsești lîngă domni ale căror nasuri lungi par a fi niște adăugiri de carnaval. La cutare papeterie, regele din fereastră nu e Carol I-iu, ci Gheorghe I-iu. Pe perețele unei brutării din calea Călărașilor e zugrăvită marca Eladei.

Mulți dintre Greci participă, fiind naturalizați, la viața noastră politică. La viața noastră culturală însă, nu; și aceasta împiedecă mult o

sinceră și desăvârșită romanisare. Sînt apoi atîția cari sînt în Brăila numai pentru a face banî din binecuvîntata «Vlahie» pentru Elada săracă, pentru Constantinopolul Patriarchiei, unde sînt rude, unde se caută gineri, unde rămîne toată inima și se duce tot banul. Și *aici* se vede însemnătatea, pe care n'o văd politicianii miopi, a culturii naționale: o înflorire puternică a acesteia ar impune, ar cîștiga și ar desnaționalisa, — ceia ce nu se poate face prin alte mijloace.

De un timp mult măi scurt, de pe cînd s'au strîns măi tare legăturile noastre cu Romîniî din Ardeal, o imigrație de muncă, de hărnicie, de spirit strîngător și îndrăzneț ardelenesc s'a produs în Brăila. Pe cînd înnainte venia numai Mocanul în, saū din drumul saū spre pășunile Ialomîței saū ale Dobrogei, acum vezi numele Săceleanului, Brașoveanului îmbogățit desfăcînduse în litere de aur de-asupra fereștilor atîtor marî prăvăliî și case de comerț: Perlea, Grozea, Panțu, — spun numele ce le-am cules măi întăiū. Unii, ca d. Sasu, se amestecă în politica locală și își fac influența puternic simțită. Hotelul frumos și restaurantul foarte scump din mijlocul pieții sînt pe jumătate în arenda unui Ardelean. Moșiile de prin prejur, care eraū odinioară în cea măi mare parte ținute de Greci, folosesc astăzi acestor oaspeți din sîngele nostru, cari aduc energie românească și daū exemple de bi-

ruină pe terenuri în care se părea altfel că Românul nu se găsește bine și nu poate ținea piept străinului. În tren auzii de la un Grec lauda Ardeanului Ghiță Găitan, a cărui agricultură, bine condusă, e mai cu noroc decît a tuturor, dacă se scoate doar la o parte gospodăria model pe care o face d. Nicolae Filipescu pe moșia sa de aice.

Romîni din țară sînt mulți și săraci, — căci boierime brăileană veche n'a fost, firește, nici odată. Îi vezi în cojoace saŭ în zdrențe, unde e munca mai grea, mai grosolană și mai puțin răsplătită, biet substrat indigen, autohton al unei civilizații economice pestrițe. Pe cînd armatorul, bancherul grec saŭ italian își ia mîndru masa supț lumina electrică, în sălile luxoase ale Hotelului Frances saŭ Splendid, el, fiul pămîntului, mîna, spre port saŭ de la port, cărucioara sa trasă de căluțul înjugat rusește, ducînd sacii de grîu și sacii de făină, cucerii de alții ca dînsul saŭ cărînd bogății de supț alte ceruri, care lui n'o să-i fie de nici un folos.

Dar, în lungul șir de prăvălii pentru cumpărători cu bani pe fundul pungii, care sfîrșește spre cîmp frumoasa, larga Cale Regală, vezi adese orî negustori romîni, cari, la mica lor tejghea, fac bani și se înnalță, spre binele lor și al nostru, cari avem atît de multă nevoie de mici «burghesii» ca aceștia.

Romîniî localniciî maiî sîntî și pescariî la Dunaîrea bogatã în daruri. Eiî aũ însã concurențiî întru aceasta, și hala peșteluiî e hrãnitã și de pescarul lipovean cu gîtul gros, coada ochiuluiî ridicatã în sus, pãrul lung, uns și nasul pitic. Lipoveniî aũ o stradã a lor, de-asupra cãreia se vãd turnurile vãpsite în galben, în verde, în roș, ca niște pene de porumbel, ale bisericiiî lor schismatice.

*

Nu e o stradã aproape care sã nu mulțãmeascã prin cîte ceva privirea. Sãrãcãciosul Bulevard Carol cu cãsuțele miciî face sã se zãreascã însã iciî și colo colțuri de veche viațã patriarchalã. Cũtare strãdițã, cu case ieșite dincolo de aliniere, cu prãvãliî evreieștiî întunecoase și murdare, cuprinde însã înnalta, greoaia bisericã romãneascã, pe care puține în toatã țara ar întrece-o în dimensiuni. Aiurea veziî cu curiositate afișe de teatru de varietãți pe o clãdire cu douã rînduri (teatrul de cãpetenie e însã teatrul Ralli, unde joacã foarte adese oriî, în trecut, trupe romîne, și mai ales trupe strãine). Prin Strada Bolintineanu, deosebit de bogatã în solide case particulare, ajungiî în splendida grãdinã publicã, de pe terasa cãreia ochiul cuprinde coperișurile roșii, de oale, ale magaziilor, catarturile pe care se țese funiî și gurile negre ale vapoarelor ce

se odihnesc de drum pe Dunărea îngustă, albă ca argintul, ostrovul din față, cu verdeța-i deasă și încă veselă, iar, tocmai la capăt, culmile albastru-închis ale dealurilor Dobrogei, tăindu-și linia șerpuitoare în cenușiul norilor greoi de ploaie.

Calea Regală, Strada Galaților și Strada Călărășilor sînt însă liniile mari ale orașului, prin care fulgeră vagoanele tramvaiului electric, instalat și exploatat de Casa Helios din Colonia. Pe cea din urmă mergi întâiu printre case mari, apoi mai mici, — cîrciume mai mult goale, în care cumetre staū la taifas și cîni se tolănesc, lătrînd —, în fine prin cîmpie, la *Monument*.

*

E un obelisc de cărămidă, cu slove rusești de bronz, ridicat, după votul Divanului muntean, în amintirea războiului care a întemeiat Brăila. O aleie de toată frumuseța duce la acest semn comemorativ și urmează apoi mai departe, între arbori și straturi strălucitoare de flori.

Apoi, prin același șes cu iarba uscată de raze fierbinți și, acum, de vînturi reci (dincolo de șirul de arbori din stînga curge Dunărea, și înălțimile dobrogene, albăstrite de depărtare, închid zarea), printr'o pădurice și iarăși prin șesul uscat, ajungi la Lacul Sărat.

Lacul, lungăreț, întinde până departe luciui.

de oțel, cu ape atît de grele încît vîntul cel tare abia le încrețește ușor într'o parte. Aleia cea mare se întinde între vile de gust, din care bolnavii de boale, bolnavii de urit și bolnavii de inimă s'aũ dus cu toții, lăsînd grija așezărilor pustiî unei caraule și unui paznic, care prin graiũ și mărturisiri se dovedește a fi un țeran din Sas-Sebeș, unde ar dori să-și și încheie bătrînețele, lăsînd ceia ce a agonisit aici, copiilor. În dosul aleii, parcul vechiũ se întinde pînă de parte, cu înguste cărări și desișuri pe care nopțile de vară le vor fi umplînd de o fermecătoare taină, dar prin care acum se primblă vîntul de moarte, suflînd frunze galbene și roșii care tresaltă fugînd. Paznicul s'a dus; ruinele unei vile de curînd arse înnalță încă miros de tăciune stins. Un Bulgar stă în pragul cîrciumii din față, pe cînd un conațional mai sărac își duce covrigii spre satele vecine. O viață mai puternică o aduce în această singurătate de opt luni pe an numai tramvaiul electric, ce huruie răpezindu-se pripit pe cîmpia ce se gătește de odihna albă a iernilor aspre de pe malul Dunării bătrîne.

2. Galații

Cîteva ceasuri de drum în noaptea neagră și rece. Două lungi balustrade de poduri vijie pe lîngă fereștile cernite ale vagonului. Avem

Galații, cari se recomandă întâi prin largă lor gară, desăvârșit luminată.

Birjile care așteaptă sînt conduse de Muscali ce nu se lasă mai pe jos decît tovarășii lor din Iași și București, mîndri ca și dinșii de caii lor, așteptînd plata mai mare, nu pentru cîștig, ci ca o recunoaștere a însușirilor lor superioare, familiare și glumeți: minunata trăsura răsună pe un pavagiu cel puțin tot așa de bun ca al Brăilei. Dar aici nu ai ca dincolo locuri goale și cîrciume mărunte sau căsuțe modeste de sat. Frumosul bulevard înaintează mîndru printre curți boierești cum nu se găsesc decît în cele mai bune strade ale Iașilor, și încă nu cu aceiași înfățișare curată, cu aceiași egalitate a bogăției, liniștite, ferite de orice amestec cu vulgaritatea, cu zgomotul, cu murdăria locurilor unde muncește din greu multă gloată săracă. Sergenți păzesc în mijlocul stradei, în altă atitudine decît a bieților nevolnici pe cari i-am zărit ici și colo în Brăila.

Dar ceia ce uimește mai mult, e frumoasa lumină albă pe care lămpile Auer, în vîrfurile stilpilor de bronz, o revarsă asupra grădinilor, caselor și pavelelor bine măturate.

Șirul felinarelor se înfundă mereu înainte în zarea încunjurată ca de o aureolă. Strada se face tot mai frumoasă. Acum vitrine strălucitoare adaugă lumina lor: cofetăria centrală, berăria,

oteluri, cafenele, prăvălii. de tot felul, băcăni. Aleia luminoasă urmează încă o bucată de loc, până ce ea se despică în strade mai sărace, mai întunecoase, prin care trece un masiv tramvaiu electric. Printre arborii unui frumos parc se văd mijind departe alte lumini, pe dealul ce se ridică într'acolo. Birjile luxoase se mișcă în toate părțile.

*

Acesta e Galațul de noapte, care-și datorește în mare parte farmecul său luminiî imbielșugate ce se desface din el saū în care i se scaldă clădirile de eleganță îngrijită. Sîntem, în ade-văr, în Moldova, în țara cheltuielilor fără socoteală, vechiului obiceiū al luxului ales, iubirii pentru plăcerile scumpe, poesiei unei vieți ușoare. În Moldova pe care aū împodobit-o și aū sărăcit-o cea mai fină din aristocrațiile risipitoare ale Orientului.

Ziua, mai ales așa o zi fără soare, cu cerul apăsător de cenușiū, din care se desfac, în această întâie săptămînă a lui Octombre, fulgi rari de zăpadă, înlătură o bună parte din cocheta ilusie. Fără îndoială că Strada Domnească, acea lungă aleie de grădini și vile care duce de la gară până în centru și care cuprinde în ea și mărețul palat episcopal al Dunării-de-jos, încunjurat de parcul și grădina sa, că această stradă de că-

petenie nu-și găsește, prin lungimea ca și prin egalitatea luxului ei de bun gust, părechia în nici-un alt oraș din țară. Dar neajunsuri se vădesc pretutindenți aiurea, și chiar aici.

Prăvăliile centrului au uneori un singur rând, de și chiar atunci ele nu se coboară așa de trivial de jos ca maghernițele din strada Lăpușneanu a Iașilor sau acele din partea Căii Vicece este în fața Ministeriului de Finanțe; cele ce numără două rânduri, n'au nici un fel de socoteală adesea și sînt spoite în colorii urite sau prea bătătoare la ochi.

Abia ai ieșit din acest salon, care ține în oarecare măsură locul piețelor, ce lipsesc cu totul, și dai în mahală. Strada rămîne tot dreaptă, dar ea e rău îngrădită de căruțe și prăvălioare, ținute de Români săraci (găsesc un deposit de vinuri al omonimului «Niculaï Iorga»). Apoi și aceste moșunoaie se răresc, și către vârful dealului zărești începutul unei cîmpii goale, acoperite de huruieni veștede.

Stradele laterale se urcă de cele mai multe ori cotind, și răspîndesc duhori scîrboase. Lumea e puțină pe întinderea răsfățată a vechiului oraș. Evreii se văd în mare număr, alături de Greci. Dacă aceștia au băcăniile, cafenelele, cofetăriile, locurile unde se mîncă și de unde se cumpără ale mîncării, tainițele în care lucrătorii obosiți își învăluie năcazul vieții cu fumul țigărilor ief-

tene și aburii vinului prost, — Evreii stăpînesc toate celelalte ramuri ale negoțului. Galații vechi, cari încep și ei de la origini împodobite de fable și falsificații, cotropiți de Turc, care se și așezase în o parte a orașului, decăzuse, și atunci orașul nou începu prin voința lui Mihaï Sturdza și descoperirea tîrgului de grîne al principatelor de către corăbierii Apusului. Mihaï-Vodă acesta, Sturdza, înseamnă, prin aplecările lui și prin zodia timpului, căderea norului de lăcuste al Evreimii. Ei veniră decî și la Galați. Dar nu în același număr ca în părțile înecate de apropierea șivoiului galițian, ca în Botoșanii cu totul pierduți, ca în Iași, în cari pecingenea a cuprins și mahalalele. Aici părțile necomerciale ale orașului aū rămas încă pe deplin curate, și numai strada centrală e în cea mai mare parte a Evreilor, dintre cari, apoi, mulți sînt locuitori vechi, și vorbesc foarte bine românește, așa de bine încît unora nu li-ai putea măcar deosebi originea.

Orașului, care, mulțămită stăruinții episcopului Partenie, are un palat episcopal fără păreche, îi lipsesc bisericile mari. Vezi numai clădiri nouă sau cu totul reînnoite, fără nici un stil. Turnurile nu sînt de zid puternic, precum e obiceiul în Moldova, ci sînt făcute, ca în Muntenia, din lemn și tinichea văpsită cenușiu. Cea mai însemnată clădire religioasă ar fi poate biserica catolică.

*

Galatz

Galații sînt, în adevăr, un centru al propagandei catolice, și ziarele aū vorbit adesea de cuceririle de suflete și cuceririle de averi și de moșteniri săvirșite de răparețele călugărițe ale Maicei Domnului de pe Sion (Notre Dame de Sion). Pe Strada Domnească, de care sînt despărțite prin înnalte ziduri și porți ferecate, se vād clădiri puternice cu fereștile oarbe, împodobite une ori cu vitralii colorate; sînt școlile: internatele și externatele călugărițelor. Acolo se daū lecții, în cea mai mare parte slabe, nefîind un personal bine pregătit, îndemnuri morale în formă naivă și ațîțări ale sufletului către beția monomaniei religioase, de care sînt așa de ușor atinse femeile cărora li s'a smuls rolul lor de frumuseță, binefacere și fericire pe lume. Dacă «surorile» captează averi, multe din școlărițile lor vin însă cu gîndul să le exploateze pe dîinsele, în numele unor declarații sau unei convertiri fățarnice. Ce e rău, stă mai mult într'aceia că din această cetățuie de aleasă gospodărie monacală se împrăștie și mai mult ispite de înstrăinare națională, dar, în căsătorie, influența bărbatului poate totdeauna să recîștigue pe cele pierdute pentru neamul lor. Ziare, ca «Vremea», care vād în sportul mistic al călugărițelor catolice o primemie și în nepotolita sete de provincii nouă a Muscălimii de peste Prut o «gogoriță», întorc pe dos calificativele.

*

Spre port te coborî prin strade urîte. Colo jos, Dunărea e largă, cuprinsă între maluri, dintre care cel vechiū românesc e mai înalt decît cel dobrogean. De o parte, numai corăbii cu pînze își răsfiră funiile. Dar mai sus vapoarele staū unele lîngă altele, pe cînd, pe mal, movilele de cărbuni așteaptă cumpărătorii și căruțe se grăbesc spre încărcare cu butoaiile de vin din recoltele anilor trecuți. În docuri, sacii cu grîu trec pe scîndurile altor vapoare, care-și așteaptă povara hrănitore.

Dar nu e aici ca în Brăila, cu tot numărul acestor oaspeți plutitori din depărtata străintătate, orînduială în clădiri, vîlmășag de căruțași, mișcare în zecile de magazii cu adîncimile întunecoase și acel răsunset de ciocane, acel bocănit laborios de fiere, care formează ca răsufierea neîncetată a zilelor de muncă, de schimb roditor în marele port muntean. Aici căruțele se coboară deosebit din multele strade tăiate fără socoteală; în aceste strade se văd ruine, case părăsite, colțuri de buruiană murdară, bălți cu apă clocită. În această întindere mai mare nu e vioiciune, nici veselie. Și bătrînul oraș, care și-a pierdut trecutul, nu are încredere în viitor.

*

De pe o stradă laterală văd, peste gropi și mîncături de maluri gălbii, pînza de sîdef miș-

cătoare a Brateșului, marelui lac de bielșug, de care legenda a legat numele lui Petru-Vodă pescarul, care prinse în undiță, fără să prevadă, inelul de Domnie al lui Ștefan-cel-Mare, uriașul său părinte. Marea întindere de apă se odihnește, fără luntri, supt recele cer de plumb, pe cînd în gropi femeii foarte sărace, în polcuțe și rochiî de cit, culeg buruiene.

3. Spre Tulcea

«Navigația Fluvială Romîna», pornită din același impuls și din inițiativa patriotică a aceluiași om, Gr. N. Manu, ca și «Serviciul Maritim Romîn», leagă, alături de societăți străine, Brăila cu Galații și acest din urmă oraș cu gurile Dunării.

La opt ceasuri și jumătate sîntem în sala de așteptare a Agenției, dar vaporul spre Tulcea și Suflina n'a putut încă părăsi Brăila, căci ceața cea mai nepătrunsă acopere râul. Din cînd în cînd numai soarele se ivește, lipsit de raze, ca o lună palidă, moartă. În sale lumea-și așteaptă norocul. Greci, Bulgari, Evrei, cocoane care vorbesc franțuzește, unele cu sîsiiala grecească din care se vede că Parisul lor e de pe malurile Cefisului, căței cari-și scutură pielică goală la frigul toamnei aspre, papagalii ce-și pierd răbdarea și interpelează din cușcă pe gra-

țioasele lor stăpîne... Gardiști cu șapca înaltă și lampasuri roșii, agenți de vamă cu linii de aur la șăpcuțele negre, «finanți» noi-nouți, cu uniforma verde, se mișcă printre represintanții tuturor neamurilor. Vînzători de ziare, de covrigi, Macedonenii cu struguri, cari răspund de o potrivă cînd îi întrebî în grecește și în bulgărește, desăvîrșesc amestecul de oameni. Un soldat de marină slab, nalt, roșcat păzește pe marginea malului înaintea pontonului, unde așteaptă un șlep care trebuie dus mai departe.

După cîteva ceasuri, vîntul vine din susul apei,—rece, vioiu, iute,—și mătură. În păretelefără deschizături al ceței oarbe, se face o mișcare subită. Stilpi se despart, împletcindu-se, ca niște stafii urmărite de cele d'întăiū raze. Apoi e ca un forfot de aburi pretutindenii, un vârtej alb, suptire, ideal, un danț nebun de umbre scămoșate, care aleargă spre cerul de unde soarele trimete cel d'întăiū zimbet limpede și vesel, spre țermurile ale căror linii înnegrite încep să se deosebească. Ca o închipuire măreață răsar de o dată din valuri coșurile, pîncecele negre ale vapoarelor, corăbiile cu pînze mîndrindu-se în carturi. Lîngă țermul dobrogean numai, gonite din urmă de vîntul ce înseninează, ultimele fărîmături, destrămături ale ceței aleargă dezmetice până ce lumina le soarbe, și stăpînește acum pretutindenii, binefăcătoare.

Supt niște păduri ale malului stîng un punct negru se ivește; el crește mișcîndu-se răpede spre port. E o dungă lungăreață, apoi un mare pește ieșit din valuri, o corabie. Învîrtindu-se în larg, el vine să se oprească la ponton. Cu el se merge în josul Dunării.

Sînt pe coperta «Domnului Tudor». Pe pupa șlepuului legat cu funii groase de vaporul care-l mișcă, filfiie tricolorul, și aceleași colorii se desfășură în vîntul de toamnă pe vaporul însuși. Acesta a fost clădit, cum spune tabla de alamă, la 1900, în atelierele de construcție navală de la Severin, și e a 53-a operă a acestora. Căpitanul poartă uniforma țerii și a fost ofițer în flota de război. Marinarii se cheamă Vasile, Ghiță; comanda, în care se amestecă vorbe străine: «pupă, a răcupera», se dă în românește. Elementul internațional îl formează numai cocoanele și papagalii, cari încearcă, de o potrivă, franțuzește. Plutind pe această parte din rîu, internațională în puterea tratatelor, supusă controlului de navigație al unei «Comisiuni Europene», cu steagul ei, cu tesaurul și veniturile ei, cu administrația, legislația și suveranitatea ei desăvîrșită, urmînd, puțin mai în sus de Galați, un mal care a fost al nostru și se află acum în mîna puternicului de la care nimic nu se mai ia înapoi, e o mîn-

giiere să te afli pe aceste scînduri care sînt un fel de pămînt al patriei.

Ai părăsit Galațul, și totuși el te urmează încă multă vreme, înșirînd pe țărmul de lut gropos docurile, magaziile, depozitele lui de cărbuni. Cînd cea din urmă clădire a fost înghițită de depărtare, te găsești între linia joasă a malului nordic, care e în curînd al Basarabiei rusești, și coasta de păduri, dincolo de care nu se vede o bucată de vreme nimic, a Dobrogei. Astfel batjocura întîmplărilor, prea tarî ca să le înlăturăm, ne-a aruncat de pe blindul nostru țerm de șesuri pe înălțimile balcanice ale Sudului, locuite în parte de rase străine, înaintea cărora ne înfățișăm, nu ca frați așteptați de multă vreme, ci ca dușmani și usurpatori.

Dobrogea-și prelungește pădurile; pe malul, căruia trebuie să-i zicem după noul stăpîn, se ivesc Rénii. Trei mari clădiri, dintre care una adăpostește jandarmeria, firește, se văd pe țărmul jos, uscat, fără arbori. O linie ferată se oprește aici: ea nu se întinde spre România, care nu există pentru oamenii ce domnesc în aceste părți. După niște arbori se văd trei mari «depozite de cărbuni», dintre care unele ar fi baterii mascate, pentru salutările de distrugere ale unui război viitor. Luntri de pescari și un vapor se

adăpostesc lingă țermul pe care se urcă niște căruți de săraci.

Maî trece mult până ce, din partea noastră, avem Isaccea. Pădurile se rup din cînd în cînd, arătînd, ca și dincolo, o șuviță de pămînt pustiū, păstrat fără cultură pentru jocul distrugător al valurilor Dunării ieșite din albie. În fund, destul de aproape ca să se deosebească amănuntele, se înalță dealurile dobrogene, care la Brăila se pierdeău în nelămurirea albastrului. Nici case însă, nici sămănături. Pe alocurea, turme, grăbindu-se pe poteci pline de praf, sau cîte un pichet sărac stînd în fața bogatelor pichete ale vecinilor împărătești. Vapoare mari trec cu steaguri de popoare îndepărtate: italiene, englese, dar pentru popoarele vrăjmașe care-și privesc în față aici, țermurile sînt ascunse, moarte. Ca un simbol, corbî lacomi trec, negri în cerul albastru, de pe malul ce ni s'a furat către acela ce ni s'a aruncat ca o pomană.

*

Isaccea e un număr de căsuțe foarte umile, revărsate pe coasta unui deal dobrogian ars de soare și uscat de toamnă. Împrejurul ei Statul își are plantațiile de tutun, iar pe alt deal ca acesta se face vinul de Niculițel, cel maî bun din tot Ținutul. Poloboace, așteaptă să fie încărcate pe un șlep austro-unguresc. Cîțiva oameni cu căciulă sau cu fes, între cari se deosebesc

numai păgîinii de creștini, iar nu și neamurile creștine între ele, așteaptă la debarcader, unde păzește soldatul de marină.

Iarăși malul nordic jos, veșted, iarăși, în partea Dobrogei, păduri.

Cursul mărețului rîu atinge cea mai mare lățime a unui rîu european: e un adevărat împărat al fluviilor, care-și scaldă în lumina, cel întinerește neconținut cu puterea ei făcătoare de minuni, zalea de oțel albastru a valurilor, lungul păr umed al trestiilor. Pămîntul lutos, moale, se despică supus în calea mersului învingător al Domnului său și se dă în lături ca să-î îngăduie toanele nebunatece, cînd un nou aflux de tinereță îl aruncă pe cărări oprite. Aî crede că pe acest singur drum triumfal el va ajunge în brațele Mării, întunecate și puternice.

Dar nu. Iată, lingă un mic far alb, ca un început de ostrov, o limbă de pămînt, pietruită pe o margine, care se înfige în inima rîului. Și vaporul apucă la dreapta, pe cînd alte valuri albastre merg drept înaintea zării. Sînt de aici înainte, fără piedecile de mlaștină pe care și le închipuie cineva — căci aici puterile care schimbă mersul apelor, precipitarea de mîluri statornice, se mișcă numai în adîncuri, — *două* Dunări. O Dunăre rusească, închisă tuturor neamurilor, curățită de Ruși și pentru dinșii, pre-

gătită strategic pentru războaiele viitorului : brațul Chiliei, la care totuși avem și noi un țerm, unde, în fața Chiliei-Nouă, întărită de Ștefan-cel-Mare și păzită astăzi de aceia ce i-au hrăpit moștenirea, avem vechiul cuib genoves al Chiliei-Vechi, odată într'un ostrov deosebit, iar astăzi alipită la țermul insulei mai mari dintre cele două brațe ale fluviului.

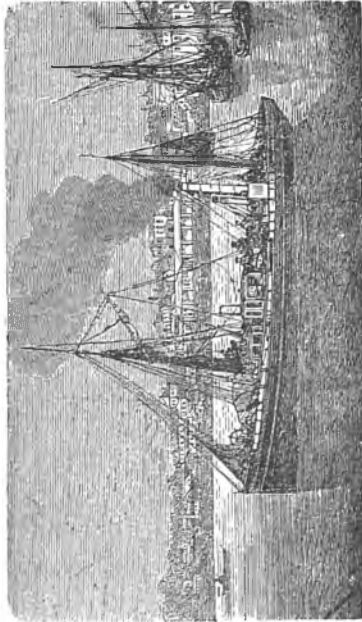
Dunărea vie e cea care se dezbină în dreapta, în spre pământul dobrogean. De amîndouă părțile, malul e al nostru, mal de ierburî uscate și de copaci ce încep a se vesteji de toamnă,—un peisagiū care ar părea olandes dacă ar fi mai multă verdeață umedă, dacă s'ar vedea case scînteietoare din geamurile lor curate și vesele prin colorile lor deschise, dacă, în sfîrșit, n'ar fi sus acest frumos cer albastru, darnic de lumină limpede. Încă de la începutul desfacerii apelor, privirea se lovește în fund de un deal, de un șir de dealuri lipite între ele, pe care sînt stropite case albe, multe și rare, ca niște flori de cîmp răsărite pe o pajiște săracă. E un oraș dobrogean, și arată să fie un foarte mare oraș.

Întilnești o insulă mare, o încunjuri; și se pare că te închizi într'un lac, și-ți răsare o trecătoare de apă albă, care se întinde apoi ca un braț de rîu. Orașul pare că-ți tot vine înaintea, cu mahalalele lui deschise ca niște brațe primitoare. Pe un deal rotund, pe un scund muncel, se

vede o suliță arătătoare, care chiamă de departe atenția.

Iată-ne, în sfârșit, în basenul, tivit pe jumătate de casele orașului. Îl vezi acum în cele mai mici amănunte, căci, primitor cum este, dorit de lumină și de oaspeți, el îți arată tot ce cuprinde. Un cheiū larg, ulițe strîmte, strîmbe, de cetate veche turcească, acățîndu-se pe coasta celor patru dealuri, biserici, dintre care una, lipovenească, se mîndrește naiv cu coperișurile-î verzii, edificii publice, al căror caracter arhitectural amintește alte stăpîniri decît cea românească. Iar, sus de tot, aleargă pe muche o golgotă de mori, care-și lungesc în cerul de amurg ca niște negre brațe de cruce áripile de lemn vechiū.

Aceasta e Tulcea. Odată a fost șchelea turcească din Nordul Dobrogei și cel mai însemnat din orașele acestei peninsule formate de Dunăre și Mare. Turcii aceștia cari leagă la ponton funiile ce opresc vaporul, cari duc pe umerii lor osoși sacii și scîndurile, erau atunci stăpînii aici. Corăbii cu pînze albe și painjenis de funii, vâpsite în colorile vii, verde, roșu, albastru, care plac Răsăritului, înțesate de vîslași și marinari, de drumeți spre țerile noastre, veniaū prin Chilia, pe supt întăriturile Ismailului, se opriaū aici pentru hrană și reparații și plecaū pe urmă spre centrurile de schimb ale Galaților și Brăilei.

Tulcea

Erau pe atunci locuitori mulți în Tulcea păgînă și nu stăteau goale casele mărunte de piatră sau de lemn : către geamia care veghează încă pe mormîntul trecutului mort, cu minaretul ei, stilp funerar, se suiau pe stradele ascunse bătrîniî cu părul tuns scurt, tinerii cu fețele palide și ochii oblici, supt fesuri și cealmalele de șaluri pestrițe, băiații cumiņți și melancolici, pășind bătrînește, și credincioșii de toate vrîstele călătoriau la ceasurile de rugăciune, într'un evlavios tîrșit de papuci, spre casa lui Allah care dă biruința, bogăția și puterea.

Astăzi lucrurile s'au schimbat. Crucea bisericii scînteie pretutindeni. Bulgari, Lipoveni, Greci, alături de Romîniî stăpînitori, își împart banul și cîrmuirea. Oastea poartă fesuri, dar nu mai duce lupta sfîntă în numele și în norocul celui mai mare și mai nou dintre Profeți. Corăbiile cu pînze s'au înnecat în vârtejul pefacerii timpurilor, și vapoarele de astăzi, purtînd o sarcină mai mare, potrivită cu puterile lor mai mari, se strică mai greu și staū mai puțin, răs-pîndind bielșugul. Mulți dintre credincioșii legii învinse și supuse au căutat în pribegie locuri unde stăpînește încă minaretul. În sudul Dobrogei s'a ivit în timpurile nouă concurența Constanței, portul care răspunde la Mare capitalei nouă, transdanubiane, Bucureștilor. Tulcea are un liceu românesc, școli, cluburi bulgare,

spioni ruși, politicianii liberali și conservatori, dar n'are șosele care să ducă la dînsa, are abia strade și lumină — cu toată gospodăria bună a Romînilui de inimă ce a fost răposatul Ne-nițescu, ce și-a scris aici, în sate și drumuri, cele mai bune poezii patriotice —, e lipsită de cultură și de spirit românesc, și așteaptă încă ce trebuie să fie în mîna noastră. Inima ni se bucură cînd vedem pe dealul din stînga stîlpul de marmură cu leul de bronz și dorobanțul, care amintește luarea în stăpînire a Tulcei, a Dobrogei prin soldat, dar de ce mulțămire a-dîncă am fi covîrșiți noi, trecătorii, și cei cari cetesc de departe scriselile noastre, dacă — nici pașii d'intăiu nu s'aũ făcut în această privință, — în cei aproape treizeci de ani trecuți de la anexare am fi luat în stăpînire Dobrogea prin acea putere care-și împlintă mai adînc rădăcinile, prin *cultură*.

*

O primblare înnăuntru orașului aduce lucruri nouă pe lingă impresia generală de la început. Stradele sînt bune, și acesta e darul de căpetenie pe care l-am făcut orașului, care înnainte de aceasta avea numai vechile drumuri ale tuturor timpurilor, payate cu praf și cu noroiu. Judecînd-o ca port dobrogean, străbătut de căruțe cu mărfuri, ca tîrg la care zilnic aleargă din satele de prin prejur săteni de toate lim-

bile, Tulcea e apoi, de sigur, curată. Cîteva strade centrale grămădesc mici prăvălii bulgărești, grecești, rusești, evreiești, — căci Tulcea are 2—3.000 de Evrei, cari votează și ei la comună — în care e multă mișcare și viață. Mahalaua lipovenească e un sătuleț curat, în mijlocul căruia se ridică biserica atit de văpsită. În piața, unde căruțele abia încap unele lingă altele, pe cînd căciulele, fesurile, cealmalele se învâlmășesc, înfrățite numai prin faptul că purtătorii lor aũ aproape aceeași șalvară, e un frumos tablou de viață orientală, cu adausul rar al pavării și măturării stradelor. Toate bisericile: cea bulgărească, — o casă mare, avînd înaintea un turn, cea rusească, mai mare decît toate celelalte, cele lipovenești, cea românească, asămănătoare cu bisericile muntene din șes, — sînt bine îngrijite.

Dar particularii, afară de fostul prefect d. Stătescu, a căruia administrație e foarte mult lăudată, pentru hărnicie și tact în împrejurrări naționale grele, n'aũ clădit în Tulcea, care a fost privită de singurii Romîni din clasele burghese ce aũ trecut pe aici, ca un loc de surgun, din care cauți să scapi cit mai răpede către un ideal de joc de cărți, «soarèle» și alegeri, ca Dorohoiul, Bacăul sau Slatina. Nici Cîrmuirea, care a găsit «palate» turcești pentru administrațiile sale, n'a făcut altă ispravă

decît a reparatului și a spoitului. Și totuși aici trebuia să ni desfășurăm toată puterea de lucru, și de strălucire chiar, pentru a arăta dușmanilor vecini și celor subjugați menirea și însușirile noastre.

Să fi avut apoi cercurile noastre de lectură (librarul din Tulcea, care editează cărți poștale colorate, cu lupta de la Baia și ieșirea la războiul lui Ștefan-cel-Mare, e Bulgar), casele noastre de economie și societatea de consum a funcționarilor noștri. Ar fi fost ceva mai bine decît cu ceia ce avem, — cu «monumentele».

*

Sînt două, datorite altui bun prefect de Tulcea, care credea însă prea mult în efectul numelor pentru îndeplinirea idealului său național: lui Nenițescu. Unul înfățișează pe Mircea-Vodă, a cărui stăpînire s'a întins trecător asupra acestei țeri a nimănuî care a fost multă vreme, cu tot peștele, vinul și carierele sale de piatră, Dobrogea. Pe Mircea l-aș vedea nu numai decît ca pe un bătrîn, căci n'a domnit decît treizeci și ceva de ani și a putut să fie la început foarte tînăr, dar, orî-cum, ca pe un om cu o deosebită socoteală în faptele lui, pe un *cuminte* al cîrmuirii oamenilor. Monumentul însă dă un bătrîn cu barba mare și cu ținuta dîrză, avînd în mîna un buzdugan pe care-l arată onorabilului public în atitudinea cuiva care ar voi să-l.

vindă, fie și cu pagubă. Un leu năbădăios se sucește în jurul unei stînci.

Al doilea monument e acel de pe dealul Hora. E alcătuit din două figuri de bronz prinse pe un stîlp de piatră. Un dorobanț bine modelat de Vasilescu și un animal cu aripî în care localnicii sînt deprinși a recunoaște un vultur.

Ce se vede mai frumos aici însă, e priveliștea încunjurătoare, cum nu se află multe în toată țara. În față se întinde panglica de azur mișcătoare a brațului Sulina, învîrtindu-se ca un șarpe; departe, în dreapta, înălțările pămîntului lasă să se vadă o parte din brațul vecin, al Sf. Gheorghe. În marginea zării se ițesc casele albe ale Ismailului, așezat pe brațul cel de al treilea, al Chilieii. Tulcea însăși se răsfire în toate părțile, albă, scînteietoare. În dosul ei, o largă întindere e prinsă de apele netede ale lacului albastru. Priveliștea întreagă se încheie în aur, alb și azur.

4. Spre Sulina

Pe braț, la vale. Înaintea unei dumbrăvi cu arborii rari, Dunărea se răsfață într'un lac nemărgenit, care în fund se dezbină. Brațul Sfințului Gheorghe fuge în dreapta, cu unde de argint, — un braț mort, unde nu sînt decît luntre de pescari, un tirg turcesc de ultimă mînă, ca Mah-

mudia și, la capăt, smîrcuri pentru cuibăritul pasărilor de mare și pentru împiedecarea corăbiilor ce lunecă pe luciul larg al Mării.

Brațul Sulinei, acel ce duce spre porturile noastre mijloacele de negoț ale lumii, urmează înaintea, între malurile de lut coperite de arbori rari, cu buruieni uscate, printre care pasc turmele, cirezile și în josul cărora se adăpostește mica luntre neagră a pescarului lipovean sau rus. Comisiunea Europeană, bună gospodină în casa altuia, a pietruit întâi un mal, apoi amîndouă, legînd de două ori prin canale drepte cursul corogit în coturi al rîului, curățîndu-î fundul milos prin *dragele* sale mătăhăloase și îndreptînd după cele mai bune norme navigația. Trec la scurte intervale, în asaltul spre cîștig, corăbii mari, greoaie: engleze, italiene, austro-ungurești, rusești, remorchere cu toate steagurile în vîrfurile catartelor, vase cu pînze purtînd pavilionul roș cu semiluna albă, luntre ale Comisiunii, al căror steag poartă dunga albastră cu literele C. E. D. (*Commission européenne du Danube*), între două dungă albe la mijloc și două dungă roșii la margine. Din cînd în cînd răsar pe mal sate cu căsuțele așezate în șir, gopsodării destul de sărăcicioase, pe care întemeietorul lor, Nenițescu, le-a numit cu nume răsunătoare, luate de la membrii familiei regale și care nu merită încă, de sigur, această

cinste, căci ele nu s'aŭ întins și n'aŭ înflorit. Une orî locuinți isolate, acoperite cu stuh, în care și-a luat sălașul vre-un arendaș sau antreprenor de pescării. După un călduros apus de soare, care ruginește apele ușor încrețite de vînt, noaptea stropită cu stele se lasă asupra noastră, pe cînd vaporul întarziat aleargă tot înnainte în canalul drept ca drumul săgeții.

La 7 de sară — de noapte acum, în Octombrie —, sîntem în largul port, de riŭ și de mare, al Sulinei. Îl semnaleză urletul aburului, strigătele de comandă, luminile ce clipesc somnoroase pe funiile vapoarelor și de-a lungul cheiului.

*

Acest cheiŭ nu-și deslușește începutul, nici sfîrșitul, ca un țerm nemărginit al iadului negru. Noi, stăpîni măcar ai malului, n'am știut, și n'am încercat măcar, să dăm o vecinătate onorabilă pentru noi portului pe care Comisiunea l-a creat și care aparține Comisiunii, care înseamnă locul de adăpost fiecăruia, până și vaselor de războiŭ ce poartă pe ele bandiera luptătoare a Romăniei. Cheiul, de și se împlîntă în piatra lui deși stîlpî de felinare, e cufundat într'o semi-obscuritate mai tristă, mai plină de fiorî decît lipsa deplină a luminii. Nicăiri o clădire mai întinsă, mai înnaltă care să scînteie în noapte ca un far asigurător de primejdii. Biurouri în care fumează lămpî proaste,

cafenele cu perdelele trase, pe cînd înscipții strigă «ciocolată, ceai», cîrciume unde se stoarce în plăceri dobitocești banul smuls în lupte cu furtuna și cu marea al corăbierului și pescarului, un *home* pentru «marinarul engles», de sufletul căruia este pretutindenî cine să se îngrijească. Cîțiva oameni în haine murdare se furișează pe lîngă șubredele clădiri de lemn, acoperite cu o tencuială înșelătoare. O birjă, al cărui rost nu-l înțeleg, fiindcă aici e, de fapt, o singură stradă, tighelul mării, rătăcește cătînd mușterii, cari nu vin de nicăiri. Doi jandarmi rurali în dolmanele lor învoalte, cu pușca în curmezișul spinării, trec iute, ca pentru urmărirea unor hoți nevăzuți.

Iar mai departe se întinde, înfășurînd toate, nemărgenitul negru. Un otel curat ni deschide porțile, saū mai bine scara, care se suie pe lîngă o cafenea și ceainărie. Odaia e mulțamitoare, dar ea nu dă decît paturi, și nu putința de a dormi. Fiecare pas, fiecare vorbă răsună prin părății de lemn, și în loc de pași sînt alergături nebune, rostogoliri pe scări, trîntituri de uși și în loc de vorbe sînt strigăte, cîtece de bețivi, rulade de «la, la, la la» revărsate din capul scărilor, convorbiri în italienește între oaspeții din rîndul al doilea și prietenii ce aū rămas să doarmă fără plată, în stradă. Și peste aceste zgomote de pisici înfierbîntate se aude

din cînd în cînd chemarea stridentă a soneriei electrice.

*

Plecarea înapoi spre Galați se face la răsăritul soarelui rece de toamnă. De pe coperta vaporului se văd corăbiile cele mai felurite ale străinătății odihnindu-se sau pregătindu-se de cale — între ele canoniera noastră *Grivița*, pe care marinarii fac spălătura de dimineață —, o linie palidă de mare, pe care se mișcă depărtate vase negre, și marginea de case pestrițe a Sulinei, în fața căreia, de cealaltă parte a portului, se prelungesc magazii înnegrite de fum, fabrici, ateliere de fierărie. *Toate* firmele sînt străine, și aici, în Sulina, capitala Comisiunii Dunărene, noi sîntem reprezentați *visibil* numai prin jandarmii rurali, prin cîțiva ofițeri de marină și prin tricolorul care filfiie pe vaporul de poștă și pe canonieră. Singura clădire impunătoare e palatul cu pavilioane al Comisiunii suverane: administrațiile noastre, care ar trebui să ne afirmе înaintea tuturor, nu se vădesc nicăiri. Orî ce graiū omenesc e de o potrivă de îndreptătit în acest port pe care-l străbat șalupele cu steagul lui «C. E. D.». Și mă prinde oarecum mirarea cînd trebuie să pun pe uritele cărți postale ilustrate vîndute de un bătrîn fără naționalitate petecul de hîrtie verde șters, care poartă pe el efigia regelui Carol.

Vaporul se duce înainte spre Galați, în țara lui și totuși în țară străină, purtînd o mulțime cu tipurile variate, care, spre uimirea mea, vorbește, cu intonații grecești și bulgărești, românește. E această limbă un mijloc mai comod pentru a juca împreună cărțile, cum se face de la Sulina până la Galați și de la Galați până la Sulina, sau e un început de întindere a limbii românești printre acei cari storc și vînd munca noastră, munca țeranilor noștri adecă, pe toate piețele lumii care vrea s'o cumpere?

5. În susul Dunării

Apuc de la Galați în susul apei, unde noi nu avem navigație de călători decit până la Brăila și Măcin, — pe un vapor al Companiei ungurești de navigație. E o corabie enormă, cu două coșuri și optzeci de metri în lungime. Merge până la Severin, atingînd amîndouă malurile, decî și cel sîrbesc și cel bulgăresc, și, printr'o delicată atenție, inscripțiile, începute ungurește, trec prin sîrbo-bulgărește pentru a se încheia cu această limbă neplăcută înaintea tuturor celorlalte, româneasca. De altmintrelea, căpitanul și cea mai mare parte din echipagiū sînt Nemiți, căci, la marină ca și la multe altele, steagul roș-alb-verde flutură pe marfă străină

•

Brăila se descopere repede cu casele ei albe, și se pierde din vedere foarte tîrziu, în ape care nu par a strînge la un loc atîtea corăbii felurite ca Galații. Apoi de aici înainte pornește regiunea insulelor, a băncilor de nisip, a ramurilor de apă întortochiate, a pădurilor de sălcii.

Vîrfuri de ostroave se ivesc în zare, despărțind neconținut rîul în dreapta și în stînga. Nu doar că fundul Dunării ar fi întins din colțuri de stîncă, care aș răzbătut ici și colo, acopeindu-se de ierburii și de copacii de apă și despiciînd ramuri. Insulele sînt aduse de fluviu: drumetul răpareț a smuls de ici și de colo, din atîtea țeri felurite pe care le-a străbătut, praf de piatră și milul pămîntului, le-a cărat în fugă, le-a purtat a lene, și acum aruncă în adîncimi ceia ce-î îngreueie prea mult mersul spre Mare. Aceste pustietăți, care dau de o potrivă adăpost paserilor de apă, pescarilor și celor ce fug de oameni, sînt un dar fără voie al Dunării oboșite. Hărțile le împart lesne cu liniile lor, care se încheie într'un pătrat, tăiat în colțul sud-vestic de o diagonală. Dar amănuntele ce se strecoară nu dau această întipărire geometrică simplă. Apa fuge în toate părțile; brațele ce se reunesc, se alipesc din nou mai curînd sau mai tîrziu în josul apei, șerpuiesc în voie, lungind neconținut drumul. Ici e un lac fără ieșire care să se vadă, dincolo te afli într'o strîmtoare, mai

departe pare că mergi să te rătăcești într'un front de ostroave.

Malurile samănă întru cîtva: amîndouă fără caracter și fără putere. Decît, în România veche, de la dreapta, straja arborilor nu se mai oprește, pe cînd pe malul dobrogean șesul e mai gol, și, mai departe decît dînsul, se ridică în albastru înălțimile, și mai albastre, din interior. Astfel, nici dintr'o parte, nici din alta nu se văd locuințe, oameni, decît, pe alocurea, căi fugind speriați sau vite coborînd către locurile de adăpat.

*

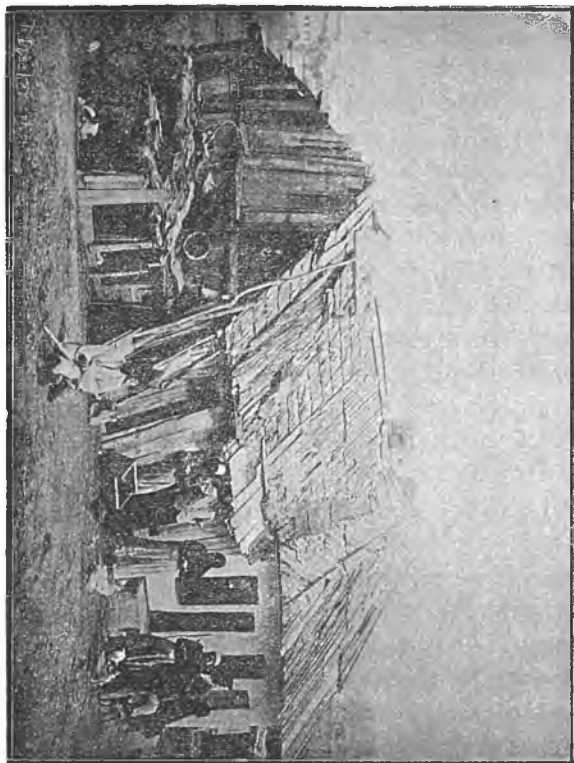
Un vînt puternic vine de la Sud și el mină înaintea corăbii turcești, pe care marinarii cu fesuri și cealmale mînuiesc funiile, pe cînd cele două sau trei pînze, rotunzite în încordarea lor albă ca niște piepturi de paseri de apă, trag în sus pe apa albastră, încrețită de un tremur de grabă, lemnul sculptat, văpsit, împodobit al luntrii încărcate cu mărfuri dobrogene: grîne, lemne și pietre de clădit. Odată trec patru în rînd, într'o înaintare mîndră, dar lină, vechi-vechi printre remorchere, șlepurî și vapoare, — ca niște rămășiți frumoase ale unei lumi așa de îndepărtate, încît se pierde în timpurile clasice, cînd tot corăbii de acestea despicau într'un triumf armonios mărețul fluviu...

*

Pe malul tăinuit al Romăniei muntene, care e aici mai șesă decit ori-ce s'ar putea închipui mai șes, se văd cîteva bărătcî și un ponton de-asupra căruia flutură în vînt același steag străin care dă o naționalitate vaporului nostru. Ne oprim aici cîteva minute. O mulțime de lume din vapor, — Romîni în haine orășenești, — se coboară, urmată de lăzi și saci pe care le cară hamali cu șăpcuță ungurească. Un vameș se ivește dintr'un vagon pe roate ce poartă numele oficiului pe care-l represintă: ideia e ingenioasă, dar asămănarea cu o panoramă se impune prea mult. O trăsură vine în goană pe drumul de pe marginea țermului.

*

După plecare se zăresc ceva mai departe, pe malul ce se adîncește în interior, ascunzînd și astfel ceia ce se află ori se petrece acolo, cîteva copereminte de tablă, între căciulî de stuf pentru gospodăriile obișnuite ale țeranilor. Iar mai încolo, printr'o deschizătură a marginii lutoase copleșite de buruienî, un val mișcător de argint străbate, luptîndu-se cu Dunărea pentru a-și păstra mersul deosebit, până ce la urmă el se pierde într'un ascuțiș. Aceasta e Ialomița, iar șchelea de la vărsarea ei se numește Gura Ialomiței, după cucerirea pe care o face aici fluviul, Piua Petrei, după o piuă de sumane a unei Petra ce și-a fi avut și ea celebritatea ei

O stăruință pe malul Dunării.

în vremuri, iar și mai înainte se afla aici însemnata șchelă Floci, unde s'a dat unele lupte și s'a adus multe mărfuri.

*

Acum iarăși în dreapta s'a tras perdeaua de arbori, în josul căreia Dunărea s'a jucat în vremurile ei de neastîmpăr primăvăratec tăind dungă și zmulgînd sălciile din rădăcină. Viața care se vede e dincolo, pe malul Dobrogei, care-și scoate acum la iveală, cînd nu vine la mijloc un ostrov cu vegetația sălbatecă, înnaltele ziduri de stîncă. Iată una, acoperită încă sus de un ușor covor de iarbă palidă ca o catifea veche, roasă ici și colo în mușcături sîngerate, pe cînd unghiul interior, gălbui, se despică, se rotunzește într'un fel de monstruoase ciupercă, se prelungește în fălci cu dinții ascuțiți, se sapă în scorburi. Sus, un grup de fete cu rochiile de cit privesc la vaporul ce înaintează.

De la această stîncă pornește o grădină sălbatecă de case, care amintește, în mult mai mic, Tulcea. O stradă de piatră răscolită apucă la deal: se văd multe case cu cerdace și acoperimente de vechi olane roșii; o geamie ridică spre cer degetul arătător al minaretului alb. La o parte, căruțe mișună în toate părțile, lingă marginea tăiată în piatră a apei. Apoi o altă mamină de stîncă gălbie, pătată cu alb. În virf se păstrează încă, spre oraș, rămășițele fără

formă ale cetății Hirșovei, pe care Turcii au înălțat-o după modelul cetății vechi cît lumea pe care o durase minile uriașe ale naturii, tăind ziduri mărețe, ce se despică prin săpături adînci și se cufundă drept în apa fugare. Unde lipsește încunjurul stîncii, erau întărituri omenești ale căror urme se mai văd încă, așa încît cui-bul păgîn se încingea de pretutindenî cu zale împotriva primejdiei malului, veșnic tăcut, din față.

La debarcader aș venit mai mult Turci, cu fesurile lungi, cămășile colorate, briiele de șal și picioarele în papuci. Cite un Tatar își arată în mijlocul lor cealmaua, obrazul galben, zbîrcit și bărbuța de capră. Iar din vaporul unguresc pornește, cu căciula-î lătită sus și zeghea-î albă, un moș bătrîn, care, răzimîndu-se 'n toiag, stă de se uită odată în urmă, cu ochii negri, cufundați supt sprincenele stufoase. Așa unii ca dînsul ni-aș dat acum vre-o treizeci de ani acest pămînt de Balcani din față, și ca o afirmare a stăpînirii noastre aici se vede tricolorul de pe remorcherul *Radu Negru* — acel ce a spart din greșală marea corabie «Franz-Joseph» a Companiei ungurești —, care încarcă mărfuri înaintea tîrgului cu căruțele.

*

De aici înaintea, malul de stîncă se urmează în stînga, cînd acoperit de ierburi, cînd arătîndu-și la soare piatra. Într'un loc e o carieră

cu o casă de supraveghere, într'o linie de bordeie ciudate, ridicîndu-și de-asupra pămîntului numai triumghiul cu ușa și cei doi ochi ai ferestrelor.

Corăbii, mai mult luntre grecești, sînt oprite la țerm. În scobituri ale păretelui stîncos, aū răsărit sate, Topalul, Seimenii, cu gospodării creștine, bine alcătuite. Supt cîrmuirea de-a dreptul a Turcilor, mai puțin storcătoare decît a Domnilor puși de Turci, cari Domni aveau și grija lor, și grija ciracilor lor, s'a înjghebat pretutindeni în satele de pe malul drept al Dunării o clasă de fruntași ai satelor care a lipsit la noi și a cărei lipsă s'a simțit mai ales la noua întemeiere a satelor, în epoca modernă. Biserici solide, frumoase chiar, impunătoare, țin mijlocul acestor sate: ele sînt creațiuni ale aceluși episcop om de ispravă, care e P. S. S. Partenie, saū ale noului prefect de Constanța, d. Scarlat Vîrnav.

6. Cernavoda

Printr'un amestec de țermuri și insule, se vede sus de tot o țesătură de fire, care pare că atîrnă în văzduh. Apropierea demască stîlpi de piatră înfipti în Dunăre, pe cari se razimă acea însăilătură aeriană, innegrind pe albastru. Un capăt al marelui pod, impunător prin proporții, dar, ca toate podurile moderne, prea puțin ma-

terial ca să robească privirile, se razimă pe insula Borcea. De aici el urmează printr'un viaduct: de acolo un nou pod pornește, păzit de dorobanții de bronz. Iar alți dorobanți de bronz aŭ paza la piciorul care apasă stăpînitor, făgăduind trăinicie și civilizație, pe stîncă Dobrogei cucerite.

De la debarcader, un drum prăfos (e praf galben, praf negru, unde trece trenul, și nisip, cu care se nivelează în jurul clădirilor) duce spre tirgușorul Cernavoda, pe care edilitatea locală îl numește cu o pompă care pare cam veche și foarte puțin la locul ei: «urbe». Lăsînd la o parte însă neajunsurile, care vor fi, neapărat, în curînd drese, ale acestui drum, Cernavoda, cîtă este, mulțamește în două chipuri sufletul.

Întăiŭ, fiindcă aici am făcut ispravă. Iată fabrica de lîngă debarcader, iată căsărmile de vînători, de artilerie (acestea abia terminate acum), iată Agenția de navigație, înaintea căreia trec vagoanele și-și așteaptă rîndul mărfurile, iată stradele, bine croite și destul de curate, iată o biserică frumușică, o primărie, o administrație a pădurilor din acest «ocol», un număr de căsuțe plăcute, în care locuiesc funcționarii, ofițerii noștri, iată cîte-va oteluri, de piatră și de lemn. Printre pestriții băștinași se mișcă vioi purtătorii uniformelor noastre, cu

bonete și tunicile lor verzi și cafenii. Copiii ce se întorc de la școală fugărind giștele albe ce zburătăcesc prin aierul de sară, strigînd de bucurie, vorbesc românește, și tot în românește se face haz de alți copii în jurul căruții grosolane în care a sosit în piața acoperită cu strujeni un urît Tatar înfășurat în cirpe.

Dar, cu toate aceste noutăți de clădiri, de porturi, de limbă, cît de mult s'a păstrat caracterul oriental, turcesc al Cernavodei, care, în ciuda numelui ei slav, era un cuib de Turcime! În strada comercială, cu firmele străine, se înșiră cafenele, cu scaune afară pentru onoratul public care stă la taifas. În una șed în jurul unei mese rotunde trei adolescenți mohammedani, cu fesuri, cămăși colorate, șaluri la cingătoare și papuci: unul are o frumoasă față de Țigancă visătoare. Aiurea, un bătrîn singur, cu cealmaua peste fruntea zbîrcită, cu ochii ascunși sub ochelarii dați peste urechi, cu nasul coroiat și o barbă scurtă pe bărbia scoasă înainte, gîndește la multe de toate și mai ales la nimic, sorbind în gînd cafeaua pe care n'are de unde s'o plătească. De pe drumul de la gară vin, legănîndu-se alene pe șolduri, o grupă de Turci somnoroși. Turcoaice cu șalul în spate, care înlocuiește aici hobotul alb din care să răsară numai scînteile ochilor, trec răpede cu

ochii în pămînt, ca niște călugărițe, prin strădițe dominate de un minaret.

Cînd ne urcăm iarăși pe șoseaua ce duce la gara de lîngă pod, în căsărmile de jos răsună goarneau de sară și supt cerul cuprins de întunecare se ridică fruntea mîndră a podului, peste care trece civilizația, fructificînd în calea ei fulgerătoare.

7. Constanța

Peste cîtva timp, armătura podului răsună, vuieste, se cutremură, pe cînd din adîncul negru se ivesc ochii de foc roșu ai uriașului drumeț, ce gîfîie fără să se obosească. Cu dinsul împreună ne înfundăm în noapte, care ascunde totul. Megidie. Gara e asediată de poloboace și albiu lucrute în împrejurimi. Încă o stație, și avem Constanța.

Va fi un tîrgușor turcesc, la care să se alipească rău portul nostru costisitor, sau feeria orientală pe care o cîntă cronicarii *mondeni* ai ziarelor pentru lumea suptire ce-și caută aici de sănătate și petreceri două luni pe an?

Lămpile de petrol și globurile electrice atîrînd din înălțimea pîrghiilor lor arată șiruri drepte de clădiri, printre care înnaintează o stradă bine pietruită. În stînga se desfac alte drumuri, tot drepte, tot bine pietruite și curate.

Cînd ai ajuns jos, te afli într'o piață cu prăvălii, cofetării, berării, cafenele luminate. Apoi, în dreapta, un drum pe lingă case de odihnă și orînduială, într'un cartier de «lume bună». La capăt, otelul Carol se desfășură larg și înalt în fundul unei grădini. Din față, unde plutesc lumini nesigure, răsună ca un zgomot de trăsuri fugărindu-se neconținut pe un pavagiū răsunător de piatră, — Marea.

*

A doua zi, descopăr de pe fereastă o «Bancă națională» și, în toate părțile, căsuțe, nouă și vechi, acoperite cu olane trandafirii peste care vremea a trecut une orî tonuri negre. Aici nu e îndreptare, nici perspectivă și, cu toată primblarea de noapte, întrebarea rămîne încă nedezlegată.

La ieșire întîlnesc iarași stradele pe care am venit, și ele-mî zîmbesc prietenos în dimineța senină și caldă. Descopăr palate ca al Administrației domeniilor țerii. În piață, un Ovidiu de bronz, făcut pentru noi de un sculptor italian, amintește pe versificatorul elegant care a vorbit de rău Scitia sălbatecă, cu gîndul la piețele luxoase și la frumoasele femei ale Romei împărătești. Aici în piață e mișcare: lume stă înaintea cafenelei și cofetăriei, lume europeană, pe cînd Turci trec cu panere de precupeți, sau

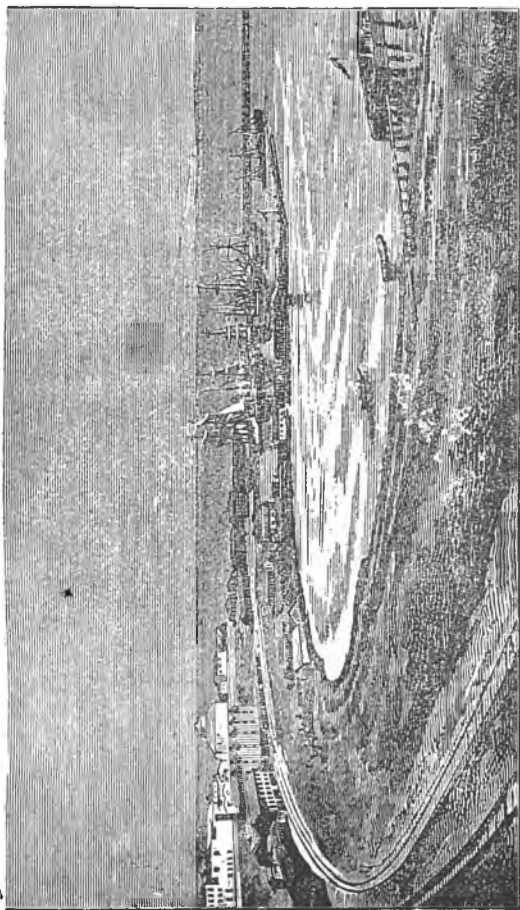
mîna sacalele cu apă de la Anadolchioi orî, iarăși, birje, care, de hatîrul stagiunii băilor, samănă cu cele din București, avînd pe capră Muscali uitați de vară și Turci cu fes.

Dacă apuci acum în sus, la deal, dai de o stradă de prăvălii ce n'aū nimic turcesc sau dobrogean în ele. Drumuri se deschid în dreapta și ele se mîntuie une orî în albastru. Cînd ajungi pînă la capătul lor, te oprești cuprins de recunoștință înaintea unei mărețe frumuseți.

De pe malul lutos, mîncat de valuri, care-și aruncă în zilele de mînie pînă foarte sus stropii de spumă, vezi o nemărgenire albastră ca piatra scumpă a safirului. Din fund, zorește vîntul, și rînduri de valuri lunecă înaintea, se tivesc cu alb în cale, se ciocnesc de țerm și pier în adîncimi. Nu se vede nici o corabie, nici o luntre. Numaî paseri albe, paseri negre vîslesc din aripî spre depărtări, de-asupra adîncului care nu le înspăimîntă. Că micî picturî de cortină la cele două capete ale scenei grandioase se văd: un Tatar căutîndu-și drumul prin ierburile uscate ale rîpii și două fete în haine de Duminică, privind spre Marea, ce li zîmbește azi și le înspăimîntă mîne, din unghiul unei porți tănuite.

În fișituri ritmate, suspine de ușurare după avînturi învinse, valurile ating țermul de lut scorburos și dispar în spuma lor risipită.

*

Constanța

Maî departe, strada înfățișează o grădină de tot nouă, desemnată, lucrată și îngrijită de un grădinar din Abazzia. De aici drumul duce peste cîmpî uscați, cu pămîntul de nisipuri și luturi ușoare, spre Anadolchioi, care dă Constanței apa de băut: un sat turcesc, cu coperemintele de olane. În dreapta, Marea se ivește din nou, și încă odată ea vădește, în locul neprietenoasei fețe «negre» pe care i-o dăruiește porecla, cel maî adînc și maî rar albastru în care natura a înveșmîntat fața apelor mari.

Se văd acum, în rătăcirea peste acest cîmp, pe care într'un viitor apropiat îl vor străbate șine de tramvaiu, pe cînd tuburile de fontă vor purta în adîncimea pămîntului apa curată a izvoarelor din sat către orașul vecin, căruțe cu cai mărunți, care duc Bulgari cu fruntea îngustă și craniul păros, Mocani cu căciula pătrată și figura energetică, Munteni cu fața deschisă, prietenoasă, Tatarî cu ochii oblici și zbîrcituri pe obrazul galben. Străbatem o lungă stradă cu totul orientală, la capătul căreia lucrează potcovari și fierari cu fesuri. Apoi vii, acum despoiate de struguri, mărgenesc malul foarte sus, și în ele se ridică frumoase vile boierești.

Căci prin acest încunjur al trăsuriî, te-ai întors iarăși la Mare, și de aici poți privi orașul în întregime. Cu biserica în frunte — o clădire în felul «Doamnei Bălașa» din București — el

chiamă la sine de pe culmea pe care o încunună cu palatele, casele și căsuțele lui, corăbiile lumii ce vin cu puterea aburului din strîmtorile fermecate ale Constantinopolei sau merg să caute înapoi Răsăritul, după ce au încărcat roada cîmpiilor noastre și ni-au adus pentru dînsa mărfurile Apusului născocitor și harnic. Pentru a primi bine pe acești oaspeți, România a dat portului său de mare ceia ce-i trebuie pentru a oferi siguranță și apărare. Două brațe de zăgaz prelungite până departe închid adăpostul corăbiilor; o limbă terminată printr'un far stă în calea vînturilor și ocrotește intrarea. Printr'un nou drum, tăiat adînc și împietrit trainic, printr'un lung tunel ce se boltește supt țerm și se deschide în port, prin platforma care în curînd va da loc îndestulător pentru mișcarea trenurilor în raza aceluiași port, circulația bogățiilor poate funcționa în voie între uscat și apă. Milioanele cheltuite aici au întemeiat un viitor, și din cimentul, din granitul acesta va răsări aceeași roadă ca din cîmpiile cele mai mănoase.

Și orașul înțelege să fie vrednic de acest port, cucerit prin muncă îndelungată și prin mari jertfe, asupra mării. Micul bulevard de astăzi se va coborî până jos, unde un nou zid se înnalță gonind apele din cuprinsul lui, și supt paza acestui zid, ce se va prelungi până la Otelul Carol

și, poate, de aici la Anadolchioi cu minunata sa privese, vor alergera tramvaie la băi nouă, vor sorbi aierul de mare, în diminețe limpezi și în dulci amurgiri de vară, oaspeți ai Constanței înfloritoare, se vor învîrți danțuri vesele în Casinul petrecerilor,— pe cînd lîngă sunetul muzicilor din salele scilpitoare, Marea va înălța, spumegînd de pietrele ce aū gonit-o din cuceriri, ritmurile ei grave în noaptea neagră.

Și frumosul port ce-și aruncă zi de zi vechile zdrențe orientale, își sparge obloanele putrezite și-și deschide largi fereștile, dărîmă zidurile de închisoare ce-l împrejmuiesc și-și seceră bălăriile îndărătnice. Constanța triumfătoare, din care va fi dispărut amintirea umilei Chiustenge musulmane, va fi un oraș în adevăr românesc. Județul cuprinde în cea mai mare parte Romîni: Mocani, dintre cari unii, cari poartă nume ca Aldea, Blebea, Golea, Paraipan, Gologan, strîng o avere, din pămînt și vite, pentru ei și pentru neam, saū Munteni. Turcii și Tatarii sînt puțini, și mai puțini Bulgarii. În oraș, Grecii, cei mai numeroși, nu pot să reziste multă vreme; Bulgarii, cari caută încă școli și înrudiri bulgărești de peste graniță, dar cari n'aū visurile primejdioase ale unora dintre compatrioții lor de la Tulcea, sînt prea puțini ca să facă stavilă năvălirii unificatoare a unei culturii românești; elementul musulman s'a împăcat cu noii stăpîni

și primește bucuros limba lor, prin care se poate câștiga lumină. Și în județ, unde numai în câteva luni prefectul actual, d. Vîrnav, a făcut să se clădească vre-o patruzeci de școli și o sumă de biserici, din bani pe cari oamenii singuri i-au strîns mîna de la mîna pentru învățătura copiilor și cinstirea legii, sămînța culturii crește, pentru holdele viitorului. Romîni, Bulgari, Turci, Tatarî cer, dăruind banul și munca lor, viața sufletului măcar pentru copiii ce li vor lua locul, și această viață se împărtășește în toate acele sate înfloritoare, în care une orî nu mai încap locuitorii, în graiul nostru învingător și înfrățitor în numele civilizației.

*

Într'o după-amiază ploioasă, cu cerul greu de nori negri, părăsesc Constanța, peste blocurile de basalt, parapetele și înnaltele zăgaze de piatră ale căreia frînturi de valuri verzii se aruncă pătimașe, risipindu-și, neconținut învinșe, batjocura de spumă zădarnică în aier, pe cînd, pe dunga rămasă albastră în fund, vapoare înaintează greu, clătînîndu-se.

Până la Cernavoda sînt numai două ceasuri, dar într'un spațiu mic natura dobrogeană a grămădit toate priveliștile și toate tipurile omenești ale acestor Ținuturi. După marea nemărgenită, vin șesuri de nisip neroditor, apoi miriști pe

care încă staū clăile de paie ale grîului treierat de mașine, vin pădurici și, de la un punct înainte, dealuri de lut, dealuri rotunde, vârgate de creștături în lungime prin piatra lor văroasă. La gări, mai ales la acelea în dosul cărora e un sat sau un tîrg, — Murfatlar, Megidia — se cotesc în învălmășeală, printre movilele de saci și lăzile de mărfuri, Turci nepăsători, Tatarî cu figura boțită și ochii șireți ascunși în zbîrciturî fără de vrîstă, Bulgari cu fruntea îngustă, Armenî cu pelița unsă, Occidentalî în mantale și șapci de călătorie, iar, din partea noastră, Mocani, Munteni, soldați, jandarmi rurali cu dolmănul albastru-deschis, polițai plini de ifos și sergenți de multe ori arămiî la față, preoți cu potcapuri și pălării.

În tren e același amestec omenesc, și aud de-o parte un străin vorbind franțuzește cu un «aristocrat» al nostru, pe cînd în fața mea un Turc gras și grav citește paginile de noutăți sarbede și laude oficiale ale gazetei franceze constantinopolitane *Servet*, «organ național ilustrat, consacrat intereselor Imperiului Otoman».

*

Satele sînt dese în această provincie, care n'a fost nicî-odată o sălbătăcie și poate ajunge una din cele mai înfloritoare părți ale patriei. Se văd biserici, frumoase școli nouă, cu locuinți pentru

învățători, pieți pline de mișcare, primării de pe care flutură tricolorul și, lângă vechile case strîmbe, nevăruite, acoperite cu stuh, locuinți model, cu ferești mari și coperișul de frumoase țigle, care se aduc tocmai de la Ciurea, din Județul Iași. D. Scarlat Vîrnav, care în acest Orient român a găsit bagheta magică pentru a-l învia, mi-a povestit istoria acestei prefaceri. La îndemnul său, locuitorii singuri au venit să-și ceară școala, pe care prefectul-inginer a plănuțit-o așa încit să se îpace împlinirea modernă a tuturor nevoilor cu cea mai scumpă cruțare a banului locuitorilor. Clădirile s'au mîntuit răpede, și Musulmanii ca și creștinii s'au închinat cu drag la inaugurarea culturii românești, pe care ei o ajutase, dînd totuși toată lauda, tot meritul aceluia care li împărțise sfatul, planul și garanția. O școală a adus apoi altele, de prin împrejur. Și, după exemplul școlilor ieftene și bune, sătenii de orice neam și lege s'au îndemnat a zidi case, pe care le-au voit, și le-au isprăvit, cu toate înlesnirile de civilizație care se vedeau în școala lor.

8. Spre Giurgiu

La ponton, supt horbota de fier a uriașului pod, așteaptă vaporul austriac, încunjurat de spuma furioasă a Dunării, care răsfrînge în

apele ei de leșie murdară cerul pătat de nori negri. E mai mic de cît vaporul de reclamă al Ungurilor și n'are, ca acesta, două coșuri. Vine din Galați și servește mai ale las ducerea călătorilor bulgari, cari n'aū la îndămină o linie ferată. Une orî pe podul și prin coridoarele lui își află locul peste o mie de lucrători de cîmp și hamali, cari vin, după ce și-aū încheiat munca la noi, înapoi spre țara lor săracă.

Trecem supt linia podului, de la care atîrnă, îndreptînd înnainte corăbiile, felinarele ce se vād departe ca două stele călăuze, pe cînd dunga de lumină a trenului e înghițită mai iute de largul spațiu întunecos. Abia se mai zărește încă, în această clipă a înnoptării, căreia-i lipsește farmecul apusului înnroșit de soarele dispărut, dunga joasă, mărgenită de arbori a Munteniei, linia mai înnaltă, goală a Dobrogei. Printre micile insule de nori suptiați, Craiū-noū trece sfios cîteva clipe, și în urma lui fulgere orbitoare luminează năprasnic de la o zare pănă la alta saū își răspond, depărtate, slăbite, de la un colț al bolții la cellalt. Cîrmaciul, asupra cabinei căruia se rāpād șivoaiele pentru care se deschide îndată cerul, deplin acoperit acuma, pipăie cu greū cu privirile în noapte, și în tremurăturile moī ale vasului se simte lupta neconținută cu valurile învălmășite ale rîului.

Malul muntean rămîne nepătruns, mut, cel

interesant rămîne al Dobrogei. Rasova-și răs-pîndește luminile pe o coastă de deal, pe cînd din casele-î împrăștiate răzbate lătratul de pază, de frică nelămurită al cînilor. Peste vre-un ceas-două am trecut de Ostrov (de unde merge vaporul la Călărași), și pe malul bulgar avem Silistra, care arată numai cîteva vechi case luminate, în întunerecul brăzdat de ploaia zgomotoasă.

Iarăși cîteva ceasuri de întunerec și potop. Pe o înălțime, luminile chiorcoșate ale Olteniței arată o schelă care trece răpede, lăsînd vaporului doi drumeți romîni, cari comentează cu gust articole glumețe din «Veselia». Ceva mai departe, Tutracanul Bulgarilor, Turtucaia noastră. E o Hirșovă mai mare, care scînteie până foarte departe cu nenumărații săi ochi de lumină. Se aud cîntece de triumf, care se mîntuie în noapte și încep iarăși, cu toate că vaporul s'a depărtat de mult de țerm. Pe copertă s'aū suit aice două sute de rezerviști din Rusciuc, adunați odată pentru războiul amenințator cu Turcii și licențiați acum, după încheierea învoielii de desarmare mutuală dreptată cu aceștia. Îi văd uitîndu-se uimiți la mișcarea minunată a brațelor de oțel ale mașinii: oameni mari, groși, cu fața spăriată, îmbrăcați în sarici de țeranî, cu căciula pe cap sau în halaturi de postav odată cenușiu, iar acum de un gălbiu șters, murdar,

cu șapca rusească trîntită pe ceafă. Arată puternici și ascultători și, așa urîți cum sînt, la un război s'ar bate bine. Printre dînșii sînt și Romîni de pe malul drept, și a doua zi un cerc al nostru se formează, din care fac parte un artilerist romîn cu opinci, un sergent de linie, bine călit, cîțiva țeranî și un vînător bulgar, care povestește în limba lui de acasă, care nu e a Bulgariei, pățaniile lui de ostaș al străinului.

Ceva mai încolo, ploaia învinge, și vaporul, ce nu-și mai poate găsi calea, cu toată experiența și energia cîrmaciului, aruncă ancora pentru așteptarea pînă în ziua.

*

Abia se suptiază noaptea, la 6 ceasuri din ziua următoare, cînd helicele începe a se învîrți din nou. Arare orî cele două maluri, ce încep a se deosebi, se aseamănă. Podoaba de păduri o păstrează și de aici înnainte mai mult al nostru, pe cînd întinderi lungi de țerm bulgăresc sînt goale, înnegrite, spălate de apă. E șes de o parte și de alta,—șes pustiū.

9. Giurgiul

De o dată, din partea noastră, încep a se vedea remorchere cu steagul nostru, șlepurî purtînd nume românești și inițialele N. F. R. (Na-

vigația Fluvială Română). Pe mal, grămezi de mărfuri, vagoane, movile de cărbuni. Iar încolo, cîmpie goală, brațe de Dunăre rătăcind prin nisipurî, bălți. E Giurgiul.

Agencia austriacă și-a strămutat pontonul aici, aproape, dar numai aproape, peste ceva bălți și mocirle, de o șosea bunișoară ce vine de la orașul care, de la ponton, e invisibil. O legătură în acest punct nu trebuie să se facă, de oare ce, după starea apelor rîului, pontonul va rătăci aiurea. Drumul nostru merge spre alt loc, unde se lucrează de cîtva timp, cu lovituri de milioane, portul în canalul dunărean de lîngă oraș, dar apa, așa cum e fluviul astăzi, fără îndreptări făcute anume, nu vrea totuși să vie. Se vorbește, însă, pentru timpuri apropiate, de brațe de apă ce vor fi tăiate, de poduri ce vor fi întinse și vor învinge la sfîrșit natura, aducînd corăbiile drept supt înălțimea de argilă a orașului.

O birjă duce într'acolo, prin nisipurî și știoalme, iar apoi peste șoseaua largă, care despică terenuri joase, în care, una după alta, giștele albe vîslesc cu pieptul, legănîndu-se de plăcere. De la o vreme, ești în fața unui dîmb drept, paralel cu malul, și pe capătul de către noi al dîmbului o biserică cu două turnuri semnalează orașul.

*

El începe cu strădițe ce se ridică la deal, cu pietre mari albe risipite, între căsuțe de mahală

bucureșteană. Apoi, pe măsură ce se înalță casele, pavagiul se adauge cu elemente mai egale; mai puțin zguduitoare. Până ce, în sfirșit, sus de tot, te afli într'un complex de strade cu desăvîrșire drepte, ca unele ce aũ fost croite în același timp pe dărimăturile vechii cetăți turcești care a ținut piept creștinilor până la 1828: un granit desăvîrșit le acopere de o potrivă, mărgenit cu elegante trotoare de basalt. Clădirile sînt unele ori frumoase, în cele mai multe casuri curate. Prefectura e un impunător monument. Sînt case particulare care apar destul de îngrijite și de armonioase în seninătatea lor, încît să poată aminti părți din Strada Domnească a Galașilor. În mijloc, un turn de observație, ca un minaret uitat, răsare dintr'o grădină publică, pe care o încunjură zidurile pieții centrale. Orașul s'a pregătit, de sigur, bine în așteptarea mișcării comerciale ce se va desfășura în curînd la picioarele sale. Căci grînele noastre muntene nu ieaũ toate de-a dreptul drumul Brăilei, decî al străinătății cumpărătoare, ci găsesc mai ieften drumul mixt: pe uscat până aici, la Giurgiu, și de la Giurgiu înainte pe șlepurî către marele liman al exportului nostru.

*

▼ Giurgiul are în față o insulă, unde aũ fost întărituri, pe care le acopere astăzi însă, ca pe

o țernă obișnuită, nestropită cu singele luptelor pentru lege și putere, învălmășeala sălciilor bogate în frunziș. Când vaporul atinge capătul ostrovului, Dunărea, împuternicită, îi cere silinți măi mari pentru a tăia valurile ce se zbat în voie pe întinderea largă. Iată acum câteva case albe cu coperemintele roșii, care pătează singurătatea malului drept, pe când, pe cel stîng, Giurgiu se înfățișează acum întreg, cu luntrile care lucrează dedesupt la bogăția viitorului. Și pe țermul străin se văd acum șlepurî ale serviciului nostru de navigație, un vapor românesc prin care comunică malurile, linii de drum de fier pe care sînt înșirate vagoane pentru transportul călătorilor, fragmente de cheiî întărind malul și o pîrghie de ridicat mărfurile din vapoarele ce vin spre ponton. Mai departe aî o foarte frumoasă clădire care e un spital și altele măi mici, acoperite cu plăci de tinichea roșie. E «stația» marelui oraș bulgăresc *Ruse*, Rusciucul Turcilor și al nostru, al doilea oraș poate după capitală: Sofia.

Din adevăratul oraș se ivesc o frumoasă biserică a catolicilor și, măi departe, câteva case mari în stilul obișnuit la noi și, printre ele chiar, strade înguste. Pe coasta de lut, căruțe, hamalî turci și bulgari, își trag cu greu opincile din noroiul îndărătnic. La ponton, cîțiva soldați în uniforme șterse de soare, un vînător și el în

mantă de aceasta murdar-cenușie, cu fundul căciuli și lampasurile verzi, cu sabia încîrligată, un ofițer și lume amestecată. Iar pe urmarea liniei de dealuri se gaibără fără orînduială vechiul Rusciuc al Turcilor, străbătut de minarete. Două corăbii bulgărești de război stau în port.

Apoi iarăși Dunărea curge între malul carpatic jos și verde și înaltul mal balcanic, cu muncelul gîrboave, pe care le acopere o plisă moale de verdeață veștedă.

De-o parte și de alta a vaporului trec șlepurii grecești, ungurești, în șir. Iar în sala cea mare, pe lîngă Evreii ce vorbesc în românește și Ungurii navigației austriace, Bulgarii slavii, Bulgarii grecii și Bulgarii semiții, deosebiți după lungimea și forma nasului lor, vorbesc unui Român ce nu poate zice și despre ieftinătatea otelurilor din principat, unde doi oameni pot sta cu doile pe zi, despre bunătatea pîrjoalelor și «mititelor» din București, despre intrigile rusești din care ar porni măceluri ca acelea din Belgrad și despre meritele lui Stambulov căruia i se spurcă și strică neconținut mormîntul fiindcă a trimis pe lumea cealaltă un număr de compatrioți prea mic...

10. Spre Turnu-Măgurele

Înnălțimile balcanice cotigesc ușor și se înfundă în lăuntrul țerii, unde dispar liniile lor rotunzite. În față un alt șir de muncele face margene apei. Pe malul nostru, dintre păduri, răsare un ponton cu un steag rupt ce flutură în vîntul puțin mai potolit; pe aproape așteaptă șlepurî străine. Zimnicea, la care mă așteptam, e, ca și Piua Petrei, ca și Călărașii și Giurgiul, departe de țerm, la ascunzătoare și adăpost, unde n'o descopăr privirile.

Din potrivă, pe culmile goale din față, pîndesc drept peste riî rămășițe de cetate veche, din care aû străjuit odinioară, pentru încălcări și pradă, Turcii șiștoveni, ce aû lăsat ca urmași de legea lor pe acei hamali cu picioarele goale, pe acei sătenî în haine rupte, cari înroșesc cu fesurile lor debarcaderul. Șiștovul de astăzi, care e și acel de ieri, al decăderii turcești, răsfiră multe case mici, albe, fără livezi.— pe cînd livezile întovărășesc neapărat ori-ce veche așezare românească — pe trei dealuri și pe adînciturile prăpăstuite dintre ele. Pare un zbor încremenit de porumbei albi. Cîteva clădiri mai bune: vama, un otel, care-și dă firma și în românește, se înșiră pe cheiû: înnaintea lor trec, patru cite patru, într'o alergătură de oi

gonite din urmă, rezerviștii bulgari cu bițele lor haine fără culoare și sacii albi pe umăr, — umili represențați ai stăpînirii de astăzi. Geamiile ale Turcilor nu se arată, dar uitate o bisericuță cu turnul ascuțit, probabil a catolicilor, iar altele două, mai în sus, pentru pravoslavnicii. Mult timp încă frumoasa priveliște te urmărește prietenos de pe coastele galbene ale țermului, — pe cînd vaporul lunecă între țermuri joase.

*

Șiștovul se fălește de întinderea sa, mica Zîm-nice se sfiște să se arate. Temeiuri adînci se află supt aceste deosebiri ale malurilor, care deosebiri nu se întîmpină numai aici. Țermul bulgăresc nu se teme de Dunăre, care poate numai să-i radă jos învelișul de verdeață ori să sape scorburi în lut, să dea la iveală stînca. El privește de sus rîul. În țermul românesc, din potrivă, stăpîna, tonaasă și răufăcătoare, e apa, care șuguiește înnecînd și dărîmă la mînie. Pămîntul, slab, e venit din Dunăre și se supune chemărilor ei, coborîndu-se iarăși ca mîl în adîncurile rîului. Dar ce nu pot face nisipul, lutul, țerna, singure, poate îndeplini același material cînd e ținut în adînci rădăcinii împleticite. Aici copacul e prietenul, apărătorul, și este sfînt pentru omul pe care-l ajută. Dincolo n'au nevoie de dînsul, și-l taie de pe pămîntul tare în care

n'a putut să-și înfunde mult ghiarele căutătoare de hrană.

Pe urmă, malul drept a fost, din vremea Romanilor până acum, un mal de cetăți, chemate să domine șesurile supuse din față. După strecurarea barbarilor cari aū înecat de pe ȣermul nostru, el și-a luat iarăși rolul său de dominație, supt Turci: noi, cari pierdusem puținele noastre întărituri, ne pitiam înaintea stăpînului, tiranului, hrăpitorului, căutam să ne facem uitați de dînsul, cu ce bogăție putusem strînge, pe cînd el ne căuta neconținut cu ochii săi crunți, nesățioși, din toate turnurile marii sale cetăți dunărene. Astăzi însă, vîntul de la Miază-Noapte i-a măturat departe flenduritul steag de jaf, și micul urmaș tînăr al bătrînului uriaș scos din Scaun pune totuși, printr'un șir de mici acte de dușmănie, încă odată vechia întrebare: de pe ce mal va veni stăpînirea, — dacă nu asupra apeî, peste care aū drepturi atîția, — asupra pămînturilor străbătute de dinsa?

*

Turnu-Măgurele și Nicopol. Orașul românesc se manifestă în noapte numai prin luminile pontonului și ale șlepurilor îngrămădite în acest punct de la gura Oltului, veche cetate, veche șchele, dar așezare orășenească dintre cele întemeiate la 1829. Iarăși o reședință oarecum

înfloritoare, care se pare că nu vrea să înnainteze prea mult către râul peste apele căruia i-au venit în 1877 ghiulelele de aprindere și omor ale vecinilor din Nicopol. Abia un colț din oraș apare ceva mai departe, într'o regiune unde din toate părțile se frământă corăbii.

Aici însă și vechia cetate de stăpînire osmanlie se pitulează în cuibul ei de munte pentru a vedea mai bine și a lovi mai sigur. Nicăiri grămada de piatră, strînsă ca o fiară ce se pregătește de o săritură ucigașă, nu e mai măreață. Tocmai în vîrf, tremură lumină depărtate, pe cînd de-a lungul țermului abia cîteva felinare risipite aruncă în întuneric o rază care înseamnă locurile mai mult decît luminează în adevăr. Apoi înălțimile se potolesc fugînd, tot înnainte.

Peste un ceas însă Samovitul, de unde pornește linia bulgărească spre Sofia (cealaltă duce de la Rusciuc la Varna), se află într'o regiune mai mult șeasă.

11. Spre Severin

Și așa e până la Vidin, care corespunde Silistreii, la cellalt capăt al Dunării bulgărești, ca bulevard de supraveghere și apărare al rîului. Silistra și Vidinul am căutat să le luăm noi, în marea împărțire de pămînturi turcești la 1878.

Dar n'am putut căpăta nici unul, nici altul de la dărnicia aliaților ruși, cu toate că Europa ni-ar fi lăsat măcar pe cea d'intăiū. Cu ce ochi am fi fost priviți dincolo, cînd am fi smuls și oprit aceste Gibraltaruri dunărene, se poate înțelege, dar vedem iarăși prea bine cu ce ochi sîntem priviți astăzi, fără să le fi luat.

*

În dimineața zilei de toamnă cu cerul jos, plumburiū, Vidinul întinde indoitul său cheiū alb, dincolo de care Bulgarii aū clădit sau reparat cîteva oficii greoaie, văpsite în colorī triste. Pe lîngă dinsele se desfac strade, printre case mici. Ceva mai departe, în sus, o ciudată biserică, galbenă și roșie, înfățișează, izolată, turnuri multe și mici pe un părete înalt. Iar, în alt masiv, cel din urmă, stă ca un leū adormit, marea cetate a Vidinului, unde aū domnit Ţari separatiști ai vechii Bulgarii, pe unde aū trecut Francesi, Germani veniți în numele Crucii ca să scape Răsăritul de năvălirea, pe atunci nouă, a Turcilor, pe care aū fost înfipte pe rînd, de la 1365 la 1369 steagurile cu flori de crin ale regelui Ludovic Ungurul și bandierele lui Vladislav-Vodă Munteanul. Cē frămîntări de poftē cuceritoare aū strîns cu patimă aceste ziduri, înaintea cărora s'a hotărit de atîtea ori soarta întregēi acesteī părți din maļul drept! La 1877, aproape patru sute de ani în capăt de la cucerirea îndrăznețului Voevod din veacul al XIV-lea,

tunuri românești au fulgerat de pe Țermul stîng spre Vidinul atîta vreme stăpînitor, spre cuibul de unde purcesese, cu mai puțin de un secol în urmă, jafurile fără număr ale răsculaților turci călăuziți de Pazvantoglu, stăpînul, împotriva voinții împărătești, al Vidinului! O oaste românească s'a apropiat peste cîteva luni de cetatea rău-făcătoare, dar n'a putut să ducă a doua oară steagul românesc pînă sus pe ziduri. După războiul Vidinul, rîvnit și mai mult de Sîrbii, a rămas al Bulgarilor, cari, în loc să dărîme vechia primejdie a Dunării, cum îi lega tratatul ce i-a înființat din nou ca Stat, au reparat zidurile, au acoperit cele trei turnuri și au clădit alături cîșarmile de la care se văd copere-mintele roșii de tablă.

*

Ca un semn al celor din urmă lupte ale noastre aici, malul românesc înalță ceva în susul apei un monument. El domină, căci aici malul ne ajută pe noi: pentru întăia oară în acest unghiu oltean al Dunării noi avem înălțimile.

Dar și aici noi rămînem cu livezile noastre, ai căror arbori, frumoși încă, împodobesc dealul scorbuos și tăiat de dungă. De la aceste două daruri ale naturii, Calafatul, care e vechi numai ca șchele și nu ca oraș, își capătă o parte din frumuseța prietenoasă. Iar altă parte i-a dat-o gustul nostru pentru ceia ce e elegant,

drăguț. Cele două biserici sînt frumoase, și pe malul apărat de cheiuri de piatră se văd case plăcute, vesele, primitoare. Printr'o tăietură a-dîncă a dealului, înnaintează o frumoasă stradă plantată cu arbori. Și din mijlocul unei dumbrăvi privește o căsuță țărănească încăpătoare și curată, ca o afirmare a vieții de sate, stăpină, de unde pornesc Oltenii zdraveni, cu figura nobilă, cari așteaptă la ponton său păzesc mîndri pe mal, în uniforma oștirii noastre.

Maî încolo numai îmbrăcămintea verde a copacilor face o deosebire între cele două maluri joase, prin care peste puțin riul sosește, în linie aproape dreaptă, de la Severin.

*

Cetate. «Cetatea» va fi fost altă dată. Acum e numai un sat, destul de departe de țerm, un mare sat cu o mare biserică. Dar vaporul austriac se oprește aici și, lîngă pontonul său, înnaintează pontonul rival al Rușilor, cari fac pe Dunăre negoțul ce nu se vede, ci se simte. Pe mal e o învălmășeală de care, a căror încărcătură de saci cu grîu o strămută țeraniî noștri pe șlepurile grecești, italiene, ungurești ce se țin încă lanț de-a lungul malului jos. În toiul transporturilor, moșiile vecine ale Doljului, Gorjului și Mehedinților ar trimete la această mare șchele de grîne, cea maî mare, mi se spune,

pe toată Dunărea, cît să încarce până la o mie de șlepurî ale tuturor neamurilor.

*

De la Cetate încolo — pe malul drept se văd bărci și o casă cu mai multe rînduri—țermul bulgăresc se suie în dealuri de lut goale, care privesc linia șeasă a României, mărgenită de păduri sau de grupuri răzlețe de arbori.

Acest țerm drept, pe lîngă care trece vaporul e de o mare frumuseță. Din dealuri țîșnesc pe alocurea stînci goale asupra apeî. Lanuri vinete, fînețe verzi, șiruri măiestrite de copaci se tot schimbă. În mijlocul arborilor plini încă de toată frunza lor, gospodăriile îngădite, casele de zid cu copereminte de țigle fac să se gîndească la Apusul liber de tiraniî rurale. Căci aici exploatatorul, *ciocoiul*, a fost străinul, Turcul, begul, și prin reînvierea națională, care a fost și o revoluție socială, el a fost adesea dat peste graniță. Aceasta s'a întîmplat mai mult și de mai multă vreme, în Serbia vecină. Păcat numai că aici acești harnici gospodari de țară n'a putut da în o sută de ani altă clasă conducătoare decît niște incapabili fără inteligență și cinste, fără idei conducătoare și fără nici-un simț de răspundere.

Pe malul nostru, largi întinderi se desfășoară libere, cu lanuri nemărginite și parageni, ceia

ce arată marea proprietate, care a dat și satele mai rare și mai puțin frumoase ale șerbilor de odinioară.

De o parte și de alta, plutesc mori de lemn pe vase.

*

După un lung șir de frumoase păduri, pe un mal ridicat, stația vamală Gruia, lângă un sat mărunțel, presintă într'un singur front magaziile sale și vama. Între șlepurī văd unul rusesc, cu numele Chiliei pe dînsul și, pe bord, un Calmuc urit, cu degetul în nasul său borchinos.

În față, cîteva case de piatră înseamnă pe mal Raduieyațul sîrbesc. Doi soldați, unul în uniformă de infanterist german, cellalt în costumul obișnuit, albastru, cu bonetă cilindrică de aceeași culoare, păzesc la ponton. După ce ai văzut pe învingătorii lor, Bulgarii, acești soldați par frumoși și bine îmbrăcați. Mai în sus se văd însă alte tipuri, care pot da o părere mult mai joasă.

*

Printre păduri, mai dese pe malul nostru, păduri de toamnă cu verdele stropit de aur și sînge, printre coaste de arătură proaspătă și de înașuri veștede, pe lângă ostroave părăsite,—spre Severin. Casele sînt rare: dincolo albe supt co-

perișul roșu, dincoace ascunse supt căciulile de stuh ale sărăciei. Drumuri se înfundă înăuntrul țerii, spre culmile ce se văd în fund, ca un zid cu vârful mușcat, de un albastru bătut de brumă. Apa se face de odată îngustă, și nisipul ce-î zăcuse în fund, prelungește acuma ținutul. Carpații se apropie de Dunăre, s'o stingă, și valurile-î strîmtoare se vor lovi dincolo, îndată, în straja Balcanilor. Mîntuirea e numai în săparea adîncului, unde, și acolo, se împotrivesc stînci ascuțite.

Maî nerăbdători sînt de o cam dată Carpații. Eî scot maî înaintea stîncile lor, învelite cu iarbă uscată, cu arbori și tufișuri, verzi, roșcate. Ele se dau însă în lături, și un cerc se deschide într'un mal maî jos. Pe acesta e prins Severinul, cu nenumăratele-î case în colorî vesele, cu grădina-î străbătută de «turnul» vechiū, — cel maî frumos din orașele acestei regiuni a Dunării.

12. Spre hotar

Ceva maî departe, dincolo de Cladova sîrbească, cu case albe risipite, pe cînd malul românesc, mărgenit de linia trenului, stă în față. Înalt, gol, — sînt Porțile de Fier. Toțuși malurile nu se strîng aici pentru o încleștare, nu aruncă rîul înfuriat în adîncimi care trebuie să-î

încapă restriștea, ci, de o parte și de alta, ele aū infățișarea lor de mai înainte. Numaî cit apa nu mai are același curs pașnic de puternic drumeț fără pripă, ci ea se mînie pe alocurea, se rupe în fășii spumegate, se învîrte în roto-coale. Căci stinca din fund înnalță colțuri ascuțite care chiamă apa la luptă, iar corăbiile la peire. Și, pe cînd micile lunturi ale oamenilor dibaci cari locuiesc malurile, bine cunoscute, ale Dunării își găsesc drumul printre degetele de piatră ale mîinii răparețe, civilisația, represintată prin Austro-Ungaria, a deschis un larg canal singur, cu adîncul supus, pentru marile corăbii care duc bogățiile.

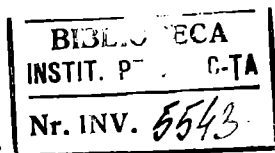
*

Cînd părăsești apa disciplinată a canalului, între malul sîrbesc și cel românesc-liber. întăiū apoi cel românesc de supt Unguri, un ostrov își înnalță din valuri spinarea mîloasă. Ostroave mai sînt pe Dunăre, dar ca acesta nici-unul. În celelalte sînt oameni, pe acesta rătăcesc stațiile unui trecut îngropat pentru totdeauna. În Ada-Calè păzesc cătașele Împăratului din Viena, Craiū în Buda, dar peste căsuțele vechi, peste grădini și strădițe înguste, stăpînește virful minaretului. La marile împărțiri de pămînturi, mai dăunăzi, acest colț de mal dunărean a fost uitat în minile Sultanului îndepărtat, care nu poate face alta decît să-și trimeată în fiecare an po-

mana pentru tovarășii săi de lege rămași între străini. Cealaltă hrană o dă contrabanda.

*

Vîrciorova a rămas în urmă, pe malul nostru, și acum Orșova Ungurilor își oglindește casele albe în apele riului. Pe stînca din dosul ei, ca o ultimă salutare saă ca un cuvînt de bună venire, o mîna pioasă a scris cuvîntul de legătură: «România».

BIBLIOTECA

PROFESOR DR. G. MICH. COTLARU

Volumul No. 991

Autorul *N. Iorga*

Titlul *Drumuri de orașe*

Inregistrat la 1940

TABLA DE MATERII

CAPITOLUL I-iă

	<u>Pag.</u>
Ţara Oltnăi	
1. Turnu-Severin	3
2. Ţirgu-Jiă .	8
3. Spre Craiova .	14
4. Craiova .	15
5. Rămnicul .	20
6. Spre hotar .	28
7. Caracălul .	34

CAPITOLUL II

Ţara-Romănească	
1. Slatina	41
2. Spre Turnu-Măgurele	44
3. Turnu-Măgurele .	45
4. Spre Piteşti .	49
5. Piteşti	50
6. Curtea-de-Arges .	53
7. Spre Cămpulung .	62
8. Cămpulung .	67
9. Ţirgoviştea.	70
10. Ploieşti .	82
11. Sinaia	85

	<u>Pag.</u>
12. Bucureștii	93
13. Împrejurimile Bucureștilor.	117
14. Spre Călărași.	120
15. Călărași.	123
15. Buzăul . . .	130
16. Râmnicul-Sărat .	133

CAPITOLUL III

Moldova

1. Focșani	139
2. Spre Bacău	143
3. Bacăul	145
4. Piatra	150
5. Romanul	151
6. Fălticeni și Baia .	156
7. Spre Botoșani .	167
8. Botoșani .	169
9. Dorohoiul .	182
10. Spre Iași	184
11. Iași	185
12. Vasluiul .	202
13. Birladul	204
14. Tecuciul	208
15. Huși	209

CAPITOLUL IV

Pe Dunăre

1. Spre Brăila	215
2. Galați	226
3. Tulcea	233
4. Sulina	245
5. În susul Dunării	250

	<u>Pag.</u>
6. Cernavoda .	257
7. Constanța . .	260
8. Spre Giurgiu .	268
9. Giurgiul	271
10. Spre Turnu-Măgurele.	276
11. Spre Severin . .	279
12. Spre hotar . .	285

